ԲԺ. Ա. ԱԲԷԼԵԱՆԻ

ՀՆԳԱՄԵԱՅ ԶՐՈՅՑՆԵՐԸ

1923 — 1928

ԲԺՇԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ, ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ-
ՆԵՐ, ԱՐԳԵԼԻՉ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ,
ԲԺԻՇԿԻ ՄԸ ԿԵԱՆՔԷՆ ԱՌՆՈՒԱԾ ՊԱՏԿԵՐ-
ՆԵՐ, ՆՈԹԵՐ, ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ ԵՒ
ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

1928
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՀԱՅՐԵՆԻՔ»Ի
Պ Ո Ս Տ Ը Ն

61
Ա-13

6Բ
Ա-13

ԲԺ. Ժ. ԱԲԷԼԵԱՆԻ

ՀՆԳԱՄԵԱՅ ԶՐՈՅՑՆԵՐԸ

1923 — 1928

ԲԺՇԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ, ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ-
ՆԵՐ, ԱՐԳԵԼԻՉ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ,
ԲԺԻՇԿԻ ՄԸ ԿԵԱՆՔԷՆ ԱՌՆՈՒԱԾ ՊԱՏԿԵՐ-
ՆԵՐ, ՆՈԹԵՐ, ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ ԵՒ
ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։

1928
ՊՈՍՏԸՆ

.01. 2013

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ամէն իրաւունք հեղինակին վերապահուած է։ Հեղինակին ձեռագիր ստորագրութիւնը չկրող օրինակներ անվաւեր են եւ օրինական հետապնդումի ենթակայ։

Հեղինակին ձեռագիր ստորագրութիւնը

ՊԵՏ. ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Б...
ՀԱՍՌ-Арм ССР
им. А. Мясн...
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ...
68121-68

Զօն

Հնգամեայ յարատեւ աշխատանքիս արդիւնքը եղող յօդուածներուս այս հաւաքածոն՝
կը նուիրեմ կնոջս՝

ՏԻԿ. ԶԱՊԷԼ ԱԲԷԼԵԱՆԻՆ

որ իր համբերատար գործակցութեամբ՝ կարելի ըրաւ սոյն հատորին հրատարակութիւնը։

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ

Բժշկութիւնը՝ գիտութիւն մը չէ, այլ արուեստ մը, որ զանազան գիտութիւններու տուեալները կը կիրարկէ՝ մարդկային ախտաբանական վիճակները կանխելու, ամոքելու կամ բուժելու համար:

Արդ՝ մարդիկ, որքան տարբեր՝ երեւոյթով, նոյնքան տարբեր են ներքին կազմուածքով: Տարբեր կը գործեն նաեւ իւրաքանչիւրին գործարանները, տարբեր կը պաշտպանուին անոնք ներքին եւ արտաքին ախտածին պատճառներուն դէմ, հետեւաբար տարբեր դրոշմ կը դնեն միեւնոյն հիւանդութեան արտայայտութիւններուն վրայ: Իւրաքանչիւր մարդ, իր բնականոն եւ ախտաբանական կեանքով, մասամբ բացառութիւն մըն է: Բժշկութիւնը կը ջանայ *ընդհանուր օրէնքներ* պատշաճեցնել ու կիրարկել այդ *բացառութիւններուն*. ահա թէ ինչու արուեստ մըն է ան, այնքան բարդ ու դժուարամատչելի:

Այդ է պատճառը նաեւ որ այնքան դժուար ու փափուկ է բժշկութեան ժողովրդականացումը: Ինչպէս լեզուն, ան պարագային համեմատ կրնայ ըլլալ լաւագոյն կամ վատթարագոյն բանը:

Որպէսզի բժշկութեան ժողովրդականացումը ծառայէ իր առաջադրած բարերար նպատակին, պէտք է տալ բժշկութեան էութեան, անոր զանազան ճիւղերուն ընձեռած կարելիութիւններուն մասին նոյնպէս եւ այնքան ծանօթութիւն միայն, որ ընթերցողը՝ ոչ վախի զգացում մը ունենայ եւ ապրի վերահաս հիւանդութեան մը մղձաւանջին տակ, ո՛չ չափազանցութեան տպաւորութիւնը կրէ ու թերահաւատ դիրք մը բռնէ բժշկութեան հանդէպ: Ոչ ալ այն համոզումը գոյացնէ թէ տրուած ծանօթութիւններով արդէն տիրացած է բժշկութեան ու կրնայ զայն կիրարկել, անվախ ու անվտանգ, թէ՛ իր եւ թէ՛ շուրջիններուն վրայ: Այլ ընդ-

հակառակը, տարուի առողջ կեանք մը ապրելու փափաքով, ի պահանջել հարկին գիտնայ օգտուիլ առողջապահութեան ու բըժշկութեան ընձեռած բոլոր միջոցներէն պայքարելու համար հիւանդութիւններուն դէմ եւ օգնել բժիշկին այդ պայքարին մէջ:

Ահա այս փափուկ եւ դժուար արուեստի զաղտնիքին տիրացած է Տոքթ. Ա. Մ. Աբէլեան:

Ան՝ բժշկութիւնը ժողովրդականացնելու եւ մատչելի դարձնելու ձիրքը ունի եւ շնորհիւ իր դիւրահասկնալի ու պատկերաշից գրչին, հինգ տարուան շրջանի մը մէջ մեզի տուած է ոչ միայն բժշկա–առողջապահական արժէքաւոր եւ օգտաշատ գրքեր(1), որոնց զտած ջերմ ընդունելութիւնը բացառիկ է մեր մէջ, այլ բազմաթիւ յօդուածներ, գրուած զանազան թերթերու մէջ:

Այդ յօդուածներու ամբողջութիւնն է որ աՆ լոյս կ'ընծայէ ներկայ հատորով «Բժիշկ Ա. Աբէլեանի ՀՆԳԱՄԵԱՅ ԶՐՈՅՑՆԵՐԸ» խորագրին տակ:

Այս գիրքը՝ Առողջութեան Մատեանն իսկ է: Ան ձեզ կուտայ, պարզ ու հաճելի ոճով մը, գրական զանազան ձեւերու տակ — պատմուածք, ուսումնասիրութիւն, նօթեր եւայլն — օգտաշատ ու անհրաժեշտ ծանօթութիւններ առողջապահական այժմէական հարցերու, լաւագոյն սննդառութեան պայմաններու, ընթացիկ հիւանդութիւններու պատճառներուն եւ սկզբնական ախտանիշներուն, ախտաճանաչութեան արդի մեթոտներուն, հիւանդութիւնները կանխելու եւ դարմանելու նորագոյն միջոցներուն մասին: Այդ զրոյցներուն իւրաքանչիւր տողը կը յիշեցնէ առողջապահական հիմնական օրէնք մը, կը մատնանշէ յոռի սովորութիւն մը, սխալ կարծիք մը, վնասակար նախապաշարում մը կամ վտանգաւոր մտայնութիւն մը եւ ցոյց կուտայ այն ուղին՝ որուն պէտք է հետեւիլ կանխելու համար ախտաւոր հրդեհի մը բռնկումը մեր մարմնին մէջ, եւ, հրդեհի պարագային, հրշէջի օգնութեան դիմելու յարմար վայրկեանը, երբ կրակը տակաւին աւերներ պատճառած չէ: Մէկ խօսքով՝ այս գիրքը ձեզ կը սորվեցնէ ամէն օր ֆիզիքապէս եւ հոգեպէս նուազ մաշելու եւ աւելի առողջ ապրելու պայմանները, որոնք գլխաւոր հիմը կը կազմեն երջանկութեան:

---

(1) *«Հեքիմարան»*, *«Մատեան Մանկանց»*...

Պէտք է ջերմապէս շնորհաւորել Տոքթ. Աբէլեանը, որ իր *«Զրոյցներ»*ով կուգայ հարստացնել հայ բժշկական գրականութիւնը եւ մեծապէս սատարել հայ ժողովուրդի առողջապահական դաստիարակութեան, որուն կենսական անհրաժեշտութիւնը ըմբռնած են յառաջադէմ ժողովուրդներ:

ՏՈՔԹ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Փարիզ, մարտ, 1928

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

Մօտիկ անցեալին մէջ մեր հրատարակած երեք աշխատութիւններուն՝ *«Հայ Մայրերու Մենտորը»*ի, *«Հէքիմարան»*ի եւ *«Մատեան Մանկանց»*ի շուտափոյթ սպառումը, եւ հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն կողմէ անոնց գտած ջերմ ընդունելութիւնը՝ քաջալերեցին մեզ, լոյս ընծայելու այս չորրորդ երկը, որ կը պարունակէ վերջին հինգ տարիներու ընթացքին, հայերէն թերթերու — *«Հայրենիք»*ի, *«Բուժանք»*ի և *«Հայ Բժիշկ»*ի — մէջ մեր հրատարակած բազմաթիւ յօդուածները, գրուած՝ բժշկագիտական, առողջապահական եւ ընկերային հարցերու շուրջ:

Այս հաւաքածոն, *«Ընդամենայ Զրոյցներ»*ը, հրատարակելով, նախ փրկած կ'ըլլանք մեր յօդուածները իսկական կորուստէ ու յետոյ յիշատակ մը թողուցած կ'ըլլանք մեր բազմաթիւ ընթերցող բարեկամներուն, որոնց քաջալերական նամակներն ու խօսքերը խթանեցին մեզ աւելի մեծ եռանդով գործի լծուելու, յաջողցնելու համար բժշկական գիտութեան ժողովրդականացումը, որուն այնքան պէտք ունէր հայ ժողովուրդը:

Նեղ արահետէ մը, որ բացած էին ուրիշ հայ սրտցաւ բժիշկներ, ճամբայ ելանք եւ հակառակ կարգ մը մաղձոտներու արձակած վայնասունին ու անզօր սլաքներուն՝ յաջողեցանք մեծ պողոտան հասնիլ: Փա՜ռք... մեր երկերուն շուտափոյթ սպառումն ու գնահատութիւնը:

Այս առիթով մասնաւոր շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ մեր խմբագիրներուն, որոնք սիրայօժար կերպով իրենց թերթերուն սիւնակները տրամադրեցին մեր յօդուածներուն համար:

Այս երկին առաջին մասը կը պարունակէ բժշկագիտական պատմուածքներ, որոնք գրուած են գիտական նիւթերը մատչելի եւ հետաքրքրական ընելու մտադրութեամբ: Բ. մասին մէջ գե-

տեղուած են զուտ բժշկագիտական ուսումնասիրութիւններ: Գ. մասը կ'ամփոփէ Առողջապահական եւ Արգելիչ Դարմանումի նուիրուած յօդուածները: Դ. մասը կը պարունակէ բժիշկի մը կեանքէն առնուած դրուագներ եւ ժողովրդական բարքերու նկարագրութիւններ: Ե. մասին մէջ կ'երեւին ընկերային հարցերու եւ այլեւայլ նիւթերու մասին մեր նօթերն ու խոհերը, առաջարկներն ու թելադրութիւնները:

Կը յուսանք, թէ այս երկն ալ՝ պիտի արժանանայ ժողովուրդին գուրգուրանքին եւ գնահատութեան: Դէթ այս է մեր իղձը...

ԲԺ. Ա. Ս. ԱԲԷԼԵԱՆ

232 Trapelo Rd., Belmont, Mass.

ԾԱՆՕԹ.— «*Հնգամեայ Զրոյցներ*»ը աւելի աչքի զարնող հատոր մը ցոյց տալու համար 500 փոքրադիր էջի տեղ 400 մեծադիր էջ ըրինք զայն, նոյն պարունակութիւնը անեղծ պահելով:

ՀՆԳԱՄԵԱՅ ՁՐՈՅՑՆԵՐ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքակրթուած ազգեր՝ ժողովուրդին բժշկական դաստիարակութեան կարեւորութիւնը չեշտելով՝ հսկայական գումարներ կը յատկացնեն այդ նպատակին համար:

Անուրանալի փաստ է թէ բժշկութիւնը, որպէս գիտութեան մէկ ճիւղը, մեծ յառաջդիմութիւն ըրած է: Սակայն, կարեւորը՝ յառաջդիմած բժշկութիւնը ժողովուրդին մատչելի ընելու հարցն է:

Բժշկական դաստիարակութիւնը՝ գիտական եւ ակադեմական բժշկութեան ժողովրդականացումն է:

Իրաւ է, որ արդիական բժշկութեան սկզբունքները ժողովուրդէն առնուած են: Սակայն, ժողովուրդէն առնուած այդ սկզբունքները գիտական փորձառութիւններով զտուած եւ յղկուած են ու հասած են որոշ կատարելագործութեան: Ուրեմն, ժողովուրդէն փոխ առնուած այդ սկզբունքները իրենց բաղադրեալ տեսքով վերադարձնելու է ժողովուրդին:

Ահա՛ այս է բժշկական դաստիարակութեան կէտ նպատակը:

Ցոյց տալ ժողովուրդին, իրենց ֆիզիքական գոյութեան ըսպառնացող վտանգները. սորվեցնել անոնց՝ այդ վտանգներուն դէմ պաշտպանուելու միջոցները. պարզել անոնց՝ առողջութեան հանգրուանը տանող ուղին,— ահա՛, բժշկական դաստիարակութիւնը:

Ի՞նչ միջոցներով կարելի է բժշկական դաստիարակութիւնը գործնական հողի վերածել, այս է բուն հարցը:

Երբ մեր կոտորակուած ազգը բիւրաւոր զոհեր կուտայ տըգիտութեան արդիւնք եղող շատ մը հիւանդութիւններուն. երբ մեր մանուկները սունկի նման անխնամ կը մեծցուին. երբ մեր երիտասարդները վեներական հրէշային ախտերուն գերի կ'ըլլան. երբ մեր մայրերը տգիտօրէն ոճրագործութիւն կ'ընեն վիժեցումի դիմելով. երբ մեր սիրելի Հայաստանի մէջ տարեկան 20,000 մարդ մալարիայի զոհ կ'երթայ,— ժամանակ է, որ մեր հասարակական մարմինները գործի լծուին եւ պարկ տան ժողովրդին

բժշկական դաստիարակութեան, որ վստահաբար հրաշքներ պիտի գործէ մեր համեստ խաւերուն մէջ:

Հետեւեալ միջոցներով կարելի է գործնականացնել բժշկական դաստիարակութիւնը.—

Ա.— Մամուլով: Քաղաքակրթուած ազգերը ի վիճակի են բժշկական պարբերաթերթեր հրատարակելու. անոնք ունին ամէն տեսակի միջոց:

Դժբախտաբար, հայերուս մէջ ընդհանրացած չեն բժշկական պարբերաթերթերը: Տասնեւիններորդ դարուն կէսէն ասդին անհատական ձեռնարկներ եղած են լոյս ընծայելով բժշկական թերթեր եւ հրատարակութիւններ, որոնց կեանքը աստղերու նման կարճատեւ է եղած: Պատճա՞ռը. կամ հրատարակիչներուն անճարակութիւնը եւ կամ ժողովուրդին ցուրտ վերաբերումը: Այժմ մէկ հատիկ բժշկական ամսագիր ունինք «Բուժանք»ը, որ կը հրատարակուի Փարիզի մէջ: Մաղթենք, որ դէթ այդ միակ ամսագիրը ապրի:

Օրաթերթերը, որոնք մեր կուսակցութիւններու օրկաններն են, կրնան մեծ դեր կատարել եթէ յօժարին իրենց սիւնակներէն մի քանին յատկացնելու բժշկական դաստիարակութեան:

Հայ բժիշկները բարոյական մեծ պարտականութիւն ունին այս ուղղութեամբ աշխատելու համար: Անոնք կրնան մեծ գործ կատարել, եթէ ունենան աշխատելու կամք ու ճկունութիւն:

Պէտք է ստեղծել բժշկական գրականութիւն մը եւ յարատեւելով այդ ուղղութեամբ սորվել ժողովուրդը, որ աջակցի ու նպաստէ անոր տարածման:

Անգլիոյ մէջ վերջերս օրաթերթերու մէջ գրող բժիշկներու ընթացքի մասին հարց է ծագած բժիշկներուն մէջ:

Երկար բարակ վիճաբանութիւններէ վերջ որոշուած է, թէ օրաթերթերու մէջ գրելու են բժիշկները, պայմանաւ որ իրենց իսկական ստորագրութիւնները չդնեն իրենց յօդուածներուն տակը: Այսպէս կը խորհին, թէ ժողովրդին մէջ տարածուած «րէքլամի համար կը գրեն» գաղափարը պիտի անհետանայ, եւ ժողովուրդը բժշկական գրականութեան աւելի ուշի ուշով պիտի հետեւի:

Մենք ալ կարող ենք հետեւիլ այս որոշումին, որպէսզի մեր ամէն բանի մէջ անձնական հաշիւ տեսնել ուզող յաւետեաններուն

բերանը գոցուի յաւիտեան:

Բ.— Դասախօսութիւնով: Մեր ժողովուրդը լուրջ եւ խորագնին դասախօսութիւններու վարժուած չէ. վարժեցնող ալ եղած չէ:

Մենք կ'ուզենք անպատճառ, որ դասախօսը «Կեցցէ Հայաստանով» սկսի եւ այնպէս ալ վերջացնէ:

Դասախօսութիւնը չափահասներուն դպրոցն է, ուր անոնք կը սորվին իրենց ճիւղէն դուրս պիտանի նորութիւններ, ուր անոնց ուղեղը կը զարգանայ: Պէտք է ույժ տալ բժշկական դասախօսութիւններու, որոնք ըլլան պարզ, դիւրահասկնալի եւ ակադեմական չորութիւններէ եւ տափակութիւններէ զերծ:

Շարժապատկերը դասախօսութեան աւելի խօսուն ձեւն է: Դժբախտաբար, հայերս ի վիճակի չենք այս ուղղութեամբ ծախսեր կատարելու:

Դասախօսութիւններ, մայրերուն, մայրութեան թեկնածուներուն, չափահասներուն, ծերերուն եւ մանուկներուն համար լաւագոյն միջոցներն են բժշկական դաստիարակութեան ընդհանրացման տեսակէտով: Պէտք է ույժ տալ այս շարժումին:

Պէտք է դուրս քաշել հայ կինը խոհանոցի հեղձուցիչ մթնոլորտէն եւ զայն հետաքրքրել աւելի բարձր եւ պիտանի գիտելիքներով եւ պէտք է սորվել հայ մայրը, որ աւելի հետաքրքրուի իր արտադրած սերունդով:

Տգիտութիւնը դարանակալ կը սպասէ մեր տուներուն մէջ: Գիտութիւնով միայն կրնանք արմատախիլ ընել այդ հրէշը մեր տուներէն:

Մեր կուսակցական կազմակերպութիւնները, մեր կարմիր խաչերը, մեր եկեղեցիները, որ դժբախտաբար մեծ մասամբ ննջեցեալ թաղելէ անդին յառաջ չեն երթար, պէտք է որ արթննան եւ օրուան այս պահանջին բաւարարութիւն տան:

Քսաներորդ դարուն մէջ կ'ապրինք. հետեւինք քաղաքակրթուած ազգերուն հետեւած ուղիին, որ կը տանի դէպի կատարելագործութիւն:

Բժշկական դաստիարակութիւնը թո՛ղ մեր առօրեայ կեանքին մէկ մասը կազմէ: Այն ատեն միայն կեանքը կը դադրի քաշքշուք մը ըլլալէ, այն ատեն միայն ապրիլը հաճոյք կ'ըլլայ, այն ատեն միայն երջանկութիւն կրնանք գտնել:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Գիտական նիւթեր շօշափող գրութիւններ պէտք է որ ըլլան ճշգրիտ, ուղիղ եւ անաչառ: Անոնք պէտք չէ որ խճողուին չափազանցութիւններով, գերգնահատումներով, վարգնահատումներով, եւ մանաւանդ ամբոխավարական ճոռոմաբանութեամբ:

Այսպիսի նիւթերու մասին գրողներու միակ նպատակն ըլլալու է հասարակութեան օգտակար ըլլալ: Հետեւաբար, անոնք պէտք է ըլլան շրջահայեաց, աչալուրջ եւ չափաւոր. անոնց եզրակացութիւնները պէտք է որ համապատասխանեն ժամանակակից գիտութեան վէթէրաններէն ընդունուած ճշմարտութիւններուն, տեսութիւններուն եւ վարկածներուն:

Անհատական կարծիքներ, որքան ալ անկեղծօրէն արտայայտուին, յարգի չեն, մինչեւ որ անոնց ետին չկանգնի փաստացի տուեալներով կառուցուած հիմունք:

Բժշկական նիւթերն ալ կ՚իյնան նոյն քաթէկորիին մէջ: Հետեւաբար, բժշկագիտական գրութիւններ վերոյիշեալ ուղղութեամբ երբ գրուին եւ հասարակութեան հրամցուին, այն ատեն միայն օգտակար կ՚ըլլան՝ դէպի ճշմարիտ ուղին առաջնորդելով հասարակութիւնը:

Բժշկական տիրող կարծիքներու մասին թեր ու դէմ արտայայտուիլ եւ մանաւանդ այդ խնդիրներու մասին հրապարակաւ վիճիլ օգտակար չէ: Այդպիսի վիճաբանութիւններու ռազմավայրը բժշկական հանդէսներն են:

Գանք մեր նիւթին:

Օրինակի համար՝ գրել, թէ որոշ անհատներ ակռաներու փտութենէն յառաջ եկած թունաւորումէ կը մեռնին, հետեւաբար բոլոր ակռաները պէտք է որ քաշուին, սխալ է, անհաւատալի է, եւ ճշմարտութեան հակառակ է: Նոյնպէս ըսել, թէ Ամերիկայի մէջ ամէն մարդուն նշանադեղձերը կը հանեն եւ ամէն ցաւի համար ակռաները կը զոհեն, պարզապէս ծիծաղելի է:

Դարձեալ պնդել, թէ յօդացաւի եւ սրտի հիւանդութիւններու եւ ջղային ցաւերու միակ պատճառը փտած ակռաներ են, նոյնքան յիմարական կարծիք մըն է:

Ուրեմն ո՞րն է ճշմարիտը, ո՞րն է տիրող բժշկական կարծիքը:

Ժամանակակից բժշկութիւնը կ՚ընդունի, թէ որեւէ աղբիւրէ երբ արեան մէջ թարախ կամ մանրէներ ներմուծուին, արդիւնքը կրնայ աղէտաբեր ըլլալ: Եթէ ներմուծուած թարախը քանակով արեան բջիջներուն կողմանէ չփճացուելու չափ մեծ է, արդիւնքը կ՚ըլլայ փայիմիա. իսկ եթէ մանրէները մեծ քանակութեամբ ներխուժեն, արդիւնքը կ՚ըլլայ պէքթէրիմիա եւ սէփթիսեմիա:

Սակայն, եթէ այս թոյները տակաւ առ տակաւ, քիչ քիչ ներս ծծուելու ըլլան, արդիւնքը կ՚ըլլայ քրոնիկ թունաւորում, որ կրնայ առաջնորդել բազում հիւանդութիւններու: Այս է կեդրոնական վարակման տեսութիւնը, որ գրեթէ փաստուած իրողութիւն է եւ կրնայ իբր օրէնք ընդունուիլ:

Կեդրոնական վարակման աղբիւրները կրնան ըլլալ փտած ակռաներ, ակռաներու արմատներուն պալարային բորբոքում, ախտաւոր լինդեր, (փայօրրիա), հիւանդոտ նշանադեղձիկներ, թարախոտած մաղձափամփուշտ, ախտաւոր կուրաղի (էփփէնդիքս), թարախոտած արգանդի խողովակներ, թարախոտած ոսկորներ եւայլն:

Այս վարակման աղբիւրները անպատճառ ակռաները կամ նշադեղձիկները չեն:

Էական խնդիրը թարախին կամ թոյնին արեան մէջ խառնուիլն է, մէկ խօսքով՝ թշնամիին սահմաններէն ներս թափանցումն է. եթէ սահմանապահ գինուորները զօրաւոր են, ներխուժումը կը պարտուի. հակառակ պարագային՝ թշնամին կը գրաւէ հայրենիքը:

Նոյնն է ճշմարտութիւնը մեր արեան համար: Եթէ արիւնը յաղթէ, փտած ակռաները ոչինչ կրնան ընել. իսկ եթէ արիւնը պարտուի, վա՛յ պարտուածին...

Վիրաբուժութեան մէջ անյեղլի օրէնք մը կայ,— ուր որ թարախ կայ, պէտք է որ ազատ անցք տրուի անոր: Սիրունիկ աղուորիկ աչքերդ անդարմանելի ըլլալու չափ կը թարախոտի՞ն. պէտք է զոհես զանոնք, որպէսզի դուն ապրիս: Ջըթըր չըթըր լէպլէպու ուտելու համար ստեղծուած ակռաներդ անդարմանելի ըլլալու չափ կը փտի՞ն, պէտք է զոհես զանոնք, որպէսզի դուն՝ աւելի կարեւորը՝ փրկուիս:

Մեզի կ՚ըսուի, թէ անդամալոյծի մը ակռաները քաշուեր են, ամուլ կնկան մը ակռաները քաշուեր են: Շատ լաւ: Այս ակ-

68121-68

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм. ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ռաները, որոնք քաշուեր են, առո՞ղջ են եղեր, թէ հիւանդոտ։ Եթէ հիւանդ էին, ի հարկէ պէտք է որ զոհուէին։

Ես չեմ կրնար հաւատալ, թէ ոեւէ խղճամիտ ատամնաբոյժ առողջ ակռայ մը քաշելու չափ նուաստանայ։ Ք. ճառագայթներով քննութիւն մը ակռայի մը արմատներուն առողջ կամ հիւանդ ըլլալը դիւրութեամբ կը ցուցնէ։ Ինչո՞ւ չօգտուինք գիտութեան այդ հրաշալիքէն։

Մեզի կ՚ըսուի, թէ հիւանդ ակռան լուր կուտայ ցաւելով։ Ամէն ցաւ ճշմարտախօս չէ։ Բժշկութեան մէջ referred pain ըսուածը կայ․ այսինքն՝ երբ ախտը մէկ տեղ է, ցաւը կրնայ ուրիշ տեղ ըլլալ․ օրինակ, հիւանդ ակռայ մը կրնայ ականջի ցաւ տալ․ հիւանդ սիրտ մը կրնայ ձախ թեւին վրայ ցաւ արտադրել․ հիւանդ մաղձախամփուշտ մը կրնայ աջ ուսի ցաւ տալ եւայլն։ Մարդու մը բոլոր ակռաները կրնան ցաւիլ ջղացաւի (neuralgia) հետեւանքով եւ առողջ մնալու պայմանաւ։

Ք. ճառագայթներով քննութիւններ երեւան կը բերեն պալարային բորբոքումներ՝ ակռաներու արմատներուն մէջ առանց ցաւ արտադրած ըլլալու։

Ուրեմն ցաւը չափանիշ չէ։ Լինդերը կրնան թարախի գրպանիկներով լեցուիլ եւ ենթական ցաւ չզգար։ Եւ երբ այդ գրպանիկներուն վրայ ճնշում բանեցնես, թարախը կը ծորի անմիջապէս։

Յօդացաւի եւ ջղացաւի ատեն բժիշկները կ՚աշխատին վարակման աղբիւրներ փնտռել արմատական դարմանում մը ապահովելու համար։ Այդ ցաւերով տառապող հիւանդ մը, եթէ ունի հիւանդ ակռաներ, կամ հիւանդ թօնսիլներ, պէտք է զոհէ զանոնք՝ գէթ յաւելուածական թշնամի մը, կասկածելի ոսոխ մը չպահելու համար սահմաններէն ներս։ Սակայն, այդ ըսել չէ, թէ անոնց փճացումով հիւանդը անպայման պիտի ապաքինի։ Այս քայլերը դարմանումի նախնական միջոցը պէտք է նկատուին։

Դարձեալ կը կրկնեմ, ատեն ատեն մասնակի դէպքեր կրնան պատահիլ․ բժիշկ մը հոս՝ ատամնաբոյժ մը հոն, հիւանդ մը անդին կրնան մոլորիլ եւ սխալ գործել․ բայց այդ մասնակի դէպքերէն ընդհանուր եզրակացութիւն հանել, ըստ իս, հիւանդոտ երեւակայութեան արդիւնք է, եթէ ոչ աւելի։

Այո՛, պահենք մեր առողջ եւ նոյնիսկ դարմանուելու ատակ

հիւանդոտ օրկանները․ բայց զոհենք զանոնք, երբ հարկաւոր է, երբ անոնք կը սպառնան մեր ընդհանուր առողջութեան, մեր կեանքին։ Անկցին ներքին եւ արտաքին թշնամիները, երբ հայրենիքը վտանգուած է։ Փտած ծառերու պէս քաշենք հիւանդ ակռաները, ջարդենք մանրէներու բոյն դարձած թօնսիլները, փճացնենք վարակման աղբիւրները, հոգ չէ թէ անոնք գտնուին մեր սիրելի աչքերուն մէջ իսկ։

Երբ կանկրէն կ՚ըլլայ, սրունքդ կը կտրես զայն մարմինը ազատելու համար։ Երբ շատ պիտանի երիկամունքդ կը թարախոտի, կը կտրես զայն եւս փրկելու համար։ Ուրեմն ինչո՞ւ նոյն չափն ու կշիռը չգործածել ակռաներու եւ թօնսիլներու նկատմամբ։ Նազովրեցին կ՚ըսէ, աւելի լաւ է մէկ աչքով դրախտ մտնել, քան երկու աչքով․․․եւն․։

Դարձեալ հոս կը շեշտուի վստահելի ընտանեկան բժիշկին կարեւորութիւնը։ Կասկածի մէ՞ջ ես, դիմէ՛ անոր եւ ան կ՚առաջնորդէ քեզ դէպի առողջութեան հանդրուանը։

Շառլաթաններու հանած աղմուկէն եւ անոնց տուած վախէն կամ քաջալերութենէն մի՛ շլանար․ դիմէ՛ քու սեփական բժիշկիդ, որ լաւագոյն բարեկամդ է թէ՛ ժպիտի, թէ՛ արցունքի ատեն։

Զչեղինք։

ԹՈՔԱԽՏԱՒՈՐ ՇՈՒՇԱՆԻԿԸ

Ամենագէտ բայց շատ տգէտ ծնողքի մը դուստրն էր Շուշանիկը, որ սեւ հողին յանձնուեցաւ Ծաղկազարդի Կիրակին։ Շուշանիկը խամրեցաւ, երբ գարնան նախօրեակին շուշանները նոր սկսեր էին բացուիլ։

Բիւրաւոր հայ Շուշանիկներ՝ այսօր կան ու վաղը պիտի չուեն դեռ իրենց գարունը չբոլորած։ Թոքախտաւորներն են անոնք, հարիւրներով, որոնց մէջ կ՚երեւան ազնուականը եւ խոնարհը, ուսեալը եւ տգէտը, մեծատունը եւ աղքատը․․․

* * *

Ընկերութեան բարձր խաւերուն մէջ ապրելու կը ձգտէին Շուշանիկի ծնողները։ Դեռ վեց ամսուան չեղած՝ իր մօր ստինք-

ներէն ծորող զուլալ կաթէն զրկուեցաւ եւ կովու կաթով դիեցուեցաւ:

Ինչո՞ւ այս փոփոխութիւնը... Պչրասէր մօր ազատ խոյանքին... արգելք էր մանկան ստինքով դիեցումը. ուրեմն կովը օգնութեան կանչելու էր:

Շուկայի վարակուած կաթով կ՚աճէր Շուշանիկը, որուն դիրուկ բայց դալուկ թուշերը, քառակուսի գանկը, ծուռ սրունքները, անկանոն բուսած ակռաները եւ վզին վրայ շօշափելի գեղձերը, գորտերը յիշեցնող լայն եւ փքացած որովայնը, նեղ եւ աղաւնիի կրծքին նմանող կուրծքը, բաւական էին վատառողջ մանկան մը երեւոյթը տալու անոր:

Ամեն առտու կը հազար Շուշանիկը, անոր մետաղային հազը պաղառութեան կը վերագրուէր եւ դալուկ դէմքը քիչ մը անարիւնութեան, հապա վզին խոլերը, ոչի՛նչ, երախաներու յատուկ երեւոյթ մը... Այսպէս բժիշկի մը դիտող աչքերը միայն կրնային գուշակել կրծքին մէջ ննջափողերու վրայ կուտակուած գեղձերը, որոնք կովու կաթին մէջ վխտացող թոքախտի մանրէներուն համար՝ յարմար բոյներ էին դարձած:

* * *

Անցան տարիներ եւ Շուշանիկը չափահաս եղաւ, նիհարակազմ, բարակ գիծերով եւ դալկադէմ օրիորդ մը, որուն նեղ ու տափակ կրծքին վրայ լեցուն եւ հրապուրիչ ստինքներ կը դժկամակէին բուսնիլ եւ աճիլ: Առողջ եւ կայտառ կոյսի մը յատուկ կանոնաւոր դաշտանն ալ չօրհնեց Շուշանիկի արբունքը:

«Արբունքի նոր հասած է, կամաց կամաց կը կանոնաւորուի» խորհեցան մեր ամենագէտ ծնողները եւ հեռու կեցան բժիշկներէ:

Շուշանիկին փայլուն աչքերը ուշիմութեան, երեկոյեան դէմ անոր դալկադէմ թշիկներուն շառագունիլը ամօթխածութեան, իսկ գիշերուայ պաղ քրտինքը օդերուն տաքութեան ու առաւօտեան չոր հազը եւ երբեմն ալ խուխի արտաքսումը գիշեր ատեն անոր բաց պառկելուն կը վերագրէին:

Օրէ օր կը հալէր Շուշանիկը եւ անոր անփորձ ծնողքը սիրահարութեան կը վերագրէին այդ կացութիւնը եւ կը ջանային զայն մխիթարել «քեզի հարուստ փեսացու մը պիտի գտնենք» ըսելով:

* * *

Ծնունդի ատենները ուշ ատեն պարասրահէ վերադարձին Շուշանիկ մսեցաւ ու ամբողջ գիշերը հազաց: Առաւօտեան դէմ ուշաթափ խոր քուն մտաւ, բայց անողորմ քրտինքը շուտով արթընցուց զինքը: Աճապարանքով հագուեցաւ եւ նախաճաշի համար ճաշասրահ փութաց իր պաշտելի ծնողաց հետ սեղանին մասնակցելու համար:

Դարձեալ հազը բռնեց... ու ահա՛ անխուսափելին պատահեցաւ, թոքերուն մէջ երակ մը պայթեցաւ ու բոսոր արիւնը սկսաւ հոսիլ առատօրէն...

«Վա՜խ զաւակս...» պոռաց բժիշկներու չի հաւատացող մայրը եւ տասնեակ մը բժիշկներու հեռախօսեց եւ աղերսալից աչքերով սպասեց անոնց խորհրդակցութեան արդիւնքին...

Բժշկական խորհրդակցութեան պէտքն իսկ չկար. ակնյայտ կ՚երեւէր ախտաճանաչութիւնը... յառաջացած թոքախտ...

* * *

Անցան ամիսներ եւ Ծաղկազարդի կիրակին մեռաւ Շուշանիկը: Մանկութեան շրջանէն սկսած հիւծախտը չափահասութեան շրջանին մէջ յաղթանակը տարած էր, խամրեցնելով մանկամարդուհին:

* * *

Ծնողներու կողմէ քիչ մը ուշադրութիւն, քիչ մը խնամք. ժամանակին ըլլալիք բժշկական քննութիւն մը, կանոնաւոր կեանք, բացօդեայ պտոյտներ, մաքուր օդ եւ լաւ սնունդ կրնային փրկել այս մատաղ կեանքը, բայց...

ՍԵՒ ՓԵՍԱՑՈՒՆ

(Ֆրանկախտը)

Վայրենի բաղերը երեսուն անգամ հիւսիսէն հարաւ գաղթած էին ձմեռելու համար, Ամուրի Կոստանին ծնունդէն ի վեր:

1909-ի Կիլիկեան ջարդերէն յետոյ դէպի Ամերիկա գաղթող բազմաթիւ հայ երիտասարդներէն ամենակրտսերն էր Ամուրի Կոստանը: Ան Ամերիկա կուգար հօրը միանալու համար: Անոր ե-

բաղն էր Ամերիկայի մէջ աշխատիլ, դրամ շահիլ, յետոյ երկիր վերադառնալ ու հոն բոյն շինել:

Միսիոնարական դպրոցի մը մէջ առած էր իր նախնական կրթութիւնը. այդ պատճառաւ ալ մոլեռանդի մը չափ աստուածավախ էր եւ Սուրբ Գիրքը գրեթէ գոց գիտէր:

* * *

Անցան տարիներ: Կոստան աղբարը պարագաներու բերումով չի կրցաւ իրականացնել երկիր վերադառնալու իր երազը: Ան մնաց ամուրի, հազարաւոր Ամերիկահայ գաղթական երիտասարդներու պէս:

Մի քանի հազար դիզած էր Կոստան աղբարը: Ու այդ հազարներուն կռթնած՝ փորձած էր տասնեակ մը հայ օրիորդներուն ձեռքը խնդրել կնութեան համար: Բայց ի զո՜ւր...միշտ մերժըուած էր: Թխադէմ էր Կոստանը, Ճիկըրի մը հետ մրցելու չափ: Այդ պատճառաւ ալ սեւ փեսացու մականունը փակցուցած էին իրեն:

* * *

Երեսուն տարեկան Ամուրի Կոստանը, շաբաթ օր մը կէսօրէ վերջ, իր համեստօրէն կահաւորուած սենեակին մէջ առանձնացած կը մտմտար:

«Տգեղին մէկն է՝ կ'ըսեն ու ինծ աղջիկ չեն տար», — կը մըտածէր Կոստան եւ այս «տգեղ» բառը կը ճնշէր իր վրան արճիճի նման:

Հայելիին դիմացը կ'անցնէր ու վայրկեան մը իր կապկիներէն փոխ առած դիմագիծը դիտելէ վերջ, իր ճաղատ գլուխը կ'երերցնէր ու ցած ձայնով «Աստուած իրեն նմանութեամբը ստեղծեց մարդը...» կը մրմռար ու չէր կրնար հաշտուիլ այն գաղափարին հետ, թէ ինքը Աստուծոյ նմանութիւնն էր:

«Անպատճառ ինծ ուրիշ Աստուած մը ստեղծած է», — կ'եզրակացնէր ան ու խորունկ ախ մը քաշելով կը պատրաստուէր ածիլուելու:

* * *

Ճաղատ էր անոր գլուխը աշնան դդումներուն պէս: Հապա անոր ճակա՞տը. ակօս ակօս հերկուած արտի կը նմանէր: Աչքերը՝ օրերէ ի վեր ձկնավաճառի ցուցափեղկին մէջ մնացած ձուկերու աչքերուն պէս փոսը ինկած ու իրենց փայլը կորսնցուցած

էին: Մինչեւ իր ականջները երկարող բերանին մէջէն կը փայլէին ոսկեպատ ակռաները, որոնք հասարակ տեսակէն եգիպտացորենի ողկոյզի մը վրայ անկանոն կերպով շարուած հատիկներու տեսքն ունէին: Քի՞թը.— մի՛ հարցնէք... Կավռօշն իսկ անկէ յարմար չպիտի գտնէր իր թերթին երեսը զարդարելու համար:

Այո՛, տգեղ էր ան կապիկի մը պէս...

* * *

Ամուրի Կոստան այդ օրը՝ կէսօրէ վերջ, ժամերով քալեց փողոցները, մարդաշատ տեղերէ, ուր կը վազվզէին մարդկային թիթեռնիկները ուրախ զուարթ ճիչեր արձակելով: Հիացումով նայեցաւ անոնց ողորկ ու կանոնաւոր սրունքներուն: Ցանկութիւնը կը խեղդէր զինք... Մօտեցաւ շատերուն, ուզեց բռնուիլ անոնց հետ: Բայց ի զուր, այդքան քաջութիւն չունէր:

Իր թխադէմ երեսը մութ կարմիր գինիի պէս կասկարմիր կտրած էր. իսկ ականջներէն արիւն կը կաթէր. պռկունքը չորցած էին ու կը ջանար իր լեզուովը թրջել զանոնք. սիրտը կը տրոփէր ու իր արիւնը կ'եռար:

Կէս գիշերը մօտեցած էր արդէն: Անցաւ ամայի փողոցներէն ու անել փողոցի մը ծայրը մութ անկիւնի մը մէջ ստուեր մը նշմարեց, — ստուեր մը, որ կնոջ ձեւ ունէր: Կոստան աղբար դողդոջուն ծունկերով ուղղուեցաւ այն կողմը, ուր կիսաբաց դուռէ մը ձեռք մը մութին մէջէն ներս մտնելու նշան կ'ընէր իրեն:

Աղօտ կերպով լուսաւորուած գետնայարկի մը մէջ գտաւ ինքզինքը Կոստան աղբար՝ դէմ առ դէմ սեւամորթ կնոջ մը հետ...

«Քըման սուիթհարթ», — մըլտաց սեւամորթ կինը խռպոտ ձայնով մը ու փաթթուեցաւ Կոստանին:

Ի՞նչ հրեշտակային ձայն թուեցաւ Կոստանին՝ այդ խռպոտ ձայնը...

* * *

Առաւօտ էր արդէն: Կոստան աղբարը հունքուր հունքուր կուլար իր սենեակին մէջ միայնակ... Աններելի մեղք գործած ըլլալու գաղափարը կը կրծէր իր սրտին թելերը, որոնք կը տրոփէին անընդհատ: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ գործած էր այդ մեղքը...

Սուրբ Գիրքը օգնութեան կանչեց ու քիչ քիչ մխիթարուեցաւ: Ադամն ալ խաբուած էր. Դաւիթ մարգարէն ալ ինկած էր

փորձութեան մէջ, իր դրացիին կինը առեւանգած էր. վերջապէս, Նոյ նահապետը աւելի մեծ մեղքը գործած էր՝ իր հարազատ աղջիկները պղծելով...

Ուրեմն, ինչու ընկճուէր ինքը: Աստուած ողորմած էր ու անշուշտ պիտի ներէր... Ծունկի եկաւ Կոստան աղբար, կուշտ կուշտ աղօթեց, թողութիւն խնդրեց ու յետոյ երգեց բարձրաձայն «Տէրոջը ձայնը լսեցի...եւն...»:

* * *

Աստուած ներեց: Բայց բնութիւնը անողոք է. ան չներեց...

Անցան երեք շաբաթներ: Ու Կոստան մոռցած էր այդ տխուր միջադէպը: Սակայն, շուտով ուշքի եկաւ ու կրկին տրտմեցաւ:

Անոր առնանդամին ծայրը ոսպ հատիկի մը մեծութեամբ բշտիկ մը գոյացած էր, կարմրորակ ու կարծր:

«Բան մը չէ»,— խորհեցաւ Ամուրի Կոստանը:

Օրեր անցան, եւ այդ բշտիկը աճեցաւ ու տասնոցի մը ծաւալն առաւ: Աճուկներուն վրայ սիսեռի եւ պնդուկի մեծութեամբ գեղձեր գոյացան: Մի քանի օր յետոյ գլխի ցաւ, թեթեւ տաքութիւն եւ դող ունեցաւ: Անհանգիստ էր, քունը խանգարած էր եւ ախորժակ չունէր: Կոկորդը սկսաւ ցաւիլ. մարմնոյն վրայ վարդագոյն բիծեր ու բշտիկներ նշմարուեցան ու մազերը սկսան թափիլ: Անոր ճաղատ գլխուն բոլորտիքը քիչ մը մազ մնացեր էր. անոնք ալ սկսան խումբ խումբ թափիլ՝ կիսալուռ անտառի մը տեսքը տալով անոր գանկին:

Անցան օրեր եւ այս ախտանիշերը անհետացան. նախնական վէրքը մի քանի շաբաթ յետոյ անյայտացաւ պղնձագոյն սպի մը թողլով: Վարդագոյն բիծերը աներեւոյթ եղան, եւ սակայն մեծցած ու շօշափելի գեղձերը մնացին:

Անցան ամիսներ ու տարիներ... Կոստան աղբար մոռցաւ բոլորը: Իրաւ, ատեն ատեն գլխի ցաւ կ'ունենար, ստամոքսի խանգարում, յոգնութիւն եւն. կ'ունենար, աչքերն ալ տկարացած էին, ծունկերը կը ցաւէին, բայց ի՞նչ հոգ. չէ՞ որ ամէն մարդ այդքան անկարեւոր ախտանիշեր կրնար ունենալ...

* * *

Ու օրին մէկը բախտը ժպտեցաւ Կոստան աղբօր վրայ. Սեւ Փեսացուն ալ իսկական փեսայ եղած էր: Ամէն մարդ շնորհաւորեց Կոստան փեսան, որ վերջապէս յաջողած էր կնոջ մը տիրա-

նալ: Բայց ոչ ոք չէր գիտեր Կոստանի անցեալը, անոր հին հիւանդութիւնը, որ ատենուայ մը համար կարծես թէ թաքնուած էր անոր մարմնոյն խորերը...

Անցան տարիներ: Կոստանի կինը մի քանի վիժում ունեցաւ: Դրացի պառաւները խորհուրդ տուին ու «մէջքը թոյլ է» ըսելով՝ խաքը փակցուցին, «արգանդը ցած է» ըսելով՝ դարմաններ յանձնարարեցին: Ու օրին մէկը ողջ մանուկ մը ծնաւ Կոստանին կինը:

Դրացի պառաւները յաղթանակած էին: Չէ՞ որ յաջողած էին ողջ մանուկի մը հայրը ընել Կոստան աղբարը: Խեղճ կիները չէին գիտեր, որ բնական բան էր այդ եւ որ Ֆրանկախտաւոր մայր մը մի քանի վիժումէ վերջ կարող էր ողջ մանկան ծնունդ տալ:

Բայց ... մի քանի օր վերջ մանկան մարմինը, մանաւանդ ոտքերուն յատակն ու ափերը բշտիկներով եւ պղպջակներով լեցուեցան, քիթէն շնչառութիւնը դժուարացաւ, փորը ուռեցաւ...սակայն այսուհանդերձ ողջ մնաց...

Կոստան աղբար շատ հպարտ կը զգար, զաւակ ունէր եւ հայր եղած էր... Ի՞նչ զաւակ, հիւանդութիւններու թանգարան մը...

Ծերացած էր ալ Կոստան աղբարը: Աչքերը կուրցած էին, ու ոտունքները չէին բռներ: Անդամալոյծ էր, անկողնին մէջ կմախքացած դիակի մը երեւոյթն ունէր ... բայց ողջ էր ...

Օրին մէկն ալ խենթեցաւ Կոստան աղբարը: Հազարներու եւ միլիոններու մասին խօսեցաւ, երկինքէ-երկիրէ ճառեց, ինքզինքը աշխարհի ազատարարը հռչակեց եւ պատմեց ամէն եկողին Նոյին եւ Դաւիթին մեղքերը, բայց միշտ պահեց իր գործած մեղքը: Չէ՞ որ թողութիւն խնդրած էր իր մեղքին համար ու թողութիւն ստացած էր... ալ ինչո՞ւ պատմէր այդ մոռցուած ու ներուած մեղքին վրայօք:

Անողոք բնութիւնը սակայն, ոչ մոռցած էր եւ ոչ ալ ներած էր այդ մեղքը: Ֆրանկախտին գործած աւերներուն պատճառաւ Կոստան աղբարը խենթեցած էր եւ մինչ զայն յիմարանոց առաջնորդելու եկան, «Քրման սուլթհարթ» կը պոռար Կոստան աղբարը իր կմախքացած թեւերը ճօճելով:

ՄԵՂՐԱԼՈՒՍՆԻ «ԿՈՒՐԱՂԵՏԱՊ»

Տարօրինակ վերնագիր է, չէ՞… Այո՛, բայց ոչ զարմանալի: Պատմեմ, թէ ինչո՞ւ…

Նորապսակ հարսնուկներու գաղտնիքը երբեմն իրենց գլխուն հետ սեւ հողի տակ կը թաղուի, մինչ հետաքրքիր դրացիները բերնէ բերան կը փոխան, թէ նորհարսը էփփէնտիսայթիսէ մեռեր է: Բժիշկները միայն սկեպտիկ քմծիծաղով մը կ'ընդունին այդ լուրը եւ կը լռեն իրենց կարգին յատուկ Սփինքսեան լռութիւնով:

* * *

Ընթերցո՛ղ… զգուշութեամբ հետեւէ այս տողերուն եւ ապա վճիռդ արձակէ: Եթէ դուն ես մեղաւորը շուտով դարձի եկուր. եւ եթէ գիտես մեղաւորներ, համոզէ զանոնք դարձի գալու եւ ապաշխարելու, քանի ուշ չէ:

* * *

Երեսուն տարեկան էր Միւսիւ Սանատրուկը, հարուստ հայ վաճառականի մը անառակ որդին, որ իր երիտասարդութեան լաւագոյն տասնեակը անցուցած էր զեխութեան եւ անբարոյական արարքներու մէջ:

«Բնութեան ձայնը կարելի չէ խեղդել»,— կը փիլիսոփայէր Միւսիւ Սանատրուկը ու կը նետուէր հեշտութեան գիրկը ու կը ծծէր անոր ստինքներէն ծորող մեղքի կաթը, որու մէջ ամբարուած ախտի մանրէները կը կրծէին իր էութիւնը:

Այո՛, բնութեան ձայնը խեղդել կարելի չէ, բայց անոր տնօրինած պատուհասէն եւս խուսափիլ կարելի չէ: Այս երկրորդ կէտը աննշմար մնացած էր Միւսիւ Սանատրուկէն:

Տասնեակ անգամներ ջերմամիզութենէ տառապած էր Միւսիւ Սանատրուկը եւ շնորհիւ անխոնջ բժիշկներու աշխատանքին միշտ ալ բուժուած էր: Բայց ամէն անգամին հիւանդութիւնը իր հետքը ձգած էր եւ Սանատրուկին մարմինը ներսէն փտած կաղնիի մը կը նմանէր, այնպէս որ պզտիկ հով մը զինքը պիտի գետնէր:

Անգամ մը եւս բռնուած էր ան: «Տասներկու անգամ ջերմամիզութենէ չբռնուողը մարդ չէ», ըսած էր Նափոլէոն եւ այս ասացուածքով կը մխիթարուէր մեր անառակ Սանատրուկը:

Դեռ բոլորովին չապաքինած՝ Միւսիւ Սանատրուկ ուզեց ամուսնանալ գեղանի եւ նորափթիթ կոյսի մը հետ: Աղքատիկ ընտանիքէ սերած այս նորափթիթ աղջնակը, Միւսիւ Սանատրուկին փառաւոր ինքնաշարժին փայլէն շլացած, ըսաւ իր «Այո՛»ն, մինչ իր ծնողքը բոլորովին մոռցան բժշկական քննութիւն եւ առողջութեան վկայագիր: Չէ՞ որ հարուստ էր Միւսիւ Սանատրուկը ու բարձր ուսում առած…

* * *

Ամուսնացան: Անցաւ մեղրալուսինը… Բայց… Նորապսակ հարսնուկը փառակերտ հիւանդանոցի մը մէջ իր հոգին աւանդեց, հակառակ գիտական բոլոր միջոցներուն:

Սեւ հողին յանձնեցին զայն եւ հետաքրքիր ժողովուրդին ըսուեցաւ, թէ էփփէնտիսայթիսէ մեռեր էր…

Ճշմարտութիւնը կ'ուզէին քօղարկել… Չէ՞ որ անմեղունակ հիւանդութիւն մըն է կուրաղետապը…

Հիւանդութենէ տառապող ամուսինէն վարակուած էր խեղճ հարսնուկը եւ զոհուած՝ անոր վատասրտութեան: Փորձաշկատակէ մեռաւ ան…

Առակս ցուցանէ, որ ամուսնութեան պատրաստուող զոյգեր պարտին առողջութեան վկայագիր ունենալ: Այն ատեն միայն մեղրալուսնի «կուրաղետապը» կ'աներեւութանայ ներկայ մեղքի դարին մութ հորիզոններէն:

ԳԱԲԻԿ ԱՂԱՆ
(ՇԱՔԱՐԱԽՏԸ)

Քառասունը անցած էր Գաբիկ աղան: Տասն եւ հինգ տարիներ առաջ Ամերիկա գաղթած էր ան: Տասը տարի շարունակ գործարանային կեանք մը քաշկռտելէ վերջ յաջողած էր նպարեղէնի խանութ մը բանալ: Գոհ էր եւ երջանիկ: Խօսքը մեր մէջ, խողի չափ ալ գէր էր եւ հաստավիզ:

Գաբիկ աղան յանկարծ սկսած էր նիհարնալ եւ երկու ամսուայ մէջ երեսուն փաունտ կորսնցուցած էր իր կշիռքէն:

— Աղբա՛ր խողի չափ կերակուր կ'ուտեմ. օրական երկու

կէլլն ջուր կը խմեմ : Զգխեմ ո՞ւր կ՚երթայ : Հըմը կը խմեմ, կը խմեմ՝ չեմ յագենար . բերանս չոր չոր է ,— կը գանգատէր Գարիկ աղան իր վիճակով հետաքրքրուող յաճախորդներուն :

— Բժիշկի գնա, Գարիկ աղա ,— կը խրատէին ոմանք, մինչ ուրիշներ պառաւական դարմանումներ կը յանձնարարէին՝ Գարիկ աղային շատ ջուր խմելը եւ ծարաւը թեթեւցնելու համար :

— Բժիշկն ի՞նչ ընեմ, պողպատի պէս մարդ եմ . մեղք չէ՞ փարային ,— կը կմկմար Գարիկ աղան :

Անցան օրեր, ու Գարիկ աղան աւելի նիհարցաւ, գրեթէ կմախք դարձաւ : Մորթը չոր չոր էր, ծարաւը անսահման, ախորժակը աւելի լաւ էր : Սակայն, օրէ օր ան կ՚իյնար . աչքերն ալ սկսած էին տկարանալ ու կոպերուն մօտերը ցորենի հատիկի մեծութեամբ դեղնագոյն գնդիկներ գոյացած էին :

Օրին մէկն ալ վզին վրայ խոշոր պալար մը ելաւ, սաստիկ ցաւ եւ անհանգստութիւն պատճառելով Գարիկ աղային : Ո՛չ, այս անտանելի էր : Գարիկ աղան շատ բաներ փորձեց .— օճառը կաթին եւ շաքարին հետ խառնեց ու վզին վրայ դրաւ, չամիչը ծեծեց վրան դրաւ . կտաւատէ լափա դրաւ, որպէսզի թարախը քաշէ, հոտած ձուկ մը ծեծեց եւ վէրքին վրայ դրաւ, բայց ի զուր . պալարը խոշորցաւ եւ սկսաւ տարածուիլ :

Բարեկամներու եւ յաճախորդներու ստիպումին վրայ, վերջապէս, Գարիկ աղան՝ մի քանի տոլարէն վազ անցնելով՝ որոշեց բժիշկի մը դիմել :

— Ճխտիս վրան վէրք է ելեր, բժիշկ ջան, տարտիս դարման մը ճարէ :

Բժիշկին կողմանէ մանրակրկիտ հարցափորձ եւ քննութիւն կատարուեցաւ, եւ արդէն ամէն ինչ պարզ էր :

Գարիկ աղան շաքարախտի զոհն էր : Այդ պատճառաւ ան կ՚ուտէր եւ շատ ջուր կը խմէր ու հակառակ ատոր օրէ օր կշիռքէն կ՚իյնար եւ օրին մէկը այնքան տկարացաւ, որ վզին վրայի պզտիկ բշտիկը խոշոր պալարի վերածուեցաւ :

Գարիկ աղան իսկոյն հիւանդանոց փոխադրուեցաւ : Մի քանի օր ինսուլինի ներարկումներէ վերջ վզին վրայ գործողութիւն կատարուեցաւ : Շաբաթներ վերջ միայն հիւանդանոցէն տուն կրցաւ վերադառնալ :

Շատ սուղի նստաւ այս դարմանումը Գարիկ աղայի քսա-

կին, զոր այնքա՛ն կը սիրէր : Եթէ առաջին առթիւ բժշկական խնամքի յանձնուէր թերեւս աժան պրծէր :

* * *

Ողջ է այսօր Գարիկ աղան, բայց յաւիտեանս հրաժարած է հացէ եւ շաքարէ, քէյքէ եւ փայէ, բրինձէ եւ պլղուրէ : Ու կ՚ուտէ թեփով շինուած հաց, միս եւ բանջարեղէն :

— Ասոր ալ չօգ շիւքր ,— կ՚ըսէ Գարիկ աղան ու բժշկութեան ջերմ պաշտպան է դարձած՝ ինչպէս որ Պօղոս Առաքեալը Քրիստոսի աշակերտ եղաւ Դամասկոսի ճամբուն վրայ աստուածային պատիժի ենթարկուելէ յետոյ :

— Արձան մը պիտի կանգնեցնեմ Տոքթ . Պէնթինկի յիշատակին (Տք . Պէնթինկ ինսուլինի գիւտը ընողն է) ,— կը խոստանայ մեր Գարիկ աղան եւ խաչակնքելով «Աստուած պահէ պահպանէ բժիշկները» կ՚ըսէ ամէն անգամ, որ հիւանդանոցէ եւ իր ախտէն կը ճառէ Գարիկ աղան :

ԾՈՒՌ ՅԱԿՈԲԻԿԸ

(ՈՍԿՐԱԹԵՓՈՒԹԻՒՆ)

Բուրդ մանողի մը աղեղին պէս ծուռ էին Հասոլընց Յակոբիկի ոտքերը եւ սրունքները :

Չորս տարեկան էր ան, կը քալէր դէս ու դէն շարժելով իր աղեղնաձեւ սրունքները իր տարեկիցներուն խնդուքին առարկայ դառնալով : Անոր ծունկերը Սիւրիոյ անապատները դեգերող Պէտուինի ձեռնածած թօփուզին գլխին պէս հաստ էին, մինչդեռ սրունքներուն ոսկորները բարակ ճիպոտի մը պէս էին : Անոր լայն ու տափակ փորը եւ հաւու կրծքին պէս դուրս ցցուած կրծոսկրը չափէն աւելի փքացած գորտի մը նմանութիւնը կուտային իրեն :

Մէկ խօսքով՝ տխուր պատկեր մը կը ներկայացնէր ծուռ Յակոբիկը իր քառակուսի խոշոր գանկով ու փոքր երեսներով :

* * *

Երեքամսուայ երեխայ եղած ատեն Յակոբիկ կովու կաթով կերակրուած էր : Իր մօր կաթը քաշուած էր բազմանդամ հայ ընտանիքներու յատուկ որոշ պատճառով :

Յակոբիկին մայրը փոխանակ իր տան բժիշկին դիմելու եւ կամ փոխանակ մանկական դիեցումի մասին գրուած գրքերուն հետ խորհրդակցելու, դրացի պառաւին թելադրածին պէս կէսը ջուր եւ կէսը կաթէ բաղկացած խառնուրդ մը տալ սկսած էր անոր:

Շաբաթներ անցան եւ դեռ Յակոբիկը կը յամառէր նոյն կըշիռքը պահել. չէր աւելնար ան: Անոր գլուխը կը քրտնէր եւ կողոսկրներուն՝ կրծոսկրին հետ միացման մասերը կլոր գունդեր կը նշմարուէին:

Ամիսներ անցան...Յակոբիկ դեռ նոյն խառնուրդով կը կերակրուէր: Կաթնեշիշերը պէտք եղածին պէս խնամքով չէին լեցուեր. ճգախէժէ պտուկները աւրուած կաթի պէս կը բուրէին:

Առեննառեն Յակոբիկ կը փսխէր եւ փորհարութիւն կ'ունենար: Խեղճ մայրը Յակոբիկին հիւանդութիւնը եւ գլխին յաճախակի քրտնիլը նշմարելով կը զգուշանար զայն բացօթեայ տեղեր տանելէ: Չէ՞ որ «Զաղան պաղ կ'առնէ», ըսած էր դրացի փորձառուն:

Եւ այսպէս խեղճ տղան արեւոտ եւ պայծառ օրերն ծակ խոհանոցին մէջ կ'անցնէր:

* * *

Մէկ տարեկան էր արդէն Յակոբիկ, սակայն, ակռայ չունէր: Անոր բերանը եւ ջրոտած լինդերը իր մեծ մամիկին անակռայ բերանին եւ լինդերուն կը նմանէին:

«Աւելի լաւ», կ'ըսէին պառաւները, «որքան ուշ ակռայ հանէ, այնքան զօրաւոր կ'ըլլայ»:

Յակոբին մայրը մոռցած էր կաթի յաւելնական խառնուրդը, հաց, մաքարոնի, փիլաւ եւ մինչեւ անգամ քէֆթէն, հետըզհետէ, սկսան կազմել անոր ուտելիքը:

Ակռաները ուշ բուսան եւ շատ դժուարութեան ու անհանգըստութեան պատճառ դարձան: Երախան տասնեակ անգամներ խաղցուց: Բժիշկին կարծիքը առնել օր մը անգամ մտքերնին չինկաւ:

Երկու տարեկան էր, երբ Յակոբիկ սկսաւ քալել: Ամիսներ յետոյ միայն կրցաւ դէշ աղէկ քալել, բայց ծուռ ոտքերով ու սըրունքներով:

«Մեծնայ նէ կը շտկուին ոտքերը»,— ըսին դրացիները, եւ Յակոբիկին մայրը հաւատաց:

Անցան տարիներ, սակայն, ուշացաւ մարգարէներուն խօսքը եւ չիրականացաւ: Դեռ ծուռ են Յակոբիկի սրունքները, որովհետեւ ժամանակին պէտք եղած սնունդն ու կենսանիւթերը չընդունեց ան:

* * *

Վիրաբուժական գործողութեան, ձկան իւղի, արեւի լոյսի եւ լաւ սնունդի կը կարօտի ծուռ Յակոբիկը: Ատեն մը թերեւս մասնաւոր կօշիկներով եւ երկաթեայ ցուպերով քալէ ան: Անոր ապաքինման համար, ամէն յոյս կորած չէ, պայմանաւ որ ծուռ Յակոբիկի ծնողքը օր առաջ արթննան եւ դարմանատան մը դուռը ափ առնեն:

ԻՆՔՆԱԲՈՅԺ ԳԱՍՊԱՐ ԱՄՈՒՆ

— Կինէ բժի՞շկ կանչեցիր, Մարգար աղբար... Ես էինչգըտըր խորխալս (վախկոտ) մարդ ես դուն. արեւդ չմարի, գլուխդ ցաւի՝ բժիշկ, փորդ ցաւի՝ բժիշկ, երախայիդ քինթը բռնուի՝ բժիշկ... Քեզ տեսնեմ, չահածդ բժիշկներուն դրպանը լեցուր,— կ'ըսէր Գասպար ամուն բժիշկին ինքնաշարժին ետեւէն նայող իր դրացիին:

— Ես ի՞նչ անեմ, Գասպար ամու, երախան հիւանդցեր էր... Ինչ մեղքս պահեմ, ես բժիշկներուն կը հաւատամ, դէթ միտքս կը թեթեւնայ, երբ բժիշկ բերեմ հիւանդիս,— վրայ բերաւ Մարգար աղբար, որ բազմանդամ ընտանիքի հայր մըն էր:

— Փո՛ւհ...բժիշկն ինչ անեմ: Բժիշկները ինչ կ'ընենքի... կուգան աճապարանքով, նաբզդ կը բռնեն, ցաւիդ անուն մը թալսմիշ կ'անեն, հա մրէ ժամացոյցին կը նային, ու դրամները գրպանելով կը փախին կ'երթան: Ոմանք «բան մը չ'ունիս» կ'ըսեն ու կը կեղուեն, ուրիշներ ալ քեզի կը վախցնեն ու կը կողոպտեն: Ես անոնց ինչ մալ ըլլալը գիտեմ. իմ տունս գործ չունին անոնք: Խե՞նթեմ քի՝ բժիշկին փարաս խըմէթ ըլլի: Գլո՞ւխդ կը ցաւի՝ սիւրկի խմէ, փո՞րդ կը ցաւի՝ անանուխը խաշէ ու ջուրը խմէ. եթէ չանցնի, կղմիտր մը տաքցուր եւ փորիդ վրան դիր, լմնցաւ

գնաց: Բժշկութիւնն ալ գո՞րծ է, ույտո՛ւր ույտո՛ւր սէօյլէ:

Դեռ չատ պիտի երկարէր Գասպար ամուն, եթէ Մարգար աղբարը դեղարան չփութար:

Անցան օրեր, եւ եկաւ Թիէնկսկիվինկի տօնը: Ամէն մարդ հնդկահաւի միս կ'ուտէ այդ օրը: Գասպար ամուն այդ օրուայ համար գնեց մեծ հնդկահաւ մը: Զորս դին հաւաքեց իր զաւակներն ու թոռնիկները եւ լաւ քէյֆ ըրաւ:

Գասպար ամուն քիչ մը աւելի կերաւ, լաւ ախորժակ ունէր, մէկ երկու գաւաթ ալ օղի կոնծեց, վրայէն ալ փախլաւա կերաւ ու խմեց սառն ջուր: Կէս գիշերին հիւրերը ցրուեցան եւ Գասպար ամուն անկողին մտաւ կէս գինով վիճակի մէջ:

Երկու ժամ հազիւ քնացած էր Գասպար ամուն, երբ սաստիկ փորի ցաւով արթնցաւ ան: Ցաւը կը սկսէր պորտին աջ կողմը եւ կը տարածուէր աջ աճուկն ու կողոսկրները. մերթ ընդ մերթ դէպի կռնակը չուլլուելով: Փորին մկանունքները կարծրացեր էին, լեզուն անհամ ու լեղի, թեթեւ ջերմ մը ու սրտի խառնուք մը եկաւ պատկերը լրացնելու: Անգամ մըն ալ փսխեց:

Հիւանդ էր Գասպար ամուն: Ծունկով աջ սրունքը փորին վրայ ծալլեց...հա՛ այսպէս աւելի կը մեղմանար ցաւը: Մի քիչ սպասեց, բայց ի զուր. ցաւը կ'աւելնար, եւ սրտի խառնուքը պաղ քրտինք կը բերէր:

— Ներսս աւրուեր է,— խորհեցաւ Գասպար ամուն եւ փութաց իր գիտցած բոլոր պառաւական դարմանումները կիրարկելու: Դողդոջուն ծունկերով խոհանոցը գնաց, տասի մը մէջ աննուխ դրաւ, խաչեց, ջուրը խմեց, գաւաթ մըն ալ օղի կոնծեց, կղմինտր մը տաքցուց եւ փորին վրայ դրաւ ու քնանալ փորձեց: Բայց ի զուր. ցաւը կը կրծէր ներսի դին, եւ ինք կը տքար ցաւի նոպաներուն հետ համընթաց:

Առաւօտ էր արդէն: Գասպար ամուի հիւանդութեան լուրը կայծակի արագութեամբ տարածայնուեցաւ ամբողջ թաղին մէջ: Բերնէ բերան փսփսուք մըն էր սկսաւ: Հինտին չատ է կերեր, «հիւընդցեր է»,— ըսին ոմանք կատակելով: «Փորը քակեցէք»,— յանձնարարեցին պառաւները (ա՛խ այդ պառաւները). «բժիշկ բերէք», թելադրեցին աւելի խելացիները...

Վերջապէս համոզեցին Գասպար ամուն, որպէսզի բժիշկի մը խնամքին յանձնուի: Ճարահատ՝ Գասպար ամուն համակեր-

պեցաւ բժիշկի գալուն: Քննութիւնը երեւան բերաւ թէ Գասպար Ամուն կուրաղետապ (էփփէնտեսայթիս) ունէր: Շուտով հիւանդանոց փոխադրուեցաւ եւ վիրաբուժական գործողութեան ենթարկուեցաւ: Անանուխին ու տաք կղմինտրին պակաս թողուցածը դանակը լրացուց...երկու շաբաթ վերջ Գասպար ամուն տուն եկաւ բոլորովին ապաքինած:

Ինքնաբոյժ Գասպարամուն այժմ բժիշկներու ջերմ պաշտպանն է եւ իր հարստութեան մէկ տոկոսը կտակած է Հայաստանի մէջ հիւանդանոցի մը հիմնարկութեան համար:

ԹԱՌԱՄԱԾ ՎԱՐԴԵՐԸ

Պոսթընի արուարձաններէն միոյն մէջ կ'ապրի հայ ընտանիք մը: Դեռատի մայր մը ունի երեք պզտիկներ: Տասնեւվեց ամսուայ զոյգեր եւ հինգ ամսուայ ուրիշ մը. երեք մանուկներ, որոնք վստահաբար նորաբողբոջ վարդերու պէս ծնած, իսկ այսօր...անոնք արդէն թառամած են ու խամրած:

«Երեք ամիսէ ի վեր պզտիկները փողոց ելած չեն»,— խոստովանեցաւ մայրը արտասուալից աչքերով:

Ամուսինը զբաղած է եւ խեղճ մայրը ի վիճակի չէ այդքան փոքր երեք երախաներուն օդառութիւնը ապահովել:

Արդի՞ւնքը...վարդանման թուշիկներուն յաջորդեր են փոսը ինկած եւ աշնան դդումներուն գոյնով դալուկ այտեր:

Գարնան նախօրեակին՝ աշնանային տերեւներ...թառամած վարդեր:

Պարապ ժամեր ունեցող գթութեան քոյր մը չկա՞յ այդ թառամած վարդերուն ջուր տալու համար:

* * *

Ամիսներ առաջ հայ մայր մը ծնունդ տուաւ ութը փաունտ կշռող կայտառ երախայի մը, որ լեփ լեցուն էր կեանքով... Անցան օրեր, եւ մօր կաթը քաշուեցաւ զանազան պատճառներու բերումով:

Կովու կաթէ խառնուրդ մը յանձնարարուեցաւ եւ պզտիկը սկսաւ աճիլ արագօրէն:

Մօր պատուէր տրուեցաւ, որ այդ խառնուրդը պէտք էր որ

փոխուեր ութը տասը օր անգամ մը: Մայրը մոռցաւ:

Երկու երեք ամիս յետոյ երախան սկսաւ թառամիլ եւ գաճաճնալ:

Ինչո՞ւ...

Որովհետեւ մայրը ագէտ էր եւ նոյն խառնուրդը շարունակեց առանց փոփոխութեան:

Ու այսպէս մայր բնութեան հաստնցուցած կոկոն վարդը ագիտութեան շողէն խամրեցաւ ու չորացաւ:

Հէ՜յ...հայ մայրեր, ինչո՞ւ իրարու քով չէք գար եւ հայ մանուկներու համար առողջապահական կայաններ չէ՞ք հիմներ:

Հայ բժիշկները պատրաստ են ձեզի օգնելու, եթէ դուք քիչ մը արթննաք ու մէկդի չպրտէք ձեր անփութութիւնը:

ՅԱՊԱՂԱԾ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄԸ

Ժողովուրդի լայն խաւերուն մէջ ամէն օր գործածուած առածները հեղինակաւոր եւ փորձառու դիտողներու խելապատակին արդիւնքն են:

«Տէմիրի թավընտա տէօյէրլէր», այսինքն՝ «երկաթը տաքնին կը ծեծեն», կ'ըսէ առածը: Կեանքի բոլոր երեւոյթներուն համար ճշմարիտ է այս ասացուածքը: Իսկ տաճիկներուն «Կեավուրըն ագլը սօնրատան կէլիր» առածը ճշմարիտ է հայերուս համար: Որովհետեւ մենք, հայերս շատ կասկածոտ ենք եւ թերահաւատ: Թերեւս գերութեան մեր կեանքն է ասոր պատասխանատուն:

Բժշկական դարմանումն ալ իր ատենն ու ժամանակը ունի, եւ անոր յապաղումը կրնայ աղխտաբեր ըլլալ ամենուն համար:

Երկու խօսք մեր վերնագրի ընտրութեան մասին:

Մասնաւոր հիւանդանոցի մը վիրաբուժական գործողութեան սենեակին մէջ, պարթեւահասակ, յաղթանդամ, սակայն, յիսունը անցած հայու մը վրայ կատարուող վիրաբուժական գործողութեան մը ականատես կը լինէի՝ մի քանի օրեր առաջ:

Վիրաբոյժը, որ շատ մօտէն կը ճանչնար հայերը, գործողութեան աւարտումէն վերջ, ինձ ուղղելով իր խօսքերը, ըսաւ.—

«Պէտք է որ հրապարակաւ եւ մամուլով դաստիարակէք ձեր

ժողովուրդը, որպէսզի ոեւէ դարմանում յապաղումի եւ ձգձգումի չենթարկեն: Եթէ անոնք բժշկուիլ եւ դարմանուիլ կ'ուզեն, պէտք է որ վստահին իրենց բժիշկներուն յորդորներուն եւ թելադրութեանց: Ահա՛ այս հիւանդին պարագան: Ամիսներ առաջ առաջարկեր էի իրեն գործողութիւն կատարել, բայց չգիտեմ ինչո՞ւ, մինչեւ այսօր ձգձգեց...եւայլն»:

Վիրաբոյժը չէր գիտեր, թէ գործողութիւնը դարձեալ պիտի ձգձգուէր, եթէ ամբողջ ճնշումս ի գործ դրած չըլլայի հիւանդին մօտիկ պարագաներուն մօտ:

Անոր լեղուցք տոպրակին մէջ կային տարիներէ ի վեր արտադրուած քարեր (Կօլ սթօնզ), որոնք ժամանակին մաքրուելու էին: Բայց միշտ ձգձգուած էր դարմանումը ինչ ինչ պատճառներով:

Գործողութիւնը յաջող անցաւ: Հիւանդը պիտի ապրի՞ հիմա: Կասկածելի է դա, դժբախտաբար. որովհետեւ տարիներէ ի վեր բիւր չարչարանքներու պատճառ եղող այդ քարերը իրենց մշտատեւ գրգռութեանց հետեւանքով քաղցկեղի (Քէնսըր) սերմերը արդէն ցանած էին մեծ համեմատութեամբ ածած լեարդին մէջ:

Ահաւասի՛կ, յապաղած դարմանումի անյապաղ եւ ահռելի արդիւնքը:

«Պէտք է գրէք եւ խօսէք այդ ուղղութեամբ»,— աւելցուց վարպետը:

Եւ ես խոնարհաբար խոստացայ հաղորդել իր պատգամը մեր ժողովուրդին:

Ընթերցողներէ շատեր, արդեօ՞ք չեն ձգձգեր իրենց ցաւերուն դարմանումը, այսօր գործը եւ վաղը ուրիշ բան պատրուակ ընելով:

Հիւանդութեան պարագային օր առաջ հետամուտ լինելու է դարմանումի համար երբ որ կարելի է:

Մէկ բժշկի խորհուրդին չե՞ս հաւատար, խորհրդակցութիւն (քընսըլթէյշըն) պահանջէ. բժիշկէդ գոհ չե՞ս, լաւը գտիր: Բայց, երբ բժիշկիդ կը դիմես, անսա՛ անոր պատուէրներուն եւ հետեւիր անոր թելադրութիւններուն: Հակառակ պարագային՝ ծախսուած դրամները եւ կորսուած ժամանակը անօգուտ է եւ ապարդիւն:

Նափոլէօն իրաւացի կերպով ըսած է․ «Եթէ բժիշկիդ վրայ վստահութիւն չունիս, մի երթար անոր։ Ես միայն վստահութեան վրայ չեմ կրնար իշխել»։

Յիշեալ դժբախտ հայուն պարագային նման շատ դէպքեր կը յիշեմ իմ կարճ փորձառութեանս մէջ․ եւ վստահ եմ, որ տարբեր պաշտօնակիցներս ինձմէ աւելին գիտեն այդ ուղղութեամբ։

Իրաւ է, որ մենք բժիշկներս սխալներ կը գործենք, որովհետեւ կը գործենք։ Չգործողները միայն չեն սխալիր։ Այո՛, երբեմն սխալ կ՚ըլլայ մեր կարծիքը եւ մեր եզրակացութիւնը՝ ծուռ եւ դարմանումը՝ անյաջող։ Այսուհանդերձ մենք դարմանումը ըրած ենք մեր մասնագիտութիւնը։

Ահա՛ այդ պատճառաւ դիմելու է բժիշկին։

Ուրեմն ինչո՞ւ բախտին ձգել առողջութեան ղեկը, երբ հմուտ ղեկավարներ կան․ ինչո՞ւ խարխափիլ մութին մէջ, երբ լոյսը մօտն է․ ինչո՞ւ տառապիլ, երբ խաղաղութիւնը դիմացն է։ Ինչո՞ւ ըսել տալ «Շատ ուշ է արդէն»։

Ի՞նչ պէտք է ընել։

Ուէ հիւանդութեան պարագային, առանց դրացիներուն եւ փորձառուներուն դիմելու եւ առանց «դուն ինծի պէս էիր նէ՝ ի՞նչ գործածեցիր» ըսելու, անվարան դիմէ քու ճանչցած եւ վըստահած բժիշկիդ՝ յանձնելով անոր քու առողջութեանդ հոգը։ Պարզէ վիճակդ անոր, անսա՛ անոր յորդորներուն, հետեւիր անոր պատուիրանքին հաւատարմօրէն եւ գիտցած եղիր, որ հակառակ երբեմն պատահելիք յուսախաբութեանցդ, ընտրած ուղիդ լաւագոյնը եւ յարմարագոյնն է։

Վստահիր բժիշկիդ եւ դարմանումը յապաղումի եւ ձոռացութեան մի տար։ Այն ատեն միայն կեանքիդ դժուարագոյն հանգոյցը լուծած կ՚ըլլաս։

ՔԱՂՑԸ

Մարդիկ՝ իրենց առօրեայ կեանքին մէջ կ՚ապրին այնպիսի վայրկեաններ, որոնք եթէ պատշաճօրէն դրի առնուին գրական գոհարներու թիւը վստահաբար պիտի աճի։

Դժբախտաբար, ամէն մարդ գրելու պատեհութիւն եւ վարժութիւն չունի, եւ շատ մը գրողներ ալ կան, որոնք տափակութիւններէ զատ ոչինչ կ՚արտադրեն։

Գրական գոհար մը արտադրելու յաւակնութիւնը չունիմ այս տողերը գրելով եւ ոչ ալ տափակութիւն մը արտադրելու նպատակ ունիմ, այլ պզտիկ դրուագ մը նկարագրելու փորձը պիտի ընեմ։

Արեւմտեան կիսագունդին վրայ կ՚ապրինք, բայց դարձեալ Արեւելքն է որ կ՚իշխէ մեր էութեան վրայ։ Ի՞նչպէս…

Երախտապարտ հայ հիւանդներէս մին Պոսթընէն քսան մղոն հեռաւորութեան վրայ ապրող բազմանդամ ընտանիքի մը հօր, Զէքօ-Սլավիացիի մը կը յանձնանարէ զիս։ Արեւելքի սովորութիւնը, այսինքն՝ «հեռուին սուրբը զօրաւոր կ՚ըլլայ»ի հոգեբանութիւնը կը յաղթէ եւ ինձ կ՚ուզեն այդ հիւանդը տեսնելու համար։

Ճամբայ կ՚ելլեմ ինձ բացատրուած ուղիով։

Ձիւնածածկ պողոտաներուն վրայէն ինքնաշարժով, ան ալ իմ խարխուլ ինքնաշարժովս ճամբորդել վտանգաւոր սեպելով, կ՚որոշեմ շոգեկառքով կտրել քսան մղոնէն գէթ քառասունը։

Տեղական (Լօքրլ) կառաշարը 40 մղոննոց ճամբան հազիւ երկու ժամէն կը կտրէ։ Պատերազմի օրերուն փայտով, ան ալ Սիբերիոյ դաշտերը զարդարող ձիթենիներէն կտրուած փայտով գործող Թրքական կառաշարները միտքս կուգան… Ո՜հ որքան դանդաղաշարժ էին անոնք։

Փոքրիկ քաղաքի մը հինցած եւ ծուխէն սեւցած կայարանին մէջ կը դիմաւորէ ինձ քսան տարեկան գեղեցկադէմ երիտասարդ մը, որուն հայրն է հիւանդը։ Ձեռքս կը սեղմէ եւ կարմրելով ներողութիւն կը խնդրէ ինձմէ ինքնաշարժը չբերելուն համար՝ իբր չքմեղանք ներկայացնելով ինքնաշարժին աւրուիլը (էնճին թրըպըլ)։

Քաղաքներուդ զարուն, ան ալ ինքնաշարժի այս դարաշրջանին, էնճին թըրըպլ եւ թայր թըրըպլ-ի պէս չքմեղանքներ ալաֆրանկա սուտեր են, որոնք կը խօսուին առանց ամօթի զգացումի։

Տարիներ առաջ, երբ ձին կ՚իշխէր լեռ ու ձորին, դաշտ ու բլուրին, «ձիէն ինկայ», «ձին խրտչեցաւ»-ի պէս չքմեղանքներ ոչ միայն չէին խօսուեր, այլ ամօթ կը սեպուէր ձիէ իյնալն իսկ։

Բայց այժմ ոեւէ ժամադրադրոյժ իր յապաղումը արդա-

բացնելու համար Էնճին-թրբըլ մը կը ջանայ կլլեցնել քեզի : էհ...ալաֆրանկա սուտն ալ փրկիչ դեր կը խաղայ երբեմն :

Ուրիշ ճամբայ չկար․ 8 մղոննոց տեղ հանրակառքով պիտի ճամբորդէինք եւ երկու մղոն ալ պիտի քալէինք ձիւներու մէ-ջէն...

Ձիւնածածկ փողոցի մը անկիւնը ամբողջ մէկ ու կէս ժամ սպասելէ վերջ երանելի հանրակառքը եկաւ թինկ–ա–լինկ իր զանգը հնչեցնելով :

Փոքր ելեքտրական կառք մըն էր եւ խճողուած էր տուն փութացող ճամբորդներով : Իրար հրմշտկելով յաջողեցանք ներս մտնել : Հրմշտկել ըսի չէ՞... Այո՛, Ամերիկայի մէջ ալ իրար հըր-մըշտկել ներելի է... Կեանքի պայքարն է այդ : Երեկոները ո՞վ չէ տեսեր հանրակառքերու մէջ նստելու տեղ գտնելու համար իրար հրմշտկող հազարաւոր գործաւորներն ու գործաւորուհիները :

Հանրակառքին պատերը գոյնզգոյն ռէքլամներով զարդար-ուած էին : Անոնցմով ամէն ընկերութիւն իր ունեցածը կը ջա-նար ներկայացնել իբր լաւագոյն ապրանք : Ո՞ւր գտնաս ռէք-լամ, ո՞ւր նայիս ծանուցում...միլիոններ կը ծախսուին այդ ծա-նուցումներուն համար :

Միայն բժիշկներուն, ուղղափառ բժիշկներուն համար ծա-նուցում ընել ներելի չէ այս երկրին մէջ : Փարիզի միզարաններ-րուն մէջ իսկ վեներական ախտերու մասնագէտներու ծանուցու-մը կրնաս տեսնել, իսկ հոս...ո՛չ, բժիշկ մը պէտք է սպասէ իր բախտին...բժշկական աւանդութիւնը այդ կը պահանջէ :

Երկարատեւ հրումներէ եւ հրմշտկումներէ վերջ յաջողե-ցայ ճերմակ մօրուքով եւ մազերով ծերունիի մը քով տեղաւոր-ուիլ : Այս երկրին մէջ անպեխ ծերունիները պատանիներուն կը նը-մանին․ հոս սպիտակափառ եւ մեր երկրին սրբազաններուն յա-տուկ մօրուքներու հանդիպիլ բախտի խնդիր է : Բայց եւ այնպէս մօրուսաւոր ծերունին իմ ընկերս պիտի ըլլար ամբողջ մէկ ժամ :

Ժամը՝ երեկոյեան հինգին կը մօտենար եւ ես առտուան ու-թէն ի վեր բան կերած չէի․ յոգնած էի եւ անօթի, ձիւնապատ անտառին մէջ դեգերող գայլի մը չափ անսուաղ...

Զըթ ... չըթ ... ծերունին փինըթ կ'ուտէր...

Փխրուն փինըթները մէկիկ մէկիկ կը փշրուէին ծերուկին ոսկրոտ մատներուն միջեւ եւ անոնց կեղեւներուն մէջէն ծնող

դեղնագոյն միջուկները կ'արշաւէին ծերունիին բերնէն ներս կա-տարեալ ճշդապահութեամբ, չըսենք գերմանական զինուորներու կարգապահութեամբ :

Ծերունին իր արհեստական ատամնաշարին միջոցաւ կ'աշ-խատէր փշրել այդ անուշահոտ եւ ախորժահամ միջուկները : Լորձունքին եւ թուքին հետ խառնուող այդ միջուկները ծերու-նիին ատամնաշարը կը շարժէին իրենց բնական տեղէն եւ այսպէս ձիւթ ծամողներու հանած ձայնը կուտային... Ո՞ւրկէ ուր միտքս ինկաւ Տէզտէմօնայի թաշկինակը եւ Զարիֆեանին խաղացած ատեն հայ տիկիններուն «չըթ չըթ» ձիւթ ծամելը...

Զըթ...չըթ...

Ծերունին փինըթ կ'ուտէր․ անուշահոտ եւ ախորժահամ փի-նըթներ ... Ո՛հ, ո՛րքան անուշ կը բուրէին այդ խարկուած փըխ-րուն փինըթները...

«Անօթի՛ն հալէն կուշտը չհասկնար», կ'ըսէ ժողովրդական առածը... Ո՛րքան չիտակ է եղեր... Բերանս կը ջրոտէր... եւ ստամոքսս կը գալարուէր օձի պէս եւ ծերունիին կերած փինըթ-ներու արձակած բուրմունքին ազդեցութենէն օվըրթայմ աշխա-տող թուքի գեղձերս կը ցաւէին խուլօրէն :

Ծերունին կը ծամէր, հա կը ծամէր... Ամերիկայի չափ չոր փինըթները մի առ մի կը փշրուէին ու կը լափուէին անյագա-բար :

Զըթ ... չըթ ... Խարկուած, փխրուն փինըթներ, որուն սու-րիացիները փըսթըգ էլ Ապիտ կ'ըսեն :

Ինչե՞ր, ինչե՞ր անցան միտքէս այդ պահուն... Յիշողու-թեանս մէջէն կայծակի արագութեամբ անցան անօթութեան եւ քաղցի դրուագներ, որոնց ականատես եւ բաժնեկից եղած էի անցեալին մէջ : Յիշեցի, թէ ինչպէս տասնեակ մը սուրիացի կա-ռօշներ պանանեսի մը կեղեւներուն վրայ կ'իյնային Պէյրութի փողոցներուն մէջ, երբ Ճէմալ փաշան Պէյրութն ու Լիբանանը սո-վով փճացնելու քաղաքականութեան կը հետեւէր :

Ծերունիին կերած փինըթներուն անուշ հոտը ակամայ յի-շեցուցին ինծի թէ ինչպէս տարագիր հայ որբուկներ ձիու թրիքէն գարիի հատիկներ կը գտնէին իրենց քաղցած ստամոքսին յագե-ցում տալու համար : Այո, յիշեցի, թէ ինչպէս պատերազմի օրե-րուն երբ առանց նախաճաշի դպրոց գացած պահուս Պէյրութի

խանութներուն մէջ ծախուած ուրբէ հէլվային կը նայէի դէմ նայուածքով միայն հէլվա ճաշակելու համար... Ո՜հ...շատ բաներ յիշեցուցին ինձ ծերունիին կերած փինըթները, որոնցմէ այնքան շատ կերաւ խեղճը, որ սկսաւ զոցկլտուք ունենալ, բայց դարձեալ կ'ուտէր ու կ'ուտէր...

Ի՞նչ տարօրինակ երկիր է Ամերիկան... Հոս բերնին ջուրերը վազցնելով խնձոր կ'ուտեն հրապարակաւ եւ խայծ մը չեն տար դիտողին: Ո՞ւր է երկրին «հրամմեցէք կերէք»ը եւ սիւրիացիին փատտալ եա շէպապ»ը... Վստահաբար ծերունիին մտքէն իսկ չէր անցներ ինձ հրամցնել իր կերած ախորժահամ փինըթներէն:

Քանի՛ քանի՛ անգամներ փորձուեցայ ամօթխածութեանս քօղը պատռելով ուղիղ ծերունիէն, որ տար ինձ դէթ մէկ հատիկ փինըթ ... բայց ո՛չ... կարելի չեղաւ: Ան ամերիկացիի մը պաղարիւնութեամբ կրնար մերժել ըսելով «ատոնք ինծի համար են»...

Զոցկլտուքը արգելք մը չեղաւ ծերունիին...կ'ուտէր հա կ'ուտէր ... Անոր լայնածիր գրպանները մէյ մէկ փինըթի ադաւակ էին դարձեր...

Զըթ ... չըթ ... եւ փխրուն փինըթները կը փշրուէին ծերունիին ոսկրոտ մատներուն միջեւ...

Երբ հանրակառքը կանգ առաւ, անմիջապէս վար իջայ եւ այցելութիւնս մոռցած՝ վազեցի փինըթ ծախողի մը քով եւ կուշտ հշխտցողի մը պէս մեծ քանակութեամբ գնեցի եւ սկսայ կրծել զանոնք անյագաբար, ծերունիէն վրէժս լուծելու յուսով... Բայց ի զո՜ւր, անոնք այդ համն ու հոտը չունէին...

ՍԵՌԱՅԻՆ ՔԱՂՑԸ

Սիւրիա՜՝ հայրենիքը ժողովուրդի մը, որ ազատութեան եւ անկախութեան կը ձգտի Թրքական անարգ լուծէն փրկուելէն ի վեր: Երկիր մը, որուն փոշոտ ճամբաներէն անցած են Աղեքսանդրն ու Կեսարը իրենց յաղթական լեգէոններով. երկիր մը, որուն տատասկոտ դաշտերուն վրայ գիրկընդխառն կռուած են Արաբներն ու Խաչակիրները. երկիր մը, որուն արեւակէզ տափաստաններուն մէջ հալեցան տարագիր բեկորները մեր բազմա-

չարչար ազգին. վերջապէս երկիր մը, ուր մեր ազգին վաղեմի ոսոխն ու դահիճը պարտուելով՝ խուճապահար փախաւ մեր անթաղ նահատակներուն ճերմկած ոսկորներուն վրայէն անցնելով քառասմբակ:

Սիւրիա՜՝ շիրիմը մեր տարագիր հայութեան, ծննդավայրը մեր բիւրաւոր որբուկներուն...

Լիբանանը ծովէն, իսկ Անդրլիբանանը անապատի կողմէն երկու հսկայ պատուարներու նման կը պարփակեն նեղ հողաշերտ մը, որ Սիւրիա կը կոչուի դարերէ ի վեր:

Այս զոյգ լեռնաշղթաները, մէկը միւսէն գեղեցիկ, մէկը միւսէն դիւթիչ եւ առինքնող, կը մրցին իրարու հետ ճերմակ պատմուճաններ հագնելով, երբ ձմեռ է: Սիւրիոյ ձմեռը կարճ է: Շուտով կուգայ անզուգական գարունը իր բուրումնաւէտ զեփիւռով եւ բարկ արեւով, որուն հրձիգ նետերը կը ծակծկեն այդ վեհափառ լեռներուն հագած սպիտակ պատմուճանները՝ զանոնք ցնցոտիներու վերածելով:

Ձիւնը կը հալի արագ, եւ առուները զահավէժ կը գլտորին կանաչազարդ սարալանջերու կողերէն ի վար, ջինջ ու զուլալ: Կ'իջնան փրփրալից առուները դաշտը, որուն մոխրանման փոշիացած հողը լիզելով կը գորշանան եւ կը պղտորին:

Այս պղտոր առուները միանալով կը կազմեն Որոնդէսը, ըմբոստ գետը (Նէհր էլ Ասի), որ կը սողայ դէպի հիւսիս մոխրագոյն վիշապի մը ճկունութեամբ: Պաալպէկի մօտերէն սկսող այս գետը կը սուրայ կ'անցնի Հօմսէն, Համայէն, Ճիսրէս Շուղուրէն, Տէրքուշէն, կը քերէ Աղ Կէօլ լճին եզերքը եւ փոխելէ վերջ դէպի հիւսիս իր ընթացքը Անտիոքի մէջէն անցնելով կը փութայ դէպի արեւմուտք՝ Միջերկրականի կապոյտ ալեաց մէջ թաղելու համար իր խոնջած գլուխը:

Որոնդէսը վիշապի նման քանի մօտենայ ծովուն, այնքան արագօրէն կը գալարուի եւ օղակ օղակ կը սողոսկի կ'անցնի Անտիոքէն մինչեւ ծովը երկարող նարինջի եւ լեմոնի պուրակներուն տուած անուշ բուրմունքէն գինովցած:

Գետաբերանին երկու կողմերէն կը բարձրանան երկու լեռներ, մէկը Կասիոս (Ճէպէլ Ագրա), որ իր ճաղատ գագաթը կը ծրարէ գորշ ամպերուն մէջ Ողիմպոսը յիշեցնելով, իսկ միւսը Մուսա լեռ (Ճէպէլ Մուսա), որ իր ծառախիտ անտառներուն մէջ

պատսպարեց քաջամարտիկ Սուէտացիները արիւնռուշտ Թուրք հորդաներուն դէմ, տարագրութեան նախօրեակին։ Օրհնեա՛լ լեռ…

Այս երկու լեռներուն միջեւ կը տարածուի Սուէտիոյ նեղ դաշտը, որ ծածկուած է նարինջի, լիմոնի, ձիթենիի, նռնենիի և Եէնի Տիւնեայի, թթենիների պարտէզներով։ Որոնդէսը իր պղտոր ջուրով օրհնութիւն մըն է այդ պուրակներուն համար։ Ջուրքաշ անիւներ (նաուրա) իրենց ճռնչող աղմուկով կը խլացընեն ճամբորդը։

Հապա ալէվիները, որ իրենց կապոյտ աչքերով եւ խարտեաշ մազերով, ու գիրկ գիրկ մօրուքներով գերմանները կը յիշեցնեն, կարծես թէ Խաչակիրներու եւ մանաւանդ Ֆրիկամօրուս Կայսեր հետեւորդները եղած ըլլային։ Ասոնք են այդ գեղեցիկ պարտէզներուն անխոնջ մշակները, իսկ անոնց տէրերը՝ Անտիոքի խոշոր դօնագներուն մէջ ծալլապատիկ նստած փաթթոցաւոր ջոջ աղաներն են, որոնք իրենց պիղծ մարմինները հայոց արեան մէջ լողացուցին 1909-ի կոտորածին։

Գեղեցիկ է այս դաշտը, ուրկէ անցած են Սելեւկիոսի եւ Անտիոքոսի լէգէոնները եւ ուր այժմ կ՚ապրին նաեւ բուռ մը արաբախօս քրիստոնեաներ, որոնք հոռոմ կը կոչուին։

Այս ափ մը հոռոմները կրթելու եւ Ալէվիները ի Քրիստոս բերելու նպատակով հիմնուած է հոն միսիոնարական կայան մը, ուր խարսխած են մի քանի թուլամորթ ու հեշտակեաց միսիոնարներ, որոնց թափած ճիգերը ապարդիւն մնացած են ալէվիները դարձի բերելու գործին մէջ։

Որոնդէսի ձախ ափունքին վրայ, գեղեցիկ պարտէզի մը մէջ, ծովէն ոչ շատ հեռու, կը բարձրանայ Միսիոնարական կայանը իր գեղեցիկ ու ամրակուռ քար ու կիր պատերով։

Միսիոնարներուն վաղեմի սովորութիւնն է ապրիլ իշխանավայել կերպով,— բան մը, որ շատ հեռու պիտի փախէր իրենցմէ շատ շատերուն իրենց բնիկ երկիրներուն մէջ։ Բայց չէ՞ որ Քրիստոսի կը ծառայեն, ինչո՞ւ չվայելեն գեղեցիկը։

* * *

Տարիներ առաջ, այս կայանին ծերացած վարժուհիին բեռը թեթեւցնելու համար միսիոնարական կեդրոնը երիտասարդուհի մը ղրկած էր։ Միս Ճօնս էր անունը այդ միսիոնարուհիին, որ իր

ազնուական կեցուածքով, իր անթերի շնորհքով եւ ակնախտիղ գեղեցկութեամբ կը գերազանցէր առհասարակ մինչեւ այդ ատեն հոն ղրկուող բոլոր միսիոնարները, որոնք շատ հասարակ խմորէ էին շաղուած։ Գեղեցիկ էր նա Աստղիկին պէս եւ հրապուրիչ՝ ծովահարսի մը չափ։ Ալէվիները պիշ-պիշ կը նայէին անոր երկայն հասակին եւ՝ իրենց ծաղոտ գլուխները երերցնելով՝ իրենց լայն թեզանիքներով կը սրբէին իրենց վաւաշոտ շրթներէն հոսող լորձունքը։

Սկիզբները, Միս Ճօնս մայրապետի տոկունութեամբ եւ նոր հարստացողի մը փառասիրութեամբ փարեցաւ իր նոր գործին։ Ան գիշեր ցերեկ կ՚երազէր, կը ծրագրէր ու կը գործէր իր փոքրիկ ուսանողներուն բարօրութեանը համար։

Ինչո՞ւ ինկած էր այս կեանքին մէջ Միս Ճօնս, ոչ ոք չէր գիտեր անոր գաղտնիքը։

Անցան ամիսներ, եւ Միս Ճօնս զգաց միօրինակ կեանքին տաղտուկը իր սրտին մէջ, ուր մեծ գաղտնիքներ էին թաղուած հինաւուրց սէրերու մոխրակոյտներուն տակ։ Նա յիշեց այդ բոլորը եւ դարձաւ մելամաղձոտ ու մռայլ։

Պառաւ միսիոնարուհին նշմարեց իր օգնականին մէջ երեւան եկող փոփոխութիւնը եւ մայրական զորովով ջանաց մխիթարել մանկամարդուհին։ Բայց ի զո՛ւր։ Սիրոյ կարօտը կը կրծէր անոր սիրտը։

Պառաւ միսիոնարուհին՝ աղուէսի մը խորամանկութեամբ օժտուած՝ շուտով որոշման եկաւ, թէ Միս Ճօնս այլեւս տոկալու ույժ չունէր. ուստի ճարպիկ քայլով մը ուզեց Միս Ճօնսին տաղտկալի կեանքին մէջ մի քիչ պէսպիսութիւն մտցնել։

— Միս Ճօնս, աղջիկս, արի քեզ մէկ ամսուան համար Պէյրութ ուղարկենք։ Հոն կեանքը աւելի հաճելի է, դուն երիտասարդ ես, մի քիչ հաճոյքի պէտք ունիս…

Այսպէս խօսեցաւ պառաւը առաւօտուն կանուխ, երբ երկուքը միասին պարտէզին կարմիր վարդերը կը քաղէին։

Միս Ճօնս ուրախութեան ճիչ մ՚արձակեց եւ Սանթաքլօզ Պապայէն նուէր ստանալու փափաքող մանկան մը նման փաթթըւեցաւ պառաւին ու համբուրեց անոր ակօս ակօս խորշոմած այտերը, որոնք ժամանակին թերեւս մի քիչ շնորհք ունէին։

Այո՛, լաւ տեղ էր Պէյրութ. չէ՞ որ հոն կը գտնուէին Ամե-

րիկեան Համալսարանի դեռատի դասատուները, որոնք կարող էին Միս Ծօնսի տաղտուկը փարատել եւ բժշկել անոր հիւանդ սիրտը: Այո՞, շատ լաւ էր այս կարգադրութիւնը: Միս Ծօնսի ուրախութիւնը չափ ու սահման չունէր:

* * *

Մայիսի գեղեցիկ առաւօտ մըն էր: Սուրիոյ Մայիսը յիրաւի գեղեցիկ է եւ աննման:

Միս Ծօնս՝ գեղեցիկ եւ սեւսեւ նժոյգի մը վրայ քովնտի հեծած յամրաբար կ'ընթանար ծառուղիի մը մէջէն: Ձիւնի պէս ճերմակ իր հագուստներուն մէջ հրեշտակ մըն էր Միս Ծօնս. սակայն, անոր սիրտը Եւայի միսէն էր շինուած:

Սեւ նժոյգին առջեւէն կը քալէր չէկ Հասանը, միսիոնարական կայանի հաւատարիմ ձիապանը, իր լայն ուսերով եւ նոճիներու նման վայելուչ հասակով: Ալէվլի Ափօլլօ մըն էր ձիապան Հասանը եւ իր խարտեաշ գանգուրներով ու կապոյտ աչքերով առնական գեղեցկութիւն ու հմայք կը ճառագայթէին անոր դիմագիծէն:

Շատոնց ի վեր Միս Ծօնս նշմարած էր Հասանի գրաւիչ եւ հեշտագրգիռ գեղեցկութիւնը, բայց...հպարտ էր Միս Ծօնս եւ ինքնիրեն չէր ներէր հասարակ ալէվլիի մը մասին մտածել:

Բայց այդ օրը տարբեր էր: Այդ առաւօտուն նա ի զուր կը ջանար իր աչքերը Հասանի լայն ուսերէն հեռացնել: Սեւ նժոյգին համաչափ շարժումներն ու ոստոստումները արթնցուցած էին Միս Ծօնսի երակներուն մէջ կիրքը, որ կրակի պէս կը լափէր իր ներսի դին: Անոր այտերը շառագունած էին հորիզոնէն նոր բարձրացող արեւի պէս:

Հասան՝ անգիտակից իր տիրուհւոյն ներքին պայքարին՝ կը քալէր յամրաբար, բայց հաստատուն քայլերով եւ իր պարիթօն ձայնով կ'երգէր արաբերէն սիրային երգ մը: Եւ ամէն անգամ, որ Եա հապիպի կ'երգէր (ով սիրելիս), Միս Ծօնս անլսելի ըլլալու չափ կամացուկ մը կը կրկնէր Եա հապիպի բառերը եւ կը պրկէր իր սրունքները ձիուն կողքին, ամուր եւ պինդ:

Քիչ վերջ Միս Ծօնս ինքնիրմէ կ'ամչնար ու մտքով կ'այպանէր իր թուլութիւնը: Միթէ կարելի՞ էր Եա հապիպի ըսել Հասանին, այդ կոշտ ու կոպիտ ձիապանին:

— Հասա՛ն, եա՛ Հասա՛ն,— ձայն տուաւ Միսիոնարուհին

քիչ մը խռպոտ, բայց դիւթիչ ձայնով:

= Հրամէ, խանըմ,— պատասխանեց Հասան՝ խոր քունէն արթնցողի մը պէս ցցուելով եւ Միս Ծօնսի քովը վազելով:

— Քովէս քալէ, Հասան, չըլլայ որ ձին խրտչի ու վար գլտորիմ:

= Մի վախնար, Տիրուհի. Հասանը չի թողուր, որ խանըմը իյնայ:

— Հասա՛ն...

= Այո՛ խանըմ...

— Այդ ինչ անուշ երգ էր երգածդ:

= Գեղջկական երգ է:

— Որքա՛ն անուշ ձայն ունիս, Հասան:

= Ե՞ս...

— Այո՛, դո՛ւն, ձայնդ քեզի պէս սիրուն է եւ գեղեցիկ. երգէ, Հասա՛ն, երգէ...

Հասան ոգեւորուած էր եւ սկսաւ բարձրաձայն եգել.—

Եա հապիպի հէրէգթի գէլպի եէն.

(Ով սիրելիս, այրեցիր սիրտս եւն.):

— Ո՞վ է սիրելիդ, Հասա՛ն:

= Սիրելի չունիմ, խանըմ, աղքատ եմ. պէտք է տասը ոսկի ունենամ որ սիրուհի մը ճարեմ:

— Չունի՞ս տասը ոսկի:

= Է՛հ, Ալլահ քէրիմ, խանըմ, օր մը կ'ունենամ:

— Ալլահ քէրի՛մ, Ալլահ քէրի՛մ,— կրկնեց միսիոնարուհին:

* * *

Արեւը բարձրացած էր: Ճկուն նժոյգը սկսաւ քրտնիլ. Հասանի քայլերը մի քիչ դանդաղեցան: Աղի քրտինքը կայլակ կայլակ կը գլտորէր Հասանի այտերէն ի վար, որոնք Դամասկոսի խնձորներէն փոխ առած էին իրենց գոյնը:

Միս Ծօնս յոգնած էր: Ձիուն շարժումները եւ իր ներսը խլրտացող յուզումը ստիպեցին զինքը մի քիչ հանգչելու եւ կազդուրուելու համար:

Աղբերակի մը քով կանգ առին: Հոն դալարուտ կաղնիի մը շուքին տակ բազմեցան Հասանի փռած ծածկոցին վրայ: Քիչ վերջ Հասան աղբիւրին պաղ ջուրովը լուաց իր խոնջած ոտքերը, փոշոտած ձեռքերը եւ քրտնած այտերը: Իր սպիտակ ճակտին

վրայ ինող գանգուրները մէկ կողմ հրեց ու իր ծոցէն հանեց կարմիր թաշկինակը եւ սրբեց իր երեսը։ Յետոյ մէկ կողմ քաշուեցաւ եւ իր երեսը դէպի հարաւ ուղղելով աղօթքի կեցաւ.—

— Ալլահ ու էքպեր, Ալլահ ու էքպեր.

Լէիլլէհա իլլա Ալլահ եւն.։

Ծռեցաւ ու չոկուեցաւ Հասան մի քանի անգամ. երկիրը պագեց եւ վերջացուց իր աղօթքը՝ իր այտերը շփելով եւ աջ ու ձախ նայելով օրհնութիւն տալու ձեւով։ Յետոյ ձիուն վրայի խուրջինէն հանեց պաշարի կողովը եւ Միս Ծօնսի քով վազելով ըսաւ

— Խանըմ, անօթեցար, ահա՛ ուտելիք...

= Դուն ալ անօթեցա՞ր, Հասա՛ն,— հարցուց Միս Ծօնս նոր հարսի մը քնքշութեամբ.

— Անշուշտ, խանըմ, քալողը շատ կ'անօթենայ. գայլի պէս անօթի եմ.

= Գա՞յլի պէս հը՛, Հասան, գայլի պէ՞ս։

— Այո, խանըմ, գայլի պէս անօթի եմ։ Ես ողորմած հոգի մեծ հօրս քաշեր եմ։ Կը պատմեն, թէ ան շատ ուտելէն ճաթեր ու մեռեր է. կուշտ բռուածը չի գիտեր եղեր։

= Ախորժակով ուտողները կորիճ, առողջ եւ գեղեցիկ կ'ըլլան, Հասան. ուրեմն այդ է պատճառը քու գեղեցկութեանդ։

— ......

= Այդպէս չէ՞, Հասան։

Կարմրեցան Հասանին ականջները, եւ իր քթին ծակերը լայն լայն բացուեցան ու ծունկերը դողացին։

Անօթի գայլերու պէս լափեցին իրենց պաշարը. խմեցին աղբիւրին պաղ ջուրէն եւ երկուքն ալ կիսաթմբիր վիճակի մէջ ինկան։

Միս Ծօնս կռնակին վրայ պառկեցաւ, փռեց իր կիսահոլանի թեւերը եւ սկսաւ կապոյտ երկինքը դիտել հաստաբուն կաղնիին ցանցառ ճիւղերուն մէջէն։

Հասան կռթնեցաւ կաղնիի բունին, փաթթեց գլանիկ մը եւ անուշահոտ արեթով բոնկցուց զայն ու սկսաւ ագահօրէն ծխել, մերթ ընդ մերթ գաղտագողի ակնարկներ նետելով երկինքը դիտող հրեշտակին, Միս Ծօնսի վրայ։

Միս Ծօնսի ողորկ թեւերը, սեպաձեւ մոմերու նմանող մատները, ձիւնի պէս ճերմակ ծոծրակը, հեւ ի հեւ բարձրացող լանջքը բաւական էին Հասանի մէջ քնացող առիւծը արթնցնելու։ Դո—

ղացին անոր չրթները, քթին ծակերը լայն լայն բացուեցան, եւ մեղմ ջերմութիւն մը իր ուսերէն՝ հոսեցաւ կռնակն ի վար՝ եւ ելեքտրականացնելով իր ամբողջ մարմինը։

Միս Ծօնս իր երկայն թարթիչներուն մէջէն նշմարեց Հասանին այլայլումը։ Քմծիծաղով մը դիտեց Հասանին տանջանքը եւ ուրախացաւ։

Միս Ծօնս գոցեց իր հրացայտ աչքերը եւ պահ մը լրջօրէն ջանաց զսպել իր մէջ եռ խլրտացող ցանկութիւնը։ Եւ ահա՛ տասը պատուիրանները մէկիկ մէկիկ անցան իր աչքին առջեւէն զօրանցքի պահուն անցնող զինուորներու պէս՝ «Մի գողանար», «Մի շնանար»...

Յնցուեցաւ Միս Ծօնս ... «Մի շնանար» ... կրկնեց ինքնիրեն եւ արցունքը տաք ու յորդ սկսաւ թրջել իր հրատոչոր այտերը։

— «Մի շնանար»... Աստուած իմ... այո՛, դուն պատուիրեցիր այդ... Բայց ըսէ, Տէ՛ր, ըսէ ինչո՞ւ ստեղծեցիր սիրտը. ինչո՞ւ տուիր անոր սիրելու եւ սիրուելու տենչը...

Եւ հեծկլտաց Միս Ծօնս եւ հիսթէրիք ջղային գալարումներով սկսաւ տապլտկիլ։

— Հասա՛ն... Ես հալիպի...քովս եկուր,— փսփսաց Միս Ծօնս կիսախուփ աչքերով։

Երկվայրկեանի մը մէջ իր տիրուհւոյն քովն էր Հասան։ Երկու կիսահոլանի թեւեր գրկեցին Հասանին հաստ վիզը եւ վար քաշեցին անոր զողտրիկ գլուխը, մինչեւ որ անոր թանձր չրթները թառեցան Միս Ծօնսի չրթներուն վրայ...

* * *

Սակայն, շուտով ուշքի եկաւ Միս Ծօնս եւ բարձրանալով իր նժոյգին վրայ ըսաւ.

— Երթանք, Հասա՛ն, ուշ է։

Եւ Հասան յանցանքի մէջ բռնուող տղեկի մը պէս գլխիկոր քալեց նժոյգին առջեւէն։ Սակայն, դիմացէն եկող մը անպատճառ պիտի նշմարէր անոր ժպտացող չրթներուն վրայ գանձ մը գտնողի ուրախութիւնը։

Հասանին մսեղ չրթները կը դողային եւ Հասան չարունակ կը կրկնէր կամացուկ մը միսիոնարուհիին վերջին փաղաքշական խօսքերը...

* * *

Դատարկ է միսիոնարական կայանը այսօր։ Չկայ դպրոց,

չկայ պառաւ մխիթարուհին եւ չկայ երիտասարդ Միս Ճօնը։ Բայց կայ Հասանը, կորաքամակ ծերունի մը դիրկ մը ճերմակ մօրուքով։ Ան իր մտերիմներուն միայն կը պատմէ իր սիրային արկածը՝ մխիթարուհիին հետ։ Եւ երբ կը վերջացնէ արեւելեան երեւակայութեամբ համեմուած իր իր պատմութիւնը, չի մոռնար կրկնել մխիթարուհիին փաղաքշական խօսքերը։

Այդ պահուն անոր մարած աչքերը կը բոցավառուին, երեսին խորշոմները կը կծկուին ու կորացած քամակը կը շտկուի։ Կը շոյէ ան իր մօրուքը եւ դարձեալ կը կրկնէ, ու այս անգամ կանացի չեշտով՝

— Բէմէն եա Հասա՛ն…

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆԸ

Քսաներորդ դարու առաջին քառեակին մէջ, հակառակ բըժշկական յառաջդիմութեան հսկայական քայլերուն եւ զարմանահրաշ գիւտերուն՝ տակաւին կը մնան մութ եւ անհասկնալի ախտային երեւոյթներ, որոնք գորդեան հանգոյցի պէս կը մնան անլուծելի, յուսախաբութեան մատնելով բժշկական աշխարհը։

Ու այսպէս բազմաթիւ հիւանդներ կը տառապին դեհենական չարչարանքներով, եւ բժիշկներու դուռները ափ առնելէ ձանձրացած կ'անիծեն գիտութիւնն ու անոր հետեւորդները, որոնք չեն կրցած բուժիչ բալասանը գտնել իրենց անվերջ ցաւերուն։

Վստահ եմ որ պաշտօնակիցներէս շատ շատեր իրենց առօրեայ գործունէութեան մէջ հանդիպած են այդ տեսակ դժբախտներու եւ լսելով անոնց սրտայոյզ պատմութիւնները պահ մը շուարած են եւ ապա սփոփանքի մի քանի հատ ու կտուր խօսքեր ընելէ վերջ զգացուելով թերեւս իրենք ալ խառնած են իրենց արցունքը տառապողին յորդառատ արտասուքներուն հետ։

Ահա՛ այս է բժիշկներու յուսախաբութիւնը։

Այս առթիւ կ'ուզեմ պզտիկ պատմութիւն մ'ընել ընթերցողներուն, պատմութիւն մը՝ որ բառ առ բառ ճշմարտութիւն է եւ թարգմանը վերոյիշեալ եզրակացութեանս։

Մօտիկ անցեալին մէջ Պոսթընի Սուրիան նկատուած Հըտսըն Սթրիթի վրայ Սուրիացիի մը տունը կանչուեցայ իբր արաբախօս բժիշկ։ Հիւանդը մայր մըն էր՝ կէս երկոտասնեակ զաւակներով։ Անկողնին մէջ հինցած լաթի պէս անփութօրէն փռուած՝ կը ճչար սաստիկ ցաւէ, եւ արտասուքի հեղեղներ կը հոսեցնէր առատօրէն։ «Եա բասի՛, եա բասի՛», գլո՛ւխս, գլո՛ւխս, կը բացագանչէր։

Սկսայ հարցուփորձի. պահ մը ինքզինք հաւաքեց եւ սկսաւ պատասխանել հարցումներուս։

— Փտած ակռաներ ունի՞ս…

— Քաշեցին, եա հաքիմ, ըսելով դուրս շպրտեց արուեստական ակռաներու շարքերը.

— Թանսըլներդ առնեմ (նշագեղձիկներ)։

— Հանեցին, եա հաքիմ…

— Քի՞թդ ինչպէ՞ս է…

— Երեք անգամ գործողութիւն ըրին…

— Գանկիդ պատկերը առի՞ն Ք. ճառագայթներով.

— Քանի՞ անգամ կ'ուզես…

— Աչքերու քննութիւն ունեցա՞ր.

— Այո, եա հաքիմ … ըսելով իր բարձին տակէն հանեց երկու հատ ակնոցներ…

— Արգանդի հիւանդութիւն ունեցե՞ր ես…

— Ան ալ հանեցին. ամբողջ մաքրեցին. բայց անօգուտ…

— Արեան եւ մէզի քննութիւն ունեցա՞ր…

— Ո՞հ, քանի՛ քանի՛ անգամներ, միշտ անաղարտ, ո՛ւհ բասի՛, բասի՛…

Պնդութիւն չունէր. ախորժակը լաւ էր. յաղթանդամ էր. արեան ճնշումը տեղն էր. թոքերը եւ սիրտը մաքուր էին. լեարդը լաւ կը գործէր, ամէն տեսակ բժիշկի դիմած էր. գործողութիւններ, դեղեր, ներարկումներ, մօրֆին, շփումներ, պառաւական դարմանումներ եւն., եւն. — բոլորն ալ ապարդիւն։ Խեղճ տիկնոջ ամուսինը իր ցաւերուն չտոկալով հեռացած էր տունէն եւ չէր ուզեր գալ ցապաքննում։

Խեղճ Սուրիացին հինգերորդ ջղին ջղացաւէն (Նեւրալճիա) կը տառապէր, բայց ի՞նչ կարող էր ընել երբ վարպետ եւ հմուտ բժիշկներ իրենց լաւագոյնը չէին գլացած։

Ինծ կը մնար յուսախաբ վիճակի մէջ, Պիղատոսի պէս ձեռքերս լուալ եւ քաշուիլ լացի-կոծի, արտասուքի եւ ճիչերու այդ դժբախտ բոյնէն, ուր սեւուլիկ աչքերով վեց պզտիկներ եւ ութսունամեայ պառաւ մը բոլորուած էին տառապանաց անկողնին բոլորտիքը:

Պզտիկները կուլային. պառաւը անյագօրէն կ'անիծէր. իսկ տառապեալը կը ճչար... բասի՛, բասի՛:

Անցան օրեր եւ շաբաթներ... Դեռ այդ սուր ճիչը... Բասի՛ բասի՛ կը խլացնեն ականջներս...

Ահա՛ այս է բժիշկներուն յուսախաբութիւնը...

Կ'ՕՐՀՆԵՆ ՈՒ Կ'ԱՆԻԾԵՆ

Գիշեր է, մութ խաւար... Քաղաքին եռուզեռն ու ժխորը դադրած է. փողոցները ամայի եւ ձիւնածածկ, բնութիւնն է որ կը նիրհէ: Մարդիկ թաղուած են անուշ երազներու մէջ...

«Թինկալինկ...թինկալինկ»... Հեռախօսն է: Գիշեր ցերեկ հեւ ի հեւ հոս հոն վազող բժիշկը, որ մի քիչ կազդուրուելու համար քնացած է, ցնցումով կ'արթննայ... Նոյն սովորական յանկերգը — «Բժիշկ...կ'աղաչեմ, շուտ եկուր, պզտիկս հիւանդ է եւ մահամերձ»:

Պարտականութիւն է, պէտք է կատարել, պէտք է հնազանդիլ կոչումին... Մութին մէջ խարխափելով, ձիւներուն մէջէն կը քալէ մէկը, տուներուն թիւերը գննելով պզտիկ լուսարձակով մը: Ո՞վ է այդ ամայի փողոցին մէջ քալող մարդը գիշերուան այդ ժամուն, ժողովուրդին ծառան, իր արուեստին գերին, բժիշկը:

«Ա՜ եկա՞ր... Աստուա՜ծ օրհնէ քեզ բժիշկ, հոգւոյդ մատաղ: Կեանքդ երկար ըլլայ, ցաւոտ օրեր չտեսնես»... Աղօթք ու օրհնութիւն բժիշկին...Կարիքին առեն ընտանիքի միակ բարեկամին:

* * *

Ծնունդի գիշեր է, ընտանիքին պետը զանազան նուէրներով բեռնաւորուած տուն կը վազէ գոհունակ եւ ժպտուն դէմքով:

Սեղանին վրայ գոյնզգոյն լոյսերով զարդարուն ծառի մը

բոլորտիքը նստած են ընտանիքին բոլոր անդամները. հոն է հայրը, մայրը, պզտիկները, թերեւս մամիկն ու պապիկը. ուրախ են, կ'ուտեն, կը խմեն, կը ծիծաղին, խրախճանքը կատարեալ է. չէ՞ որ Ծնունդ է:

Ահա՛ ուրիշ տուն մը, նոյն սեղանը, նոյն ծառը, նոյն պատրաստութիւնը. ինչո՞ւ հոս չկայ խինդ ու ծիծաղ, ի՞նչ է պակաս... Հոս դեռատի կին մը գլխիկոր՝ թաղուած է խոկումներու մէջ, անդին պզտիկ մը յուսախաբ կը մրափէ: Բժիշկին տունն է. ան իր Ծնունդը տօնելու գացած է մահամերձ հիւանդի մը սնարին քով: Այսպէս է բժիշկին Ծնունդը. նա չունի խինդ ու ծիծաղ...

* * *

Ծխախոտի հեղձուցիչ ծուխով լեցուն սրճարանի մը մէջ հաւաքուած են մարդիկ, ոմանք սուրճ կը խմեն, ուրիշներ թուղթ եւ նարտ կը խաղան. ոմանք ալ բոլորակ մը կազմած՝ կը ծեծեն օրուան հարցերը, կը բարձրացնեն մէկ կուսակցութիւնը միւսը հարուածելով. կ'աստուածացնեն հերոս մը՝ ուրիշը ցեխոտելով, կը գովեն մին՝ միւսը պարսաւելով:

Անպայման խօսքը կ'ընեն տեղւոյն հայ բժիշկներուն, մէկը կը գովեն միւսը կը վարկաբեկեն, այսօր գովուողը վաղը կրնայ վարկաբեկուիլ նոյն անձին կողմանէ:

«Զգէ պէ. ան ալ բժիշկ է. կօշիկ չինողին մէկն է: Աստուած պէլան տայ մազ մնաց ինծ պիտի սպաննէր»: Ուրիշ մը. «Ձեռքերը կոտրին, դեղ մը տուաւ, քիչ մնաց պզտիկս պիտի մեռնէր», ուրիշ մը. «Դրամ քաշող է. գնա եկուր»:

* * *

Ամսուն առաջին օրն է. ընթրիքէն վերջ ընտանիքին հայրը օրուան թղթատարը աչքէ կ'անցնէ...ահա՛ կազի պիլը, օլրայթ չէք մը կը գրուի.ահա՞ մսագործի պիլը, չէք մը եւս կը գրուի. ուրիշ պիլ մը եւս. տասը տալէրնոց կօշիկին գինը, այդ ալ կը վճարուի: Պահարան մը եւս... Դիմագիծը կ'այլափոխուի, ժպիտը կ'անհետի, դէմքը խոժոռ է. բժիշկին պիլն է անպատճառ: Անհոգութեամբ կը պատռէ պահարանը. պիլին մէկ մասը կը խզտուի, վայրկեան մը վերջ կը ճմրթկուի եւ կը նետուի զամբիւղին մէջ...

«Ի՞նչ ըրաւ որ, ինչո՞ւ այսքան դրամ կը պահանջէ, հինգ վայրկեանի համար երեք տոլար, այս չքաշուիր, կնիկ անգամ

մըն ալ այդ բժիշկը մի կանչեր․ Թող սպասէ… Երեք տոլար, Նաղմա չկայ»։

Հինգ վայրկեան այո՛…բայց, հիւանդին քովը հասնելու համար ստորերկրեայ գնացքներու մէջ կամ ինքնաշարժով վտանգաւոր փողոցներու մէջ վատնուած ժամանա՞կը, բժիշկին խանգարուած քո՞ւնը, անոր զգացած պատասխանատուութեան ծանրութիւնը, ասոնք չե՞ն արժեր երեք տոլար։

* * *

Հայ ժողովուրդ օրհնէ բժիշկդ իր կատարած լաւ գործին համար, քննադատէ անոր թերութիւնները եւ սխալները անաչառ ոգիով, բայց խնայէ կծու սլաքներդ եւ անտեղի դիտողութիւններդ անոր հասցէին։Սիրէ բժիշկդ որ ամէն պարագայի մէջ, արցունքի եւ ժպիտի ատեն միակ բարեկամդ է։ Ան է քու նորածինդ առաջին անգամ ողջունողը, ան է քու ցաւերդ թեթեւցնողը․ ան է քու հիւանդութիւններդ դարմանողը, ան է քեզ մխիթարողը եւ աչքերուդ արցունքները սրբողը։ Քիչ մը յարգանք եւ գուրգուրանք բժիշկին։

Այս գրութիւնը չենք կրնար վերջացնել մինչեւ չաւարտենք Տիթրոյիթի մէջ լոյս տեսնող տեղական թերթերէն մէկուն մէջ երեւցող հետեւեալ պարբերութիւնը նոյնութեամբ․—

«Յանուն չխորտակուած ընտանեկան յարկերու, ուր գիշեր ատեն բժիշկն ու մահը գօտեմարտած եւ բժիշկը յաղթող հանդիսացած է, յանուն հազարաւոր կեանքերու, որոնք բժիշկի միջոցաւ պրծած են ստոյգ մահէ եւ դարձած պիտանի եւ օգտակար, յանուն չթափուած արցունքներու եւ զսպուած ցաւերու, յանուն խափանուած չարիքներու եւ մահուան, ես գլխարկս կը հանեմ բժիշկին ու կը մաղթեմ, որ անիկա ինքն իր դեղերուն պէտք չունենայ։ Կը մաղթեմ, որ ծնողներու համար իր փրկած զաւակները եւ զաւակներու համար իր ազատած ծնողները, հասկնան բժշկին իսկական արժէքը եւ լիուլի վարձատրեն զայն իր վեհ գործին համար։ Կը մաղթեմ, որ անխուսափելի վայրկեանի մը մէջ անոր հակառակորդը հասկնալով անոր կոչումին ազնուութիւնը մեղմութեամբ վարուի իր հետ»։

Պատրա՞ստ ենք նոյն մաղթանքը ընելու հայ բժիշկներուն…

ՄԱՀՈՒԱՆ ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տրամ մէկ արարուած

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ՍՊԱՐԱՊԵՏ ՄԱՀԸ, (Սեւ հագած եւ վրան ճերմակ կմախք մը գծուած)
ԶՕՐԱՎԱՐ ՔԱՆՍԷՐ, (Կանանչ հագած)
ԶՕՐԱՎԱՐ ՏԻՒՊԷՐՔԻՒԼՕԶ, (Ճերմակ հագած)
ԶՕՐԱՎԱՐ ՄԱԼԱՐԻԱ, (Մոխրագոյն հագած)
ԶՕՐԱՎԱՐ ՀԱՐՍԱՆԻԹ, (Դեղին հագած)
ԳՆԴԱՊԵՏ ՏԻՖԹԷՐԻԱ, (Կապոյտ հագած)
ԳՆԴԱՊԵՏ ՍՔԱՐԼԱԹԻՆ, (Կարմիր հագած)
ՀԱԶԱՐԱՊԵՏ ԾԱՂԿԱԽՏ, (Ճերմակ ու սեւ բիծերով)
ՀԱԶԱՐԱՊԵՏ ՍԻՖԻԼԻԶ, (Գոյնզգոյն հագած)
ՀԱՐԻՒՐԱՊԵՏ ՇԱՔԱՐԱԽՏ, (Նարնջագոյն հագած)
ՅԻՍՆԱՊԵՏՆԵՐ, *ՏԵՂԱԿԱԼՆԵՐ*, *ՏԱՍՆԱՊԵՏՆԵՐ*, *ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐ*, *եւայլն*։

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ .— Ներկայ։
ՏԵՍԱՐԱՆ .— Սպարապետ Մահուան պալատին մէջ ընդարձակ սրահ մը, կարմիր լոյսերով ողողուած։ Դժոխային նկարներ՝ պատերէն կախուած։ Սեղաններուն վրայ գանկեր՝ իբր զարդ։ Սպարապետը նստած է ճարճատուն աթոռի մը վրայ եւ իր սուրին կրթնած՝ կը խոկայ։ Առանձին է։ Վարագոյրը կը բացուի։

Տեսիլ Ա․

Մահը կը մենախօսէ։ Ոտքի կ'ելլէ խոր հառաչելով եւ իր բարակ սրունքներով՝ սրահը կը չափէ։ Բերանը լայն լայն կը բանայ եւ դժոխային քրքիջներ կ'արձակէ։

Ո՜ւյ, ո՜ւյ, ո՜ւյ…
Ո՜ւյ…ոչքան յոգնած եւ ուժասպառ կը զգամ ինքզինքս։ Միթէ ծերացա՞ծ եմ…հա՛, հա՛, հա՛։ Ե՞ս ծերանամ… Մահը

ծերացա՞ծ... Կարելի՞ բան է... Միթէ մարդկային արիւն ըմպող Մահը ծերանալ գիտէ՞...

Ես որ Աղեքսանդրներուն, Կեսարներուն, Նափոլէոններուն եւ Կղէոպատրաններուն անուշ եւ կենսատու արիւնովը յագեցած եմ, ե՞ս պիտի ծերանամ...

Ո՛չ... Ես այն եմ, ինչ որ էի ստեղծուած օրս, երբ Կայէնի ձեռքէն Աբէլի արիւնը կը ծծէի: Նոյնն եմ դարերու ընթացքին եւ թերեւս աւելի զօրացած :Մահն եմ ես հզօր եւ ամեհի: Աշխարհի Օմեղան, վախճանը:

Ո՛չ, ես չեմ ծերացած, չեմ կրնար ծերանալ, մինչեւ որ մարդկութեան երակներուն մէջ շրջան ընող բոսոր արիւնը չցամքի:

Մարդու արի՛ւն...ի՞նչ համեղ գինի: Արի՛ւն, արի՛ւն, արի՛ւն, ո՛հ, որքա՛ն ծարաւ եմ: (Կը խմէ): *Այո՛, ես կամ ու պիտի մնամ: Թող Աստուած ստեղծէ, ես կը կործանեմ: Թող մարդիկ իրենց տխմար գիւտերով ջանան պաշտպանուիլ գիշատող ճիրաններուս դէմ, ես դարձեալ կը յաջողիմ ծակել իրենց տրոփող սիրտը, ծծելու համար անոնց կաս-կարմիր արիւնը: Թող գիտունները ջանան խափանել ուղիս: Ես կը փճացնեմ նոյնիսկ այդ գիտունները:*

Մահն եմ ես, հզօր եւ ամեհի, քաջ եւ անյաղթ: Ամէն մարդ կը սարսափի ինձմէ, ե՛ւ գիտունը, ե՛ւ տղէտը, ե՛ւ հարուստը, ե՛ւ աղքատը:

Քա՛հ, քա՛հ, քա՛հ...

Մեսիան եւ Մուհամմէտը, Մովսէսն ու Պուտտան, Կոմփիւկիոսն ու Զրադաշտը ի զո՛ւր ջանացին, սարսափս մեղմացնել իրենց հետեւորդներուն մէջ: Այո՛, ի զո՛ւր, անոնք անգամ ինկան ճիրաններուս մէջ անշունչ:

Ամուր է գահս, անառիկ՝ դիրքս, անյաղթ՝ լէգէոններս, անվեհեր՝ զօրականներս: Դէ՛հ Մահ, խմէ՛ բոսոր արիւնը եւ երջանիկ եղիր... Չկայ քեզի համար պարտութիւն... (Կը խմէ կարմիր հեղուկ մը):

(Բովի դռնէն ներս կը մտնէ գաճաճ մը եւ երկրպագելով թուղթ մը կ'երկարէ Մահուան: Մահը սարսափած կը կարդայ թուղթը, կը գունատի, յետոյ կը կարմրի եւ կը գոռայ ուժգին):

Հա՛, հա՛, հա՛... Սեւ լուրեր, տխուր լուրեր...հը՞...դե-

րիներուն թիւը պակսեր է, սպաննուածներուն թիւը կիսուեր է, հաշմանդամները տասանորդուեր են: Հէ՛յ Մահ...իրաւ ծերացեր ես, բանակդ պարտուեր է, սպայակոյտդ ջախջախուեր է: Յաղթական այդ բանակդ նահանջի ամօթալի ճամբան է բռներ...

Քաջութի՛ւն, ո՛վ Մահ... Նահանջը պարտութիւն չէ, հաւաքէ ուժերդ, վերակազմէ բանակդ եւ հարուածէ ուժգին եւ անխնայ: Վա՛յ պարտեալին...

Այո՛, պիտի շարունակեմ պայքարը, նահանջել չկայ ինձ համար: Պիտի կռուիմ մինչեւ որ տիրեմ ամէնուն... Մինչեւ որ Մահը դառնայ իշխան համայն աշխարհին: Մա՛հ...Մա՛հ... խորտակէ որ ապրիս, խլէ որ տիրես, յափշտակէ որ հարստանաս... (Գաճաճին դառնալով) *Սադայէ՛լ, գնա՛, ժողովի կանչէ սպայակոյտս...շո՛ւտ:* (Սադայէլ կը մեկնի):

Տեսիլ Բ.

Ժողով Սպայակոյտի

Մահը, Սադայէլը ճամբու դնելէ յետոյ, իր ակռաները կրճտելով, կը բազմի թիկնաթոռին մէջ եւ կը խոկայ:

Բովի դուռը կը բացուի եւ գաճաճ Սադայէլը մէկիկ մէկիկ ներս կը հրամցնէ սպայակոյտի սպաները իրենց անունները բարձրաձայն հնչեցնելով.—

Զօրավար Քանսէր, Զօրավար Տիւպէրքիւլօզ, Զօրավար Մալարիա, Զօրավար Հարսանիթ, Գնդապետ Տիֆթէրիա, Գնդապետ Սքարլաթին, Հազարապետ Ծաղկախտ, Հազարապետ Սիֆիլիզ, Հարիւրապետ Շաքարախտ:

Իրենց աստիճաններուն կարգով կը շարուին ու կը բարեւեն:

ՄԱՀԸ.— (Կտրուկ) *Նստեցէք:* (Կը նստին):

ՄԱՀԸ.— Բարե՛ւ Զօրականներուս:

ԲՈԼՈՐԸ.— Բարեւ մեր անյաղթ Սպարապետին:

ՄԱՀԸ.— Երկար ատենէ ի վեր ձեզ հետ խորհրդակցած չեմ: Չափազանց գոհ էի ձեր կատարած աշխատանքէն: Հրճուանքով կը լսէի ձեր տարած փայլուն յաղթանակները. Կեանքի քոսոտ բանակներուն ջախջախումը սիրտս կը լեցնէր անհուն բերկրութեամբ: Սակայն, վերջերս ձեր ղրկած տեղեկագիրները այն-

քան ալ քաջալերական չեն երեւիր։ Ձեր զօրագունդերը թուլութեան նշաններ ցոյց կուտան, տեղ տեղ նահանջի ճամբան բռնած են։ Եթէ այսպէս շարունակուի, մեր պարտութեան ժամը մօտեցած է։ Լրտեսներս կեանքի բանակներուն մէջ խրախճանքի եւ ջահավառութեան տեսարաններ տեսած են։ Անոնք արդէն սկսած են տօնել իրենց մօտալուտ յաղթանակը։ Ես կ'ատեմ կեանքը եւ անոր բանակը, զորս պէտք է ջախջախեմ։

Ձեզի հոս բերի, որպէսզի լսեմ ձեր դժուարութիւնները եւ ըստ այնմ մշակենք նոր յարձակողականի մը ծրագիրը, որ մեզի վերջնական յաղթանակը պիտի ապահովէ։

Անկցի՛ն Կեանքն ու իր բանակը։ Դո՛ւն, Զօրավար Բանսէր, դուն խօսէ։

ԶՕՐ. ԲԱՆՍԷՐ.— (Ոտքի ելլելով) Տէր իմ սպարապետ։ Իմ խօսելիքս շատ կարճ է։ Իմ ճակատս ամուր է, զինուորներս ալ առողջ են եւ հիանալի ոգեւորութիւն մը ունին։ Կեանքի բանակները տակաւին տիրացած չեն իմ գաղտնիքներուս։ Ամէն օր նոր դիրքի մը կը յառաջանամ։ Ամէն օր նոր աւար, նոր զոհեր, նոր յաղթանակներ։ Անոնք ինծի դիմադրելու համար նոր զէնքեր հնարած են, օրինակ Ք. ճառագայթներ, ռատիոմ, եւն.։ Բայց անօգուտ։ Իմ զինուորներս միշտ կը յաջողին յառաջանալ անարգել։ Քաջ Սպարապետ, եթէ միւս զօրամասերդ ալ աջակցին ինծի, վստահ եմ որ յաղթանակը կը տանինք։

ՄԱՀԸ.— Լա՛ւ, պարտաճանաչ զօրավարս, ապրիս։ Ասկէ վերջ մարաջախտութեան աստիճանը պիտի գործածես, դուն արժանի ես այդ բարձր աստիճանին, դուն իմ աջ բազուկս ես։ (Կը համբուրէ ճակտէն եւ նշան մը կը զամէ իր կրծքին)։

Քեզ լսենք, Զօր. Տիւպէրքիւլօզ։

ԶՕՐ. ՏԻՒՊԷՐՔԻՒԼՕԶ.— (Դողդոջուն կերպարանքով, դալուկ դէմքով, կը սկսի խօսիլ տկար շեշտով)։

Տէր իմ Սպարապետ եւ Զօրականներ, դէմքէս եւ խօսելակերպէս կրնաք գուշակել թէ որքա՛ն ընկճուած եմ։ Ատեն մը մեծ յաջողութեամբ շարունակեցի խոյանքս։ Անտեսանելի զինուորներս (միքրոպ) տեղաւորեցի մարդկանց թոքերուն, աղիքներուն, ոսկորներուն եւ նոյնիսկ ուղեղին մէջ եւ փճացուցի, քայքայեցի, անշունչ գետին փռեցի զոհերս։ Միլիոնաւոր կեանքեր խամրեցուցի։ Մարդիկ սկսան սոսկալ անունէս եւ ինծի ճերմակ ժանտախտ

անունը տուին։ Մարդիկ զուր տեղ ջանացին ինծ յաղթել, զուր տեղ ջանացին զինուորներս թակարդի մէջ ձգել։ Օրին մէկը, սեւ օր մը, գերմանացի Քօխ, հրէշային գործիքով մը, զոր մանրացոյց կ'անուանեն մարդիկ, յաջողեցաւ զինուորներս տեսնել եւ դիտել անոնց զօրանցքը։ Աշխարհի գիտունները իրար անցան եւ մեծ յոյսերով ակնկալեցին որ Քօխի պատուաստ շիճուկը պիտի պարտութեան մատնէր զիս։ Քրքջալով խնդացի անոնց այս յոյսին վրայ։ Յարձակողականս ուժովցուցի եւ նոր դափնիներ խլեցի։ Սակայն, այս անիծեալ գիտունները յուսահատութիւն եւ յուսալքում չունին։ Զօրացուցին իրենց դիմադրութիւնը, պահեստի ուժեր բերելով կռուի դաշտին մէջ։ Անոնք օգտագործեցին ինծի դէմ լաւ սնունդը, մաքուր օդը, արեւը որ իմ մեծագոյն թշնամիս է։ Անոնց պրոպագանդը յաջողեցաւ մասամբ։ Բայց՝ տգէտ մարդիկ անտեղեակ են տակաւին այդ ուժերուն տարած յաղթանակներուն։

Այժմ կը կռուիմ մութ եւ խոնաւ տուներու մէջ բնակող եւ իրենց սնունդին հոգ չտանող մարդկանց հետ միայն։

Կը մտնեմ կովու կաթին մէջ եւ անոր միջոցաւ կը հարուածեմ նորածինները, որոնք շուտով կը փճանան։ Դժբախտաբար գիտունները հետքս նշմարեցին եւ սկսան եռացնել կաթը։ Անոնք մինչեւ անգամ փճացուցին խեղճ կովերը, որոնք ինծի ապաստան տուած էին։

Ու այսպէս մարդիկ օրէ օր կը զօրացնեն իրենց ճակատը դէմս եւ եթէ այսպէս շարունակուի շուտով յարձակողականի պիտի անցնին։ Ընկերներ, վա՜յ ինծ... (Կը նստի, ուժասպառ է, կը հեւայ արագ արագ)։

ՄԱՀԸ.— Գէ՛շ, գէ՛շ, շատ գէշ տեղեկութիւններ տուիր, Զօր. Տիւպէրքիւլօզ։ Մի յուսահատիր, ճար մը կը գտնենք հարկաւ։ Դուն խօսէ, Զօր. Մալարիա։

ԶՕՐ. ՄԱԼԱՐԻԱ.— Տէր սպարապետ եւ ընկերներ։ Սպայակոյտի վերջին ժողովէն ի վեր խռոված եմ... Այդ ժողովին մէջ հազարապետ Սիֆիլիզը անպատուեց զիս եւ նախատեց։ Ես դաւաճանած չեմ մեր սուրբ դատին դէմ։ Ես որ ահեղ ճակատամարտներ մղած եմ եւ միլիոններ գետինն եմ փռած ... Ըսէք ինչո՞վ մեղաւոր եմ։ Զիս կը մեղադրէր թէ իմ զօրագունդերէս մէկը կաշառուեր է կեանքի գործակալներուն կողմէ։ Իբր թէ մար-

դիկ իմ զինուորներովս կը փճացնեն եղեր Սիֆիլիզի ջոկատները։ Փո՛ւհ։ Դանդաղաշա՛րժ Սիֆիլիզ, իր զինուորները շուտով չեն մեռցներ իրենց զոհերը… Կեանքի զինուորները մեզմէ գերիներ կը վերցնեն… կը ստիպեն զանոնք, որ դաւաճանի դեր կատարեն Սիֆիլիզին դէմ։ Ինչ կարող եմ ընել ես։ Միթէ՞ ընդհանուր պատերազմին մէջ Հայը Հայուն դէմ, Թուրքը Թուրքին դէ՛մ չկռուեցա՞ն…

Ընկերներ, ինչո՞ւ միայն ձախորդութիւններ տեսնել կ՚ուզէք։ Գացէք Հայաստան եւ տեսէք թէ ի՞նչպէս կը մարտնչին հերոսներս։ Ամէն տարի 20,000 զոհեր կը խլեմ այդ կոտորակուած ազգէն…

Իմ միակ թշնամիս Քինինն է, սինքօնա ծառին կեղեւներէն հանուած ճերմակ փոշի մը։ Պէտք է չորցնել այդ ծառը, որպէսզի իմ զինուորներս արձակ համարձակ արշաւեն մժեղներու արծաթափայլ թեւերուն վրայ թառած։ Մժեղները մեր օգնականներն են։ Միլիոններով ունինք անոնցմէ։ Մարդիկ կը ջանան մեր օգնականներուն թուխլիք տեղերը, ճախճախուտները չորցնել։ Բայց իզուր։

Տէր Սպարապետ։ Ես արժանի եմ աստիճանի բարձրացման։ Փա՞ստ, իմ անցեալս եւ ներկաս։

ՄԱՀ.— Մի շաղակրատեր։ Հասկցանք։ Հազարապետ Սիֆիլիզ, դուն խօսէ։

ՀԱԶԱՐԱՊԵՏ ՍԻՖԻԼԻԶ.— Տէր Սպարապետ եւ ընկերներ։ Անցեալ ժողովին մէջ դուք լսեցիք իմ փաստերս Մալարիայի դէմ։ Իմ բանակներս մարդկային արիւնին մէջ կը պարտուին 606-ի, սնդիկի եւ պիզմութի զէնքերուն շնորհիւ։ Իմ միակ ապաւէնս էր մարդկութեան ջղային դրութիւնը։ Ահա հոդ է որ Մալարիան իմ գործս կ՚աւրէ եւ յաղթանակս պարտութեան կը փոխէ. հոգ չէ՛։ Ես որոշած եմ չվհատիլ. նոր ուժերով պիտի անցնիմ յարձակողականի, պիտի գրաւեմ նոր դիրքեր եւ նորագոյն զէնքերով պիտի յաղթեմ ե՛ւ 606-ին, ե՛ւ պիզմութին եւ սնդիկին։ (Ծափահարութիւն)։

Թող մարդիկ Տօռէններ, Վասէրմաններ եւ այլ գիտուններ արտադրեն։ Հոգ չէ, իմ քաջ թրէբօնէմներս պիտի յաղթեն։

ՄԱՀԸ.— Շատ լա՛ւ, շատ լա՛ւ, գիտենք, կը սիրես շատա-

խօսութիւն ընել։ Ժամանակը սուղ է, ուրիշները լսենք։ Գնդապետ Տիֆթէրիա, խօսքը քուկդ է։

ԳՆԴ. ՏԻՖԹԷՐԻԱ (կեղծմաշկ-զուշպօղան).— Տէր Սպարապետ եւ Զօրականներ, լսեցէք ինձ։ Մեր վերջին ժողովին մէջ, կը յիշէ՞ք անշուշտ, ձեզի պատմած էի թէ ինչպէս ջարդուեցան քաջարի բանակներս հակաթոյն շիճուկի (սէրոմ) աննախընթաց յարձակողականին ընթացքին։ Դիմադրութիւնը անկարելի դարձաւ, ստիպուեցայ նահանջել նախապէս որոշեալ գծի մը վրայ։ Ջանացի վերակազմել զօրագունդերս, կրկին յարձակողականի անցնելու համար։ Ատեն մը յաջողեցայ եւ պահ մը յաղթանակը մօտալուտ թուեցաւ ինձ։ Սակայն, (Հառաչելով) ա՜խ սա գիտունները… Շիք անունով գիտուն մը այնպիսի գիւտ մը (Շիքի փորձը) հնարեց, որ շշմեցուց զիս։ Ան իր գիւտին շնորհիւ յաջողեցաւ օր առաջ գուշակել իմ յարձակման ծրագիրներս եւ զանոնք վիժեցուց թոյն-հակաթոյնով։ Այսպէս, մարդիկ ամէն օր հազարաւոր երախաներ կը պատուաստեն եւ զանոնք կը սպառազինեն։ Իմ յարձակումներս ի դերեւ կ՚ելլեն, որովհետեւ պատուաստուածները անխոցելի կը դառնան իմ արձակած թունաւոր նետերուս։ Ահաւասիկ կացութիւնը, ընկերներս։ Ես իմ պարտականութեանս մէջ չեմ թերացած, բայց բախտը չի ժպտիր ինձ։ Եթէ նորագոյն զէնքերով չզինէք իմ բանակներս, անոնք շուտով պիտի սրբուին եւ ոչնչանան։

ՄԱՀԸ.— Դուն ալ սեւ լուրեր կը բերես, Գնդապետ։ Իմ յոյսս քու վրադ էր։ Դուն որ մանուկներուն մեծագոյն թշնամին էիր, այժմ դարձեր ես անատամ շուն մը, խածնելու անկարող։ Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ։ Հապա դո՛ւն, Զօրավար Հարսանիթ (գըզա-մըգ), դուն ի՞նչպէս ես, ինչե՞ր եղած են քու յաղթանակներդ։ Դուն որ հազարաւոր մայրեր լացուցեր ես, անոնց հոգեհատորները սեւ հող իջեցնելով, դո՞ւն ալ չունիս բարի լուր մը։

ԶՕՐ. ՀԱՐՍԱՆԻԹ.— (Ոտքի կ՚ելլէ եւ գոռոզ կեցուածքով կը պատասխանէ)։ Տէր Սպարապետ, ես կը գործեմ անձայն եւ անշշուկ։ Կ՚օգտուիմ մարդոց տգիտութենէն եւ նախապաշարումներէն։ Անոնք «Հարսանիթը վտանգաւոր չէ» ըսելով լաւ չեն պաշտպաներ իրենց ճակատը դէմս եւ ես այդ պարագայէն օգտուելով կը յարձակիմ անոնց վրայ։ Թոքատապ, ականջատապ, ցնցղատապ եւ փորհարութիւն յառաջ բերելով կը փճացնեմ հա-

զարաւոր երախաներ, կը նիհարցնեմ եւ ուժաթափ կ'ընեմ զանոնք ու այսպէս՝ գետին կը պատրաստեմ Զօր. Թոքախտին համար: Հարսանիթէն ապաքինողներ աւելի շուտ տեղի կուտան Թոքախտի զինուորներուն առջեւ: Գիտունները տակաւին չեն կարողացած իմ ծրագիրներուս տեղեակ ըլլալ: Անոնց մանրացոյցները դեռ չեն կրցած տեսնել իմ քաջարի զինուորներս:

ՄԱՀԸ.— Ապրիս Զօրավար Հարսանիթ: Դուն ալ յետ այսու մարաջախտութեան աստիճանով պիտի պատուուիս: (Նշան մը կը կախէ ուսին): Այո՛, գոհ եմ ես քու գործելակերպէդ, շարունակէ այսպէս, իմ հաւատարիմ Զօրավարս: (Կը համբուրէ ճակտէն): Հապա՛ դուն, Հազարապետ Ծաղկախտ, խօսէ՛:

ՀԱԶ. ԾԱՂԿԱԽՏ (Զիչէֆ).— Տէր Սպարապետ, ընկճուած եւ ծերացած զինուորականէ մը ի՞նչ կ'ակնկալէք: Իմ ծառայութիւններս մոռցուած են ու ես անկիւն մը նետուած եմ անպէտ քուրջի նման: Ես որ հարիւրաւոր ճակատամարտներ շահած եմ, ես որ միլիոնաւորներ ջարդած եմ, մնացած եմ սոսկ հասարակ հազարապետ մը, առանց աստիճանի բարձրացումի: Աւա՜ղ փառաց անցաւորի: Այժմ կացութիւնը փոխուած է:

Ա՜խ, ի՞նչ ըսեմ բժիշկ Ճէննէրին, որ իր հնարած պատուաստումով, գերեզմանս փորեց եւ վերջակէտը դրաւ իմ փառքիս եւ մեծութեանս: Ատելով կ'ատեմ քաղաքակրթուած ժողովուրդները, որոնք ինծի դէմ մասնաւոր հակակրութիւն ունին: Անոնք ջերմապէս կը հաւատան պատուաստումին եւ պզտիկութենէ սկսեալ կը պատուաստուին: Արեւելքի ժողովուրդներուն մէջ բաւական աւեր կը գործէի. բայց անոնք ալ սկսան հասկնալ պատուաստին արժէքը: Մասնաւորաբար Հայերը համոզուած յեղափոխականներ են եւ կը գործադրեն պատուաստումը: Աւա՜ղ... այլեւս անոնց մէջ ծաղկաւեր դէմքերու չէք հանդիպիր: Ես վերջացուցի, ինձ պէս անատամ ծերուկէ մը ասկէ աւելին մի ակնկալէք: Իմ մէկ ոտքս գերեզմանն է արդէն: (Կը նստի):

ՄԱՀԸ.— Հարիւրապետ Տաքարախտ, խօսքը քուկդ է: Դուն ալ գունատ կ'երեւիս: Ըսէ, դուն ինչ ունիս մեզի աւետելիք...

ՀԱՐԻՒՐԱՊԵՏ ՏԱՔԱՐԱԽՏ.— Տէր Սպարապետ եւ յարգելի պաշտօնակիցներ: Ես ալ կը գործէի անձայն եւ անշշուկ: Բանակատեղիս հաստատած՝ մարդոյ պանքրէասին մէջ (Pancreas)

(ստամոքսին կից գեղձ մը), ամէն օր պզտիկ արշաւանքներ կը կատարէի եւ առատ կողոպուտ կը քաղէի: Մարդիկ դեռ նոր սկսած էին սոսկալ իմ գործած նախճիրներէս եւ դողալ իմ անունէս: Կացութիւնը փոխուեցաւ: Քանատացի բժիշկ մը, Տոքթ. Պէնթինկ, լրտեսեց զիս եւ գտաւ բանակատեղիս: Շուտով կատարելագործեց Ինսուլինը, որ գերմանացիներուն 42-նոց թնդանօթէն աւելի աւերներ սկսաւ գործել մեր շարքերուն մէջ: Ես պարտուեցայ. մարդիկ սկսան ծաղրել զիս: Վա՜յ պարտեալիս: (Կը նստի):

ՄԱՀԸ.— Հէ՜յ զօրականներ: Ամօ՜թ, ամօթ ձեզի, բոլորդ ալ պարտութիւն կը պատմէք: Ձեր մէջը չկա՞յ մէկը, որ բարի լուրեր ունենայ: Մոռցայ: Մենք դեռ չլսեցինք գնդապետ Սքարլաթինը: Ոտքի գնդապետ Սքարլաթին: Քեզ լսենք:

Գ.Ն.Դ. ՍՔԱՐԼԱԹԻՆ.— Ընկերներ: Ձեզի ծանօթ է թէ ի՛նչպէս ես կը փճացնէի մարդկանց թոքերը, երիկամունքը, ականջին ոսկորները: Դուք գիտէք թէ ես ինչ աւերներ գործած եմ... Պատմութեան կը պատկանին ատոնք: Գիտունները հնարեցին Տիքի փորձը: Այդ փորձով պաշարեցին զիս եւ յետոյ իրենց հնարած շիճուկով (սէրոմ) բնաջնջեցին զօրքերս: Այժմ ես առանց զօրագունդի գնդապետ մըն եմ: (Կը հեկեկայ):

(Մահը բարկութեամբ ոտքի կ'ելլէ եւ կ'ատենախօսէ):

ՄԱՀԸ.— Զօրականներ, լսեցի բոլորդ ալ: Մեր կացութիւնը խախուտ է: Ըստ ձեր բերած տեղեկութիւններուն, կեանքի բանակները ամէն տեղ յաղթական են: Բժշկութիւնը եւ գիտութիւնը ձեռք ձեռքի տուած կը քանդեն մեր խրամներն ու մեր պատնէշները: Մեր բանակը արդէն սկսած է նահանջել: Սակայն պէտք չէ յուսահատինք: Քիչ մը կորով, քիչ մը հաստատամտութիւն, գրոհ մը եւս եւ մենք կը յաղթենք, իմ քաջարի զօրականներս:

Օ՛ն, ուրեմն, գացէ՛ք ձեր բանակները վերակազմեցէք, անհրաժեշտ եղած պիտոյքները եւ զէնքերը պիտի դրուին ձեր տրամադրութեան տակ: Հաւաքենք մեր բոլոր պահեստի ուժերը եւ սկսինք վերջնական յաղթանակի գրոհը: Ոտքի՛, զօրականներ, երթանք մեր նուիրական պարտականութիւնը կատարելու: Օ՛ն, ոտքի՛, դէպի գործ:

(Զօրականները ոտքի կ'ելլեն եւ բոլորը միաբերան).

— Կեցցէ մեր Սպարապետը:

(Երբ մեկնելու կը պատրաստուին, բժիշկն մէկ կողմէն կը սկսի զօրանցքը կեանքի ուժերուն, ճերմակ հագուած սիրուն աղջիկներ եւ տղաքներ, իրենց կրծքերուն վրայ գրուած փայլուն գիրերով), *Մաքուր Անուշ, Արեւ, Մաքուր եւ Անաղարտ Օդ, Ծաղկախտի Պատուաստ, Հակաթոյն, Մաքրութիւն, Բաղնիք, Գիտական Նորութիւններ եւն., եւն.:*

Թափորը կը սկսի շրջիլ մահուան սպայակոյտին բոլորտիքը մինչ անոնք սարսափահար կը դիտեն եւ յետոյ գոռում գոչումներով կը դիմեն փախուստի: Մահը կը մնայ առանձին, շրջապատուած կեանքի եւ բժշկական գիտութեան զինուորներէն:

Մահը կը խելագարի, առանձին թողուած հրամանատարի մը պէս ալ, ձախ հրամաններ կ'արձակէ, բայց ի զո՜ւր: Ամէն կողմէ կը ծաղրուի: Յետոյ յուսահատ եւ ճարահատ՝ իր սուրը կը քաշէ, կ'իյնայ անոր վրայ ու կը մեռնի: Մահը՝ կը մեռնի...

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ ԿԻՋՆԻ

ԱՌՏՆԻՆ ԴԵՂԵՐ ՈՒ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐ

Մեր ժողովուրդի բոլոր խաւերուն հետ ունեցած մօտիկ շփումս ցոյց տուած է ինծի, թէ առողջապահական ամենատարրական գիտելիքներ անծանօթ կը մնան՝ անոնցմէ շա՛տ շատերուն:

Եղերական դժբախտութիւնը հոն է, սակայն, որ շատ հեղ, անոնց մեծամասնութիւնը չանդրադառնար անգամ իր այդ անգիտութեան. իսկ կան պատկառելի թիւ մը ներկայացնող «փորձառուներ» ալ, որոնք, ամէն բան գիտնալու իրենց յաւակնութեան մէջ, միայն չարիք կը գործեն:

Երբեք չեմ կրնար մոռնալ պարզուկ մամիկ մը, (Ամերիկայի մէջ), որ իր փայտացած մատներով՝ միամեայ մանկիկի մը վիզը կը շփէր ու կը տրորէր, «չաղան բարձէն ինկեր է» ըսելով, երբ խեղճ երախան կեղծմաշկի (տիֆթերիա) ազդեցութեան տակ, վերջին շունչը կը քաշէր:

Այս պզտիկին պարագաները, որ, ուրիշ շա՜տ շատերու նման, երկու տոլարնոց ժամացոյցի մը նորոգման համար անգամ ժամագործին *պիտի դիմէին, ինչո՞ւ իրենց փոքրիկի մահու կենաց այս ճգնաժամին մէջ՝ ամենէն վերջ միայն մտածեցին բժիշկի մասին, երբ արդէն շա՜տ էր ուշ, ոեւէ հնարաւոր դարմանումի համար...*

Զարհուրելի է այս հարցումը:

Մենք բժիշկներս՝ չենք կրնար ազատիլ նոյն այդ հարցումին խարանող այրուցքէն: Այդ տգէտներն ու նախապաշարեալները մեր ժողովուրդի զաւակներն են, եւ ամենէն առաջ մեր վրայ կը ծանրանայ պարտականութիւնը՝ զանոնք լուսաբանելու, առողջութեան ու կեանքի այս խնդիրներու մէջ:

Յետագայ տողերը, Ամերիկահայ Հանրագիտակ Տարեգրքի *միջոցով, այդ նպատակին պիտի ծառայեն: Անոնց ծանօթութիւնը՝ բժիշկին դերը չէ որ պիտի ժխտէ. ընդհակառակը, ատիկա աւելի հասկնալի պիտի ընէ գիտական բժշկութեան կարեւորութիւնը, եւ, միաժամանակ պիտի նպաստէ, որ բժիշկը իր աջակիցներն ունենայ, մեր տուներէն ներս:*

Ա.— ԱՌՏՆԻՆ ԴԵՂՕՐԱՅՔ

Ամերիկայի զարգացած ընտանիքներուն մէջ սովորութիւն է Ընտանեկան Դեղարան *մ'ունենալ: Այս դեղարանը կը պահուի՝ մանուկներու հասողութենէն բարձր կցուած դարակի մը մէջ: Հոն կը գտնուին անակնկալ եւ սովորական պարագաներու տակ գործածուելիք դեղեր:*

Կ'արժէ ընդօրինակել այս սովորութիւնը եւ ներմուծել հայ շրջանակներու մէջ:

Թուենք առտնին դեղարանի կարգ մը դեղերն ու անոնց գործածութեան եղանակները:

1. ՀՆԴԿԱՒԻՂ (*Քէսթըր Օյլ*).— *Հնդկաւիղը բաց-դեղին եւ թանձր հեղուկ մըն է՝ անախորժ համով: Թարմը նուազ անախորժ է, քան թէ հինցածը: Վեց ամիսէ աւելի մնացած հնդկաւիղը գործածել անյարմար է:*

Հնդկաւիղը լաւագոյն լուծողականն է, որոշ անհանգստութիւններու ժամանակ: Երբ մանուկներ կամ չափահասներ, պաղառութեան կամ շատակերութեան առթիւ ստամոքսի եւ աղիքներու խանգարում ունենան, լաւագոյն է, որ հնդկաւիղ առնեն: Կուրաղիքի բորբոքման (Էփփէնտիսայթիս) առեն նոյնիսկ լուծողական վնասակար է: Նոյնիսկ՝ հնդկաւիղը:

Մինչեւ մէկ տարեկան մանուկներ պէտք է առնեն՝ կէսէն մինչեւ մէկ թէյի դգալ. մէկ տարեկանէն աւելի մանուկներ՝ մէ-

կէն երկու թէյի դգալ. չափահասներ՝ մէկէն երկու ապուրի դգալ:

2. ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԱՂ (*Էփսըմ սոլթ — Ինկլիզ տուզը*) — *Ճերմակ շաքարի բիւրեղներու նման փոշի մըն է ասիկա. աղի-լեղի համ մը ունի. տաք ջուրին մէջ աւելի դիւրին կը հալի: Ջերմի, գլխու ցաւի եւ պնդութեան ատեն յարմարագոյն լուծողականն է: Չափահասներու համար աւելի նպատակայարմար է: Ասոնք կրնան մէկէն մինչեւ երկու ապուրի դգալ առնել: Գործածութեան լաւագոյն կերպն է — կէս գաւաթ տաք ջուրի մէջ՝ լուծել այս աղը. պաղեցնելէ վերջ մէկ անգամէն խմել: Խմելէ վերջ՝ պաղ ջուրով բերանը ցօղուելէ եւ կէս ժամ հանգիստ ընելէ յետոյ պտտիլ. մինչեւ որ աղիքները չպարպուին, ջուր չխմել:*

Այս աղը աղիքներու պատերէն ջուր ծծելով՝ աղիքներու պարունակութիւնը հեղուկի կը վերածէ, եւ լուծում յառաջ կը բերէ:

3. ՄԻԼՔ ՕՖ ՄԷԿՆԻԶԵԱ — *Կաթի նման թանձր եւ ճերմակ հեղուկ մըն է: Յարմարագոյն լուծողականն է պզտիկներուն, մանաւանդ արհեստական դիեցումով սնանող մանուկներուն եւ յղի կիներուն: Յղի կիներ մէկ երկու ապուրի դգալ կրնան խմել, առանց վնասուելու: Պզտիկներ՝ կէս, մէկ կամ երկու թէյի դգալ: Ի հարկին, կարելի է կաթին հետ խառնել ու այնպէս տալ:*

4. ՁԻԹԱԻՒՂ — *Հայերուս ծանօթ իւղն է: Վառած մորթի համար՝ կէս առ կէս ձիթաիւղ եւ կրաջուր (Լայմ վօթըր) գոհացուցիչ սպեղանի մըն է: Աղիքներու անկանոնութենէն եւ կամ շարունակ թաց մնալէն՝ մանկիկներուն յետոյքի կարմրութիւններու եւ բորբոքումներու ատեն, լաւագոյն դարմանն է ձիթաիւղով օծումը: Գրեխի ատեն մէկ քանի դգալ ձիթաիւղ աւելցնել՝ խելացութիւն է: Տկարակազմ մանուկներու համար ձիթաիւղը օգտակար է՝ իր պարունակած կենսանիւթերով (վիթըմին):*

5. ԱՅՕՏԱՅՆ (*Թինքչըր Այօտայն*) — *Մութ-կարմիր հեղուկ մըն է եւ կը պարունակէ նաեւ ալքոհոլ: Թոյն է. քիչ քանակութեամբ պահելու է, որովհետեւ հինցածը աւելի զօրաւոր է եւ մորթը կը բորբոքեցնէ: Լաւ հականեխական է վէրքերու եւ բշտիկներու համար: Ձոր հացի ատեն, կաթին եւ ջուրին մէջ երկու երեք կաթիլ այօտայն օգտակար է, երբ խմուի օրը մի քանի անգամ. (չափահասներու համար): Փսխելն ալ կարելի է դադրեցնել 2–3 կաթիլ այօտայն (ջուրով) առնելով: Երեսի վրայ այօտայն քսելու չէ. տեղը յայտնի կ'ընէ. փափուկ ու ճերմակ մորթ ունեցողներ այօտայնէ զգուշանալու են:*

6. ՓԸՐԱՔՍԱՅՏ — *Ջուրի նմանող հեղուկ մըն է, որ երբ փտած նիւթերու հետ շփման գայ, անմիջապէս ջուրի եւ թթուածինի կը վերածուի. իսկ թթուածինը՝ լաւագոյն մանրէասպան դեղն է: Հոտած վէրքերու, թարախոտած ուռերու եւ արիւնող ճեղքուածքներու համար լաւագոյն հականեխականն է: Մէկ մաս փըրաքսայտ եւ չորս մաս ջուր՝ լաւ է կարկարայի համար ալ: Փըրաքսայտի շիշին բերանը ամուր գոցելու է, որովհետեւ եթէ բաց մնայ, շուտ կ'աւրուի:*

7. ՊՕՐԻՔ ԷՍԻՏ — *Ճերմակ փոշի մըն է. տաք ջուրին մէջ* 4% *կը լուծուի: Անվնաս հականեխական մըն է: Գաւաթ մը եռացած ջուրի մէջ՝ թէյի դգալ մը այս փոշիէն հալեցնելու եւ գործածելու է՝ ականջ ու աչք լուալու, քիթ ու բերան մաքրելու համար. կաթ տուող մայրերու ստինքները եւս պէտք է հականեխուին ասով: Այս փոշին կարելի է գործածել՝ մորթային ոեւէ ջրոտած բորբոքումի համար ալ:*

8. ՀԱՍԱՐԱԿ ԱՂ — *Հասարակ մաքուր աղը՝ մէկ առ հարիւր համեմատութեամբ, կամ մէկ փայնթ ջուրի մէջ՝ մէկ թէյի դգալ համեմատութեամբ, սքանչելի հականեխական է: Կը գործածուի՝ կարկարայի եւ ականջ ու վէրքեր լուալու համար: Երբեմն կիներ՝ յղութիւն արգիլելու համար, աղի բիւրեղներ կը գործածեն. ասիկա վնասակար միջոց մըն է:*

9. ՁԿԱՆ Իւղ (*Քոտ լիվըր օյլ*) — *Այժմ հաստատուած է որ ձկան իւղը, իսկականը եւ անխարդախը, կը պարունակէ շատ անհրաժեշտ կենսանիւթեր (վիթըմին): Հէնց այդ պատճառով ալ կը գործածուի՝ ոսկրաթեքութիւն ունեցող մանուկներու, մօր կաթէ զրկուած նորածիններու եւ տկարակազմներու ու թոքախտաւորներու համար: Ամերիկեան հրապարակի վրայ գտնուող ձկան իւղի լաւագոյններն են՝* Patch-*ի եւ* Mead Johnson-*ի արտադրածները:*

10. ՊԷՅՔԻՆԿ ՍՕՏԱ (Bicarbonate of Soda) *Ճերմակ փոշի մըն է. դիւրութեամբ կը լուծուի ջուրի մէջ: (Այս փոշին պէտք չէ շփոթել* Պէյքինկ փաուտըրի *հետ): Ստամոքսի եւ աղիքներու խանգարմանց ատեն, հետեւեալ խառնուրդը օգտակար է — կէս լեմոնի հիւթը՝ խառնէ կէս գաւաթ շաքար-ջուրի մէջ. աւելցուր մէկ թէյի դգալ պէյքինկ սօտա. երբ սկսի փրփրել, խը-*

մէ անմիջապէս։ Լուացուելիք ջուրի մէջ՝ բուռ մը այս փոշիէն, քերուըտուքի համար հանգստացուցիչ է։

11. ԱԿՌԱՅԻ ԽԻՒՍԵՐ (Tooth paste).— *Ակռաները լուացուելու են ամէն կերակուրէ վերջ, ամէն առտու եւ ամէն երեկոյ։ Հրապարակի վրայ գտնուող բոլոր խիւսերը գրեթէ լաւ են եւ անվնաս։ Լաւագոյններէն են* Spearmint, Kolynos *եւ* Colgate։

12. ԶԻՆՔ ՕՅՆԹՄԸՆԹ.— *Ճերմակ սպեղանի մըն է։ Մորթի բորբոքումներու համար օգտակար է, երբ թարախ չկայ։*

Բ.— ԴԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐ

Անհրաժեշտ է տանին դարմանումներու մասին շիտակ եւ ուղիղ գաղափար մ'ունենալ։ Սովորական պարագաներու տակ, շատ բան կրնայ արժել տափկա, մանաւանդ երբ բժիշկ մը գտնել անկարելի ըլլայ։ Ամէն տուն՝ իր կահ կարասիին վրայ պէտք է աւելցնէ հետեւեալ առողջապահական անհրաժեշտ պիտոյքները, արտասովոր պարագաներու տակ անակնկալի չգալու համար.— Դրեխ (*տուշպէկ*).— Պզտիկ գրեխ (*պըլպ սիրինճ*).— Պէտքաման (*ֆլէթ պէտ փէն*).— Սառոյցի տոպրակ, (*այս քէփ*).— Տաք ջուրի տոպրակ. (*հաթ վօթըր պէկ*).— Հականեխուած բամպակ *եւ* վիրակապեր։ *Հինգ տոլարով գնուելիք այս առարկաներն, որոշ պարագաներու տակ, հարիւր տոլարի գործ կը տեսնեն։*

1. Ի՞ՆՉ Է ԳՐԵԽ ԸՆԵԼ.— *Պնդութեան, փորի ցաւի եւ աղիքներու մէջ հաւաքուած կազերու արտաքսման համար գրեխ ընել՝ յաճախ լաւ արդիւնք կուտայ, եւ հիւանդը կ'ազատէ լուծողական առնելու մղձաւանջէն։ Գրեխի համար լաւագոյն հեղուկներն են՝ օճառ-ջուր եւ ձիթաիւղ, աղջուր կամ հասարակ ջուր։ Կարեւոր է գրեխի ջուրին քանակը, որովհետեւ շատ մը արկածներ կրնան պատահիլ չափէն աւելի հեղուկ գործածելէն։*

Չափահասներու համար հետեւեալ պատրաստութիւնը նպատակայարմար է — քօրթ մը եռացած եւ գաղջացած ջուրի մէջ քիչ մը օճառ զարնել, մինչեւ որ ջուրը փրփրի. առոր աւելցնել՝ չորս հինգ դգալ ձիթաիւղ. այս խառնուրդը լեցնել գրեխի տոպրակին մէջ (տուշ պէկ). երբ գրեխի խողովակէն հոսող ջուրը դիմանալու չափ գաղջացած է, ձախ կողմին վրայ պառկեցնել հիւանդը եւ տոպրակը 2–3 ոտք բարձրութեամբ բռնելով թող տալ, որ ջուրը հոսի աղիքներուն մէջ՝ կամաց կամաց։ Ջուրը ներս ըն-

դունելէ յետոյ, ջանալու է, որ աղիքները 5–6 վայրկեան վերջ պարպուին։

Հինգ տարեկանէն մինչեւ տասնեւհինգ տարեկաններու համար՝ կէս փայնթէն մինչեւ մէկ փայնթ կը բաւէ. հինգ տարեկանէն վար եղողներուն համար մեծ գրեխ գործածելու չէ։ Անոնց համար կայ պզտիկ գրեխը (պըլպ սիրինճ)։ Օճառի ջուրէն զատ մէկ քօրթ ջուրի մէջ երկու երեք թէյի դգալ աղ հալեցնելով կարելի է մեծ գրեխ ընել։

Փոքր մանկանց համար քիչ մը օճառի ջուր եւ ձիթաիւղ, չորսէն ութը աունս, պզտիկ գրեխով, կը բաւէ։

Գրեխէն վերջ, երբ ոեւէ պատճառաւ աղիքները չպարպուին, ներս տրուած ջուրը գոնէ, պէտք է պարպուի՝ մէջը պարապ յատակ խողովակի մը (լասթիկէ շինուած) միջոցաւ. հակառակ պարագային հաստ աղիքներու մէջ բորբոքում յառաջ կուգայ։

2. ՊԷՏՔԱՄԱՆ.— *Արտասովոր կերպով արիւն կորսնցնող կիներ, տղաձգաններ եւ ուրիշ շատ մը հիւանդներ, որոնք ստիպուած են անկողին մնալ երկար ատեն, պէտք ունին այս շատ հասարակ ու շատ կարեւոր առարկային։ Պէտքամանի տեսակները շատ են. ամենէն նպատակայարմարն է տափակ տեսակը։ Կիներու մաքրութեան համար ալ պէտքամանը նպատակայարմար է։ Առանց հիւանդը տեղէն շարժելու, կարելի է պէտքամանը հիւանդին տակը սահեցնել։ Քիչ մը վարժութիւն հիւանդին եւ հիւանդապահին կողմէ՝ բաւական է։*

3. ՍԱՌՈՅՑԻ ՏՈՊՐԱԿ.— *Սաստիկ գլխացաւի, ջերմի, կուրաղիքի ու արգանդի բորբոքմանց, ինչպէս եւ քարացած ստինքներու համար սքանչելի գործ կը տեսնէ այս տոպրակը։ Սառոյցի մանր կտորներ տոպրակին մէջ դնելէ վերջ, տոպրակը սեղանին վրայ դնելու եւ լաւ մը տափակցնելու է, օդը պարպելու եւ ապա գոցելու համար զայն։ Փորի ցաւի ատեն,* մինչեւ որ կուրաղիքի բորբոքումի հաւանականութիւնը ստուգապէս չժխտուի, *տաք ջուրի տոպրակէն աւելի՝ սառոյցի տոպրակ գործածելու է, որովհետեւ եթէ կուրաղիքը բորբոքած է, տաք ջուրի տոպրակը կրնայ աղետաբեր ըլլալ։*

4. ՏԱՔ ՋՈՒՐԻ ՏՈՊՐԱԿ.— *Ասիկա հնարողը շատ օրհնութիւններ առած ըլլալու է, որովհետեւ այս տոպրակը թէ՛ օգտակար է եւ թէ՛ դիւրաւ գործածելի։ Տաքցուած երկաթներու եւ կղմինտրներու տեղը առած է լասթիկէ տաք ջուրի տոպրակը։*

Չհասունցած վէրքերու, դաշտանի ցաւերու, պաղ ոտքերու, արկածի եւ կամ արիւնհոսութեան առեն պատահած նուաղումներու, (կուրաղիքի բորբոքումէ դուրս) փորի ցաւերու առեն, հըրաշքներ կը գործէ այս պզտիկ գործիքը: Այս տոպրակը՝ կէսով մը տաք ջուրով լեցնելէ եւ մէջի օդը ձեռքի պրկումով պարպելէ վերջ, լաւ մը գոցելու, լաթի մէջ փաթթելու եւ անկէ յետոյ միայն գործածելու է: Վէրքերու վրայ դրուած լափաները չպաղեցնելու համար, տաք ջուրի տոպրակը լաւագոյն միջոց է:

5· ՀԱԿԱՆԵԽՈՒԱԾ ԲԱՄՊԱԿ ԵՒ ՎԻՐԱԿԱՊԵՐ·— Պատահած վէրքի մը վրայ ժամանակին դրուած մաքուր վիրակապ մը՝ յաճախ, օրերով դարմանումի եւ, երբեմն ալ, հաւանական թունաւորման առաջը կ'առնէ: Ձեռքերէ կամ սրունքներէ հոսող արիւնը կարելի է անմիջապէս դադրեցնել՝ վէրքէն քիչ մը հեռու ամուր վիրակապ մը կապելով:

6· ՋՈՒՐՈՎ ՕԾՈՒՄՆԵՐ·— Դուրսի եւ ներսի գործածութեան յատուկ ամենաաժան եւ օգտակար մէկ դարմանն է ջուրը: Տասնեակ մը տարիներ առաջ ջերմէ տառապողներուն եւ ուրիշ շատ մը հիւանդներուն կ'արգիլուէր ջուրի գործածութիւնը: Այժմ, դարմանումներու թագաւորն է ան: Պաղ ջուրով եւ, երբեմն ալ, գաղջ ջուրով օծումներ լաւագոյն արդիւնքները կուտան ջերմի առեն: Երբ, ոեւէ պարագային, հիւանդի մը տաքութիւնը 103 աստիճանէն վեր է, պաղ ջուրով օծումը զովացուցիչ է եւ օգտակար: Հազացող հիւանդներու եւ հարսանիթէ տառապողներու համար՝ գաղջ ջուրով օծումները օգտակար են: Պաղ ջուրին մէջ ալքօհօլ կամ օղի խառնել՝ լաւագոյն արդիւնք կուտայ:

Ջուրով օծումը առնուազն քառորդ ժամ տեւելու է· հիւանդը չարչարելու չէ, սակայն, անտեղի շարժումներով եւ տեղափոխութիւններով:

Բարձր տաքութեան առեն, երեք ժամը անգամ մը կրկնելու է օծումի արարողութիւնը: Երբեմն ալ կարելի է, հիւանդը լոգարան մտցնել, ջանալ գաղջ ջուրին մէջ կամաց կամաց պաղ ջուր աւելցնել:

7· ԲԱՂՆԻՔ·— Բաղնիքներու տեսակները զանազան են: Ցնցուղի տեսակը ամենէն մաքուրն է: Ջղային անհատներ պաղ ջուրով բաղնիքէ կը կազդուրուին· անքնութենէ տառապողներ՝ գաղջ լոգանքներէ աւելի լաւ արդիւնք կը ստանան: Գէրերը պէտք է շատ տաք ջուրով լուացուին, պայմանով որ սրտի հի-

ւանդութիւն չունենան, գլուխնին պաղ ջուրով թրջած լաթով մը ծածկեն, եւ տաք ջուրին մէջ երկար չմնան:

Նիհարակազմ մանուկները պէտք է լոգցնել երկու օրը անգամ մը, իսկ առողջները՝ օրը անգամ մը, անպայման:

Փոխնիփոխ տաք ու պաղ սրսկումները լաւ են, բայց բաւական դժուար է վարժուիլ: Բաղնիքէ վերջ լաւ մը ցամքուիլ էական է:

8· ԼԱՓԱՆԵՐ·— Լափաներու գործածութեան մէջ, յաճախ, բժիշկներն ու մամիկները չեն համաձայնիր: Բժիշկները կը պահանջեն, որ լափաները (կտաւատէ, խմորէ, թեփէ, հացէ, եւն·), երկու լաթի մէջ առնուին· իսկ մամաները կ'ուզեն զանոնք ուղղակի վէրքին կամ մսին վրայ դնել: Հաստատուած է, որ բոլոր լափաները՝ իրենց տաքութեամբն եւ թացութեամբը միայն կը ներգործեն:

Կտաւատը (լին սիտ) ամենէն շատ գործածուածն է: Աւելի լաւ է կտաւատի ալիւրը (լին սիտ միլ): Ասիկա կը խառնուի եռացած ջուրի մէջ, մինչեւ որ թանձրանայ, եւ կարելի ըլլայ երկու լաթի մէջ առնելով գործածել: Պաղելուն պէս, նորոգելու է լափան· կամ, անոր պաղիլն արգիլելու համար, վրան տաք ջուրի տոպրակ դնելու է:

Չհասունցած վէրքերու, վզին վրայ երեւցած խոյլերու եւ ուռոյցներու համար՝ դիմանալու չափ տաք լափաներ օգտակար են՝ բորբոքումը ցրուելու եւ կամ հասունցնելու համար: Ականջի ցաւերուն համար ալ լափաները օգտակար են: Ալիւրէ, հացի փշուրներէ, անանուխէ, թեփէ եւ ուրիշ խոտերէ շինուած լափաները նոյն ազդեցութիւնն ունին: Երբ լափան, առանց լաթի, չհասունցած վէրքերուն վրայ դրուի, կրնայ վէրքը վարակել, երբ վէրքը յանկարծ պայթի:

Եփուած սոխն ալ տեսակ մը լափա պէտք է սեպել:

9· ՏԻՏՇ ՔԱՇԵԼ·— Պառաւական դարմանումներու լաւագոյնն է ասիկա, երբ առենին գործածուի եւ բժշկական հականեխման հող տարուի: Երկու տեսակ է — չոր եւ թաց: Թաց տեսակին առեն, ածելիով գծուելիք մասը պէտք է լաւ մը լուացուի եւ ալքօհօլով հականեխուի· արիւնը քաշելէն վերջ ալ, մաքուր վիրակապով մը գոցելու է, յետագայ վարակումներ արգիլելու համար:

Թոքատապի (նիւմօնիա), կողատապի, մկանունքային,

կուրծքի, կոնակի եւ մէջքի ցաւերու համար օգտակար է:

Տզրուկ փակցնելն ալ տեսակ մը շիշէ քաշել է: Զանալու է միայն, որ տզրուկը ցերեկ ատեն փակցուի, որովհետեւ ասոր արիւնհոսութիւնը, երբեմն, շատ դժուար կը դադրի:

10· ԱՐԻՒՆ ԱՌՆԵԼ·— *Առենով արհամարհուած այս մեթոտը կամաց կամաց ընդունելի դարձած է բժշկական աշխարհին: Օգտակար է կարգ մը թունաւորումներու եւ արեան ճնշման բարձրութեան, ջերմերու եւ կաթուածի ատեն: Անհրաժեշտ է, սակայն, խորհրդակցիլ բժիշկին հետ:*

Արիւնառութեան ժամանակ, գործածուելիք նշդրակին՝ եռացած ջուրի մէջ հականեխուիլը, եւ կտրուելիք մասին՝ ալքոհոլով հականեխումը պէտք չէ անտեսել թողուլն: Մէկ անգամէն երկու ջրի գաւաթէ աւելի արիւն առնել՝ շատ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ:

11· ՓՈՐԻ ՇՓՈՒՄՆԵՐ·— *Իրաւ որ, յաճախ, օգտակար են ասոնք: Բայց, կուրաղիքի բորբոքումին անտեղեակ մէկը՝ այդպիսով կրնայ պայթեցնել կուրաղիքը, եւ փորամաշկատապ առաջ բերել: Մեթոտ մըն է, որ շատ զգուշութեամբ պէտք է գործածուի:*

12· ԱՐԵԱՆ ԱՐՏԱԽՈՒԺՈՒՄՆԵՐԸ·— *Շիշէ քաշելու կը նմանի՝ ցաւող յօդուածի մը, կոնակի եւ կամ ստամոքսի վրայ զօրաւոր դեղեր քսել: Շատ մը զօրաւոր հեղուկներ, օծեղաններ (մէյլհէմ), մանանեխի լաթաներ (մըսթըրտ–խարտալ), այոտայն, եւն·, կը քսուին ցաւող մասերու վրայ, ցաւը ամոքելու համար: Օրինակ, մանանեխէ լաթա մը՝ փսխումի համար օգտակար է, երբ ստամոքսի վրայ դրուի, պայմանաւ որ մորթը չայրի: Այս տեսակ դարմանումներ՝ արիւնը մորթին տակ կը քաշեն եւ ցաւը կը մեղմացնեն, անըմբռնելի եղանակով մը:*

13· ԱՐՏԱՍՈՎՈՐ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՒ ՏԱԿ ԵՒ ԱՐԿԱԾՆԵՐՈՒ ԱՏԵՆ Ի՞ՆՉ ԸՆԵԼՈՒ Է·— *Մի քանի օրինակներ:* Նուաղելով գետինն ինկած մարդը *իր տեղը թողուլն աւելի օգտակար է, քան զայն վերցնելը կամ նստեցնելը:* Կազէ թունաւորուած սենեակի *մը մէջ կրակ վառել յիմարութիւն է· բռնկում եւ պայթում յառաջ կուգայ:* Կազէ թունաւորուած մէկը *անմիջապէս բացօդեայ տեղ մը տանելու է: Սառոյցի կտորներ կլլել՝ կը դադրեցնէ կամ կը մեղմացնէ* փսխելը: *Ամառ ատեն,* սաստիկ գլխացաւի ատեն, *կտոր մը սառոյց ճակատին վրայ քսելը կրնայ ցաւը անհետացնել:*

Բրտնած ատեն *պաղ ջուր խմել վնասակար է:* Ուժէ թունաւորման ատեն՝ *հիւանդը փսխեցնել, կաթ եւ հաւկիթի ճերմակ խմցնել անոր մինչեւ բժիշկին գալը:*

Սաստիկ պաղէն, երբ մէկուն ականջները կամ մատները սառին, *զայն տաք սենեակ մը տանելու չէ: Ընդհակառակը, պաղ սենեակի մը մէջ, սառած մասերը ձիւնով շփելու, եւ աստիճանաբար միայն տաքցուած սենեակներու մէջ տանելու է զայն: Սառ–ջուրով պէտք է շփել* արեւահարութենէ կամ տաքահարութենէ *ուշաթափուողները· ասոնց զով հեղուկներ պէտք է խմցնել:*

Գիշեր ատեն խուչափողի պրկումով խեղդուելու *աստիճանին հասնող մանկիկներուն՝ շոգի շնչել տալու է, արդիւնքը գրեթէ վայրկենական կ'ըլլայ:*

Այս բոլորի հետ, սակայն, մոռնալու չէ բժիշկը: Ինչ ալ ըլլան ընտանիքի մը անդամներու առողջապահական հասկացողութիւնները,— եւ անոնք, դժբախտաբար, շատ հարեւանցի ու շատ աննշան են մեր մէջ ընդհանրապէս,— հասկցող ու բարեմիտ բժիշկն է որ պիտի կրնայ լաւագոյն ախտաճանաչումն ու յարմարագոյն թելադրութիւնը ընել:

Մարդկային մարմինը, իր բարդ մեքենականութեամբ, ո՛չ այնքան հասարակ բան մըն է, որով ամէն ոք կրնայ զբաղիլ, ո՛չ ալ այնքան անարժէք բան մըն է, որուն լաւագոյն հոգատարութեան համար ներելի ըլլայ անտարբեր ըլլալ:

ՑԱՒԻ ԶԳԱՑՈՒՄԸ

Առողջութիւնը՝ մարդկային մարմինը կազմող մեքենային բաղադրեալ եւ բարդ մասերուն միջեւ համերաշխութեան եւ ներդաշնակ համագործակցութեան արդիւնքն է, իսկ հիւանդութիւնը՝ այս ներդաշնակութեան խախտումը:

Խանգարուած մեքենային ճռինչը եւ հիւանդ գործարանի մը մէջ արտադրուած ցաւը նոյնանման բաներ են· առաջինը մեքենային խանգարման լրատուն է, իսկ երկրորդը հիւանդութեան զուժկանը: Մէկ խօսքով՝ ցաւը բնութեան բողոքն է, հիւանդ մասերուն աղերսանքը՝ ուղեղին, որպէսզի դարման մը ճարուի:

Առանց այս զգացումին, առանց ցաւի գոյութեան, մարդիկ

պիտի անգիտանային իրենց հիւանդութիւնը եւ այն ատեն ոչ բժիշկի եւ ոչ ալ դեղագործի պէտքը պիտի զգացուէր :

Ցաւը որ ենթակայական զգացում մըն է, առարկայական հետազօտութեան բանալին է, որու միջոցաւ բժիշկը անծանօթ հիւանդութեան դռները կը բանայ եւ կը յաջողի ախտաճանաչութեան ուղին գտնել :

Հիւանդին համար ցաւին թեթեւացումը կարեւոր է, իսկ բժիշկին համար ցաւին պատճառը, այսինքն՝ ճշգրիտ ախտաճանաչութիւնը կարեւոր է : Ցաւը՝ հիւանդը բժիշկին դիմելու կը մղէ, իսկ բժիշկին խթան մը եւ տուեալ մը կ'ըլլայ ախտաճանաչութեան անկիւնաքարը դառնալով :

Հակառակ ֆիզիքական քննութեան համար կատարելագործուած միջոցներու եւ գործիքներու գոյութեան, հիւանդին բացատրած ցաւը, անոր որակը, քանակը եւ ուղղութիւնը կարեւոր տեղ կը գրաւէ հիւանդութեան վերլուծման մէջ :

Ուստի կ'արժէ ուսումնասիրել ցաւի զգացումը, անոր տեսակները եւ կարեւորութիւնը :

Ցաւը կը բաժնուի հետեւեալ տեսակներու.

Ա. Բորբոքման Ցաւ.—

Բորբոքումը ոեւէ հիւսուածքի մէջ անբնական յեղաշրջում մըն է, զանազան պատճառներու բերումով : Երբ ոեւէ հիւսուած բորբոքի ցաւը անխուսափելի ախտանիշներէն մին կը դառնայ : Բորբոքմանց ցաւը մշտատեւ է ու ճնշումի տակ, եւ շարժումի պարագային կը սաստկանայ : Այսու հանդերձ բորբոքման ցաւերն ալ իրենց երեւցած հիւսուածքին համեմատ կը տարբերին :

Օրինակի համար, բորբոքած մկանունքներու ցաւը յարատեւ է եւ կոտտացող, ճարպային հիւսուածքի ցաւը խորունկ, խլնային թաղանդինը այրող, մաշկային թաղանդներունը սուր եւ խայթող, ջիղերունը կայծակի արագութեամբ ոստոստուն եւ թափանցող, ոսկորներունը խորունկ եւ փորող՝ որ գիշերը աւելի կը սաստկանայ, իսկ մորթի ցաւը քերուող եւ այրող :

Բ. Ընդհանուր Բորբոքման Ցաւ.—

Յաճախ երիկամունքներու, լեարդի եւ աղիքներու հիւանդութեանց պատճառաւ հիւսուածային ընդհանուր թունաւորում յառաջ կու գայ : Բնականաբար այս տեսակ թունաւորման արդիւնքը կը լինի ընդհանուր բորբոքում, որ հատու ըլլալէ աւելի կէս հատու եւ քրոնիկ, այսինքն՝ հինցած կ'ըլլայ : Այսպիսի պա-

րագաներուն՝ ցաւը կ'ընդհանրանայ եւ կը նմանի մկանունքային ցաւերուն, խորունկ եւ մշտատեւ ցաւ մը՝ որ կը զգացուի ամբողջ մարմինին վրայ : Հինցած պնդութենէ տառապողները այս տեսակ ցաւ կ'ունենան :

Գ. Առանց Բորբոքումի Ցաւ.—

Ֆիզիքական ճնշումը երբեմն առանց բորբոքում յառաջ բերելու ցաւ կ'արտադրէ : Օտար մարմնոյ մը գոյութիւնը կամ նորածին հիւսուածային զանգուածի մը ճնշումը անտանելի ցաւ յառաջ կը բերէ : Լայնցած երակներու, անբնականօրէն աճած ստինքներու կամ ամորձիքներու, նորածին ուռոյցներու արտադրած ցաւերը այս տեսակ են :

Դ. Անդրադարձ Ցաւ.—

Յաճախ նոյն ջիղը տարբեր ճիւղաւորումներով տարբեր հիւսուածքներու կը տարածուի, այնպէս որ մէկ մասին մէջ արտադրուած ցաւը միւս մասին մէջ ալ կը զգացուի : Երբեմն ալ մէկ գործարանի մէջ յառաջ եկած բորբոքումը ուղղակի ջղային կեդրոններու վրայ ազդելով, ուրիշ վայրերու մէջ ցաւ յառաջ կը բերէ : Օրինակ արգանդի բորբոքումը մէջքի ցաւ եւ գլխու ցաւ յառաջ կը բերէ : Թոքերու հիւանդութիւնը սրտի եւ ստամոքսի ցաւ կ'արտադրէ : Այս տեսակ ցաւերուն փոխադարձ կամ անդրադարձ ցաւ անունը կը տրուի :

Արդ, բաւական ծանօթացած ըլլալով ցաւի բաժանումներուն եւ տեսակներուն տեսնենք, թէ ո՞ր ցաւերը ո՞ր տեսակ հիւանդութեանց ախտանիշներուն կարեւորագոյնն են ախտաճանաչութեան տեսակէտէն :

1. Գլխի Ցաւեր.—

Գլխի ցաւերը աչքի տկարութեան, ընդհանուր թունաւորման, արգանդի հիւանդութեանց, ուղեղատապի, ջերմերու, ուղեղային ֆրանկախտի, ուղեղային հիւծախտի, ուղեղային ուռոյցներու, ակռաներու փտութեան, քթի եւ կոկորդի հինցած բորբոքումներու ախտանիշներն են :

2. Կրծքի Ցաւերը.—

Կրծքի ցաւերը մկանունքային բորբոքմանց, միջնակողեան ջղատապի, նիւրալճիայի, ողնաշարի ոսկրաթեքութեան, ստինքներու քաղցկեղի, շնչափողատապի, թոքամաշկատապի, թոքատապի, թոքախտի, ստամոքսի խանգարմանց, սրտի հիւանդութեանց, նորածին աճումներու, եւ երակներու ընդլայնման պէս

հիւանդութիւններու ներկայութիւնը կը գուժեն:

3. Փորի Ցաւերը.—

Փորի ցաւերը աղիքներու խանգարման, թունաւորումներու, ճճիներու, անմարսողութեան, պնդութեան, կոյր աղեաց բորբոքման, աղեթափութեան, աղիքներու հանգոյցին, փորամաշկատապի, ստամոքսի կեղերու, մաղձափամփուշտի բորբոքմանց, միզափամփուշտի վարակման, արգանդի եւ ձուարաններու բորբոքման, աղիքային հիւծախտի, քէնսըրի եւայլն անբաժան ընկերներն են:

4. Մէջքի Ցաւերը.—

Մէջքի ցաւերը երիկամանց բորբոքմանց, անոնց մէջը քարի գոյացման. ողնաշարի փտութեան, արգանդի ծռութեան, սեռային տկարութեան եւ չափազանցութեան յառաջապահներն են:

5. Սրունքներու եւ Թեւերու Ցաւեր.—

Յօդերու եւ ոսկորներու մէջ զգացուած ցաւերը յօդացաւի. Փրանկախտի, հինցած ջերմախտութեան, ջղային բորբոքմանց եւ ընդհանուր թունաւորումներու անբաժան ընկերներն են:

Վերոյիշեալ տողերը կ'ապացուցանեն, թէ ցաւի զգացումը անէծք մը ըլլալէ աւելի օրհնութիւն պէտք է նկատուի եւ հարկ եղած կարեւորութիւնը տրուի անոր:

ԱԽՏԱՃԱՆԱՉՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱՐՄԱՆ

Հակառակ քսաներորդ դարու յառաջդիմութեան եւ լուսաւորութեան, հակառակ վկայեալ եւ արտօնեալ կարող բժիշկներու գոյութեան, հակառակ գիտական սկզբունքներով կառավարուող հաստատութիւններու եւ մարմիններու գործունէութեան՝ խաբեբայ եւ կեղծ բժիշկներու, շառլաթաններու եւ բուժողներու քանակն ու որակը օրէ օր կ'աճի ու կը բազմանայ, ի վնաս մարդկային առողջութեան եւ երջանկութեան:

Ու այսպէս անթիւ անհամար կէս-բժշկական աղանդներ, չըսենք խաբեբայ խմբակներ, ինչպէս Նուսխա *կապողներ, կարդացողներ, հաւատքով բուժողներ.* Մէտիսըն մէններ, օսթիօ-փէթներ, քիրօփօտիսթներ, քիրօփրաքթիքներ, *եւն., եւն. կը ծլին ու կը բուսնին այս ազատ երկրին մէջ:*

Հիւանդի մը համար ախտաճանաչութենէ աւելի դարմանումը

կարեւորագոյն ըլլալուն պատճառաւ ան կը վազէ իր ցաւին դարման եւ բուժում խոստացողին, առանց խորհելու, թէ այդ ամենաբոյժը պէտք եղածին եւ ակնկալուածին չափ պատրաստութիւն եւ հմտութիւն ունի թէ ոչ, իր հիւանդութիւնը ճանչնալու համար: Այսպէս հազարաւորներ կ'իյնան խաբեբայ սուտ բժիշկներու ձեռքը, երբեմն իրենց կեանքը վճարելով իբր փրկագին:

Հիւանդութիւնը՝ մարդկային մարմինը կազմող մասերէն միոյն կամ ամբողջութեանը մէջ հակաբնախօսական երեւոյթ մը եւ բնականոն գործունէութեան խախտումն է:

Ախտաճանաչումը այս երեւոյթը, ներդաշնակ գործունէութեան այս խախտումը երեւան բերել եւ բնորոշելն է: Իսկ դարմանը՝ ճանչցուած հիւանդութիւնը իրենց նախկին բնախօսական վիճակին վերադարձնելն է:

Հետեւաբար առանց ախտաճանաչութեան հիւանդութիւն մը դարմանելու ձեռնարկել, չի ծնած մանկան մը անուն որոնելու եւ առանց թեւերու թռչիլ փորձելու կը նմանի. հետեւանքը՞... յուսախաբութիւն եւ արկած...

Բացատրենք մեր միտքը: Գլխու ցաւէ տառապող հիւանդ մը երբ ճշմարիտ բժիշկին դիմէ, բժիշկը իր ձեռքին տակ գտնուող բոլոր գիտական միջոցներով կ'աշխատի վերլուծել գլխացաւին պատճառը, որոշ եզրակացութեան մը յանգելու համար, պարզ խօսելով ախտաճանաչութիւն ընելու կը ճգնի: Ան կը քննէ զգուշութեամբ հիւանդին քիթը, աչքը, ականջը, բերանը, ակռաները, նշագեղձիկները, թոքերը, սիրտը, փորոտիքը, արեան ճնշումը, արիւնը, մէզը, ծննդամիզական գործարանները եւն. ի պահանջել հարկին կը խորհրդակցի իր պաշտօնակիցներուն հետ եւ կուգայ իր վերջնական եզրակացութեան: Եթէ գլխացաւին պատճառը տեսողութեան խանգարում է, դարմանը յարմար ակնոց է. եթէ երիկամանց խանգարման արդիւնքն է գլխացաւը, դարմանը ըստ այնմ կ'ըլլայ. եթէ ուղեղի Փրանկախտ է էական պատճառը, այն ատեն հակափրանկախտային է դարմանը. իսկ երբ այդ գլխու ցաւին պատճառը ուղեղի մէջ աճող ուռոյց մըն է, որու փճացումը անկարելի է, այն ատեն բժիշկը Պիղատոսի նման իր ձեռքերը կը լուայ եւ իր անկարողութիւնը կը խոստովանի:

Ուրեմն ճշմարիտ բժիշկը միշտ ալ դարմանող եւ բուժող չէ. որովհետեւ հիւանդութիւնները բուժելի, դարմանելի եւ անբու-

ժելի են իրենց տեսակին եւ շրջանին համաձայն։

Բայց շարլաթանն ու սուտ բժիշկը այսպէս չի վերլուծեր հիւանդութիւնը։ Անոր ուսումն ու պատրաստութիւնը կամ կեղծ է կամ կիսկատար· անոր դարմանը հասա՞, Նասրէտտին Հօճային սեւ ձիւթին կը նմանի· «Գարա սագըզ տըր, քիմինէ եարար, քիմինէ եարամազ»։ Անոր համար բոլոր հիւանդութիւնները նոյնն են, հետեւաբար դարմանն ալ նոյնը պէտք է ըլլայ· օգտակար եղաւ, լաւ, վնասե՞ց...ալ պաշար չկայ։ Որքան դիւրին է տեսնել այս երկու տեսակին միջեւ գտնուած մեծ տարբերութիւնը։

Հիւանդներ, փայլուն ծանուցումներէ եւ ամէն ախտ բուժել խոստացողներէ զգուշացէք։ Ձեր հիւանդութեանց համար դիմեցէք ախտաճանաչութիւն ընել գիտցող բժիշկներու եւ անոնցմէ՝ փայլուն դեղահատիկներ եւ գոյնզգոյն ըմպելիներու տեղ ախտաճանաչութիւն պահանջեցէք եւ ահա այն ատեն գտած կ'ըլլաք դարմանումի, իսկական բուժումի ճամբան, ուղի մը որ գիտական է, տրամաբանական է եւ շահաւոր։

Ինչո՞ւ խարխափել մութին մէջ երբ լոյսը ձեր առջեւն է։ Իսկական բժշկութիւնը միայն դարմանել եւ բուժել չէ, այլ հիւանդութիւնը երեւան հանել եւ անոր կրկնութիւնը արգիլել է։ Բժշկութեան ապագան չիտակ ախտաճանաչութեան մէջ կը կայանայ եւ ապագային ըլլալիք բժշկական յառաջդիմութիւնները իսկական ախտաճանաչութիւնը յաջողցնելու պիտի ծառայեն։

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆԸ

Փոխանցիկ հիւանդութիւններուն է'ն ամբարտաւանն է Մանուկներու Անդամալուծութիւնը (Infantile Paralysis) որ ատեն ատեն համաճարակի ձեւ առնելով ահ ու սարսափ կը սփռէ ընտանիքներու մէջ՝ իր զոհերէն 10–20%ը մահացնելով եւ 30–40%ն ալ անդամալուծելով։

Սոսկալի տեսարան մը կը պարզեն այս հրէշին անդամալոյծ զոհերը։ Մանուկներու յատուկ հիւանդանոցներու մէջ անպակաս են անոնք։

Մէսէչուսէթս նահանգին մէջ, մանաւանդ Հէյվըրհիլի շրջանին մէջ, վերջերս տեսնուած են բազմաթիւ պարագաներ՝ մա-

նուկներու անդամալուծութեան։

Հայ ծնողներուն ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք յետագայ ծանօթութիւններուն։

Մանուկներու անդամալուծութիւնը առ հասարակ մինչեւ տասը տարեկան մանուկներու յատուկ հիւանդութիւն մըն է, որուն մանրէն ցուցահանուած է Ֆլէքսնըրի եւ Նօկուչիի կողմէ։ Պատանիներ եւ չափահասներ ալ երբեմն կը վարակուին։

Վիճակագրութիւնները կուգան մեզ համոզել, թէ մանչերը աւելի ընդունակ են այդ ախտին։

Ահա՞ փաստ մը եւս այդ հիւանդութեան ամբարտաւանութեանը մասին։ (Ladies first) նախ կանայք կ'ըսեն ամերիկացիք։ Բայց անդամալուծութեան միքրոպները «նախ կլորիկ մանչուկ» կ'ըսեն ու մուտք կը գործեն մանուկներուն քթէն եւ բերանէն։ Շուտով կը խառնուին արեան մէջ եւ կը թառին ողնածուծին մէջ ջղային կեդրոնները փճացնելով։

Վարակուած մանուկը մի քանի օրուան թեթեւ կոտրտուքէ մը վերջ յանկարծ կ'ունենայ բարձր տաքութիւն (ջերմ) եւ փորհարութիւն ու փսխուք։ Սաստիկ ջղային է մանուկը եւ դիւրագրգիռ եւ կը գանգատի գլխու ցաւէ եւ մկանունքի ցաւերէն։ Այս շրջանին մէջ շատ դժուար է ճանչնալ եւ զանազանել այս հիւանդութիւնը ուղեղատապէն

Երրորդ օրէն սկսեալ կարելի է դիտել ոտքին կամ ձեռքին անդամալուծութիւնը։ Ենթական անկարող կ'ըլլայ ոտքերէն մին կամ ձեռքերէն մին շարժել։ Երբեմն կլանելու մկանները կ'անդամալուծուին կլլելը անկարելի դարձնելով։

Հիւանդութեան թեթեւ տեսակները առանց անդամալուծութեան կ'անցնին եւ կամ շատ աննշան անդամալուծութիւն կը բերեն։ Մահուան պարագային, մահուան պատճառը կամ ընդհանուր թունաւորում մըն է եւ կամ սրտին ու թոքերուն անդամալուծութիւնն է։

Դժբախտաբար, ազդեցիկ դարմանում չունի այս հրէշային հիւանդութիւնը։ Անդամալուծութենէ տառապողներ ելեքտրական շփումներէ կ'օգտուին։

Արգելիչ դարմանումի համար կը թելադրենք·

ա) Հիւանդ ունեցող տուներէն հեռու մնալ։

բ) Արգիլել մանուկներուն համբուրելը։

գ) Եռացնել կաթը խմելէ առաջ։

դ) Երախաներուն քթի եւ բերնի մաքրութեան հոգ տանիլ։

ե) Երախաներուն քթին մէջ կաթեցնել քափուրախառն իւղ մը, որ ընտանիքի բժիշկին հետ խորհրդակցաբար կարող ես կատարել։

զ) Զգուշանալ հանրակառքերէ եւ հանրային հաւաքատեղիներէ։

է) Սովորել եկեղեցիներու հոգաբարձութիւնը, որպէսզի դադրեցնեն նոյն ջուրին մէջ տասը մանուկ մկրտելու հակաառողջապահական սովորութիւնը։

ը) Բարձր ջերմով, փսխուքով եւ փորհարութիւնով սկսող ուեւէ հիւանդութեան համար անմիջապէս բժշկական խնամքի յանձնուիլ։

ԳՈՅԿԼՏՈՒՔԸ

Չեմ կարծեր թէ գտնուի ընթերցող մը, որ իր կեանքին մէջ մէկ կամ աւելի անգամներ չարչարուած չըլլայ գոյկլտուքէն։

Գոյկլտուքը (հիքքըփ), կուրծքը որովայնէն զատող հովանոցաձեւ մկանին ակամայ եւ անդրադարձ պրկումին հետեւանքով՝ կարճ եւ կտրուկ ներշնչում մըն է, որ եթէ յաճախ կրկնուի կը յոգնեցնէ ենթական։

Գոյկլտուքին պատճառները այնքան զանազան են, որ զանոնք մի առ մի թուել եւ դասաւորել մի քիչ դժուար է, եթէ ոչ անհնարին։ Հետեւաբար գլխաւոր բաժանումներ ընելէ վերջ թըւենք անոր գործնական դարմանումները, որոնք շատ օգտակար են բժիշկի չգոյութեան պարագային։

ա) Պարզ գոյկլտուք․— Կարճ ժամանակի մը մէջ, ծայր աստիճան պաղի եւ տաքի ենթարկուիլ գոյկըլտուք յառաջ կը բերէ։ Տաք սենեակէ մը շատ պաղ օդին դուրս ելլողներ, շատ պաղ եւ կամ շատ տաք խմիչք գործածողներ, պաղ կամ տաք բաղնիք առնողներ գոյկլտուք կ՚ունենան։

բ) Գրգռիչ քանիերէ գոյկլտուք․— Համեմուած կերակուրներ, ինչպէս երշիկ, պաստըրմա, թուրշի, եւ կծու սալատներ ստամոքսին ներքնաթաղանթը գրգռելով գոյկլտուք կուտան։ Մանուկներուն կաթ ծծելէն վերջ ունեցած գոյկլտուքը յաճախ ծծելու ատեն կլլուած օդին պատճառած ստամոքսային առժամեայ ընդլայնումն է։

գ) Հիւանդութիւններէ գոյկլտուք․— Հատու հիւանդութիւններէ շատերուն հետ կ՚ընկերանայ գոյկլտուքը։ Ինֆլուէնցայի համաճարակներու ատեն շատ կ՚երեւի․ Թոքատապի, կուրադետապի, թունաւորումներու ատեն գոյկլտուքը ծանր վիճակի մը դուժկանն է։ Վիրաբուժական գործողութիւններէ վերջ գոյկըլտուքը մտահոգիչ ախտանիշ մ՚է։

դ) Ճնշումէ գոյկլտուք․— Ինչ բան, որ վերոյիշեալ հովանոցաձեւ մկանին ջիղին վրայ ճնշէ, ինչպէս ուռոյցներ վզին ողնաշարին վրայ եւ կամ ուղեղին մէջ, գոյկլտուք կ՚արտադրէ։ Ընդհանուր պատերազմի ատեն վզին եւ կուրծքին վրայ արտադրուած վէրքեր գոյկլտուք պատճառելով վիրաւորուած զինուորներուն վիճակը աւելի վատթարացուցած են։

Վերոյիշեալ պատճառներէ զատ կարելի է թուել թունաւոր ոգելից ըմպելիները, ջղային նոպաներ եւ երիկամաց բորբոքումի հետեւանքով ընդհանուր թունաւորում, եւայլն։

* * *

Ի՞նչ է գոյկլտուքի դարմանումը։ Վերոյիշեալ պատճառներուն բարձումը լաւագոյն միջոցն է իսկական դարմանումի համար։

Սակայն, յարատեւ եւ յաճախ կրկնուող պարզ տեսակէն գոյկլտուքի համար հետեւեալ դարմանումները կրնան լաւ արդիւնք տալ։

1․— Լեզուդ թաշկինակով մը բռնէ եւ մի քիչ ցաւցնելու չափ ուժով դուրս քաշէ երկու վայրկեան։

2․— Ռունգդ բռնէ եւ մտքովդ համրէ մինչեւ տասը կամ քսան։

3․— Խողովակ մը կամ սրինգ մը առ եւ փչէ կամ սուլէ։

4․— Կռնակիդ վրայ պառկէ, սրունքներդ փորիդ վրայ ծալլէ եւ գլուխդ վար կախէ դէպի առաստաղը նայելով։

5․— Եթէ կրնաս, գլխիվայր քալէ։

6․— Սառոյցի կտորներ կլլէ, կամ պաղ ջուր խմէ քիչ քիչ, կամ տաք ջուր խմէ պուտ առ պուտ։

7․— Բարակ փետուրով մը կոկորդդ գրգռէ փսխելու փորձ ընելով։

8·— Բարակ փետուրով մը քթիդ մէջի կողմը գրգռէ եւ բռնկտա։

9·— Կծու կամ լեղի ջուրով (լուծոյթ) կարկառա ըրէ։

10·— Քիչ մը լեմոնի ջուր եւ աղ խմէ։

11·— Ստամոքսիդ վրայ սառոյց եւ կամ մանանեխէ (մըսթըրտ) շինուած լափա դիր։

12· Թեւերդ երկինք բարձրացուր եւ բերանդ լայն մը բանալէ վերջ լեզուդ դուրս հանէ։

Երբեմն հակառակ այս միջոցներուն կը յարատեւէ զոցկլտուքը մեծ անհանգստութիւն պատճառելով։ Ու երբեմն ալ դանդաղօրէն, բայց հաստատուն քայլերով յառաջացող ուղտերու կարաւանին վրայ ոռնացող շուներու հաջոցին պէս մէկէն կը սկսի եւ մէկէն կը դադրի առանց իր պատճառը յայտնի ընելու եւ առանց դարմանումի հպատակելու։

ՀԱՐԲՈՒԽՆ ՈՒ ԱԿԱՆՋԱՏԱՊԸ

Ականջատապը, այսինքն միջնականջին բորբոքումն ու թարախոտիլը յաճախ քթի եւ կոկորդի հարբուխէն յառաջ կուգայ։

Հարբուխ արտադրող մանրէները կոկորդէն դէպի միջնականջը երկարող Իւսթէյքեան խողովակներէն սողոսկելով՝ բոյն կը հինեն միջնականջին մէջ։ Ցաւոտ բորբոքում տեղի կ՚ունենայ եւ միջնականջը կը լեցուի դեղնագոյն շիճուկով, որ կարճ ժամանակի մէջ թարախի կը վերածուի, սաստիկ ցաւ եւ տաքութիւն պատճառելով։

Մանուկներու քով աւելի յաճախադէպ է ականջատապը, որուն ամենադէշ բարդութիւններէն մին է ականջին ետեւ գտնուող ոսկորին թարախոտիլը (Մէսթոյտ էպսէդ)։

Հարբուխի ատեն քթին մէջ արտադրուող խլնային արտադրութիւնը (խլինք) զօրաւոր կերպով արտաքսել ջանացողներ ականջատապի ենթակայ լինելու վտանգին մէջ կը գտնուին. ուստի զգուշանալու է զօրաւոր կերպով խնջելէ քիթը։

Հինցած հարբուխի ենթակայ անհատներ երբեմն կը խլանան. պատճառը՝ միջնականջը գրաւականջէն բաժնող թմբկանման թաղանթին հինցած բորբոքումն է։

Լսողութեան ծանրութիւն եւ մշտական հարբուխի եւ ականջատապի ենթակայ անհատներ տաք եւ չոր կլիմայ ունեցող վայրերու մէջ պէտք է բնակին։

ՀԱԶԸ

Աշունը մեզի հետ է արդէն՝ իր յարափոփոխ մթնոլորտով, օր մը պաղ, օր մը տաք, օր մը չոր, օր մը թաց, մինչեւ անգամ նոյն օրուան տարբեր ժամերը տարբեր գոյնով ու նկարագրով։

Նիւ Ինկլէնտի յարափոփոխ կլիման ակամայ մեր աւագ դաշնակիցները ինծի կը յիշեցնէ. անոնք ալ օր մը տաք եւ օր մըն ալ պաղ էին մեզի հանդէպ։

Ինծի ցոյց տուէք չհազացող մը տարուան այս եղանակին։ Ինչո՞ւ. պատճառը պարզ է, չափով մը մեր անհոգութիւնը եւ չափով մըն ալ կլիմային ազդեցութիւնը։

Վերլուծենք հազին պատճառներն ու տեսակները։

Հազը՝ շնչառութեան գործարաններուն բողոքն է, եղած ոտնձգութիւններու դէմ։ Մաքուր եւ որոշ բարեխառնութեամբ եւ թացութեամբ օժտուած օդ ծծելու վարժուած շնչառական գործարանները յանկարծ կը գրգռուին եւ առանց ժամավաճառ լինելու կ՚արտայայտեն իրենց ցասումն ու բարկութիւնը հազի միջոցաւ՝ երբոր խախտուի եւ կամ վտանգուի իրենց հանգիստը։

Հանդարտօրէն մշիկ մշիկ քնացողի մը քթին ծակերուն մօտ ծխախոտի ծուխ փչեցէք կամ քիչ մը փոշի ցանեցէք, եւ տեսէք թէ ինչպէս կը հազայ ու կը փռնկտայ։

Արդ՝ բացայայտ է, որ հազը իբր բողոքի արտայայտիչը մեզի թշնամիէ աւելի բարեկամ լինելու է. որովհետեւ շատ մը թոքային հիւանդութիւններ անճանաչելի պիտի մնային, եթէ հազը ենթական չըստիպէր բժիշկին դիմելու։

Հազը իր տեսակին համեմատ երկու գլխաւոր դասակարգի կրնանք բաժնել։ ա) Արտադրիչ եւ վանողական հազ, բ) Գրգռութեան պատճառէ եւ կամ ջղային աղբիւրէ անդրադարձ հազ։

Բացատրենք։

Գարնան գեղեցիկ առաւօտ մը մաքուր օդ ծծելու համար դաշտ գնացող մը կրնայ յանկարծ ճանճ մը կամ մժեղ մը ներ-

ընչել։ Մժեղը կը մնայ ընչափողին մէջ եւ ենթական կը հազայ անընդհատ՝ մինչեւ որ յաջողի արտաքսել անկոչ հիւրը։

Հարբուխ եղած ես, ընչափողերդ խուխով լեցուած են, կը հազաս․ երբ խուխը արտաքսուած է՝ հազդ կը հանդարտի։

Այս տեսակ հազերը օգտակար են, բան մը կ՚արտադրեն եւ կամ բան մը կը վանեն, եւ արդիւնքը միշտ գոհացուցիչ է։

Սակայն, ջղային անդրադարձ եւ կամ տեղական գրգռութեան հետեւանք հազը, որ ընդհանրապէս չոր հազ կ՚անուանուի, տաղտկալի է եւ յոգնեցուցիչ։

Թոքախտաւորի մը (սկզբնական շրջանին) եւ կապուտիկ հազէ տառապող անհատներուն հազը այս երկրորդ դասակարգին կը պատկանի։

Հազին պատճառը, երբեմն ընչառութեան գործարաններէն դուրս ալ կարող է պատահիլ։

Սրտի հիւանդութենէ տառապողներ, ընչափողներուն բոլորտիքը մեծցած գեղձեր ունեցողներ, քթի և կոկորդի զանազան հիւանդութիւններ ունեցողներ, եւ երբեմն ալ որոշ նիւթերէ թունաւորուողներ (ասոնց կարգին է Ազմայէ տառապողները) կը հազան, եւ անոնց թոքերը յաճախ զերծ են ոեւէ ախտային երեւոյթէ։

Վերոյիշեալ բացատրութիւնները կուգան մեզ համոզել, թէ հազը պէտք է վերլուծուի եւ ուսումնասիրուի անոր դարմանումէն առաջ։ Մէկ խօսքով հազին պատճառը պէտք է գտնուի։

Ի՞նչ արժէք պիտի ունենայ դեղարանի մը գոյնզգոյն հազի շուրուպները, եթէ հազին պատճառն է կրծքին մէջ գոյացած մսի աճում եւ կամ գեղձերու խոշորացումը։ Քանի՞ փարա կ՚արժէ ժամաներուն քսած խոզի իւղը եթէ հազացողը խոշորցած թանսըլներ եւ կամ կոկորդային հինցած հարբուխ ունի։ Ի՞նչ արժէք ունի բրդէ ելէկներու մէջ ամփոփուիլը, եթէ հազդ թոքերուդ մէջ կազմուող թոքախտի գնդիկներէն յառաջ կուգայ։

Ա՛յ մարդ, ինչո՞ւ խելքդ չես գործածեր, երբ հարցը քու առողջութեանդ մասին է։ Երբ ձիդ կը հազայ, իսկոյն կը դիմես ձիադարմանին։ Երբ ժամացոյցդ կը տքայ, իսկոյն կը վազես ժամագործին․ երբ ինքնաշարժդ կը փքայ եւ կը մերժէ հնազանդիլ քու հրամանիդ, զայն քաշկռտելով կը տանիս վարպետին։ Բայց ինչո՞ւ երբ կը հազաս, կը դիմես խոզի իւղին եւ կամ նշա-

բալասանի թանձր թուղթին։ Նասրէտտին հօճան «Օնա սէն տէ չաշ պէնտէ չաշըրըմ» ըսելով պիտի պատասխանէր անպատճառ։

Այո՛, հազերուն հետ խաղալ կարելի է չափով մը միայն, բայց այդ խաղը կրակի հետ խաղալու կը նմանի։

ՇՆՋԱՀՈՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ մէջ ընդհանրացած սովորութիւն մըն էր նշանուելիք օրիորդը բաղնիք հրաւիրել, անոր բերանին հոտիլը (շնչահոտութիւն) փաստելու համար։ Վայն էր եկեր այն խեղճ աղջկան, որ շնչահոտութեան զերին էր։ Այս կը զրկուէր ամուսնանալու, մանաւանդ հարուստի հարս ըլլալու մուրազէն։

Բաղնիքին մէջ տղուն կողմը պաշտպանող պառաւներ (ճատիներ), «եկ աղուորիկս… պաչիկ մը տուր» ըսելով, կը դրկէին նշանուելիք աղջիկը եւ կը հոտըլտային զայն։

Բարեբախտաբար, ազատութեան այս երկրին մէջ օրիորդի մը կամ պարոնի մը բերնին հոտերը իմանալու համար զայն բաղնիք տանելու պէտք չկայ։ Պարահանդէսներու մէջ գիրկընդխառն վիճակի մէջ պարող զոյգերը շատ հեշտ կերպով կարող են իմանալ իրարու բերնին հոտը։

Իրա՛ւ … ո՞րքան անհաճոյ բան է շնչահոտութիւնը,— բան մը, որուն գոյութեան անգիտակից է յաճախ ենթական, եւ այդ պարագան ալ աւելի կը բարդացնէ խնդիրը։

Շնչահոտութեան ենթակայ եղողներուն թիւը աննշան չէ․ մանուկներէն սկսեալ մինչեւ ծերերու մէջ շնչահոտութենէ տառապողեր լէգէոն կը կազմեն։

Ի՞նչէն է այս անհաճոյ կացութիւնը։ Բացատրենք։

Հոտը իր տեսակին համեմատ կ՚արթնցնէ մեր մէջ այլազան զգացումներ։

Խունկին անուշ հոտը մեզ կը յիշեցնէ խորանն ու բուրվառը․ վարդին հաճելի բոյրը մեր մէջ կ՚արթնցնէ սէր, մանիշակի բոյրը ըսէք ձեր մէջ չ՚արթնցնե՞ր կիրք եւ սեռային զգացում․ խորովածէն եկող հոտը ախորժակ կը գրգռէ։

Սակայն, դիակի մը հոտը զարշանք կը պատճառէ։ Բերանէն եւ շունչէն եկող հոտն ալ նոյնպէս պժգանքի պատճառ կ՚ըլլայ։

Անասուններու բնազդներուն հրահրիչն ու ղեկավարը անոնց հոտառութիւնն է։ Անասունները իրենց ուտելիքն ու խմելիքը, բարեկամն ու թշնամին, ազգականն ու հեռաւորը կը զանազանեն հոտառութեամբ։ Այսպէս, կենդանիներէն մին, մուշկի այծեամը իր սեռային գործարանին շուրջ կ'արտադրէ մուշկը (միսք), որ այնքան յարգի է որպէս անուշահոտ նիւթ։ Խեղճ այծեամը այդ նիւթը կ'արտադրէ իր ընկերը հրապուրելու համար զուգաւորումի եղանակին։

Մարդկային արարածներու համար ալ հոտը մեծ դեր կը խաղայ սիրային եւ սեռային խնդիրներու մէջ։ Կիսաշխարհիկ կիները, որոնք հսկայական գումարներ կը ծախսեն անուշահոտ նիւթերու համար, շատ լաւ հասկցած են այս պարագան։

Մեր երիտասարդ գրողներէն Համաստեղ որքա՛ն գեղեցիկ կերպով բացատրած էր քրտինքի հոտին ազդեցութիւնը իր մէկ գեղեցիկ պատմուածքին մէջ։

Մարդու մը բերանին կամ շունչին հոտիլը ցաւալի կացութիւն մըն է։ Այդ կացութիւնը կրնայ էրիկը կնիկէն բաժնել. սիրահարը սիրուհիէն եւ զաւակը ծնողքէն։ Ուստի կ'արժէ պրպտել անոր պատճառը եւ արգիլել այդ տխուր կացութիւնը, եթէ կարելի է։

ա) Բերանը.— Բերանը շնչահոտութեան աղբիւրներէն կարեւորագոյնն է։ Ախտաւոր լինտեր, փտած ակռաներ, խաւամած լեզու, վարակուած թուքի գեղձեր, բերանին խնային թաղանդին մէջ բացուած վէրքեր, եւ վերջապէս հինցած բորբոքումի ենթակայ նշանագեղձիկներ (թանսըլ) պատճառ կ'ըլլան, որ մարդու մը շունչը հոտի։

բ) Քիթը.— Քթին մասնաւոր մէկ տեսակ բորբոքումին պատճառաւ, խլինքը կը չորնայ եւ քոսեր կ'արտադրէ, այդ քոսերը շուտով կը նեխին ու սաստիկ հոտ կ'արձակեն։ Երբեմն քթին մէջ վարակուած ու փտած ոսկորներն ալ որոշ դեր կը խաղան այդ կացութիւնը արտադրելուն մէջ։

գ) Թոքերը.— Մասնաւոր տեսակէն հինցած շնչափողատապեր, որոնք կ'արտադրեն հոտած խուխ, թոքերու փտութիւն (կանկրէն), թոքերուն պալարային բորբոքումը շնչահոտութեան կարեւոր պատճառներն են։

դ) Ստամոքսն ու աղիքները.— Ստամոքսի մէջ արտադրուած

կազեր, աղիքներու անմարսողութենէն առաջ եկած լեարդային խանգարումներ եւ կոկորդին մէջ արտադրուած կեղեր ու վէրքեր շնչահոտութեան տարբեր պատճառներն են։

Շնչահոտութեան պարագային բժշկական վերլուծումի ենթարկուիլ խելացութիւն է։ Պատճառները երբ գտնուին, այդ պժգալի կացութեան բուժումը կը դիւրանայ։

Ծխողներուն եւ խմողներուն շնչահոտութեան պատճառը հանրածանօթ է. ծխախոտն ու օղին իրենց տեսակին համեմատ շնչաւութիւն կը պատճառեն։

ՆՇԱԳԵՂՁԻԿՆԵՐԸ (ԹԱՆՍԸԼ)

Ուղեղներ կան, որ ուղիղ կը տրամաբանեն. ուղեղներ ալ կան, որ կարծես ծուռ տրամաբանութեան համար ստեղծուած են։

Այս վերջին դասակարգին կը պատկանին «չի չափազանցենք ըսող, բայց չափազանցող մարդիկ»։ «Մենք դեղի եւ բժշկի չենք հաւատար» ըսելով գընա գընայի կեղեւները խաշելով անոր ջուրը խմողներ դարձեալ այս վերջին դասակարգին տօնֆիշօթ ասպետներն են։

Այս դասակարգին պատկանող անհատ մը, որ ըստ իւր կարծիքին կէս գիտուն էր, այսպէս կը վիճէր հետս։

— Բժիշկ, քանի որ Աստուած նշանագեղձիկները, թանսըլ, ստեղծեր է, անպատճառ որոշ պաշտօն մը յանձնած ըլլալու է անոնց։ Ուստի անոնց հանումը վնասակար է եւ տեսակ մը մեղք։

= Շատ բարի, բարեկամս,— ըսի իրեն,— ոտքերդ ալ ըստեղծուեր են որոշ պաշտօնի համար։ Բայց երբ կանկրէն գոյանայ հոն կը կտրենք, չէ՞։ Աչքերդ, սեւուլիկ եւ գեղեցիկ աչքերդ ալ շինուած են բարի նպատակի համար, բայց երբ մէկուն մէջ թարախային պալար կը գոյանայ, կը հանենք, չէ՞։ Ապա ուրեմն եթէ նշանագեղձիկներդ ալ անդարմանելի ըլլալու չափ բորբոքին եւ վարակման աղբիւրներու վերածուին, ինչո՞ւ չի կտրենք զանոնք կեանքդ բիւր չարչարաքէ ազատելու համար։ Տես,— երկու տարի առաջ իմ թանսըլներս ալ կտրեցին։ Բարեկամս համոզուեցաւ, որովհետեւ փախուստի ճամբայ չունէր։

Հոս տեղին է կրկնել: Նշագեղձիկի մը ախտաւորութիւնը անոր մեծութեան հետ կապ չունի: Նշագեղձիկ մը կրնայ ընկոյզի չափ խոշոր ըլլալ եւ դարձեալ առողջ ըլլալ: Իսկ անդին սիսեռի մեծութեամբ նշագեղձիկ մը կրնայ իր հիւրասիրած թարախի բջիջներու եւ թունաւոր մանրէներու միջոցաւ ախտի եւ վարակման կեդրոն դառնալ: Ուստի անհատ, որ տարին մի քանի անգամ նշագեղձատապէ, յօդացաւէ, մկանային ցաւերէ, հարբուխներէ եւ ախորժակի պակասէ կը տառապի, պէտք է զոհէ իր զոյգ նշագեղձիկները, եթէ անոնք անտանելիօրէն վնասուած են: Նշագեղձիկները կտրելու լաւագոյն ատենը գարունն է:

ԿՈՒՐԱՂԻ (ԷՓՓԷՆՏԻՔՍ)

Նշագեղձիկներու հանումին դէմ արտայայտուող եւ ծուռ տրամաբանող անհատներէն ոմանք ալ նոյնը կ'ըսեն նաեւ կուրաղետապի մասին եւ օրին մէկը շունչերնին կ'առնեն կամ կը փչեն ընտըրթէյքըրի օֆիսը:

Իրաւ որ վիրաբոյժներ ինչպէս բոլոր միակողմանի մասնագէտները, կը փորձուին յաճախ ամէն փորի աջակողմեան ցաւ կուրաղետապով (էփփէնտիսայթիս) բացատրել: Բայց, երբ անգամ մը կուրաղետապի շիտակ ախտաճանաչումը հաստատուի, լաւագոյն ճամբան է, ընդունիլ գործողութիւնը իբր ամենախելացի լուծում: Յարմար եղանակին, հիւանդին առողջ եղած մէկ պահուն կատարուած գործողութիւն մը աւելի շուտ ապաքինում կը խոստանայ քան թէ հապճեպօրէն կատարուածը:

Հետեւաբար ժողովուրդը ունենալու է իր վստահած սեփական տան բժիշկը եւ այսպիսի երկդիմի պարագաներուն առանց շարլաթաններու մեծախօսիկութիւններուն ականջ կախելու անսալու է անոր տուած պատուէրներուն:

Ոչ պատասխանատու խելօքներուն տուած յորդորներէն աւելի անսացէք պատասխանատու անձերուն տալիք հրահանգներուն, որոնք դէպի խաղաղ հանգրուանը կ'առաջնորդեն:

ՀԱՐՍԱՆԻԹԸ

Երբեմն բոլորովին անհիմն եւ ճշմարտութեան հակառակ զրոյցներ կը թափանցեն մասսայական խաւերէն ներս եւ կը մընան այդպէս անուղղայ դարերով:

Այն զրոյցը, թէ «հարսանիթը անվտանգ հիւանդութիւն մըն է եւ բժշկական խնամքի չի կարօտիր», այդ անուղղայ զրոյցներէն մին է: Շատ բարի, ապա ուրեմն աշխարհի մեծ քաղաքներուն մէջ ինչո՞ւ տարեկան հազարաւոր մանուկներ զոհ կ'երթան այդ հրէշին: Հազարաւոր մայրեր մեծ փրկագին վճարելով եւ յաճախ շատ ուշ կ'իմանան հարսանիթի վտանգները:

Այժմ հարսանիթի ճարակ կայ Պոսթընի եւ արուարձաններուն մէջ, այս առթիւ կ'ուզեմ քանի մը էական լուսաբանութիւններ տալ այդ աղիտաբեր հիւանդութեան մասին:

Հարսանիթը ինքնին շատ վտանգաւոր հիւանդութիւն մըն է եւ մահացու, սակայն մեր նախնիքը՝ դարերէ ի վեր մաքառելով այդ հիւանդութեան դէմ, մեզի ժառանգաբար փոխանցած են դիմադրութեան տոկունութիւն հանդէպ այդ հիւանդութեան, հէնց այդ պատճառաւ, հարսանիթը ակնկալուածին չափ հսկայական աւերներ չի գործեր:

Տասնեակ մը տարիներ առաջ, երբ հարսանիթը առաջին անգամ ըլլալով կ'այցելէր Ֆիճի կղզիները, ժողովուրդին 60% մեռաւ: Ասիկա անհերքելի փաստ է թէ որքան վտանգաւոր հիւանդութիւն է եղեր հարսանիթը:

Հարսանիթի բուն վտանգը իրեն հետ ընթացիկ բարդութիւններու մէջ է: Թոքատապ, կողատապ, երիկամունքի բորբոքումներ, ականջներու բորբոքումներ եւ մինչեւ անգամ սրտի հիւանդութիւններ հաւանական բարդութիւններ են: Հիւծախտը, հարսանիթի նուէրն է փափկասուն մանկան համար:

Հետեւաբար, հետեւեալ միջոցները կը թելադրենք ընթերցողներուն՝ զերծ մնալու համար այս սպառնացող բարդութիւններէն:

Ա.— Հարսանիթի համաճարակի ատեն զգուշացիր վարակուած տուներ եւ հաւաքատեղիներ այցելելէ:

Բ.— Մանուկներուդ աչքերը, քիթը, ականջները եւ բերանը մաքուր պահէ: Պօրիք էսիտի ջուրով լուալը բաւ է:

Գ.— Երբ մանուկդ հարբուխի, հազի, փռնգտալու եւ արցունքոտելու նշաններ ցոյց տայ, անմիջապէս լուծողական տուր իրեն եւ մութ սենեակի մը մէջ կղզիացուր մինչեւ որ այդ կասկածելի նշանները անցնին: Հարսանիթը այդ նշաններով կը սկսի:

Դ.— Չորրորդ օրը տաքութիւնը կ'աւելնայ եւ մորթին վրայ կարմիր բիծեր կ'երեւան: Երկրորդ օրն իսկ փորձառու դիտողներ կրնան կարմրորակ եւ կապուտակ բիծեր նշմարել այտերու ներսի դին՝ կարմիր խլնային թաղանդին վրայ: Այս շրջանին առատ ջուր տուր որ խմեն:

Ե.— Չորրորդ օրէն սկսեալ հազը կը սաստկանայ բերնի եւ քթի մաքրութեան շատ հոգ տար· թոքատապը այդ պահուն կը մօտենայ:

Զ.— Եօթներորդ օրը տաքութիւնը կը սկսի իջնալ եւ կարմիր բիծերը կը սկսին կորսուիլ: Տաքութեան անկումէն վերջ, շաբաթ մը անկողին պահէ հիւանդդ եւ մինչեւ հազը չաներեւութանայ, տունէն դուրս մի հաներ զայն:

Է.— Երբ հարսանիթ ունենաս տանդ մէջ, մինչեւ ամիս մը ո՛չ այցելու ընդունէ եւ ո՛չ ալ այցելութեան գնա, որպէսզի հիւանդութիւնը չնուիրես բարեկամներուդ:

Ը.— Հարսանիթէ վերջ պզտիկներուդ ձկան իւղ տուր, որպէսզի ուժովնան ու չիյնան թոքախտի կամ հիւծախտի թակարդին մէջ:

Թ.— Հարսանիթի պահուն դրացի պառաւներու եւ ոչ պատասխանատու անձերու յիմարական թելադրութիւններուն անսալու տեղ, ընտանիքիդ բժիշկին թելադրութիւններովը միայն առաջնորդուիր: Այսպէս թէ՛ զաւակիդ եւ թէ՛ ազգիդ օգտակար կ'ըլլաս:

ՀԱՐՍԱՆԻԹԸ ԵՒ ՌՈՒԲԸ

Բժիշկ ըլլալէս ի վեր, պառաւական դարմանումներու ոխերիմն եղած եմ:

Սակայն, գիտական հետազօտութեան այս դարուն միակողմանի պահպանողականութիւնը է՛ն վնասակար հանգամանք մըն

է, գիտութեան յառաջդիմութեան տեսակէտէն: Հետեւաբար, փոխանակ պառաւական դարմանումները անտեսելու եւ պախարակելու պէտք է զանոնք ուսումնասիրել եւ գիտութեան բովէն անցնելէ վերջ միայն անտեսել, եթէ անոնք անհիմն են եւ վնասակար· սակայն, եթէ անոնց մէջ գտնուի գիտական ճշմարտութիւն, ինչո՞ւ չ'օգտուիլ անոնցմէ:

«Հարսանիթը եւ ռուբը (պէքմէզ) վերնագիրը թող տարօրինակ չթուի մեր ընթերցողներուն: Հարսանիթի (միզլս) պարագային ջրախառն ռուբ (չէրպէթ) տալու սովորութիւնը հայերուն մէջ ընդհանրացած սովորութիւն մը, մէկ խօսքով պառաւական դարմանում մըն է: Պէտք չէ անտեսել այս խիստ օգտակար դարմանումը· ինչո՞ւ:

Հարսանիթը մանկութեան շրջանին յատուկ հիւանդութիւն մըն է եւ կը տեւէ ութը տաս օր: Այդ ժամանակամիջոցին, ենթական կը տառապի բարձր տաքութենէ: Մենք գիտենք, թէ ջերմի ատեն արեան հանգամանքը (րիէքշըն) կը փոխուի հոն գոյացած թթուներու (էսիթօն եւ տայէսիթիք էսիտ) միջոցաւ: Այս թթուները, հիւանդին ջղային դրութեան վրայ ազդելով, յառաջ կը բերեն տեսակ մը ընդհանուր թուլութիւն, կէս թմրութիւն եւ երբեմն ալ փսխում:

Արիւնը այս թթուներէն մաքրելու համար անհրաժեշտ է թթուածին եւ վառելանիւթ: Արեան մէջ ամենէն շատ դիւրին վառող նիւթն է շաքարը (տէքսթրօզ): Ռուբը որպէս դիւրամարս շաքար (տէքսթրօզ) ամենայարմար նիւթն է այդ տեսակէտէն:

Ուրեմն պարզ կ'երեւի, թէ մեր մամիկներուն տուած ռուբը, հարսանիթէ տառապողները թթուային հանգամանքէ (էսիտոսիս) զերծ կը կացուցանէ:

Բացի այդ հանգամանքէն ռուբը, որպէս դիւրամարս եւ իւրացուող ուտելիք, բարձր ջերմի ատեն կը սպառի իբր վառելանիւթ եւ այսպէս մարմնոյն հիւսկէնները կ'ազատէ հրդեհէն եւ սպառումէն:

Հարսանիթի ատեն նարինջի ջուր եւ ռուբի ջուր (պէքմէզ չէրպէթ) խմող մանուկը դիւրաւ չի հիւծիր: Կ'արժէ ոյժ տալ այս դարմանումին, որ թէեւ պառաւական է, ունի գիտական մեծ արժէք եւ օգտակարութիւն:

Հոս տեղին է յիշել, թէ Գալիֆորնիոյ մէջ մեր հայ այդե-

գործներուն պատրաստած ուրբը քիչ մը չափէն աւելի թթու է։ Ինձ կը թուի, թէ երկրի մէջ խաղողի ջուրին թթուութիւնը չէզոքացնելու համար գործածուած ճերմակ հողը (հավուրա) հոս գոյութիւն չունի։ Եւ այդ պատճառաւ մեր այգեգործները, կ՚երեւի թէ, ուրբը կը պատրաստեն առանց լման մը թթուն չէզոքացնելու։

Կաւիճը եւ մարմարինի փոշին ճերմակ հողին (հավուրա) տեղը կը բռնէ եւ նոյն գործը կը տեսնէ, այսինքն՝ կրնայ չէզոքացնել խաղողի ջուրին թթուները։ Այսուհանդերձ թթու ուրբը բոլորովին անվնաս է եւ աւելի համեղ։

Հարսանէթի առեն, հայ ծնողներ կրնան առատօրէն օգտուիլ ուրբի շէրպէթէն, ի գոհացում տառապող մանուկներուն։

ԱՐԵԱՆ ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄ

Ամերիկա հաստատուող հայ գաղթականին առաջին լսած օտար բառերէն մին է «պլըտ փոյզըն» բառը, որ արեան թունաւորում կը նշանակէ։

«Այսինչը պլըտ փոյզընէն մեռաւ», «այնինչը պզտիկ վէրք մ՚ունէր պլըտ փոյզըն եղաւ»ի պէս նախադասութիւններ լսած չէ՞ք։

Արիւնը մեր երակներուն մէջ չրջան ընող կենսատու հեղուկն է։ Ան կը պարունակէ կարմիր եւ ճերմակ բջիջներ եւ չիճուկ։ Կարմիր բջիջները թթուածինի եւ ածխային թթուի փոխանակութեան միջնորդներն են (աէյըրմէն)․ ճերմակ բջիջները սահմանապահ զինուորներն են, որոնք արեան մէջ սպրդելու յանդգնող մանրէներու վրայ յարձակելով զանոնք կը փճացնեն․ իսկ չիճուկը կը պարունակէ աղեր, շաքար, սպիտակին եւ թոյներուն հակազդող մասնիկներ եւայլն։

Երբ ուեւէ աղբիւրէ արեան մէջ թոյն կամ մանրէ մուտք գըտնէ, արիւնը բնականաբար կը թունաւորուի եւ կը վարակուի։ Եթէ վարակման եւ թունաւորման չափը արեան ճերմակ բջիջներուն եւ հակաթոյնի պաշարին չափէն պակաս գայ, բնականաբար արիւնը կ՚ըլլայ յաղթական, եւ մարմինը ուեւէ կերպով չի տուժեր։

Սակայն, եթէ թոյնը եւ վարակումը մեծ չափով յարձակում գործեն, արիւնը կը պարտուի, մարմնոյն զանազան գործարաններուն մէջ աւերներ կը գործուին ու երբեմն ալ մահ առաջ կուգայ։

Տիփակերպ ջերմի (թայֆոյտ), ծաղկախտի, կեղծմաշկի եւ ուրիշ շատ մը տարափոխիկ հիւանդութիւններու առեն արեան թունաւորում առաջ կուգայ, բայց մեր նիւթը այդ ձեւի թունաւորումի մասին չէ։

Այս գրութեան մէջ արեան թունաւորում ըսելով, ուղղակի որոշ մանրէներու կողմանէ արեան մէջ արտադրուած ախտային երեւոյթը կը հասկնանք։ Այս ձեւի թունաւորումը առաջ կուգայ մանրէներուն՝ ուեւէ վէրքէ կամ թաղուն աղբիւրէ արեան մէջ մուտք գործելովը։

Օրինակի համար պալարներու (էպսէզ), վիրաւորումի, ծննդաբերքէ վերջ արգանդի վարակման, ախտաւոր նշագեղձիկներու (թանսըլ), հիւանդացած ականջներուն, եւ թարախային բորբոքումներու յաջորդող արեան թունաւորումները այս տեսակէն են։

Արեան թունաւորման նպաստող մանրէներէն կարեւորներն են սթըրէփթօքաքքըս եւ սթէֆիլօքաքքըս կոչուածները։

Վերոյիշեալ մանրէները արեան սննդարար չիճուկին մէջ աճելով՝ կ՚արտադրեն թոյներ, որոնք սրտին, երիկամանց եւ ուղեղին վրայ ազդելով մարմինը կազմող բջիջներուն կենսունակութիւնը կը սպաննեն՝ յաճախ մահ արտադրելու պայմանաւ։

Շաբաթներ տեւող բարձր տաքութիւն, քրտինք, ախորժակի պակաս, գլխացաւ եւ հիւծում այս ձեւի թունաւորման ախտանիշերն են։

Բժիշկներու, մանկաբարձներու եւ վիրաբոյժներու համար արեան թունաւորումէն աւելի պժգալի աղէտ մը երեւակայել անկարելի է։ Ուստի հինէն ի վեր բժիշկները մեծ ջանք թափած են սանձելու համար այս մեծ աղէտը, եւ ուրախ ենք յայտարարելու, թէ մասամբ յաջողած են։

Երկոտասնեակ մը տարիներ առաջ դեռ Փաստէօռեան եւ Լէսթըրեան հականեխումի գիւտը չեղած՝ հազարաւոր կիներ կը մեռնէին ծննդաբերութեան յաջորդող տղաճգաններու յատուկ ջերմէն։ Որովհետեւ մանկաբարձներ պէտք եղած չափով տեղեակ

չէին հականեխումի օրէնքներուն. այնպէս որ անոնց գործածած վարակուած գործիքներէն եւ աղտոտ (բժշկական առումով) մատներէն բացուող արգանդէն ներս սպրդող մանրէները, արեան թունաւորում արտադրելով, կը գործէին անդարմանելի աւերներ:

Այժմ շնորհիւ արգելիչ հականեխումի միջոցներուն տղաճզաններու յատուկ ջերմը գրեթէ անհետացած է քաղաքակիրթ երկիրներէն:

Պզտիկ վէրքերու անմիջական հականեխումը, այլեւայլ մանրէասպան դեղերով, գրեթէ վերջ դրած է պատերազմներու հետ ընթացիկ սպանդին:

Վերջերս Ամերիկայի մէջ կատարելագործուած նոր դեղ մը, Մըրքիւրօքրոմ, եկաւ արգելիչ դարմանումներու պակասը լրացնելու այս ուղղութեամբ: Այս դեղէն պատրաստուած հեղուկ մը մի քանի անգամ արեան մէջ ներարկելով՝ կարելի կ'ըլլայ շատ մը արեան թունաւորումներու առաջն առնել: Սնդիկէ եւ քրոմիումէ պատրաստուած այս դեղը անցեալ տարի փորձուեցաւ նախագահ Քուլիճի տղուն վրայ՝ առանց գոհացուցիչ արդիւնք տալու: Սակայն անկէ յետոյ մեծ հիւանդանոցներու մէջ փորձըւած է եւ շատ օգտակար հանդիսացած:

Ոեւէ հիւանդութեան դարմանումը որքան ալ դիւրին եւ հեշտ ըլլայ, անոր արգելումը աւելի նպատակայարմար է: Բժշկութիւնը՝ արգելիչ դարմանումի հետամուտ լինելով, կը դառնայ միակ արուեստը, որ ինքնասպանութեան կը դիմէ: Այսինքն՝ հիւանդութիւններն արգիլելով իր գործին փճացումին կը սատարէ: Այս պարագային տեղեակ լինելով հանդերձ՝ բժշկութիւնը իր ամբողջ ուժովը կը ճգնի հասնիլ իր բարձրագոյն իտէալին, որն է հիւանդութեանց փճացումը:

Կը յանձնարարենք մեր ընթերցողներուն որ պզտիկ վէրքերու եւ թարախային բորբոքումներու հետ պառաւական դարմանումներով չխաղան: Ժամանակին դարմանուած պալար մը, թարախոտած ականջ մը, բորբոքած կոյր աղիք մը, խորունկ վէրք մը, յաճախ անախորժ միջադէպերու եւ երբեմն ալ մահուան առաջը կ'առնէ:

Արգելիչ դարմանո՛ւմ,— ահա՛ միակ դարմանը արեան թունաւորման համար:

ԴԵՂԵՐՈՒ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Դեղերու ազդեցութեան մասին մեր ժողովուրդին բոլոր խաւերուն մէջ երկու ծայրայեղ գաղափարներ գոյութիւն ունին: Այս ծայրայեղութիւններէն մին դեղերու ազդեցութեան մէջ հրաշքներ կը տեսնէ, իսկ միւսը արհամարհելով դեղերու ազդեցութիւնը՝ սկեպտիկ քմծիծաղով մը հեռու կը պահէ ինքզինքը բժշկական դարմանումէ, տարուած ըլլալով այն սխալ կարծիքէն՝ թէ բժիշկին պարտականութիւնն է դեղեր տալ ամէն դիմողի:

Երկու եզրակացութիւններն ալ ծուռ տրամաբանութեան եւ աւելի շիտակը, տգիտութեան արդիւնք են:

Նախորդ յօդուածի մը մէջ յիշած էինք այն պարագան թէ բժիշկի մը էական պարտականութիւնն է ախտաճանաչել հիւանդութիւնը, եւ յետոյ դարմանել ինչ միջոցաւ որ կարելի է:

Արդ՝ դեղը դարմանումի մէկ միջոցն է միայն. վիրաբոյժին դանակը ուրիշ միջոց մը. ելեքտրակէտին մըսաժը այլ միջոց մը:

Դեղերը ոեւէ ազդեցութիւն ունի՞ն, հարցումին դրական կերպով պատասխանելէ վերջ անոնց ազդեցութեան քանակին ու որակը զանազանող իրողութեանց մասին խօսինք:

1. Բուժիչ դեղեր.— Բժիշկներու գործունէութեան մասին իմաստալից պարբերութիւն մը կը վերագրեն Ֆրանսացի սրամիտ բժիշկի մը թէ բժշկել կամ բուժել՝ երբեմն, ցաւը թեթեւցնել եւ տանելի ընել յաճախ, բայց սփոփել ու մխիթարել՝ միշտ: Այսու հանդերձ բուժող դեղեր, թէեւ քիչ բայց ունինք, որոնք գործածութեան մէջ են յաճախ: Բժշկութիւնը թէեւ կը ճգնի բուժիչ դեղերուն քանակը աճեցնել, բայց պէտք է խոստովանիլ որ արդիւնքը շատ ալ գոհացուցիչ չէ եղած: Այսու հանդերձ հաստատօրէն գիտենք թէ կեղծմաշկի եւ թէթանըսի շիճուկները, սնդիկի բաղադրութիւնները եւ 606-ի եւ պիզմութի տեսակները, քուայնայնը, սէլիսիլէյթներու բաղադրութիւնները, ծաղիկի եւ կապուտիկ հազի եւ ուրիշ միքրոպներու պատուաստ շիճուկները, ինսուլինը, հականեխականները եւ մանրէասպանները, եւայլն բուժիչ կամ արգելիչ հանգամանք ունին:

2. Օգնական Դեղեր.— Հիւանդութիւնը թեթեւցնելու եւ տանելի ընելու համար հիւանդացած եւ ախտաւոր գործարաններու օգնող դեղերու քանակը շատ մեծ է:

Ո՞վ կրնայ ուրանալ եթերի եւ քլորոֆորմի ու քոքէյնի եւ մորֆինի կատարած դերը բժշկութեան մէջ։ Յոգնած եւ տրոփելու տկարութիւն չունեցող սրտին համար տիճիթալիսի ազդեցութիւնը, ծուլացած ստամոքսի համար լեղի դեղերու խթանումը, քնատութեան համար վէրօնալի եւ պրոմայտներու տուած բարերար ազդեցութիւնը միթէ հերքել կարելի՞ է։

Երկաթի բաղադրութիւններու պարգեւած ոյժը անարիւնութենէ տառապողներուն, դեղձերէ պատրաստուած նիւթերը, դաշտանի անկանոնութեանց եւ սեռային անկարողութեանց դերին եղողներու տուած արդիւնքը եւ զանազան սպեղանիներուն (մէկլէմ) մորթի հիւանդութեանց վրայ ունեցած բարերար արդիւնքը անուրանալի են։

3· Սփոփիչ Դեղեր·— *Բարեբախտաբար վերջին տարիներուն բժիշկները շատ մը բաներու եւ որոշ հիւանդութիւններու մէջ իրենց անկարողութիւնն խոստովանելու քաջութիւնն ու համարձակութիւնը ունեցած են։ Անոնք մէկ կողմ շպրտած են ազդեցութիւնը անյայտ եւ անստոյգ դեղերը եւ իրենց հիւանդներուն պատրաստ են տալու միայն այն որ կամ բուժիչ է եւ կամ օգնական բնոյթ կրող։*

Ներկայիս բժիշկներու քովէն առանց դեղագրի, միայն կարգ մը առողջաբանական թելադրութիւններ առնելէ վերջ հեռացող հիւանդներուն թիւը աճած է։

Հիւանդնե՛ր, դուք ձեզ եւ ուրիշները մի խաբէք. ձեր բժիշկներուն վստահեցէք եւ վստահ եղէք որ անոնք ձեզի դեղ կուտան այն ատեն, երբ պէտք կ'զգան, եւ երբ տան, կուտան այն վստահ համոզումով թէ օգտակար է ունեցած հիւանդութեանդ համար։

Բժիշկները ալ ամէն ինչ լմնցուցինք ըսելով թեւերնին ծալլած նստած չեն, անոնք կ'աշխատին, փորձեր կը կատարեն կենդանիներու վրայ եւ կը ջանան գտնել օգտակարը, մէկ կողմ նետելով վնասակարը եւ անազդեցիկը։

Անկասկած օր մը պիտի գայ երբ մենք աւելի լաւ պիտի հասկընանք հիւանդութիւնն ու անոր դարմանը։ Եւ ես կը հաւատամ որ վաղ կամ ուշ բժշկական գիտութիւնը պիտի լուծէ հիւանդութեանց թնճուկը եւ բուժիչ միջոցներու եւ դեղօրայքի շնորհիւ ախտաւոր երեւոյթներէ շատ շատերուն վերջ պիտի դնէ, մեր մեծագոյն ոսոխին՝ մահուան «մի քիչ կը սպասե՞ք» ըսելով։

ԳԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆԻՀԱՐՈՒԹԻՒՆ

«Կուտենք, կ'ուտենք, չենք գիրանար» կ'ըսեն նիհարները։ «Շատ քիչ կ'ուտենք ու չենք պակսիր» կ'ըսեն մեր հաստափոր աղբարիկները։ «Սուտ կը խօսիք» կ'ըսեն բժիշկները։

Մեր խօսքը, առանց ախտաբանական երեւոյթի մը գոյութեան, չափազանց նիհարութեան եւ գիրութեան մասին է։

Ներկայիս՝ բժշկութիւնը արդարացի կերպով կը պնդէ, թէ նիհարները կարող են գիրնալ եւ գէրերը կարող են նիհարնալ, պայմանաւ որ իրենց կերուխումը հակակշռի ենթարկեն։

Մարդկային մարմինը մեքենայի կը նմանի։ Անոր գործունէութեան համար վառելանիւթ պէտք է։ Կերուխումը, մարդկային մարմնին վառելանիւթը կը կազմէ։ Հետեւաբար, մարդ-մեքենան, իր սպառածէն աւելի վառելու նիւթ (սնունդ) կը ստանայ, բնականաբար պահեստի ոյժ պիտի կրնայ ամբարել, մէկ խօսքով պիտի գիրանայ։ Իսկ այն մարդը որ իր սպառելիքէն պակաս վառելանիւթ կը ստանայ՝ իր սնունդին միջոցաւ, բնականաբար պիտի ստիպուի իր հիւսուածքները գործածել իբր վառելանիւթ. այսինքն ինքզինք ուտելով պիտի հիւծի եւ նիհարնայ։

Յիսուն տոլար չաբաթական ստացող անհատ մը երբ երեսունը ծախսէ ու քանը դրամատուն տանի պահելու համար, բնականօրէն տակաւ առ տակաւ պիտի հարստանայ։ Իսկ անդին երեսուն չաբաթական ստացողը, եթէ երեսուն եւ մէկ ծախսելու յիմարութեան մէջ մոլորի, արդիւնքը կ'ըլլայ սնանկութիւն։

Նիհարութիւնն ու գիրութիւնն ալ վերոյիշեալ օրինակին պէս են։

Չափահաս անհատ մը, օրական 2500–3000 քալօրինոց սնունդի պէտք ունի։ Քալօրին ջերմութեան միութիւն մըն է. մէկ քօրթ ջուրը մէկ աստիճան տաքցնելու համար պահանջուած տաքութեան քանակն է քալօրին։

Արդ՝ երբ նիհարակազմ անհատ մը փոխանակ 2500 քալօրինոց սնունդի, 1500 քալօրինոց սնունդ ստանայ, ի՞նչպէս կրնայ գիրնալ։ Այսպիսի անհատ մը օրական 4,000 քալօրինոց սնունդ ստանալու է, որ այդ գումարին 3000-ը իր առօրեայ պէտքերուն համար սպառէ իսկ մնացեալ 1000-ը պահէ ապագային գործածելու համար։ Այս միջոցաւ միայն կարելի է գիրնալ։

Գէրերը ընդհակառակը իրենց պէտք եղածէն պակաս քանակութեամբ սնունդ ստանալու են, որպէսզի իրենց աւելորդ պահեստէն սպառեն ու քիչ մը մաշին։

Մեր առօրեայ սնունդին մէջ գտնուած քալօրիներուն մասին գաղափար մը տալու համար, թուենք յետագայ սնունդները։

Հետեւեալ կերակուրներէն ոեւէ մին 100 քալօրի կրնայ արտադրել, երբ այրացուի լիուլի։ Մէկ առնս միս, հաւկիթ մը, երեք առնս եփած չոր լուբիա, մէկ առնս պանիր, երեք առնս եփած փաթաթէս ,մէկուկէս առնս հաց, վեց առնս օթմիլ, երեք թէյի դգալ շաքար, երկու հասունցած խնձոր, մէկ հասունցած պանանէս, մեծ նարինջ մը, կէս առնս կարագ, հինգ առնս կաթ, եւայլն։

Այս հաշուով մարդ մը օրական 30 հաւկիթ ուտելու էր, եթէ ուրիշ ուտելիք չունենար։ Բարեբախտաբար ուրիշ սննդատու շատ ուտելիքներ ունինք եւ ստիպուած չենք մեր քալօրիները մէկ աղբիւրէ քաղել։

Կը յանձնարարենք գէրերուն որ շատ քալօրի պարունակող սնունդներէ հրաժարին եւ իրենց փորը կշտացնեն քիչ քալօրի պարունակող ուտելիքով։

Նիհարները հակառակ ուղղութեամբ ճիգ թափելու են։

ՔՐՏԻՆՔԸ

Ամառ է։ Հանրակառքերու, հանրատեղիներու, ժողովներու եւ մինչեւ անգամ դաշտահանդէսներու մէջ ո՞վ չէ զգացած քրտնած ոտքերէն բուրող գարշելի հոտը իր քթին մէջ։

Գիշերօթիկ ուսանող եղա՞ծ էք։ Եթէ եղած էք, աւելի եւս լաւ կը հասկնաք ոտքերէն բուրող հոտի չարիքները։ Կը յիշեմ գոլէճական կեանքս, երբ խոշոր սրահի մը մէջ 20–30 հոգի միասին կը պառկէինք։ Երեկոյեան ժամը 10–ին, երբ ամէն ուսանող իր գուլպաները հանելով անկողին գնալու կը պատրաստուէր...

Ինչո՞ւ կը հոտին ոտքերը...

Ոտքերուն քրտնիլը բնախօսական եւ բնական է, սակայն, այդ քրտինքին հոտիլը ախտային երեւոյթ մըն է եւ յաճախ մասնաւոր մանրէներէ վարակման արդիւնք։ Ոտքերու անմաքրութիւ-

նը մեծ չափերու կը հասցնեն այդ անտանելի կացութիւնը։

Մեր մէջ սխալ ըմբռնում մը ընդհանրացած է ոտքերու քրտինքին մասին։ Ժողովուրդը մայասըլ անունով մկրտած է այդ հանգամանքը։ Եւ, ըստ այդ կարծիքին, ոտքերուն քրտինքը արգիլելը մարմինը վնասել կը նշանակէ, որովհետեւ իբր թէ, եթէ մայասըլը ոտքերէն հեռացուի, անպայմանօրէն ուրիշ մը ծայր պիտի տայ։ Ի՜նչ անհեթեթ կարծիք։

Մարդիկ մեծապէս կը տարբերին իրենց բնախօսական երեւոյթներուն մէջ։ Ոմանց ոտքերը քիչ կը քրտնին, իսկ ուրիշներունը շատ կը քրտնին։ Քրտինքը մայասըլի հետ գործ չունի։ Իսկ քրտինքին հոտիլը բոլորովին աններելի է եւ դիւրութեամբ դարմանելի։

Դիմեցէք ձեր ընտանեկան բժիշկներուն եւ հետեւելով անոնց պատուէրանքին ազատեցէք այդ գարշելի ախտէն։

Այն ատեն միայն գիշերօթիկ վարժարաններու ննջարանները, ընտանեկան յարկի ննջասենեակը, հաւաքատեղիները եւ նոր կօշիկ ծախողներու խանութները քիչ մը տարբեր պիտի հոտին ի գոհացում շատ մը բծախնդիր եւ փափուկ անհատներու եւ մանաւանդ կօշիկ ծախողներու։

Ոտքերուն քրտինքն ու մանաւանդ հոտիլը արգիլել ոչ մէկ պարագայի տակ վնասակար է։ Պէտք է չոկել այդ սխալ ըմբռնումը։

Ի՞ՆՉ Է ԲՆԱՇՐՋՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

Միացեալ Նահանգները տարօրինակ երկիր մըն է։ Իւրաքանչիւր նահանգ ինքնիշխան պետութիւն մըն է, կապուած միւսներու հետ դաշնակցային կապերով միայն։

Ինչպէս գիտէք, Ամերիկայի քառասուն եւ ութը նահանգներէն մին, Թէննըսիի նահանգը, մասնաւոր օրէնքով մը արգիլած էր բնաշրջման տեսութեան (evolution) դասաւանդութիւնը նահանգային դպրոցներու մէջ։ Վերջերս, դասատու մը, բնաշրջման տեսութեան դասաւանդութիւնը արգիլող օրէնքին անսաստելով, յանդգնած էր նոյն նիւթի շուրջ դասախօսել։ Յիշեալ նահանգին

կառավարութիւնը դատի քաշած էր այդ յանդուգն դասատուն իր օրինազանցութեան դէմ:

Այս դատավարութիւնը մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած էր Ամերիկեան հանրային կարծիքին եւ մամուլին մէջ, եւ նշանաւոր փաստաբաններ ու օրէնսդէտներ փափաք յայտնած են պաշտպանել հոլովոյթի տեսութեան քարոզիչ դասատուն:

Ի՞նչ է, սակայն, բնաշրջման տեսութիւնը: Դա՛ մէկ խօսքով, ապրող էակներու ստեղծագործումին փիլիսոփայական վերլուծումն ու բացատրութիւնն է: Դարերէ ի վեր փիլիսոփաներ աշխատած են բացատրել ստեղծագործութիւնը, թէ ինչպէ՞ս յառաջ եկած են աշխարհի մէջ գտնուող կենդանիներն ու բոյսերը եւ անոնց կարգին մարդ արարածը:

Փիլիսոփաները յամառ եւ հաստատակամ մարդիկ են: Անոնք երբեք չեն համակերպած ծննդոցի մէջ բացատրուած ստեղծագործութեան պատմութեան եւ միշտ ուղղած են ինչո՞ւ եւ ինչպէ՞ս հարցումը ու ջանացած են գոհացուցիչ պատասխան տալ այդ հարցումներուն իրենց մէջ ամէն ինչ հասկնալու մարմաջը մարելու համար:

Անոնց մտային աշխատանքին կուլախնձորը եղած է բնաշրջման տեսութիւնը պարզաբանել, եւ այսպէս Լամարք, Հէկէլ, Սփէնսըր եւ Տարվին իրարու ետեւէ ռմբակոծած են մարդկութիւնը իրենց մտքի ռումբերով, որոնք պայթելով յեղաշրջած են՝ շատ մը ծթրած եւ ցնորածին գաղափարներ եւ փիլիսոփայութիւններ:

Սակայն, Տարվինի տեսութիւնը, որ, իբր Տարվինիզմ՝ հոմանիշ է դարձած բնաշրջման տեսութեան, ընդունուած է ժամանակակից փիլիսոփաներու կողմէ հաւաքաբար: Արդիական գիտութեան ուսանողները Տարվինիզմով կը բացատրեն ստեղծագործութիւնը:

Տարվին եւ իր հետեւորդները կը պնդեն, թէ ներկայիս աշխարհի մէջ գտնուող բոլոր կենդանի էակները, անասուններն ու բոյսերը եւ անոնց կարգին մարդ արարածը, իրենց այսօրուան վիճակին մէջ չստեղծուեցան: Ա՛յլ, կեանքը սկսաւ կենսահիւթ (փրօթօփլազմ) պարունակող միաբջիջ էակով մը, եւ միջավայրի ազդեցութեան տակ ու բնական ընտրանքի օրէնքով, միաբջիջ էակները վերածուեցան բազմաբջիջ էակներու: Ասոնց ատիճա-

նական ճիւղաւորումէն եւ բաժանումէն հետզհետէ, միլիոնաւոր դարերու ընթացքին, յառաջ եկան մեր այսօրուայ տեսած տարբեր տարբեր էակները, անասուններն ու բոյսերը եւ անոնց կարգին մարդը:

Ահա՛ այս է բնաշրջման տեսութիւնը: Այսինքն՝ միջավայրը եւ բնական ընտրութիւնը պատճառ եղան բազմատեսակ ապրող էակներու զարգացման:

Բնաշրջման տեսութեան հաւատացողներ կը պնդեն, թէ թէեւ մարդը կապիկէն չէ սերած, բայց մարդ եւ կապիկ նոյնանման նախահայրերէ սերած են:

Այս վերջին եզրակացութիւնն է բուն կուլախնձորը, եւ շատ մը ադէտ ու հակադիտական մարդիկ կը ծաղրեն Տարվինի տեսութիւնը ըսելով, թէ իրենք կապիկ չեն եւ չեն կրնար կապիկը իբր նախահայր ընդունիլ:

Ըստ իս՝ բորբոքելու եւ ջղայնոտելու երբեք պէտքը չկայ. որովհետեւ այդ երանելի նախահայրը որ թէ կապիկներուն եւ թէ մարդկանց ծնունդ տուաւ, ինքն ալ ունի նախահայր մը, որ է առաջին անգամ ստեղծուող միաբջիջ էակը իր կենսահիւթով:

Բնաշրջման տեսութեան համաձայն՝ ամբողջ ապրող էակները իրար արենակից եւ ցեղակից, մէկ խօսքով, ազգական են: Ապա ուրեմն ի՞նչու կռիւն ու իշխելու տենչը ապրող էակներու միջեւ: Դա բնական ընտրանքի օրէնքն է. այսինքն յարմարողը կ՚ապրի ու կը բազմանայ: Վա՛յ պարտուողին ... որովհետեւ ան դատապարտուած է փճացումի:

Բնաշրջումը վերջ գտած չէ տակաւին: Ապրող էակները տակաւին բնաշրջումի եւ յեղաշրջումի մէջ են: Միջավայրին յարմարողը պիտի ապրի եւ աւելի զարգանայ: Ամբողջ ապրող էակներու ձգտումն է կատարելագործութիւն, եւ բոլորս ալ քառասմբակ կ՚արշաւենք դէպի այդ վեհ իտէալը:

Պիտի հասնի՞նք այդ հանգրուանին... Անպատճառ, եթէ սեւ օրին մէկը աշխարհագունդը, որու վրայ կ՚ապրինք թաւալգլոր չոչնչանայ տիեզերքի անհունութեանը մէջ, իրարու բերնէն պատառը խլելու ջանացող մարդկութիւնն ալ փճացնելով իրեն հետ:

Ի՞ՆՉ Է ԲԱՐԵՋԵՐՄԸ

Գարուն է: Մայր բնութիւնը իր ձմեռնաքունէն արթնցած՝ ստեղծագործութեան է ձեռնարկած: Ձմրան բուք ու բորանին կուրծք տալով՝ տոկացող բոյսերը սկսած են իրենց արգանդէն դուրս շպրտել կարմիր ու ճերմակ ծաղիկներ, նախշուն ծիլեր ու կանանչ տերեւներ: Կանաչն է օրուան կարգախօսը:

Գարնան պայծառ օրերուն, քաղաքին ժխորէն փախչելով անտառներն ու բուրաստանները ապաստանող բազմութեան մէջ, դուք կը նշմարէք անհատներ, որոնք թաշկինակը ձեռքերնին շարունակ կը սրբեն, հա՛ կը սրբեն իրենց աչքերէն հոսող արտասուքը եւ քիթերէն ծորող խըլնային արտադրութիւնը: Ուրիշներ բարձրաձայն կը բռնկտան «հըփշո՛ւ ... հափշի՛ւ ...»:

Ահա՛ չիկահեր օրիորդ մը, աչքերը կասկարմիր կտրած, ձեռքը կրծքին, կը հեւայ շնչահեղձութեան (ազմէ) նշաններ ցոյց տալով: Շատեր կը գանգատին թէ հարբուխ են եղեր եւայլն: Գարնան այս գեղեցիկ օդի՞ն ալ հարբուխ...:

Այո՛, բարեջերմն է (Հէյ Ֆիվըր) այդ, որ եկեր է իր զոհերը չարչարելու ,զառնացնելով անոնց ժամանցը:

Ընթերցողները լաւ գիտեն, թէ նորաբողբոջ ծաղիկի մը թերթիկներուն մէջ դեղնորակ փոշի մը կը գտնուի· բեղմնափոշին է այդ, մէկ խօսքով բոյսերուն սերմը: Բոյսերն ալ ունին արու եւ էգ, եւ այդ փոշիին միջոցաւ միայն կը կատարուի անոնց բեղմնաւորումը:

Բոյսերէ ոմանց բեղմնափոշին երբ անհատի մը քթին, կոկորդին եւ կամ թոքերուն ներսի դին պատող խլնային թաղանդէն վրայ թառի, հոն կ'արտադրէ գրգռութիւն եւ բորբոքում, յառաջ բերելով հասու հարբուխի բոլոր ախտանիշները, ինչպէս արցունքոտիլ, բռնկտալ, խլիքի արտահոսում, ընդհանուր թուլութիւն, հազ, ձայնի մարում եւ մինչեւ անգամ ջերմ: Բեղմնափոշիներէ ոմանց ենթակայ եղող անհատներ գարնան կը տառապին այս ձեւ հարբուխէ, որ բարեջերմ կ'անուանուի:

Բարեջերմէ տառապող անհատներ պէտք է որ որոշ փորձերու ենթարկուին գիտնալու համար, թէ որ ծաղիկի կամ բոյսի բեղմնափոշին իրենց համար վնասակար է: Փորձերու յաջողութեան

պարագային դիւրին է ենթական ախտազերծ (իմմիւն) ընել այդ կասկածելի բեղմնափոշիներուն հակազդող շիճուկներու ներարկումներով: Գիտութեան այս միջոցին շնորհիւ անոնք ալ կրնան վայելել գարնան գեղեցկութիւնը անարգել:

ԱՄՈՒՐԻՆԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿ ՇԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Որոշ պատճառներով, ամուրիներու վեներական ախտերու ենթակայութիւնը հասկնալի է եւ հանրածանօթ իրողութիւն: Հետեւաբար այդ հանգամանքը զանց կ'առնենք այս գրութենէն:

Ստորեւ կ'ամփոփենք ամուրիութեան հետ կապ ունեցող ախտային ուրիշ երեւոյթներ, որոնցմէ կը տառապին շատեր:

Ամերիկահայ գաղութին կարեւոր մէկ տոկոսը ամուրիներէ կը բաղկանայ: Ներգաղթի սեղմումներուն պատճառաւ, առ այժմ գրեթէ անհնարին է ամուրիութեան դէմ մաքառումը: Ամուրիութեան բարձման հարցը լուծելու գործը մեր հանրային գործիչներուն ձգելով՝ վերլուծենք անոր բժշկական կողմը:

Ստամոքսի եւ աղիքներու յատուկ ախտաւոր երեւոյթներ ամուրիներու ցոյց տուած հիւանդութիւններուն մեծագոյն տոկոսը կը կազմեն:

Ճաշարանի անկանոն կեանքը, լաճինկ հաուզներու վատառողջ կեանքը, սրճարաններու հեղձուցիչ մթնոլորտը եւ անկանոն կերուխումը ստամոքսի եւ աղիքներու հիւանդութեանց առանցքը կը կազմեն:

Մեր ընտանիքներուն մէջ պօրտըր (փանսիոնէր) պահելու դրութիւնը ընդհանրացած չէ: Մեր երիտասարդները Ամերիկեան կերուխումին վարժուած չեն: Ուստի անոնց համար կշտանալու միակ վայրը ճաշարաններն են, որոնք որքան ալ մաքուր եւ բծախնդիր եղած ըլլան, տանտիկնոջ մը եփած կերակուրները չեն կրնար ունենալ: Ճաշարանի կերակուրները, նոր վարժուողի մը համար ժամանակաւոր կերպով համեղ են, սակայն ատեն մը վերջ ճաշարան այցելողը չմեռնելու համար կ'ուտէ միայն:

Բացի ասկէ ճաշարաններու մէջ ուտողներ, շատ դրամ չծախսելու համար, ստիպուած են աւելի աժան կերակուրներ փնտռել: Ասոնք բոլորը միանալով՝ յառաջ կը բերեն անել կացութիւն մը:

Ամուրլութեան մէկ ուրիշ կարեւոր հիւանդութիւնը ջղային ընդհանուր թուլութիւնն (նեւրասթէնիա) է:

Այս հիւանդութեան ախտանիշերն են առաւօտեան յոգնածութիւն եւ թմրութիւն, աւիւնի եւ եռանդի պակաս, ընկճուած եւ տխուր տրամադրութիւն, գլխու ցաւ, անքնութիւն, մելամաղձոտութիւն, ջղային դիւրագրգռութիւն, մաղձոտութիւն, կշիռքէ պակասում, եւ մինչեւ անգամ սեռային անկարողութիւն: Շատեր ունին, աւելի կամ նուազ չափով, վերյիշեալ ախտանիշերը:

Այս հիւանդութենէ տառապող ամուրի երիտասարդ մը, իր պնդումին վրայ, իմ կողմանէ համբաւաւոր ջղային մասնագէտի մը ղրկուեցաւ:

Յիշեալ մասնագէտը ինծի ղրկած տեղեկագրին մէջ չորս նախադասութիւններով բացատրած էր անոր վիճակը: Ասոնք են.

«Օտար երկրի մը մէջ ամուրի կեանք, վայելքէ եւ հաճոյքէ զրկանք, կեանքի համար շարժառիթի եւ նախանձախնդրութեան պակաս եւ մեքենայի պէս տաղտկալի եւ միօրինակ կեանք: Ահա ասոնք են հիւանդիդ տառապանաց պատճառը»:

Եւ ամուսնութիւն յանձնարարած էր, իբրեւ դարման:

Շիտակ է, որ ամուսնական կեանքն ալ ունի իր յոռի կողմերը: Սակայն, ինչ ալ ըլլան անոնք, մեր երիտասարդներուն համար փրկութեան միակ ճամբան է ընտանեկան կեանքը:

Մեր ամուրի երիտասարդները, որոնց երեսը հազիւ տարին մի քանի անգամ կը կծկուի ծիծաղով, հաճոյքի եւ վայելքի նոր միջոցներ խորհելու են:

Հակառակ պարագային շատ չանցած անոնցմէ շատեր իրենց վայելքը պիտի փնտռեն վաղաժամ մահուան կամ յիմարանոցներու մէջ:

ԳԵՂՁԵՐԸ ԵՒ ՄԱՐԴՈՑ ԱՊԱԳԱՆ

Մարդկային մարմինը կազմող հիւսուածքին մէջ երկու տեսակ գեղձեր կան. ծորակաւոր գեղձեր եւ անծորակ, այսինքն՝ ներքնահոս գեղձեր:

Ծորակաւոր գեղձերը իրենց արտադրութիւնը կը հոսեցնեն մասնաւոր խողովակներու միջոցաւ, սակայն անծորակ գեղձերը

իրենց արտադրութիւնը ուղղակի արեան մէջ կը խառնեն:

Օրինակի համար ստինքը ծորակաւոր գեղձ մըն է. անոր արտադրած կաթը մասնաւոր ելք մ'ունի: Սակայն, վահանագեղձը որ կրծոսկրին վերեւ խռչափողին վրայ կը գտնուի, անծորակ գեղձ մըն է եւ իր արտադրութիւնը ուղղակի արեան մէջ կը խառնէ եւ կը կոչուի ներքնահոս գեղձ:

Ծորակաւոր գեղձերէ ոմանք ալ ունին ներքնահոս արտադրութիւններ բացի իրենց միւս պաշտօնէն. այսպէս ամորձիքները, որոնց պաշտօնն է սերմնակենդանի արտադրել, ունին ուրիշ պաշտօն մը եւս, այսինքն արտադրել այնպիսի ներքնահոս նիւթ մը, որը երբ արեան մէջ խառնուելով մարմնոյն շրջանն ընէ սեռային բնազդը կը գրգռէ եւ կուտայ տղամարդուն առնականութիւն:

Ըստ վերջին ենթադրութիւններու մարդու մը հսկայական աճումը եւ կամ թզուկներու յատուկ գաճաճութիւնը կախում ունի ծորակաւոր եւ մանաւանդ անծորակ գեղձերու աւելի կամ նուազ գործունէութենէն եւ անոնց միջեւ ներդաշնակութեան պահպանումէն կամ խախտումէն:

Գեղձերու մասին այս լուսաբանութիւններէն քաջալերուած մեծահամբաւ Վորոնով, ծերերը եւ անկարողները սեռային կեանքի վերադարձնելու մտադրութեամբ, փորձեր կատարեց եւ յաջողեցաւ առողջ գեղձերու պատուաստումով զանոնք գէթ առժամանակեայ կերպով կարող վիճակի ենթարկել: Վերջին լուրերու համաձայն՝ նոյն վարպետը, Վորոնով, մասնաւոր գեղձերու պատուաստումով կը փորձէ կարճ բուրդով ոչխարներու բուրդը երկարել եւ բուրդի քրիզին վերջ տալ:

Ուրիշ գիտուն մը գեղձերու որոշ հիւթեր ներարկելով յաջողած է որոշ կենդանիներու մէջ բնական չափէն աւելի ծաւալով հսկաներ արտադրել: Եթէ այս փորձերը նոյն յաջող արդիւնքը տան նաեւ մարդոց համար, այն ատեն հսկայ մարդիկ պիտի ըստեղծուին: Ասիկա հաւանական է այս նոր լոյսին շնորհիւ: Աչքը լո՛յս գաճաճներուն...:

Մարդիկ առհասարակ բիրտ ուժի հիացողներ եւ հսկայապաշտներ են: Հակառակ մեր ուղեղի դարուն մէջ ապրելուն, ներկայիս՝ Տէմփսիի պէս կռփամարտիկի մը բիրտ ոյժը դիտելու համար հարիւր հազար մարդիկ մեծ ոգեւորութիւններով կը խու-

ժեն մարմին վայրը, իսկ անդին մտքի վարպետ մը հազիւ հարիւրեակ մը ունկնդիր կը գտնէ իւր մտքին ոյժը ցուցադրելու պարագային :

Հետեւաբար, այս նոր գիւտը եթէ յաջողի, ծափերով պիտի ընդունուի հասարակութեան կողմէ :

Գիտուններ դարձեալ կը պնդեն, թէ մարդուն գեղեցկութիւնը եւ կատարեալ ու անթերի կազմը գեղձերու հաւասարակշռեալ գործունէութենէն կախում ունին : Եւ եթէ մարդկային ցեղին ազնուացումն ու գեղեցկացումը կարելի ըլլայ արուեստականօրէն կատարել, գեղձահիւթերու ներարկումներով, անոնք կը պնդեն ու կը պահանջեն սերնդագործման սահմանափակումը այսինքն արգիլել ֆիզիքապէս ու մտաւորապէս գաճաճներուն միացումը որպէսզի արտադրուելիք սերունդը չ՛եղծանի :

Այս Մալթուսեանները(*) կը պնդեն, թէ թերի կազմի եւ մտքի տէր անձինք պէտք է որոշ գործողութիւններու ենթարկուին, որպէսզի անկարող դառնան սերնդագործելու համար : Անոնց խորհելակերպը սա է, թէ երբ մարդիկ իրենց պիտանի կենդանիներուն համար միշտ կատարեալ ընկերներ գտնել կը փափաքին, ուրեմն ինչո՞ւ մարդոց համար նոյն չափն ու կշիռը չի գործածել եւ ջանալ աւելի լաւ սերունդ արտադրել : Ինչո՞ւ թողունք որ ֆիզիքապէս եւ մտաւորապէս վատասերածներ ամուսնանալով իրենցմէ վատթարը արտադրեն եւ մարդկային ցեղը դէպի փճացում ու վատասերում առաջնորդեն :

Աշխարհս յեղաշրջումի բովէն է որ կ՚անցնի այժմ : Նայինք ինչ գաղափարի մէջ կը ձուլուի ապագային :

Փափաքելի է, որ բժիշկները ցեղին ազնուացումը գեղձահիւթերու ներարկումներով ապահովեն, արգիլելով Մալթուսեաններու արմատական քայլը, որ շատ մը մարդկանց անհաճոյ է եւ անբաղձալի :

Եթէ գիտութեան այս ճիգը լիուլի մշակուի, հաւանական է

(*) Մալթուս, նշանաւոր ընկերաբան մըն է եւ ըստ իրեն պատերազմները, սովը եւ համաճարակները օգտակար բաներ են մարդոց թիւը պակսեցնելու համար : Մալթուսեանները իրենց անունը անկէ կ՚առնեն :

որ անկէ դար մը վերջ մարդկային ցեղը հսկայական քայլերով պիտի դիմէ դէպի ազնուացում, գեղեցկացում եւ ուժեղացում ֆիզիքապէս եւ մտաւորապէս :

Բնական է այս ելքը, որովհետեւ մարդիկ միշտ ձգտած են դէպի կատարելութիւն եւ Աստուածացում : Ապրողները կը տեսնեն :

ԵՐԿԱՐԱԿԵՑՈՒԹԻՒՆ

Բժշկութեան հետապնդած նպատակներէն մին է երկարակեցութեան հարցին լուծումը : Մարդակազմութեան վարպետները կը պնդեն, թէ մարդկային մարմինը կազմող այդ բարդ մեքենան որոշ տուեալներով կարող է անխափան կերպով գործել առնուազն հարիւր տարի, ամբողջ դար մը :

Դժբախտաբար, հակառակ գիտութեան յառաջդիմութեան, ներկայիս՝ մարդկային միջին կեանքը կէս հարիւրեակի մը չի հասնիր : Պատճա՞ռը : Մարդոց անբնական ապրելակերպը եւ համաճարակները, չափազանցութիւնները եւ զրկումներն եւայլն, եւայլն :

Անգլիացի գիտուն մը կը պնդէ, թէ վաղահաս մահուան գըլխաւոր պատճառը մանրէն է : Ան կոչ կ՚ընէ մարդկութեան, որպէսզի տարեկան անձ գլուխ հինգ փէննի տուրք մը վճարեն, որով կարելի ըլլայ մանրէաբանական հետազօտութիւնները տասնապատկել, այդ անտեսանելի ոսոխներուն յաղթահարելու համար :

Այդ գիտունը, Տոքթ. Րոսս կը հաւատայ, թէ մանրէաբանութեան զարգացումով կարելի պիտի ըլլայ մարդկային կեանքը հարիւր յիսունի բարձրացնել :

Զարմանալի չէ՞, որ երբ մարդիկ զիրար ջարդելու եւ բզքտելու համար միլիոններ կը ծախսեն, անդին իրենց առողջութեան եւ երկարակեցութեան համար կը զլանան վճարել տուրք մը, որ պիտի սատարէ կենաց եւ մահու խնդիր մը լուծել… :

Ուրիշ գիտուն մը, Ամերիկացի, սողուններու վրայ փորձեր կատարելով, հաստատած է, որ զանոնք մերթ ընդ մերթ անօթութեան դատապարտելով կարելի է անոնց կեանքը երկարել : Ուստի

կը թելադրէ, որ մարդիկ քիչ ունեն երկարեկեցութիւնը ապահովելու համար: Բայց ան կը սխալի. մարդիկ սողուն չեն, եւ դիտումները չեն կրնար բռնանալ ազատ ապրելու սիրահար մարդկանց վրայ:

Մեր կարծիքով երկարակեցութեան արգելքները, կերուխումէ եւ մանրէներէ աւելի, քաղաքակրթութեան մեզի տուած ահեղ թոհ ու բոհի, մրցումի, հոգեկան տագնապներու, մտատանջութեան եւ անբնականոն ապրելակերպի մէջ փնտռելու է: Մարդ մինչեւ որ չսորվի բնապաշտօրէն ինքնազուսպ ըլլալ, ան չպիտի յաջողի մահուան հետ իր ունեցած գոտեմարտին մէջ:

ՊՆԴՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՆԿԱՆՑ ՄԷՋ

Մանկանց մէջ երեւցող պնդութիւնը կերուխումի հաւասարակշռութեան խախտում կը նշանակէ: Բան մը, որ, եթէ անխնամ մնայ ու ժամանակին չի շտկուի, կրնայ աղէտաբեր արդիւնքի յանգիլ:

Պնդութենէ տառապող մանուկներ բնականաբար պէտք եղածին չափ չեն աճիր, կ'ըլլան անհանգիստ ու ջղային, գիշերները անքուն մնալով:

Մանկանց պնդութեան կերուխումի վերաբերեալ պատճառները կ'ամփոփենք ստորեւ.—

1.— Կաթին թերի մարսողութիւնը.

2.— Կաթի խառնուրդին մէջ սերի (քրիմ) առատութիւնը եւ անհատին իւղային նիւթերու մարսողութեան եւ իւրացումի հանդէպ դատողութեան պակասը:

3.— Նշա պարունակող օսլայական նիւթերու թերի մարսողութիւնը եւ այդ պատճառաւ անոնց շաքարի վերածումի անհնարութիւնը:

4.— Կաթի խառնուրդին (ֆօրմիւլա) մէջ մտնող տարրերուն միջեւ ներդաշնակութեան պակասը, աւելի շատ կամ աւելի քիչ:

5.— Աղիքներուն ընդհանուր թուլութիւնը եւ այդ պատճառաւ աղիքային անգործութիւն (ինէրշիա):

Ջանանք բացատրել վերոյիշեալ նիւթերը համառօտիւ:

Ա.— Կաթին մէջ գտնուող սպիտակինը (փրօթէյն), երբ թերիօրէն մարսուի, բնականաբար կը խտանայ եւ խոշոր գունդերու կը վերածուի: Այս գունդերը առանց մարսուելու կ'արտաքսուին եւ աղտեղութեան մէջ ճերմակ պանիրի կտորներու պէս կ'երեւին: Այս գունդերը իրարու քով թխմուելով պնդութիւն յառաջ կը բերեն:

Այս տեսակ պնդութենէ տառապող մանկանց աղտեղութիւնը շատ գարշելի կերպով կը հոտի, ինչպէս որ պիտի հոտէր աւրուած կերակուր մը ամառ ատեն: Այն անտանելի հոտը կարելի է բացատրել նեխումով եւ աղիքներու մէջ գոյացած կազերով: Այս տեսակ պնդութեան կ'ընկերանան սաստիկ խիթեր եւ բուք աղիքներու մէջ:

Բ.— Քրիմի շատութենէ յառաջ եկած պնդութենէ տառապող մանկանց աղտեղութիւնը մոխրագոյն է եւ փայլուն ու իւղոտ հանգամանք ունի, հոտը թթու է, բայց ոչ առաջինին պէս գարշելի: Մէզը ծանրահոտ է իր պարունակած աւելորդ ամմօնեայի պատճառաւ: Մորթի բորբոքում եւ էգզէման այս ձեւ պնդութեան անբաժան ընկերներն են:

Գ.— Նշա պարունակող օսլայական ուտելիքներու (ինչպէս գարիի ջուր, քօրն սթարչ, շաքար, մալթօս եւն.) թերի մարսողութիւնն ալ պնդութիւն կը բերէ: Այս տեսակ պնդութենէ տառապող մանկանց աղտեղութիւնը շատ չի հոտիր, բայց գոյնը կանաչի կը դառնէ. եւ եթէ կաթիլ մը յօտային աւելցուի, գոյնը կապոյտի կը փոխուի:

Դ.— Քսանեւչորս ժամուայ մէջ մանկան ընդունած խառնուրդին մէջ եթէ կաթին քանակը բնականէն պակաս ըլլայ, այն ատեն աղիքները պէտք եղածին չափ չպիտի խճողուին պնդութեան առաջնորդելով: Այսպիսի պարագաներուն պէտք է կաթին քանակը աւելցնել: Ընդհակառակը, կաթին քանակին անյարմարօրէն յաւելումը նոյնպէս վնասակար է:

Ե.— Մաքուր օդին պակասը, կենսանիւթ (վիթըմին) պարունակող ուտելիքներու (նարինջի ջուր, ձկան իւղ եւն.) պակաս գործածութիւնը, մարմնամարզի պակասը, մանուկը փաթթելը (գունտագ ընել) եւայլն շատ մը պատճառներ կ'արգիլեն մանկան աղիքներուն ուժեղացումը պնդութեան դուռ բանալով:

Այս բացատրութիւններէն առնուելիք դասը սա է, որ մայրեր ուշադրութեամբ հետեւելու են իրենց մանկանց բարօրութեան եւ

Թոյլ տալու չէն, որ անոնք մեծնան սունկի պէս անխնամ: Անգլիացիներուն առածը թէ (է սթիչ ին թայմ սէյվզ նայն) ժամանակին եղած մէկ կարը վերջէն ըլլալիք ինը կարին տեղը կը բռնէ, շատ շիտակ է մանուկներու պնդութեան տեսակէտով:

Մանուկներուն լաւ հոգ տարէք, որովհետեւ անոնք պիտի կերտեն մեր ապագան:

ԳԽՏՈՐԸ (ԿՕԼՆԸԹ)

Գխտորը կաշեգործներուն կողմէ գործածուած պտուղ մըն է, որ կը բուսնի վայրի ծառերու վրայ: Կաշեգործները խակ կաշիները կարծրացնելու համար կը գործածեն զայն:

Գխտորը իր պարունակած մասնաւոր թթուին (թէնիք էսիդ) միջոցաւ կը ծառայէ կաշեգործներուն:

Բրոնքի մասին մեր գրած յօդուածին առթիւ ընթերցող մը՝ մասնաւոր նամակով ինձ դիմելով, փափաքած էր գիտնալ, թէ գխտորը, որուն փոշիէն ինք շատ օգտուած էր իր ոտքերուն քրտնելուն եւ քերուըտուքին համար, օգտակա՞ր էր թէ ոչ եւ անոր երկար ատեն գործածութիւնը ներելի է՞ր:

Գխտորը, իր պարունակած թէնիք էսիդին միջոցաւ կ'ազդէ քրտինքի գեղձերուն վրայ եւ զանոնք պրկելով կ'արգիլէ անոնց աւելորդ գործունէութիւնը: Ասոր հետ մէկտեղ չափազանց քրտինքի ներկայութենէն թրջելով մաշած մորթն ալ կը կարծրացնէ եւ քերուըտուքը կ'արգիլէ, այսինքն՝ մորթին զգայնութիւնը մասամբ կը բթացնէ:

Գխտորի փոշին անվնաս է եւ, եթէ ոտքի մատներուն մորթը փտելու աստիճան վնասուած է՝ չափազանց քրտինքէն, ներելի է անոր գործածութիւնը ութը տաս օր եւ ատեն ատեն միջոց տալով՝ կրկին գործածելու պայմանաւ:

ՔՆԱԽՏԸ

«Սլիփինկ Սիքնէս»ը (քնախտը) երկու տեսակ է,— մին մակաբուծային հիւանդութիւն մըն է, իսկ միւսը ինֆլուէնզայի ճարակներու ատեն անոր ընկերացող հիւանդութիւնն է:

Իսկական սլիփինկ սիքնէսը Աֆրիկեան ճախճախուտներու յատուկ մակաբուծային հիւանդութիւն մըն է: Սեւերը աւելի շատ

ենթակայ են այս ահռելի հիւանդութեան, որուն իսկական անունը թրիփօնիմասօմայէսիս է:

Այս հիւանդութեան պատճառը եղող մակաբոյծները թրիփօնիմա կը կոչուին: Ասոնք Ձի–Ձի կոչուող մասնաւոր ճանճերու միջոցով ենթակային արեան մէջ կը ներարկուին եւ հոն ձագելով հիւանդութիւն յառաջ կը բերեն: Հիւանդը օրըստօրէ կը մաշի եւ կը կմախքանայ. գործելու եռանդը եւ շարժելու ոյժը կը պակսի իրեն եւ երկարատեւ կը քնանայ: Եւ այդ իսկ պատճառաւ սլիփինկ սիքնէս այսինքն՝ քնացող հիւանդութիւն կամ քնախտ անուն առած է:

Հիւանդութիւնը մէկ երկու տարուայ ընթացքին մահով կը վերջանայ: Ֆրանսացի եւ գերմանացի գիտուն բժիշկները արեան մէջ որոշ դեղերու ներարկումով յաջողած են բուժումներ յառաջ բերել:

Արգելիչ միջոցներ, ինչպէս ճախճախուտներու չորացում, գետեզրեայ թփուտներու մաքրագործում եւ ճանճարգել անկողիններու ընդհանրացում բաւական օգտակար եղած են այս հիւանդութիւնը զսպելու եւ անոր տարածումը արգիլելու համար:

Երկրորդ տեսակ սլիփինկ սիքնէսը կը կոչուի Ենսէֆէլայթիս Լէթհարճիքա:

Ըստ բժշկական կարծիքներու, այս հիւանդութիւնը ինֆլուէնզայի միքրոպներուն ուղեղային կեդրոններու մէջ հաստատուելէն յառաջ եկած ուղեղային հիւսկէններու փճացումին արդիւնքն է:

Այս տեսակին հատու ձեւը, որ հազիւ թէ շաբաթ մը տեւէ, յաճախ մահով կը վերջանայ: Սակայն, քրոնիկ ձեւը դանդաղօրէն կը տեղաւորուի՝ ենթական անշարժութեան, դանդաղութեան, ծուլութեան եւ բթամտութեան տիպարն ընելով: Ենթական կը սիրէ շատ քնանալ, գործելու եւ շարժելու փափաքը կը կորսուի եւ օրէ օր աւելի կը վատթարանայ. բայց մահուան վտանգ գրեթէ չկայ. բուժումը խիստ դանդաղ է:

Կանոնաւոր մարմնամարզ, բացօթեայ պտոյտներ, լոգանք, շփումներ, սննդարար կերուխում եւ ելեքտրական շփումներ օգտակար են ապաքինումի համար: Դեղերը մեծ ազդեցութիւն չունին հիւանդութեան ընթացքին:

ՕՃԱՌԸ

Տարրաբանօրէն խօսելով, օճառը աղ մըն է՝ կազմուած իւղի եւ կալաքարային նիւթի մը խառնուրդէն:

Իւղը կրնայ բուսական աղբիւրէ ըլլալ եւ կամ անասնական աղբիւրէ, իսկ կալաքարային նիւթերն են Սօտիումի եւ Փօթասիումի բաղադրութիւնները:

Մաքուր օճառները բուսեղէն իւղերէ շինուածներն են: Բուսեղէն իւղերէն առաջնակարգն է ձիթաիւղը, որուն օճառը ամենավստահելին է:

Թուրքիոյ մէջ պատրաստուած օճառները առհասարակ ձիթաիւղով շինուած են եւ այդ պատճառաւ վստահելի են եւ անխարդախ:

Սակայն, ամերիկեան եւ եւրոպական հրապարակին վրայ գտնըւող հազարաւոր տեսակ օճառները, անուշահոտ եւ դեղախառն օճառները, որոնք մեծածախս ըէքլամներով կը ծախուին, ամէն տեսակ իւղերու եւ ճարպերու արտադրութիւն են:

Օճառին էական պաշտօնը մաքրագործում է: Օճառը մաքրըւելու եւ մաքրելու համար գործածելու է եւ ոչ թէ անոր պարունակած անուշահոտ նիւթերու եւ կամ հականեխական դեղերուն համար:

Անուշահոտ օճառներու պարունակած իւղերը առհասարակ աժաննոց եւ խարդախուած տեսակներն են: Մաքուր եւ անխարդախ օճառը գոյնէ եւ հոտէ զերծ ըլլալու է: Հականեխական դեղեր պարունակող օճառները տեսականին մէջ կրնան օգտակար նկատուիլ, սակայն գործնականին մէջ անօգուտ են եւ երբեմն ալ վնասակար:

Զգուշանալու է հոտաւէտ, գունաւոր եւ դեղեր պարունակող օճառներէ:

Ոեւէ օճառի չարունակական եւ յաճախակի գործածութիւնը մորթին համար վնասակար է: Մարդկային մորթը իր պարունակած մասնաւոր գեղձիկներու արտադրած իւղին միջոցաւ կակուղ կը պահուի. օճառը այս օգտակար իւղը կը լուայ եւ մորթը չոր կը պահէ: Շաբաթը երկու անգամ օճառով լուացում բաւական է մաքրութեան համար: Ձեռքերը, որոնք յաճախ լուացուելու պէտք ունին, կարելի է փափուկ պահել լուացուելէ վերջ կլիսէրին եւ կամ վազէլին քսելով:

Մանուկներու համար գործածելիք օճառը աւելի անխարդախ ըլլալու է, որովհետեւ մանկանց մորթը շատ փափուկ է եւ դիւրաբորբոք:

Օրիորդները, որոնք միշտ գեղեցկատեսիլ մնալ կը փափաքին, պէտք չէ մոռնան մեր պապենական առածը. «Խեւը խրատն ի՞նչ ընէ սեւը սապոնն ի՞նչ ընէ»: Շատ օճառ քսուելով մորթը ոչ կը ճերմկի եւ ոչ ալ կը գեղեցկանայ: Երեսները երկու օրը մի անգամ օճառով լուալ կը բաւէ: Մաքրութեան համար օրը երկու երեք անգամ պարզ ջուրով լուացուիլ կը բաւէ:

Ամէն օր ածիլուող երիտասարդներն ալ ջանալու են որ մաքուր օճառներ գործածեն:

Լուացքի եւ ամաններ լուալու համար ըէքլամ եղող օճառի փոշիները շատ զօրաւոր են եւ ձեռքերու մշտապէս բորբոքում կրնան յառաջ բերել: Մաքուր եւ անխարդախ օճառներու տեսակները կարելի է վստահելի դեղարաններէ իմանալ:

Տանտիկիններուն կը թելադրենք, որ աման լուալու ատեն ձգախէժէ (լասթիկ) ձեռնոցներ գործածեն, եթէ կ՚ուզեն իրենց ձեռքերուն քնքշութիւնը պահպանել:

ՀԱՍԱՐԱԿ ԱՂԸ

1.— Ի՞նչ է հասարակ աղը.

Հասարակ աղը կամ սեղանի աղը Սօտիում (Sodium) կոչուած մետաղի մը Քլօրին (Chlorin) կոչուած կազի մը հետ բաղադրըման արդիւնքը եղող ճերմակ բիւրեղային նիւթ մըն է:

Ան կը գտնուի բնութեան ծոցին մէջ մեծ քանակութեամբ իբր բիւրեղ հանք. ծովու ջուրին երեք առ հարիւրը կը կազմէ. Եւ աղի լիճերուն մէջ երբեմն աղը այնքան մեծ համեմատութիւն կը ստանայ, որ օր մը յանկարծ լուծելի ըլլալէ կը դադրի եւ կը բիւրեղանայ: Հալէպի մօտերը գտնուող Ճապուլի լիճը այս տեսակէն է եւ գրեթէ ամբողջ Սուրիոյ եւ Անատոլուի գործածած աղին աղբիւրը կը կազմէ:

Մեռեալ ծովու մէջ այնքան շատ աղ կայ, որ կեանքը անկարելի կը դառնայ եւ ձուկերը անկարող կ՚ըլլան ապրելու:

Բոյսերէ ոմանց եւ անասուններու ամբողջին մէջ աղը գոյութիւն ունի այլեւայլ տոկոսներով:

Մարդկային արիւնը հազարին ինը տոկոսով աղ կը պարունակէ։ Առանց աղի անասնական կեանքը անկարելիութիւն է։

2.— Աղը մարդկային մարմնոյն անհրաժեշտ է։

Ինչպէս որ վերեւ յիշեցինք, մարդուն արեան հազարին ինը տոկոսը աղ է։ Այս համեմատութիւնը պահել անհրաժեշտ է նորմալ կեանքի համար։ Բնականօրէն աղի կերակուր ուտելէ վերջ արեան աղի տոկոսը կը բարձրանայ, բայց երիկամունքները շուտով գործի կը լծուին եւ աւելորդ քանակը կը մաքրեն մէզի միջոցաւ արտաքսելով։ Քսանեւչորս ժամուան մէջ իւրաքանչիւր անհատ մօտաւորապէս 12–15 կրամ աղ կ'արտաքսէ իր կազմածքէն մէզի միջոցաւ. քիչ մըն ալ քրտինքի եւ կաթի մէջ կը կորսուի։

Երբ ոեւէ անհատ երկար ատեն աղէ զրկուի, արեան մէջ աղի տոկոսը կը խանգարուի այլեւայլ ախտային երեւոյթներ երեւան բերելով։ Կ'ըսուի, թէ 1895–ին Զէյթունի ապստամբութեան օրով Քաջ Զէյթունցիները բաւական նեղութիւն քաշեցին աղի պակասէն։

Առհասարակ մարդիկ պէտք եղածէն աւելի աղ կը գործածեն, որովհետեւ աղը աւելի հաճելի կ'ընէ ուտելիքը։ Կաթ եւ միս ուտողներ շատ աղ գործածելու պէտք չունին. սակայն բանջարեղէն ուտողներ աւելի աղի պէտքը ունին։

Ծծկեր մանուկներ աղի պէտք չունին, որովհետեւ կաթին մէջ բաւականաչափ աղ կայ բնականէն։

Վիրաւորուելու պարագային երբ հիւանդը չափազանց արիւնահոսութիւն ունենայ, այն ատեն կորսուած արիւնին տեղը հազարին ինը տոկոսով աղջուր ներարկելով կը լեցուի։

Եզրակացնելով՝ աղը անհրաժեշտ է բնականոն կեանքի համար։

3.— Աղին օգուտները որո՞նք են։

Աղը երիկամունքներու եւ քրտինքի գեղձերուն գրգիռ ըլլալով մէզի եւ քրտինքի արտադրութեան պատճառ կը դառնայ։ Ան արեան մէջ հաւասարակշռութիւնը պահպանելով արեան բջիջներուն որակը կը բարելաւէ։ Ան իր պարունակած քլօրինի միջոցաւ ստամոքսի մարսիչ հիւթին մէջ մեծ դեր կատարող աղային թթուի արտադրմանը կը սատարէ։ Վերջապէս աղը իր արեան եւ

հիւսկէններու անհրաժեշտ մէկ մասը օգտակար է բնականոն կեանքի տեսակէտով։

4.— Ո՞ր հիւանդութիւններուն համար աղը վնասակար է կամ օգտակար։ Երիկամունքներու բորբոքմանց ատեն ըլլայ հատու, ըլլայ քրօնիկ, աղը վնասակար է եւ պէտք է իջեցուի իր նուազագոյն չափին։ Որովհետեւ աւելի աղ տալով երիկամանց բեռը ծանրացուցած կ'ըլլանք։

Այս տեսակ հիւանդութիւններ ունեցողներ իրենց բժիշկներուն հետ խորհրդակցաբար պէտք է հրաժարին աղ գործածելէ։ Գալով արեան եւ հիւսկէններուն պէտքին, կաթի եւ ուրիշ կերակուրներու մէջ ի բնէ ներկայ եղող աղը բաւական է գոհացում տալու համար։

Սրտի հիւանդութեանց եւ երիկամանց բորբոքման առթիւ տեղի ունեցող այտքերու եւ մարմնոյ ուռեցքի ատեն ալ աղը պէտք արգիլուի։

Հաստատուած իրողութիւն է, որ լուսնոտութենէ (էփիլէփսի) տառապողներ եթէ աղը պակսեցնեն, աւելի քիչ նոպաներ կ'ունենան։ Ջերմի ատեն նախընտրելի է աղէն զգուշանալ մինչեւ ջերմի դադարումը։ Ուրիշ հիւանդութիւններու ատեն աղը մեծ կարեւորութիւն չունի։

Չափէն աւելի աղի կերակուր ուտել ճաշակի խնդիր է եւ վարժութեան հետ կապ ունի։ Որոշ օգտակարութիւն մը կամ վնաս մը չունի աղի կերակուր ուտելը ի բաց առեալ վերոյիշեալ պարագաներէն։

Երբեմն ախորժակի պակաս ունեցողներուն եւ ջուրը քիչ խմելու սովորութիւն ունեցողներուն, բժիշկները աղի կերակուրներ ուտել կը յանձնարարեն։

Եզրակացնելով՝ անլի կամ աղի ուտելը ճաշակի եւ սովորութեան հարց է. երկու կողմ ծայրայեղութիւններէն զգուշանալու է եւ ջանալու է որ ընդունուած կերակուրը ախորժակով ուտուի եւ ոչ թէ չափելով ու բռնի։ Ըստ մեր կարծիքին շատ քիչ բացառութիւններով անլիէն աւելի քչիկ մըն ալ աղի կերակուրներ աւելի գործնական են։

ԿՈՎՈ՞Ւ ԿԱԹ ԹԷ ՄՕՐ ԿԱԹ

Մանուկներու գիրցման ձեւին մասին ստոյգ վիճակագրութիւն գոյութիւն չունի: Ամերիկայի մէջ կան նահանգներ, ուր մօր կաթով գիրցուող մանուկներ մեծամասնութիւն կը կազմեն: Իսկ արեւելեան նահանգներու մէջ, ուր գործարանային կեանքը մեծ արգելք է մայրերուն կաթ տալուն, կովու կաթով սնանած մանուկներ աւելի մեծ տոկոս կը կազմեն:

Իսկ կովու կաթով եւ կամ մօր կաթով սնանած մանուկներուն առողջութեանը խնդրոյն գալով՝ տանք Ամերիկայի մեծ հիւանդանոցներուն եւ մանկանց մասնագէտներուն կարծիքը:

ա)․— Մօր կաթը բնական ուտելիք մըն է մանկան համար եւ նորածինին պէտքերուն համաձայն փոփոխութեանց կ'ենթարկուի: Առաջին օրերուն հոսող դալը մանկան համար լուծողականի տեղ կը բռնէ եւայլն: Սակայն, կովու կաթը ապագային խոտ ուտելու եւ արօր քաշելու համար սահմանուած հորթուկներու համար շինուած է եւ ունի մօր կաթէն շատ տարբեր բաղադրութիւն: Բժիշկները, որքան ալ փոփոխութիւն մտցնեն անոր մէջ, դարձեալ մօր կաթին չեն կրնար նմանցնել:

Էշը խոտ կ'ուտէ, իսկ առիւծը միս: Մէկուն սնունդը միւսին թոյնը կրնայ ըլլալ: Նմանը իր նմանէն պէտք է կերակրուի:

բ)․— Մօր կաթը կը պարունակէ կենսանիւթեր (վիթըմին), որոնք մանկան կանոնաւոր աճումին համար անհրաժեշտ են: Կովու կաթի պատրաստութեան եւ փաստըրացման ատեն այդ կենսանիւթերուն պահպանումը դրեթէ անկարելի է:

գ)․— Կովու կաթը, զոր թարմ ստանալ դժուար է, անկարելի է անեղծ եւ վարակումէ զերծ պահել: Սրուակներու, կաթնաշիշերու եւ ձգախէժի պտուկներու գործածութիւնը վարակումի հաւանականութիւնը կ'աւելցնեն: Հէնց այդ իսկ պատճառաւ Ամերիկեան մեծ քաղաքներուն մէջ կեղծ մաշկի (տիֆթհէրիա) եւ կարմիր տենդի (Սքարլէթ Ֆիվըր) եւ կովու հիւծախտի դէպքեր անպակաս են:

դ)․— Կովու կաթով սնանած մանուկները համաճարակներու ատեն իրենց տարեկից մօր կաթ ուտող մանուկներէն աւելի քիչ տոկունութիւն ցոյց կուտան հանդէպ հիւանդութեանց: Ամառատեն մանուկներու քոլէրան կոչուած փորհարութիւնը իւր զոհերը կովու կաթ ուտողներու շարքերէն կը խլէ են․:

Այսուհանդերձ ըսել չենք ուզեր, թէ անպայման մանուկ մը մօր կաթով պէտք է սնանի: Կովի կաթի կամ մօր կաթի մասին հետեւեալները մեր անձնական հետազօտութեանց եւ փորձառութեան արդիւնքն են:

1․— Նորածին մը առնուազն չորս ամիս մօր կաթով սնանելու է, պայմանաւ որ մօր կաթը իւր քանակով եւ որակով համապատասխանէ արագօրէն աճող մանկան պէտքերուն: Մօր կաթին քանակին եւ որակին թարգմանն է մանկան շաբաթական աճման չափը:

2․— Եթէ մօր կաթը քանակով եւ որակով աղքատ է, այն ատեն խառն գիրցումի ձեւը ընդգրկելու է, այսինքն՝ երախային տալ քիչ մը կովու կաթ մօր կաթէն վերջ:

3․— Կաթ տալու մտադիր մայրեր յղութեան շրջանին եւ կաթնատուութեան շրջանին մասնաւոր ուտելիքներու րէժիմի հետամուտ ըլլալու են: Ուտելու են առատօրէն կարագ, կաթ, բանջարեղէն, քաղցրեղէն եւայլն:

4․— Մանկան կանոնաւոր աճումին համար, գիրցումի ինչ ձեւ ալ ընդունուած ըլլայ, վեցերորդ ամիսէն սկսեալ միայն կաթ չի բաւեր: Պէտք է աւելցնել, նարինջի ջուր, ձկան իւղ, հատիկեղէններու հիւթեր եւն․, եւն․ բժշկական հսկողութեան տակ:

5․— Գալով հայ մանուկներուն, մօր կաթով սնանած հայ մանուկները՝ կովու կաթով սնանած հայ մանուկներէն աւելի առողջ են եւ կայտառ: Ըսել է թէ հիւծուած չարչարանքներէ նոր ճողոպրած եւ հազարաւոր զրկանքներու ենթարկուած հայ մօր չորացած ստինքներէ ծորող կաթը դարձեալ աւելի լաւ է, քան թէ մեծ րէքլամներով ծանուցուող եւ սուղ գներով ծախուող կաթերը եւ մանկանց ուտելիքները:

Ուրեմն այս խնդրոյն պէտք է մօտենալ տարբեր խողովակով: Պէտք է հայ մայրը դաստիարակել մանուկ խնամելու վեհ արուեստին մէջ: Պէտք է գրել անոնց համար յօդուածներ, գրքոյկներ, սարքելու է անոնց համար օգտակար դասախօսութիւնքներ եւ մանաւանդ հայաշատ կեդրոններու մէջ կազմելու է առողջապահական կայաններ հայ մայրը գործնականապէս վարժեցնելու համար:

ՍՐՏԻ ԿԱԹՈՒԱԾԸ

«Հայրենիք»ի տուած տեղեկութիւնները Անդրանիկի հիւանդութեան մասին ինձ կուգան համոզել, թէ Զօր Անդրանիկ սրտի կաթուածի Angina Pectoris զոհ գացած է:

Ձախ ստինքին վրայ զգացուած ցաւը այդ հիւանդութեան ցայտուն ախտանիշն է, որ ատեն ատեն կ՚այցելէ սրտի երակներուն պնդերակութենէն տառապող հիւանդը եւ իւրաքանչիւր այցին քայլ մ՚ալ աւելի մօտեցնելով ենթական ցուրտ գերեզմանին:

Յառաջացած միջին տարիքի յատուկ հիւանդութիւն մըն է սրտի կաթուածը: Սիրտը սնուցանող երակները Coronary իրենց առաձգականութիւնը կը կորսնցնեն եւ այդ պատճառաւ կը թերանան իրենց արիւնաբաշխումի գործին մէջ: Արդիւնքը կ՚ըլլայ սրտի մկաններուն վատասերումը եւ ցաւի նոպաներ:

Սկիզբները ցաւը կուգայ շարժումի, արտադաւաղութեան, բարկութեան եւ աշխատանքի ատեն: Յետոյ հանգստի պահուն իսկ կը սկսի նեղել ենթական: Այս երկրորդ պարագային վտանգաւոր աստիճանին հասած է զոհը, որ վերջին նոպայի մը ատեն կը մեռնի: Սիրտը կը դադրի բաբախելէ եւ կեանքը կը հասնի իր վախճանին:

Զարքաշ կեանք, չարաչար աշխատանք, ծխամոլութիւն, գինեմոլութիւն, արեան բարձր ճնշում, ընդհանուր վարակումներ եւ թունաւորումներ այս հիւանդութեան գրգռիչ պատճառներն են:

Զինուորականներ, բժիշկներ, քաղաքական գործիչներ եւ պատասխանատու գործ վարողներ յաճախ իրենց կեանքը կը վերջացնեն սրտի կաթուածով:

Էնճայնա Փէքթորիս կոչուած այս վտանգաւոր ու անբուժելի հիւանդութենէն տառապողներ զգուշանալու են բոլոր չափազանցութիւններէ, ինչպէս ծանր աշխատանք, շատակերութիւն, ծըխամոլութիւն եւայլն: Բառին բուն իմաստով հանգստաւէտ կեանքն է միակ դարմանումը:

Սակայն, մի՞թէ կարելի է քանիերորդ դարուն մէջ հեւքոտ կեանքէն հեռու մնալ: Քաղաքակրթութեան պատուհասներէն մին ալ սրտի կաթուածն է:

Վերջացնելէ առաջ յիշենք նաեւ կեղծ կաթուածը՝ սրտին,

որ երիտասարդներուն մօտ կարելի է տեսնել: Ծխամոլ երիտասարդներ ատեն ատեն ձախակողմեան (ստինքին վրայ) ցաւեր կ՚ունենան: Այս, վտանգաւոր չէ:

Մեզի կը թուի, թէ հայ ժողովուրդին հնադարեան բունէն ծլող հայ հերոսի ալեկոծ եւ արկածալից կեանքը եւ վերջին տարիներու քաղաքական դժբախտութիւններուն պատճառած վիշտը՝ ուրիշ պատճառներու հետ միանալով տապալեցին մեզի համար պաշտելի հերոսը՝ վերջակէտ մը դնելով անոր բեղուն կեանքին:

Հանգի՛ստ իր ոսկորներուն...

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Հայրենիք»ի ընթերցողները յաճախ կարդացած են բժշկական գիւտերու եւ նուաճումներու մասին գրածներս: Իրաւ է, որ բժշկութիւնը քանիերորդ դարուն առաջին քառորդին մէջ հսկայական յառաջդիմութիւններ ըրելով յաջողեցաւ գիտական հիմունքի վրայ հաստատուիլ: Սակայն, դառն իրողութիւնը կուգայ մեզ համոզել, թէ տակաւին քանդուելիք շատ խոչընդոտներ եւ փշրուելիք բազմաթիւ պատնէշներ կան:

Կան տառապող հիւանդներ, որոնց ցաւերուն համար սպեղանի չունինք տակաւին. գոյութիւն ունին ախտեր, որոնք առեղծուած են դեռ. ունինք ախտային երեւոյթներ, որոնց դարմանումը անդոհացուցիչ է տակաւին:

Ակամայ մղուեցայ յետագայ տողերը գրելու, երբ վերջերս ծանօթացայ նշանաւոր հեղինակութիւններու գրութիւններուն, որոնք կարդացուած են Ամերիկեան Բժշկական Միութեան պատգամաւորական ժողովին մէջ:

Այդ գրութիւններէն ամենէն աչքառու տեղը գրաւողը Տք. Վիքլի գրութիւնն է՝ գրուած՝ ջերմամիզութեան (կօնօրրիա) մասին:

Ջերմամիզութեան յիսուն տարուայ վեթերան փորձառուն, հռչակաւոր այդ բժիշկը մեծ ցաւով կը խոստովանի, թէ հակառակ այլեւայլ միջոցներու եւ դարմանումի տեսակներու կիրառութեան, ջերմամիզութիւնը դեռ կը մնայ անյաղթելի ախոյեան մը՝ միշտ պատրաստ զգետնելու ենթական, խլելով անկէ երջանիկ եւ անդորր կեանքի մը յոյսը:

Տք. Վիքի մէկիկ մէկիկ կը թուէ այն բոլոր միջոցները, որոնք կը գործածուին ներկայիս ջերմամիզութեան դարմանումին համար եւ փաստերով կուգայ համոզել ընթերցողը, թէ դժբախտաբար անոնցմէ ոչ մէկը գոհացուցիչ արդիւնք կուտայ:

Ներսէն գործածուող զանազան դեղեր, միզանցքի մէջ ներարկուող այլազան բաղադրութիւններ, ելեքտրական քննութիւն եւ դարմանում, ներարկումներ եւ հազար ու մէկ տիաթերմի եւ արեան մէջ եղած ուրիշ միջոցներ յաճախ անկարող են ջերմամիզութեան հրէշը հպատակեցնելու,— կը պնդէ Տք. Վիքին:

Աւելի առաջ երթալով Տք. Վիքի բացէն կը խոստովանի, թէ յաճախ կոշտ կերպով ի գործ դրուած բժշկական միջամտութիւններ, ըլլան անոնք կեղծ կամ ճշմարիտ մասնագէտներու կողմէ, հիւանդին վիճակը աւելի կը վատթարացնեն:

Եզրակացնելով ան կ՚ըսէ, թէ հիւանդներն ու բժիշկները ջերմամիզութեան դարմանումին պէտք է որ համագործակցին:

Հիւանդները պէտք է լաւ ըմբռնեն, թէ ջերմամիզութիւնը կատակ չէ, այլ ծանր հիւանդութիւն մըն է, ուստի ջերմամիզութենէ (հատու ձեւէն) տառապողներ պէտք է հոսումի շրջանին անկողին պառկին եւ թեթեւ ուտելիքներ ուտելով ու իրենց աղիքները յաճախ պարպելով անցնեն այդ շրջանը: Բայց ո՞ր հիւանդը պիտի համակերպի այս պատուէրանին:

Տք. Վիքի կը յանձնարարէ, որ հատու շրջանը անցնելէ վերջ միայն ներարկումներ ընել օգտակար է ներարկուելիք բաղադրութիւնները միշտ թեթեւ ըլլալու պայմանաւ:

Մէկ խօսքով, Տք. Վիքի կ՚ընդունի, թէ ջերմամիզութեան իսկական դարմանումը գտնուած չէ տակաւին եւ գործածուած արդիական սեպուած դարմանումներէն շատերը օգտակար ըլլալէ աւելի վնասակար են:

Յիրաւի բժշկական յուսախաբութիւն մըն է այս պարագան, որ ինծի կը յիշեցնէ հանգուցեալ դասատուիս, Տք. Կրէհէմի մէկ թանկագին խօսքը.—

«Երբ հիւանդութեան մը դարմանումին համար մէկէ աւելի միջոցներ կան, ըսել է, թէ այդ հիւանդութեան իսկական դարմանումը տակաւին գտնուած չէ»:

Տք. Վիքիի գրութիւնը ակամայ կը յիշեցնէ ինծ նաեւ Տք. Բըքօրի, հռչակաւոր վեներագէտի մէկ ասացուածքը.—

«Գիտեմ՝ երբ ջերմամիզութիւնը կը սկսի, բայց, Աստուած միայն գիտէ, թէ երբ կը վերջանայ ան»...

Իրաւ է, որ առերեւոյթ բուժուած նկատուած ջերմամիզութիւն մը տարիներ վերջ երբեմն գլուխ կը բարձրացնէ ենթական չանթահար եւ բժիշկը ամօթահար ընելու համար:

Տք. Վիքիի ըսածներուն մէջ մեծ ճշմարտութիւններ կան:

Ես ալ երբեմն ըրած դարմանումներէս յուսախաբուած, ակամայ կը փորձուիմ յոռետես ըլլալու այդ հիւանդութեան դարմանումի մասին: Բայց երբեմն ամպերու ետեւէն փայլող արեւի պէս գոհացուցիչ դարմանումներ կը պայծառացնեն մութ հորիզոնը, եւ քաջալերուելով կրկին կը նետուիմ տառապող հիւանդներուն ցաւերն ամոքելու համար:

Կը համաձայնինք Տք. Վիքիի հետ այն կէտին մէջ, թէ ջերմամիզութիւնը ամենադժուարաբուժելի ախտերէն մին է. բայց եթէ հիւանդը բժիշկին հետ համագործակցի եւ կանուխէն դարմանումի հետամուտ ըլլայ, յաջողակ դարմանումներու թիւը կ՚աճի, եւ մենք նուազ սկեպտիկ կը դառնանք:

Արդիական բժշկութիւնը իր անյաջողութիւնը ճակատաբաց խոստովանելու չափ համեստ է. բայց այսուհանդերձ հակառակ յուսախաբութիւններու ան յուսահատած չէ:

Բժշկութիւնը միշտ ձգտած է եւ կը ձգտի դէպի կատարելութիւն: Այդ ձգտումին մէջն է մարդկութեան փրկութիւնը:

ԴԻԱԿԻԶՈՒԹԻՒՆ

«Հայրենիք»ի մէջ հրատարակուած թղթակցութենէ մ՚իմացանք բժ. Յ. Արշակունիի յանկարծական մահուան եւ ըստ հանգուցեալին փափաքին եւ կտակին անոր դիակիզութեան մանրամասնութիւնները:

Այս առթիւ կ՚արժէ որ դիակիզութեան մասին լուսաբանենք «Հ»ի ընթերցողները:

Քաղաքակիրթ ազգերու մէջ դիակիզութիւնը (քրիմէյշըն), այսինքն՝ դիակը վառելով զայն մոխիրի վերածելու սովորութիւնը, հակառակ շատ մը նախապաշարումներու եւ խոչնդոտներու, ընդհանրանալու վրայ է՝ այդ գործողութեան ի յայտ

բերած առողջարանական առաւելութեանց պատճառաւ:

Դիակիզութիւնը գիւտ մը չէ: Դարերէ ի վեր դիակիզութիւնը գործադրուած է, եւ ներկայիս վայրենի ցեղերէ ոմանք իրենց մեռելները հրապարակաւ կը հրդեհեն մոխիրի վերածելով:

Սակայն, արդի գիտական դիակիզութիւնը կը կատարուի մասնաւոր դիակիզարաններու մէջ, ուր մասնաւոր հոգածութեամբ պատրաստուած են սաստիկ ջերմութիւն արտադրող վառարաններ:

Դիակը կը դրուի այս վառարաններուն մէկուն մէջ եւ կարճ ժամանակի մէջ ափ մը մոխիրի կը վերածուի:

Արդէն մարմինը կազմող գործարանային հիւսկէնները, ճարպ, միս եւն. շուտով կ'այրին, ոսկորներն ալ իրենց կարգին փճանալով կը վերածուին մոխիրի, որ տարրաբանօրէն այլեւայլ հանքային աղերու խառնուրդ մըն է:

Իւրաքանչիւր դիակէ մնացած աճիւնները կը պահուին մասնաւոր կերպով կնքուած սրուակներու մէջ եւ այդպէս կը պահուին:

Ոմանց համար դիակիզութիւնը սրբապղծում կը նշանակէ: Սխալ է այդ նախապաշարումը: Որովհետեւ աւելի լաւ չէ՞ միթէ որ անշնչացած դիակը վերածուի մոխիրի քան թէ մանրէներու եւ որդերու ազդեցութեան տակ փտի եւ փճանայ՝ արտադրելով թունաւոր կազեր եւ նիւթեր:

Դիակիզութիւնը բնութեան կողմէ դիակներու փճացումին աւելի կարճ եւ աւելի տրամաբանական միջոցն է:

Դիակիզութիւնը գերեզմանոցներու, դագաղներու, մեռելաթաղներու, ծաղկեպսակներու եւ թաղումներու եւ գլուխ ցաւցնող դամբանականներու, աւելորդ եւ յաճախ ձանձրացուցիչ ձեւակերպութիւններու առաջը կ'առնէ:

Փոխանցիկ հիւանդութիւններէ մեռնողներուն համար դիակիզութիւնը անհրաժեշտ է բժշկական տեսակէտով:

Բժ. Յ. Արշակունի իր մահովը եւ կտակովը լաւ դաս մը կ'ուտայ մեզի: Ես թէեւ առայժմ մեռնելու մտադիր չեմ, (ո՞վ գիտէ) կը փափաքիմ դիակիզութեան ենթարկուիլ մահէս յետոյ:

Դիակիզութիւնը շատ մը տեսակէտներով օգտակար եւ պիտանի գործողութիւն մըն է եւ «հող էիր հող դարձիր»ի լաւագոյն եւ նպատակայարմար միջոցն է:

ՊԱԼԱՐԸ (ՋԻՊԱՆ)

Պալարը (Ջիպան) վիրաբուժական հիւանդութիւններուն էն սովորականն է: Հակառակ ատոր, պալարին դարմանումը փափուկ խնդիր մըն է եւ կը պահանջէ թէ՛ հմտութիւն եւ թէ՛ փորձառութիւն:

Պալարը՝ սթէֆիլօքօք կոչուած մանրէներուն ազդեցութեամբ՝ մորթին տակը կազմուած բորբոքումին եւ թարախոտումին տըրուած անունն է: Պալարին բոլորած շրջաններն են՝ վարակում, բորբոքում, թարախոտում եւ թարախի պարպումէն յետոյ բուժում:

Վարակումը արգիլելու համար արտաքին մաքրութեան եւ փոքր վէրքերուն հականեխումին հոգ տանելու է:

Բորբոքումի շրջանին նախ սառոյց եւ ապա տաք լափաներ գործածելու է: Երբ թարախը գոյանայ նշդրակով ծակելու է առանց անխոյթ ձեռնածութեան եւ թարախին մնացորդը արտաքսելու փորձեր ընելու: Որովհետեւ եթէ պալարին մանրէները արեան մէջ մտնեն ու սկսին շրջան ընել, մահը անխուսափելի կը դառնայ:

Ամերիկացիներուն (Պլըտ փոյզըն) արեան թունաւորում ըսածը մանրէներուն արեան մէջ խուժումն է:

Պալարը եթէ լեզու ունենար, պիտի բացագանչէր.— "Noli me tangere", այսինքն՝

«Ինծ մի դպիր»:

Ահա՛ փոքր բշտիկները եւ պալարիկները սեղմելու եւ թա-
րախը պարպելու փորձ ընողներուն դաս մը:

Ժողովուրդին «խակ մի ծակեր» խօսքը շատ ալ սխալ չէ: Պա-
լարը ծակելու է այն ատեն, երբ թարախոտած է:

Պալարներուն հետ մի՛ խաղաք եւ մանաւանդ մի՛ դպիք ա-
նոնց:

Յաճախակի պալարներ ունեցողներ մէզի քննութիւն ունե-

նալու են, որովհետեւ շաքարախտաւորները պալարախտի ենթակայ են:

Խօսք մըն ալ ժողովուրդին մէկ թիւրիմացութեան մասին: Շատերէ լսած եմ, թէ պալարներու ներկայութիւնը լաւ է, արեան մաքրուելուն իբր նշան:

Բոլորովին անհիմն է այդ կարծիքը: Ընդհակառակը, պալարներ ունեցողը կազդուրումի պէտք ունի:

Պալարախտի արդիւնական դարմանումն է կերուխումի հսկակշիռ, մաքրութիւն, կազդուրիչ դեղօրայք, բացօդեայ կեանք, պատուաստում մանրէներու դէմ, եւ ի պահանջել հարկին՝ դանակ:

Բշտիկումը, խոյլերը, մորթի հիւանդութիւնները, ուռերը եւ Փանկախտի արտադրած բուշտերը պէտք է զանազանել հասարակ պալարէն:

ԱՄԼՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԻՐ ԴԱՐՄԱՆԸ

Ընթերցո՛ղ, մի շիկնիր, մի ամչնար, կարդա՛ այս յօդուածը ծայրէ՛ ծայր, հակառակ անոր որ Նոր Մալթուսականները սակաւածնութիւն կը քարոզեն քեզի եւ ուրիշին:

Սեռային գործարաններու վերաբերեալ հարցեր շօշափել՝ դատապարտելի է միայն յետամնաց երկիրներու եւ պահպանողական դասակարգերու համար: Սակայն— մենք՝ Բուժանքի ընթերցողները աւելի ողջմիտ նկատելով, անվերապահ, գրի առինք այս տողերը, այն համոզումով, թէ օգտակար պիտի ըլլանք շատ մը Հայերու, որոնք, զաւակի ի խնդիր, հսկայ գումարներ կը ծախսեն շառլաթաններու շլացուցիչ խօսքերէն տարուելով:

Մանրամասնութիւնները բացատրել, ձեր բժիշկներուն թողլով, անցնինք մեր նիւթին, տալով ամփոփ եւ հակիրճ ծանօթութիւններ, լուսաբանելով ձեր միտքը:

Ամլութիւնը (զաւակ չունենալ) հասկնալէ առաջ, անհրաժեշտ է սեռային գործարաններու մարդակազմութիւնը եւ բնախօսութիւնը հասկնալ:

Սեռային գործարանները մեծապէս կը տարբերին երկու սեռերուն մէջ: Սերնդագործումի տեսակէտով, առնական գործա-

րաններուն մէջ էն կարեւորն է ամորձիքը, որուն մէջ կը կազմուի սերմնակենդանին:

Իգական սեռային գործարաններուն մէջ, նոյն տեսակէտով, կարեւոր գործարաններն են ձուարանները եւ արգանդը: Առաջինին մէջ կ'արտադրուի միաբջիջ ձուն կամ հաւկիթը, իսկ երկրորդին մէջ կ'աճի արգասաւորուած սաղմը:

Արդ՝ սերնդագործումի համար էական գործողութիւնն է, սերմնակենդանիին միացումը իգական ձուին հետ, ինչ որ կը կոչուի արգասաւորութիւն:

Ուրեմն արգասաւորումը արգիլող ոեւէ պատճառ կարող է նաեւ պատճառ դառնալ ամլութեան: Որովհետեւ առանց արգասաւորումի, սերնդարծութիւն չի լինիր: Մէկ խօսքով, առանց աքլորի հետ դտնուող հաւուն հաւկիթին, հաւու ձագ չի լինիր:

Ուրեմն, նոյն ուղղութեամբ մտածելով, կրնանք հետեւցնել, թէ տղամարդուն պարտականութիւնն է, իր գործարաններուն մէջ արտադրուած սերմնակենդանին արգանդը հասցնել, որպէսզի միանայ իգական հաւկիթին հետ:

Հետեւաբար տղամարդը եթէ թերանայ իր մատուցումին մէջ, արդիւնքը կ'ըլլայ ամլութիւն: Ամլութեան պատճառները ամփոփենք ստորեւ:

1·— Զուգաւորումը յաջողցնելու համար անհրաժեշտ եղած կանգնումի պակաս, այսինքն անկարողութիւն:

2·— Անդամի չափազանց կարճութիւն եւ կամ մարդակազմական թերութիւններ:

3·— Ամորձիքներու բորբոքում, ջերմամիզութեան, սիֆիլիսի կամ ոեւէ հիւանդութեան պատճառաւ:

4·— Սերմնամբարի բորբոքում:

5·— Շագանակագեղձատապ (prostatite):

6·— Ընդհանուր հիւծող հիւանդութիւններ, ինչպէս շաքարախտ եւ հիւծախտ:

7·— Սերմնակենդանիի անշարժութիւն:

Կը հաստատուի, թէ ամլութեան 45% տոկոսով պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ տղամարդու ուսերուն վրայ:

Անցնինք:

Ամլութեան իգական պատճառներն են.

1․— Իգաւիողի անբնական թերութիւններ, որոնք բնական զուգաւորումը կ'արգիլեն։

2․— Իգաւիողի պատռուածք։

3․— Արգանդի պարանոցին չեղութիւնը կամ ծռութիւնը։

4․— Արգանդի պարանոցին բորբոքումը որ պատճառ կ'ըլլայ սերմնակենդանիներու փճացման եւ մահացման։

5․— Արգանդի ներքնաթաղանդներու բորբոքումներ։

6․— Արգանդի եղջիւրներուն խցումը (գոցուիլ) բորբոքումի հետեւանքով։

7․— Ջուարաններու բորբոքում։

8․— Հաւկիթ ածելու անկարողութիւն։

Ու այս պատճառները կը կազմեն ամլութեան 55% տոկոսը։

Վերոյիշեալ պատճառներուն վրայ պէտք է աւելցնել անծանօթ պատճառներ եւս, որոնց ինչ ըլլալը չենք գիտեր։ Որովհետեւ պատահած է որ զոյգեր, որոնք ամուլ մնացած էին տարիներ, ամուսնալուծումէ վերջ կրկին ամուսնութեան առեն զաւակի տէր եղած են։ Հոգեկան խառնուածքի տարբերութիւն, ներքնածոր գեղձերու անբնական գործունէութիւն, հոգեկան վիճակներ եւն. կրնան ազդել սերնդագործման բարդ երեւոյթին վրայ։

Հապա դարմա՞նը. ո՜հ, շատ դիւրին է։ Դարմանէ՛ վերոյիշեալ պատճառները, եթէ կրնաս, ու սկսիր համրել ծնունդները, մէկեակները, երկուորեակները, երեակները, քառեակները եւն. եւն.։

Հեշտ է այսպէս խօսիլ, եւ չարլաթաններուն յատուկ ոճ մը։ Անոնք պիտի ըսեն, «ոհ տիկին, մի մտահոգուիք, պզտիկ քիւրթաժ մը եւ դուք մի քանի ամիսէն սիրունիկ եւ թումպուլիկ տատրակ մը կ'ունենաք»։

Ա՜խ ինչ ըսեմ, քիւրթաժի սիրահարներուն ... Ինչ կ'արժէ քիւրթաժը եթէ արգանդին եղջիւրները գոցուած են։ Ի՞նչ կ'արժէ թամփօնըմանը, երբ կնոջ ամուսնին ամորձիքները սերմնակենդանի չեն արտադրեր։

Ո՛վ կին, ամուլ ե՞ս ու կ'ուզե՞ս զաւակ ունենալ, պարոն ամուսինդ հետդ առ եւ բժիշկիդ քովը գնա։

Ամուսնուդ սերմը թող քննուի նախ, եւ յետոյ արգանդիդ եղջիւրներուն գոց կամ բաց ըլլալու հարցը թող լուծուի մասնաւոր փորձով մը, յետոյ ... դիւրին է մնացածը։

Կը տեսնէ՞ք, կիներն ալ բացի գոցի հարց ունին։ Ականջ ունեցողը թող լսէ, թէ ներխուժող սերմնակենդանիին եւ սիգաճեմօրէն վայրէջք կատարող հաւկիթին միացումին արգելք եղող բոլոր խոչընդոտները պէտք է որ վերնան։

Ահա ամլութեան դարմանումը։ Ցանեցէք որ հնձէք։

ՇԱՔԱՐԱԽՏ ԵՒ ԻՆՍՈՒԼԻՆ

Երկու տարիէ ի վեր թերթերը այնքան շատ գրեցին Շաքարախտի եւ Ինսուլինի (կղզեկահիւթ) մասին, որ գրեթէ ամէն մարդ կէս բժիշկ դարձաւ այդ հիւանդութեան համար։

Արդարեւ Գանատացի երիտասարդ գիտուն բժիշկին, Տոքթ. Պէնթինկի Ինսուլինի գիւտը հրաշագործ գիւտ մըն է եւ մեծ յաջողութիւն։ Սակայն, այսուհանդերձ Ինսուլինը Շաքարախտի արմատական դարմանումը չէ։

Ինսուլինի ներարկումներով Շաքարախտը արմատախիլ ընել կարելի չէ։ Այս մասին պէտք է որոշ եւ ուղիղ գաղափար կազմել։

Ինսուլինի ներարկումները Շաքարախտէ տառապողի մը արեան եւ մէզին մէջ ամբարուող աւելորդ շաքարի սպառմանը եւ այրուելուն կը սատարէ միայն, առանց շաքարախտի իսկական պատճառը եղող հիւանդացած Փանքրէասը բուժելու։

Երկու տարիէ ի վեր Պոսթընի հանրածանօթ բժիշկներէն Շաքարախտի մեծահամբաւ մասնագէտը Տոքթ. Ճօսլենի կողմանէ հիւանդանոցներու մէջ կատարուած փորձերը կուգան հաստատել այն իրողութիւնը, թէ Շաքարախտէ տառապողներուն երկու–երրորդը առանց Ինսուլինի կարող են դարմանուիլ եւ միայն մէկ երրորդը Ինսուլինի պէտք ունի։

Երիտասարդ եւ նիհարակազմ շաքարախտաւորներ, որոնք հակառակ կերուխումի քօնթրոլին կշիռքէ կ'իյնան եւ կամ ոեւէ գործողութեան ենթարկուելու վտանգին տակ կը գտնուին եւ կամ Քօմայի կ'ենթարկուին, Ինսուլինի պէտք ունին։ Իսկ անդին տարիքոտ եւ մանաւանդ գէր շաքարախտաւորներ երբեք Ինսուլինի պէտք չունին, եթէ կերուխումի քօնթրօլով շաքարազերծ կրնան պահել իրենց մէզն ու արիւնը, պայմանաւ որ գործողութեան եւայլնի պէտք չունենան։

Ահա ասոնք են ինսուլինի, փառաբանեալ կղզեկահիւթի մասին վերջին փաստերն ու տեսութիւնները: Շաքարախտէ տառապողներ ըստ այնմ կրնան կարգադրել իրենց դարմանումը իրենց բժիշկներուն հետ:

Ք. ՃԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐԸ

Ք. ճառագայթներուն գիւտը ախտաճանաչութեան մէջ մեծ յեղաշրջում յառաջ բերած է, բազմաթիւ հիւանդութիւններու պատճառները երեւան հանելով եւ անոնց բուժումը կարելի դարձնելով:

Դժբախտաբար, հասարակութիւնը՝ տարուած ըլլալով մեծախօսներու չափազանցեալ յայտարարութիւններէն, այդ գիւտին մէջ անհամար հրաշքներ տեսնել կ'ակնկալէ: Եւ այսպէս շատեր կը դիմեն բժիշկներու, Ք. ճառագայթներով նկարուելու համար, վստահ համոզումով որ անոնք ամէն գաղտնիք երեւան հանելու կարողութիւնն ունին:

Այդ կարծիքը մասամբ ուղղելու եւ Ք. ճառագայթներու խական օգուտները թուելու պիտի ձգտին այս քանի մը տողերը:

Ք. ճառագայթները ելեքտրական հոսանքով կ'արտադրուին մասնաւոր մեքենաներու միջոցաւ. անոնք այլ եւ այլ նիւթերու մէջէն թափանցելու յատկութիւնն ունին, այդ նիւթերու ֆիզիքական թանձրութեան եւ խտութեան համեմատ, այնպէս որ ոեւէ առարկայ, Ք. ճառագայթին համար դիւրաթափանց, կիսաթափանց եւ կամ դժուարաթափանց է:

Բժիշկները այս յատկութենէն օգտուելով մարմնոյն այլ եւ այլ մասերէն Ք. ճառագայթներ անցնելով զանոնք կը լուսանկարեն եւ անոնց ոըպխութիւնը կ'ուսումնասիրեն: Ք. ճառագայթներու այրիչ եւ խորտակիչ յատկութիւններէն ալ օգտուելով, քաղցկեղի եւ ուռիչ ցաւի նման հիւանդութիւնները դարմանելի եղած են:

Հետեւեալ պարագաներուն Ք. ճառագայթները օգտակար եղած են եւ կրնան ըլլալ:

Ա.— Ոսկորներ: Ոսկորները կիր կը պարունակեն. կիրը դժուարաթափանց է, հետեւաբար ոսկորներու արտադրած շուքին

շնորհիւ կարելի է գտնալ անոնց կոտրած կամ հիւանդացած ըլլալը: Ոսկրային հիւծախտը, ֆրանկախտը եւ քաղցկեղը այնպիսի փոփոխութիւններ կը ստեղծեն ոսկորներու մէջ, որ անոնց ձգած շուքը կը տարբերի բնականէն:

Ատամնաբոյժները կ'օգտուին այս պատեհութենէն եւ ակռաներուն մասին գաղափար կը կազմեն:

Ոսկորներու ոեւէ անբնական վիճակէն տառապողներուն կը յանձնարարենք Ք. ճառագայթներով նկարուիլ:

Բ.— Օտար մարմիններ: Մետաղները ընդհանրապէս դժուարաթափանց են Ք. ճառագայթներու համար: Մարմնոյն մէջ գտնուած օտար առարկաներ, ինչպէս կապարներ, գամեր, ասեղներ եւայլն կարելի է տեսնել այս ճառագայթներով: Զինուորական հիւանդանոցներուն մէջ, պատերազմի ատեն, Ք. ճառագայթները մեծապէս կը սատարեն վիրաբուժական աշխատանքի: Միզափամփուշտի, երիկամունքներու եւ մաղձափամփուշտի քարերը դիւրութեամբ տեսանելի են Ք. ճառագայթով առնուած պատկերներուն մէջ:

Գ.— Թոքերը եւ սիրտը: Թոքախտը եւ ֆրանկախտը եւ երբեմն ալ քաղցկեղը այս գործարաններուն մէջ այնպիսի հիւանդոտ փոփոխութիւններ յառաջ կը բերեն, որ անոնց բնական թափանցիկութիւնը կ'այլափոխուի, հետեւաբար Ք. ճառագայթներով կարելի է նկարել զանոնք եւ կանուխէն ճանչնալ այդ հիւանդութիւնները:

Կասկածելի անձեր եւ մանաւանդ թոքախտաւոր ծնողներէ սերած անհատներ օգտուելու են Ք. ճառագայթներէն:

Գ.— Ստամոքս եւ աղիքներ: Այս գործարաններուն մսեղէն պատերը դիւրաթափանց են Ք. ճառագայթներուն համար. հետեւաբար շուք չեն ձգեր: Ասոնց ոըպխութիւնը հասկնալու համար, անհատներուն պիզմութախտան կաթ կը խմցնեն եւ այդպէս կը նկարեն. պիզմութը շուք կը ձգէ, եւ աղիքներուն ձեւը եւ տեղափոխութիւնը բացայայտ կ'երեւին: Հինցած էփփէնտեսայթիսը այս միջոցաւ կը ճանաչուի:

Պոսթընի հանրային հիւանդանոցներուն մէջ Ք. ճառագայթներու մեքենաներ կան. այդ հաստատութիւնները միշտ պատրաստ են չափաւոր գիներով նկարել բժիշկներու կողմանէ իրենց

զրկուած անհատները: Աղքատ անհատներ մասնաւոր դիմումներով կարող են ձրիօրէն օգտուիլ այս մեքենաներէն:

Կը յանձնարարենք հանրութեան, օգտուիլ Բ. ճառագայթներէն վերեւ յիշուած պարագաներու մէջ:

ԿԵՌՔԸ

Կեռքը կամ քերուըտուքը, որ մորթային հիւանդութեանց անբաժան ընկերն է, յաճախ կը պատահի անջատաբար մարմնոյն այլեւայլ մասերուն մէջ եւ երբեմն ալ կը տարածուի մորթին բոլոր մասերուն վրայ:

Կեռքէ տառապողներ շարունակ կը քերուին եւ յաճախ այնքան կը չարչարուին, որ ճարահատ՝ անձնասպան կ'ըլլան:

Մարմնոյն հետեւեալ մասերը, առանց բորբոքումներ եւ կամ վէրքեր ունենալու, մշտատեւ գրգռութեան եւ կեռքի մէջ կրնան ըլլալ. սրունքները, գլուխը, կռնակը, յետոյքը եւ ծննդամիզական արտաքին գործարանները, ամորձիքները, եւայլն:

Այս կացութեան պատճառները այլազան են, եւ կրնան բաժնուիլ հետեւեալ դասակարգերու.—

Ա.— Արտաքին պատճառներ.

1.— Աղտոտութիւն: Մորթը շարունակ կը քրտնի, փոշին, քրտինքին հետ խառնուելով, թեթեւ աղտի խաւ մը կը ստեղծէ մորթին վրայ: Այս խաւը մորթին մեռած բջիջներուն կանոնաւոր արտաքսման, մորթին իւղը մատակարարող գեղձերուն բնականոն գործունէութեան եւ քրտինքին հոսման արգելք կ'ըլլայ: Արդիւնքը այն կ'ըլլայ որ մորթին ջիղերը կը խանգարուին եւ ենթական կը սկսի քերուիլ: Փոշոտ արհեստներու մէջ գործողներ յաճախ այս պատճառով կեռք կ'ունենան:

2.— Մորթին մակաբոյծները: Ոջիլը եւ լուն իրենց ներկայութիւնը կը զգացնեն ենթակային: Տարագրութեան բովէն անցնողները կրնան փաստել այս իրողութիւնը:

3.— Թոյներ: Թունաւոր խոտեր եւ կամ թունաւոր կազեր կեռք յառաջ կը բերեն: Պատերազմի ատեն գործածուող կազերը՝ օրինակ:

4.— Զգեստները: Բրդեղէն եւ փանէլայէ շինուած մազոտ հագուստները կեռք յառաջ կը բերեն:

5.— Օճառները: Մեծ քանակութեամբ քօսթիկ սոտա պարունակող օճառներ եւ արուեստականօրէն շինուած օճառներ կեռք յառաջ կը բերեն:

Բ.— Ներքին պատճառներ.—

1.— Տեղական: Յետոյքին մէջ որդերու գոյութիւնը, մայասըլ եւ կամ ճեղքուածքներու գոյութիւնը յաճախ անտանելի քերուըտուք յառաջ կը բերեն: Շաքարախտէ տառապող եւ ճերմակահոսութենէ տառապող կիներ բունոցի քերուըտուք կ'ունենան:

2.— Ընդհանուր ներքին խանգարումներ: Այս խանգարումները աւելի կարեւոր են կեռք յառաջ բերելու տեսակէտով: Ասոնք են՝ շաքարախտ, ջղայնոտութիւն, երիկամունքներու բորբոքումներ, լեարդի բորբոքումներ, արեան մէջ բնականէն աւելի շաքարի եւ իւրիք էսիտի գոյութիւն ձուարաններու աններդաշնակ գործունէութիւն, դեղնութիւն, յղութիւն, եւայլն: Ասոնք արեան եւ մէզի քննութիւնով երեւան կ'ելլեն:

Կեռքի դարմանումը կը կայանայ վերոյիշեալ պայմաններուն բարձման եւ արտաքին մաքրութեան մէջ: Յաճախ լուացուելիք ջուրին մէջ քիչ մը պէյքինկ սոտա եւ կամ փառնտ մը նշա օգտակար են: Ոմանք պաղ ջուրով լոգանքէ, իսկ ուրիշներ տաք ջուրով լոգանքէ կ'օգտուին: Երբեմն ալ ջիղերու վրայ պզտիկ գործողութիւններ անհրաժեշտ են վերջնական եւ արմատական բուժումի համար:

ԿԵՂԾ ՄԱՇԿԸ

Կեղծ Մաշկը, որ Ամերիկայի մեծ քաղաքներուն մէջ մնայուն հանգամանք առած է, տարեկան 25,000 մանուկներու մահուան պատճառ է: Դժբախտաբար, այս զոհերուն մէջ հայ մանուկները կարեւոր տոկոս մը կը կազմեն: Պատճառը՝ հայ ծնողներու անհոգութիւնն է հանդէպ կոկորդային հիւանդութեանց:

Այս խիստ աղետաբեր հիւանդութեան մասին պզտիկ լուսաբանութիւն մը, կը յուսանք, օգտակար պիտի ըլլայ մեր նորափթիթ սերունդին համար:

Կեղծ մաշկը, որ խիստ տարափոխիկ հիւանդութիւն մըն է, յառաջ կուգայ Բլէպ-Լէօֆլըր անունով մանրէի մը քթին, կոկորդին, նշանագեղձերու եւ երբեմն ալ աչքի խլնային թաղանդներուն վրայ աճումով: Վարակումը տեղի կ'ունենայ փռնգտալու, համբուրելու, միեւնոյն ամանէն ուտելու եւ խմելու միջոցաւ: Տան մէջ գտնուող ընտանի անասունները, ինչպէս շուն կամ կատու, մեծ դեր կը խաղան իբր միջնորդ այս մանրէներու փոխանցման համար:

Մէկէն մինչեւ տասը տարեկան մանուկներ խիստ ենթակայ են կեղծ մաշկի. նորածինները բաղդատաբար ախտազերծ են եւ չեն վարակուիր դիւրաւ. իսկ քանէ վերջ վարակուողները բացառութիւն կը կազմեն: Այս հիւանդութեան դէմ ի ծնէ ախտազերծ եղողներ կրնան միջնորդի դեր կատարել առանց վարակուելու: Ենթակայ եղողները դիւրաւ երեւան կ'ելլեն:

Բլէպ-Լէօֆլըր մանրէները շուտով կը սկսին աճիլ վերեւ յիշուած թաղանդներուն վրայ եւ հոն կաթնագոյն կամ դեղնորակ մաշկ մը յառաջ կը բերեն,— մաշկ մը, որ կեղծ է եւ մանրէներու, թարախի բջիջներու եւ խլնային արտադրութեան խառնուրդ մըն է, դիւրաւ կ'արիւնի եւ դժուարութեամբ կը փրցուի:

Մանրէներու արտադրած թոյնը արեան մէջ շրջան ընելով 100–102 աստիճան տաքութիւն, ընդհանուր թուլութիւն, շնչահեղձութիւն եւ երբեմն ալ անդամալուծութիւն եւ մահ կը պատճառէ:

Կեղծ մաշկի ախտաճանաչութիւնը կը կատարուի դեղնորակ մաշկի գոյութեամբ եւ մանրէաբանական քննութեամբ: Ուեւէ կասկածելի կոկորդատապեր մանրէաբանական քննութեան ենթարկուելու են:

Դարմանումը կը կայանայ հակաթոյնի ներարկման եւ տեղական հականեխականներու գործածութեան մէջ: Հակաթոյնը որքան կանուխ ներարկուի այնքան շուտափոյթ ապաքինում ակընկալելի է:

Հայ ծնողաց կը թելադրուի, որ օգտուին գիտութեան նորանոր գիւտերէն եւ իրենց նորածին մանկիկները մահուան զոհ չընեն:

ԲԱԶՄԱԾՆՈՒԹԻ՞ՒՆ ԹԷ ՍԱԿԱՒԱԾՆՈՒԹԻՒՆ

Քսաներորդ դարու քաղաքակիրթ ժողովուրդներու համար այժմէական կարեւորութիւն ունեցող հարց մըն է մեր վերնագիրը:

Փաստուած իրողութիւն է, որ զարգացած եւ ինտէլլիգէնտ դասակարգը սակաւածնութեան ջատագով է: Այս դասակարգի պատկանողներ, այլեւայլ միջոցներով, օրինական, եւ ոչ օրինական ,կը յաջողին սահմանափակել ծնունդներու թիւը, ըստ իրենց բաղձանքին եւ փափաքին:

Սակայն, միջակ եւ աղքատ դասակարգի պատկանող ընտանիքներ, անծանօթ ըլլալով բազմածնութիւնը արգիլող միջոցներուն, կը խճողուին նորածիններով:

Բազմածնութեան բնական հետեւանքը կ'ըլլայ աղքատութիւն, թերի կրթութիւն եւ զարգացում:

Ու այս բնական հետեւանքին մղձաւանջէն տարուելով՝ կարգ մը մարդիկ, նոր Մալթուսականները, մարդկութեան բարիքին համար կը յանձնարարեն սակաւածնութիւնը:

Անոնք կը պնդեն, թէ հասարակ ժողովուրդը պէտք է այնպէս դաստիարակուի, որ կարող ըլլայ դէթ աւելորդ ծնունդներն արգիլել, մէկ խօսքով՝ կիներու յղացումն արգիլել, երբ որ ցանկալի չէ յղութիւնը:

Քաղաքակիրթ բոլոր պետութիւնները սկզբունքով հակառակ են նոր Մալթուսականներու պաշտպանած տեսակէտին եւ օրէնքով խստիւ արգիլած են բազմածնութիւնը արգիլող միջոցներու ընդհանրացումն ու ծաւալումը:

Հետեւաբար, հասարակ ժողովուրդը, անծանօթ ըլլալով յղացումն արգիլող միջոցներուն, կը ստիպուի ապօրինի եւ երբեմն ալ խիստ վտանգաւոր միջոցներով արգասաւորուած սաղմը վիժեցնել յղութեան պարագային:

Ու ահա այս պատճառաւ քաղաքակրթուած ժողովուրդներու մէջ վիժեցումը, այսինքն՝ սաղմնասպանութիւնը մեծ տոկոսներու հասած է ու հանրային չարեաց աղբիւր մը, անէծք մը դարձած է:

Դժբախտաբար, վիժեցումի եւ սաղմնասպանութեան աններելի եւ պժգալի սովորութիւնը տակաւ առ տակաւ մուտք գտնե-

լու վրայ է հայ ժողովուրդին մէջ, եթէ արդէն իսկ ընդհանրացած չէ։

Հայ կիներէ ոմանք ծանրաբեռնուած՝ բազմանդամ ընտանիքի մը հոգսերով, ճարահատ կը դիմեն այդ վտանգաւոր միջոցին։

Այս դասակարգին պատկանող մայրերուն առած յուսահատութեան քայլը մասամբ բացատրելի է թերեւս, բայց ոչ ներելի· սակայն, սակաւանդամ ընտանիքի տէր մայրերուն վիժեցումի արարքը թէ աններելի է եւ թէ վնասակար, ամէն տեսակէտով։

Բայց ... հոս կարեւոր է շեշտել, թէ վիժեցումը պարզապէս ոճրագործութիւն է, ինչ պարագայի տակ ալ պատահի։ Որովհետեւ մէկ քանի շաբաթուան սաղմը նորածին մանկան մը չափ կենդանի է եւ ապրելու իրաւունք ունի։

Վիժեցումի դիմող մայրեր պէտք չէ որ մոռնան այս կարեւոր կէտը· անոնք՝ վիժեցումի դիմելով ոճրագործութեան եւ երբեմն ալ ինքնասպանութեան ճամբուն հետեւած կ՚ըլլան։

Բազմածնութեան արգիլումը ապահովող միջոցը պէտք չէ փնտռել վիժեցումի մէջ։

Ուրեմն, ի՞նչ պէտք է ընել։

Շատ դժուարին է պատասխանել այս հարցումին, մանաւանդ հայերուս համար։ Երբ մեր նօսրացած շարքերը խտացնելու համար աւելի ծնունդներու պէտքն ունինք, մենք ի՞նչպէս կրնանք մեր ընտանիքներու թիւը կրճատել։

Կը յուսամ թէ ընթերցողներուն ազգասիրական զգացումները վիրաւորած չեմ ըլլար, եթէ խոստովանիմ, թէ ես առանձնապէս անհակակշիռօրէն եղած բազմածնութեան հակառակ եմ։

Ի՞նչ կ՚արժէ քանակով հարուստ, իսկ որակով աղքատ ազգ մը։ Փաստը մեր աչքին առջեւն է։ Որակով հարուստ Մեծն Անգլիան, քանակով տասնեակ հարիւր միլիոններու հասնող ազգերուն միահեծան տէրը չէ՞ միթէ։

Ամերիկահայ ընտանիքներուն համար, այս երկրին պայմանները ի նկատի ունենալով, չորսէն աւելի զաւակներ ոչ միայն աւելորդ է, այլ նաեւ բեռ մը անբաղձալի։

Ուրեմն, ինչո՞ւ երիտասարդ մայր մը իր ծաղիկ հասակին մէջ խամրեցնել չորս տարուայ մէջ երեք զաւակներու ծանր բեռը բարդելով անոր ուսերուն եւ հետզհետէ զաւակներուն թիւը երկոտասնեակի մը (տըզըն) մօտեցնել։

Մենք հաւատալով հանդերձ բազմածնութեան հակակշռի տակ առնուելով արգիլումին, իբր դարման եւ ճար՝ վիժեցումը չենք կրնար յանձնարարել մեր ժողովուրդին։

Մենք կը հաւատանք ժողովուրդին բնախօսական նիւթերու շուրջ դաստիարակուելուն եւ կը նկատենք զայն միակ միջոցը քանակով միջակ, բայց որակով ճոխ ու բարձր ազգ մը ապահովելու համար։

Հաստատուած իրողութիւն է, թէ հօր եւ մօր գիտութեամբ եւ մասնաւոր հոգածութեամբ յառաջ եկած յղութիւն մը լաւագոյն եւ էն բնական ծնունդին սկզբնաւորութիւնն է։ Ծնողներու աւելի առողջ եւ երջանիկ կեանքի շրջանին մէջ արտադրուած սերունդը, անգիտակցաբար եւ պատահականօրէն արտադրուած եւ վիժեցումի շատ մը միջոցներուն տոկալէն վերջ աշխարհ եկող սերունդէն բիւրապատիկ բաղձալի է մեզ համար։

ՎԱՐԱԿՄԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

Ոեւէ արուեստի մէջ նորութիւններու գիւտն ընողներ եւ նորութիւններու հետեւողներ յաճախ կը ծաղրուին, կը հալածուին եւ յարձակումի կ՚ենթարկուին իրենց նուազ լայնամիտ եւ երբեմն ալ նեղմիտ արուեստակիցներու կողմանէ։

Բժշկութեան մէջ ալ միշտ նոր գիւտերը սկեպտիկ աչքերով դիտուած եւ գրեթէ միշտ ալ ծաղր ու ծանակի ենթարկուած են, բայց ժամանակի ընթացքին՝ անոնց արժէքը փաստուելով, ընդունելի դարձած են նոյնիսկ հակառակորդներու կողմէն։

Այսպէս է եղած Էտվըրտ Ճէննըրի պատուաստի (ծաղկախտի դէմ) գիւտը, ժամանակին խստիւ քննադատուած՝ իսկ այժմ գրեթէ ընդհանրացած։ Այսպէս էր կեղծմաշկի հակաթոյնի գիւտը ժամանակին, իսկ այսօր հրաշքներ գործող։ Այս գիւտերուն շարքը մեծ է· անցնինք։

Վերջին տասնամեակ մը տարիներու ընթացքին, նոր տեսութիւն մը, ըսենք, նոր գիւտ մը, յառաջ քշուեցաւ Ամերիկեան Բժշկութեան կողմանէ։ Այդ էր, կարգ մը հիւանդութիւններու պատճառը բացատրել վարակման աղբիւրներէ թունաւորումի տեսութիւնով։

Մեր ակնարկած հիւանդութիւններն են յօդացաւ (ռիւմըթիզմ), յօդուածատապ (արթհրայթիս), ջղատապ (նուրայթիս), ջղացաւ (նիւրէլճիա), մկանատապ եւ մկանացաւ (մայօսայթիս):

Վարակման աղբիւրներէ թունաւորումի տեսութեան հաւատացողներ սկսան պնդել, թէ վերոյիշեալ հիւանդութիւնները, որոնց իսկական պատճառը անծանօթ կը մնար բժշկութեան, արդիւնք էին որոշ գործարաններու մէջ արտադրուած բորբոքումներու եւ այդ բորբոքումներու արտադրած թոյներուն:

Ըստ այդ տեսութեան, այդ վարակման աղբիւրներն էին՝ իրենց կարեւորութեանը կարգով՝ փտած ակռաները, ակռաներու արմատներուն մէջ արտադրուած պալարները (էպսէզ), լինդերու թարախային բորբոքում (փայօրիա), նշագեղձիկներու բորբոքում, թարախոտած մաղձափամփուշտատապ, հինցած կուրաղեստապ, արգանդի խողովակներուն հինցած թարախային բորբոքումներ, շագանակագեղձի բորբոքում եւ մինչեւ անգամ պլընդութիւն:

Այս նոր տեսութեան հաւատացողներ շուտով լծուեցան գործի ու փտած ակռաները, հիւանդկախ թանսըլները (նշագեղձիկ), բորբոքած լինդերը, կուրաղեստապերը եւ մաղձափամփուշտները, մինչեւ անգամ շագանակագեղձը (փրօսթէյթ) մէկիկ մէկիկ մաքրագործուեցան, մէկ խօսքով ջարդուեցան:

Տառապող հիւանդներէ շատեր օգտուեցան, ոմանք քիչ, ոմանք շատ. իսկ ուրիշներ երբեք չ՚օգտուելէ զատ վնասուեցան:

Ու այս խանդավառութեան օրերուն՝ թացն ալ չորին հետ վառեցաւ ու տակաւին կը վառի: Այսինքն՝ երբեմն առողջ ակռաներ եւ առողջ թանսըլներ ալ զոհուեցան փտածներուն եւ հիւանդկախներուն հետ ու տակաւին կը զոհուին:

Բայց ասիկա չի փաստեր, թէ անիմաստ է վարակման աղբիւրներու փճացումը:

Ընդհանրապէս այդ աղբիւրներուն չորացումովը հրաշքի մօտ արդիւնքներ ձեռք ձգուած են, պայմանաւ որ վարակման իսկական աղբիւրը գտնուած ըլլայ:

Ուստի կը թելադրենք մեր ընթերցողներուն, որ աչալրջօրէն հսկեն իրենց առողջութեան վրայ եւ, երբոր տառապին յօդացաւէ, յօդուածատապէ, ջղատապէ եւ ջղացաւէ, դիմեն իրենց վըս-

տահած մէկ բժշկին եւ հետեւին անոր թելադրութիւններուն:

Պէտք չէ մոռնալ նաեւ, որ կիսկատար մաքրուած ակռաներ ու լինդեր, կիսկատարօրէն մաքրուած վարակման աղբիւր մը կրնայ աղէտաբեր ըլլալ գործողութեան ենթարկուելէ առաջ եղածին չափ եւ թերեւս քիչ մըն ալ աւելի:

Այսու հանդերձ պէտք է խոստովանիլ, թէ եղած բոլոր գործողութիւնները յաջող չեն ըլլար եւ երբեմն մինչեւ անգամ մահ կրնայ պատահիլ թանսըլի եւ կամ վարակման ուրիշ մէկ աղբիւրի վրայ կատարուած գործողութիւններէն:

Ամէն արուեստի մէջ չափազանցողներ, ամենակարողներ, շարլաթաններ եւ կեղծեր կարելի է գտնել: Սակայն, այդպիսիներուն գոյութիւնը պէտք չէ որ իբր փաստ յառաջ քշուի բարեխիղճ արուեստագէտներուն համբաւը արատաւորելու մտադրութեամբ:

Ներկայիս տիրող բժշկական կարծիքն այն է, թէ վարակման աղբիւրները վերոյիշեալ հիւանդութիւններուն կարեւոր պատճառներն են, բայց ոչ միակ պատճառը: Ուստի այդ հիւանդութեանց պարագային, եթէ ստուգուի թէ վարակման աղբիւրներ գոյութիւն ունին, առանց այլեւայլի պէտք է փճացնել եւ չորացընել այդ աղբիւրները: Որովհետեւ դեղարանի մը ամբողջ կարմիր ու կանանչ դեղերը անզօր պիտի ըլլան դարմանել կացութիւն մը, եթէ անոր իսկական պատճառը մնայ գործօն վիճակի մէջ:

Հոս կրկնենք մեր հինէն ի վեր պնդած կարծիքը: Հիւանդութիւն մը դարմանելու համար առաջին քայլն է հիւանդութիւնը ճանչնալ եւ անոր իսկական պատճառը երեւան բերել: Գործը մասամբ կը դիւրանայ այդ նախապատրաստութենէն վերջ միայն: Ախտանիշերու (սիմթըմ) միայնակ դարմանումի դարը անցած է:

ՇԱՆԹԸ

Շանթը.— Յուլիս 7-ի երեկոյեան՝ փոթորիկն ու ամպրոպը, շանթն ու հեղեղները մրցումի ելած էին, ահ ու սարսափ, մահ ու աւեր սփռելով ամէն կողմ:

Ո՞վ չսարսափեցաւ ու չսարսռեցաւ այն գիշեր, երբ երկինքը կը գոռար ու կը փայլատակէր անվերջ:

Այդ երեկոյին ես համոզուեցայ, թէ պարապ տեղը չէր որ մեր նախնիքը կը պաշտէին շանթն ու որոտը, որոնց մէջ աստուածային կարողութիւն կը նշմարէին:

Հետեւեալ առաւօտ թերթերը տուին ցուցակը եղած աւերներուն եւ մահերուն:

Գիտութեան վարպետները սակայն շանթին մէջ ոչ Աստուած կը նշմարեն եւ ոչ ալ հրաշագործութիւնք: Անոնք մաթեմաթիքական ճշդութեամբ կը վերլուծեն շանթին արտադրութիւնը: Անոնք մեզի կ'ըսեն, թէ ամպերու մէջ գոյացած մեծաքանակ ելեքտրականութիւնը երբ երկրագունդին ելեքտրականութեան հետ չփուելով միանայ անոր, այն ատեն յառաջ կուգայ շանթ եւ որոտ:

Այս ելեքտրական միացումին վայրը գտնուող ամէն կենդանի էակ, ելեքտրական աթոռին վրայ մեռնող ոճրագործին պէս կը մահանայ:

Շանթի եւ որոտի ատեն զգուշանալու է մեծ եւ բարձր ծառերու քով գտնուելէն: Ընդհանրապէս շանթը բարձրաբերձ ծառերու եւ աշտարակներու սիրահար է:

Քաղաքներու մէջ գտնուող շատ մը բարձր շէնքեր շանթարգելներով պաշտպանուած են: Շանթի եւ որոտի ատեն զգուշանալու է թէլէֆոն ընելէ, ելեքտրական հովահարներ (փէն) գործածելէ:

Սաստիկ փոթորիկներու ատեն սենեակին պատուհանները գոցելով մութին մէջ սպասել լաւագոյն միջոցն է շանթէ հեռու մնալու համար: Դաշտերու մէջ գտնուողներ նախընտրելու են անձրեւի տակ թրջուիլը՝ ծառերու տակ պատսպարուելով շանթին ենթարկուելէն:

Շանթը բնութեան անսահման եւ անսանձ ոյժին արտայայտութիւնն է: Փափաքելի է, որ գիտունները շանթը սանձահարեն եւ օգտագործեն յօգուտ մարդկութեան, որ դարերէ ի վեր բիւրաւոր զոհեր տուած է այդ հրէշին:

ՏԱՔԷՆ ՎԵՐՋ ԱՆՁՐԵՒ

Ընթերցողները լաւ գիտեն, թէ յաճախ ծովեզերեայ վայրերու մէջ սաստիկ տաքերուն կը յաջորդէ անձրեւի հեղեղը: Ինչո՞ւ արդեօք: Սաստիկ տաքը մեծաքանակ ջուրերը շոգիացնելով կը բարձրացնէ մթնոլորտին մէջ: Շոգիով խճողուած եւ ծանրաբեռնուած մթնոլորտին զանազան խաւերուն մէջ կը պատահին յանկարծակի բարեխառնութեան փոփոխութիւններ եւ իբր հետեւանք տեղի կ'ունենայ շոգիի խտացում եւ անձրեւ:

Եթէ մթնոլորտի բարձրագոյն խաւերը յանկարծ պաղին, այն ատեն փոխան անձրեւի կը տեղայ կարկուտ: Կարկուտը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ անձրեւի սառած կաթիլներ: Շատ տաք եւ խոնաւ օդերուն դաշտահանդէս գնացողներ լաւ կ'ընեն, որ անձրեւի համար նախապատրաստութիւն ընեն: Խելացի կոյսերու պատմութիւնը ճշմարիտ է այս իմաստով: Սեւ ժամերուն համար սկիզբէն պատրաստուիլ մեզ կ'ազատէ շատ մը յուսախաբութիւններէ:

ԹՈՔԱԽՏԸ

Թոքախտը՝ թոքերու հիւծախտն է: Հիւծախտը, որ մարդկային գործարաններէն ոեւէ մէկուն մէջ կրնայ բոյն դնել, ամենէն շատ կը յարձակի թոքերուն վրայ: Այս պատճառաւ թոքախտ ու հիւծախտը գրեթէ հոմանիշ են դարձած:

Թոքերը, որոնք երկուք են, աջ եւ ձախ, զետեղուած են կրծքի վանդակին մէջ: Աջ թոքը երեք բաժանում ունի· իսկ ձախը՝ երկու: Սիրտը՝ երկու թոքերու մէջտեղ զետեղուած է:

Թոքերուն պաշտօնն է շնչառութիւն, որու միջոցաւ արեան զտում եւ մաքրում տեղի կ'ունենայ: Թոքերու ներսի դին, շնչափողերու ճիւղաւորումով բաժնուած է հազարաւոր խցիկներու, որոնք օդով կը լեցուին շնչառութեան պարագային եւ կը պարպուին շնչառութեան ատեն:

Արդ, երբ կեանքի համար այսքան կարեւոր գործարան մը հիւծախտէ վարակուի, բացայայտ է, թէ որքան վտանգաւոր կացութիւն մը կը ստեղծէ:

Թոքախտի զոհերը այնքան շատ են, որ այս հիւանդութիւնը

իրաւացիօրէն ճերմակ ժանտախտ (white plague) անունը առած է:

Հիւծախտը Փրոֆ. Քօխի միջոցաւ երեւան հանուած մանրէներու գործունէութեան արդիւնքն է: Այս մանրէները իրենց յարձակած հիւսուածքին մէջ պզտիկ ուռոյցներ կը ստեղծեն: Ժամանակի ընթացքին ուռոյցները կը փտին եւ թարախ կը կազմեն: Թարախը բնականօրէն առողջ հիւսուածքը կը փճացնէ: Արդիւնքը՝ գործարանային հիւսուածքներու մէջ անպէտ դրպաններու կազմութիւն, փտում, թունաւորում եւ մահ:

Երբ այս մանրէները թոքերու վրայ յարձակին, հոն՝ իրենց ստեղծած ուռոյցներու միջոցաւ օդի խցիկները կը գոցեն եւ շնչառութիւնը կը խանգարեն, եւ հետզհետէ թարախ արտադրելով՝ թոքային հիւսուածքը կը փճացնեն: Փոշոտ արհեստներ, սնունդի պակաս, ֆիզիքական ուժերու անչափաւոր վատնում եւայլն այս մանրէներու գործունէութեան մղում կուտան:

Թոքախտը՝ երբ առաջին քայլին մէջ ճանչցուի, բուժելի է: Հետեւեալ նշանները թոքախտի կասկածելի եւ իսկական ախտանշաններն են.

Ա.— Կասկածելի նշաններ:

1.— Առանց բացայայտ պատճառի ծանրութեան յարատեւ պակսում:
2.— Դալկութիւն, անարիւնութիւն եւ ուժաթափութիւն:
3.— Չոր եւ շարունակական հազ:
4.— Կուրծքի եւ կռնակի ցաւեր եւ խիթեր:
5.— Գիշերային քրտինք, մանաւանդ առտուան դէմ:

Բ.— Իսկական նշաններ:

1.— Թարախանման խուղխի թքնում:
2.— Կէսօրէ վերջ տաքութեան բարձրացում եւ մրսում:
3.— Գիշերային պաղ քրտինք:
4.— Առաւօտեան՝ տաքութեան անբնական անկում:
5.— Բաղկերակի արագացում:
6.— Արիւնալից խուղխի թքնում:
7.— Խուղխի մէջ, մանրացոյցով յետ քննութեամբ թոքախտի մանրէներու երեւում:
8.— X ճառագայթներով թոքերու քննութեան ատեն, պատկերի մէջ մասնաւոր շուքերու երեւում:

Թոքախտի կասկածելի նշաններուն վրայ միայն հիմնուելով թոքախտի վճիռ տալ յիմարական է: X ճառագայթներով եւ մանրացոյցով քննութիւն անհրաժեշտ է դրական եզրակացութեան յանգելու համար:

Անվերապահօրէն կը յանձնարարենք բոլոր անոնց, որոնք կը կասկածին իրենց առողջութեանը վրայ, քննուիլ դիտութեան նորանոր միջոցներով, որն է X ճառագայթը եւ մանրացոյցը:

---

40 ԹԻՒԸ ԵՒ ԹՈՔԱԽՏԸ

Քառասուն թիւը արեւելեան երեւակայութեան մէջ կարեւոր տեղ գրաւած է:

Օրինակ.— «Քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր հարսնիք ըրին»ով կը վերջանան մամաներու հէքեաթները: «Քառասուն օրէն կը վարժուիս», կ'ըսէ հայրը իր բանտարկեալ տղուն: «Յիսուս քառասուն օրէն երկինք բարձրացաւ», կ'ըսէ Աւետարանը: «Նորածին մանուկը պէտք չէ բացօդեայ տեղեր տարուի, քառասունը չլրացուցած», կը պատուիրեն մամաները:

Սանթիփէդ կոչուած սողունը «Քառսօն Վիտնին» այսինքն (քառասուն ոտքով) կը կոչեն իմ հայրենակիցներս, Քէսապցիները:

Այսպէս շատ են 40 թիւի գործածութեան ձեւերը: Կ'ուզէի այս շարանին աւելցնել թոքախտի քառասունքը: Ի՞նչպէս:

Պոսթընի մէջ ծանօթ թոքախտաբան Տք. Օթիս կ'ըսէ թէ քառասուն օրէն աւելի տեւող հազ մը պէտք է կասկածի ակնոցներով դիտուի: Այսինքն քառասուն օրէն աւելի տեւող հազը կրնայ թոքախտի դուժկանը ըլլալ:

Քառասուն օրէն աւելի եւ մանաւանդ ամիսներէ ի վեր հազացողներ պարտին մանրակրկիտ քննութեան մը բովէն անցնիլ:

Թոքերու մանրակրկիտ քննութիւն, խուխի (պաղլամ) մի քանի անգամ քննութիւն՝ խոշորացոյցով, եւ ի պահանջել հարկին Ք. ճառագայթներով քննութիւն մը, շատ անգամ երկարատեւ հազի մը պատճառը կրնայ երեւան հանել:

Ամէն երկար ատեն հազացող թոքախտաւոր չէ, սակայն ամէն

երկար ատեն հազացող պէտք է կասկածելի նկատուի, մինչեւ հակառակը չփաստուի:

Ծնչափողերու բորբոքում, Ազմէ ըսուած հիւանդութիւնը, սրտի հիւանդութիւններ, կոկորդի եւ թանսըլներու ախտեր, եւ մինչեւ անգամ ծխախոտի անխուլթօրէն չափազանցեալ գործածութիւնը երկարատեւ հազի պատճառներ են:

Այսու հանդերձ թոքախտն է գլխաւոր պատճառը երկարատեւ հազերուն:

Ուրեմն պէտք չէ մոռնալ հազին քառասունքը:

ԹՈՔԱԽՏԻ ԴԱՐՄԱՆԸ

Ոեւէ հիւանդութեան էական դարմանումը կը կայանայ այդ հիւանդութեան իսկական պատճառին բարձման մէջ:

Բժիշկի մը իսկական պարտականութիւնն է դարմանել. երբ այդ կարելի չէ, հիւանդութիւնը մեղմացնել եւ տանելի ընել. իսկ երբ այդ ալ կարելի չէ, այն ատեն, սփոփել:

Թոքախտի մասին բժշկութիւնը միեւնոյն դիրքին մէջն է. դարմանել, մեղմացնել եւ հակառակ պարագային սփոփել: Դըժբախտաբար, բժշկութիւնը իր այսքան բարդ եւ կատարելագործեալ միջոցներով ի վիճակի չէ միշտ յաղթող հանդիսանալ թոքախտի հետ իր ունեցած գօտեմարտին մէջ:

Բժշկութեան այս անկարողութիւնը մասամբ պէտք է վերագրել հիւանդներուն անտարբերութեան եւ թերացման:

Բժշկական գիտութիւնը կը ձգտի այս հրէշային հիւանդութիւնը խեղդել իր սաղմնային վիճակին մէջ, կիրարկելով մայր բնութեան գործածած միջոցները:

Բնութիւնը թոքախտի լաւագոյն բժիշկն է: Ի՞նչպէս:

Ընդհանուր պատերազմի ատեն Երիտասարդ զինուորներուն վըրայ կատարուած դիազննութիւններէն հասկցուած է, որ անոնցմէ շատեր իրենց նախկին կեանքին մէջ վարակուած են թոքախտէ եւ բոլորովին ապաքինած:

Բնութիւնը թոքախտի մանրէներու բոյները կը պաշարէ բըջիջներու բանակով մը ,եթէ բջիջները կարենան փճացնել ման-

րէները, անմիջապէս սպիացում յառաջ կուգայ եւ վէրքը կը բուժուի:

Բժշկութիւնը այդ ուղղութեամբ կ'աշխատի զօրացնել մարմնոյն ինքնապաշտպանութեան եւ դիմադրութեան կարողութիւնները:

Կեղծ բժիշկներու կողմէ ծանուցուող դեղերը անօգուտ են եւ յաճախ վնասակար. մի գործածէք զանոնք:

Հետեւեալ միջոցները թոքախտի տարրական դարմաններն են, որոնք, երբ ժամանակին լաւագոյն չափով կիրարկուին, ըստոյգ դարմանումի կ'առաջնորդեն:

1.— Հանգիստ եւ խաղաղ ապրելակերպ, հեռու՝ քաղաքակիրթ աշխարհի ժխորէն եւ յուզումէն:

2.— Մաքուր եւ ոչ ապականեալ օդ: Օդին մէկ-հինգերորդը թթուածին է. թթուածինը թոքախտի թշնամին է:

3.— Առատ կերուխում. սննդարար եւ դիւրամարս կերակուրներու կանոնաւոր ճաշակում:

4.— Արեւի առողջարար ճառագայթներու ենթարկւում:

Մէկ խօսքով հաց, օդ, ջուր եւ արեւ, կեանքի անհրաժեշտութիւնները, թոքախտի դեղերը եւ դարմանները կը կազմեն:

Քաղաքակիրթ ազգերը, այս միջոցներէն առաւելագոյն չափով օգտուելու համար հսկայական գումարներ ծախսելով՝ հիմնած են սէնէթէրիըմներ, այսինքն դարմանատուներ, ուր հազարաւոր թոքախտաւորներ ապաքինման ճամբուն մէջ են:

Թոքախտաւորնե՛ր, մի՛ յուսահատիք, մեծ հաւատքով փարեցէք մայր բնութեան ձրի դեղերուն. մի սպասէք մինչեւ քայքայում. օր առաջ ամրացուցէք ձեր պատնէշները մեծ փոթորիկը չժայթքած:

Ք. ՃԱՌԱԳԱՅԹԸ ՈՒ ԹՈՔԱԽՏԸ

Տգիտութիւնը գէշ է. կէս գիտութիւնը՝ աւելի գէշ ու վտանգաւոր:

Ք. ճառագայթներով իր թոքերուն նկարը քաշել տուողը կը վազէ բժիշկին քով եւ հեւ ի հեւ «բժիշկ ես թոքախտ ունիմ եղեր...» կ'ըսէ:

Ք. ճառագայթները (X Ray) մեծ դեր կը կատարեն ախտաճանաչումի մէջ, սակայն միայն անոնց վստահելով եզրակացութեան գալ, կը նշանակէ մէկ ջոկատ զինուորներով ամրացած թշնամիին վրայ յարձակիլ: Արդիւնքը՞ ... պարտութիւն եւ խայտառակութիւն:

Այո՛, կ'ընդունինք թէ Րօնթկէնեան ճառագայթները թոքախտի ախտաճանաչումին կը նպաստեն կանուխէն, սակայն, պէտք չէ մոռնալ այն կարեւոր պարագան, որ հիւանդին ցոյց տուած կլինիքական պատկերը, այսինքն հիծում, ծանրութեան անկում, հազ, քրտինք, յոգնութիւն, երեկոյեան ջերմ եւն. Փիզիքական քննութեամբ ձեռք բերուելիք ախտանիշեր են: Հիւանդնե՛ր... թոյլ տուէք որ ձեր բժիշկը յանձնարարէ Ք. ճառագայթներու գործածութիւնը, որովհետեւ Ք. ճառագայթները երբեմն արդիւնքը պատճառին հետ կրնան խառնել ու մոլորեցնել: Իմ բարեկամ բժիշկներէն մին արդարացի կերպով կ'ըսէր կատակով. «Երեք տեսակ ստախօսներ կան. Ա. Հասարակ ստախօսներ, Բ. Փորձառու ստախօսներ, եւ Գ. Ք. ճառագայթի մասնագէտներ»...:

ԹՈՔԱԽՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Տասնեակ մը օրեր առաջ հայ մայր մը, այլայլած եւ ջղային՝ դարմանատեղիս եկաւ «շատ կարեւոր» հարցի մը մասին ինձ հետ խորհրդակցելու համար:

Վայրկեան մը վերջ, արդէն ծանօթացեր էի ողբերգութեան մը առաջին վարագոյրին,— Թոքախտէ ապաքինելու վրայ եղող հայ երիտասարդ մը իր միակ աղջկան սիրահարուած էր:

Խեղճ մայրը կուլար, կ'ողբար, կ'անիծէր, կ'օրհնէր, օգնութիւն կը հայցէր, կառավարութեան դիմել կ'ուզէր. մէկ խօսքով, կ'ուզէր արգիլել անոնց միութիւնը ամէն գնով: Այո՛, նա գիտէր, թոքախտը անբուժելի էր. նա ապաքինած չէր, ամուսնութենէ վերջ անպատճառ պիտի մեռնէր եւն. եւն.:

Այսպիսի հարցեր ամէն օր կը ծագին, ամէն օր այսպիսի տրամաներ կը խաղցուին կեանքի թատրոնին մէջ:

Թոքախտաւոր մը ամուսնանալու իրաւունք ունի՞ թէ ոչ. այս է բուն հարցը:

Բժշկական գիտութիւնը կ'ընդունի, թէ թոքախտը բուժելի է որոշ պայմաններու եւ տուեալներու մէջ: Թոքախտը, որ երիտասարդին մեծագոյն ոսոխն է: Բուժելի է, պայմանաւ որ կանուխէն ճանչցուի. երբեմն ալ գրեթէ անվնաս ըլլալու չափ առաջը կ'առնուի:

Այս հարցին բուն պատասխանը պէտք է պատմութեան մէջ փնտռել, այսինքն՝ թոքախտաւորներու վիճակագրութեանց մէջ. ի՞նչպէս.

Պատահած է, որ թոքախտաւոր մը բուժումէ վերջ ամուսնացած եւ խաղաղ ու առողջ կեանք մը անցուցած է: Ոմանք մի քանի տարի վերջ կամ կրկին վարակուած են եւ կամ մոխիրներու մէջ թաղուած հիւանդութիւնը վերստին բորբոքած է՝ հրաբուխի նման:

Ուրիշներ մեղրալուսնի վաղորդայնին անկողնոյ գերի եղած են եւ խեղճ հարսնուկը անցուցած է իր կեանքը դառնութեամբ: Ոմանք ալ նիհարակազմ ու վտիտ սերունդ արտադրած են՝ մարդկութեան անէծքը իրենց վրայ հրաւիրելով:

Թոքախտը ժառանգականօրէն չի փոխանցուիր, բայց թոքախտաւոր ծնողներու սերունդը միշտ ենթակայ է վարակման, որովհետեւ իր մէջ կը պակսի տոկունութիւնը:

Հետեւաբար վերոյիշեալ կէտերը վերլուծելով՝ կուգանք հետեւեալ եզրակացութեան:

Ա.— Թոքախտաւորը իրաւունք չունի ամուսնանալու, խնայելով իրեն եւ մարդկութեան:

Բ.— Թոքախտէ ապաքինող մը առնուազն տասը տարի պէտք է սպասէ եւ եթէ ուէ կասկածելի նշան ցոյց չտայ, կարող է ամուսնանալ իր սիրածին գիտութեամբը եւ կատարեալ հաւանութեամբը:

Գ.— Այսպէս ամուսնացողներ սերունդ արտադրելու իրաւունք չունին. պէտք է զգոյշ ըլլան:

Դ.— Թոքախտէ ապաքինող ամուսնացեալք պէտք է ամէն տեսակէտով խաղաղ եւ ժուժկալ կեանք մը ացնեն:

Այս եզրակացութեանց դէմ անսաստողներ չարաչար կը տուժեն:

ԹՈՔԱԽՏԸ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԼՈՅՍՈՎ

Գիտական աշխարհը մշտատեւ յեղաշրջումի մէջ է: Նոր գիւտեր, նոր տեսութիւններ եւ նոր դասաւորումներ կուգան հին ըմբռնումները բարեփոխելու կամ արմատախիլ ընելու: Ու այսպէս, քայլ առ քայլ կը յառաջդիմեն գիտութեան բոլոր ճիւղերը եւ ի մէջ այլոց բժշկութիւնը:

Շնորհիւ նոր գիւտերու եւ ըմբռնումներու թոքախտը, աւելի շիտակ պիտի ըլլար անուանել զայն հիւծախտը, դադրած է սարսափազդու ըլլալէ եւ, կը կարծես թէ, սանձահարուած է:

Երկոտասնեակ մը տարիներ առաջ թոքախտաւորի մը կը նայէին ապագայ մեռելի մը աչքով, իսկ այժմ թոքախտաւոր մը մեծ հնարաւորութիւն ունի բուժուելու եւ կամ օգտակար անձնաւորութիւն մը ըլլալու չափ ապաքինելու համար:

Ի՞նչ է, սակայն, հիւծախտը...:

Հիւծախտը Քօխի պասիլներով (մանրէ) վարակում մըն է, որ վարակուած վայրերու տեսակէտով կը բաժնուի զանազան ձեւերու: Օրինակ, ոսկորի հիւծախտ, գեղձերու հիւծախտ, աղիքներու հիւծախտ, թոքերու հիւծախտ, այսինքն՝ թոքախտ եւայլն:

Ամենէն շատ ընդհանրացած ձեւն է թոքախտը, որուն մասին պիտի արտայայտուինք այստեղ:

Թոքախտը մեծ քաղաքներու աղքատ դասակարգին անէծքն է: Ան կը սիրէ մութ եւ խոնաւ անկիւնները, կը խորշի արեւէն եւ մաքրութենէն, հեռու կը փախչի լաւ սնունդէն ու զօրաւոր անհատներէն ու կը յարձակի վատուժ եւ անսուաղ սնունդի ենթակայ անհատներուն վրայ ու կը կրծէ անոնց կենսունակութիւնը երբեմն դանդաղօրէն, երբեմն ալ կայծակի պէս արագ:

Տարիներ առաջ թոքախտը կ'ընդունուէր որպէս ժառանգականօրէն փոխանցուած հիւանդութիւն մը, որ մասնաւոր ընտանիքներու մէջէն չէր ուզեր բաժնուիլ: Այս կարծիքը յօդս ցնդեցաւ, երբ գիտունները փաստեցին, թէ թոքախտի մանրէն ըլլալով աւելի խոշոր քան սերմնակենդանը կամ ձուն՝ չէր կրնար ժառանգականօրէն փոխանցուիլ սերունդին:

Սակայն, երբեմն սաղմը՝ արգանդին մէջ աճած ատեն՝ կրնայ վարակուիլ թոքախտով մօր կողմէն:

Այսուհանդերձ թոքախտաւոր ծնողքէ առողջ զաւակներ կրնան ծնիլ, սակայն թոքախտաւոր ծնողքէ սերած մանուկները իրենց տկարակազմ կազմին միջոցաւ լաւ թեկնածուներ են թոքախտի համար:

Մանկութեան շրջանին մէջ հիւծախտը կը նախընտրէ գեղձերը (կլէնտս), փորամաշկը եւ ոսկորները եւ երբեմն ալ ողնաշարն ու ջղային դրութիւնը: Թոքերու հիւծախտն ալ անսովոր չէ մանուկներու մօտ:

Պատանեկութեան կամ երիտասարդութեան շրջանին յատուկ թոքախտը յաճախ մանկութեան շրջանէն փոխանցուած կ'ըլլայ. այսինքն՝ գեղձի մը մէջ բանտարկուած միքրոպը, օր մը այլեւայլ պատճառներու բերումով շղթայազերծ ըլլալով կը հաստատուի թոքերուն մէջ՝ մահ եւ աւեր սփռելով:

Կեանքի չարաչար գործածութիւնը, լաւ սնունդէ զրկում, եւ սեռային չափազանցութիւններ վերոյիշեալ պատճառներէ մի քանին կը կազմեն: Հետեւաբար ամուսնացող երիտասարդ մը, որ առերեւոյթս եւ մինչեւ անգամ յետ քննութեան զերծ գտնուի թոքախտէ, կրնայ վարակուած վիճակին հասնիլ ամուսնութենէ վերջ: Պատճառը՞ — ամուսնական կեանքի չափազանցութիւնները բանտարկուած միքրոպները կերպով մը ազատ կ'արձակեն ու թոքերու վարակում յառաջ կը բերեն:

Արդարացի կերպով ըսած է Պէհրինկ, թէ թոքախտը երգին վերջին համարն է միայն եւ անոր առաջին համարը երգուած է օրօրոցին մէջ նիրհող մանկան:

Ուրեմն պարապ տեղ չէ, որ բժիշկներէ ոմանք կը պնդեն, թէ թոքախտը մանկութեան շրջանէն մնացած հիւանդութիւն մըն է: Կ'արժէ, որ մանկութեան շրջանին լաւ հոգատարութիւն, մաքուր օդ, արեւ եւ լաւ սնունդ տրուի փոքրիկներուն ապագայ յուսախաբութիւններուն առաջն առնելու համար:

Թոքախտի տեսակները զանազան են: Կան դանդաղաշարժ տեսակները, որոնք տարիներ կը տեւեն. իսկ կան նաեւ արագաքայլ տեսակները, որոնք շուտով դէպի մահ կ'առաջնորդեն ենթական: Այս տեսակները միայն բժշկական կարեւորութիւն ունին:

Թոքախտի կանուխէն ախտաճանաչումը կարեւոր է, որով–

հետեւ որքան կանուխէն գիտցուի, այնքան աւելի հնարաւոր է անոր առաջն առնել եւ կամ արմատապէս բուժել:

Թոքախտային ախտաճանաչումը պէտք է ընել երեք ուղղութեամբ.— Թոքախտ կա՞յ թէ ոչ, եթէ կայ ի՞նչ ձեւն է եւ գործօ՞ն է թէ ոչ: Որովհետեւ կարեւոր է գիտնալ Թոքախտային տեսակն ու գործօն ըլլալը:

Թոքախտային գոյութիւնը կարելի է հասկնալ մանրակրկիտ հարցուփորձով, քննութեամբ, Ք. ճառագայթներով եւ ախտանիշերու զանազանումով, ինչպէս՝ ջերմ, քրտինք, կշիռքէ պակսիլ եւայլն:

Երբեմն կան պարագաներ, որ ամենահմուտ մասնագէտի մը ձեռքէն իսկ կը վրիպին: Այնպէս որ հիւանդի մը «Թոքախտ չունիս» ըսել երբեմն «ունիս» ըսելու չափ դժուար է, եթէ ոչ աւելի:

Դրական ախտաճանաչումի համար հարկաւոր է խուխի մէջ մանրէներու գիւտը, Ք. ճառագայթով քննութիւն, եւ երկար ատեն հիւանդը ուսումնասիրել: Կասկածելի պարագաներու ատեն կրկնակի քննութիւններ անհրաժեշտ են:

Հիւանդին արտաքին երեւոյթը խաբուսիկ է. երբեմն Գողիաթի նման հուժկու երիտասարդներու մօտ Թոքախտ գտնել կարելի է. իսկ անդին վտիտ ու նիհարակազմ օրիորդ մը կրնայ զերծ ըլլալ այդ անողորմ ախտէն:

Դրական ախտաճանաչումի մէջ սխալիլ, այսինքն՝ մարդու մը Թոքախտ ունիս ըսել եւ սխալիլ հազարապատիկ լաւ է, քան «չունիս» ըսել եւ այդպէս սխալիլ: Այս ուղղութեամբ բժիշկներուն ուսերուն վրայ ծանր բեռ մը կը ճնշէ:

Թոքախտի բուժումին մասին դժբախտաբար մեծ յառաջդիմութիւն չկայ:

Նորանոր գիւտեր, դեղօրայք, ներարկումներ եւայլն երբեմն մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծեն, սակայն, շուտով ճշմարտութիւնը երեւան կ'ելլէ՝ մեծ յուսախաբութիւններու դուռ բանալով:

Արեւ, մաքուր օդ, հանգիստ, լաւ սնունդ,— ահա Թոքախտի դարմանումին քառեակ սիւները:

Այսուհանդերձ ոյժի դեղեր, ձկան իւղ, հանգստացուցիչ եւ քնաբեր դեղեր, հազը մեղմացնող դեղօրայք անօգուտ չեն եւ երբեմն ալ անհրաժեշտ են:

Մանկութեան շրջանին մէջ մանուկներուն լաւ հոգատարութիւն եւ յաճախակի ֆիզիքական քննութիւններ, չափազանցութիւններէ զգուշանալ, բացօդեայ կեանք, մութ եւ խոնաւ տուներէ հեռու մնալ. պաղառութիւնները օրը օրին դարմանել եւ լաւ սնունդ լաւագոյն արգելիչ միջոցներն են Թոքախտին տարածման տեսակէտով:

ԱՐԵԱՆ ՃՆՇՄԱՆ ԱՆԿԱՆՈՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սիրտը, շնչերակները, երակները եւ թոքերը, արեան կանոնաւոր շրջանին տեսակէտով, մարմնոյն կարեւորագոյն գործարաններն են: Սիրտը զետեղուած է երկու թոքերուն միջեւ, կուրծքին ճիշդ ետեւի կողմը, աջէն դէպի ձախ կախեալ: Իր հզօր մկանունքներու միջոցով, զօրաւոր պրկումներով արեան շրջանը կ'ապահովէ: Ան ցանկապատով մը երկու խուցերու կը բաժնուի. աջ եւ ձախ. իւրաքանչիւր խուց ինքն իր մէջ երկուքի կը բաժնըւի:

Աջ սիրտը կ'ընդունի մարմնոյն զանազան կողմերէն եկող աղտոտ արիւնը. եւ զայն կը ղրկէ դէպի թոքերը՝ մաքրուելու եւ թթուածինի նոր պաշար առնելու համար: Մաքրուած եւ թթուածինով ճոխացած արիւնը կը հոսի ձախ սրտին մէջ, ուրկէ կը ղրկուի մարմնոյն այլ եւ այլ մասերը շնչերակներու միջոցով: Այս գործողութիւնը կը կոչուի արեան շրջան:

Երակները աղտոտ արիւն կը պարունակեն եւ մորթին տակ կապուտակ գծերով կ'երեւին. իսկ շնչերակները մաքուր եւ կարմիր արիւն կը պարունակեն եւ զետեղուած են հիւսուածքներուն խորը: Ունին սրտին բաբախման համապատասխան բաբախումներ: Օրինակ, բազկերակը:

Արիւնը կարմրորակ հեղուկ մըն է եւ կը պարունակէ միլիոնաւոր դեղնորակ եւ ճերմակ բջիջներ: Որքան ատեն որ այս հեղուկը շարժման մէջ է եւ կը մնայ արեան խողովակներու գոց դրութեան մէջ, լոյծ է եւ չի սառիր: Սակայն, երբ լճանայ եւ երակներէն դուրս քշուի, անմիջապէս կը սառի եւ ճէլաթինի ձեւը կ'առնէ: Արեան սառելու բնոյթն է, որ արիւնհեղութիւնը կը դադրեցնէ, եթէ ոչ մարդիկ պզտիկ վէրքերէ պիտի մեռնէին: Եր-

բեմն մարդոց արիւնը-սառելու յատկութիւն չունենար: Այս տեսակ մարդիկ շնչին վերջէ մը, եւ կամ ակռայ քաշել տալէ կը մեռնին:

Բնագիտութիւնը մեզ կ'ուսուցանէ, որ ուեւէ հեղուկ իր գտնուած ամանին կամ խողովակին պատերուն վրայ հաւասար ուժով կը ճնշէ: Հետեւաբար արիւնն ալ, իբր հեղուկ մը, երակներուն պատերուն վրայ կը ճնշէ: Այս ճնշման կ'ըսուի արեան ճնշում: Արեան ճնշումը գրեթէ աննշան է երակներուն մէջ, որովհետեւ երակներուն մէջ արիւնը կը հոսի ինքնաբերաբար դէպի սիրտը: Սակայն շնչերակներուն մէջ տարբեր է: Անոնք որ դիտած են անասունի մը մորթուիլը, կրնան հաստատել այս իրողութիւնը: Երակը կտրուելուն պէս արիւնը մի քանի ոտք կը ցատկէ, ասիկա ճնշման արդիւնք է: Շնչերակներուն մէջ արեան ճնշումը մեծ է: Ի՞նչպէս:

Շնչերակները արիւնով լեցուած են. այս ըսել է, թէ այդ արիւնը բնականօրէն կը ճնշէ շնչերակներուն վրայ: Բայց սրտի իւրաքանչիւր բաբախման ատեն որոշ չափ մը արիւն կը քշուի շնչերակներուն մէջ: Շնչերակներու առաձգական պատերը տեղի կուտան ընդլայնալով եւ կ'ընդունին աւելի արիւնը, ի գին ճնշման բարձրացման: Ըսել է, թէ շնչերակները ունին երկու տեսակ ճնշում,— բաբախման ճնշում եւ դադարի ճնշում: Այս երկուքին տարբերութիւնը կը կոչուի բազկերակի ճնշում:

Արեան ճնշումը չափելու համար մասնաւոր գործիքներ հնարուած են: Ան կը չափուի սնդիկի սիւնակի մը երկարութեամբ. սնդիկի հաշիւով բնական արեան ճնշումը չափահասի մը համար հետեւեալն է.— Դադարի ճնշում, 70–80 միլիմէթր, բաբախման ճնշում 120 միլիմէթր. բազկերակի ճնշում 40 միլիմէթր: Այսքան ճնշում անհրաժեշտ է արեան շրջանին, սրտին բաբախման եւ երիկամունքներու գործունէութեան համար:

Ուեւէ անհատի մէջ եթէ արեան ճնշումը վերը յիշուածէն շատ աւելի եւ կամ նուազ է, այն ատեն ենթական կը տառապի կարգ մը ախտանշաններէ, զորս ուսումնասիրել կ'արժէ: Ընդհանրապէս տարիք + 100 = ուեւէ մէկու մը բնական եւ ոչ վտանգաւոր արեան շրջանին: Օրինակ քառասուն տարեկան մարդու մը համար 140 բաբախման ճնշումը վտանգաւոր չէ եւ բնական է:

Ա.— Արեան ճնշման անբնական ցածութիւնը:

Երբ բաբախման ճնշումը 100-է պակաս է, այդ կը կոչուի ցած ճնշում: Ցած ճնշումը անբնական է եւ վնասակար: Ցած ճնշումէ տառապողներ շատ շուտ կը մարին, գլխու պտոյտ կ'ունենան, գլխու ցաւ եւ տեսողութեան խանգարում կ'ունենան, աչքերնին կը մթագնի, եւ շատ շուտ ուժասպառ կ'ըլլան: Երկար ատեն տարափոխիկ հիւանդութիւններէ տառապողներ, սրտի հիւանդութիւններ ունեցողներ, թոքախտ եւ անարիւնութենէ տառապողներ, ուռոյց ունեցողներ ցած ճնշում կ'ունենան:

Բ.— Արեան ճնշման անբնական բարձրութիւնը:

Արեան բարձր ճնշումը շատ մեծ ազդեցութիւն ունի առողջութեան վրայ: Յաճախ կը լսէք, թէ մարդիկ կաթուածահար կ'ըլլան, յանկարծ տեսողութիւննին կը կորսնցնեն: Ստէպ լսած ըլլալու էք ձեր բժիշկներէն, թէ արեան բարձր ճնշում ունիք: Ի՞նչ կը նշանակէ այդ:

Վերջերս կարծես արեան ճնշման բարձրութիւնը նորաձեւութիւն մըն է եղած: Ո՛չ, նորաձեւութիւն չէ. մարդիկ հինէն ի վեր կը տառապէին արեան բարձր ճնշումէն: Բայց հին բժիշկները անկարող էին ճնշման բարձրութիւնը չափելու եւ անոր հետեւանքները գուշակելու: Ներկայիս՝ գիտական միջոցներու շնորհիւ, բժիշկները ի վիճակի են չափելու արեան ճնշումը եւ անոնց պատճառներն հասկնալու:

Արեան բարձր ճնշումէ տառապողներ հետեւեալ ախտանշաններէն կը տառապին. անտանելի գլխու ցաւ, սրտի բաբախում, տեսողութեան խանգարում, շնչառութեան դժուարութիւն, երկար ատեն քալելու անկարողութիւն, կրծքի ցաւեր, յաճախակի փորի ցաւ, վայրկենական գլխու պտոյտներ եւ մարումներ: Սակայն երբեմն արեան բարձր ճնշումը երկար ատեն առանց ուեւէ դէշ հետեւանքի կրնայ մնալ: Բայց, օր մը, յանկարծ վտանգաւոր նշաններ ցոյց կուտայ: Հետեւաբար կը յանձնարարենք քառասուն տարեկանէ վեր եղողներուն, որ տարին առնուազն երկու անգամ իրենց արեան ճնշումը չափել տան:

Արեան բարձր ճնշման պատճառները զանազան են. եւ պատճառներուն եւ ախտանշաններուն միջեւ որոշ կապակցութիւն կայ:

Ա) Արեան բարձր ճնշման մեծագոյն պատճառն է պնդերակութիւնը: Շնչերակները ձգախէժի կը նմանին. տարիներու ըն-

թացքին կը կորսնցնեն իրենց առաձգականութիւնը եւ կը կարծրանան։ Այնպէս որ կարծրացած շնչերակներու մէջ արիւնը աւելի շատ կը ճնշէ։

Պնդերակութիւնը յաճախ կուգայ կեանքի չարաչար գործածութենէն, շատակերութենէ, գինեմոլութենէ եւ երկար ատեն ծխելէ։

Բ) Ուրիշ պատճառ մը երիկամունքներու քրոնիկ դարձած բորբոքումն է։ Երիկամունքները արեան զտարանն է։ Արիւնը երիկամունքներէն անցած ատեն կը զտուի. իր մէջ ամբարուած աղերը եւ թոյները եւ աւելորդ ջուրը միանալով մէզը կ'արտադրեն։ Ինչ ինչ պատճառներով, երբեմն երիկամունքները կը բորբոքին եւ յետաձգուելով կամ անտեսուելով քրոնիկ ձեւ մը կ'առնեն։ Անանկ որ երիկամունքները իրենց խանգարուած գործունէութեամբ անկարող կ'ըլլան արիւնը զտելու եւ մաքրելու։ Թունաւորուած արիւնը արեան շրջանը եւ ճնշումը կառավարող կեդրոնները կը գրգռէ եւ բարձր ճնշում յառաջ կը բերէ։

Գ) Սրտի հիւանդութիւններէ ոմանք մեքենական միջոցներով արեան բարձր ճնշում յառաջ կը բերեն։

Դ) Ջղայնոտութիւնը ուրիշ պատճառ մըն է։

Ե) Իգական սեռի մէջ, դաշտանի վերջնական դադարման ատեն, արեան ճնշումը կը բարձրանայ, 200–300 միլիմէթր կրնայ ըլլալ։ Երբեմն ալ կիները յղութեան շրջանին մէջ կը թունաւորուին բարձր ճնշում ստեղծելով։

Ուրիշ շատ մը պատճառներ արեան ճնշման բարձրացման կը ծառայեն։ Ի՞նչ է արեան բարձր ճնշման նշանակութիւնը եւ հետեւանքը, երբ երկար ատեն շարունակէ մնալ այդ բարձրութեան մէջ։ Այս է կարեւոր հարցը։

Երբ արեան ճնշումը կը շարունակէ մնալ 160–է աւելի երկար ատեն, հետեւեալ բարդութիւնները կրնան երեւան ելլել։

1.— Սիրտը կրնայ ուժասպառ ըլլալ՝ մահ պատճառելով։ Սիրտը որոշ չափով մը ճնշման դէմ գործելու վարժուած է. սիրտը առանց այդ դիմադրութեան չի կրնար բաբախել։ Բայց երբ ճնշումը աւելնայ, սիրտը ստիպուած է մարմնոյն պէտքերն հոգալու համար աւելի ուժով եւ չափով զարնելու, մէկ խօսքով օվըրթայմ գործելու։ Բայց երբ այս կացութիւնը անփոփոխ մնայ երկար ատեն սրտի մկանունքները տեղի կուտան եւ մահ կը պատճառեն։

2.— Ընդհանուր թունաւորում։ Երբ արեան ճնշումը երիկամունքներու հինցած բորբոքմանց արդիւնք է, աստիճանաբար մարմինը կը թունաւորէ եւ մահ կը պատճառէ մի քանի տարուան մէջ։

3.— Կաթուած կրնայ պատահիլ։ Կաթուածը, ուղեղի մէջ արեան երակներէն մէկուն պայթումի արդիւնքն է, մահ կամ անդամալուծութիւն պատճառելով։ Ուղեղի մէջ գտնուող երակները շատ բարակ պատեր ունին. անոնք որոշ ճնշման մը համար յարմարցուած են։ Բայց երբ ճնշումը աստիճանաբար աւելնայ, օր մը յանկարծ անոնցմէ մին կը պայթի եւ կաթուած յառաջ կը բերէ։

4.— Յանկարծամահ կ'ընէ։ Սիրտը, որ ուրիշ գործարաններու համար կեանքի աղբիւրն է, ինքն ալ պէտք ունի արեան սնընդարար հիւթերուն։ Երկու պզտիկ երակներ սրտին մկանունքներուն արիւն կը տանին։ Պնդերակութեան եւ արեան բարձր ճնշման իբր արդիւնք այս երակները կը հիւանդանան եւ օր մը յանկարծ կամ կը գոցուին եւ կամ կը պայթին, յանկարծամահ ընելով ենթական. այս կը կոչուի սրտի կաթուած։ Ենթական սաստիկ ցաւ մը կը զգայ ձախ ստինքին վրայ, շնչառութեան դժուարութիւն կ'ունենայ, կը կապուտնայ, պաղ քրտինք մը կը պատէ զինքը եւ քանի մը վայրկեանի մէջ կը մեռնի։

5.— Կուրութեան կ'առաջնորդէ։ Աչքերու ներսի դին բարակ թաղանթով մը շրջապատուած է։ Տեսողութիւնը այդ թաղանթին շնորհիւ տեղի կ'ունենայ։ Այս թաղանթը կը կերակրուի արեան բարակ երակներու միջոցով։ Արեան բարձր ճնշման իբր արդիւնք այդ երակները կրնան պայթիլ եւ տեսողութիւնը խափանել յաւիտեան։

6.— Էզմէ կամ շնչառութեան դժուարութիւնը յառաջ կը բերէ։ Արիւնը կը խուժէ, թոքերուն մէջ գտնուող բջիջներուն մէջ օդի խցիկները գոցելով։ Այսպէս շնչառութիւնը կը դժուարանայ եւ ենթական կը կարծէ թէ կը խեղդուի։

Ասոնք են ամենէն վտանգաւոր հետեւանքները արեան բարձր ճնշման։ Այս կացութեան իսկական դարմանումը կը պատկանի բժիշկներուն որոնք բուն պատճառները կը գտնեն եւ զանոնք դարմանելով առաջը կ'առնեն բարձր ճնշման։

ԱՐԵԱՆ ՃՆՇՈՒՄԸ

Սիրտը իր զօրաւոր մկանունքներու պրկումին շնորհիւ, արեան շրջանը կ'ապահովէ։ Արիւնը գոց խողովակներու մէջէն կը կատարէ իր շրջանը, պահելով մարմինը կազմող հիւսուածքներուն կենսունակութիւնը։ Այս խողովակները, որոնք շնչերակ եւ երակ կ'անուանուին, միշտ լեցուն են արիւնով։

Մենք բնագիտութենէ գիտենք, որ ուեւէ հեղուկ իր մէջը գտնուած ամանին վրայ կը ճնշէ հաւասար ուղղութեամբ. հետեւաբար, արիւնը, որ հեղուկ մըն է, կը ճնշէ երակներուն պատերուն վրայ հաւասարապէս։ Այս երողութիւնը կը կոչուի արեան ճնշում։

Արեան ճնշումը երակներուն մէջ շատ չնչին է. որովհետեւ, երակները, որոնք աղտոտ արիւն կը պարունակեն, ունին շատ թոյլ պատեր եւ ուեւէ ճնշման առթիւ կ'ընդլայնին։ Սակայն շնչերակները, որոնք սրտէն՝ մաքրուած ու զտուած արիւնը կը բերեն, ունենալով աւելի հաստատուն պատեր, շուտով տեղի չեն տար, եւ սրտի իւրաքանչիւր բախումին առթիւ բաւականաչափ արիւն ստանալով աւելի մեծ ճնշում կ'ունենան։

Շնչերակներուն մէջ արեան ճնշումը կը կոչուի դադարման ճնշում, իսկ սրտի բաբախման առթիւ ստացուած աւելի արեան արտադրած ճնշումը կը կոչուի բաբախման ճնշում, իսկ երկուքի տարբերութիւնը կ'անուանուի բաղկերակի ճնշում։

Արեան ճնշումները չափելու համար մասնաւոր գործիքներ հնարուած են։ Առողջ չափահասի մը համար դադարման ճնշումը պէտք է ըլլայ 70–80 միլիմէթր. բաբախման ճնշումը՝ 110–130։ Տարիքի համաձայն այս թիւերը կը փոխուին։

Բնական ճնշումէ շատ աւելի եւ շատ պակաս արեան ճնշում կարգ մը անբնական վիճակներ կը ստեղծեն, ենթական շատ մը հիւանդութիւններու առաջնորդելով։

Ա.— **Արեան ճնշման անբնական ցածութիւնը**։ 100 միլիմէթրէ պակաս բաբախման ճնշումը կը կոչուի ցած ճնշում։ Այս պարագան ընդհանուր թուլութենէ, ակարութենէ եւ ներքին գեղձերու անհաւասար գործունէութենէն յառաջ կուգայ։ Ցած ճնշումէ տառապող անհատներ, յաճախ մարելու նոպաներ, գլխու

պտոյտներ, գլխու ցաւ, տեսողութեան խանգարումներ, ականջներու բզզիւն եւայլն կ'ունենան։

Երկար ատեն տարափոխիկ հիւանդութիւններէ, թոքախտէ եւ ֆրանկախտէ տառապողներ արեան ցած ճնշման ենթակայ կ'ըլլան։

Ասոր դարմանումը կարելի է պատճառներուն բարձումովը եւ լաւ կերուխումով եւ օդափոխութիւնով։

Բ.— **Արեան ճնշման անբնական բարձրութիւնը**։ Բուն կարեւորը այս պարագան է։ Կարծես վերջերս շատ տարածուած է բարձր ճնշումէ տառապիլը։ Բայց, իրականին մէջ, դարերէ ի վեր մարդիկ կը տառապէին կաթուածէ, սրտի հիւանդութիւններէ, սաստիկ գլխու ցաւերէ, առանց գիտնալու, թէ այդ բոլորին ալ պատճառը արեան բարձր ճնշումն է։ Այսօր, շնորհիւ անխոնջ վարպետներու գործունէութեան, այս խիստ կարեւոր պակասը երեւան բերելու համար միջոցներ գտնուած են։

Արեան բարձր ճնշումէ տառապողներ կ'ունենան սաստիկ գլխու ցաւ, տեսողութեան խանգարում, շնչառութեան դժուարութիւն, երկար ատեն քալելու անկարողութիւն, կրծոսկրին վրայ ցաւ, գլխու պտոյտ, մարիլ, արագամիզութիւն եւայլն։

Յաճախ արեան ճնշման բարձրութիւնը յառաջացած տարիքի բնական բերումն է։ Բայց մեծագոյն պատճառներն են ֆրանկախտը, երիկամունքներու բորբոքումը, գինեմոլութիւն, պնդութիւնը, ներքին թունաւորումները, մտատանջութիւն եւայլն։

Կիները երբեմն յղութեան ատեն եւ դաշտանէ դադրած ատեննին արեան բարձր ճնշում կ'ունենան։

Կեանքի ապահովագրութեան ընկերութիւնները այս կէտին շատ ուշադրութիւն կը դարձնեն, որովհետեւ մահուան պատճառներէն մեծագոյնը արեան բարձր ճնշումն է։

Արեան բարձր ճնշումը հետեւեալ միջոցներով մահ կը պատճառէ.

1.— Ծանր բեռի եւ դիմադրութեան դէմ բաբախող սիրտը ուժասպառ կ'ըլլայ եւ գործադուլ կը հռչակէ՝ մահ պատճառելով։

2.— Ծանր ճնշման առթիւ ուղեղին երակները կը պայթին՝ կաթուած եւ մահ պատճառելով։

3.— Յանկարծակի կուրութեան կ՚առաջնորդէ եւ մարմինը թունաւորելով մահ կը պատճառէ։

4.— Յաճախ շնչահեղձութիւն յառաջ բերելով մահ կը պատճառէ։

5.— Միրտը, որ ինքն ալ արեան սննդարար հիւթին պէտք ունի, կրնայ զրկուիլ արիւնէ եւ յանկարծամահ ընել ենթական։

Երբեմն ալ, բացառաբար, տարիներ, առանց ուեւէ ախտաւոր կացութիւն յառաջ բերելու, կը մնայ քնացած վիճակի մէջ, մարմինը կը վարժուի այդ անբնական կացութեան։

Այս խիստ վտանգաւոր կացութեան դարմանումը կը կայանայ պատճառներուն բարձման եւ անոր օր առաջ ճանաչման մէջ։ Տաք ջուրով բաղնիք, քրտնեցուցիչ դեղեր, լուծողականներ, կաթնեղէն եւ բանջարեղէն կերակուրներ լաւագոյն դարմաններն են։

Կը յանձնարարենք քառասունը անցած բոլոր անհատներուն, որ տարին գէթ երկու անգամ արեան ճնշումնին չափել տան։ Այս միջոցով կարելի՛ է առաջն առնել այս խիստ աղխտաբեր կացութեան, որ անտանելի եւ վտանգաւոր բարդութիւններու կ՚առաջնորդէ ծերութեան ժամանակ։

ՍՐՏԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդկութեան մէկ մեծ տոկոսը սրտի հիւանդութենէ կը մեռնի։ «Սրտի հիւանդութիւն» բառը բաւական է ուեւէ անհատի սոսկում պատճառելու։ Սրտի հիւանդութեանց մէկ մեծ տոկոսը բուժելի է եւ անվտանգ, պայմանաւ որ կանուխէն ճանչցուի։

Յաճախ մարդիկ, գիտակից չլինելով իրենց ներքին խանգարմանց, յանկարծամահ կ՚ըլլան։ Պատճա՞ռը. սրտի հիւանդութիւն է։ Ուստի կ՚արժէ ուսումնասիրել սրտի հիւանդութեանց սովորական ախտանշանները, որոնցմէ տառապողները առանց յապաղումի դիմելու են իրենց բժիշկներուն՝ ֆիզիքական քննութեան ենթարկուելու համար։

Որո՞նք են սրտի հիւանդութեան ախտանիշները.—

Ա.— Անկանոն բագկերակ։ Բազկերակը՝ սրտի բաբախմանց կը համապատասխանէ։ Վայրկեանը 70–80 անգամ բաբախող

բազկերակը բնականոն է, պայմանաւ որ քանակով, որակով եւ ժամանակով նոյնը ըլլան։

Արդ, երբ մարդու մը բազկերակը անկանոն է եւ մերթ ընդ մերթ կը դադրի կամ կը տկարանայ, սրտի հիւանդութիւնը հաւանական է։

Բ.— Կապոյտ շրթներ։ Շրթներու բնական գոյնը կեռասի նման կարմիր է, այդ կարմիրը մաքուր արեան գոյնն է։ Մշտատեւ կերպով շրթներու կապուտնալը կասկածելի է. որովհետեւ կապոյտ գոյնը արեան անմաքրութեան նշան է, եւ այդ ալ կանոնաւոր շրջանի պակասէն յառաջ կուգայ։ Սրտի հիւանդութիւն ունեցողներ կապոյտ շրթներ կ՚ունենան, որովհետեւ իրենց արեան շրջանառութիւնը աղքատ է։

Գ.— Շնչառութեան դժուարութիւն։ Սանդուխներէն վեր ելած պահուն, զառիվեր ելլելու ատեն շնչառութեան դժուարութիւնը սրտի հիւանդութեան նշան է։ Գիրութիւնը եւ սաստիկ նիհարութիւնը՝ բացառութիւն։

Դ.— Ոտքերու մշտատեւ ուռեցք։ Ոտքերը կ՚ուռենան այն ատեն, երբ ուեւէ կերպով ոտքերու արեան շրջանը խանգարուի։ Երիկամունքներու հիւանդութիւնները եւ սրունքներու երակներու ընդլայնումը՝ բացառութիւն։ Սրտի հիւանդութիւնը պատճառ կ՚ըլլայ որ ոտքերը ուռենան, որովհետեւ ի վիճակի չըլլար արիւնը քշելու ըստ սովորականի։

Ե.— Կռնակի վրայ պառկելու անկարողութիւն։ Յառաջացեալ սրտի հիւանդութիւն ունեցողներ կռնակնուն վրայ ի վիճակի չեն ըլլար պառկելու, առանց շնչառութեան դժուարութիւն եւ անհանգստութիւն ունենալու։

Զ.— Մարմնոյն զանազան մասերուն մէջ եւ մասնաւորապէս վզի երակներուն դուրս ցցուիլը սրտի հիւանդութեան հաւանական նշան է։

Վերեւ յիշուած նշաններէ տառապողներ լաւ կ՚ընեն եթէ իրենց բժիշկներուն դիմելով բժշկական քննութիւն կատարել տան։ Որովհետեւ առածը կ՚ըսէ. «Մէկ դրամ կանխազգուշութիւնը փաունտ մը դարման կ՚արժէ»։

ՁԿԱՆ ԻՒՂԸ

Տասնեակ մը տարիներ առաջ «ձկան իւղ գործածեցէք» ըսել «Թոքախտ ունիք» ըսելու կը համապատասխանէր։ Սակայն ներկայիս՝ կենսանիւթերու (վիթամին) մասին բժշկական աշխարհի նոր ըմբռնումը բոլորովին յեղաշրջած է այդ խորթ հասկցողութիւնը, նոր դարագլուխ մը բանալով սննդագիտութեան համար։

Սկիզբները կը կարծուէր, թէ հաւասարակշռեալ սննդառութեան եւ բնականոն աճման համար մսեղէն, ճարպեղէն եւ քաղցրեղէն ու նշայ պարունակող նիւթեր բաւական էին։ Բայց արուեստական դիեցումով կերակրուող մանուկներուն վրայ տեսնուած սննդական գաճաճութիւնն ու ոսկրաթեքութիւնը, եւ երկար ատեն թարմ պտուղներէ եւ բանջարեղէններէ զրկուած ճամբորդներու եւ նաւաստիներու մօտ տեսնուած լնդապարութիւնն ու սննդական անբնականոն վիճակները եկան հաստատել, թէ վերոյիշեալ նիւթերէն դուրս կային ուրիշ ազդակներ եւս՝ անհրաժեշտ նորմալ կեանքի եւ առողջութեան համար։

Այդ ազդակները այսօրուայ մեծ ուշադրութիւն գրաւած կենսանիւթերն են (վիթամին), որոնք մեծ քանակութեամբ կը գտնուին նարինջի, թոմաթէսի, եւ ուրիշ թարմ պտուղներու հիւթերուն մէջ։ Թարմ բանջարեղէնները, սոխն ու սխտորը, ձիթապտուղը, պանանէսը եւ թարմ կաթը եւն. շատ հարուստ են իրենց պարունակած կենսանիւթերու ճոխ մթերքով։

Կենսանիւթերը դեղօրայքի պէս զատուած եւ տարրալուծուելով կղզիացուած չեն. սակայն անասուններու վրայ տարուած սննդական փորձերը հաստատած են անոնց գոյութիւնը եւ իրենց գործելու եղանակին եւ լուծուելու եղանակին միջոցաւ բաժնուած են չորս տեսակներու (Vitamin A. B. C. D.) եւայլն։

Ձկան իւղը իր պարունակած ճարպեղէնէն աւելի իր կենսանիւթերու շնորհիւ գրաւած է առաջին տեղը կենսանիւթ պարունակող նախանիւթերու շարքին։ Ձկան իւղը (Cod Fish) կոչուած ձուկին լեարդէն հալեցուած իւղն է։ Ձկան իւղը իր պարունակած ճարպին համար ալ օգտակար է իբրեւ անհրաժեշտ սնունդ։ Մէկ ապուրի դգալ ձկան իւղը մէկ ու կէս գաւաթ կաթի համապատասխան ոյժ ունի. սակայն մէկ թէյի դգալ ձկան իւղը իր պարունակած կենսանիւթերուն համար երեք գաւաթ թարմ կաթի տեղը կրնայ բռնել։

Հրապարակի վրայ գտնուած աժաննոց ձկան իւղերը դըժբախտաբար խարդախուած են եւ ուրիշ շատ մը իւղերու խառնուրդն են. այս տեսակ իւղեր բնականաբար պակաս կենսանիւթ կը պարունակեն։

Արուեստական դիեցումով սնանած մանուկներուն մեծամասնութիւնը ոսկրաթեքութիւն եւ գաճաճութիւն ցոյց կուտան։ Ձըկան իւղի կանոնաւոր գործածութիւնը վերոյիշեալ հիւանդութեանց միակ դարմանն է։

Հայ մայրերուն կը թելադրենք, որ չորրորդ ամիսէն սկսեալ իրենց մանկիկներուն օրական երկու թէյի դգալ ձկան իւղ տան եւ իւրաքանչիւր անգամ կէս թէյի դգալ։ Այս ընելով անոնք ապահոված կ'ըլլան առողջ սերունդ մը։

Հարբուխի ենթակայ, տկարակազմ եւ անարիւն մանուկներ եւ պատանիներ, յօդացաւի եւ ջղային թուլութեան ենթակայ եղողներ, թոքախտաւորներ, երկարատեւ հիւանդութիւններէ ապաքինողներ, դալկադէմ եւ գունատ անհատներ, կապուտիկ հազէ եւ շնչափողատապէ տառապողներ՝ ձկան իւղի յարատեւ գործածութեամբ մեծապէս կը նպաստեն իրենց ապաքինումին։

Անծանօթ փէթրնթ դեղերու եւ ուռուցիկ ծանուցումներով բէճլամ եղող դեղերէ աւելի մաքուր եւ անխարդախ ձկան իւղի ծախսեցէք ձեր քրտնաթոր աշխատանքով շահուած դրամները։

ՆԵՐԿԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ԽԻԹԸ

Կան արհեստներ, որոնցմով զբաղողներ երբեմն կ'ենթարկուին մասնաւոր հիւանդութիւններու։

Ներկարարներու յատուկ փորի խիթերը այս կարգին պատկանող ախտային երեւոյթ մըն է։

Իւղոտ ներկերէն (paint) շատերը կը պարունակեն արճիճի աղեր (white lead)։ Արճիճի աղերը առհասարակ թունաւոր բաներ են. անոնք, երբ որոշ քանակութեամբ առնուին, յառաջ կը բերեն թունաւորում եւ մահ։

Արճիճային թունաւորումը հատու եւ հինցած (քրօնիկ) ձե–

ւեր ունի։ Ներկարարներու ունեցած թունաւորումը առհասարակ հինցած տեսակն են։ Ներկարարները որոնք ներկով կ'աղտոտեն իրենց ձեռքերը, եթէ պէտք եղած մաքրութիւնը չկատարած կերակուր ուտեն կեղտոտ ձեռքերով, քիչ քիչ ներս կ'ընդունին ներկին մէջ գտնուած արճիճէն եւ տակաւ առ տակաւ կը թունաւորուին։

Արճիճը (կապար) յարատեւ թունաւորման նախնական նշաններն են անարիւնութիւն, դալուկ դիմագիծ, ջղացաւ եւ որովայնի սաստիկ խիթեր եւ պնդութիւն։

Այնքան սաստիկ կ'ըլլայ փորի խիթը, որ երբեմն կուրաղետապի հետ կը շփոթուի ան։

Արճիճային քրոնիկ թունաւորումէ տառապողներուն լինդերուն վրայ կապտորակ գիծ մը կը նշմարուի։ Ասոր՝ բժիշկները արճիճի գիծ "Lead Line" անունը կուտան։

Ներկարարներէ զատ ելեքտրիկ պէթըրի շինողներ, եւ արճիճի գործարաններու մէջ աշխատողներ ենթակայ են այս ձեւ թունաւորումի։

Հին տուներու մէջ ջրի խողովակներէ շատեր արճիճով շինուած են․ անոնք չափով մը պատասխանատու են կարգ մը անհատներու թունաւորման։

Ուստի կը յանձնարարենք, որ արճիճ պարունակող ռեւէ նիւթի հետ գործ ունեցողներ զգոյշ ըլլան եւ առաջն առնեն այս ձեւ թունաւորման։

Ամերիկա նոր գաղթող հայրենակիցներ երբ իրենց տուները ներկելու հարկին տակ գտնուին, ձեռքերու մաքրութեան շատ հոգ տանելու են արճիճային թունաւորումէ զերծ մնալու համար։

ԻՆՔՆԱԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Ինքնաթելադրութեան ջատագովներէն եւ ախոյեաններէն մին էր Տք․ Քուէն (ոչ թէ Քու) որ վերջերս մեռաւ «հող էիր հող դարձիր» օրէնքին հպատակելով։ «Ամէն օր, ամէն կերպով աւելի լաւ եմ»ի հնարիչը հակառակ իր ամէն օր աւելի լաւ զգալուն, վերջապէս աւելի լաւ մեռաւ, ինչպէս որ բժիշկները կը մեռնին՝ իրենց հրաշագործ դեղերը խմելով հանդերձ։

Քուէին ապաւէնն էր ինքնաթելադրութիւնը, որ արդարեւ ոչ-հիւանդներուն ու հիւանդ ձեւացողներուն համար յարմարագոյն դարմանն է։

Բժիշկներէն ոմանք կը ջանան օգտուիլ ինքնաթելադրութեան ույժերէն ու հրաշքներ կը գործեն, պայմանաւ որ հիւանդին ցոյց տուած ախտանիշերուն տակը ախտաբանական երեւոյթ մը չըլլայ։ Հակառակ պարագային ինքնաթելադրութեան դիմող բժիշկը ծաղրանքի կ'ենթարկուի եւ ամօթով կը մնայ։

Հիսթէրիք (տեսակ մը ջղային հիւանդութիւն) կնոջ մը կարծեցեալ ցաւերը ինքնաթելադրութեամբ կրնաս դադրեցնել, սակայն էփփէնտիսայթիսէ տառապող մարդու մը փորձէ ըսել տալ «ամէն օր աւելի լաւ կը զգամ» եւ տես թէ ինչ պատասխան կը ստանաս։

Գիշեր մը Հրէուհիի մը կանչուեցայ․ սաստիկ ցաւէ կը տառապէր եւ կը կարծէր թէ անդամալոյծ է եղած։ Քննութենէ վերջ երեւան եկաւ որ խեղճ կինը հիսթէրիք է։ Մեղք էր մօրֆինի թալլէթ մը զոհել այդ պարագային․ որովհետեւ ինքնաթելադրութեան առենն էր։ Մի քանի կաթիլ պարզ ջուր ներարկեցի իր թեւին մէջ «մօրֆին է» ըսելով։ Տասը վայրկեանէն ցաւը դադրած էր արդէն։ Իսկ գալով անոր անդամալոյծ ըլլալու կարծիքին, վայրկենապէս բժշկուեցաւ, երբ դրան առջեւէն հրէշ ինքնաշարժ մը անցաւ՝ ահազին աղմուկ բարձրացնելով։

Այսպիսի պարագաներուն միայն՝ ինքնաթելադրութիւնը օգտակար է։ «Ամէն օր աւելի լաւ կը զգամ» ըսելով կեղծմաշկէ տառապող հիւանդը չի լաւանար եւ ոչ ալ երիկամունքի մէջ գոյացած քարը կը հալի։

Բժիշկներուն մեծամասնութիւնը կը պատկանի էլօփաթ, այսինքն՝ ամէն միջոցով դարմանումի հաւանող դպրոցին։ Այս աղանդին պատկանող բժիշկները ի պահանջել հարկին պատրաստ են սատանային հետ դաշնակցիլ՝ հիւանդը իր չարչարանքէն փրկելու համար։

Հիւանդութիւնները երկու դասակարգի կարելի է բաժնել։ Ա․— Այն հիւանդութիւնները՝ որոնք մասնաւոր ախտաբանական բրօցէսի մը արդիւնք են․ օրինակ, կեղծմաշկ (տիփթէրիա), թոքախտ եւն․։ Բ․— Այն հիւանդութիւնները՝ որոնք ախտաբանո-

րէն չեն բացատրուիր· օրինակ, խենթութիւն, հիսթէրիա եւ նիւրօսիս (ջղայնոտութիւն)։

Այս վերջին դասակարգին պատկանող հիւանդներուն համար միայն ինքնաթելադրութիւնը օգտակար է։

ԴԵՂԵՐԸ

Դեղերը, որոնք դեղարանի մը ցուցափեղկերը զարդարող գոյնզգոյն շիշերու, տուփերու եւ թիթեղէ ամաններու մէջ կը տեսնուին եւ երբեմն ալ հիւանդի մը անկողնին քով գտնուող սեղանը կը զարդարեն, կը պատրաստուին կենդանական, բուսական եւ հանքային նիւթերէ։

Ոմանք պաշտելու չափ կը սիրեն դեղերը, իսկ ուրիշներ կ՚արհամարհեն անոնց օգտակարութիւնը։ Ոմանց համար ճերմակ սօլփաթ-ոն (Քինին) դեղ է, իսկ գընագընա զապուղը կոչուած կեղեւը (Քինինը անկէ կը շինուի) դեղ չէ։ Ոմանք սիրով կը խմեն խաշուած խոտերու հիւթը, իսկ անդին կը դժկամակին նոյն նիւթերէն խտացուած եւ զտուած փոշիները գործածելու։

Երկոտասնեակ մը տարիներ առաջ դեղարանական գրքերը խճողուած էին հազարաւոր դեղերով։ Ներկայիս անոնցմէ շատեր դադրած են օգտակար դեղերու ցանկին մաս կազմելէ։

Բժիշկներ, մանաւանդ գիտական փորձեր կատարող վեթերան բժիշկներ, անասուններու վրայ իրենց կատարած փորձերով յաջողած են օգտակար եւ պիտանի դեղերը զանազանել, այնպէս որ մեր նախնիքէն մեզի ժառանգ մնացած բիւրաւոր դեղեր, որոնք ժամանակին թերեւս հրաշքներ գործած էին, դատապարտուած են փճացումի եւ անգործածելիութեան։

Գիտական փորձեր կատարող բժիշկներու նշանաբանն է ուղղակի ազդող դեղեր գտնել եւ անուղղակի եւ կարծեցեալ ոյժ ունեցող դեղերէն հրաժարիլ։

Այս նշանաբանին շնորհիւ մեծահամբաւ Էրլիխ յաջողեցաւ իր 606-ի գիւտը ընել։

Բժիշկներու գործածած դեղերը երեք աղբիւրներէ կը քաղուին,— բուսական, կենդանական եւ հանքային։

Բուսական աղբիւրէ կը քաղուին՝ Քինինը, հնդկախուղը,

սթրիքնինը, Տիճիթէյլիսը, որ սրտի հիւանդութիւն ունեցողներու միակ ապաւէնն է, եւ ուրիշ շատեր։

Կենդանական աշխարհէ կը շինուին՝ ձկան իւղը, որ մասնաւոր ձուկի մը լեարդէն կը հանուի, քանթարետիսը, որ սպանիական ճանճէն (հինտսինէյի) կ՚առնուի, Փօրմիք էսիտը, որ խայթող միջատներէն եւ ի մէջ այլոց մրջիւններու կիճէն կը զտուի (բաղադրուած ձեւն ալ կայ), Մուսքը (մուշկ), որ մասնաւոր այծեամի մը սեռային անդամներէն կը հանուի, կլիսէրինը, որ ճարպերէն կը յօրինուի եւայլն։ Ով գիտէ՞, օր մըն ալ թերեւս, օրինակ, գլխու ցաւի դեղը մլուկներէն հաւաքուի եւ տառապողներուն համի իբրեւ նորագիւտ դարման...։ Դժբախտաբար, այս երանելի Ամերիկային մէջ մլուկներու քօթան լեցուած չէ եւ եկուորները քիչ են։

Հանքային աղբիւրէ կը քաղուին հանքային իւղերը, որոնց իսկական ակը դարձեալ կենդանական է,— անգլիական աղը, որ պնդութիւն ունեցողներուն Սուրբ Սարգիսն է, Ասփիրինը, որ գլխու ցաւին աւելի լաւ կ՚օգնէ քան թէ մլուկին զարշելի հոտը ... եւայլն։

Արդ՝ դեղերու մասին նախապաշարուելու պէտք չկայ· ինչպէս որ մեղու կոչուած միջատներուն լաւն ու գէշը կայ, նոյնպէս ալ դեղերուն լաւը կայ ու գէշը, անուշահոտը կայ եւ զարշելին, պիտանին կայ եւ անպէտը։

Ամենէն շիտակ խօսքն է սակայն, «Նէ Շամըն չէքէրի, նէ Արապըն եիւզի»։ Ոչ հիւանդ ըլլանք եւ ոչ ալ դեղ խմենք։

ՖՐԱՆԿԱԽՏԻ ԱԽՏԱՃԱՆԱՉՈՒՄԸ

Թիւրիմացութիւններու պատճառաւ վերջերս տեղի ունեցած մի քանի ցաւալի դէպքեր ինձ կը ստիպեն, որ Ֆրանկախտի կանուխէն ախտաճանաչութեան կարեւորութեան մասին գրեմ այն վստահ համոզումով, որ որոշ օգտակարութիւն պիտի ունենան այս տողերը։

Ամերիկահայ երիտասարդութեան անորոշ ապագան, ներգաղթի նոր օրէնքներու պատճառաւ ամուսնութեան անկարելիութիւնը, ընկերային եւ տնտեսական հազար ու մէկ պատճառներ,

հայ երիտասարդութիւնը մոլորեցնելու կը ծառայեն. արդիւնքը … հիւանդութիւններ, ի մէջ այլոց Ֆրանկախտ:

Ֆրանկախտի պէս աղիտաբեր հիւանդութիւն մը, առանց ժամավաճառութեան, պէտք է զսպուի անմիջական դարմանումով: Արմատական դարմանումի համար կանուխէն ախտաճանաչութիւնը անհրաժեշտ է:

Ոեւէ հիւանդութեան ախտաճանաչութեան համար հիւանդին ցոյց տուած ենթակայական եւ առարկայական ախտանիշերը զօրաւոր յենարաններ են, սակայն գիտութեան հնարած մասնագիտական գործիքներու եւ փորձարկութիւններու շնորհիւ՝ բժիշկները կը հասնին այնպիսի դրական եզրակացութեանց եւ ձեռք կը բերեն այնպիսի անհերքելի իրողութիւններ, որ ենթակայական ախտանիշերը կը նսեմանան եւ իրենց արժէքը կը կորսնցնեն անոնց ներկայութեան:

Ֆրանկախտի համար այսպիսի գիտական փորձեր ա՛լ աւելի կարեւոր են եւ անհրաժեշտ:

Տարիներ առաջ, երբ չկար մանրացոյցը, երբ չկար Բ. ճառագայթը եւ երբ գոյութիւն չունէին տարրաբանական աշխատանոցները, Ֆրանկախտի ախտաճանաչութիւնը կը կատարուէր միմիայն արտաքին երեւոյթներով եւ ախտանիշերու գոյութեամբ: Այժմ դարը փոխուած է, երեւոյթները խաբուսիկ են եւ անվստահելի: Վասըրմէնի փորձը եւ մանրացոյցով ուղղակի քննութիւն, (Dark field) Ֆրանկախտի ախտաճանաչութիւնը յեղաշրջեցին:

Ֆրանկախտը որոշ մանրէներու խլնային թաղանթներու եւ կամ մորթի վրայ արտադրուած փոքր ճեղքուածքներու միջոցաւ արեան մէջ ներխուժումէն յառաջ եկած հիւանդութիւն մըն է: Այս մանրէներու փոխանցումը յառաջ կուգայ ուղղակի շփման, սեռային յարաբերութեան եւ համբոյրի միջոցաւ: Վարակումէն երկու երեք շաբաթ վերջ, վարակման վայրին վրայ կարծր եւ կարմրորակ վէրք մը կ՚արտադրուի, շուտով մօտակայ գեղձերը կ՚ուռին եւ շօշափելի կը դառնան. մի քանի շաբաթ վերջ մորթի վրայ կարմիր բիծեր եւ բշտիկներ կ՚արտադրուի եւ այսպէս կարգաւ իրարու կը յաջորդեն Ֆրանկախտի տարբեր շրջանները:

Ֆրանկախտի առաջին շրջանին, երբ նախնական կեղը դեռ չէ բուժուած, կարելի է դրական ախտաճանաչութիւն մը ընել ուղղակի քննելով այդ կեղէն հոսող շիճուկը, որու մէջ կը գտնուին

մանրէները: Այս մանրէները օձապտոյտ շարժումներով կը լողան շիճուկին մէջ. զանոնք տեսնելու համար մանրացուցային մասնաւոր քննութիւն մը (Dark Field Examination) կարեւոր է: Վասըրմէնի փորձին բացասական հանգամանքէն խաբուելով այս ձեւ քննութեան յետաձգումը յիմարութիւն է. որովհետեւ Վասըրմէնի փորձը կամ արեան քննութիւնը յաճախ այս առաջին շրջանին մէջ բացասական արդիւնք կուտայ:

Վասըրմէնի փորձին յաջողութեանը համար ժամանակ պէտք է. հիւանդութիւնը պէտք է հիննայ մարմնոյն մէջ, որպէսզի յառաջ եկած հակաթոյնի մասնիկները այդ փորձը յաջողցնեն:

Հետեւաբար կասկածելի պարագաներու առեն սպասելու չէ դրական Վասըրմէնի փորձի համար, այլ դիմելու է մանրացուցային քննութեան (Dark Field),— բան մը, որ կարելի է ձրիօրէն ստանալ ոեւէ մեծ քաղաքի թաղապետական աշխատանոցներու մէջ: Անձնական բժիշկէդ նօթ մը կը բաւէ քեզի, այդ տեսակ քննութեան մը ենթարկուելու ձրիօրէն:

Վասըրմէնի փորձով Ֆրանկախտի գոյութիւնը փաստուելէ առաջ, կարելի է վերոյիշեալ ձեւով կանխել Ֆրանկախտի ախտաճանաչութիւնը. այս ձեւով թէ ժամանակ շահուած կ՚ըլլայ եւ թէ դարմանումը ապահովուած կ՚ըլլայ:

Կը յանձնարարենք բոլոր ընթերցողներուն, որ ոեւէ կասկածելի վէրքի գոյութեանը առեն, առանց ժամանակ կորսնցնելու, դիմեն իրենց սեփական բժիշկներուն, մանրացուցային ուղղակի քննութեան համար:

Այս է միակ ճամբան փրկուելու համար անստոյգ վիճակէ եւ Ֆրանկախտի պէս ահռելի հիւանդութեան մը անգութ ճիրաններէն:

ՖՐԱՆԿԱԽՏԸ ԵՒ «606»Ը

Մարդիկ դարերէ ի վեր վազած են որոշ իտէալներու ետեւէն առանց կանգ առնելու պատահական հսկայ խոչընդոտներու առջեւ: Այսպէս են ըրած միջնադարեան «էլքէմիսթ»ները (տարրաբան), որոնք մեծ ճիգ թափած են աժան մետաղները ոսկիի վերածելու համար:

Քսաներորդ դարու գիտունները նոյնը կ՚ընեն ներկայիս։ Մօտիկ անցեալին մէջ ճաբոնցի գիտուն մը ելեքտրական հսկայ հոսանքներու միջոցաւ յաջողած է սնդիկը ոսկիի վերածել շատ փոքր քանակով։ (Աչքը լոյս աղքատներուն)։

Ըսել է, թէ մարդիկ միշտ անկարելիին ետեւէն վազած են եւ երբեմն յաջողած են զայն կարելիի վերածել։

Հետազօտութեան նոյն շաւիղէն ընթանալով բժշկութեան «էլէքսիրները» երազած են «Սթէրիլիզանս Մակնա»ն (մեծ հականեխականը) գտնել եւ անոր միջոցաւ փճացնել հիւանդութեանց պատճառը եղող մանրէները։

Յաջողա՞ծ են ... ո՛չ իրենց երազածին չափ, բայց իրենց կատարած անհամար փորձերուն մէջ յաջողած են գտնել այնպիսի բաղադրութիւններ, որոնք որոշ հիւանդութիւններու համար արդարեւ «Սթէրիլիզանս Մակնա»ի դերը կատարած են։

Ասոնցմէ կարեւորագոյնն է «606»ը, մեծահամբաւ Էրլիխի աննախընթաց գիւտը, որ Ֆրանկախտի դարաւոր դարմանումը յեղաշրջելէ զատ կրկնուող տենդին (րիքըրրընթ ֆիվըր) մեծ հականեխականը եղաւ եւ ընդհանուր պատերազմի ատեն շատեր ազատեց ստոյգ մահէ։

«606»ը, որ Սալվարսան անունով ծանօթ է աշխարհին, Զառիկի (արսէնիք) մէկ բաղադրութիւնն է. անոր գիտական անունը տայօքսիտայէմինօարսէնօպէնզօլ» է։

Ասոր մէկ նոր տեսակը «Նէօսալվարսան» անունը առած է, իսկ անոր արծաթի հետ միացած ձեւին «Սիլվըրսալվարսան» ու ծծումբի հետ միացածին «Սըլֆըրսալվարսան» անունը կը տրուի։ Ամերիկայի եւ Ֆրանսայի մէջ անոնք տարբեր անուններով կը ճանչցուին ինչպէս «Արսֆինամին» եւայլն։

Բուն Սալվարսանը թթու հանգամանք (րիէքշըն) ունի եւ զայն ներարկելու ատեն մեծաքանակ ջուրի մէջ հալեցնելէ վերջ 10% «Սօտիըմ Հայտրօքսայտ»ով չէզոքացնելու է։ Նէօսալվարսանը աւելի ապահով է եւ քիչ ջուրով կարելի է ներարկել։ Սըլֆըրսալվարսանը կարելի է ուղղակի մկաններուն մէջ ներարկել, իսկ առաջին երկուքը ուղղակի արեան մէջ ներարկուելու են, հակառակ պարագային սաստիկ ցաւ կը պատճառեն։ Ուղեղային եւ ջղային Ֆրանկախտի համար վերջերս գործածութեան դրուած «Թրիփարսէմայտ»ն ալ նոյն զաւկին բաղադրութիւնն է։

Այս բաղադրութիւններէն բոլորն ալ Ֆրանկախտի մանրէները փճացնելու կարողութիւն ունին– պայմանաւ որ կանոնաւորապէս շարունակուին եւ հիւանդութեան սաստկութեանը եւ հիւանդին ցոյց տուած դիմադրութեանը համաձայն փոփոխութեան ենթարկուին։

Բոլորն ալ իրենց պաշտպաններն ունին բժիշկներու կարգին։ Ամենէն ապահովներն են «Նէօսալվարսան»ն ու «Սըլֆըրսալվարսան»ը, ըստ մեր կարծիքին։

Այս բաղադրութիւններէ ոեւէ մէկուն ներարկմանը ատեն եւ կամ մի քանի ժամ վերջը անհաճոյ յեղաշրջումներ կրնան պատահիլ սիսթէմին մէջ. ասոնք են գլխու պտոյտ, մարում, դող եւ թեթեւ տաքութիւն։ Եթէ գործածուած դեղը թարմ ու մաքուր եւ վստահելի տունէ ըլլայ եւ գործածուած ջուրը իսկապէս յատակ եւ շոգիացումէ նոր խտացուած ըլլայ, վերոյիշեալ ախտանիշերը կրնան արգիլուիլ մասամբ։ Այսուհանդերձ երբեմն տեսնուած է, որ «606»ի ներարկումներէն վերջ երբեմն դեղնութիւն, մորթի բորբոքում, երիկամանց բորբոքում եւ մինչեւ անգամ ուղեղատապ յառաջ եկած ըլլան։ Սակայն, ասոնք հաւանական բացառութիւններ են։

«606»ի ոեւէ տեսակին գործածութենէն վերջ ստացուելիք արդիւնքը կախում ունի հիւանդութեան աստիճանէն, վարակման ոյժէն, հիւանդին դիմադրութենէն, անոր բժիշկին հետ համագործակցութենէն եւ բժիշկին հմտութենէն։ Այնպէս որ Ֆրանկախտի արմատական դարմանումին համար որոշ օր եւ ժամանակ խոստացողներ կամ տգէտ են եւ կամ խաբեբայ, որովհետեւ դարմանումի ժամանակը անձէ անձ մեծապէս կը տարբերի, գործածուած ներարկումները ո՞ր տեսակէն ալ եղած ըլլան։

Ֆրանկախտի արմատական դարմանումին համար սնդիկի բաղադրութեանց եւ երբեմն պարագաներու տակ պիզմութի բաղադրութեանց գործածութիւնը անհրաժեշտ է։

Ֆրանկախտի արտաքին ախտանիշերուն, վէրքերու եւ քոսերու անհետացումը բուժում չի նշանակեր։ Արեան Վասսէրմանի փորձին մէկ անգամ բացասական (նէկըթիվ) արդիւնք տալն ալ բաւական չէ։ Կրկնակի արեան քննութիւններէ վերջ, եթէ մինչեւ երկու տարի ոեւէ ձեւով ոեւէ ախտանիշ երեւան չ՚ելլէ եւ ողնաշարէն առնուած հեղուկն ալ բացասական արդիւնք տայ, այն ա–

տեն ֆրանկախտը բուժուած կարելի է նկատել։

Ֆրանկախտաւոր մը վերոյիշեալ փորձերուն ենթարկուելէ վերջ եւ իր կողակցին գիտակցութեամբ միայն կարող է ամուսնանալ։ Մայքըլ Արլընի «Կանանչ Գլխարկը» վէպը ֆրանկախտաւորի մը ամուսնութենէն առնուած է։ Այդ գիրքը կարդացողներ կրնան գաղափար մը կազմել։

Քսաներորդ դարու այս թոհ ու բոհին մէջ ապրող մարդկանց մէջ մեր ակնկալածէն շատ աւելի տարածուած է ֆրանկախտը։ Գաղափար մը տալու համար աւելցնեմ, թէ Պոսթըն Տիսփէնսըրիի այլեւայլ հիւանդութեան համար դիմողներուն 10%-ը դրեթէ ֆրանկախտաւորներ են եւ ասոնցմէ շատեր տեղեակ իսկ չեն, թէ ե՞րբ են վարակուած։ Վասսէրմանի արեան քննութիւնը երեւան կը հանէ թաքնուած հրէշը։

Մարդկութիւնը Էրլիխին՝ իւր «606»ի գիւտին համար եւ Վասսէրմանի՝ իւր արեան փորձին համար, յաւիտեանս երախտապարտ պիտի մնայ։

Յարգանք բժշկութեան այս վարպետներուն։

ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Վերջերս Պոսթընի մէջ ցուցադրուող առողջապահական ցուցահանդէսին մէկ դրուագն ալ ֆիզիքական քննութիւնն էր։

Բուժիչ դարմանումէ աւելի արդելիչ դարմանումի կարեւորութիւն ընծայուած դարի մը մէջ կ՚ապրինք, այնպէս որ արդելիչ դարմանումին բանալին եղող ֆիզիքական քննութեան մասին մի քանի թելադրութիւններ ի տեղի են։

Ֆիզիքական քննութիւնը մարդկային բարդ եւ բաղադրեալ մեքենային վարպետի մը կողմանէ խուզարկումն է։ Բժիշկը, իբր այդ մեքենային միակ վարպետը, մասնաւոր գիտական միջոցներով կը քննէ զայն, կը փորձարկէ անոր այլազան մասերուն գործունէութեան տեղեակ լինելու համար. միշտ վստահ ըլլալով, որ մեքենային աններդաշնակ գործունէութիւնը հիւանդութեան կ՚առաջնորդէ։

Ներկայիս՝ ֆիզիքական քննութեան համար ի գործ ածուած միջոցներու կատարելագործման եւ յառաջդիմութեան շնորհիւ

բազմաթիւ հիւանդութեանց առաջն առնուած է եւ այդ միջոցաւ մարդկային կեանքը որոշ յաւելումներ ունեցած է։

Բժշկութիւնը ֆիզիքական քննութեան միջոցաւ կը ձգտի մարդ մեքենային այլազան մասերուն թերութիւնները օր առաջ նշմարել եւ ըստ այնմ սրբագրել սխալը՝ դեռ այն անդարմանելի վիճակի չհասած։

Իր գործովը տարուած եւ յափշտակուած բժիշկը կարգաւ կը քննէ իրեն դիմողներուն մազերը, աչքերը, քիթը, բերանը, ակռաները, սիրտը, թոքերը, արիւնը, արեան ճնշումը, մարսողութեան գործարանները եւայլն, եւ բաղդատելով անոնց վիճակը բնականին հետ, որոշ գաղափար մը կը կազմէ քննուողին առողջութեանը եւ տոկունութեանը մասին։

Աչքերու քննութենէն, երբեմն ֆրանկախտի աննշմարելի գոյութիւնը կը հաստատուի. թոքերու քննութենէն յաճախ նոր սկսող թոքախտը երեւան կ՚ելլէ. հիւանդոտ նշագեղձերու գոյութիւնը եւ փտտած ակռաներու գոյութիւնը յօդացաւի կ՚առաջնորդէ. յաճախ արեան եւ մէզի տարրալուծումը իր սաղմին մէջ գտնուող երիկամունքատապի մը գոյութիւնը կը գուժէ. արեան ճնշման քննութիւնը թունաւորումներու եւ սրտի անթիւ հիւանդութեանց մասին տեղեկութիւն կուտայ։

Վերեւ յիշուած հիւանդութիւններէն շատեր աննշմար կերպով կը սպրդին մարդու մը մարմինէն ներս եւ երբ ենթական տեղեակ լինի անոնց գոյութեան, արդէն շատ ուշ է։

Մենք, որ մի քանի հարիւր արժող ինքնաշարժի մը համար ամիսը մի քանի անգամ վարպետներու կը դիմենք, մեզի միլիոններ արժող մեր թանկագին առողջութեան համար ինչո՞ւ չմօտենանք, գէթ տարին մի անգամ, մարմնի վարպետին, անոր խուզարկութեան բովէն անցնելու համար։ Ֆիզիքական քննութիւնը առողջութեան ատեն օգտակար է. առողջութեանդ օրով ֆիզիքականիդ մասին տեղեակ բժիշկդ հիւանդութեանդ ատեն աւելի դիւրին կը տեսնէ տարբերութիւնը եւ ըստ անմ կ՚առաջնորդէ քեզի դէպի ապաքինում։

Ունեցէք ձեր անհատական եւ ընտանեկան բժիշկը. դիմեցէք անոր ֆիզիքական քննութեան համար գէթ տարին մի անգամ, ա—

նոր ուսերուն վրայ ձգեցէք ձեր առողջապահական հոգսը եւ վըստահ եղէք, որ արցունքի եւ ժպիտի ատեն ձեր միակ բարեկամը եղող բժիշկը, լիուլի պիտի կատարէ իր կոչումն ու պարտականութիւնը:

ՍՏԱՄՈՔՍԸ ԵՒ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԵԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ամէն ցաւի, անմարսողութեան, տկարութեան եւ ուրիշ հազար ու մէկ ախտանիշերու համար հիւանդները յաճախ խեղճ ստամոքսը կը մեղադրեն՝ բժիշկէ բժիշկ վազելով եւ իրենց ստամոքսը զօրացնելու համար դեղ ու դարման հայցելով:

Ու այսպէս ստամոքսի ցաւը, թթուիլը, քացխիլը, բուքը, գոցկըլտուքը, երճկտալը, կրթալը, անմարսողութիւնը, ախորժակի յաւելումն ու պակսումը, փսխումը, գալարումը, պնդութիւնը, փորհարութիւնը եւ ուրիշ շատ մը բնախօսական կամ ախտաբանական երեւոյթներ կը վերագրուին խեղճ ստամոքսին, որ երբեմն բոլորովին անմեղ է:

Հարվըրտ համալսարանի բժիշկ հսկաներէն մէկը՝ Տոքթ. Քէպըթ, որ մեծ հռչակ ունի որպէս ախտաճանաչութեան վարպետ, կը պնդէ, թէ վերոյիշեալ ախտանիշերով տառապող հիւանդներուն քսան առ հարիւրը միայն իսկական ստամոքսային հիւանդութիւններով կը տառապի, իսկ մնացեալին համար պէտք է որ ուրիշ պատճառներ փնտռուին:

Հետեւաբար ստամոքսի ցոյց տուած ախտանիշերէն շատերուն իսկական պատճառը փնտռելու է լեարդին, մաղձի տոպրակին, կուրաղիին, աղիքներուն, սրտին եւ ջղային դրութեան ու երիկամունքներուն մէջ:

Ստամոքսի հիւանդութիւններուն գլխաւորներն են՝ ստամոքսի կեղը (ըլսըր) եւ քաղցկեղը (քէնսըր), որոնք շատ յաճախադէպ բաներ չեն: Մանաւանդ քաղցկեղը քառասունէն վերջը կը սկսի մեծ մասամբ:

Թոյներու ընդունումէն յառաջ եկած ստամոքսային հատուբորբոքումները (ստամոքսատապ) հազուագիւտ բաներ են եւ յա-

ճախ մահով կը վերջանան: Սակայն, պէտք չէ մոռնալ նաեւ ըստամոքսի բնախօսական խանգարումները, որոնք արդիւնք են ալքօլամոլութեան, անհամաչափ ծխամոլութեան, անկանոն կերուխումի, շատ տաք եւ եւ կամ շատ պաղ ուտելիքի, համեմուած, կծու եւ երբեմն ալ աւրուած կերակուրներու եւ հոգեկան ցնցումներու:

Ստամոքսը՝ մարսողութեան տեսակէտով շատ ալ այդքան կարեւոր դեր մը չի խաղար: Օրինակի համար, իւղեղէն եւ ճարպեղէնները երբեք չեն մարսուիր ստամոքսին մէջ: Քաղցրեղէններն ու նշա (օսլա) պարունակող ուտելիքները շատ քիչ փոփոխութեան կ'ենթարկուին ստամոքսին մէջ: Մսեղէնները միայն քիչ շատ կը մարսուին ստամոքսին մէջ, այն ալ աղային թթուին եւ փէփսինի միջոցաւ:

Այդ պատճառաւ իրենց ստամոքսը մասամբ եւ կամ ամբողջովին կորսնցնողներ կրնան ապրիլ երկար տարիներ, պայմանաւ որ յաճախ ուտեն:

Ստամոքսին կատարածը շտեմարանի դեր է գրեթէ, եւ քիչ մըն ալ ան կը լրացնէ բերանին ու ակռաներուն պակաս թողուցած աղալու գործը:

Այս ծանօթութիւններէն վերջ դիւրին է հասկնալ թէ ինչո՛ւ իրաւունք չունինք մարսողութեան վերաբերեալ ախտանիշերը ստամոքսին վերագրել:

Հոս տեղին է ստամոքսի յատուկ հիւանդութիւններէն կեղի (ըլսըր) հաւանական ախտանիշերը թուել:

Ստամոքսի կեղէ տառապողներ կ'ունենան խորունկ եւ սուր ցաւ ստամոքսին վրայ, ճիշդ կրծոսկրին յատակը գտնուող փոսիկին մօտերը: Այս ցաւը կերակուր ընդունելէ վերջ կ'աւելնայ եւ աւելի, սուր հանգամանք կը ստանայ ու կը դադրի միայն փըսխումէ վերջ, երբ ստամոքսը կը պարպուի: Փսխուքը կուտայ թթու եւ կծու հոտ: Ատեն ատեն ալ հիւանդը կը փսխէ արիւն: Ք. ճառագայթներով քննութիւն մը կ'ամբողջացնէ ախտաճանաչութիւնը:

Քաղցկեղը (քէնսըր) սովորաբար քառասունը անցած հիւանդներու քով կը պատահի: Քաղցկեղի պարագային ստամոքսի ցաւը աւելի մնայուն է եւ ծաւալուն. ուտելէ վերջը ան կը սաստկանայ եւ փսխումի պարագային չի դադրիր. կը կրծէ շարունակ:

Փսխուքը խահուէի գոյն կ'ըլլայ եւ զերծ է ուեւէ աղային թթուէ:

Այս ախտանիշերով անհատներ, առանց ժամանակ կորսնցընելու, Բ. ճառագայթներով նկարուելու են. որովհետեւ կանուխէն ախտաճանաչուած քաղցկեղը բուժումի մեծ հաւանականութիւն ունի:

Վերոյիշեալ ծանօթութիւններէն դիւրին է հետեւցնել, թէ հիւանդի մը օգտակար եղող դեղագիր մը ուրիշի մը կրնայ վնասակար եւ նոյնիսկ աղիտաբեր ըլլալ: Այդ պատճառաւ խիստ այպանելի եւ նոյնիսկ պախարակելի է մարսողութեան խանգարումներ ունեցողներուն իրարու դեղ ու դարման եւ կամ դեղագիր հրամցնելը:

Այս տողերը գրած պահուս դարմանալի զուգադիպութեամբ ինծ մօտ խորհրդակցելու եկաւ հայ երիտասարդ մը, որ շատ ճշգրիտ կերպով սկսաւ բացատրել կարգ մը ախտանիշեր, որոնց բացատրութիւնը ժպիտ մը դրոշմեց շրթներուս վրայ:

— Բժիշկ,— կ'ըսէր ան,— ստամոքսիս վրայ ատեն ատեն սաստիկ ցաւ մը կը զգամ եւ կը գալարուիմ օձի պէս. ատեն ատեն կը փորձուիմ մտածելու, թէ ողջ ձուկ մը կլլած եմ որ կը կրծէ ստամոքսս. ցաւս ուտելիքի հետ կապ չունի:

Անոր արհեստին ներկարար (սայն փէյնթըր) ըլլալը, իր տըւած ճշգրիտ բացատրութիւնը, լինդերուն վրայ կազմուած կապտորակ եւ կապարագոյն գիծը որ իր ատամնաբոյժն անգամ խաբած էր, եւ քիչ վերջ արեան քննութիւն մը ինծ համոզեցին կարծիքիս ճշմարտութիւնը:

Հիւանդս առանց իր ներկով աղտոտած ձեռքերը լուալու կ'ուտէ եղեր իր կէսօրուան ճաշը: Իւղաներկին մէջ գտնուող կապարի փոշին (հուայթ լէտ) կամաց կամաց մուտք կը գործէ եղեր իր սնթէմին մէջ, մինչեւ որ օր մը իր արեան մէջ ներկայութիւնը զգալի ըրած էր ստամոքսի խիթեր պատճառելով:

Հիւանդս կը տառապէր կապարի թունաւորումէ, մինչդեռ ինքը իր վիճակը կը բացատրէր ստամոքսի տկարութիւնով:

Եզրակացնե՛նք:

Ստամոքսային եւ կամ մարսողութեան յատուկ ախտանիշերուն համար միայն ստամոքսը չմեղադրենք, այլ ջանանք անոնց իսկական պատճառը որոնել եւ ապա դարմանել: Նախ՝ ախտաճանաչութիւն, յետոյ՝ դարմանում:

ՄԱՂՁԱՔԱՐԵՐ

Մաղձաքարերուն Կօլտ Սթօն կ'ըսէ մեր ժողովուրդը եւ կուրաղիքին փէնտիք:

Անգլիերէնի սխալ հնչումէն յառաջ եկած են այս սխալները: Կօլտ սթօնի տեղ կօլ սթօն ըսելու է, իսկ փէնտիքի տեղ էփփէնտիքս եւ էփփէնտիսայթիս ըսել անհրաժեշտ է:

Իցիւ թէ մաղձաքարերը կօլտ, այսինքն՝ ոսկի եղած ըլլային: Բիւր չարչարանքի եւ աննկարագրելի ցաւերու պատճառներն են այդ անպիտան քարերը, որոնք մաղձի տոպրակին մէջ կը յօրինուին:

Մաղձաքարերը մաղձին մէջ (սաֆրա) գտնուող լուծելի աղերուն չոքումէն եւ խտացումէն յառաջ կուգան:

Այս խտացումին համար անհրաժեշտ է լեարդին ծանրաբեռնումը եւ մաղձափամփուշտին բորբոքումը:

Ստամոքսի եւ աղիքներու մէջ անմարսողութիւնը լեարդի եւ մաղձափամփուշտի բորբոքում յառաջ կը բերէ, իսկ լեարդի եւ մաղձափամփուշտի մէջ բորբոքումը ստամոքսի մէջ՝ անմարսողութիւն եւ բուք յառաջ կը բերէ:

Կերակուրէ վերջ խիթեր, ձկըրտուք, բուք եւ ծանրութիւն ունեցող անհատներէ շատեր լեարդի անկանոնութիւններ կ'ունենան: Որովհետեւ կանոնաւոր մարսողութեան համար առատ եւ մաքուր մաղձի պէտքը կայ միշտ:

Մաղձաքարերը առհասարակ յառաջացած տարիքի մէջ կը նշմարուին եւ, կամ աւելի շիտակը, այդ ժամանակամիջոցին ըզգալի կ'ընեն իրենց գոյութիւնը:

Բժշկական առածի տեղ անցած է՝ fat, female, forty, այսինքն՝ գէր, էգ եւ քառասուն բառերը, որովհետեւ քառասունը անցած գէր կիներէ շատեր կը տառապին մաղձաքարերէ:

Ամէն մաղձափամփուշտին մէջ քար ունեցող անպատճառ անհանգստութեան ենթակայ չըլլար: Երբեմն տարիներէ ի վեր բոյն դրած քարեր կը կենան խելօք եւ ենթակային հետ գերեզման կ'երթան՝ հող էիր հող դարձիր օրէնքին հպատակելով:

Սակայն, բախտը միշտ ալ այսպէս չի ժպտիր: Օրին մէկը պաղառութիւն մը, ծանր եւ դժուարամարս ուտելիք մը եւ կամ դանդաղ ու նստակեաց կեանք մը պատճառ կ'ըլլան, որ հրդեհը

բոնկի եւ ենթական սկսի տառապիլ աջակողմեան փորի ցաւով, սրտի խառնուքով, անվերջ փսխուքով եւ մինչեւ անգամ դեղնութիւնով:

Մաղձաքարերուն իսկական ախտաճանաչութիւնը կը կատարուի հիւանդին ցոյց տուած որոշ ախտանիշերով եւ մանաւանդ վերջերս կատարելագործուած մասնաւոր ներկի մը գործածութենէ վերջ քաշուած Ք. ճառագայթանկարով:

Այս ձեւով կարելի է մաղձաքարերը նոյնիսկ համրել եւ մաղձի տոպրակին հիւանդոտութիւնը երեւան բերել:

Ամերիկահայ ժողովուրդին մէջ, մանաւանդ կիներու մէջ, բաւական յաճախադէպ է մաղձաքարը:

Մաղձի տոպրակի բորբոքումն ու մաղձաքարերու յօրինումը արգիլելու համար՝ խմելու է առատ ջուր, ուտելու է մեծ քանակութեամբ բանջարեղէն, զգուշանալու է ճարպոտ եւ մանաւանդ տապկուած ուտելիքէ եւ հրաժարելու է գիրութենէ:

Ուրախալի պարագայ մըն է կիներու գիրութեան դէմ հռչակուած պօյքօթը: Յաջողութիւն կը մաղթենք: Վա՛յ գէրերուն...:

ՆԱԽԱՂԻԻ ԿԵՂԸ

Մեծաքանակ դիտողութիւններ եւ Ռէօնթկէնեան ճառագայթներով քննութիւններ կուգան հաստատել, թէ նախաղիի կեղը (Տուտինըլ ըլսըր) ակնկալուածէն աւելի յաճախադէպ է մարդկանց մէջ:

Անձնական փորձառութիւնս ինծ համոզած է թէ նախաղիի կեղը աւելի յաճախադէպ է թթու, աղի, եւ համեմուած կերակուրներու սիրահար մարդկանց մօտ:

Այս ձեւ կերուխումի սովոր հայերու մէջ աննշան թիւ մը չեն կազմեր տառապողները:

Հէնց այս պատճառաւ կ'արժէ, որ ակնարկ մը նետենք այդ հիւանդութեան վրայ:

Նախաղին, որ տասնեւերկու մատնաչափ երկարութիւն ունի, ստամոքսը փոքր աղիքին միացնող կիսալուսնաձեւ պարանոց մըն

է, ուր կը թափի մաղձը եւ փանքրէասի հիւթը, որոնք կարեւոր դեր ունին մարսողութեան մէջ:

Մաղձը եւ փանքրէասի հիւթը նախաղիին մէջ կալաքարային (էլքըլայն) հանգամանք կը ստեղծեն, այնպէս որ ստամոքսէն եկող թթուն հոն կը չէզոքանայ եւ ոեւէ վնաս չի հասցներ: Սակայն, երբ ոեւէ պատճառաւ ստամոքսէն եկող թթուն պէտք եղածին չափ չի չէզոքանար, կը սկսի կրծել նախաղաղիին ներսը պատող խլնային թաղանդը, հոն վէրք (կեղ) արտադրելով:

Այս վէրքը չի բուժուիր եւ օրըստօրէ աւելի կը բորբոքի, որովհետեւ ստամոքսէն եկող թթուն միշտ կը գրգռէ զայն:

Նախաղիի վէրքին (կեղ) տուած ախտանիշերն են՝ կերակուրէն 3–4 ժամ յետոյ սաստիկ ցաւ աջ կողոսկրներուն եւ կրծոսկրին ստորեւ, բուքի արտաքսում, զոցկլտուք, խիթ, որ դաւաթ մը կաթ կամ կտոր մը հաց ուտելէ վերջ կ'անհետանայ ատենուայ մը համար, յետոյ աւելի զօրաւոր կերպով ցնցելու համար հիւանդը:

Երբեմն արիւնի փսխում եւ աղտեղութեան մէջ սեւ արիւնի երեւում կ'ընկերանան այս հիւանդութեան:

Նախաղիի կեղէ տառապողները շատ լաւ կը բացատրեն իրենց ցաւը երբ կ'ըսեն·

— Բժիշկ, անօթենալուս պէս ցաւը կը սկսի ու կը կրծէ, սաստիկ խիթեր եւ գալարումներ կ'ունենամ· բայց երբ տաք ջուր խմեմ եւ կամ պատառ մը բան ուտեմ, վայրկենապէս կը հանդարտանամ:

Այս ցաւով տառապողներ ատեն ատեն կը հանգստանան, որովհետեւ կեղը բարւոքումի նշաններ ցոյց կուտայ:

Բայց առանց երկար ատեն դարմանումի եւ երբեմն առանց վիրաբուժական գործողութեան արմատական բուժում կարելի չէ:

Լաւագոյն դարմանն է երկար ատեն ժուժկալութիւն ուտելիքի եւ խմելիքի տեսակէտով:

Դարմանումի էական սկզբունքն է չթողուլ, որ ստամոքսին մէջ աւելի թթու արտադրուի· ուտել թեթեւ եւ աւելի յաճախ, որպէսզի ընդունուած կերակուրը թթուն չէզոքացնէ եւ չթողու, որ աւելի թթու գոյանայ ստամոքսին մէջ:

Մսեղէն, համեմուած կերակուրներ, պտուղ, ողելից ըմպելի, խմորեղէն ներելի չէ: Ընդհակառակը, կաթ, սեր, չոր հաց,

խաչած բանջարեղէն ապուրներ օգտակար են եւ կեղի բուժումին
կը նպաստեն :

Բարեբախտաբար, նախաղիի կեղը ստամոքսի կեղին պէս
քաղցկեղի (քէնսըր) փոխուելու ընդունակ չէ :

Նախաղիի կեղերը աւելի արագ կը բուժուին հիւանդանոցնե–
րու մէջ, ուր հիւանդը թէ՛ կը հանգչի եւ թէ կը խնամուի :

ԳԼԽՈՒ ՑԱՒԸ

Գլխու ցաւը, որ մարդկային տառապանքի մեծ տոկոսը կը
կազմէ, ունի այլազան պատճառներ :

Սխալ անուանում մըն է գլխու ցաւ բառը · գլուխէն աւելի
ուղեղն է բուն ցաւին վայրը :

Ուղեղը, որ կը կշռէ մօտաւորապէս երեք փաունտ, ամփոփ–
ուած է գանկին մէջ : Անոր կակուղ հիւսուածքը, որ կը պարու–
նակէ զգայարանքներու, յիշողութեան եւ դատողութեան կեդ–
րոնները, չատ փափուկ է եւ դիւրազգաց : Ուստի անընական ճըն–
շում, ներքին թէ արտաքին, բաւական է անոր գործունէութիւնը
խանգարելու եւ սաստիկ ցաւ պատճառելու :

Ստորեւ պիտի աշխատիմ թուել գլխու ցաւի տեսակները՝
դասաւորուած ըստ պատճառներու :

Ա.— Ճնշման գլխու ցաւ : Նորածին մանկան մը գլխուն գա–
գաթը երբ քննենք, հոն կակուղ եւ առաձգական մաս մը պիտի
գուշակենք : Այդ կը ցուցնէ, թէ մանկան գանկին ոսկորները չեն
միացած տակաւին · բնութեան ինքնապաշտպանութիւնն է այդ ·
որովհետեւ ամէն օր աճող ուղեղը տարածուելու համար միջոցի
պէտք ունի :

Հետզհետէ ուղեղը կը դադրի աճելէ եւ ոսկորները միանալով
կը կազմեն գանկը, որ հաստատուն խցիկ մըն է ուղեղին համար :
Հետեւաբար, երբ ոեւէ մարմին, որ օտար է, մուտք գտնէ գան–
կին մէջ եւ կամ հոն աճի, կը ճնշէ ուղեղին վրայ՝ սաստիկ ցաւ
պատճառելով : Ուղեղին մէջ թափանցած գնդակներ, ուռոյցներ,
արիւնահեղութիւններ, արկածի բերումով ոսկորներու տեղափո–
խութիւններ եւ ծռութիւններ, ուղեղատապի առթիւ ուղեղին մէջ

ջուրի հաւաքում, փրանկախտի երրորդական աճումներ այս տե–
սակ գլխու ցաւ կը պատճառեն :

Այս տեսակ գլխու ցաւը մշտատեւ է եւ դեղերով չի վերնար :
Դանակի գործողութիւն մը՝ վերջ կը դնէ այս տեսակ գլխու ցա–
ւին, յաճախ բուժելով անհատը, երբեմն ալ մահացնելով զայն :

Բ.— Արեան խուժումէն գլխու ցաւ : Ուղեղը որոշ քանակու–
թեամբ արեան պէտք ունի · շնչերակները զտուած մաքուր արիւն
կը տանին ուղեղը · իսկ երակները աղտոտուած արիւնը կը վերա–
դարձնեն, այսպէս պահելով հաւասարակշռութիւն մը :

Երբ այս հաւասարակշռութիւնը խախտուի եւ ուղեղին մէջ
արեան խուժում յառաջ գայ, գլխու ցաւը անխուսափելի կ՚ըլլայ :
Ամառուան տաքը, չարաչար աշխատանքը, ջերմը, ներքին ուրիշ
խանգարումները պատճառ կ՚ըլլան, որ ուղեղին շնչերակները
ընդլայնին եւ շատ արիւն տանին ուղեղը : Լուծողականներ, գըլ–
խու վրայ սառոյց, ասփիրին եւ ֆէնասիթին դեղերը օգտակար են
այս տեսակ գլխու ցաւերուն համար :

Գ.— Անարիւնութենէ գլխու ցաւ : Յաճախ՝ անարիւնութենէ
տառապողները գլխու ցաւ կ՚ունենան : Բնութեան բողոքն է այդ :
Բիչ արիւն ունեցողները կերակուր ուտելէ վերջ, թեթեւ աշխա–
տանքէ վերջ եւ մինչեւ անգամ երկար ատեն ոտքի վրայ մնալէ
վերջ գլխու ցաւ կ՚ունենան : Որովհետեւ յիշեալ պարագաներուն՝
ուղեղը կը զրկուի արիւնէ եւ անօթի ստամոքսին պէս կը գալար–
ուի : Պաղ ջուրով լոգանք, սննդարար կերակուրներ, օդափոխու–
թիւն եւ երկաթախառն դեղեր օգտակար դարմաններ են այդ կա–
ցութեան :

Դ.— Թունաւորումէն գլխու ցաւ : Պնդութենէ, երիկամունք–
ներու հիւանդութենէ, շաքարախտէ եւ ուրիշ թունաւորումներէ
տառապողներ սաստիկ գլխու ցաւ կ՚ունենան : Արեան թոյները
պէտք եղածին պէս չեն զտուիր եւ, ուղեղին կեդրոնները գրգռե–
լով, ցաւ կ՚արտադրեն : Թրքական բաղնիք, առատօրէն ջուր խը–
մել, լուծողականներ գործածել, մարսողութեան հոգ տանիլ եւ
բացառիկ պարագաներուն նաեւ արհեստական արիւնհեղութիւն–
ներ լաւագոյն դարմաններ են :

Ե.— Պնդերակութենէ եւ սրտի հիւանդութիւններէ գլխու
ցաւ : Երբ արեան երակները կարծրանան եւ արեան շրջանն ապա–
հովող սիրտը հիւանդանայ բնականօրէն, ուղեղին շրջանն ալ կը

խանգարուի եւ գլխու ցաւը երեւան կուգայ: Տաք ջուրով բաղնիքը, լուծողականներու կանոնաւոր գործածութիւնը եւ երբեմն ալ մէկ հարիւրերորդ ցորենի ծանրութեամբ նայթրօ–կլիսէրին առնելը օգտակար դարմաններ են այս տեսակ գլխու ցաւին համար:

Զ.— Հարբուխի գլխու ցաւ: Երբեմն հարբուխի իբր արդիւնք, քթին եւ գանկին ոսկորներուն մէջ գտնուող խցիկներուն ներքնաթաղանդներուն մէջ բորբոքում յառաջ կուգայ, գլխու ցաւ պատճառելով: Այս տեսակը առաւօտուն աւելի կը սաստկանայ. գլխի դէպի վար ծռիլն ալ կ'աւելցնէ գլխու ցաւը: Այս տեսակին համար մէնթհօլ, քէմփըր եւ ամմօնիա գործածել օգտակար է:

Է.— Աչքի գլխու ցաւ: Կարճատեսները, եւ երբեմն ալ հեռատեսները, ընթերցումի պահուն գլխի ցաւ կ'ունենան: Յարմար ակնոցներու գործածութիւնը լաւագոյն կտրուկ դարմանն է:

Ը.— Ջղային գլխու ցաւ: Մտքի չարաչար գործածութիւնը, ջղային խանգարումները, սեռային գործարաններուն անկանոն վիճակը եւ չարաչար գործածութիւնը, գլխու ցաւի աղբիւրներն են:

Նարըլճիա կոչուող գլխու ցաւը յաճախ ջղային ըլլալէ աւելի վարակման արդիւնք է. ակռաներու եւ թանըլներու փտութիւնը մեծագոյն պատճառն է:

Կը յանձնարարենք մեր ընթերցողներուն, որ ջանան վերլուծել իրենց գլխու ցաւին պատճառները եւ ըստ այնմ դարմանեն զանոնք: Այդ միջոցով միայն կրնան ազատիլ այդ անտանելի հիւանդութենէն:

ԻՆՉՊԷ՞Ս ԿԸ ՄԵՌՑՆԷ ՄԱԼԱՐԻԱՆ

Բարեբախտաբար, մալարիան ուրիշ մահացու հիւանդութիւններու բաղդատմամբ նուազ մահաբեր է:

Այսուհանդերձ, Մերձաւոր Արեւելքի Նպաստամատոյց Ընկերութեան բժիշկներուն տուած ստոյգ վիճակագրութիւնը մեզի կը դուժէ 20,000 հայերու մահուան լուրը, այդ հիւանդութենէն:

«Հայրենիք» իրաւացի կերպով դիտել կուտար, թէ ի՞նչ կ'արժէ 15 հազար գաղթական դրկել Հայաստան, հսկայական ծախ-

քերով, երբ անդին տարին 20,000 հայեր կը մեռնէին մալարիայէն:

Մալարիան ուղղակի եւ կամ անուղղակի կերպով մահ կը պատճառէ:

Ուղղակի մահ պատճառող Մալարիան թունաւոր տեսակն է "Pernicious malaria", որ մի քանի ժամուայ ընթացքին ենթական կը մեռցնէ: Բժշկական շուտափոյթ միջամտութիւն ու քուայնայնի ներարկումներ կրնան առաջը առնել ստոյգ մահուան:

Այս տեսակ մալարիան յաճախադէպ չէ:

Ուրեմն կ'արժէ որ աւելի հանգամանօրէն խօսինք անուղղակի կերպով մեռցնող Մալարիայի մասին:

Մալարիայի տեսակներէն Թըրշըն (tertian) Քօրթըն, Քօթիտիըն եւ (tropical) Թրօփիքըլ տեսակները ենթական կը մեռցնեն անուղղակի կերպով:

Այս տեսակ մալարիայէ տառապողներ կ'ունենան անարիւնութիւն, որ աստիճանաբար կը քամէ ենթակային կենսունակութիւնը: Անոնք կ'ունենան խոշորցած փայծաղներ եւ խոշորցած լեարդներ, որոնց ազդեցութիւնը՝ արեան շրջանի գործարաններուն վրայ մեծ վնասներու դուռ կը բանայ եւ մահուան տեղի կուտայ:

Մալարիայէ տառապող անհատի մը՝ ուրիշ հիւանդութիւններու հանդէպ դիմադրութեան ոյժը կը պակսի եւ հետզհետէ թօքախտը կ'ըլլայ անխուսափելի:

Տարափոխիկ հիւանդութիւններէ թոքատապն ու ինֆլուէնզան աւելի շուտ կը յարձակին տկարակազմ անհատներու վրայ: Հետեւաբար երկարատեւ մալարիայէ տառապողներ երբ պէտք եղած չափով չդարմանուին ուշ կամ կանուխ կը բռնուին անարիւնութենէ եւ փայծաղի եւ լեարդի խոշորացումէ, որոնք դէպի մահ կ'առաջնորդեն:

Մալարիայի իսկական դարմանումը կարելի է բաժնել երկու մասի:

Ա.— Արգիլիչ դարմանում: Ճահիճներու չորացումով մժեղներու փճացումը ապահովել:

Հայաստանի ճահիճները չորցնել տարիներով աշխատանքի եւ դրամագլխի կը կարօտի: Ուրեմն այդ քայլին լրացումին չսպա-

սած՝ կարելի է քուայնայով արգելիչ դարմանում ընել :

Մենք գիտենք, թէ վարակուած մժեղէ խայթուելէ ութը տասը օր յետոյ միայն ջերմն ու դողը կը սկսի : Ուրեմն այդ հաշիւով շաբաթը մէկ երկու անգամ բաւական չափով, այսինքն՝ նուազագոյն (չափահասներու համար) կէս կրամ քուայնայն առնելով կարելի է վարակումի առաջն առնել եւ հիւանդութիւնը իր սաղմին մէջ խեղդել :

Դարձեալ այդ հաշուով տարեկան մօտաւորապէս 15–20 կրամ քուայնայն առնելով ոեւէ հայ կրնայ զերծ մնալ այդ պատուհասէն, եթէ մինչեւ անգամ մժեղներու բոյնին մէջ պառկելու հարկին տակ գտնուի :

Երբ ես իբր ուսանող Բէսնիէն Այնթապ կը ճամբորդէի, ըստիպուած էի անցնիլ Ամքի դաշտ-անապատէն, ուր մժեղն ու մալարիան կը վխտան : Հայրս, որպէս զգոյշ բժիշկ, ինծի կուտար բաւական քանակութեամբ քուայնայն ճամբորդութեան ընթացքին գործածելու համար :

Տարի մը անհոգութիւն ըրի եւ այդ դեղը չընդունեցի : Արդիւնքը՞ ... ձեր ամէնուդ ծանօթ դողն ու ջերմը եկաւ իմ դըպրոցական տարիս խանգարելու :

Ուրեմն առողջ Հայաստանցին ալ պէտք ունի քուայնայնի, մալարիայէ հեռու մնալու համար :

Մժեղարգելներու գործածութիւնը կրկնակի ապահովութիւն մըն է :

Կ'արժէ, որ մժեղարգելներու գործածութեան եւ պարբերաբար քուայնայնի գործածութեան օգտակարութեան մասին պրօշիւրներ պատրաստուին եւ ցրուուին հայ գիւղացիութեան :

Բ.— Իսկական դարմանում :

Անգամ մը մալարիայով վարակուելէ վերջ արմատական դարմանում անհրաժեշտ է : Կիսկատար եւ հապճեպ դարմանում անօգուտ է եւ յաճախ աւելի վնասակար : Որովհետեւ մալարիայի փարազիթները կիսկատար դարմանումի ատեն կը վարժուին քուայնայնի ներկայութեան եւ դիւրաւ անձնատուր չեն ըլլար :

Քուայնայնով դարմանումը պէտք է երկար ատեն շարունակել : Անարիւնութեան առաջն առնելու համար երկաթի ու զառիկի (arsenic) բաղադրութիւններէն օգտուելու է :

Երբ հիւանդին ստամոքսն ու լեարդը անգործութեան մատնուած ըլլան, քուայնայնը պէտք է ներարկումներով տալ հիւանդին : Բժիշկները ծանօթ են մալարիայի դարմանումի հին եւ նոր մեթոտներուն :

Էական հարցն է, կազմակերպուած աշխատանքով եւ զոհողութեամբ մօտենալ խնդրոյն :

Հայաստանի մէջ բաւական թիւով բժիշկներ կան : Պէտք է ատոնց քուայնայն հասցնել :

Ամերիկայէն քուայնայն ղրկել ձեռնտու չէ : Ֆրանսայի եւ Իտալիոյ շուկաներուն մէջ կարելի է աւելի աժան գներով ձեռք բերել այս պիտանի դեղը, որ ծառի մը կեղեւներէն կը պատրաստուի :

Յունաստանի եւ Սուրիոյ մէջ ապաստանած հայ խլեակներէն ալ շատ շատեր կը տառապին մալարիայէ : Պէտք է այն կողմն ալ օգնութիւն հասցնել :

Բաց խօսինք — Մալարիան հայուն գլխին վրայ կախուած դամոկլեան սուրն է : Պէտք է փշրել այդ սուրը, որպէսզի հայ գիւղացին եւ հայ քաղաքացին ապրին :

Օն ուրեմն գործի :

ՄԱԼԱՐԻԱՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հայաստանի ժողովրդին համար բոլշեւիկեան վտանգէն թերեւս աւելի մեծ եւ վտանգաւոր է Մալարիայի (ճահճատենդ) ընդհանրացումը :

Մալարիա իտալերէնէ թարգմանաբար գէշ օդ ըսել է : Հին ժամանակները բժիշկները, Մալարիայի իսկական պատճառին անտեղեակ ըլլալով, Մալարիա կոչած էին այդ երեքգլխանի հրէշը, որովհետեւ այդ հիւանդութիւնը ճահիճներու եւ անդորր լիճերու յատուկ հիւանդութիւն մըն էր :

Մալարիան իր պատճառներուն համաձայն մի քանի տեսակի կը բաժնուի : Մալարիայի մանրէները անասնական աշխարհին կը պատկանին եւ այդ պատճառաւ կը զանազանուին ուրիշ ախտերու բուսական աշխարհի պատկանող մանրէներէն :

Մալարիայի, սիֆիլիզի եւ անդրադարձ տենդի մանրէները

մէկ խումբի (փրօթօզօա) կը պատկանին։ Հէնց այդ պատճառաւ «606»ը երեքին ալ օգտակար դարմանումն է։

Մալարիայի ախտանիշերը, դողն ու տաքութիւնը, անոր պատճառած ուժաթափութիւնն ու անարիւնութիւնը հանրածանօթ իրողութիւններ են ընթերցողներուն։

Ծովեզերեայ երկիրներու, մանաւանդ Իտալիոյ, Եգիպտոսի, Սիւրիոյ, Թուրքիոյ եւ Կովկասի ու Հայաստանի անէծքը դարձած է Մալարիան։

Մերձաւոր Արեւելքի Նպաստաբաշխ Ընկերութեան բժիշկներուն հաւաքած վիճակագրութենէն կը քաղենք յետագայ հետաքրքրական թիւերը, որոնք պէտք է որ խորհելու մղեն ամբողջ հայերը։

«Մժեղներու կողմէ անհատէ անհատ փոխանցուող այս հիւանդութիւնը տարածուած է ամբողջ Կովկասի մէջ. Վրաստան, Հայաստան եւ Ատրպէյճան։

«Պաղեստինի մէջ 5 տարեկանէն վար մանուկներու 53%ը վարակուած են Մալարիայով։ 6–16 տարեկաններուն 30%ը եւ 17½%ը 21 տարեկանէ վեր եղողներուն վարակուած են այս ախտով։

«Վրաստանի մէջ ժողովրդին 90% վարակուած է, այդ հաշուով մօտ 1,800,000 հոգի վարակուած են Մալարիայով։ Թիֆլիսի 11,000 ժողովուրդէն 97,000–ը Մալարիք է»։ Երեւակայեցէք ասոնցմէ 5% կը մեռնի այդ հիւանդութենէն։ Սոսկալի է այս վիճակագրութիւնը եւ քանդիչ տպաւորութիւն կը թողու ընթերցողին վրայ։

«Հայաստանի ժողովուրդէն 350,000 հոգի կը տառապին Մալարիայէ, եւ Ատրպէյճանի մէջ 800,000 հոգի նոյնպէս կը տառապին։

«Հայաստանի եւ Վրաստանի մէջ կան գիւղեր, որոնց մէջ 4 տարեկանէ վար մանուկներ գտնել անկարելի է։ Խեղճ մայրեր կը խորհին, թէ մահը անխուսափելի է իրենց նորածիններուն համար։

Քուայնայնի պակասը կը զգացուի համայն Կովկասի մէջ։ Մեծ գումարով կարելի է ձեռք ձգել այս պիտանի դեղը։ Վարակ-

ուածներէ շատեր պէտք եղած խնամքը չեն ստանար։ Կովկասի պետական մարմինները ի վիճակի չեն կացութիւնը դարմանելու»։

«1922–ին Խ. Հայաստանի պետութիւնը 120 քիլօ Քուայնայն բաշխած է, այսինքն իւրաքանչիւր բնակիչի հինգ ցորենի չափ։ Բան մը, որ ոչինչ ընել ըսել է»։

Հինգ ցորեննոց Քուայնայնը մէկ անգամով կարելի է առնել։ Մէկ խօսքով անօթի մարդու մը տարեկան մէկ հաց տալու կը նմանի. արդի՞ւնքը. զէրօ...։

«Կը կարծուի, թէ Մերձաւոր Արեւելքի ժողովուրդին տարեկան մօտ կէս միլիոն հոգի Մալարիայէ կը մեռնին»։

Արդ՝ կը խնդրեմ սիրելի ընթերցող, սոսկալի չե՞ն այս թիւերը։

Եթէ իւրաքանչիւր վարակուած հոգի տարեկան ամիս մը հիւանդ պառկի ու դադրի գործելէ, ըսել է, թէ Հայաստանի ժողովուրդը տարեկան 350,000 ամիսներով ետ կը մնայ իրեն համար կենսատու շինարար աշխատանքէ։ Նոյն հաշիւով տարեկան մօտ 20,000 հայեր կը մեռնին Մալարիայէ։

Ըսէք, հայեր, մեր ըրածը դաւաճանութիւն չէ՞, երբ կըրնանք քիչ մը զոհողութեամբ փրկել 20,000 կեանքեր։

Մէկ տոլար արժողութեամբ Քունայնայնը վարակուած անհատ մը գործնականապէս բուժելու կը բաւէ։

Ուրեմն Հայաստանի ժողովուրդին վարակեալները բուժելու համար մօտ 400,000 տոլար բաւական է։

Ամերիկահայ գաղութը այսքան բեռ մը չի կրնար տանիլ։ Բայց 100 հազարնոց այս գաղութը այդ գումարին քառորդը կըրնայ տալ եւ պէտք է որ տայ։

Տարին տոլար մը վճարելով մէկ ամսուայ աշխատանք ապահոված կ'ըլլանք Հայաստանին եւ անհատ մը փրկած կ'ըլլանք Մալարիայի ճիրաններէն։

Օն, ուրեմն, գործի անցնինք։

Թո՛ղ «Հայրենիք» թերթը կրկին տրամադրէ իր սիւնակները, որ Քուայնայնի Ֆօնտ մը գոյացնենք։ Գարունը չեկած, մժեղները չ'արթնցած՝ փութացնենք մեր Քուայնայնի նուէրը Հայաստանի ժողովուրդին։

ՓԱՅԾԱՂԸ ԵՒ ՎԱՀԱՆԱԳԵՂՁԸ

Վերջին քառորդ դարուն մէջ գործարաններով-դարմանումը (օրկանօթէրափի) մեծ ուշադրութիւն գրաւեց։ Այս ձեւ դարմանումի ապագան փայլուն կ'երեւի։

Մարդկային մարմինին մէջ կան այնպիսի գործարաններ (օրկըն), որոնց բնական գործունէութենէն կախում ունի հաւասարակշռեալ առողջութիւնը։

Օրինակ, երբ ձուարանները դադրին գործելէ, դաշտանը կ'անհետի. երբ ամորձիքները թերանան իրենց պաշտօնին մէջ, անկարողութիւն յառաջ կուգայ. երբ վահանագեղձը, փանքրէասը, մաղասային գեղձը ծուլանան, յառաջ կուգան շարք մը հիւանդութիւններ, որոնց բուժումը, ներկայիս, կարելի է դարձած՝ շնորհիւ օրկանօթէրափիի։

Վօրօնով, որ մեծ համբաւ ունի այս մասնագիտութեան մէջ, յաջողած է ծերերը երիտասարդացնել, կապիկներէն փոխ առնուած գեղձեր պատուաստելով անոնց մարմինին մէջ։ Նոյն մարդը այժմ կ'աշխատի ոչխարներուն կեանքը երկարել, որպէսզի բուրդը աժաննայ։

Օրկանօթէրափին *ալ նորութիւն մը չէ։ Ամիր Տովլաթ, հայ Հիփփոքրաթը, տասնեւհինգերորդ դարուն պնդած է, թէ երբ մէկը հորթին կամ ուղտին փշրուած ամորձիքներն ուտէ, անոր կարողութիւնը կը շատնայ եւայլն։*

Մանկութեանս օրերէն լաւ կը յիշեմ, թէ ինչպէս իրենց անկողինը թրջող մանուկներ կը ղրկուէին մսագործներէն փայծաղ եւ վահանային գեղձ (վզին առջեւի մասը) ճարելու համար։

Այսօր բժշկական գիտութիւնը փաստած է, թէ վահանային գեղձը անկողին թրջող մանուկներուն համար օգտակար է։

Կ'արժէ, որ փայծաղին ալ փորձը կատարուի այդ ուղղութեամբ։

Վերոյիշեալ բացատրութիւններէն դիւրին է հետեւցնել, թէ ժողովրդական դարմանումները կրնան մեծապէս օգտակար հանդիսանալ, երբ հմտօրէն եւ բժիշկներու հետ գործակցաբար կիրարկուին։

Ընտրենք ճերմակը սեւին մէջէն, զանազանենք պիտանին անպէտէն։

ԱԽՈՐԺԱԿԸ

«Ախորժակ չունիմ», «Ախորժակս գոցուած է», «Ախորժակի դեղ կ'ուզեմ»-ի պէս դժգոհութիւնները ինձ տուն տուին, որպէսզի հակիրճ ակնարկ մը նետեմ այս կարեւոր նիւթին՝ ախորժակի վրայ։

Ի՞նչ է ախորժակը։ Ախորժակը ուտելու, մանաւանդ անօթենալէ վերջ սնունդ ստանալու փափաքն է։ Բժշկական առումով ախորժակը երկու տեսակ է, մին՝ ստամոքսի կողմէ դրուած պահանջը, իսկ միւսը՝ մարմինի հիւսկէններուն կողմէ եղած պահանջն է։

Առողջ մարդու մը ուտելու փափաքը ստամոքսային է, իսկ երկարատեւ հիւանդութենէ ապաքինող մարդու մը ուտելու եւ աւելի ուտելու փափաքը հիւսկէններու քաղցին հետեւանքն է,— բան մը, որուն ժողովուրդը՝ «աչքը ծակած է, կուշտ ըսուածը չի գիտեր» կ'ըսէ։

Այս վերջին բաժանումը բացատրելու գործը ուրիշ առենուան ձգելով, գանք առաջին բաժանումին, այսինքն՝ բնական ախորժակին։

Ստամոքսը տոպրակաձեւ գործարան մըն է, որուն պատերը ուտելիքի շուրջ կծկուելու ընդունակ են։ Այս առաձգական պատերը իրենց կծկումին շնորհիւ եւ իրենց կողերէն ծորող մարսիչ հեղուկին միջոցաւ ուտելիքը մասամբ կ'աղան ու կը քշեն աղիքներուն մէջ, ուր մարսողութիւնը իր վախճանին կը հասնի։

Պարպուած ստամոքսը կը սկսի վիրաւորուած օձի մը պէս գալարուիլ եւ իր ջիղերուն միջոցաւ ուղեղին աղերսել, որ իրեն բան մը ղրկուի աղալու համար։ Ստամոքսին այս պահանջն է բուն իսկ ախորժակը։

Ուրեմն, դիւրին է հետեւցնել, թէ ինչ բան որ ստամոքսի պարպուելուն արգելք կ'ըլլայ, նոյնը նաեւ պատճառ կ'ըլլայ ախորժակի պակսելուն։

Վերլուծենք այս պատճառները։

ա) Ստամոքսի ծուլութիւնը։ *Ոմանց ստամոքսին պատերը պէտք եղածին չափ ուժեղ մկաններով օժտուած չեն ըլլար։ Արդիւնքը կ'ըլլայ ստամոքսին դանդաղաշարժութիւնը, որ ախորժակի գոցուելուն կամ պակսելուն էական պատճառն է։*

Մտատանջութիւն, վախ, բարկութիւն, ջղայնոտութիւն, յոգնութիւն եւ յուզում ստամոքսի գանգատաշարժութեան ուրիշ պատճառներն են:

բ) Պնդութիւն: *Ստամոքսի խանգարումները պնդութիւն, իսկ պնդութիւնն ալ իր կարգին ստամոքսի խանգարում յառաջ կը բերեն:*

Ստամոքսը եւ աղիքները իրարու շարունակութիւնն են: Երբ աղիքները աղտեղութեամբ խճողուին, բնականաբար ստամոքսը բեռը չի կրնար պարպել:

Կը կարծես թէ հասարակ ժողովուրդը լաւ ըմբռնած է այս պարագան, երբ ան կ'ըսէ կծծի մարդ մը ակնարկած ատեն,— «փորը չի հաներ, որպէսզի չ'ուտէ»:

գ) Ուտելիքի եւ խմելիքի ձեւերը: *Ոգելից ըմպելիները, ծխամոլութիւնը, շատ կծու, աղի եւ թթու ուտելիքները, տապկուած կերակուրները, սառն ջուրը, ծանր խմորեղէն անուշները, երբ անփութօրէն ծայրայեղութեան տարուին, ստամոքսին մէջ տեսակ մը բորբոքում յառաջ կը բերեն ու մարսողութիւնը կը խանգարեն: Եւ ասոր բնականոն հետեւանքը կ'ըլլայ ախորժակի խանգարումը:*

Պէտք չէ մոռնալ, թէ ոգելից ըմպելիները եւ կծու կերակուրները, երբ քիչ քանակութեամբ գործածուին, կը գրգռեն ախորժակը: Սակայն, այս գրգռումը վաղանցիկ է եւ կը նմանի ձին մտրակելուն:

դ) Լեարդի (*գարա ճիյէր*) թերացումը: *Լեարդի գլխաւոր դերերէն մին է մաղձի արտադրութիւնը: Արտադրուած մաղձը կը հոսի բարակ աղիքներու մէջ եւ մարսողութեան մէջ բաժին ունի:*

Խոշորցած լեարդները, մաղձային տոպրակին բորբոքումը եւ մաղձաքարերու գոյութիւնը (կօլ սթօն) պատճառ կ'ըլլան մաղձի հոսումին դանդաղեցումին եւ այս ձեւով կը գոցեն ախորժակը:

ե) Ջերմերը: *Ոեւէ ջերմի ատեն՝ ստամոքսի ներսիդին պատող թաղանդին բորբոքումը պատճառ կ'ըլլայ ախորժակի նուազումին:*

Թոքախտաւորները յաճախ ախորժակի չգոյութենէ կը տառապին:

զ) Քրոնիկ ախտեր: *Սրտի հիւանդութիւնները պատճառ կ'ըլլան, որ լեարդը եւ ստամոքսը արիւնի բնականոն շրջանառութեան պակասէն խճողուին ու ախորժակը գոցեն: Իսկ անդին շաքարախտը անյագ ախորժակի դուռ կը բանայ: Շաքարախտաւորներու ախորժակին յաւելումը պէտք է բացատրել հիւսկէններու ցոյց տուած քաղցով:*

Ասոնցմէ զատ բնականոն արգելքներ, ստամոքսի ընդլայնում, փորին մէջ կատարուած վիրաբուժական գործողութիւններ, ընդհանուր ջղային թուլութիւն եւ ուրիշ խել մը խանգարումներ ի մէջ այլոց ճճիներ ախորժակը կը պակսեցնեն կամ կ'աւելցնեն:

Ախորժակի բնականոն վիճակը, ուրեմն կախում ունի վերոյիշեալ պատճառներէն: Փճացուցէք այդ պատճառները, վարժեցուցէք ձեր ստամոքսը կանոնաւոր կարգապահութեան եւ դուք լուծած կ'ըլլաք այդ թնճուկը, գորդեան հանգոյցը:

Թոյլ տուէք, որ ձեր հեծած ձին առանց մտրակի չափիններուն քալէ հաստատուն եւ վստահ քայլերով:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԱՐԻՔ

Ատեն ատեն անհամաչափ ամուսնութիւններու կնքումը և յաճախ այդպիսի ամուսնութիւններու ապահարզանով վերջաւորութիւնը մեծ յուզումի եւ աւելորդ ըսի ըսաւներու դուռ կը բանայ: Ու ամէն մարդ հրապարակ կը ճչէ համաչափ է կամ անհամաչափ ամուսնութեան մասին իր գիտցածն ու չգիտցածը: Հետեւաբար, կ'արժէ ամուսնութեան բժշկական կողմերը պրպտել եւ քակել այդ թնճուկը՝ յօգուտ մեր ընթերցողներուն:

Վերջերս Նիւ Եորքցի միլիոնատէր մը, Պրավնինկ, իր 53 *տարեկան հասակին մէջ* 15 *տարեկան աղջնակի մը հետ ամուսնացաւ: Ու ամբողջ Ամերիկան իրար անցաւ, թերթերը գրեցին թեր ու դէմ, կղերականները տուին պերճախօս քարոզներ՝ պախարակելով Պրավնինկի ընթացքը. բարոյագէտներ՝ պարզապէս առեւանգում նկատեցին այդ պարագան եւ ուզեցին արգիլել անոնց ամուսնութիւնը, եւն., եւն.:*

Ինչո՞ւ: Որովհետեւ եղածը սովորութեան հակառակ բան մըն էր, որուն չէր կրնար հանդուրժել հանրային կարծիքը:

Ուրեմն հոս կը ծագի բուն հարցը, թէ ամուսնութեան համար յարմարագոյն տարիքը ի՞նչ է եւ ամուսնացող զոյգերու միջեւ որքա՞ն տարիքի տարբերութիւն ներելի է:

Պատասխանենք:

Օրինական ամուսնութիւնը քաղաքակրթուած եւ եսասէր մարդուն հնարքն է: Կը կարծենք, թէ արդիական ընկերութեան հիմը կազմող ընտանիքը օրինաւոր ամուսնութեամբ միայն կարելի է հաստատուն պահել: «Ազատ սէր»ը մեզի անասնական մակարդակի պիտի իջեցնէ, որովհետեւ ազատ սէր գործադրողները պիտի չկրնան ընտանեկան սրբութիւնը պահել:

Օրինական ամուսնութեան համար համաչափ նուազագոյն տարիք մը պարտադրիչ ընել անկարելի է. որովհետեւ կլիմային համեմատ չափահասութեան տարիքը կը տարբերի:

Բարեխառն կլիմայի մէջ ապրող մարդիկ աւելի կանուխ կը հասուննան. հետեւաբար, անոնց համար ամուսնութեան տարիքը աւելի փոքր է: Հնդկաստանի մէջ 9–10 տարեկան մանուկներ կրնան ամուսնանալ. իսկ անդին հիւսիսային բեւեռին մօտերը ապրող Էսքիմօցիները աւելի ուշ կը հասուննան եւ ուշ ալ կ'ամուսնանան:

Բնախօսական տեսակէտով արբունքի հասած ոեւէ անհատ ամուսնանալու եւ սերնդագործելու ընդունակ է: Եւրոպական եւ ամերիկեան երկիրներուն մէջ կատարեալ արբունքը, 14–16 տարիքին մէջ տեղի կ'ունենայ: Ուրեմն, 14–16 տարեկան երիտասարդներ կարող են ամուսնանալ եւ սերնդագործել:

Սակայն, աւելի խելացիութիւն է չորս տարի աւելցնել այս տարիքին վրայ, որպէսզի այդ ժամանակամիջոցին մէջ սեռային գործարանները եւ մարմինը աւելի լաւ աճին եւ զարգանան:

Հետեւաբար, ամուսնութեան համար 18–20 տարիները յարմարագոյն ժամանակն են:

18 տարեկան օրիորդ մը 20 տարեկան տղու մը հետ կարող է ամուսնանալ: Տղան աղջիկէն աւելի ուշ կը հասուննայ, եւ այդ պատճառաւ է երկու տարիին տարբերութիւնը:

Մեր յիշած տարիքին մէջ կ'ամուսնանային մեր գիւղին զոյգերը եւ շատ երջանիկ կ'ապրէին տարիներ առաջ:

Բայց ներկայիս շատ քիչեր ի վիճակի են այդքան կանուխ ամուսնանալ: Պատճառը՝ տնտեսական եւ ընկերային է:

Մեր յիշած ծանօթութիւններէն դիւրին է հետեւցնել, թէ ամուսնացողներ գրեթէ նոյն տարիքը ունենալու են, այսինքն՝ տղան 20 տարեկան, իսկ աղջիկը 18 տարեկան:

Զարմանալու պատճառ չկայ: Նայեցէք այդ տարիքին մէջ գտնուող զոյգի մը.— երկուքին միտքը նոյնը, մարմինը՝ համաչափ, բնաւորութիւնը՝ համապատասխան, նկարագիրը՝ իրարու մօտիկ. մէկ խօսքով, իրարու համար ստեղծուած են:

Բայց ներկայիս գրեթէ անկարելի է 18 տարեկան տղայ մը կարգել, որովհետեւ տղան այդ տարիքին մէջ պատրաստուած չէ եւ ի վիճակի ալ չէ ընտանեկան ծախքերը եւ հոգսերը շալկելու: Ան ստիպուած է միայն 25–30–35–էն վերջ ամուսնանալու:

Դժբախտաբար, երեսուն տարեկան երիտասարդը իր կողակիցը կ'ընտրէ քսանէն վար տարիք ունեցողներու մէջէն: Եւ շատ մը ծնողներ միշտ գրկաբաց կ'ընդունին երեսուննոց փեսացուն իրենց 16 տարեկան նորաբողբոջ վարդուկին համար:

Ինչո՞ւ: Որովհետեւ ան դիրքի եւ դրամի տէր է: Ո՞վ է փնտռողը յարմարը. ո՞վ է աղջկան կամքը հարցնողը. ո՞վ է ապագան մտածողը:

Սեռային կարողութիւնը, սակայն պէտք չէ իբր միակ հիմը բռնել ամուսնութեան համար:

Յիսուն տարեկան մարդ մը 25 տարեկան երիտասարդէ մը աւելի կարողութիւն կրնայ ունենալ: Բայց ո՞ր օրիորդը պիտի կրնայ կեանքին երջանկութիւնը ըմբոշխնել յիսուննոց մարդու մը հետ կենակցելով:

Տարիքի հաւասարութիւնը յաճախ խառնուածքի, նկարագրի, վայելքի, մտածելակերպի, սիրոյ եւ ատելութեան հաւասարութիւնն ու համաչափութիւնը կ'ապահովէ: Թո՛ղ յիսուննոց ամուսնը իր 15 տարեկան նորաբոյս կոկոն կինը ուզածին չափ սիրէ, գգուէ, զայն ամէն տեսակ ճոխութիւններով շրջապատէ, բայց կասկածելի է, թէ պիտի կրնայ տիրանալ անոր սրտին, անոր ներքին Ես–ին:

2–3–4 — առ առաւելն 10 տարիներ կրնան բաժնել ամուսնացող զոյգերը, բայց ատկէ անդին անցնելու չէ: Բնախօսութիւնը, բարոյագիտութիւնը եւ տրամաբանութիւնը «կեցի՛ր» կ'ըսեն, «Ատկէ անդին մի՛ անցնիր»:

Հայ ծնողներու ուշադրութեան կը յանձնենք այս խիստ կարեւոր պարագան:

Կ'ուզէ՞ք երջանկացնել ձեր զաւակները, յարմար ամուսնութիւններ կնքեցէք անոնց համար: Անոնց տարիքն ու խառնուածքը նկատի առէք, եւ ձեր աղջիկները տարէց փեսացուին խոստացած կահ կարասիով եւ փայլուն ինքնաշարժով մի շլացնէք: Մօտեցէք անոնց սրտին եւ իրենց սրտին ուզածը տուէք անոր: Իմ սիրելի գիւղիս (Բէյսալի) գեղջուկները շատ արդարացի կերպով կ'երգեն.—

«Ջիշկէնը ուզուծէն տուէֆ
Սէտկէ կ'ուրթու կը խընդու»:

Այսինքն՝
Աղջիկը իր ուզածին տուէք, կը մեռնի կ'երթայ կը խնդայ:

ԱԿՆԱՋԱՓՈՒԹԻՒՆ

Ակնաչափութիւնը (օփթօմէթրի)՝ առանց դեղօրայքի գործածութեան տեսողութեան պակասները գտնող եւ զանոնք յարմարագոյն ակնոցներով դարմանող միջոց մը, արհեստ մըն է: Օրինակի համար, կարճատեսի մը կամ հեռատեսի մը տեսողութեան տկարութեան աստիճանն ու չափը գտնելէ վերջ յարմար ակնոցներ տալը ակնաչափութիւն է:

Ակնաչափութիւնը ակնաշինութեան (օփթիշըն) հետ շփոթելու չէ. ակնաչափը օփթիշըն ալ է. սակայն օփթիշընը ակնաչափ չէ:

Ակնաչափերը իրենց արհեստը ի գործ ածել կարենալու համար ստիպուած են մասնաւոր քննիչ յանձնախումբի մը տնօրինած քննութեանց մասնակցիլ: Քննութեան թեկնածուները պարտաւոր են ցոյց տալ, թէ առնուազն երկու տարի ակնաչափութիւն ուսանած են դպրոցի մը մէջ եւ կամ երեք տարի աշխատած են ակնաչափի մը քով: Հայ Սքուլի եւ անոր համապատասխան կրթութիւն մը անհրաժեշտ է թեկնածութեան համար:

Յաջողակները կ'արտօնուին ակնաչափութիւն ընելու: Հետեւաբար արտօնեալ ակնաչափ մը (օփթօմէթրիսթ), թէեւ բժիշկ չէ, բայց իրաւունք ունի տեսողութեան տկարութիւնները

դարմանել յարմար ակնոցներով:

Շատ մը հիւանդներ, իրենց տեսողութեան տկարութիւնը միմիայն ակնոցներու պէտքին վերագրելով, կը դիմեն ակնաչափերու եւ յաճախ կը ջանան իրենց ուրիշ տկարութիւններուն ալ դարմանը որոնել այդ ուղղութեամբ: Հէնց այս պատճառաւ ակնաչափերու դիրքը փափուկ է եւ կարեւոր: Փորձառու ակնաչափեր, իրենց կարելին ընելէ վերջ, յաճախ կը խորհրդակցին աչքի եւ մարմնի բժիշկներու հետ յօգուտ հիւանդին եւ այս միջոցաւ հիւանդին վիճակը կը բարւոքի:

Ակնաչափութիւնը այս ուղղութեամբ իր ստացած կարեւորութեանը համար կառավարական հսկողութեան տակ է, այսինքն՝ կը պահանջուի, որ ակնաչափի մը կրթութիւնը եւ փորձառութիւնը լաւ կատարելագործուած ըլլան:

Ուրախ ենք, որ Ամերիկայի մէջ հայ ակնաչափեր անպակաս են եւ իրենց կարողութեանը չափով կը ջանան օգտակար ըլլալու իրենց դիմողներուն:

Մտաւորական եւ դպրոցական երիտասարդներու համար լաւ ասպարէզ մըն է ակնաչափութիւնը, պատուաւոր եւ շահաբեր արհեստ մը:

ՋՈՐՆ ՈՒ ԹԱՑԸ

Թօնսըլներու մասին թեր ու դէմ կարծիքներ շատ են:

Կտրեցէք ու մի՛ կտրէք. թօնսըլներէն վախցէք, մի՛ վախնաք, խեղճ թօնսըլները, դարձեալ թօնսըլները եւայլն:

Բայց ո՞ւր է ճշմարտութիւնը: Ինչո՞ւ կը կտրեն, աւելի շիտակը արմատախիլ կ'ընեն մոմով մեղրի նման ծակծկուն ու խոռոչաւոր այդ մսակոյտերը:

Ոմանք կ'ըսեն. «Կտրեցէք, ընդեր խափանէ զերկիրն»: Ուրիշներ կ'ըսեն. «Մեղք են, պահեցէք, որովհետեւ պաշտօն ունին»: Չափազանցութիւններ...

Պէտք է չորն ու թացը զանազանել: Ես չեմ կարծեր, որ առողջ թօնսըլ մը (նշագեղձ) կտրել ուզողներ ըլլան: Ինչպէս որ ատամնաբոյժ մը պիտի չուզէր առողջ ակռայ մը քաշել, նոյնպէս

ալ բժիշկ մը պիտի չուզէր տիրոջը հանդիստը չվրդովող թօնսըլ մը կտրել մի քանի տոլարի ակնկալութեամբ։

Մասնակի դէպքեր կրնան պատահիլ. բժիշկ մը, որպէս մարդկային էակ, կարող է սխալիլ եւ իր այդ սխալին հետեւանօք զոհել թօնսըլ մը կամ երկուք։ Բայց մասնաւորը ընդհանրացնել եւ ըսել, թէ Ամերիկայի մէջ ամէն մարդու թանսըլը կը կտրեն, քիչ մը անտրամաբանական կը թուի, եթէ ոչ ծիծաղելի։

Ուրեմն պէտք է չորն ու թացը զանազանել... ի՞նչպէ՞ս...

Թանսըլի մը հիւանդ կամ առողջ ըլլալը անոր մեծութենէն կամ փոքրութենէն կախեալ չէ։ Թանսըլի մը թաղուած ըլլալն ալ հիւանդութեան չափանիշ չէ։ Սրտի հիւանդութիւններու եւ յօդացաւի իբր միակ պատճառ ալ թանսըլները յառաջ քշել չիտակ չէ։

Ուրեմն ինչպէ՞ս կարելի է հիւանդ թանսըլը զանազանել։

Բժշկական հարց մըն է այս պարագան ճշդելու հանգամանքը։ Ընտանիքի բժիշկդ եւ ի պահանջել հարկին կոկորդի մասնագէտ մը պիտի կրնայ որոշում կայացնել։

Բայց հասարակ ժողովուրդն ալ իրաւունք ունի հիւանդ թանսըլի մը ախտանիշներուն տեղեակ ըլլալու։

Ամփոփենք հիւանդոտ թանսըլներու ախտանիշերը.

1.— Յաճախադէպ կոկորդատապ (աւելի չիտակը նշագեղձատապ, թանսըլլայթիս)։ Երբ մանուկ մը կամ ուեւէ չափահաս անհատ տարին մի քանի անգամ նշագեղձատապ ունենայ եւ վզին գեղձերը ուռենան, ու այդ բորբոքումներուն ընկերանայ յօդուածային եւ մկանային ցաւեր, անարիւնութիւն, ախորժակի պակաս, ընդհանուր տկարութիւն եւ շնչառութեան արգելում, այդ պարագային թանսըլները պէտք է զոհուին։

2.— Շուրջ նշագեղձային պալար — (փէրի թանսըլլէր էպսըս). երբ թանսըլ մը այնքան բորբոքի, որ իր շուրջը պալար արտադրէ, պալարը պէտք է ճեղքուի դանակով եւ մի քանի շաբաթ վերջ թանսըլը կախաղան բարձրանայ որպէս վնասակար տարր։

3.— Կեղծ մաշկի ատեն.— Երբեմն կեղծ մաշկի (Տիֆթհէրիայի) մանրէները անհատի մը կոկորդին մէջ կը մնան առանց այդ անհատին վնաս հասցնելու։ Այդ տեսակ անհատները Տիֆթիէրիա Քէրրիյըր կը կոչուին։ Այսպիսի անհատներ ընկերու-

թեան դաւաճաններ են անգիտակցաբար։ Անոնց համբոյրը մահ կը տանի։ Այսպիսիներուն նշագեղձիկները կեղծմաշկի մանրէներուն համար հիւանդանոցներ են։ Պէտք է քանդուին այդ բոյները։

Յաճախակի կերպով Տիֆթհէրիայի բունուող մըն ալ պէտք է զոհէ իր թանսըլները, որովհետեւ հաստատուած է, թէ Տիֆթէրիան թանսըլներու վրայ աւելի դիւրութեամբ կը տեղաւորուի։

4.— Քրօնիկ հիւանդութիւններու առթիւ.— Երբ հիւանդ մը կը տառապի յօդացաւէ, սրտի հիւանդութենէ կամ ջղացաւէ, ընդունելով հանդերձ, թէ վերոյիշեալ հիւանդութիւնները ունին ուրիշ պատճառներ եւս, այդ պարագային կասկածելի երեւցող թանսըլ մը առանց մտմտուքի պէտք է ջարդուի։ Որովհետեւ կասկածելի թշնամին իսկ պէտք է փճացնել քրիդիկական մօմէնդներու ատեն։

Այս տողերը գրած պահուս աչքիս առջեւն են մէկը ութը, իսկ միւսը 12 տարեկան երկու եղբայրներ, որոնք այս վայրկեանին կը տառապին 104 աստիճան տաքութեամբ եւ ամենադէշ տեսակէն կոկորդատապէ (թանսըլայթիս)։ Ընկոյզներու պէս խոշորցած եւ ճպռոտած թօնսըլներ... ահա ասոնց ցաւին արմատը։

Բժիշկ մը թելադրած էր անոնց հօր՝ տարի մը առաջ, որպէսզի զոհուէին այդ թանսըլները։ Այսօր նոյն հայրը, որ տարի մը առաջ քմծիծաղով մը դիմաւորած էր բժիշկին կարծիքը, երդում պատառ կ'ըլլայ, թէ գարնան կռիւ պիտի յայտարարէ իր երկու զաւակներուն չորս թանսըլներուն եւ անոնց խոռոչներուն մէջ բոյն դրած հազարաւոր մանրէներուն դէմ։

Ականջ ունեցողը թող լսէ։

ՓՈՐԻ ՑԱԻՆ ՈՒ ՏԱՔ ՋՈՒՐԻ ՏՈՊՐԱԿԸ

Կ'ապրինք այնպիսի երկրի մը մէջ, ուր կուրաղետապը (կցաղետապ, էփիէնտիսայթիս) մեծ համեմատութիւններու հասած է։ Բարեբախտաբար, հայերուս մէջ՝ բաղդատմամբ ուրիշ ազգերու, կուրաղետապը յաճախադէպ չէ։ (Կ'արժէ այս ուղղութեամբ ճշգրիտ վիճակագրութիւն ունենալ)։

Այսու հանդերձ ամերիկահայերուս մէջ կուրաղետապէ բռ-

նըւողներու, վիրաբուժական գործողութեան ենթարկուողներու եւ ծեռնողներու թիւը աննշան չէ:

Կուրաղետապի կարեւոր ախտանիշերէն մին աջակողմեան փորի ցաւ է: Հետեւաբար ուեւէ որովայնային խիթ կամ ցաւ պէտք է կասկածելի նկատուի, մինչեւ որ հակառակը չի փաստուի:

Մեր մէջ ընդհանրացած է վնասակար սովորութիւն մը, այդ է փորի ցաւերու առեն խակոյն լուծողական առնել եւ տաք ջուրի տոպրակը դրկելով պառկիլ: Նորապսակ հարսէ մը աւելի հրապուրիչ է տաք ջուրի տոպրակը փորի ցաւէ տառապողներուն համար: Մինչդեռ տաք ջուրն ու լուծողականը կուրաղետապի առեն ամենէն շատ վտանգաւոր ազդակներ են ցաւալի վախճանի մը յանգեցնելու համար ենթական:

Ուեւէ փորի ցաւի առեն նախ դրեխ (հօգնա) ընել եւ ապա սառոյցի տոպրակ մը դնել եւ անմիջապէս բժիշկին կարծիքն իմանալ աւելի խելացիութիւն է:

Լուծողականի եւ տաք ջուրի տապրակներու սիրահարներ, զգուշութեամբ կարդացէք վերոյիշեալ տողերը եւ մի մոռնաք անոնց ցոյց տուած լաւագոյն եւ ապահովագոյն ճամբան, եթէ չէք ուզեր զղջալ ապագային:

Լուծողականը՝ աղիքներու մէջ աւելորդ օճազալար շարժում առեղծելուն, իսկ տաք ջուրը բորբոքած կուրաղետապը հասունցընելով՝ պայթեցնելուն կը նպաստեն:

ԼԵԱՐԴԸ (ԳԱՐԱ ՃԻՅԷՐ)

Բժշկութիւնը ամէն օր նոր դաս մը կը սորվի եւ երբեմն ալ իր սորված ու մոռցած դասը քաղուած կ'ընէ յօգուտ տառապող մարդկութեան:

Վերջերս կատարուած փորձերը կուգան հաստատել, թէ լեարդը (գարա ճիյէր), երբ մեծ քանակութեամբ ուտուի, անարիւնութենէ տառապողներուն համար մեծ խթան մը կը դառնայ անոնց արեան կարմիր բջիջները շատցնելու:

Այս նոր գիւտով գինուած՝ անարիւնութենէ (սակաւարիւնութիւն, էնիմեա) տառապող հիւանդներէս մէկուն յանձնարարեցի լեարդ ուտել:

Հիւանդս պահ մը լռելէ յետոյ գլուխը երերցուց եւ ըսաւ.

— Բժիշկ, պառաւներուն դարմանն է այդ, վրա՞ս կը խնդաս:

Յետոյ ինծի բացատրեց, թէ Հայաստանի մէջ իր գիւղացիները գարնան լեարդ եւ ծծումբ (քիւքիւրթ) կ'ուտեն՝ իրենց արիւնը մաքրելու համար:

Անհաւասի՛կ օգտակար դարմանում մը, որ նոր կը հասնի բըժիշկներուն:

ՕԳՏԱԿԱՐ ՊԱՏԵՀՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Վասսերմանի գիւտէն առաջ, Փրանկախտը (սիֆիլիս) կուրօրէն կը դարմանուէր: Այդ հիւանդութեան արտաքին նշաններուն անհետացումը բուժում կը կարծուէր: Վասսերմանի փորձը, սակայն, հաստատեց, որ ատիկա բուժում չէր. հիւանդութեան մանրէները եւ թոյները թաքնուած՝ կը մնային հիւանդին արեան եւ հիւսուածքներուն մէջ, օր մը երեւան գալու համար:

Ներկայիս, այդ հրաշալի գիւտին շնորհիւ, տարիներէ ի վեր թաքուն եւ քնացած շրջանի մէջ մնացած Փրանկախտը եւ մինչեւ անգամ ժառանգական Փրանկախտը երեւան կ'ելլեն:

Երեսուն հինգ տարի առաջ Փրանկախտ առած եւ առերեւոյթս բուժուած հայր մը, որ չորս քաջառողջ զաւակներու հայր եղած էր, վերջերս սկսաւ սրտի հիւանդութենէ տառապիլ: Արեան քննութիւն մը, այսինքն՝ Վասսերմանի փորձը, անոր Փրանկախտաւոր ըլլալը երեւան հանեց եւ այսօր ըստ այնմ կը դարմանուի:

Ի՞նչ է այդ փորձը.— Կասկածելի հիւանդին արեան շիճուկին վրայ կարգ մը նախապատրաստուած նիւթեր աւելցնելով, բժիշկները Վասսերմանի փորձը կը կատարեն եւ տեղի ունեցած յեղաշրջմանց համեմատ կուտան բացասական եւ կամ դրական եզրակացութիւն:

Ժողովուրդին դիւրութիւն տալու համար նահանգային իշխանութիւնները ձրի աշխատանոցներ հիմնած են այս փորձը կատարելու համար: Կը յանձնարարենք հայերուն, որ օգտուին այդ հաստատութիւններէն: Պոլթընի հայերը, Սիթի Հօլ Էննէքս-ի 11-րդ յարկաբաժինը երթալով, ձրիօրէն արեան քննութիւն կըրնան ունենալ: Հոն դիմողները, եթէ իրենց անհատական բժիշկ-

ներէն երկրորդ մը ունենան, աւելի մեծ դիւրութիւններ կարող են վայելել:

Տարիներ առաջ Ֆրանկախտէ վարակուողներ, եւ կամ կասկածելի ծնողներէ սերած անհատներ առանց ժամանակ կորսնցնելու օգտուելու են այս պատեհութենէն:

Եթէ Վասսերմանի հետազօտութիւնը բացասական արդիւնք տուաւ, այն ատեն երեք ամիսը անգամ մը կրկին արեան քննութիւն ունենալու է: Մէկ տարուայ մէջ, առանց դարման առնելու չորս անգամ բացասական Վասսերման ունեցողները բուժուած են գործնականապէս:

ՄԱԾՈՒՆԸ

Մածունը, որ մասնաւոր խմորի մը յաւելումով կաթէն կը շինուի, օգտակար եւ պիտանի ուտելիք մըն է:

Անոր տարրաբանական բաղադրութիւնն է.

Ջուր	առ հարիւր	88
Կաթնաշաքար	»	3¾
Կաթնային թթու	»	1
Կարագ	»	3½
Ալքօհօլ	»	¼
Աղեր	»	¾
Սպիտակուց	»	3½

Մածուն շինելու կերպը ընթերցողներուն ծանօթ է: Միայն հոս բացատրենք թէ ի՞նչպէս կ'արտադրուի մածունին կաթնաթթուն (լէքթիքէսիտ): Տաքցուած կաթին մէջ խմոր կը խառնուի մածուն շինելու համար, այս խմորին մէջ պուլկարական պէսիլըս կոչուած մանրէներ կան: Յիշեալ մանրէները կաթին մէջ գտնուող կաթնաշաքարին վրայ ազդելով կ'արտադրեն քիչ քանակութեամբ ալքօհօլ եւ կաթնաթթու: «Մածունը քուն կը բերէ» կ'ըսէ ժողովրդական առածը: Հաւանականօրէն մածունին մէջ գտնուող ալքօհօլն է պատճառը եւ կամ կաթնային թթուն:

Մածունը իր պարունակած նիւթերուն համար սննդարար է եւ իր կաթնաթթուին շնորհիւ լաւ հականեխական ու մանրէաս-

պան ոյժ ունի: Այդ պատճառաւ փորհարութեանց եւ աղիքներու նեխումի համար օգտակար է:

Հաստ աղիքներու մէջ գտնուող մասնաւոր մանրէներ (քօլօն պէսիլլըս) իրենց թոյներով կ'արտադրեն պնդերակութիւն եւ արեան ճնշման բարձրացում: Ըստ Մէչնիքօֆի կարծիքին մածունին մէջ գտնուող մանրէները հաստ աղիքին մէջ գտնուող այդ թունաւոր մանրէներուն փճացումին կը սատարեն:

Մէչնիքօֆ, նշանաւոր ռուս գիտունը, կը կարծէ թէ մածուն ուտողներ աւելի երկարակեաց են, եւ իբր փաստ կը յիշէ Պուլկարիոյ գիւղացիներուն երկարակեցութիւնը: Պուլկարացի գիւղացիները մածուն շատ կ'ուտեն:

Իմ անձնական կարծիքովս մեր երկիրը կուրաղետապի (էփփէնտիսայթիս) աւելի քիչ պատահումն ալ կարելի է մածունի հականեխական ուժին վերագրել: Կ'արժէ այս կարծիքը հաստատող հետազօտութիւններ կատարել:

Թայֆօյտ ֆիվըրի, տիզէնթէրիի, ջերմերու եւ փորհարութեանց պարագային մածունն ու թանը յարմարագոյն կերուխումերն են: Ամառ ատեն թան խմել օգտակար է, որովհետեւ քիչ քանակութեամբ կաթնային թթուն, որ կը գտնուի թանին մէջ, զովացուցիչ է: Թանապուրը ամառուայ լաւագոյն ուտելիքներէն մին է: Թանապուրը կարելի է պատրաստել բրինձով կամ ձաւարով (պուլղուր):

Շատ գէշ հոտող ազտեղութիւն ունեցող անհատներ շատ լաւ կ'ընեն օրական մի քանի անգամ թան կամ մածուն ուտելով:

Զմոռնանք մեր պապենական ըմպելիքը, հայկական թանը:

Ամերիկացիք կ'ըսեն «Էն էփըլ է տէյ, քիփս թհը տաքթըր ըվէյ» — այսինքն՝ օրը խնձոր մը ուտելով բժիշկը հեռու կը պահես: Մեր կարծիքով, օրը բաժակ մը մածուն կամ թան խմելով վիրաբոյժին դանակէն հեռու կը մնաս:

Թթուած ստամոքս ունեցողներուն համար միայն մածունը դժուարամարս է: Կերէք մածունը, խմեցէք թանը, մանաւանդ այս տաք օրերուն:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿՂԶԻԱՑՈՒՄ

(ՔՈՒՕՐԸՆԹԻՆ)

Հայ ծնողներու եւ բժիշկներու միջեւ անհամաձայնութեան եւ թիւրիմացութեան խնդիրներէն մին ալ կղզիացումն (Քուօրընթին) եւ վարակիչ հիւանդութեանց տեղեկագրութիւնն է՝ (րիփորթ):

Երբեմն հայ ծնողներ այս խնդիրներու շուրջ կիսկատար եւ հատ ու կտոր տեղեկութիւն ունենալնուն համար կը նախընտրեն իրենց հիւանդները բժշկական խնամքէ զուրկ պահել եւ վտանգաւոր կացութիւն մը ստեղծել իրենց շուրջիններուն համար:

Սոյն գրութեամբ կուզանք բացատրել կղզիացումը եւ տեղեկագրութիւնը վարակիչ հիւանդութիւններուն:

Կառավարական առողջապահական մարմինը վարակիչ հիւանդութիւններուն ծաւալումն ու ճարակը արգիլելու կամ սահմանափակելու համար, օրէնքով ստիպած է բժիշկները, որպէս զի վարակիչ հիւանդութիւնները օրը օրին տեղեկագրեն պօրտ աֆ հէլթհի: Այնպէս որ եթէ բժիշկներ թերանան տեղեկագրել իրենց խնամքին ենթակայ վարակիչ հիւանդութիւնները, բնականաբար, ըստ օրէնքի պարտազանց են եւ պատժոյ ենթակայ: Ուրեմն բժիշկը իր վրայ բեռցուած պարտականութիւնը կատարած կ՚ըլլայ, երբ կը տեղեկագրէ իր խնամքին յանձնուած վարակիչ հիւանդութիւն մը:

Վարակիչ հիւանդութիւններէն ոմանք, ոչ ամէնքը, ենթակայ են կղզիացման՝ ըստ օրէնքի: Կղզիացումը կարելի է ընել թէ տան մէջ եւ թէ հիւանդանոցի մէջ ըստ կամքի, հիւանդին ծնողքին համաձայն: Այս պարագան պէտք է լաւ ըմբռնել: Կառավարութիւնը ոչ մէկ ատեն կղզիացումը ստիպողաբար հիւանդանոցի մէջ կատարել կուտայ: Հիւանդին տէրն է՝ բացարձակապէս որոշողը՝ կղզիացման վայրը:

Երբ հիւանդին տէրը փափաքի որ կղզիացումը տան մէջ կատարուի այն ատեն դարմանող բժիշկին դիմումին վրայ կառավարական պաշտօնեայ մը, կղզիացուելիք հիւանդութեան անունը կրող թուղթ մը կը փակցնէ դրան վրայ, առ ի գգուշութիւն այցելուներու եւ դրացիներու համար: Եւ երբ հիւանդութիւնը դադրի վարակիչ ըլլալէ, այդ թուղթը նոյն պաշտօնէային միջոցաւ կը վերցուի եւ կղզիացումը վերջ կը գտնէ:

Կղզիացուած հիւանդին քով հիւանդին խնամողէն եւ բժիշկէն զատ ուրիշ անհատներ մտնելու իրաւունք չունին: Արդ հիւանդութիւն մը տեղեկագրելու եւ կղզիացնելու մէջ ի՞նչ անպատուութիւն կամ անպատեհութիւն կրնայ ըլլալ: Տգիտութիւն, ապերախտութիւն չէ՞ տրտնջալ ընկերութեան բարիքին համար եղած օրինաւոր կարգադրութեան մը դէմ:

Օրինակներ տանք:

Ա.— Տեղեկագրուելիք հիւանդութիւններէ ոմանք — Հարսանիթ (միզլս), Ծաղիկ, Թայֆօյդ Ֆիվըր, Կարմիր տենդ (ըսքարլէդ ֆիվըր), Մըմփս (դապադուլագ), Թոքախտ, Ինֆլուէնզա եւն. եւն.: Ֆրանկախտի եւ Ջերմամիզութեան տեղեկագրութենէն ենթակային անունը գաղտնի կը պահուի եւ միայն դարմանումէ խուսափումի ատեն երեւան կը հանուի:

Բ.— Կղզիացուելիք հիւանդութիւններ. Քօլէրա, Հարսանիթ, Ծաղիկ, Ջրծաղիկ, Կապուտիկ հազ, Կարմիր տենդ (սքարլէթ ֆիվըր), Կեղծմաշկ (տիֆթէրիա) եւն. եւն.:

Այս առթիւ կուզանք յանձնարարել հայ ծնողներուն, որ ասանց վշտանալու եւ այլեւայլի համակերպին տեղեկագրման եւ կղզիացման օրէնքներուն որուն հնազանդիլը բժիշկներուն վզի պարտքն է:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Նախանգային Կոչի մը Առթիւ)

Մէսէչուսէթս Նահանգի առողջութեան քարտուղարութեան (Հէլթհ Տիփարթմէնթ) «Ընտանիքի բժիշկէդ արգելիչ բժշկութիւն» վերնագրով յայտարարութիւն մը ցրուած է ժողովուրդին:

Ստորեւ կուտանք նոյն կոչին բառացի թարգմանութիւնը կցելով անոր մեր բացատրութիւնները իբր լրացուցիչ տեղեկութիւն:

«Ամենէն քիչ երեք տեսակ հասարակ հիւանդութիւններ կան, որոնք կրնան արգիլուիլ: Եթէ ասոնց մին պատահելու ըլլայ ըն-

տանիքին անդամներուն, ըսել է թէ պէտք եղած միջոցները չեն գործադրուած:

1.— Ծաղկախտը (Սմօլ Փաքս) կրնայ արգիլուիլ պատուաստումով: Վերջերս Ծաղկախտը մեծ չափով տարածուած է Ամերիկայի մէջ. կարգ մը վայրերու մէջ երեւցածը ամենէն սոսկալի տեսակն է:

2.— Տիփակերպ ջերմը (Թայֆօյտ Ֆիվըր) կրնայ արգիլուիլ մասնաւոր պատուաստ — շիճուկի մը ժամանակ առ ժամանակ պատուաստումով, այսինքն՝ ներարկումով: Արձակուրդներու յատուկ այս հիւանդութիւնը երկրի ժողովուրդին խտացումին հետ զուգընթաց կ'աճի:

3.— Ամբողջ ընտանիքդ կեղծմաշկի դէմ (տիֆթհէրեա) կըրնայ պաշտպանուիլ: Քու անձնական բժիշկդ կը բացատրէ թէ ի՛նչպէս:

Միջին տարիքի յատուկ հիւանդութիւններ, որոնք արգիլանք են չարաչար գործելու եւ յոգնութեան (մաշումի եւ հալումի) ինչպէս երիկամանց հինցած բորբոքումներ, սնդերակութիւն, քաղցկեղ (քէնսըր) եւ շաքարախտ, օրէ օր մեծ համեմատութեամբ կ'աճին: Այս հիւանդութիւնները կարելի է խափանել հակառողջապահական սովորութիւններուն արգելումովը եւ հիւանդութեան նախնական վիճակին մէջ ճնշումովը:

Ատեն ատեն բժշկական քննութիւն մը կրնայ քեզի ազատ պահել վերոյիշեալ հիւանդութիւններէն:

Այս նիւթերու մասին բժիշկիդ հետ խօսակցութիւն մ'ունեցիր»:

Ահա՛ այս է (Հէլթհ Տիփարթմընթ)ին կոչը ժողովրդին:

Նկատի ունենալով այն պարագան, թէ հայերը ընտանիքի բժիշկ ունենալու շատ գեղեցիկ սովորութիւնը տակաւին լիուլի չեն իւրացուցած, յարմար սեպեցինք այս խիստ կարեւոր կոչին շօշափած հարցերու մասին հրապարակաւ արտայայտուիլ մեր կարողութեան չափով: Կը յուսանք, թէ մեր այս բացատրութիւնները պիտի հետաքրքրեն «Հայրենիք»ի ընթերցողները: Այսու հանդերձ կը թելադրենք, որ աւելի մանրամասնութիւններ ստանալու համար ընթերցողները դիմեն իրենց սեփական բժիշկներուն, որոնք վստահաբար պիտի ընդառաջ գնան այդ դիմումին:

Հետեւինք կարգաւ կոչին շօշափած նիւթերուն համառօտորէն:

Ա.— Ծաղկախտը:

Ծաղկախտը, որ անցեալին մէջ ահուելի աւերներ գործած է մարդկային ցեղին մէջ, եւ որ գրեթէ անհետացած է Եւրոպայի քաղաքակրթեալ երկիրներուն մէջ, հակառակ Ամերիկեան քաղաքակրթութեան, սեւ արատի մը պէս կը մնայ Ամերիկայի ճակտին:

Սպանացիներու կողմանէ Ամերիկացիներուն տրուած այս նուէրը տակաւին վերջացուցած չէ իր գործը: Ներկայիս ամերիկեան նահանգներու մէջ ծաղկախտի գոյութիւնը ժողովրդին անխոհեմութենէն եւ կառավարութեան նուազ խստապահանջ գըտնուելէն կախում ունի: Հոս պատուաստումը ծաղկախտի դէմ ստիպողական չէ: Ստիպողական մեծաքանակ պատուաստումը անկասկած վերջ պիտի դնէ ծաղկախտի համաճարակին, որ ամէն օր նոր զոհեր կը խլէ:

Մէսաչուսէթս նահանգի առողջութեան քարտուղարութիւնը գիտնալով թէ բռնի պատուաստումի օրէնքը տակաւին անհաւանական է, կարիքն զգացեր է ահազանգը հնչեցնելու եւ ժողովուրդը զգուշացնելու:

Ուրախալի պարագայ մըն է, թէ ամերիկահայերը առհասարակ հաւատացող եղած են ծաղկախտի դէմ պատուաստումի եւ իրենց այդ հաւատքին համար ալ վարձատրուած են: Երկու տարի առաջ, երբ ծաղկախտը համաճարակի ձեւ առած էր Պրիճփորթի, Նիւ Պրիթընի եւ ուրիշ վայրերու մէջ, պատուաստուած հայերը զերծ մնացին այդ հրէշային ախտէն:

Ծաղկախտի պատուաստումը բոլորովին անվնաս է, երբ կատարուի բժշկական հականեխման օրէնքներուն համաձայն: Հինգ տարին անգամ մը պատուաստուիլ ծաղկախտի դէմ հզօրագոյն պաշտպանութիւնն է: Պատուաստումի համար լաւագոյն եղանակը գարունն է:

Բ.— Տիփակերպ ջերմը:

Այս հիւանդութեան վտանգը հայերուս համար բաղդատաբար քիչ է, որովհետեւ հայերը կ'ապրին քաղաքներու մէջ եւ արձակուրդ ընելու ոչ ժամանակն ունին եւ ոչ ալ միջոցը: Քաղաքներու ջուրերը առհասարակ մաքուր են եւ մանրէներէ զերծ:

Այսու հանդերձ պզտիկ գիւղեր եւ մանաւանդ ագարակներու մէջ ապրողներ եւ անպայմանօրէն արձակուրդի համար քաղաքէն հեռացողներ պէտք է զգուշանան ջրհորներէ եւ վտակներէ ջուր խմելէ, լաւ չի լուացուած կանանչեղէն ուտելէ:

Արձակուրդի գնալ փափաքողներ խելացիութիւն ըրած կ'ըլլան, եթէ այս հիւանդութեան դէմ ներարկուին պատուաստ — չիճուկով: Բանակի մէջ ծառայողներէ շատեր պատուաստուած ըլլալու են այսպէս: Այս ձեւ պատուաստումը երկու տարին անգամ մը կրկնուելու է:

Տիփակերպ ջերմի մանրէները մարդոց կը փոխանցուին խըմուելիք ջուրի, չ'եփած բանջարեղէններու եւ քաղցր ջուրի խեցգետիններու միջոցաւ: Կասկածելի ջուրերը եւ կաթը պէտք է եռացուին խմելէ առաջ, իսկ բանջարեղէնները պէտք է շատ մաքուր կերպով լուացուին:

Գ.— Կեղծ Մաշկ:

Այս կոչին Տիփթհէրեայի մասին ըրած դիտողութիւնը շատ կարեւոր է:

Տիփթհէրեան ալ սոխպողական պատուաստումով կարելի է բնաջնջել Ամերիկայէն: Շիք թէսթով *կարելի է բոլոր կասկածելիները եւ ենթակաները հասկնալ եւ զանոնք ախտազերծ ընել Թոյն — հակաթոյնի ներարկումով:*

Ուրախալի է, որ Շիք Թէսթը արդէն կը կատարուի տեղական դպրոցներու մէջ: Կը թելադրենք ընթերցողներուն չհակառակիլ Շիք Թէսթի գործադրութեան համար: Պզտիկ մանուկներուն համար Շիք Թէսթ կարելի է ստանալ տան բժիշկէն:

Ի՞նչ է Շիք Թէսթը.— *Կեղծ մաշկի մանրէներու թոյնէն պատրաստուած կաթիլ մը հեղուկ կը ներարկուի թեւին մորթին տակը. կեղծ մաշկէ բռնուելու ենթակայ եղողներուն ներարկման վայրին վրայ քսանչորս ժամէն տասը սէնթինոցի մեծութեամբ կարմիր բոլորակ մը կը կազմուի: Երբ այս փորձը այսպէս դրական արդիւնք տայ, այն ատեն Թոյն-հակաթոյնի խառնուրդ մը կը ներարկուի թեւի մկաններուն մէջ եւ այս միջոցաւ ենթական ախտազերծ կը մնայ այդ հիւանդութեան դէմ:*

Վերջերս բժշկական շրջանակներու մէջ համբաւ հանած բըժշկուհի մը Կլատիս Տիք անունով վերոյիշեալ փորձին նմանող ուրիշ փորձ մը գտաւ կարմիր տենդի (սքարլէթ ֆիվըր) համար:

Հաւանականօրէն նոյն ձեւ Թոյն-հակաթոյնի ներարկումներ պիտի շուտով հրապարակ դրուին այդ հիւանդութեան համար ալ:

Բոլոր կոկորդատապերը, նշագեղձատապերը, խուչափողատապերը, եւ քթի թարախային բորբոքումները, որոնք ձայնի մարում ալ յառաջ կը բերեն, պէտք է կասկածելի նկատուին եւ բժշկական խնամքի յանձնուին: Յաճախ տեսնուած է, թէ անհոգութեամբ անխնամ թողուած կոկորդատապ մը կեղծ մաշկ եղած ըլլայ եւ արդիւնքը անխուսափելիօրէն վնասակար:

Կեղծ մաշկը մանկութեան յատուկ հիւանդութիւն մըն է. այսուհանդերձ չափահասներն ալ երբեմն կը վարակուին:

Դ.— Միջին տարիքի հիւանդութիւններ:

Պնդերակութիւնը, շաքարախտը եւ երիկամանց հինցած բորբոքումները յաճախ աննկատ կերպով կը տեղաւորուին մեր սիսթէմին մէջ եւ անոնց դարմանումը գրեթէ ուշացած կ'ըլլայ, երբ անոնք արդէն ախտանիշեր երեւան բերելու չափ հիննան:

Ատեն ատեն ֆիզիքական քննութիւն մը, արեան ճնշման չափումը, եւ մէզի մանրակրկիտ քննութիւնը լաւագոյն միջոցներն են այդ հիւանդութիւններուն օր առաջ ճանաչման համար:

Այս կոչէն եւ տրուած բացատրութիւններէն յայտնի է թէ որքան լաւ է ընտանիքի բժիշկ ունենալու սովորութիւնը: Ընտանիքի բժիշկը բարեկամ է, գաղտնապահ ընկեր է, խորհրդատու է, արցունքի եւ ժպիտի ոգին է, անշահախնդիր բարեկամ է, զաւակներդ առաջին անգամ լոյս աշխարհ ողջունող է եւ մեռելներուդ վերջին հրաժեշտը տուողն է: Գիշեր ցերեկ ցաւերդ ամոքելու համար իր հանգիստը զոհելով քեզի օգնութեան փութացողն է ան, — ահա այս է ընտանիքիդ բժիշկը:

Ունեցիր սեփական բժիշկդ, մտերմացիր անոր հետ, քաջալերէ զինքը, քննադատէ զայն մի միայն իրեն օգտակար ըլլալու մտքով, վարձատրէ զայն լի ու լի եւ դիմէ անոր բոլոր ցաւերուդ համար անվարան ու վստահ եղիր, որ ան կը կատարէ իր պարտականութիւնը լիուլի:

ՊՈՒԼՂՈՒՐԻ ՄԱՍԻՆ

Օրին մէկը, հայրենակից մը պուլղուրի եւ ծեծածի նմոյշներով բեռնաւորուած բնակարանս այցելեց՝ Քալիֆորնիայէն ինծ նուէր ղրկուած այդ նմոյշները յանձնելու համար:

Նուիրատուն Քալիֆորնիացի պուլղուր արտադրող հայ մըն էր եւ խնդրած էր, որ այդ հայկական բնոյթ կրող հատիկեղէնի մասին կարծիքս յայտնեմ:

Ուստի, յօգուտ «Հայրենիք»ի ընթերցողներուն, գործի լծուեցայ եւ ուսումնասիրեցի պուլղուրի հարցը: Ահաւասիկ քաղած տեղեկութիւններս.—

Քալիֆորնիացի պուլղուր շինողները կը պնդեն, թէ իրենք պուլղուրը երկրի ձեւով կը շինեն, այսինքն՝ կը խաշեն եւ արեւի տակ կը չորցնեն ու յետոյ, կ՚աղան: Իսկ թէ այս ձեւով պատրաստուած պուլղուրը աւելի սննդարար եւ համով կ՚ըլլայ եղեր: Սակայն, Ատլանտեանի ափերուն վրայ շինուող պուլղուրը, իբր թէ, արհեստական տաքութիւնով կը չորցուի եղեր:

Ըստ իմ կարծիքիս, խնդիրը խաշուած ցորենը լաւ մը չորցնելուն մէջ կը կայանայ: Ոեւէ տարբերութիւն չըներ՝ ըլլայ արեւով, ըլլայ արհեստական տաքութիւնով: Միայն ջանալու է, որ պուլղուրը խաշուելէն վերջ շուտ մը չորցուի, որպէս զի չթթուի:

Ցորենը երբ խաշուի, անոր օսլայի (նշայ) պնդիկները կ՚ուռենան եւ կը պայթին: Այդ պատճառաւ պուլղուրը դիւրամարս է քան աղցուած պարզ ցորենը: Այդ պատճառաւ Խարբերդցիներու խըյման եւ Կիլիկեցիներու չիյ քիւֆթէն դիւրամարս են:

Գալով պուլղուրի գոյնին, ինծ կը թուի, թէ այդ մեծ մասով գործածուած ցորենին իսկական գոյնէն կախում ունի: Այսուհանդերձ կը հաւատամ, որ բացօդեայ վայրի մը մէջ եւ արեւին ազդեցութեամբ չորցուած պուլղուրը աւելի տեսքով է, ինչպէս որ վայրի ծաղիկը՝ քաղքենիէն աւելի գունդեղ է: Այդ տեսակէտով Քալիֆորնիոյ պուլղուրը կը շահի մրցանակը:

Փսփսուքի մը համաձայն (չեմ գիտեր ստոյգ է թէ չէ) իբր թէ Ատլանտեանի ափերուն պուլղուր շինողները իրենց արտադրութիւնը աւելի տեսքով ընելու համար կը ներկեն եղեր: Եթէ շիտակ է այս ամբաստանութիւնը, ըստ իս, ներելի չէ: Գոր-

ծածուած ներկը կրնայ անվնաս ըլլալ թէեւ, սակայն պէտք չէ մոռնալ «սեւը սապոնն ինչ ընէ» առածը: Լսած էինք իշուն ներկուիլը, սակայն պուլղուրին ներկուիլը նոր կը լսենք:

Գալով համին, պէտք է խոստովանիլ, թէ ինծ ղրկուած նմոյշը աւելի համով էր եւ երկրի պուլղուրին համը կուտար:

Պուլղուրը իբր՛ քալօրի (ջերմութեան միութիւն) տուող սնունդ առաջնակարգ տեղ կը գրաւէ, իր պարունակած նշային եւ կլութինին շնորհիւ: Գործաւորներուն կը յանձնարարենք ուտել զայն առատօրէն, ըլլայ ան Ատլանտեանի արտադրութիւն, ըլլայ Խաղաղականի ապրանք:

Եթէ ոսպն ու լուբիան աղքատին միսը կը կազմեն, պուլղուրն ալ աղքատին բրինձն է:

Ի՞ՆՉ ՈՒՏԵՆՔ

Պահ մը կանգ առնենք եւ ականջ դնենք մունետիկներու կանչին.—

— Շատակեր մի՛ ըլլաք: Մարդիկ իրենց ակռաներով կը փորեն իրենց գերեզմանները...

— Իթ մօր փիշ, աւելի շատ կերէք ձուկ,— կը պոռայ ձուկի գործ ընող քափիթալիստը:

— Իթ մօր պրէտ, աւելի շատ հաց կերէք,— կը ծանուցանէ հացագործը:

Հապա՛, օթմիլի, շրէտտէտ հուիթի, փըֆֆտ րայսի ծանուցումները եւ զանոնք արտադրող ընկերութիւններու արտադրած դրականութիւնը կարդացող մը պահ մը կը փորձուի գիշեր ցերեկ օթմիլ կամ շրէտտըտ հուիթ ուտել:

Վերջերս իմ ծանօթներէս մի քանին, միակողմանի տեսակէտներ պաշտպանող մէյ մէկ անգլիերէն գիրք չալկած, խոտակերութիւն, մեղա՛յ... այծերուն անգամ նախանձը շարժող բանջարակերութիւն կը ջատագովեն: Աչքը լոյս մեր բանջարեղէնավաճառներուն...

Հապա ի՞նչ ուտենք...

Այս հարցումին պատասխանելէ առաջ նայինք, թէ աշխարհի մարդիկը ինչ կ՚ուտեն ներկայիս:

Հիւսիսային բեւեռի մօտերը ապրող Էսքիմացիները միմիայն միս ու ճարպ կ'ուտեն ու շատ ալ առողջ երեւոյթ ունին:

Ասիոյ ժողովուրդները աւելի խոտակեր են եւ հատիկեղէնակեր: Անոնք կը սիրեն ուտել ցորեն, գարի, ոսպ, բրինձ եւ բանջարեղէն:

Եւրոպացին ու Ամերիկացին կը նախընտրեն միսը, որուն քով քիչ մը բանջարեղէն:

Վայրենի մարդիկ գրեթէ ամբողջովին մսակեր են եւ քիչ մըն ալ անդին անցնելով մարդակեր են:

Բոլորին մէջ ալ կան առողջ մարդիկ եւ իրենց մտքէն անգամ չեն անցըներ փոխել իրենց ապրելակերպը:

Ակնարկ մըն ալ անասուններուն նետենք:

Խոտակեր անասունները մասնաւոր ատամնաշարեր ունին, որոնք խոտ ուտելու յարմարցուած են, իսկ անդին գիշատիչ եւ մսակեր անասունները սուր եւ խածնելու ընդունակ ատամներով օժտուած են:

Այծը միս չի կրնար ուտել. գայլն ալ խոտ չի կրնար ծամել: Հապա մա՞րդը... երկուքին մէջտեղը բան մըն է. թէ՛ ծամելու եւ թէ խածնելու ընդունակ ակռաներ ունի:

Այսպէս, կրնանք եզրակացնել, թէ մարդ անասունը թէ՛ մըսակեր է եւ թէ՛ խոտակեր: Անթրոփոլօճիսթները (մարդաբան) կը պնդեն թէ մեր նախնիքը մսակերներ եւ պտղակերներ էին:

Բնախօսները, մարդկային մարմնին պէտքերը ուսումնասիրելէ վերջ, հասած են այն եզրակացութեան, թէ բնականոն աճումի համար մարդկային մարմինը պէտք ունի սպիտակինի (փրօթէյն) ճարպեղէնի եւ շաքարեղէնի, աղերու, կենսանիւթերու (վիթըմին) եւ ջուրի:

Ուստի մարդ մը վերոյիշեալ նիւթերը պարունակող ուտելիքներով հաւասարակշռելու է իր սնունդը: Միսերը հարուստ են սպիտակինով, իւղերը կը հայթայթեն ճարպը եւ հատիկեղէնները (բրինձ, ցորեն, եւայլն) եւ պտուղները ու կարգ մը բանջարեղէններ կուտան շաքարեղէնը: Մեզի կը մնայ մեր վարժութեան, քսակին եւ քիմքին յարմարցնել մեր ուտելիքը:

Եթէ մարդ մը առանց անուշահոտ խորոված ուտելու կը նախընտրէ իր սպիտակինը բանջարեղէններէ քաղել, ազատ է: Բայց ո՞վ պիտի նախընտրէ անուշաբոյր շիշ քէպապին տեղ ոսպ-

նապուրը: Ուտելու մէջ քիչ մըն ալ հաճոյքի խնդիրը մոռնալու չէ: Որովհետեւ ի՞նչ կ'արժէ կեանքը առանց հաճոյքի եւ վայելքի:

Կը պատմուի, թէ ճարոնացի գերեզմանապահ մը տարիներէ ի վեր խոտակեր մըն է եղած եւ մինչեւ իսկ մեծ ախորժակով կ'ուտէ եղեր մայրիներու ասեղնանման տերեւները:

Պիտի ուզէ՞ինք այդպէս ապրիլ:

Չափազանցութիւններէ եւ միակողմանի ծայրայեղութիւններէ զգուշանանք: Ուտե՛նք մեր զբաղումին եւ քսակին յարմար ուտելիքներ, պահե՛նք մեր բնականոն կշիռքը, վայլե՛նք ախորժահամ խորտիկները եւ միեւնոյն ատեն պահպանենք մեր մարսողութեան գործարաններուն նորմալ վիճակը:

Առաւօտները — պտուղ, հաց, կարագ, կաթ եւ հատիկեղէն:

Կէսօրին — խորոված կամ եփուած միս, բանջարեղէն, մածուն եւ պտուղ:

Երեկոյեան — թոյլ խաշուած հաւկիթ, բանջարեղէն ապուրներ, եւ անուշեղէն:

Ահա՛ առողջ մարդուն ուտելիքը: Իսկ գալով հիւանդներուն, անոնց համար իրենց հիւանդութիւններուն յարմարող ճաշացուցակ պէտք է:

Միայն մէկ տեսակէտ պաշտպանող փաստաբանները կը սըխալին ու թիւրիմացութիւններու տեղի կուտան:

Ըլլանք բազմակողմանի եւ ճշմարտութիւնը դիտենք տարբեր անկիւններէ:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՅ

1.— Առողջ եղած ատեն ընտրէ սեփական բժիշկդ, որովհետեւ հիւանդութեան պարագային պիտի շփոթիս ու մոլորիս:

2.— Տարին մէկ երկու անգամ սեփական բժիշկիդ դիմէ ֆիզիքական քննութեան համար:

3.— Հիւանդութեան պարագային իսկոյն դիմէ սեփական բժիշկիդ եւ յանձնուիր անոր խնամքին:

4.— Հիւանդութիւնդ չհինցուցած՝ դիմէ բժիշկիդ: Այսպէս, թէ քեզի ծառայած եւ թէ բժիշկիդ գործը դիւրացուցած կ'ըլլաս:

5.— Բժիշկին պատուէրներուն հնազանդիր, առանց առարկութեան եւ կասկածոտութեան։ Եթէ ընտրած բժիշկիդ կարողութեան մասին թերահաւատ ես, իսկոյն փոխէ բժիշկդ եւ իմացուր պարագան նախկին բժիշկիդ։

6.— Ծանրակշիռ հիւանդութեան պարագային, խորհրդակցութեան պէտքը թող սեփական բժիշկդ զգացնէ։ Հակառակ պարագային, եթէ կը փափաքիս խորհրդակցութեան, բժիշկիդ գիտութեամբ եւ հաւանութեամբ ըրէ այդ բանը։

7.— Նոյն հիւանդին համար մի քանի բժիշկ մի կանչեր։ Եթէ այդ քայլն առնելու ստիպում ծագի, երկրորդ եկողին պատմէ առաջինին ըրածներուն մասին, որպէս զի կրկնութիւններով չի ծանրացնէ հիւանդին կացութիւնը։

8.— Հիւանդին բարւոքման եւ կամ ուրիշ պատճառաւ՝ եթէ կը փափաքիս բժիշկիդ այցելութիւնները դադրեցնել, հեռախօսէ իրեն որպէս զի պարապ տեղ անհարկի ճամբորդութիւններ չկատարէ։

9.— Յարգալիր վերաբերմունք ցոյց տուր սեփական բժիշկիդ, զի ան է լաւագոյն բարեկամդ։ Ոեւէ բժիշկ մի բանբասեր։

10.— Ժամանակին վճարէ ինչ որ իրաւունքն է բժիշկիդ եւ բժիշկի տրուելիք դրամը անտեսել ջանացողներ՝ տասնապատիկ կը վճարեն մեռելաթաղին։

ՍՐՏԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՐԳԻԼՈՒՄԸ

Սրտի հիւանդութենէ՝ մեռնողներուն թիւը անհաւատալիօրէն մեծ է։

Վնասուած սիրտ մը դարմանել եւ զայն բնական վիճակի վերադարձնել շատ դժուար է եւ գրեթէ անհնարին։ Սակայն, սրտի հիւանդութիւններու արգելումը գրեթէ միշտ հնարաւոր է։ Ուստի այդ ուղղութեամբ բացատրութիւն մը անտեղի չէ։

Ըստ վերջին դասաւորումի՝ սրտի հիւանդութիւնները կարելի է բաժնել հետեւեալ խումբերու.—

ա) Յօդացաւային սրտի հիւանդութիւններ.

բ) Ֆրանկախտային սրտի հիւանդութիւններ.

գ) Բարձր ճնշումի առթած սրտի հիւանդութիւններ.

դ) Հասու վարակումներու առթած սրտի հիւանդութիւններ։

Ուստի սրտի հիւանդութիւններու արգիլումը կախում ունի վերոյիշեալ պատճառներու բարձումէն։

Պարզենք մեր միտքը։

ա) Յօդացաւային սրտի հիւանդութիւններ։

Ընթերցողներէ շատերուն ծանօթ է հասու յօդացաւը (էքիւթ րումէթիք ֆիվըր)։ Այս հիւանդութենէ տառապող հիւանդը կ'ունենայ ջերմ, քրտինք եւ յօդուածներու ուռեցք ու ցաւ։ Եթէ յօդացաւը անխնամ մնայ եւ ատենին լաւ չդարմանուի, կ'ազդէ սրտին փցիկները պատող թաղանթներուն եւ կափարիչներուն վրայ եւ բորբոքում յառաջ բերելով կ'արտադրէ սրտի հիւանդութիւն։

Յօդացաւէն տառապող հիւանդները պէտք է որ երկար ատեն անկողին մնան եւ հնազանդին բժշկական այլ պատուէրներուն, որպէս զի չենթարկուին սրտի հիւանդութեան։ Այս ձեւ սրտի հիւանդութիւնները յաճախադէպ են դպրոցական մանուկներուն մէջ։

բ) Ֆրանկախտային սրտի հիւանդութիւններ։

Ֆրանկախտը երբ կիսկատար դարմանուի եւ կամ բոլորովին անխնամ ձգուի, տարիներ վերջ՝ կ'ազդէ սրտի մկանունքին վրայ եւ մեծագոյն շնչերակին (աօրթա) պատերը լայնցնելով այլեւայլ սրտի հիւանդութիւններու դուռ կը բանայ։

Այս ձեւ սրտի հիւանդութիւններուն առաջն առնելու համար կարեւոր է Ֆրանկախտին լիակատար դարմանումին հետամուտ լինել։

գ) Արեան բարձր ճնշումի առթած սրտի հիւանդութիւններ։

Բնագիտութիւնը մեզի կը սորվեցնէ թէ ոեւէ հեղուկ իր մէջը գտնուած ամանին վրայ կը ճնշէ հաւասար ուղղութեամբ։

Այսպէս արեան երակներուն մէջ գտնուող հեղուկ արիւնը կը ճնշէ երակներու պատերուն վրայ։ Այս ճնշումը կ'աւելնայ սրտի իւրաքանչիւր զարկին հետ, որովհետեւ սիրտը իւրաքանչիւր զարկի ատեն որոշ քանակութեամբ արիւն կը հոսեցնէ սրտէն լեցուած երակներուն մէջ։ Սրտին մկանունքը որոշ ճնշումի մը դէմ գործելու ընդունակ են։ Բայց երբ այդ ճնշումը այլեւայլ պատճառներով յաւելում տանի, բնականաբար սիրտը աւելի մեծ

թափով գործելու կը ստիպուի եւ այսպէս կը սկսի յոգնութեան նշաններ ցոյց տալ եւ ատենէ մը վերջ կը հիւանդանայ:

Սրտի կաթուածը ընդհանրապէս վերոյիշեալ ձեւով յառաջ եկած սրտի հիւանդութիւններէն կուգայ:

Երիկամունքներու բորբոքումը, կիներուն դաշտանէ դադարումը, չարքաշ կեանք, մտքի եւ մարմինի չարաչար աշխատութիւնը եւ ուրիշ մանր մունր պատճառներ արեան ճնշումը կը բարձրացնեն:

Հետեւաբար մարդիկ պարտաւոր են իրենց սրտին բեռը տանելի ընել, որպէս զի գործադուլ չհռչակէ սիրտը:

Բժշկական կանոնաւոր քննութիւններ, գէթ տարին մէկ անգամ, այս ձեւ սրտի հիւանդութիւնները կարող են արգիլել ժամանակին ճնշման բարձրութիւնը երեւան հանելով:

դ) Հատու վարակումներու առթած սրտի հիւանդութիւններ.—

Հատու հիւանդութիւններու ատեն, ինչպէս բծաւոր տենդի, թոքատապի, ինֆլուէնձիայի, կեղծ մաշկի եւ կարմիր տենդի ատեն սրտին մկանունքը կը թուլանայ եւ վատասերումի նշաններ ցոյց կուտայ:

Բժիշկին աւագ պարտականութիւնն է սրտին վրայ հսկել այսպիսի պարագաներու ատեն, որպէս զի արգիլէ այս ձեւ սրտի հիւանդութիւններ, որոնք աղիտաբեր կրնան ըլլալ երբ անխնամ թողուին:

Ուրեմն, օձը սպաննելու տեղ անոր հաւկիթը փճացնելու է: Սրտին հիւանդութիւնը դարմանելէ աւելի զայն արգիլել ջանալու է:

ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍՆԵՐԸ

Ամառ է... բացօդեայ պտոյտներու, դաշտահանդէսներու եւ փիքնիքներու եղանակն է: Երբ մէկ կողմէն Ամերիկահայոց առաջնորդ սրբազան Տիրայր Եպ. փիքնիքներուն անաթէմա կը կարդայ, անդին «Հայրենիք»ի խմբագրութիւնը տրամաբանական կուռ ոճով կը պաշտպանէ փիքնիքները:

Մենք, իբր տրամաբանական փաստերու հաւատացող նիւթապաշտ մը՝ բնականաբար «Հայրենիք»ի տեսակէտները ընդգրկելով կը պաշտպանենք փիքնիքները եւ կը մաղթենք, որ աւելի շատնան այդ ձեւի բացօդեայ հաւաքոյթները: Սակայն, որպէս հայ բժիշկ, բնականօրէն պիտի հետաքրքրուէինք փիքնիք գնացողներու առողջապահութեամբը, եւ ահա հէնց այդ նկատումով ալ կը գրենք այս տողերը:

Թարմ եւ մաքուր օդը, մարմնամարզը, ախորժակով կերուխումը, առօրեայ տաղտկալի եւ հեղձուցիչ մթնոլորտէ հեռացումը, իրարու ծանօթանալու եւ տեսնելու առիթը եւն. եւն. թէ՛ փիքնիք գնացողին եւ թէ փիքնիքը սարքողին համար խիստ օգտակար են:

Այսուհանդերձ պէտք չէ մոռնալ փիքնիք գնացողներու ենթարկուելիք վտանգները, որոնց արգիլումի մասին պիտի խօսինք կարգաւ:

1. Արեւահարութիւն եւ տաքահարութիւն.—

Մարդիկ շոգիացումի, քրտինքի եւ շնչառութեան միջոցաւ կը հաւասարակշռեն իրենց մարմնային տաքութիւնը, որ բնականին մէջ 98½ է: Եթէ երբեք այս հաւասարակշռութիւնը այսինքն՝ տաքութիւն արտադրելու եւ պակսեցնելու գործողութիւններու միջեւ ներդաշնակութիւնը խախտուի, արդիւնքը կ՚ըլլայ տաքութեան յաւելում,— բան մը, որ, երբ որոշ աստիճանէ մը աւելի ըլլայ, մարմինը կազմող բջիջներուն մահացման պատճառ դառնալով ընդհանուր մահ յառաջ կը բերէ:

Փիքնիքներու ատեն, երբ օդը տաք է եւ խոնաւ, երբ արեւը իր ամբողջ ուժովը կը խանձէ բնութիւնը, բնականաբար մարմնոյն շոգիացումը կը պակսի: Եւ երբ այս իրողութեան վրայ աւելցուի փիքնիքի եռուզեռի, շարժումի եւ պարի արտադրած աւելի տաքութիւնը, այն ատեն մարմնոյն մէջ տաքութեան հաւասարակշռութիւնը կը խախտուի եւ յառաջ կուգայ արեւահարութիւն կայ տաքահարութիւն:

Այս կացութեան ախտանիշերն են սաստիկ գլխու ցաւ, փսխում եւ սրտի խառնուք, մորթի չորութիւն եւ կարմրութիւն եւ ուշաթափութիւն եւ սրտի արագ բաբախում: Վերոյիշեալ ախտանիշերէն ոեւէ մին ցոյց տուող հիւանդը անմիջապէս պէտք է դադրեցնէ ամէն շարժում, շուք տեղ մը պէտք է դրուի. ատեն ատեն ալ ամբողջ մարմինը սառն ջուրով պէտք է շփուի եւ թեթեւ

կերպով ծածկուի: Ուշաթափ եղողները առաջին պատեհութեամբ բժշկական խնամքի պէտք է յանձնուին:

2· Մորթի այրուածք·— Լողանալու գնացողներ երբ երկար ատեն կիսամերկ վիճակի մէջ արեւի տակ պառկին, շուտով մորթին արտաքին խաւերուն տակ արեան խուժում յառաջ կուգայ: Քիչ վերջ այս խուժումը բորբոքումի կը վերածուի: Ենթակային մորթը կը կարմրի եւ կը կսկծայ եւ մի քանի օր վերջ, պղպջակներ կը կազմուին ու մորթը կը սկսի քերթուիլ եւ սեւնալ:

Իրաւ որ մորթի այս տեսակ բորբոքումը եւ կարծրացումը օգտակար է, սակայն այս յեղաշրջումը պէտք է տեղի ունենայ աստիճանաբար եւ ժամանակի ընթացքին:

Կը յանձնարարենք, որ առաջին անգամ լողանալու գնացողներ չափէն աւելի չենթարկուին արեւի կիզիչ ճառագայթներուն: Լողանալու գնացողներ կարելի եղածին չափ զգոյշ լինելու են, որպէս զի իրենց գլուխը ուղղակի արեւի տակ չի մնայ. լայնածիր գլխարկներ եւ մասնաւոր հովանոցներ օգտակար են այս ուղղութեամբ:

Մորթի այս տեսակ այրուածքին համար ջրախառն ալքօհօլ կամ քացախ, պաղ ջուր՝ (վիչ հէյզըլ) օգտակար բաներ են:

3· Խոտերէ թունաւորում·— «Այվի փօյզըն» բառը ամենուն բերանն է այս օրերս. պատճառը՝ մասնաւոր խոտ մը մորթի բորբոքում:

Մասնաւոր խոտեր կան, որոնք, երբ մորթի հետ շփուին, անպատճառ իրենց թոյները կը փոխանցեն մորթին տէրոջը՝ անտանելի չարչարանքի եւ կեանքի պատճառ դառնալով:

Փիքնիք գնացողներ պէտք է աչալուրջ հսկեն իրենց պզտիկներուն վրայ, որպէս զի անոնք թունաւոր խոտերու մէջ չխաղան, չափահասներն ալ որթատունկի տերեւ հաւաքելու պատրուակով չթաղուին մացառներու եւ թուփերու մէջ:

Կը յանձնարարենք բոլոր դաշտահանդէս գնացողներուն լուանք առնել վերադարձին: Լուացուելիք ջուրի մէջ ափ մը «պէյքինկ սօտա) հալեցնել լաւագոյն արգելիչն է:

4· Շնչահեղձութիւն (Ազմէ եւ հէյ փիվըր)·— Յաճախ կը հանդիպինք անձերու, որոնք ծաղիկներու կամ որոշ բոյսերու քովէն անցած պահուն շնչառութեան դժուարութիւն, հարբուխ կ'ունենան ու կը փռնգտան անդադար: Այս կացութեան պատճառը ծաղիկներու արտադրած փոշին է, որ օդի հետ կը ներշնչուի ենթականերու կողմէ վերոյիշեալ ախտանիշերը յառաջ բերելով:

Ազմէյի եւ հէյ փիվըրի ենթակայ անձեր զգուշանալու են փիքնիք երթալէ եւ եթէ անպատճառ չեն ուզեր զրկուիլ այդ հաճոյքէն, մասնաւոր պատուաստումներու պէտք է ենթարկուին իրենց սեփական բժիշկներուն կողմէ:

9· Տեփակերպ ջերմ (թայֆօիդ փիվըր) եւ թանջալստ (դեզանթերի)·— Փիքնիք գնացողներ կը փորձուին աղբիւրներէ, ջրհորներէ եւ կամ առուներէ ջուր խմելու,— բան մը, որ խիստ վտանգաւոր է եւ յաճախ թայֆօիդ փիվըրի եւ դեզանթէրիի դուռ կը բանայ: Կասկածելի ջուրերը պէտք է եռացուին խմուելէ առաջ: Եթէ եռացնել անկարելի է, ջուրը մածունի հետ խառնելով թան շինելու է եւ ապա խմելու է: Մածունը եւ թանը իրենց պարունակած կաթնային թթուի շնորհիւ բաւական զօրաւոր մանրէասպաններ են: Փիքնիք սարքողներուն կը յանձնարարենք, որ յաւերժացնեն հայկական թանն ու մածունը:

Ընթերցողներ, վերոյիշեալ տողերը ձեզի չէնք, արշաւեցէք դէպի դաշտերը եւ լեռները, դաշտահանդէսները, փիքնիքներ սարքելու եւ վայելելու բնութեան ձրի դեղերը, մաքուր օդն ու արեւը:

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ ՄԻ՛ ՎԱԽՑՆԷՔ

Վախը թէ՛ բնազդօրէն փոխանցուած զգացում է եւ թէ՛ ըստացուած զգացում: Նապաստակի մը երկչոտութիւնը ընդածին բնազդ մըն է, սակայն չափահաս մարդու մը մեռելներէ եւ առասպելական դեւերէ վախը ստացական երեւոյթ մըն է եւ ոչ թէ բնազդ:

Բնազդօրէն փոխանցուած վախի զգացումը ինքնապաշտպանութեան միջոց մըն է. սակայն ստացականը անբնական է՝ եւ նախապաշարումներու առաջնորդող:

Երախան գրեթէ անվախ կը ծնի. հետզհետէ բնազդները երեւան կ'ելլեն եւ ան կարգ մը շարժումներով կը սկսի վախի եւ երկչոտութեան նշաններ ցոյց տալ: Ասոնք օգտակար բաներ են

եւ կարեւոր երախային ապահովութեան տեսակէտէն։

Երբ ան կ՚աճի եւ կը սկսի ազդուիլ իր ծնողներուն թերացումներէն, հոգեբանական քրիթիկական վիճակի մէջ կը գտնուի։ Այս պահուն ծնողներուն սարքած միջավայրէն կախում ունի մանկան ապագայ քաջասրտութիւնը։

Մանուկ մը երբ իր ընդօրինակելու եւ հետեւելու այս շրջանին մէջ դեւերու, երեքգլխանի հրէշներու, եւ պոչաւոր սատանաներու պատմութիւններով եւ սուտ առասպելներով ամբակոծուի, բնականաբար երկչոտ պիտի մեծնայ, քիչ վերջ նախապաշարումներու գետին դառնալով։

Ծնողներ մեծ պատասխանատուութիւն ունին իրենց սերունդին ճշմարիտ դաստիարակութեանը մէջ. ուստի պէտք է գիտակցօրէն եւ բարեխղճօրէն կատարեն իրենց ուսերուն վրայ ծանրացած պարտականութիւնը, որն է մանուկները ճշմարիտ եւ ուղիղ պատմուածքներով կրթել եւ ոչ թէ սարսափելի եւ քստմնելի պատմութիւններով օրօրել՝ անոնց էութիւնը սարսելով։

Մօտիկ անցեալին մէջ հիւանդի մը այցելած պահուս երբ տանտիկինը «բժիշկն է» ըսելով դուռը բացաւ, չորս տարեկան մանկիկ մը երեքգլխանի հրէշ մը տեսածի չափ վախնալով ծնկաւ պռռալ «ինծի ֆէսթըր օյլ» պիտի տայ ըսելով։

Խեղճ մանկան ո՜վ գիտէ որքան սպառնացեր են յանուն բժիշկին եւ անոր տալիք ֆէսթըր օյլին (Հնդկաիւղ)։

Կ՚ըսուի, թէ ներկայիս ամերիկահայ սեւամորթներու վախկոտութիւնը, որ առածի տեղ անցած է, ծագում առած է անոնց գերութեան շրջանին մէջ, երբ իրենց պօսերը զիրենք միշտ նախապաշարումներով կ՚ուղէին զսպել։

Հայ ծնողներ, զգուշացէք ձեր պզտիկները վախկոտ մեծցընելէ։ Անոնց՝ ճշմարտութեան հակառակ առասպելներ մի հիւսէք, այլ ընդհակառակը քիչ մը համբերատար ոգիով պատմեցէք անոնց մեր քաջ նախնեաց պատմութիւններէն եւ անոնց հերոսամարտներէն, որպէս զի անոնք մեծնան անվախ եւ քաջասիրտ։

Այս միջոցաւ միայն կարելի է առկուն եւ անյողդողդ նկարագրի եւ քաջութեան ընդունակ սերունդ մը արտադրել, անվախ սերունդ մը, որուն այնքան պէտք ունինք մեր անմահ դատը հետապնդելու եւ վարելու համար։

Մանուկները մի՛ վախցնէք...։

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԻՏՈՅՔՆԵՐ

Իբր հայ ընտանիքներու բժիշկ, պարտականութիւնս համարեցի քանի մը թելադրութիւններ ընել հայ ծնողներուն։

Ամէն անհատ քիչ թէ շատ տեղեակ լինելու է առողջապահական օրէնքներուն, եւ ամէն ընտանեկան յարկ օժտուած ըլլալու է տարրական առողջապահական պիտոյքներով։

Պզտիկ զոհողութիւններով ամէն հայ ընտանիք կարող է ունենալ հետեւեալ առողջապահական պիտոյքները, որոնք ի պահանջել հարկին անդին ստացուածքներ են թէ՛ հիւանդին, թէ՛ բժշկին համար։

.— Վիրաբուժական։ Կապոց մը բամպակ, վեց փիրակապ, շիշ մը թինքչըր այոտայն, շիշ մը փրաքսայդ, շիշ մը լայսօլ, տուփ մը պօրիք էսիդ, տուփ մը վէսըլին, շիշ մը մսամ ալքօհօլ։

Բ.— Բժշկական։ Տուփ մը պէյքինկ սօտա, տուփ մը էփսըմ սօլթ, շիշ մը ֆէսթըր օյլ, շիշ մը օյլ օփ փէփփըրմինթ, տուփ մը էսփիրին, տուփ մը քուայնայն։

Գ.— Առողջապահական։ Երկու ջերմաչափ՝ մէկը սեննակներու, իսկ միւսը՝ մարմնի համար, տուշի տոպրակ մը, տաք ջուրի տոպրակ մը, սառոյցի տոպրակ մը, պէդփէն մը, պզտիկներուն համար գրեխ (սիրինճ) մը, փէքէյն մը մըսթըրտ, եւ փէքէյն մը թեփ։

Հայ մարդ, կանխեղդ խուղով լեցուն պահէ յանկարծակիի չգալու համար։

ԱՐԳԻԼԵՆՔ ՔԱՂՑԿԵՂԸ

Կեանքի արտին մէջ մահը իր ծայրասուր մանգաղով կը հնձէ ծաղիկ մարդկութիւնը։ Գիտութիւնը՝ դանդաղ, բայց հաստատուն քայլերով կը ճգնի կասեցնել մահուան այս եպերելի աւարքը։

Արդէն զսպուած են մարդկութեան պատուհասը եղող հրէշային ախտերէն մի քանին։ Այսպէս՝ քօլերան, ժանտախտը (վէպա), կեղծ մաշկը (տիֆթհէրիա), կարմրախտը, ծաղկախտը եւ

կարկամախտը խեղդուած են իրենց սաղմին մէջ։ Գտնուած են անոնց արգելիչ դարմանումները։

Սակայն, քաղցկեղը (քանսէր) դեռ կը կրծէ չափահաս մարդկութիւնը, անխնայօրէն։ Հազարաւորներ, հարիւր հազարաւորներ կ՚իյնան անոր անգութ չեղբին տակ։ Ե՞րբ պիտի վերջ գտնէ այս անտեղի սպանդը։

Քաղցկեղը յառաջացած տարիքի յատուկ հիւանդութիւն մըն է։ Դժբախտաբար, անոր իսկական պատճառը տակաւին անծանօթ կը մնայ բժշկութեան։ Այդ ուղղութեամբ թափուած ահագին ջանքերը յաջողութեամբ դեռ պսակուած չեն։

Հիւանդութիւններու խողն է քաղցկեղը, որ կը կրծէ ինչ որ իր ձեռքն անցնի։ Ան կը հաստատուի արգանդին, ստինքներուն, ստամոքսին, փորամաշկին, մորթին, ուղեղին, լեզուին, թոքերուն մէջ ու կարճ ժամանակի ընթացքին կը լմնցնէ ենթակային կենսունակութիւնը մահացնելով զայն։

Ստոյգ մահ է քաղցկեղի վախճանը։

Մինչեւ այսօր անոր դարմանումին համար ի գործ դրուած լաւագոյն միջոցներն են՝ վիրաբուժին դանակը, ռատիումը եւ Ք ճառագայթները։ Կապարի բաղադրութիւններու ներարկումներն ալ, վերջերս աւելցան այդ ցանկին։

Լաւ արդիւնք կը խոստանան այս միջոցները՝ պայմանաւ որ կանուխէն գործածուին։

Հետեւաբար քաղցկեղի արգելումին մէջ է՛ն կարեւոր քայլն է անոր կանուխէն ախտաճանաչութիւնը։

Այս ուղղութեամբ պատասխանատուութեան մեծ մասը կ՚իյնայ բժիշկներուն եւ մէկ մասն ալ կ՚իյնայ ժողովուրդին վրայ։

Բժիշկը իր աչքերը չորս բացած, պէտք է որ հմտութիւն մշակէ, որ առաջ զայն ճանչնալու եւ պէտք եղածը տնօրինելու համար։ Հապա ժողովո՞ւրդը... ան ալ պարտաւոր է իր ցաւերուն համար առանց յապաղումի եւ առանց պառաւական դարմանումներով ժամանակ կորսնցնելու բժիշկին դիմել։

Քաղցկեղի ահաւորութեան մասին գաղափար մը տալու համար հետեւեալ հարց ու պատասխանները քաղած ենք Մէսսէչուսէթսի Բժշկական Միութեան օրկանէն։

1.— Քաղցկեղը կը նուազի՞ թէ կ՚աւելնայ։

Քաղցկեղը տարէ տարի յաւելում կը ստանայ Մէսսէչու-

սէթս նահանգին մէջ։ Հաւանաբար ամբողջ աշխարհի մէջ ալ նոյնպէս է։

1910–1925 շրջանին մէջ այս նահանգին մէջ 100,000 ժողովուրդի համար 90 քաղցկեղի մահերու տեղ 125 մահեր կը պատահին։ Այս հաշուով տարեկան 5196 մարդիկ կաղցկեղէ կը մեռնին նոյն նահանգին մէջ։

Ամերիկայի 48 նահանգներէն ամենէն շատ քաղցկեղ ունեցող նահանգը Մէսսէչուսէթսն է, յետոյ կուգայ Ռոտ Այլընտ եւ Նիւ Եորք։

Ճշդուած իրողութիւն է, թէ խճողուած քաղաքներու մէջ քաղցկեղի համեմատութիւնը շատ է։ Թերեւս այդ է պատճառը, թէ այս նահանգին մէջ աւելի մեծ թիւով քաղցկեղ կը պատահի։ Որովհետեւ այս նահանգը խիստ խճողուած է բնակիչներով։

2.— Քաղցկեղի պատճառած մահերուն եւ ուրիշ հիւանդութիւններու միջեւ եղած տարբերութիւնը ի՞նչ է։

Մահերը 100,000ի վրայ հաշուելով կ՚ունենանք, (այսինքն իւրաքանչիւր 100,000 ժողովուրդին մէջ պատահող մահերը)։

Սրտի հիւանդութիւններ	215
Թոքատապ (Նիւմօնիա)	126
Քաղցկեղ (Քէնսըր)	125
Կաթուած	118
Երիկամունքի բորբոքում	73
Թոքախտ	70

Այս թիւերը պերճախօսօրէն կը ցուցնեն քաղցկեղի ահաւորութիւնը։

3.— Մէսսէչուսէթսի մէջ քանի՞ հոգի քաղցկեղէ պիտի մեռնին 1927–ին։

Մօտաւորապէս 5500 հոգի։

Այս թիւէն դիւրին է հետեւցնել, թէ այս նահանգին մէջ բնակող հայերուն բաժինը ինչ պիտի ըլլայ։

4.— Այս մեռնողները ի՞նչ համեմատութեամբ կարելի է բաժնել զանազան տեսակ քաղցկեղի տեսակէտով։

Մօտաւորապէս 1100 հոգի ստամոքսի քաղցկեղէն, 700 հոգի աղիքներու քաղցկեղէն, 650 հոգի արգանդի քաղցկեղէն, 450 հոգի լեարդի քաղցկեղէն, 115 հոգի մորթի քաղցկեղէն պիտի մեռնին։

5.— Քառասունը անցած մարդու մը քաղցկեղէ մեռնելու հաւանականութիւնը ի՞նչ է։

Ներկայիս՝ քառասունը անց մարդոցմէ, եթէ 18 հոգի մեռնին ասոնցմէ երկուքը քաղցկեղէ կը մեռնին։ Իսկ կիներու մէջ 19 մահերէ երեքը քաղցկեղէ կ'ըլլայ։ Որովհետեւ 60% աւելի յաճախադէպ է կիներու քաղցկեղը։

6.— Առանց դարմանումի մնացող քաղցկեղը ո՞րքան ժամանակի մէջ կը մեռցնէ ենթական։

Ստամոքսի քաղցկեղը	16 ամիսէն
Բերանի քաղցկեղը	17 ամիսէն
Աղիքի քաղցկեղը	19 ամիսէն
Արգանդի քաղցկեղը	23 ամիսէն
Ստինքի քաղցկեղը	36 ամիսէն
Մորթի քաղցկեղը	38 ամիսէն
Միջին հաշիւ	20 ամիսէն

7.— Միջին հաշւով քաղցկեղէ տառապող հիւանդները ո՞րքան ժամանակ յետոյ կը դիմեն բժիշկի։

Ութը ամիսէն։

Կը տեսնէ՞ք, թէ մարդիկ որքան անփոյթ են իրենց առողջութեան համար։ Մինչդեռ քաղցկեղի բուժումը կանուխէն ճանչցուելէն կախեալ է։

8.— Ո՞ր ցեղերը աւելի ենթակայ են քաղցկեղին

Սեւերը աւելի քիչ ենթակայ են։ Իտալացիները նոյնպէս։ Սակայն, Նորդիկ ցեղերու պատկանողներ աւելի ենթակայ են քաղցկեղի։

Հայերու մէջ անպակաս են քաղցկեղի պարագաներ։

9.— Քաղցկեղը փոխանցի՞կ է։

Ոչ։

10.— Քաղցկեղը ժառանգակա՞ն է։

Հաւանաբար ո՛չ։ Թէեւ կարգ մը ընտանիքներու մէջ աւելի կը պատահի։

11.— Ի՞նչպէս կրնանք արգիլել քաղցկեղը։

Քիչ ծխելով, ակռաներուն եւ բերանին լաւ հոգ տանելով, արգանդի եւ ստինքի հիւանդութիւնները կանուխէն դարմանելով եւ անպատասխանատու մարդոց (դարմանողներ) խօսքին չանսալով։

Քաղցկեղի տեսակները զանազան են։

Ընտանիքի բժիշկը եւ անոր ընտրած մասնագէտը կարող են զանոնք զանազանել եւ պէտք եղածը տնօրինել։

Վերոյիշեալ կէտերը փաստելու համար մի քանի պատմութիւններով վերջացնենք։

Հայ տիկին մը վեց ամիսէ ի վեր արիւնախառն կղկղանք կ'ունենայ։

«Մայասըլ է»,— ըսուած էր իրեն։

Վեց ամիս յետոյ ինծ դիմեց։ Ք. ճառագայթներով քննութիւն մը երեւան հանեց հաստ աղիքի քաղցկեղ մը։

Ուրիշ տիկին մը ստամոքսի ցաւեր կ'ունենար եւ կշիռքէ կ'իյնար։ Քաղցկեղ ունէր։

Ուրիշ տիկին մը դեղնութիւն ունէր։ Յետ գործողութեան քաղցկեղ ունենալը երեւան եկաւ։

Ուրիշ մը կը հազար եւ կողին մէջ ջուր կը հաւաքուէր։ Թոքերու քաղցկեղ ունէր։

Վերջին 4½ տարուան ընթացքին Պոսթընի մէջ 30-է աւելի քաղցկեղի պարագաներ ես միայն տեսած եմ։

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆՆԵՐ

1.— Մանուկներդ պատուաստել տուր ծաղկախտի եւ տիֆթհէրիայի համար։

Առանց վնասակարութենէն ճառող բանգէտ փիլիսոփաներուն իրր օրինակ՝ ցոյց տուր Մէսէչուսէթս նահանգը, ուր ծաղկախտը ոտք դրած չէ ստիպողական պատուաստումին կիրառումէն ի վեր։

Տիֆթհէրիայի դէմ, դպրոցներու մէջ պատուաստումի ընդհանրացումէն ի վեր, այդ հրէշ հիւանդութիւնը զգալիօրէն նուազած է։

2.— Տիֆթհէրիայի առեն եւ մինչեւ անգամ կասկածելի պարագաներուն երբ բժիշկդ հակաթոյնի ներարկում առաջարկէ, հետեւէ անոր դարմանումին եւ մի անսար անպատասխանատու մարդիկներու խրատին։

Դեռատի մայր մը ամիսներէ ի վեր կ'ողբայ իր անդրանիկ

զուկին մահը բժշկի մը առաջարկած հակաթոյնի ներարկումը մերժած ըլլալուն համար։

3․— Եթէ մանուկդ Սքարլէթ Ֆիվըր (կարմրուկ) ունենայ ստիպէ բժիշկդ, որպէսզի այս հիւանդութեան համար վերջերս կատարելագործուած հակաթոյնի շիճուկը ներարկէ հիւանդին։

Երկու շաբաթ առաջ առաջին անգամն ըլլալով այս բուժիչ հակաթոյնը գործածելու առիթն ունեցայ։ Հարիւր չորս աստիճան տաքութենէ տառապող Սքարլէթ Ֆիվըրով վարակուած հայ տղեկ մը 24 ժամուան մէջ լաւցաւ, երբ ստացաւ այդ շիճուկէն։

4․— Կապոյտ հազի (հուփինկ քաֆ) շիճուկ պատուաստը, երբ ժամանակին եւ առատօրէն ներարկուի, կապուտիկ հազէ վարակուած մանուկներուն 95%ը ութը տաս օրուան մէջ կը լաւանան։

«Կապուտիկ հազը դարման չունի» ըսողներուն մի հաւատար։

Պատուաստումէն չօգտուող փոքր տղոց կարելի է բուժել Ք․ ճառագայթներով եւ Էլփայն ելեքտրական լամբով։

5․— Թունաւոր բաղեղէ (փոյզըն այվի) թունաւորուողները կարճ ժամանակի մէջ կը բուժուին Էլփայն լամբով, որ իր արձակած անդր–մանիշակագոյն ճառագայթներուն շնորհիւ հրաշքներ կը գործէ։

Այս լամբը շատ օգտակար է մորթային ուրիշ հիւանդութիւններու եւ ի մէջ այլոց էքզէմայի համար։

6․— Հոսող ականջներուն հետ մի խաղար եւ կամ ձիթաիւղ կաթեցնելով մի բաւականանար։

Հոսող ականջը մխացող հրաբուխի կը նմանի, օր մը անհագին պայթիւն տեղի կ'ունենայ։ Հոսող ականջին պայթիւնն է, յետնականջեան ոսկորին թարախոտումը (մէսթոյտ էպսէզ), որ երբ ժամանակին գործողութեան չենթարկուի, կրնայ մահ յառաջ բերել։

7․— Կրիբէ եւ ինֆլուէնցայէ ապաքինողներ շուտով գործի սկսելու չեն, որովհետեւ իրենց հիւանդութիւնը կրկնուելով անախորժ բարդութիւններու դուռ կը բանայ։

8․— Հարսանիթէ ապաքինողներ երկար ատեն ձկան իւղ խմելու են թոքախտի չենթարկուելու համար։

9․— Փոխանցիկ հիւանդութիւններէ վարակուողներ կղզիա-

ցումի (Քուօրընթին) օրէնքներուն հնազանդելու են․ հակառակ պարագային այդ հիւանդութիւններու տարածման պատճառ կ'ըլլան։ Կապուտիկ հազէ տառապող հայ տղեկի մը տգէտ եւ անհոգ ծնողքը, զայն տունէ տուն պտտցնելով, անմեղունակ մանուկներու վարակման պատճառ եղան։

10․— Բժիշկ մը իր տեսած փոխանցիկ հիւանդութիւնները կղզիացնելու եւ զանոնք առողջապահութեան քարտուղարութեան տեղեկագրելու պարտական է։

Ձեր բժշկին այս քայլին համար մի վշտանաք, որովհետեւ այդ օրէնքին անսաստող բժիշկը մեծ տուգանքի կ'ենթարկուի։

Տեղեկագրուելիք հիւանդութիւններէն ոմանք են՝ հարսանիթ, կարմրախտ, կեղծմաշկ, ջրի ծաղիկ, զայլցաւ (մըմփս), ուղեղատապ եւայլն։

ՄԱՔՐԱՍԷՐ ԸԼԼԱՆՔ

Երանի՜ թէ Գուրանն ու Աւետարանը համաձայնէին մաքրութեան եւ մաքրասիրութեան մասին։

Գուրանը կ'ըսէ․— «Ուտելէն առաջ լուացուիր, որպէս զի չըլլայ թէ անտեսանելի անասուններ (միքրոպ) քեզի վնասեն»։

Աւետարանը կ'ըսէ․— «Բերանէն ներս մտնող ամէն բան մաքուր է, իսկ բերանէն դուրս ելլողը անմաքուր է»։

Գիտութիւնը Գուրանին կողմնակից է։ Արդարե՛ւ, Մահմետականութեան մէջ մաքրասիրութիւնը եւ առողջապահական ըսկըզբունքները աւելի շեշտուած են։ Կ'երեւի թէ Մուհամմէտ արաբական բժշկութենէն օգտուած է։

Հետեւինք Գուրանին պատուէրին եւ մաքրասէր ըլլանք։ Լըւացուինք ուտելէ առաջ, որպէս զի զերծ մնանք մեր ձեռքերուն վրայ վխտացող միքրոպներէն, որոնք անտեսանելի են։

Եթէ Գուրանին տուած այս պատուէրին հետեւինք, վստահաբար կոկորդի, ստամոքսի եւ աղիքներու հիւանդութիւնները զգալի կերպով պիտի պակսին մեր մէջ։

Վարժուինք լուալ մեր ձեռքերն ու բերանը ուտելէն առաջ եւ վերջը։ Այս է բժշկութեան պատուէրը։

Մաքրասէր ըլլանք։

ՀԱՊԱ ՉԻ՞ ՎՆԱՍԵՐ…

Բարձր տաքութենէ տառապող հիւանդի մը կը կանչուիս: Հիւանդը տաքութեան պատճառած ջղագրգռութենէն ազատելու համար ջուրով օծումներ եւ գլխին վրայ սառոյցի տոպրակ կը յանձնարարես: Դիմացդ կը տնկուի տան պառաւը, (փառք ամենակարողին, մեր Ամերիկահայ տուներուն մէջ պառաւներուն թիւը քիչ է), եւ ականներու կորուստէն պրկուած խորշոմնալից բերնէն կը ռմբակոծէ քեզ «հապա չի՞ վնասեր»ով:

Աստուած իմ, եթէ բժիշկին չէք հաւատար, ինչո՞ւ կը դիմէք անոր եւ ինչո՞ւ կը վճարէք անոր կանաչագոյն տոլարներ, զորս ձեռք ձգելու համար քրտնաթոր կ'աշխատիք օրն ի բուն:

ՄԱՅՐԵՐՈՒՆ ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏՆԵՐ

Անկողին թրջելը բնական է նորածին մանկանց համար, որովհետեւ անոնք թէ՛ անփորձ են եւ թէ՛ իրենց բնազդներն ու պէտքերը հակակշռի տակ պահելու անկարող:

Սակայն, տարիքի մէջ յառաջացած մանուկներուն եւ մանաւանդ չափահասներուն անկողին թրջելը թէ անբնական է եւ թէ ախտաւոր երեւոյթ մը, որ պէտք է չտկուի օր առաջ:

Մասնաւոր դեղեր կրնան օգտակար ըլլալ. սակայն, առանց բժշկական խորհրդակցութեան դեղեր եւ մանաւանդ փէթընթ *դեղեր գործածելը վնասակար է:*

Հետեւեալ կէտերուն ուշադրութիւն ընող եւ անոնց հաւատարմօրէն հետեւող մայրեր վստահ եմ որ պիտի վարձատրուին եւ թերեւս ալ իրենց անկողին թրջելու դժբախտութիւնն ունեցող հոգեհատորները ապաքինումի ճամբուն մէջ դրած ըլլան:

1 .— *Կէսօրէ վերջ ժամը չորսէն յետոյ կարելի եղածին չափ քիչ ջուր եւ հեղուկ կերակուր տալու է պզտիկներուն:*

2 .— *Ժամը չորսէ վերջ (կ. ե), կարելի եղածին չափ հանդարտ պահելու է պզտիկը եւ ցատկել, խաղալ եւ յոգնեցուցիչ շարժումներ արգիլելու է:*

3 .— *Ժամը 7-ին (կ. ե.) անկողին դրկուելու են պզտիկները. թող մանուկը առանձին պառկի եւ թեթեւ ծածկուի. պա-*

տուհանները բաց թող ըլլան, որպէս զի ննջասենեակին օդը չ'ապականի:

4 .— *Մանկան հագուստները ոչ այնքան ծանր թող ըլլան եւ ոչ ալ թեթեւ. ոչ նեղ եւ ոչ ալ շատ թոյլ: Զգուշանալու է սեռային գործարանները գրգռելու ծառայող հագուստեղէնէ:*

5 .— *Անկողին թրջող մանուկներու անուշեղէն,* քէնտի, քէյք, փայ, ճէմ *եւ* ճէլլի *կերցնելու չէ: Աղի եւ համեմուած ուտելիք, ինչպէս* թուրշի, *աղած ձուկ, ապուխտ, սուճուխ եւայլն տրուելու չեն անոնց: Ընդհանրապէս զգուշանալու է քաղցր եւ աղի ուտելիքէ:*

6 .— *Պզտիկներուն արգիլելու է թէյ, սուրճ, քօքօ եւ թանձր մսի ջուրերու գործածութիւնը:*

7 .— *Մի թողուր, որ անկողին թրջող մանուկ մը նոյն օրը թէ միս եւ թէ հաւկիթ ուտէ: Հաւկիթը առաւօտուն տուր եւ միւս օրը կէսօրին միս տուր. երեկոները ոչ միս եւ ոչ ալ հաւկիթ տալու է:*

8 .— *Կէսօրէ ետք ժամը 10-ին եւ առաւօտեան ժամը 6-ին անպայման արթնցուր պզտիկը եւ ստիպէ որ ջուր թափէ:*

9 .— *Ցորեկները որոշ ժամերու մէջ միզել տուր իրենց եւ հետզհետէ ժամերու միջոցը բաց որպէս զի անոնց միզափամփուշտները աւելի տարողութիւն ստանան:*

10 .— *Մանուկներուն սեռային գործարանները մաքուր պահեցէք եւ մի թողուք որ պզտիկները գիջութեան յոռի ունակութեան գերին դառնան:*

11 .— *Անկողին թրջող մանուկները մի ծեծէք. անոնց արգահատեցէք. եւ անոնց սէրը գրաւելով աշխատեցէք, որ իրենք ալ ձեր ջանքերուն համագործակցին հակառակ պարագային անօգուտ պիտի ըլլայ ձեր միակողմանի գործունէութիւնը:*

12 .— *Վերոյիշեալ միջոցներու գործադրութեան հետ մի մոռնաք ձեր ընտանիքի բժիշկին կարծիքն առնել: Որովհետեւ երբեմն վիրաբուժական պզտիկ գործողութիւն մը, թլփատութիւն, նշագեղձիկներու արմատախլում. աղիքներու մաքրում՝ ճճիներէ եւլն. կրնան իրենց բարերար ազդեցութիւնը ունենալ: Դեղձերու բաղադրութիւններով որոշ պարագաներու տակ լաւ արդիւնք կը ստացուի, բայց երբեմն անոնք ալ կը յուսախաբեն բժիշկն ու հիւանդը:*

Կ'արժէ այս կարեւոր խնդրոյն ուշադրութեամբ հետեւիլ:

ՊԱՏՈՒԷՐՆԵՐ ՄԱՅՐԵՐՈՒՆ

1.— Ուշադիր եղիր զաւակներուդ հայրը ընտրած պահուդ: Հիւանդոտ սերմը միայն հիւանդոտ սերունդ կ'արտադրէ: Քեզի հետ ընտանեկան կապ հաստատել ուզողին դրամէն աւելի անոր ֆիզիքական առողջութեան ուշադրութիւն դարձուր:

2.— Յղութիւնը ընդունէ այնպիսի ատեն մը երբ ֆիզիքապէս եւ հոգեպէս լաւագոյն վիճակի մէջ ես: Երկու կողմէն գիտակցութեամբ եւ հաճութեամբ արտադրուած սերունդը պատահականօրէն արտադրուածէն շատ աւելի առողջ եւ կայտառ կ'ըլլայ:

3.— Զգուշացիր վիժեցումի ոեւէ միջոցէ որպէս զի անյաջողութեան պարագային տխեղծ արարածներու եւ այլասերած ծնունդներու պատճառ չդառնաս:

4.— Յղութեան պարագային զգուշացիր չափազանցութիւններէ: Կեր սննդարար ուտելիք. քնացիր երկար ատեն. կատարէ բացօդեայ պտոյտներ. եւ պատրաստուիր բաց ճակատով ընդունելու հոգեհատորդ:

5.— Յղութեան միջոցին փոխանակ ջատուկ պառաւներէն խորհուրդ մուրալու, դիմէ բժշկա-առողջապահական գրքերու եւ տետրակներու եւ հոն պիտի գտնես լիուլի գոհացում բոլոր ցաւերուդ համար:

6.— Յղութեան առաջին ամիսէն սկսեալ կամ անձնական բժշկիդ հետ եւ կամ հանրային բուժարանի մը հետ համաձայնէ, որպէսզի քեզի առաջնորդեն նեղ ժամերուդ:

7.— Միշտ յիշէ, թէ առողջ մայր մը միայն առողջ զաւկի մը տէր կրնայ ըլլալ:

8.— Նորածինը դիեցուր քու ստինքներէն հոսող մաքուր կաթովդ: Գործդ, ընկերային կենցաղդ, դասակարգդ, թող չ'արգիլեն քեզ այդ նուիրական պարտականութիւնդ կատարելէ: Կովուն կաթը որ հորթերուն համար պատրաստուած է, որքան ալ բարեփոխուի, դարձեալ մօր կաթին տեղը չի բռներ:

9.— Բայց երբ քու կաթդ մանկան առօրեայ պէտքերուն չբաւէ, օգտուէ կովու կաթէն, պայմանաւ որ պատրաստելիք խառնուրդներուն ֆորմիւլը բժշկէն եւ կամ բժշկական կայանէն առած

ըլլաս: Դրացիիդ մանկան համար տրուած խորհուրդը կրնայ վնասակար ըլլալ քու զաւկիդ:

10.— Կշռէ նորածինդ ամէն շաբաթ: Առողջ մանուկ մը շաբաթը 120–150 կրամ պէտք է աւելնայ: Չ'աւելնալու պարագային վստահ եղիր թէ կամ կաթը չի բաւեր եւ կամ հիւանդութիւն մը կայ: Հետամուտ եղիր եւ հասկցիր պատճառը: Անհոգ մայրերու պէս մի փիլիսոփայեր. «Երախայ է, կամաց կամաց վրայ կուգայ»:

11.— Մանուկիդ՝ երկրորդ ամիսէն սկսեալ նարինջի ջուր եւ ձկան իւղ տուր, որպէսզի ոսկորները զօրանան ու աճումը կանոնաւորուի: Նարինջահիւթը եւ ձկան իւղը կը պարունակեն այնպիսի նիւթեր, որոնք բնական աճումին համար անհրաժեշտ են: Անոնց միջոցաւ կրնաս արգիլել մանկանդ ոսկորներուն ծռութիւնը:

12.— Երբ կովու կաթով դիեցումի հարկին տակ գտնուիս, ջանայ որ լաւագոյն կաթը գնես եւ խառնուրդներու պատրաստութեան, կաթնաշիշերու մաքրութեան եւ դիեցումի ժամերուն լաւ հոգ տանիս: Որովհետեւ կաթը միքրոպներու համար յարմարագոյն միջավայրն է: Ապականուած կաթին մէջ կը վխտան միքրոպներ, որոնք մինչեւ մէկ տարեկան մանուկներուն 80 առ հարիւրի մահուան պատճառն են:

Մօր կաթով դիեցուած մանուկներէն եթէ մէկ մանուկ մեռնի, կովու կաթով սնանած մանուկներէն չորս կը մեռնին: Սարսափէ մէկի դէմ 4-ի սակէն: Եթէ զգոյշ ըլլաս, կրնաս իջեցնել այս ահռելի համեմատումը:

13.— Միշտ միտքդ պահէ թէ մանուկ մը իր տարիքին համաձայն միայն կերակրուելու է: Եթէ չափէ աւելի ուտելիք տաք մէկ երկու տարեկան մանուկի մը, կրնաք թունաւորել զայն: Ձիուն քուռակը անգամ նախ կաթ կ'ուտէ, ապա խոտ եւ յետոյ գարի եւ յարդ:

14.— Ձեր մանուկները խանձարուր (գունտագ) կապելով մի կաշկանդէք: Խանձարուրը չի դարմաներ մանուկներուն սրունքներուն ծռութիւնը: Նորէն բնութենէն դաս առէք. քուռակը խանձարուր չէ եղած, բայց որքան ուժեղ են անոր սրունքները:

15.— Վարժեցուցէք ձեր երախաները բացօդեայ կեանքին եւ արեւին, որուն ճառագայթները մեծ դեր ունին անոնց աճման

համար։ Մանուկները բոյսերէն աւելի պէտք ունին արեւին եւ մաքուր օդին։

16․— Պաշտպանել տուէք ձեր մանուկները ծաղկախտի եւ կեղծ մաշկի (տիֆթէրի, դուշ-պօղան) դէմ, որպէսզի ապագային դառն յուսախաբութիւններու չմատնուիք։

17․— Հետաքրքրուեցէք բժշկագիտական խնդիրներով։ «Չգիտնանք որ չվախնանք» ըսելով մի փախիք լոյսէն։ Մի սարսափիք հարսանիթէն, կարմրախտէն, կեղծմաշկէն, այլ սորվեցէք մաքառիլ անոնց դէմ, գործակցելով ձեր բժիշկներուն հետ։

Ներկայ դարը մտքի դար է։ Եւ միտքը միայն առողջ մարմնի գործ է, իսկ առողջութեան հիմը կը դրուի մանկութեան շրջանին մէջ։ Մայրեր, ձեզի կ՚իյնայ առողջ սերունդ մը պատրաստելու վսեմ գործը, կամ ձեր զաւակները դժբախտացնելու ահաւոր պատասխանատուութիւնը։

ԱՆԱԹՈԼ ՖՐԱՆՍԻ ՈՒՂԵՂԸ

Օրին մէկը, հայ պատուելի մը իր քարոզին մէջ հռետորական շարժուձեւերով սապէս խօսեցաւ․—

«Մարդու մը գանկը որքան մեծ ըլլայ, նոյնքան մեծ կ՚ըլլայ ուղեղը, հետեւաբար խելքը»․․․

Դժբախտաբար, գիտական հետազօտութիւնները պատուելիին ըսածներուն հակառակը կը փաստեն։ Խելքին չափութիւնը ուղեղին ծանրութեան հետ կապ չունի, այլ անոր ծալքերուն խորութեանը հետ կապ ունի։

Մարդակազմութիւնը մեզի կ՚ըսէ, թէ այրերուն ուղեղները կիներուն ուղեղներէն աւելի ծանրակշիռ են։ Արդեօք այդ պատճառա՞ւ է տաճիկներուն «էքսիք այալ» առածը՝ կիներուն ակնարկելով։

Մարդկային ուղեղին միջին ծանրութիւնը 1360 կրամ է։ 1360 կրամը 2½ փաունտէն քիչ մը աւելի կը կշռէ։

Եւրոպայի մէջ սովորութիւն եղած է գիտուններուն եւ հանճարներուն ուղեղները ուսումնասիրելու հարցը։ Այսպէս Բիսմըքի ուղեղը կշռած է 1829 կրամ, Լորտ Պայրընինը՝ 1807 կրամ, Շուբերթինը՝ 1420 կրամ են․։

Վերջերս Անաթոլ Ֆրանսի ուղեղը կշռուած է եւ կշռած է 1190 կրամ, միջակ ուղեղէ մ՚ալ պակաս։ Սակայն Անաթոլ Ֆրանսի ուղեղին ծալքերը, որոնց խորութեանը հետ կապ ունի մարդուն ուշիմութիւնը, եղած են անբնականօրէն խորունկ։

Ահա՛ աշխարհահռչակ մարդու մը ուղեղը, որ թէեւ նուազ ծանրակշիռ, այլ իր խորունկ ծալքերովը հրաշագործ։

Որդեօք ի՞նչպիսի ծալքեր ունին մեր կարմիր ու ճերմակ չէֆերուն ուղեղներ։

ՀԱՐԲՈՒԽԷՆ ԶԳՈՒՇԱՑԷՔ

Հարբուխը, որ քթի եւ կոկորդի ներսի դին պատող խլնային թաղանդներու բորբոքումն է, ձմրան հիւանդութիւններուն մէկ մեծ տոկոսը կազմելէ զատ մահացու հիւանդութիւններու, ինչպէս կողատապի, թոքատապի եւ ուղեղատապի ալ դուռ կը բանայ։

Փաստուած իրողութիւն է, որ հարբուխին իսկական պատճառը վարակում է, այսինքն՝ որոշ մանրէներու գործունէութեան արդիւնք է։

Պէտք է յիշել, թէ գրեթէ ամէն անհատի քթին եւ կոկորդին թաղանթները այդ տեսակ մանրէներ կը պարունակեն իրենց ծալքերուն եւ խոռոչներուն մէջ։ Այսուհանդերձ շատեր կը խուսափին վարակումէ իրենց կազմին տոկունութեանը եւ ձեռք առնուած նախազգուշական միջոցներու շնորհիւ։

Սակայն, երբ ձմեռը գայ, մանաւանդ Ամերիկայի ձմեռը, որ շատ յարափոփոխ է, հարբուխը շատերուն անխուսափելի բաժինն ու ընկերը կը դառնայ։

Խօսքս հասարակ հարբուխներու մասին է։ Հարբուխի մանրէները ի գործ մղելու եւ հարբխային բորբոքում արտադրելու համար երկրորդական պատճառներ եւ հանգամանքներ անհրաժեշտ են։

Ասոնք են․— Մշտափոփոխ կլիմայ․ մաքուր օդէ զրկում․ հաւաքատեղիներու մէջ խռնում․ հանրակառքերու մէջ խճողում․ հարբուխէ տառապողներէ վարակում․ բնակատեղիներու տաքութեան ծայրայեղօրէն փոփոխում՝ կարճ ժամանակի մէջ․ փոշոտ

վայրերու մէջ գործելու ստիպում. ձմրան հովն ու բուքը արհամարհելու աստիճան հագուստեղէնի մասին անհոգութիւն եւ անփութութիւն, եւն., եւն.:

Հարբուխի նշանները. քթի եւ կոկորդի մէջ չորութիւն եւ այրուցք եւ կեռք. յետոյ խլիքի արտահոսում. ձայնի մարում կամ փոփոխութիւն. կլանելու դժուարութիւն եւն. հանրածանօթ են:

Հարբուխէ զգուշանալու եւ կամ բոլորովին զերծ մնալու համար հետեւեալ քայլերը խիստ օգտակար են եւ դիւրաւ գործադրելի.—

1.— Ձմրան համար ամառուընէ պաշար ամբարէ. այսինքն՝ բացօդեայ պտոյտներով, ծովային բաղնիքով, պաղ ջուրի սրսկումներով եւ կանոնաւոր մարմնամարզով, մարմնոյդ տոկունութեան եւ դիմադրութեան ույժն աւելցուր:

Գիւղացիները եւ նաւաստիները, որոնք վերոյիշեալ պարագաներու տակ կ'ապրին, դրեթէ զերծ կը մնան հարբուխէ:

2.— Ձմրան սկիզբը, մանաւանդ աշնան, ձմրան յատուկ ճերմակեղէն հագիր. բարակ եւ թուլամաշկ բրդեղէն ճերմակեղէնները նպատակայարմար են:

3.— Խոնաւ օդերուն զգուշացիր քրտնելէ եւ քրտինքդ պաղեցնելէ:

4.— Զգուշացիր ոտքերդ մսեցնելէ եւ թրջելէ:

5.— Հարբուխէ տառապող անձերէ հեռու կեցիր:

6.— Հազացած եւ փռնգտացած ատենդ թաշկինակդ բերանիդ առջեւ բռնէ, եւ ստիպէ բարեկամներդ, որ օրինակիդ հետեւին:

7.— Փողոցին մէջ քալած պահուդ քթէդ շունչ առնելու աշխատիր եւ խուսափիր բարձրաձայն խօսելէ:

8.— Դուրս ելթալու պարագային գլխարկդ եւ վերարկուդ հագիր եւ տուն գալուդ պէս հանէ:

9.— Հանրային հաւաքատեղիներու մէջ համոզէ ընկերներդ, որպէսզի օդին ապականմանը վրայ հսկեն:

10.— Գործէ վերադարձիդ քիթդ ու բերանդ մաքրէ եւ քիչ մը աղ ջուրով կռկռա ըրէ: Մէկ գաւաթ տաք ջուրի մէջ կէս թէյի դգալ աղ կը բաւէ:

11.— Մատներովդ քիթդ խառնելու սովորութենէն զգուշացիր. թաշկինակը աւելի մաքուր է:

12.— Հարբուխի առաջին նշաններուն երեւցած պահուն աղեղէն լուծողական մը առնել եւ, եթէ կարելի է տունը մնալով տաք հեղուկներ եւ թեթեւ կերակուրներ ուտել՝ լաւագոյն դարմանն է:

13.— Զօրաւոր հարբուխի ատեն, մանաւանդ պզտիկներու հարբուխին ատեն, մի մոռնար բժիշկիդ կարծիքն առնել, որովհետեւ կեղծ մաշկն ալ (տիֆթհէրիա) հարբուխի նշաններով կը սկսի:

14.— Եթէ յաճախակի հարբուխներու ենթակայ ես, մասնաւոր պատուաստումներով կրնաս օգտուիլ: Հէյ ֆիվըր ըսուած մասնաւոր հարբուխային կացութիւն մը մասնաւոր դարմանումի պէտքն ունի:

15.— Նիհարակազմ եւ թոքախտի ենթակայ անձեր աւելի ենթակայ են հարբուխի, հետեւաբար կասկածելի անձեր ֆիզիքական քննութեանց ենթարկուելու են գէթ տարին մէկ անգամ:

16.— Հարբուխի մասին ալ մեր պապերուն յորդորը ճշմարտութիւն է. թէ մի տրամ նախազգուշութիւն մի օխա դարմանէ աւելի կարեւոր է:

17.— Հիւանդութիւնները մի արհամարհեր եւ ոչ ալ վախկոտ եղիր, այլ ընդհակառակը, իբր առողջ բանականութեան տէր անհատ հոգ տար առողջապահութեանդ եւ կենցաղիդ, որովհետեւ կեանքը հաճելի է միայն այն ատեն, երբ առողջ ես եւ կատարեալ:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԽՐԱՏՆԵՐ

Ամառ է... օդերը տաք են եւ հեղձուցիչ: Սառը կը հալի. ճանճերը կը բզզան եւ հիւանդութիւնը կը տարածուի անխնայ:

Փսխում, փորհարութիւն, հարբուխ, ականջի ցաւ, աչքերու կարմրութիւն, փորի ցաւ եւն. իրարու ետեւէ կ'այցելեն մեր պզտիկները՝ անոնց թանկագին կեանքը վտանգելով:

Մայրե՛ր, զգուշացէք այս տաք եղանակի վտանգաւոր հիւանդութիւններէն: Եթէ կ'ուզէք հեռու ապրիլ վտանգէ, եթէ կը փափաքիք անխախտ պահել ձեր պզտիկներու առողջութիւնը, հետեւեցէք հետեւեալ առողջապահական տասնաբանեային:

Այսօրուայ պզտիկներն են վաղուայ ժառանգները. Ներկայի

փոքրիկները ապագան պիտի կերտեն եւ մեր ազգին պահպանման ասպետները պիտի ըլլան։ Առողջ ու կայտառ թող ըլլին մեր պզտիկները՝ այսօր, որպէսզի վաղը անոնք հսկաներ ըլլան՝ պողպատեայ մկանունքներով օժտուած։

1․ Ունեցէ՛ք ձեր սառի սնտուկները (Ice box) որոնց մէջ պահեցէք կաթն ու բոլոր ուտելիքները։ Սառոյցը մանրէներու աճման թշնամին է։

2․ Երէկուընէ մնացած կերակուրները պզտիկներու մի կերցընէք․ մնացած կերակուրներու մէջ թունաւոր մանրէներ եւ փըճացումի առթիւ արտադրուած թոյներ կրնան գտնուիլ,— բան մը, որ թունաւորման կ՚առաջնորդէ։

3․ Մի թողուք, որ ճանճեր մտնեն ձեր տուներէն ներս․ ձեր պատուհանները թելէ մաղերով պաշտպանեցէք։

Մի թողուք, որ ճանճեր նստին ձեր պզտիկներուն աչքերուն, քթին, ականջներուն եւ բերանին մօտակայքը։ Ճանճերը մանրէներու բեռնակիրներն են․ փճացուցէք ճանճերը swat the fly այս է ամառուայ կարգախօսը ամբողջ Ամերիկայի մէջ։ (Անցեալ օր երկու մեռած ճանճեր հանեցինք 6 տարեկան մանուկի մը ականջէն)։

Պատուհաններու թելէ մաղերը (screen) մժեղներու ներխուժումէն ալ կը պաշտպանէ ձեզ։

4․ Տաք օդին, երբ շուքի մէջ տաքութեան չափը 85 է եւ աւելի, ձեր մանուկները տունէն դուրս մի հանէք․ կրնան արեւահարութենէ տառապիլ։ Շատ մի փաթթէք ձեր պզտիկները․ տաքահարութիւնը փաթաթուած պզտիկի մը աւելի դիւրաւ կը յարձակի։

«Տաք օդ է» ըսելով ձեր մանկիկները բոլորովին մի մերկացընէք․ պաղառութիւնն ալ դէշ է։

Տաքի եւ պաղի ատեն մանկիկներու փորակապը օգտակար կարգադրութիւն մըն է աղիքներու խանգարումն արգիլելու համար։

5․ Ձեր պզտիկներուն առատօրէն եռացած եւ պաղած ջուր տուէք, որ խմեն․ ջուրը բնութեան մաքրագործիչն է․ օգտուեցէք այս ձրի բայց հզօր դեղէն։

Փոխանակ պաղպաղակի, սօտաներու եւ խակ պտուղներու, նարինջի եւ խաղողի հիւթ տուէք ձեր մանուկներուն։ Անոնք կեն-

սահիւթեր կը պարունակեն, նախանիւթեր, որոնք պզտիկներու աճման եւ անոնց ոսկորներու կարծրացման կը սատարեն։

Ջուրը եւ նարինջի հիւթը կաթ խմցնելէ երկու ժամ վերջ պէտք է տալ, որպէսզի մարսողութիւնը չի խանգարուի։

6․ Ամառ ատեն, երբ մանուկդ յանկարծ տաքութիւն ունենայ եւ փսխէ ու փորհարութիւն ունենայ, առանց դրացի պառաւներուն խորհուրդն ու հաւանութիւնն առնելու, անմիջապէս բոլոր ուտելիքները դադրեցուր եւ մէկ երկու թէյի դգալ հնդկախիւղով Castor oil մաքրէ աղիքները․ եւ մինչեւ 6–12 ժամ ոեւէ ուտելիք մի տար, միայն եռացած եւ պաղած ջուր կը բաւէ։ Ստամոքսի վրայ մանանեխի mustard լաթա մը դնել օգտակար է փսխումը դադրեցնելու համար։

Երբ այս միջոցները չբաւեն, անմիջապէս ընտանեկան բժիշկիդ հետ յարաբերութեան մէջ մտիր։

7․ Երբ առանց փորհարութեան՝ պզտիկներուդ աղտեղութիւնը հոտիլ սկսի, առանց այլեւայլի լուծողական մը տուր․ մէկ երկու թէյի դգալ հնդկախիւղ ամենայարմար մաքրողականն է։ Աղիքները լաւ մը պարպելէն վերջ, թան, մածուն եւ լաւ եփուած կերակուրներ, ապուրներ կերցնելու է։

Աղտեղութեանց հոտիլը աղիքներու անկատար մարսողութեան եւ սննդեղէններու փճացումի արդիւնք է․ կացութիւն մը, որ ամբողջ մարմինը կը թունաւորէ։

8․ Պնդութիւնը նոյնքան վնասակար է պզտիկներու բնականոն առողջութեան տեսակէտով։ Պնդութեան համար լուծողականներու յաճախակի գործածութիւնը լաւ չէ։ Կաթին հետ մէկ թէյի դգալ Milk of Magnesia օրը մէկ կամ երկու անգամ անվնաս միջոց մըն է պնդութեան համար։ Պզտիկ գրեխով (syringe) շիրինկա, այսինքն՝ լուացումներ ընել շատ նպատակայարմար է։

9․ Մաքրութիւնը աստուածային է․ մեծ մայրիկս՝ «Մաքրութիւնը արքայութիւն է» կ՚ըսէր։ Ամերիկայի մէջ, ուր ամէն տան մէջ ջուր կայ, որքա՜ն դիւրին է բաղնիք տալ պզտիկներուն։ Պզտիկները ամէն օր բաղնիք առնելու են։ Լուացուելէ վերջ, լաւ չորցնելու է պզտիկներուն գլուխն ու մարմինը եւ արգիլելու է, որ բացօդեայ տեղեր այցելեն բաղնիքէ անմիջապէս վերջ։ Պաղառութիւնը կարելի է արգիլել, բաղնիքէ վերջ պզտիկները անկողին դնելով մի քանի ժամ։

10 ․ Պզտիկները պէտք է կանուխէն տիսիփլինի վարժեցնել․ կանոնաւոր ժամերուն կերուխում, խաղ եւ քուն, առողջութեան հիմնաքարերն են, որոնց վրայ պէտք է հիմնել առողջութեան հաստատուն պալատը:

Մայրեր, հայ մայրեր, քսաներորդ դարու մէջ կ՚ապրինք․ բացէք ձեր աչքերը եւ օգտուեցէք գիտութեան ձեռք բերած արդիւնքներէն․ յիշեցէ՛ք, թէ տրամ մը նախազգուշութիւնը տոննա մը դարմանումէ աւելի արժէքաւոր է:

ՋՄՐԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Եղանակներուն էն չարաճճին, ձմեռը, արդէն զգացուց իր գոյութիւնը՝ հրաւիրելով մարդկութիւնը վերարկուներու եւ մուշտակներու մէջ ապաստան փնտռելու: Հետզհետէ պիտի գան ձիւնն ու փոթորիկը, բուքն ու բորանը, անձրեւն ու սառոյցը բերելով իրենց հետ հիւանդութիւն եւ չարչարանք:

Այս առթիւ՝ պարտք կը համարենք մի քանի տարրական ծանօթութիւններ տալ ձմրան առողջապահութեան մասին, նպատակ ունենալով՝ չարը խափանել, որքան որ կարելի է:

Խտացնենք մեր թելադրութիւնները:

1 ․— Առաւօտուն, առանց տաք բան մը ուտելու տունէն դուրս մի՛ ելլեր: Երբ ստամոքսը տաք ուտելիքով լեցուած է, մարմինին արտաքին մասերուն մէջ արեան շրջանառութիւնը աւելի կանոնաւոր կ՚ըլլայ եւ այսպէս մսուքը կ՚արգիլուի:

2 ․— Տունէն դուրս ելած պահուդ միայն՝ գլխարկդ եւ վերարկուդ հագիր: Որովհետեւ վերարկուն հագնելէն վերջ, երբ տաքուկ սենեակիդ մէջ ատեն մը մնաս ու ապա դուրս ելլես, այն ատեն վերարկուն անօգուտ բան մը կը դառնայ քեզ պաղէն պաշտպանելու համար:

3 ․— Նոյնը շիտակ է ձգախէժէ (լաստիկ) կրկնակօշիկներու համար:

4 ․— Փողոցին մէջ, քթէդ շունչ առ եւ բերանդ գոց պահէ առանց կոկորդդ վիրաւորելու չափ բարձրաձայն պոռալու: Պաղ օդը քթէն պէտք է որ ներշնչուի, որպէսզի թոքերը չհասած մի քիչ տաքնայ:

5 ․— Մազերդ, գլխուդ ճերմակ մորթը երեւցնելու չափ կարճ մի՛ կտրեր: Բնութիւնը մեզմէ աւելի խելօք է․ եթէ գանկիդ վրայ մազի պէտք չըլլար, հոն առատօրէն մազ չէր բուսներ:

6 ․— Ձեռքերդ լուալէ վերջ լաւ մը չորցուր կակուղ անձեռոցով եւ ապա կէս առ կէս կլիսէրին ու վարդի ջուրէ շինուած հեղուկով զանոնք օծէ ու շփէ: Այս միջոցաւ ձեռքերդ փափուկ կը մնան ու պաղէն չեն ճաթիր:

7 ․— Եթէ բրդէ գուլպայ հագնելու սովորումին տակն ես, աւելի լաւ է, որ բրդէ գուլպային տակէն բարակ մետաքսեայ գուլպայ մը եւս հագնիս, որովհետեւ բուրդը ուղղակի մորթին հետ երբ շփուի քերուըտուք կուտայ: Տապիկներու համար ալ նոյնը ճշմարիտ է:

8 ․— Պաղառութեան ատեն ժողովրդին կողմէ գործածուած միջոցը, այսինքն՝ կրծքին վրայ թուղթ դնելը, օգտակար եւ պիտանի սովորութիւն մըն է: Թուղթը իբր վատ հաղորդիչ նիւթ կը պաշտպանէ կուրծքը եւ չի թողուր, որ մարմինի տաքութիւնը խլուի պաղ օդէն: Թուղթին տեղը ֆանելայէ կտոր մըն ալ կը բռնէ:

9 ․— Ձմեռ ատեն շատ նեղ ներքնազգեստ մի՛ կրեր․ թոյլ հագուստեղէնը աւելի շատ օդ կրնայ ամբարել իր ծալքերուն մէջ եւ մարմինին տաքութենէն տաքցած օդը լաւ կը պատսպարէ նոյն մարմինը:

10 ․— «Աննշան» եւ «անկարեւոր» պաղառութիւններու ատեն մէկ կամ երկու օր անկողին կեցիր եւ կամ տունէն դուրս մի՛ ելլեր, ցապաքինում: Որովհետեւ կողատապը, թոքատապը եւ ինֆլուէնցիան յաճախ այդպէս «աննշան» պաղառութիւններով կը սկսին: Մի՛ մոռնար, թէ ժամանակին եղած նախազգուշութիւնը վերջէն ըլլալիք դարմանումէն շատ աւելի կարեւոր է:

11 ․— Բարեկամներու այցելութիւն տուած ատեն, երբ վերադառնալու փորձը ընէք, ի սէր Աստուծոյ, ձեր մանուկները լաւ մը փաթթելէ վերջ տաճկական բաղնիքի չափ տաք խոհանոցին մէջ խօսքի մի՛ բռնուիք:

12 ․— Ձեր տուներուն տաքութեան աստիճանը նոյնը պահեցէք: Ցերեկ ատեն 68–70 աստիճան (Ֆարէնհայթ), իսկ գիշերը 60–65 աստիճան տաքութիւն բաւական է:

13 ․— Ձմեռ ատեն խոհանոցը ժամանցի տեղ մի՛ նկատէք:

Խոհանոցի օդը միշտ աղքատ կ'ըլլայ թթուածինով։ Որովհետեւ վառարանի մէջ վառող ածուխը կը վատնէ ձեր թոքերուն համար շատ պիտանի եղող թթուածինի պաշարը։

14·— Կազէ (իլլումինէյթինկ կէս) վառարան գործածելու հարկին տակ գտնուող ընտանիքներ պէտք է որ յաճախ պատուհանները բանան նոր եւ անաղարտ օդ ընդունելու համար։ Գիշերը քնանալու առեն այսպիսի վառարաններ պէտք չէ որ վառուած վիճակի մէջ մնան։ Այս թելադրութեան չանսացողներ գլխու ցաւով, գլխու պտոյտով, ստամոքսի խառնուելով եւ երբեմն ալ մահով կը քաւեն իրենց յանցանքը։

15·— Ձմեռ առեն տաք ջուրով երես լուալու սովորութիւնը յիմարական է, պաղ ջուրով լուացուած եւ ապա չորցուած երեսները աւելի շուտ կը տաքնան։ Տաք բաղնիքէ վերջ պաղ ջուրով սրսկում կամ օծում նպատակայարմար է։ Բաղնիքէ վերջ մինչեւ երկու ժամ տունէն դուրս ելլել ներելի չէ։

16·— Ձմեռը նոյն սաստկութեամբ չի շարունակեր․ առեն առեն պաղը կ'անհետի։ Այսպիսի ժամանակներուն վերարկուն մէկ կողմ շպրտելու չէ։ Պաշտպանուելու է մինչեւ գարուն։

17·— Վերջին խօսք մըն ալ ասեղնագործի սիրահար մեր տանտիկիններուն։ Ձմեռ առեն գիշերները կ'երկարին, ու մեր տիկինները նոր թափով կը ծռին ասեղնագործի վրայ, շատ հեղ վըրայ տալով իրենց տեսողութիւնը։ Ասեղնագործութիւնը լաւ է, սակայն չափաւորութիւնը, ամէն բանի մէջ, լաւագոյն բանն է։

ԱՄՐԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Ամառը եկաւ նորէն, ու այդ առթիւ շահեկան կը նկատեմ կարգ մը թելադրութիւններ ընել «Հայրենիքի» ընթերցողներուն։

Դաշտ նետուինք, ըմբոշխնենք բնութեան ձրի պարգեւները — մաքուր օդը, կենարար արեւին հրաշագործ ճառագայթները եւ աղբիւրին զուլալ ջուրը։ Վայելե՛նք լիաթոք, լիառատ։ Բայց չմոռնանք նաեւ պաշտպանուիլ ամրան աքացիներէն։

1·— «Ձմեռն անցաւ» ըսելով ձմրան հագուստներդ մի անգամէն մէկ կողմ մի՛ շպրտեր։

Հաստատուած իրողութիւն է որ ձմրան ցուրտէն աւելի գար-

նան ու ամրան փոփոխուող կլիման է թոքատապի (նիւմօնիա) տարածման կարեւոր ազդակներէն մին։ Հագուստներու փոփոխութիւնը աստիճանաւոր կերպով կատարէ՛։

26— Տաք օրերուն ծարաւդ յագեցնելու համար, սառոյցի եւ պաղպաղակի մի՛ դիմեր։ Անոնցմով յագեցուած ծարաւը շուտով կը վերադառնայ բաղադրեալ տոկոսով։

Տաք խմիչքները աւելի զովացուցիչ են տաք օրերուն։

Փորձեցէք գաւաթ մը թէյ եւ դուք պիտի համոզուիք։

3·— Լայն բացէք ձեր պատուհաններուն փեղկերը եւ վարագոյրները, որպէս զի արեւուն մանրէասպան ճառագայթները լուսաւորեն ձեր խցիկներուն մութ անկիւնները, ուր վտանգաւոր ապաստան գտած են ախտածին միքրոպներ։ Մեր տանտիկինները կը սիրեն կարմիր գորգերով զարդարել իրենց հիւրանոցները եւ վարագոյրները միշտ գոց կը պահեն, որպէս զի արեւը իրենց թանկագին գորգերուն գոյնը չտանի։

Բայց ո՞րն է աւելի պիտանին, առողջութի՞ւնը թէ գորգը…

4·— Ճանճերու եւ մժեղներու դէմ պաշտպանուեցէք ձեր պատուհաններուն վրայ թելէ շինուած մժեղարգելներ զետեղելով։

Մժեղին եւ աղտոտ ճանճերուն բերած հիւանդութիւններու մասին շատ խօսուած է ձեզի։

Հետեւեցէք ամերիկացիներուն՝ «Սվաթ տիը ֆլայ»․ ճանճը ճզմեցէք պայքարին։

5·— Ձեր կաթն ու աւելորդ ուտելիքը սառոյցի սնտուկներու մէջ պահեցէք, որպէս զի տաքէն չաւրուին։ Աւելի լաւ է, որ ձեր դրամը սառոյցավաճառին տաս, քան թէ մեռելաթաղին։

Սառոյցին համար ծախսուած դրամը իսկապէս խնայողութիւն է եւ ոչ թէ շռայլութիւն։

6·— Տաք օրերուն իւղոտ, մսոտ, համեմուած եւ տապկուած ուտելիք եւ ոգելից ըմպելի մի՛ ընդունիք։ Բանջարեղէնները եւ պտուղներ ու ջուրը աւելի նպատակայարմար են։

Այս պատուէրին անսաստողներ փորհարութեամբ, փսխուքով եւ որովայնի խիթով կը քաւեն իրենց յանցանքը։

Մածունն ու թանը իրենց պարունակած կաթնաթթուին շնորհիւ լաւագոյն հականեխականն են աղիքներուն համար։

7·— Կանուխ քնացէք եւ արեւին հետ արթնցէք, որպէս զի օրն ի բուն եռանդով լեցուն մնաք։

8.— Աւելի յաճախ լոգանք առէք, որպէս զի քրտինքի ծակերը միշտ բաց մնան ու քրտինք ծորեցնեն:

Այսպէս ընելով ձեր երիկամունքներու բեռը թեթեւցուցած կ՚ըլլաք:

9.— Բացօթեայ պտոյտներ կատարեցէ՛ք կազդուրուելու համար: Մեր տանտիկիններուն ֆիզիքական գանգատներուն մեծ մասը կարելի է բացատրել բացօթեայ ժամանցի եւ հաճոյքի պակասով: Անոնք կը սիրեն փակուիլ իրենց խոհանոցին մէջ օրն ի բուն:

Տիկիններ, ձեր երախաներուն ձեռքէն բռնած դաշտը դիմեցէք. եւ ծառերու շուքին տակ կատարեցէք ձեր այնքան սիրած ասեղնագործը:

Թող ձեր գործէն յոգնած ամուսինները դաշտը դիմեն եւ փոխանակ ձեր խոժոռ դէմքին, ժպիտ նշմարեն ձեր այտերուն վրայ: Վստահ եղէք, որ աւելի պիտի սիրեն ձեզ այդպէս:

10.— Դաշտէ վերադարձին չմոռնաք լաւ մը լոգանք առնել եւ ձեր մանուկները լոգցնել, որովհետեւ դաշտին մէջ թունաւոր խոտերու հետ շփումը մորթի բորբոքում (փօյզըն այվի) յառաջ կը բերէ:

11.— Արեւը կենսարար պաշտօն ունի: Բայց ամէն բանին չափը դդումի համ կուտայ: Կամաց կամաց վարժուելու է արեւին, որպէս զի արեւահար չըլլաք:

Արեւահարութեան լաւագոյն դարմանն է պաղ ջուրը, — ներսէն ու դրսէն:

12.— Մի՛ թողուք, որ քրտինքը պաղի ձեր վրայ: Քրտինքէ վերջ լաթերդ փոխէ եւ ապա հանգչիր, հակառակ պարագային մեր մէջ մեծ համբաւ շահած «գուլունճ»ը պատրաստ է ձեր ուսերն ու վիզը դրկելու:

ԱՄԱՌԸ ԵՒ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐԸ

Երբ ամէն մարդ, քրտնաթոր ծովափ կը դիմէ մի քիչ զովանալու համար, «Ամառ է եկել» ըսել աւելորդ պիտի չըլլա՞ր:

Բզզացող ճանճերը եւ խայթող մժեղները մի՞թէ պերճախօս փաստերը չե՞ն ամառուայ եղանակին:

Ինչո՞ւ այս եղանակները, գարուն, ամառ, աշուն եւ ձմեռ:

Ընթերցողներէ շատերուն ծանօթ ըլլալու է եղանակներուն բացատրութիւնը: Կրկնենք:

Երկրագունդը արեւուն շուրջը կը դառնայ տարին անգամ մը, եւ այդ ճամբորդութեան ընթացքին արեւէն մեր ունեցած հեռաւորութեան եւ դիրքին պատճառով կ՚ունենանք տարուան չորս եղանակները:

Այդ հաշուով ամառը զով պէտք էր որ ըլլար քան թէ տաք, որովհետեւ ամառ ատեն մենք արեւէն շատ հեռու կը գտնուինք: Տաք կ՚ընէ, ընդհակառակը, որովհետեւ ամառային արեւուն կիզիչ ճառագայթները աւելի ուղիղ կերպով կը զարնուին երկրագունդին, ստեղծելով սաստիկ տաքութիւն:

Եղանակներու փոփոխումով կլիմայի փոփոխութիւն կ՚ունենանք, եւ ո՞վ չի գիտեր կլիմայի ազդեցութիւնը կերուխումին վրայ:

Հիւսիսային բեւեռին մօտերը ապրող էսքիմօցին իր մարմինը տաք պահելու համար ճարպեղէն եւ մսեղէն կ՚ուտէ, իսկ հասարակած գօտիին մօտերը ապրող խափշիկը խոտակեր է գրեթէ: Հետեւաբար, մարդիկ առողջ ապրելու համար պարտաւոր են իրենց կերուխումը եղանակներուն յարմարցնել:

Ստորեւ կ՚ամփոփենք ամառուայ առողջապահութեան համար կանոններ: Անոնց հետեւող մը երբեք չի զղջար:

1.— Ամառ ատեն օրական երկու ճաշ եւ թեթեւ լընչ մը բաւական է: Առաւօտուն պտուղ, կաթ, հատիկեղէն (օթմիլ եւն.), հաց եւ թոյլ խաշած հաւկիթ մը կը բաւէ:

2.— Կէսօրին շատ թեթեւ ճաշ մը կ՚օգտէ. քրէքըր եւ կաթ կամ հաց եւ մածուն, կամ հաց եւ խաղող, կամ, հաց եւ ձմերուկ կը բաւէ:

3.— Ընթրիքի ատեն՝ խորոված կամ պաղ միս, խաշուած հաւու միս, թեթեւ սալադներ առանց իւղի եւ քացախի, թեթեւ մսի ջուրէ ապուրներ, խաշուած բանջարեղէն, եւ պտուղներէն սալոր, կեռաս եւայլն:

4.— Ցերեկուայ տաքին որքան պարապ մնայ ստամոքսը այնքան թեթեւ կը զգայ անհատը եւ երջանիկ:

5.— Ամառ ատեն առատօրէն խմելու է ջուրը: Սառն ջուրը վնասակար է՝ աւելի ծարաւ արտադրելով: Փորձեցէք գաւաթ մը

տաք ջուր եւ կամ թեթեւ թէյ խմել եւ դուք պիտի համոզուիք, թէ անոնք աւելի կը զովացնեն քան սառոյցի մէջ պահուած ջուրը:

6.— Ընթերցողները պիտի ըսեն «Սառն ջուր խմենք եւ քիչ մըն ալ վնասուինք հոգ չէ»: Շատ լաւ, կը համաձայնիմ, պայմանով որ սառն ջուր խմողները մէկ անգամէն չպարպեն գաւաթը, այլ ումպ ումպ խմեն:

7.— Փորհարութենէ տառապողներ բանջարեղէն եւ պտուղներ ուտելու չեն: Մածունն ու թանը յարմարագոյն ուտելիքն է ամառուան փորհարութեան ատեն:

8.— Միս ուտողներ պէտք է շատ բծախնդիր ըլլան մսին թարմութեան տեսակէտէն: Որովհետեւ միսերը ամառ ատեն շատ շուտ կ'աւրուին: Տանտիկիններ միսը սառոյցին մօտիկը պահելու են: Ձուկը աւելի շուտ կ'աւրուի:

9.— Աւելցած կերակուրները՝ ամառ ատեն փճացուելու են եւ ոչ մէկ պարագայի տակ մնալու են միւս օրուան: Որովհետեւ առ երեւոյթս լաւ երեւցող մնացած ուտելիք մը կրնայ թունաւորուած ըլլալ տաքէն:

10.— Կենդանիի կաթով մանուկ գիրցնելու դժբախտութիւնն ունեցող մայրեր ամենամաքուր եւ սուղնոց կաթերը (սըրթիֆայտ միլք) գործածելու են եւ կաթնաշիշերուն մաքրութեան չափազանց հոգատարութիւն ընելու են: Ամերիկայի մէջ ամառ ատեն մեռնող մանուկներուն 80%-ը աղիքներու եւ ստամոքսի խանգարումներէն կը մեռնին:

11.— Ամառ ատեն մանուկները աւելի շատ ջուր խմելու են: Ջուրը՝ ներսէն, ջուրը՝ դուրսէն, ջուրը՝ ամէն կողմէն, — ահա՛ մանկանց փրկիչը ամառուայ տօթակէզ օրերուն:

12.— Տապկուած ուտելիքներ, ճարպոտ եւ սալցայով ուտելիքներ, համեմուած պնակներ եւ ոգելից ըմպելիք, ամառ ատեն շատ քիչ գործածուելու են:

ՃՃԻՆԵՐԸ

Ճճիներու (թէնիա) եւ որդերու (սօղուլճան) մասին մեր ժողովուրդին մէջ արմատացած սխալ ըմբռնումները ճշդելու եւ ուղղելու մտօք գրի առի հետեւեալ նոթերը, որոնք հետաքրքրական կրնան ըլլալ շատերուն համար:

1.— Ճճիները կ'ապրին մարդոց աղիքներուն մէջ: Հում կովի միսը եւ խոզի միսը կը պարունակեն ճճիներու հաւկիթները, որոնք կը թխսուին մարդոց աղիքներուն մէջ եւ հոն տեղ տուն կ'ըլլան:

2.— Խոզի միսի սիրահարները պարտին զայն լաւ մը խորովել կամ տապկել ուտելէ առաջ:

3.— Խոզի միսը հասարակ ճճիէ զատ թրիքինա կոչուած ճճիներու հաւկիթները կը պարունակէ:

4.— Ձիյ քիւֆթէի եւ խըյմայի սիրահարները պարտին գառնուկի միսով պատրաստել իրենց պուլղուրախառն խորտիկը:

5.— Սօղուլճանի հաւկիթները բանջարեղէններու միջոցաւ կը հասնին մարդոց աղիքները: Լաւ լուալու է սալատներու մէջ գործածուելիք բանջարեղէնը:

6.— Ճճիէ տառապողները ճճիի մասերը կը տեսնեն իրենց արտաքսած աղտեղութեան մէջ:

7.— Սօղուլճանի գոյութիւնը կարելի է հաստատել խոշորացոյցով քննութիւն մը ընելով: Աղտեղութեան մէջ կը գտնուին սօղուլճանի հաւկիթները:

8.— Առանց փաստի, փորի ցաւի եւ քթին քերուըտուքին պէս անորոշ նշաններէ տարուելով որդասպան եւ ճճիասպան դեղերու գործածութիւնը ներելի չէ:

9.— Սօղուլճանի համար ազդեցիկ դեղն է սանթօնին ըսուածը:

10.— Ճճիի համար կան շատ մը ազդեցիկ դեղեր, որոնցմէ շատերը զօրաւոր թոյներ են: Առանց բժշկական դեղագրի եւ թոյլտուութեան գործածուելու չեն: Էն պարզ միջոցն է դդումի հում կուտը, որմէ մէկ փաունտ փշրելու եւ մի քանի գաւաթ ջուրի մէջ լաւ խաշելէ վերջ անօթի փորով խմելու է արտադրուած խիւսը:

ՈՐԴ ԵՒ ՃՃԻ ԹԱՓՈՂ ԴԵՂԵՐ

Քիթդ կը քերուի — որդ ունիս. փորդ կը ցաւի — ճճի ունիս. բերանդ կը ջրոտի — սօղուլճան ունիս. երախադ շատակեր է — ճճի ունի:

Ո՞վ չէ լսած վերոյիշեալ գրուցատրութիւնը:

Իրաւ է որ բերնին ջրոտիլը, քթին քերուըտիլը· փորի խխթեր եւ դունատութիւն եւ յետոյքի քերուըտուք որդի եւ ճիճի ախտանիշներէն կարեւորներն են: Սակայն, այս ախտանիշերը պէտք չէ որ իբր փաստ առաջ քշուին եւ անոնց ներկայութենէն դրդուելով դիմում կատարուին ճճի թափող թունաւոր դեղերու գործածութեան:

Որդի եւ ճիճիներու միակ փաստն է, աղտեղութեան մէջ կամ ճճին ու որդը աչքով տեսնել եւ կամ անոնց հաւկիթները տեսնել խոշորացոյցով:

Կասկածելի պարագաներուն փոքր ծախսով ոեւէ բժշկական աշխատանոցի մէջ կարելի է աղտեղութեան խոշորացոյցով քննութիւնը, որմէ կախեալ պէտք է ըլլայ դարմանումը:

«Գունատ ես, ճճի ունիս» ըսող բարեկամիդ խոշորացոյցով պատասխանէ:

ՏԳԵՂ ՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա· Եղունգ կրծել·— *Ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ կարելի է գտնել եղունգ կրծողները: Եղունգ կրծելը ըստ ջղային մասնագէտներու տեսակ մը ջղային վատասեռումի նշան է:*

Կենցաղագիտութեան (էթիքէթ) տեսակէտով այպանելի է այս արտառոց սովորութիւնը: Կրծուած եղունգներուն յատակը գտնուող փափուկ միսերը կրնան դիւրութեամբ վարակուիլ, եւ պալարներ յառաջ բերելով, անտանելի ցաւերու դուռ կը բանան: Ուրեմն առողջապահական տեսակէտով ալ վնասակար է այդ յոռի ունակութիւնը:

Մանկութենէ մնացած այս ունակութիւնը կարելի է արգիլել, մանկանց սովորութիւններուն ժամանակին հոգ տանելով:

Զափահասներուն խրատելու է եւ պզտիկներուն մատներու ծայրերը քուայնայնով *օծելու է, որպէս զի անոր արտադրած լեղի համը արգիլէ պզտիկը՝ մոռցնել տալով իրեն եղունգները կրծելու տգեղ եւ վնասակար սովորութիւնը:*

Բ· Մատներով քիթ խառնել·— *Կապիկներէն մեզի ժառանգ մնացած այս յոռի ունակութիւնը որքան պժգալի է:*

Օր մը կենդանական պարտէզ մը այցելած ատենս տեսայ կապիկներ, որոնք իրենց մատներուն ծայրովը քթերնին կը մաքրէին: Սոսկումով սարսռացի: Բայց քիչ յետոյ գուշակեցի, որ ես զերծ եղած էի այդ պժգալի սովորութեան: Կապիկներու զզուելի տեսքը մեծ խթան մը եղաւ ինծի, որպէս զի վերջ դնեմ այդ սովորութեան:

Քիթ մաքրելու լաւագոյն ձեւն է, երեկոյին անկողին գնալէ առաջ, քիչ մը ալպօլին *(ալպօլին) քսել քթի ծակերուն մէջ եւ առաւօտուն մաքուր թաշկինակով մը եւ կամ լուցկիի ճիւղի մը վրայ փաթթած մաքուր բամպակով՝ կամաց մը սրբել եւ ապա ջուրով լուալ:*

Մատներուն ծայրը միքրոպներու բոյն է: Եղունգը շատ դիւրութեամբ քթի ծակերուն ներսը պատող խլնային թաղանդը կրնայ պատռել եւ այսպէս մանրէները ներարկել հիւանդութիւններու դուռ բանալով:

Օձախտը (եըլանճըգ) յաճախ քթերնին իրենց մատներովը խառնելու սովոր մարդկանց մօտ կը պատահի:

Գ· Ակռայ մաքրել (ճիւղերով)·— *Կերակուրէ վերջ չիւղերով (թութհ փիք) եւ երբեմն ալ գնդասեղով եւ մի զարմանաք, դանակի ծայրովը ակռայ մաքրելը բաւական ընդհանրացած է: Ոմանց մօտ այս գործողութիւնը սովորութիւն է դարձած եւ անոնք միշտ կը խառնշտկեն իրենց ակռաները՝ լինտերու բորբոքում եւ ակռաներու փտութիւն յառաջ բերելով:*

Գ· Գետինները թքնել·— *Պոլսոյ մայթերուն վրայ քալող մը յաճախ կը տեսնէ խոշոր թուք մը կամ խուղխ մը հոս հոն թափած: Սոսկումով դիտեցի Պոլսոյ փողոցներու պարզած տեսարանը: Սակայն, Ամերիկայի մէջ, ատկէ պակաս չէր մեր զարմացումը, երբ տեսայ ամէն տեղ գրուած յայտարարութիւնը «Մի թքնէք», «Թքնելը արգիլուած է« եւն.: «Ըսել է հոս ալ կը թքնեն եղեր» ըսի զարմացած:*

Եթէ մարդ մը թքնելու ստիպման տակ է պէտք է որ թաշկինակը գործածէ: Իսկ որոշ հիւանդութիւն ունեցողներ (մանաւանդ թոքախտ) պէտք է թուղթէ թաշկինակներու մէջ թքնեն եւ զանոնք ոչնչացնեն վառելով: Հաստատուած իրողութիւն է, որ մեծ քաղաքներու մէջ թոքախտի տարածման եւ մանաւանդ էնֆլուէնզայի համաճարակներու ատեն հոս հոն թքնելը մեծ դեր ու բաժին ունին:

Հետեւինք թքնելը արգիլող յայտարարութիւններուն...:

Ե. Ականջ մաքրել.— Թղթէ գլանիկներով եւ մինչեւ անգամ լուցկիներով ականջ մաքրողներուն չէ՞ք հանդիպած:

Ականջը բնականէն դեղնորակ եւ թխագոյն նիւթ մը կ'արտադրէ, ականջի մոմն է այդ: Ժողովուրդը աւելի դռեհիկ բառ մը ունի այդ արտադրութեան համար: Եթէ այդ մոմը քանակով աճի եւ դրսէն ներս մտած փոշիներուն հետ խառնուելով լսողութիւնը խանգարէ, այդ կացութենէն ազատելու լաւագոյն միջոցն է ձիթախիւղ կաթեցնել ականջին մէջ եւ վերջը լուալ դրեխով:

Շարունակ քերուող ականջ մը պէտք է բժշկական քննութեան ենթարկուի: Այդպիսի պարագայի մը մէջ ականջները լուցկիներով կամ թղթէ գլանիկներով խառնշտկել չարչարանքի դուռ կը բանայ եւ շատ մը անքուն գիշերներու կ'առաջնորդէ:

Ականջներդ հանգարտ ձգեցէք: Անոնք կոչուած են «ճուռոց»է աւելի մեղեդի լսելու:

Զ. Մանուկներ համբուրելը.— Հայր ըլլալէ առաջ շատ խիստօրէն կ'արտայայտուէի մանուկները համբուրելու դէմ: Քիչ մը այժմ մեղմացած է զգացումս այդ ուղղութեամբ:

Այսուհանդերձ կը յանձնարարեմ, որ մանուկ մը համբուրելու առաջին իրաւունքը ծնողքինն է, եւ անոնք անգամ զգուշանալու են մանկան բերանը համբուրելէ: Իսկ այցելուներ ու բարեկամներ գոհանալու են հեռուէն հեռու օդային համբոյրներ տալով: Աւելի ապահով միջոցն է մանուկները համբուրելէ հրաժարիլ:

Հրաժարելով հրաժարինք ի համբոյրէ մանկանց:

* * *

Վերոյիշեալ ունակութիւններու տէր եղողներ եթէ քիչ մը կամք ընեն եւ եթէ քիչ մըն ալ ճիգ թափեն, վստահաբար կրնան յաղթել անոնց եւ ազատիլ անոնց խարանող ազդեցութենէն:

ԿԱԶԷ ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄ

Յաճախ կը կարդանք տեղական թերթերուն մէջ, թէ մարդիկ մեռեր են՝ կազէ (կէզ) թունաւորուելով: Մարդիկներէ ոմանք, դիտումնաւոր կերպով անձնասպան կ'ըլլան, կամաւոր կերպով կազ ներշնչելով. կան ուրիշներ ալ, որ անհոգութեան կամ տգիտութեան պատճառաւ կը զոհուին:

Դժբախտաբար նորագաղթ հայեր ալ երբեմն կը թունաւորուին պատահաբար կազ առնելով: Քանի մը շաբաթ առաջ Պոսթընի մէջ հայր ու որդի, հայ, մեռած գտնուեցան՝ կազէ թունաւորուած: Այսօր հանդիպեցայ հայ մօր մը եւ իր երկու չափահաս զաւակներուն, որոնք մազապուր պրծած էին սոյդ մահէ. կազը բաւական ազդած էր եւ իր աւերները սկսած էր գործել, երբ պատահմամբ մայրը արթնցած էր եւ իրողութեան տեղեկացած:

Այս առթիւ մի քանի բացատրութիւն եւ թելադրութիւն կը յուսանք թէ կրնան օգտակար ըլլալ:

Կազը, որ լոյսի եւ տաքութեան համար կը գործածենք, կը պատրաստուի հանքածուխի կիսկատար հրդեհումով. ան կը պարունակէ ածխային թթուածնատ (քարպօն մօնօքսայտ) անունով թունաւոր բաղադրութիւն մը, որ երբ ներշնչուի, արեան բջիջներուն հետ միանալով, զանոնք թթուածինի պաշար ստանալու կարողութենէն կը զրկէ եւ այսպէս թունաւորում յառաջ կը բերէ:

Երբեմն ալ, երբ վառուած կազը պէտք եղածին չափ թթուածինով չի խառնուիր եւ կիսկատար կը վառի այն ատեն ասիթիլին կոչուած ուրիշ թունաւոր կազ մը կ'արտադրէ. բան մը որ վնասակար է առողջութեան:

Կազով թունաւորումը յառաջ կուգայ կազի խողովակներուն անկատար շաղկապումէն եւ լաւ չգոցուած ծակերու մէջէն կազի փախուստէն:

Կազով թունաւորումը տեղի կ'ունենայ երկու ձեւով. մէկը՝ հատու, իսկ միւսը քրոնիկ: Հատու տեսակը կը պատահի կարճ ժամանակի մէջ մեծաքանակ կազի ներշնչումէն: Ենթական շուտով ուշաթափ կը լինի եւ հետզհետէ կը դադրի շնչառութիւնը. մինչ սիրտը կը բաբախէ ուժգնօրէն եւ եթէ շարունակէ այս կացութիւնը, մահը անխուսափելի կ'ըլլայ:

Քրոնիկ թունաւորումը կը պատահի կազի աստիճանաբար եւ քիչ քիչ եւ ատեն ատեն ներշնչումէն: Ենթական կը տառապի գըլխու պտոյտէ, գլխու ցաւէ, անախորժութենէ, ստամոքսի խառնուքէ, ջղայնոտութենէ եւ ուժաթափութենէն:

Հատու թունաւորման ատեն, անմիջապէս հիւանդը փոխադրելու է շատ պատուհաններ ունեցող սենեակ մը եւ կամ բացօդեայ վայր մը. եթէ կարելի է թթուածին շնչել տալու է իրեն,

եւ եթէ շնչառութիւնը դադրած է, այն ատեն արուեստական շնչառութեան դիմելու է: Զգուշանալու է կազէ թունաւորուած մարդու քով ծխելէ եւ կամ կրակ վառելէ:

Հատու թունաւորման պահուն, եթէ բժիշկ գտնել կարելի չըլլայ, ոստիկաններուն (փոլիս) լուր տալու է: Անոնք միջոցներ գիտեն եւ օգտակար կրնան ըլլալ: Ֆայր Էնճինի մարդիկն ալ օգտակար կրնան ըլլալ:

Գէշ խողովակներ ունեցող եւ օդափոխութեան տեսակէտով աղքատ տուներու մէջ բնակողներ, երբ քրոնիկ թունաւորման նշաններ ցոյց տան, անմիջապէս պէտք է փոխեն իրենց միջավայրը եւ կարելի եղածին չափ բացօդեայ տեղեր նախընտրեն՝ ապրելու համար:

Իրենց սենեակները տաքցնելու համար կազի վառարան պահողներ սենեակներու յաճախակի օդափոխութեան հոգ տանելու են:

ԽԱՌՆ ԴԻԵՑՈՒՄ

Մայր բնութեան կողմէ ստեղծուած ամէն գործարանային միութիւն որոշ պաշտօն մ'ունի: Այսպէս՝ ականջը լսելու, աչքը տեսնելու եւ ստինքներն ալ կաթ տալու կոչուած են: Գործի եւ աշխատանքի բաժանումը բարձրագոյն կենդանիներու մէջ կատարելութեան հասած է:

Դժբախտաբար, ներկայ դարու հակառողջապահական կեանքը, չարաչար աշխատանքը, անբնական հագուստն ու կապուստը, սեղմիրաններն ու կրծկալները եւ հազար ու մէկ ուրիշ ազդակներ պատճառ կ'ըլլան, որ կնոջ մը ստինքները պէտք եղածին չափ չաճին ու չզարգանան:

Կիսկատար աճած ու զարգացած ստինքներն ալ ի պահանջել հարկին պէտք եղածին չափ կաթ չեն տար, այնպէս որ նորածինը չկշտանալով կը սկսի նիհարնալ եւ կմախքանալ:

Այսպիսի պարագաներուն խառն դիեցումը լաւագոյն միջոցն է լաւագոյն արդիւնք ստանալու համար:

Խառն դիեցումը երկու տեսակ է: Առաջինին մէջ մօր կաթէն կ'օգտուինք մէկ դիեցման ժամուն, իսկ կովու կաթէն կ'օգ-

տուինք երկրորդ ժամուն: Երկրորդին մէջ իւրաքանչիւր դիեցումի ատեն նախ մօր կաթը կուտանք եւ ապա պակասը կը լրացնենք կովի կաթով:

Այս երկու ձեւերէն պէտք է ընտրութիւն ընել՝ ըստ բժշկական թելադրութեան:

Ոմանք կը կարծեն, թէ մօր կաթով սնանած մանուկ մը հապճեպ կերպով անմիջապէս կովու կաթի վարժեցնել հեշտ է եւ անվնաս: Բան մը, որ տգիտութեան նշան է:

Ներկայիս արուեստական դիեցումը եւ մինչեւ անգամ խառն դիեցումը շատ ալ գոհացուցիչ չէ: Ջանալու է մօրը կաթին ոյժ տալ, եւ անյաջողութեան պարագային միայն դիմել խառն դիեցումի եւ կամ արուեստական դիեցումի:

Մօր կաթի մէջ գտնուող մասնաւոր շաքարը եւ կենսանիւթերը (վիթըմին) մանկան կանոնաւոր աճումին համար անհրաժեշտ են: Կովու կաթով եւ կամ խառն դիեցումով սնանած մանուկներուն տալու է նարինջի ջուր եւ ձկան իւղ պակաս վիթըմիններու տեղը լեցնելու համար:

Կ'արժէ, որ հայ մայրեր հետեւին իրենց բժիշկներու պատուէրներուն առողջ սերունդ մ'արտադրելու համար: Մանուկները պէտք չէ որ սունկի նման անխնամ մեծցուին:

Հինգ սէնթնոց սոխ տնկող անհատ մը գիշեր ցորեկ կը գուրգուրայ իր ածուին վրայ, լաւ բերք ստանալու համար: Միլիոններ արժող մանուկներուն համար ինչո՞ւ ըլլալ անփոյթ եւ անպարտաճանաչ:

Պէտք չէ երբեք մոռնալ, որ մանկութեան շրջանին եղած տրամ մը նախազգուշութիւն ապագային ըլլալիք տասը փառնտ հոգատարութենէն աւելի լաւ է եւ պիտանի:

Եթէ բոլոր մայրերը լաւ զարգացած եւ կաթնատու ստինքներ ունենային, արուեստական եւ կամ խառն դիեցումի պէտքը չպիտի զգացուէր:

Չափահասութեան շրջանին՝ եթէ ստինքները կրծկալներով եւ սեղմիրաններով չկծկուին՝ աւելի ազատօրէն աճելու պատեհութիւն կ'ունենան:

Ես չեմ կրցած հասկնալ, թէ ժամանակակից կինը երբ իր ողորկ սրունքները եւ հոլանի թեւերը ցուցադրելու մոլին է եղած, ինչո՞ւ կը ջանայ իր ստինքներուն տեսքը եւ յայտնութիւնը

արգիլել, արուեստական միջոցներով: Գիւղացի կինը, որ աւելի համարձակօրէն կը մեծցնէ իր ստինքները, շատ ալ պէտք չունի կաթի համար կովերուն աղաչելու:

Գիւղացիները, երբ կթան կով մը գնելու կ'երթան, անոնց առաջին փնտռածը կ'ըլլայ կովին ստինքները եւ անոնց կաթ տալու կարողութիւնը:

Դժբախտաբար, ամուսնացող երիտասարդներ իրենց կողակիցներուն կաթ տալու կարողութիւնը երբեք հաշուի չեն առներ:

Մեր կարծիքով, մայր մը, երբ իր աղջիկ զաւակներուն կըրթութեանը եւ գեղեցկութեան այնքան բծախնդիր է, պէտք է նոյնքան եւ քիչ մըն ալ աւելի հետամուտ ըլլայ անոնց ֆիզիքական բարելաւման եւ բնականոն աճումին:

Հրապարակաւ ծիծ տալու արատաւոր սովորութեան առաջն առնելու սիրոյն չ'արժեր ստինքները չարչրկել եւ չորացնել:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՒՏԵԼԻՔՆԵՐԸ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱԿՆՈՑՈՎ

Կերակուրներու պատրաստութեան եւ մատուցման եղանակները ամէն ցեղի եւ ամէն ազգի, մինչեւ անգամ ամէն քաղաքի մէջ տարբեր են:

Սակայն, գործածուած նիւթերը գրեթէ նոյնը կը մնան: Այսուհանդերձ ամէն ժողովուրդ քիչ շատ նախապատուութիւն կուտայ որոշ նիւթերէ պատրաստուած կերակուրներու:

Կան ժողովուրդներ, որոնք աւելի մսակեր են, ուրիշներ աւելի խոտակեր են, իսկ ուրիշներ ալ մեծ քանակութեամբ հատիկեղէն (սիրեըլ) կը գործածեն:

Այս վերջին դասակարգին կը պատկանինք մենք՝ Հայերս, որովհետեւ մեր կերակուրներուն առանցքը կը կազմէ հատիկեղէնը՝ ցորենի, ոսպի, բրինձի եւ սիսեռի ձեւով:

Բժշկական տեսակէտով մարդիկ ուտելու են, նախ, ապրելու համար եւ, ապա, վայելելու համար:

Հետեւաբար ուտելիքները պէտք է, որ ըլլան ապրելու, այսինքն՝ առողջ կեանքի յարմար, ապա քսակին յարմար եւ վերջը քիմքին յարմար:

Բարեբախտաբար հայկական ուտելիքները շատ սուղ չեն,

որովհետեւ մեր ժողովուրդը՝ հինէն ի վեր խնայասէր ըլլալով՝ սորված է իր ուտելիքը իր քսակին յարմարցնել:

Հայկական ուտելիքներէն շատերը առողջութեան եւ բնախօսութեան տեսակէտով նպատակայարմար են:

Թուենք անոնցմէ մի քանին եւ տանք պէտք եղած բժշկա-գիտական բացատրութիւնները:

1.— Ոսպը — (մէրճիմէք) — «ոսպը աղքատին միսն է», — կ'ըսեն գիւղացիները:

Բնախօսական մեծ ճշմարտութիւն մը կը պարունակէ այս առածը. որովհետեւ ոսպը կը պարունակէ միսին պարունակած սպիտակինը (փրօթէյն): Եթէ ոսպին պարունակած սպիտակինը միսին պարունակածին չափ դիւրամարս եղած ըլլար, այն ատեն մէկ փաունտ ոսպը տասը փաունտ միսին տեղը կրնար բռնել: Այսուհանդերձ լաւ եփած ոսպը շատ սննդարար է եւ՝ միսէն աժան ըլլալով՝ աղքատներուն համար նպատակայարմար ուտելիք մըն է:

Պարապ տեղը չէ եղեր, որ Եսաւ իր աւագութիւնը ծախեց իր եղբօր Յակոբին՝ աման մը ոսպով ապուրի համար:

Այնթապցի հայրենակիցները, որոնք մեծ ախորժակով կ'ուտեն ոսպով քիւֆթէն (մէրճիմէքլի), կ'երեւի թէ, «ոսպը աղքատին միսն է» առածը իւրացուցած են լիուլի:

Քէսապցիները, որոնք իբր չարքաշ եւ ծանր աշխատանք կատարող ժողովուրդ ճանչցուած են Սուրիոյ մէջ, մեծ ախորժակով կը խմեն ոսպով ապուրը ձմեռուայ ցուրտին մէջ:

Աւելի ուտենք ոսպը:

2.— Պուլղուրը (Ձաւար, կորկոտ եւայլն):

Աղացուած ցորենէ կը պատրաստուի պուլղուրը. իսկ կորկոտը հում ցորենէ կը ստացուի: Պուլղուրը կորկոտէն աւելի դիւրամարս է, որովհետեւ անոր պատրաստութեան ատեն ցորենի մէջ գտնուող նշայի (օսլա) գնդիկները պայթած են՝ աւելի դիւրաթափանց ձեւ մը ստանալով:

Պուլղուրը բացի նշայէն կը պարունակէ սպիտակին. մանաւանդ թեփոտ պուլղուրը ունի կլութիյն կոչուած սպիտակինը, որ մեծ արժէք ունի աճումի տեսակէտով:

Պուլղուրով եւ ոսպով փիլաւը, որուն միւճէտտէրէ անունը

կոտան կիլիկեցիները, իր պարունակած ոսպին, պուլղուրին եւ իւղին համար հիանալի խառնուրդ մըն է:

Պուլղուրով եւ ծեծուած միսով պատրաստուած քիւֆթէն բնախօսական տեսակէտով առաջնակարգ ուտելիք մըն է:

Ծեծածն ալ, որպէս պուլղուրի բարեկամը, շատ սննդարար է: Սակայն, ծեծածը թեփէ զուրկ ըլլալուն համար թեփոտ պուլղուրին չափ զօրաւոր չէ: Որովհետեւ Կլութիյն ըսուած սպիտակինը թեփին հետ կը փճանայ: Թեփը պնդութենէ տառապողներու համար ալ շատ յարմար է:

3·— Սիսեռը (Նօխուտ):

Կիլիկիոյ, Սուրիոյ եւ Պոլսոյ կողմերը կը գործածուի մեծ քանակութեամբ: Հայաստանցիներուն որքա՞ն սիսեռակեր ըլլալը ինծի անծանօթ է:

Սիսեռի ալիւրով հացը շատ համեղ է, երբ թարմ ըլլայ, սակայն դժուարամարս է: Իսկ լէպլէպին՝ սիսեռը աւելի դիւրամարս է եւ սննդարար, որովհետեւ լէպլէպիի պատրաստութեան ատեն չոր տաքութիւնը սիսեռի մէջ գտնուող գնդիկներուն պայթելուն պատճառ կ'ըլլայ:

Աղիքներու մէջ փուք ունեցողները զգուշանալու են սիսեռ ուտելէ: Մեծ պահքի ատեն՝ սիսեռով պատրաստուած «թթու դըլէօր» (քիւֆթէ) ուտող Քէսապցի հայրենակիցներս կրնան վկայել այդ տեսակէտով: Մեծ պահքի ատեն որովայնային որոտումներու հանդիպիլ անկարելի բան մը չէ Քէսապի մէջ:

4·— Չոր փասուլիան

Երանի թէ հայերը աւելի փասուլիակեր ըլլային. որովհետեւ փասուլիան ունի թէ՛ ոսպին եւ թէ՛ բրինձին միացեալ յատկութիւնները սնունդի տեսակէտով: Պէտք է լաւ խաշել փասուլիան ու լաւ ծամել, հակառակ պարագային սիսեռի արտադրած փուքը դուրս կուտայ:

Ֆասուլիա փիլաքին կամ Փասուլիա եահնին լաւ կերակուրներ են:

5·— Բրինձը:

Բրինձը գրեթէ նշայէ կը բաղկանայ եւ ունի ջուր քաշելու յատկութիւն: Բրինձին յղկուած տեսակը վտանգաւոր է, որովհետեւ երկար ատեն յղկուած բրինձ ուտողները պէրի պէրի ըսուած հիւանդութիւնը կ'ունենան:

Թթուող ստամոքս ունեցողները զգուշանալու են բրինձէ փիլաւ ուտելէ, մանաւանդ երբ դէշ իւղով պատրաստուած ըլլայ ան:

Բրինձով թանապուրը հիւանդներուն համար, մանաւանդ փորհարութիւն ունեցողներուն համար լաւ կերակուր է:

Մեր ժողովուրդը բրինձով կաթնապուր շինելու վարպետը չէ: Բրինձը քիչ եւ կաթը շատ ըլլալու է, որպէս զի լաւ կաթնապուր (սիւդլի) պատրաստուի:

Բրինձի ալիւրէ շինուած անուշներ, որոնցմէ նշանաւորներն են լօքումը եւ Պոլսոյ մէջ Շամլը Մուսթաֆային պատրաստած Քէշքուլը փուգարան, սննդարար են եւ դիւրամարս:

Ոսպին, պուլղուրին, ծեծածին, կորկոտին, չոր փասուլիային, բրինձին եւ սիսեռին աւելի շատ տեղ տանք մեր ճաշացուցակներուն մէջ, որովհետեւ անոնք թէ՛ սննդարար են եւ թէ՛ քսակի յարմար:

Արդեօք կարելի չէ՞ որ հատիկեղէններէն չինացիներուն Չափ Սուէյ-ին պէս խառնուրդ մը պատրաստել:

Այդ կը թողունք մեր ճաշարանապետներուն եւ վարպետներուն:

ՓՈԽԱՆՑԻԿ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՐԳԻԼՈՒՄԸ

Հինէն ի վեր՝ բժշկութեան երազն է եղած մեծագոյն հականեխականի (սթէրիլիզանս մակնա) մը գիւտը, որուն ի խնդիր մեծահամբաւն Էրլիխ գտաւ 606-ը:

Բժիշկները ջանացած են գտնել այնպիսի հականեխական եւ մանրէասպան դեղ մը, որ առանց մարմնոյն բջիջները փճացնելու կարող ըլլայ փոխանցիկ հիւանդութիւններուն էական պատճառը եղող մանրէները (միքրոպ) փճացնել: Դժբախտաբար, երազը տակաւին երազ մնացած է. սակայն, այդ ուղղութեամբ հսկայական յառաջդիմութիւն եղած է վերջին քառորդ դարուն մէջ:

Հաւանական է որ քսան մէկերորդ դարուն զաւակները լուծեն այդ հարցը, վերջակէտ մը դնելով՝ մարդկութեան ծաղիկը փճացնող փոխանցիկ հիւանդութիւններուն:

Փոխանցիկ հիւանդութիւնները մեծագոյն մանրէասպանով

դարմանելէ աւելի զանոնք արգիլելու կը ձգտի արդիական բժըշկութիւնը։

Այդ ուղղութեամբ եղած յառաջդիմութեան պատիւը կ'իյնայ բժիշկ Էդվըրդ Ճէններին, որ ծաղկախտի դէմ պատուաստի գիւտն ըրաւ Անգլիոյ մէջ։

Այնուհետեւ կատարելագործուեցան կեղծ մաշկի, ուղեղատապի, կարմիր տենդի հակաթոյն շիճուկները եւ կապուտիկ հազի, թիֆոյի, քօլերայի եւն. պատուաստները։

Այժմ գործնական են հետեւեալ շիճուկները եւ արգելիչ պատուաստները։

Ա) Կեղծ մաշկի հակաթոյն շիճուկը եւ թոյն — հակաթոյն ներարկումները։

Շիճուկը կը ներարկուի կեղծ մաշկէ տառապող հիւանդներուն բուժում յառաջ բերելով։ Իսկ Շիքի փորձը ընելէ վերջ երեք անգամ թոյն — հակաթոյնի ներարկումներ ստացող անհատը ախտազերծ կը մնայ կեղծ մաշկի դէմ, այսինքն չի վարակուիր այնուհետեւ։

Բ) Ծաղկախտի պատուաստը։ Ընթերցողներուն լաւ ծանօթ է — ասոր օգտակարութիւնը։

Գ) Ուղեղատապի շիճուկը։ Մէնինճօքաքըս կոչուած մանրէներուն պատճառած ուղեղատապը այս շիճուկով դարձած է աւելի նուազ մահացու, երբ անոր գործածութենէն առաջ մեծ թիւով մահերու դուռ կը բանար։

Դ) Կարմիր տենդի շիճուկը։ Սքարլէթ ֆիվըր կոչուող հիւանդութեան նորագոյն դարմանն է այս շիճուկը։ Վերջերս կատարելագործուած թոյն — հակաթոյնի ներարկումներով եւս կարելի է արգիլել կարմրախտը։

Ե) Թիֆոյի պատուաստը։ Պատերազմներու ատեն թշնամիին գնդակէն աւելի թիֆոն էր բանակներուն անէծքը։

Թիֆոն, որ հազարաւոր զինուորներ կը հնձէր իր մանգաղով, ներկայիս՝ շնորհիւ այս պատուաստին դարձած է անատամ շուն մը, որ խածնելու անընդունակ է։

Զ) Քօլերայի պատուաստը։ Ընդհանուր պատերազմի ատեն շնորհիւ գերմանացի բժիշկներուն քօլերան չկրցաւ ճարակել անգամ Թուրքիոյ պէս յետամնաց երկրի մը մէջ։

Է) Կարկամախտի շիճուկը։ Թէթէնըս (Լաքծօ) կոչուող այս

հիւանդութիւնը յառաջ կուգայ անխնամ թողուած վէրքերու միջոցաւ։ Պատերազմներու ատեն վիրաւորեալներէն շատեր կը մեռնէին այս ախտէն։ Կասկածելի վէրքեր ունեցողներ, երբ այս շիճուկէն ներարկում ստանան այլեւս չեն վարակուիր կարկամախտէ։

Ը) Ժանտախտի (Վէպա) պատուաստը։ Ո՞վ չէ լսած մեր ծերերուն պատմուածքները.— «Մահը (ժանտախտը) եկաւ եւ աւլեց գիւղը...» եւն.։ Ո՞վ կը լսէ այդ հրէշային անունը այսօր. ինչո՞ւ, շնորհիւ այդ պատուաստին։

Թ) Ջրավախութեան ներարկումները։ Ո՞վ կը վախնայ կատաղութենէ այսօր։ Կատղած շուներուն խածածները այլեւս շնորհիւ Փասթէօրի գիւտին զերծ կը մնան ջրավախութենէն եւ կատաղութենէ։

Ժ) Ասոնցմէ զատ կակուղ կեղի, պալարախտի, բշտկումի, օճախտի, թոքատապի, ինֆլուէնձայի եւն. պատուաստները եւ շիճուկները արդիւնք կուտան, երբ ժամանակին գործածուին։

ՋՈՒՐ ԽՄԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

1.— Կերակուրի հետ ներելի՞ է ջուր խմել թէ ոչ եւ որքա՞ն։

Այս խնդրոյ մասին ընդհանուր օրէնք մը դնել շատ դժուար է։ Որովհետեւ մարդոց մարսողութեան կարողութիւնը, անոնց ստամոքսին տարողութիւնը, մարսիչ հիւթերուն քանակն ու որակը եւ ընդունուած կերակուրներուն տեսակը մեծապէս կը տարբերին։

Սակայն, այս մասին մի քանի թելադրութիւններ կարելի է ընել։

ա).— Կերակուրի ատեն խմուելիք ջուրը՝ պատառը կլլելու համար գործածուելու չէ։ Այդ գործը լորձունքին եւ թուքին պաշտօնն է։

բ).— Ջրեղէն կերակուրներու հետ չօրպա, բանջարեղէն եւ այլն, ջուր խմելու պէտքը չկայ։

գ).— Չոր կերակուրներու հետ ջուր խմել ներելի է, ½-էն մինչեւ 2 ջուրի գաւաթ։

դ).— Կերակուրի ատեն խմուելիք սառ ջուրը կրնայ ստա-

մոքսի մարսիչ հիւթին մէջ գտնուող աղային թթուին եւ փէփսինի խառնուրդը աւելի նօսրացնել եւ մարսողութիւնը ուշացնել։ Որովհետեւ աղային թթուն եւ փէփսինը որոշ համեմատութեան մը մէջ միայն կրնան լաւագոյն արդիւնք տալ։

ե) — Ըստ իս՝ եթէ կերակուրէն 2–3 ժամ վերջը բաւական չափ ջուր խմուի, կերակուրի ատեն աւելի ջուր խմելու շատ ալ պէտքը չկայ։ Արդէն հայկական կերակուրներուն հետ բաւական ջուր կ՚առնենք, երբ կ՚ուտենք մածուն, դդում, ձմերուկ, բանջարեղէն եւ պտուղներ։ Բոլորովին չոր կերակուրներ, ինչպէս, փիլաւ, պլղուր եւն. կերած ատեն կարելի է ջուր խմել։

զ) — Կը կարծեմ, թէ ընթերցողներէ ոմանք կը համաձայնին ինծի հետ։ Անոնք, որ տկար ստամոքս ունին, գիտեն թէ որքան կը նեղուին կերակուրի հետ շատ ջուր խմած ատեննին։

է) — «Հէքիմարան» գրքիս մէջ ես արդէն յիշած եմ թէ կերակուրի ատեն 1–2 գաւաթ ջուր խմել ներելի է, պայմանաւ որ վերոյիշեալ պայմանները յարգուին։ Սովորութիւնն ալ մեծ կարեւորութիւն ունի։

2. — Առաւօտները նախաճաշէն առաջ ջուր խմելը ներելի՞ է, եւ պնդութեան կ՚օգնէ՞։

Հոս ալ սովորութիւնը մեծ դեր ունի։ Շատերուն համար առաւօտուն կանուխ ջուր խմելը օգտակար է։ Ստամոքսը լուացումի եւ աւլուելու պէտք ունի։ Եւ նախաճաշէն առաջ խմուած ջուրը այդ պաշտօնը կատարելէ զատ աղիքներուն մէջ օձագալար շարժումներ կը ստեղծէ եւ պնդութեանց արտաքսման կը նպաստէ։

Օրական 8–10 գաւաթ հեղուկ խմել անհրաժեշտ է։ Այս հեղուկին անպայման ջուր ըլլալը կարեւոր չէ։ Կաթը, թանը, մածունը, նարինջը, ձմերուկը եւ ուրիշ շատ մը բանջարեղէններ ունին մեծ տոկոսով հեղուկ ջուր։ Ուրեմն, մարդ մը իր ջուր խմելը հակակշռելու է եւ իր ապրելակերպին յարմարցնելու է։

Առողջապահական օրէնքներն ու կանոնները մաթեմաթիկական ճշդութիւն չունին դժբախտաբար, որովհետեւ մարդկային արարածը պարզ մեքենայ մը չէ։

ԱՐԳԻԼԵՆՔ ԹՈՔԱԽՏԸ

Մարդկային մարմնին մէջ չկայ գործարանաւորութիւն մը որ զերծ մնայ հիւծախտի (ուռականութիւն, թիւպէրքիւլէօզ) ցուպիկներու (մանրէ) յարձակումէն։

Հիւծախտի ցուպիկները, որոնք փրոֆ. Քօխի միջոցաւ առաջին անգամ տեսնուեցան, կը սիրեն բոյն շինել եւ ձագել թոքերուն, ոսկորներուն, ուղեղին, աւշային գեղձերուն, աղիքներուն եւ անգամ մորթին մէջ, ստեղծելով այլեւայլ ախտաբանական երեւոյթներ։

Սակայն այդ անբարտաւան ցուպիկները աւելի կը նախընտրեն թոքերը, ուր կը տեղաւորուին սուսիկ փուսիկ, օրին մէկին ալ իրենց գոյութիւնը ի յայտ բերելու համար։ Այնպէս որ հիւծախտը (ուռականութիւն) ու թոքախտը գրեթէ հոմանիշ բառեր եղած են։ Թոքախտը թոքերու հիւծախտն է եւ այս վերջինը կը պարունակէ այլեւայլ գործարաններու վարակումը Քօխի ցուպիկներով։

Թոքախտը այնքա՜ն մարդիկ կը սպաննէ որ արդարացի կերպով Սպիտակ Ժանտախտ անունով կը յորջորջուի։ Անտեղի չէ անոր սարսափը, որովհետեւ հակառակ վէթէրան բժիշկներուն անխոնջ աշխատանքին՝ տակաւին գտնուած չէ թոքախտի բուժիչ բալասանը։ Աղմկայարոյց Սինօքրիզինն անգամ չարդարացուց իրեն վրայ դրուած յոյսը։

Հիւծախտի ցուպիկներուն գործելակերպը ուսումնասիրող ախտաբաններ կը պնդեն թէ գրեթէ անկարելի է այդ ցուպիկներուն հասնիլ հականեխականներով եւ մանրէասպան դեղօրայքով։ Որովհետեւ այդ ցուպիկները երբ լաւ մը տեղաւորուին վայրի մը մէջ, իսկոյն չինական պարիսպներ կը հիւսեն իրենք զիրենք բանտարկելով ուռ կոչուած բերդիկներու մէջ։ Դժբախտաբար այդ բերդիկները անառիկ են ինչպէս որ էին Վէրդէօնի բերդաշարքը ընդհանուր պատերազմի ատեն։

Մինչեւ այսօր գտնուած դեղերը անօգուտ եղած են, չեն կրցած քանդել այդ ցուպիկներուն կանգնեցուցած պատնէշները։

Թոքախտի ցուպիկները, այսպէս անարգել կ՚ամրանան ուռերու մէջ եւ ատեն ատեն իրենց մարմինէն ծորող թոյնով կը փճացնեն պարիսպները ասպատակելու համար յաջս եւ յահեակս։

Թոքախտին տարածումը երբեմն յամր է եւ երբեմն ալ արագընթաց։ Այդ պատճառաւ թոքախտաւորներէ ոմանք կ'ապրին տարիներ, իսկ անդին ուրիշներ կ'իյնան մի քանի ամսուան ընթացքին։

Թոքախտի դրական ախտաճանաչման համար անհրաժեշտ է այս ցուպիկներուն ցուցահանումը հիւանդին խուխին մէջ։

Դժբախտաբար միշտ կարելի չէ այդ։ Թոքախտի մանրէները գտնել կարելի է այն ատեն միայն երբ անոնք իրենց ամբութիւնները քանդելով յառաջ կը խաղան ասպատակելու համար։ Բացի գոցի հարց մըն ալ թոքախտի ցուպիկները ունին։ Բաց հիւծախտի ատեն միայն կարելի է ցուպիկները գտնել։ Ու երբ ցուպիկները երեւին այդ ըսել է թէ թոքախտը բաւական յառաջացած է։

Ուրեմն, ի՞նչպէս արգիլել թոքախտը երբ անոր դարմանումը կիսկատար է եւ ոչ վերջնական եւ անկարելի՝ դեղերով միայն։

Ա.— Փճացնել թոքախտի ցուպիկներուն ակը։ Թոքախտի մանրէները մեզի կու գան թոքախտաւոր կովերուն ոչ փաստրացած (եռացած) կաթէն եւ թոքախտաւորներու թքած խուխէն (պաղլամ)։

Կաթէն գալիք վարակումը շնորհիւ Փաստրացման եւ կովերուն վրայ ի գործ դրուած քննութիւններուն՝ մասամբ սանձահարուած է։ Սակայն թոքախտի ցուպիկներուն մարդկային ակը կը հոսի յորդառատ։ Ինչո՞ւ... որովհետեւ հիւանդ մարդիկ կը թքնեն հոս ու հոն եւ կը սերմանեն թոքախտի միքրոպներ։ Տարօրինակ է նաեւ թոքախտաւորներուն ջորիներու յատուկ յամառութիւնը։ Անոնք չեն ուզեր ընդունիլ իրենց թոքախտաւոր ըլլալը։ «Բան մը չունիմ» ըսող եւ թոքախտը ճանչնալու անընդունակ եւ ոչ հմուտ բժիշկներն ալ պակաս յանցաւոր չեն այդ ուղղութեամբ։ Սակայն հոս պէտք է խոստովանիլ որ շատ հեշտ չէ նոր սկսող թոքախտ մը եւ՝կամ քնացած գոց թոքախտ մը երեւան հանել։

Թոքախտաւորներն ու բժիշկները պէտք է որ համագործակցին այս ուղղութեամբ։ Թոքախտաւորները պարտին թուղթէ թաշկինակներու մէջ թքնել եւ ապա այրել գործածուած թաշկինակները։

Ինչ հակառողջապահական քստմնելի սովորութիւն մըն է

թաշկինակ ծածանեցնելը խմբովին։ Բարեբախտաբար կորսուելու վրայ է այդ տգեղ եւ վնասակար սովորութիւնը։

Բ.— Լաւ ապրելակերպ.

Նիհարակազմ անհատներու միայն յատուկ հիւանդութիւն մը չէ թոքախտը։ Վիճակագրութիւնները ցոյց կու տան որ թոքախտաւորներու 34–45%-ը ծանրակշիռ են եւ արտաքինով քաջակազմ երեւոյթ ունին։ Այսու հանդերձ նիհարակազմ անհատներ աւելի ընդունակ են թոքախտի։ Վերջին տարիներուն բարեձեւ եւ ճկուն երեւնալու համար ուտելիքներէ զրկուողներ չարաչար կը տուժեն թոքախտէ վարակուելով։ Լաւ ապրելակերպ ըսելով միայն ուտել եւ հաստափոր ըլլալ հասկնալու չէ։ Բացօդեայ պտոյտներ, արեւոտ տուներու մէջ ապրիլ, սննդատու ուտելիք. չափազանցութիւններէ զգուշանալ. երկարատեւ եւ կանոնաւոր քուն, ահա ասոնք կը կազմեն լաւ ապրելակերպը։

Գ.— Թոքախտի ժառանգականութիւնը.

Թոքախտը ժառանգական չէ։ Սակայն պէտք չէ մոռնալ թէ սաղմը կրնայ արգանդին մէջը վարակուիլ եւ ծնիլ իբր թոքախտաւոր։ Թոքախտաւորի մը զաւակները չունին պէտք եղած տոկունութիւնը դիմադրելու համար վարակումին։ Պէտք է մեծ խնամք տանիլ վտիտ եւ գունատ երախաներուն։ Պէտք է աւելի մեծ հոգ եւ խնամք տանիլ կասկածելի ծնողներէ սերած երախաներուն, մանաւանդ երբ անոնք կ'ապաքինին հարսանիթի պէս հատու ախտերէ։ Բալմէթի պատուաստը շատ օգտակար է մանուկներուն՝ թոքախտին ճարակումը արգիլելով։

Դ.— Թոքախտի կանուխէն ախտաճանաչումը.

Առհասարակ բոլոր հիւանդութիւններուն, սակայն մասնաւորաբար թոքախտին կանուխէն ախտաճանաչութիւնը շատ կարեւոր է, յաջող դարմանումի տեսակէտով։

Հիւանդները իրենց երկարատեւ հազերուն, յոգնածութեան եւ ուժասպառութեան եւ արինաթքումի համար փոխանակ ատրնին դարմանումներու հետամուտ լինելու, պարտին բժիշկի դիմել ու բժիշկներն ալ իրենց կարգին պէտք է որ իրենց լաւագոյն հմտութիւնը ի գործ դնեն օգնելու համար դիմող հիւանդներուն, անոնց ախտանիշերը բացատրող ախտաճանաչութեան մը յանգելու համար։

Երբ թոքախտը նոր սկսած է, կարելի է կասեցնել անոր յա-

ռաջխաղացումը եւ յաճախ կարելի է բուժել զայն։ Ի՞նչպէս... բնութեան ընտրած ուղիին հետեւելով։ Բնութիւնը, այսինքն մարդկային կազմը երբ զօրաւոր է կը սկսի թոքախտի ցուպիկներուն պատուինած բերդերը (ուռ) շղթայի տակ առնել եւ խեղդել զանոնք իրենց բոյնին մէջ։ Ասոր ընելու համար բնութիւնը պէտք ունի արեւին, սնունդին եւ հանգիստի։ Տանք այս երեք զէնքերը բնութեան ձեռքը ու մենք կը յաղթենք մեր գոտեմարտին մէջ, ընդդէմ սպիտակ ժանտախտին։

Այո՛ արգիլենք թոքախտը, թոքախտաւորները ճանչնալով եւ թոքախտի ենթակաները զօրացնելով։ Աւելի խստապահանջ ըլլալով մեր բժիշկներուն հմտութեան մասին։ Դաստիարակելով հասարակութիւնը որպէս զի աւելի հաւատք ընծայեն բժշկական գիտութեան եւ անոր քարոզած առողջապահական դասերուն։ Վերջացնելէ առաջ յոյսի նշոյլ մ'ալ դժբախտ թոքախտաւորներուն։

Թոքախտաւորներ, հիւանդութեան բոլոր շրջաններուն մէջ գտնուող թոքախտաւորներ, առանց յուսահատելու շարունակեցէ՛ք ձեր պայքարը ընդդէմ ձեզի իր ճիրաններուն տակ ճմլել ուզող հրէշին։ Մի յուսահատիք եւ մանաւանդ մի բարոյալքուիք։ Թոքախտը բուժելի է իր նախնական շրջաններուն մէջ, անվնաս ըլլալու չափ կարելի է քնացնել զայն աւելի յառաջացած շրջաններուն մէջ։ Ուստի աշխատեցէք որ բուժուիք, եթէ ամբողջապէս չբուժուիք օգտակար մարդիկ ըլլալու չափ կը կազդուրուիք եւ կ'ապաքինիք։ Օգտուեցէ՛ք բուժարաններուն, հիւանդանոցներուն եւ բժիշկներուն տուած դիւրութիւններէն։ Վարժուեցէ՛ք օգտուիլ կենսատու արեւէն, անաղարտ սնունդէն, մաքուր օդէն եւ մանաւանդ մաքուր ապրելակերպէն։ Զգուշացէք չափազանցութիւններէ եւ զեղխ կեանքէ եւ դուք արդէն բռնած էք բուժումի եւ ապաքինումի ուղիղ ճամբան։ Դիտեցէք արշալոյսը փոխան վերջալոյսին։ Նախընտրեցէք արեւածագը մայրամուտէն։

ՔՈՒՆԻ ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՆ

1 — Ութը ժամ քնացիր, ութը ժամ աշխատիր եւ ութը ժամ հանգչիր։

2 — Օդասուն սենեակի մը մէջ առանձին քնացիր։ Եթէ առանձին քնանալ անկարելի է, պատուհանները բաց պահէ եւ սենեակիդ օդափոխութիւնը ապահովէ։

3 — Ննջասենեակդ թող արեւ տեսնէ։

4 — Անկողինդ կարծր թող ըլլայ։ Կակուղ եւ մէջտեղը փոս անկողիններ մէջքի ցաւ կուտան։

5 — Վերմակդ գլխուդ վրայ մի քաշեր, որպէս զի քենէ արտադրուող անախորժ եւ վնասակար կազերը չի ներշնչես։

6 — Բացգլուխ քնացիր։ Գլուխդ փաքիրներու պէս փաթթելով հարբուխէն զերծ չես կրնար մնալ։

7 — Ցերեկուան զգեստներովդ մի քնանար։ Քնանալէ առաջ մերկացիր (պատուհանին փեղկերը գոցել չմոռնաս այդ պահուն) եւ սենեակիդ մէջ երկու րոպէ մերկ պտտէ եւ մարմնամարզ կատարէ եւ ապա հագուիր գիշերանոց ու քնացիր։

Այսպէս ընելով առտուն ու իրիկուն օրը երկու անգամ մարմինդ կազդուրիչ օդին ենթարկած կ'ըլլաս։

8 — Քնանալէ առաջ ստամոքսդ մի ծանրաբեռներ։ Գաւաթ մը պաղ ջուր խմել ներելի է։ (Այս վերջին խրատը անկողինին թրջողներուն համար չէ)։

9 — Աջ կողիդ վրայ քնացիր։ Կռնակին վրայ քնանալը երազախռովութիւն կուտայ։ Իսկ ձախ կողին վրայ պառկիլը սրտի բաբախում կրնայ պատճառել։

10 — Առաւօտուն, արթննալուդ անկողինդ ձգէ։ Անկողնին մէջ արթուն մնալը փորձութեան կ'առաջնորդէ։

1 — Անկողինը ծրագիրներ կազմելու եւ բամբասանքի վայր չէ։ Անկողին մտնելուդ պէս աչքերդ գոցէ եւ քնացիր։

12 — Ննջասենեակիդ տաքութիւնը 60 աստիճանը (Ֆարէնհայթ) անցնելու չէ։ Զով սենեակի մէջ ստացուած քունը աւելի կազդուրիչ է։

13 — Շուտով քուն չեկողներուն համար կը թելադրենք —
ա) Գաւաթ մը տաք ջուր խմել։
բ) Մտքով համրել 1–1000։
գ) Ոչ հետաքրքրական գրութիւն մը կարդալ։
դ) «Պիտի քնանամ» ըսելով ինքնաթելադրութիւն ընել։
ե) Ոեւէ նիւթի մասին չխորհիլ։
զ) Թեթեւ մարզանք կատարել։
է) Գաղջ ջուրով լոգանք առնել։

14·— Քննալէ առաջ բերանը լուանալ անհրաժեշտ է:

15·— Գոց բերանով քնանալու է:

16·— Առանց բժշկական խորհրդակցութեան քնացուցիչ դեղեր գործածելու չէ:

18·— Առաւօտուն քունէն արթնցած անհատը կազդուրուած զգալու է:

19·— Գիշեր ատեն գործելու ստիպուած գործաւորները ջանալու են ցերեկ ատեն խաղաղ միջավայրի մէջ քնանալ եւ կազդուրուիլ:

20·— Անքնութիւնը մարդուն կենսունակութիւնը կը սպառէ եւ կը քանդէ անոր հիւանդութիւններու դէմ մաքառելու տոկունութիւնը:

ԾԱՂԿԱԽՏԸ

Բժիշկի մը անթիւ պարտականութիւններէն մին է զգուշացնել հասարակութիւնը՝ վաղահաս վտանգներու նախօրեակին:

Երկու տարի առաջ Պրեճվորթի մէջ ծաղկախտի համաճարակ տեղի ունեցաւ. այդ ատեն մենք առանց յապաղելու «Պատուաստուեցէք ծաղկախտի դէմ» յօդուածով մը զգուշացուցինք հայ հասարակութիւնը:

Ծաղկախտի իսկական մանրէները տակաւին գտնուած չեն. բայց յայտնի է անոր վարակիչ եւ փոխանցիկ ըլլալը: Ան կը սկսի սաստիկ դողով եւ մէջքի ցաւով եւ ոսկորներու ցաւով եւ բարձր տաքութիւնով: Չորս օր ետքը զոհին մորթը կարմիր բշտիկներով կը ծածկուի, եւ հիւանդէն մուկի հոտ մը կը զգացուի: Բշտիկները կարծր կ'ըլլան եւ դիւրաւ շօշափելի. մի քանի օր վերջ անոնք կը թարախոտին ահռելի տեսարան մը պարզելով: Հիւանդը կը քերուի եւ թունաւորման նշաններ ցոյց կուտայ: Երկու շաբաթ վերջ բշտիկները կը սկսին չորնալ եւ քոսանալ. ամիս մը վերջ քոսերը կը թափին՝ կարմիր սպիներ թողլով իբր անմոռանալի յիշատակ: Ասոնք ժամանակի ընթացքին կը ճերմկին եւ կըծկըւելով փոսիկներ կ'արտադրեն ենթակային տգեղ եւ այլանդակ երեւոյթ մը տալով: Աչքերու յաւիտենական կուրութիւն, խլութիւն, երիկամանց բորբոքում եւ մահ հաւանական բարդութիւններ են:

Այս սոսկալի հիւանդութենէն զերծ մնալու լաւագոյն միջոցը հինգ տարին անգամ մը պատուաստուիլն է: Համաճարակի նախօրեակին ամէն մանուկ պատուաստուելու է եւ հինգ տարին անգամ մը կրկնուելու է պատուաստի արարողութիւնը: Պատուաստուելու մէջ ոեւէ վտանգ չկայ պայմանաւ որ խնամքով կատարուի: Ուստի կը յանձնարարենք Նիւ Ինկլընտի հայութեան անմիջապէս պատուաստուիլ ծաղկախտի դէմ, որովհետեւ Նիւ Պրիթընի համաճարակը կրնայ տարածուիլ շուտով:

Ծաղկախտի եւ պատուաստի մասին մանրամասնութիւններ ուզողներ կրնան մեր հրատարակած «Հէքիմարան» գրքէն օգտուիլ:

Մի մոռնա՛ք... Տրամ մը նախազգուշութիւն աւընս մը դարմանումէ աւելի կարեւոր է:

ՀԱՅ ՄԱՅՐԵՐՈՒՆ

Հայ մայրե՛ր, կը խնդրեմ, հետեւեցէք գիտութեան խօսքին, որ կ'ըսէ.—

1·— Աշխատեցէք ձեր հարազատ կաթով սնուցանել ձեր զաւակները: Մօր կաթով դիեցուած մանուկները աւելի քաջառողջ կ'ըլլան եւ աւելի լաւ կը դիմանան հիւանդութիւններու պարագային:

2·— Երբ կովու կաթին դիմելու ստիպումին տակ գտնուիք, աշխատեցէք լաւագոյն կաթը գնել: Լաւագոյն կաթերն են՝ Կրէյտ Էյ եւ Սըրթիֆայտ տեսակները, զորս բոլոր կաթնավաճառները կը պահեն:

Աժաննոց կաթերը կրնան հիւծախտ եւ ուրիշ հիւանդութիւններ բերել ձեր մանուկներուն:

3·— Մի մոռնաք ձեր մանուկներուն նարինջի հիւթ եւ ձկան իւղ տալ: Ասոնք կը պարունակեն կենսանիւթեր, որոնք շատ կարեւոր են ոսկորներու աճումին համար:

4·— Մի մոռնաք, որ կաթը 2½–3 ժամուայ մէջ կը միայն կը մարսուի: Ուրեմն, 3 ժամը անգամ մը սնուցանել կը բաւէ: Խոզն անգամ ժամը անգամ մը չի դիեցներ իր ձագերը:

5·— Եռացուցէք կաթնաշիշերը եւ պտուկները (նիփըլ) գոր-

ծծելէ վերջ։ Աղտոտ մնացած շիշերը միքրոպներու բոյն կ՚ըլլան։ Հազարաւոր մանուկներ կը մեռնին կաթնաշիշերու անմաքրութեան հասցուցած փորհարութեան պատճառաւ։

6․— Խորհուրդի եւ խրատներու համար փոխանակ դրացիներուն դիմելու, դիմեցէք ձեր ընտանիքի բժիշկներուն կամ մանուկներու համար հաստատուած կայաններուն։ Անոնց սեփական գործն է այդ։ Ձեր դրացիներուն տուած խորհուրդները կրնան աղէտաբեր ըլլալ։

7․— Պատուաստեցէք ձեր մանուկները ծաղկախտի եւ կեղծ մաշկի (տիֆթէրիա) դէմ։

9․— Մաքուր օդի մէջ մեծցուցէք ձեր մանուկները։ Խոհանոցի ապականած օդին մէջ ապրող մանուկը գունատ կ՚ըլլայ եւ կը նմանի ջերմանոցներու մէջ աճող ծաղիկներուն, որոնց կեանքը այնքան կարճ է։

9․— Խանձարուր (գունտաղ) մի ընէք ձեր պզտիկները։ Ձիուն քուռակը գունտաղ եղած չէ, դիտեցէք անոր ուղիղ սրունքները։ Սրունքներուն ծռիլը ոսկորներու յատուկ հիւանդութիւն մըն է, որ յառաջ կուգայ անբաւարար եւ պակասաւոր սնունդէ եւ անյարմար ապրելակերպէ։

10․— Մի թողուք, որ օտարները համբուրեն ձեր պզտիկները։ Անմեղ համբոյրներէն մեղքի ծաղիկներ կը բուսնին։ Համբոյրը կարող է Ֆրանկախտ, Թոքախտ եւ Հարբուխ փոխանցել։

11․— Կարգապահութեան վարժեցուցէք ձեր մանուկները, որպէս զի ժամանակին ուտեն, ժամանակին քնանան, ժամանակին ջուր թափեն եւ ժամանակին արտաքսեն իրենց աղտեղութիւնը։

12․— Ձեր մանուկներուն արտաքին մաքրութեան հոգ տարէք։ Օճառը աժան է եւ ջուրը առատ։

13․— Քանակէն աւելի որակին ույժ տուէք։ Տարին մանուկ մը բերելու տեղ երեք տարին հատ մը ունեցէք եւ զայն խնամեցէք։ Մանուկը ապագայ մարդուն հայրն է, ո՞վ չուզեր լաւ հայր մը ունենալ։

Ծնունդներու հակաշիռը սեռային դաստիարակութեամբ կարելի է եւ ոչ թէ ապօրինի վիժեցումով։

14․— Կշռեցէք ձեր մանուկները եւ անոնց բնական ծանրութիւնը ապահովեցէք։ Մանուկին առողջութեան չափանիշներէն մին է անոր կշիռքը։

15․— Մի ցուցադրէք ձեր յոռի ունակութիւնները ձեր երախաներուն, որոնք կապկելու մեծ ընդունակութիւն ունին։ Անոնք ձեր բարեմասնութիւնները թող կապկեն եւ իւրացնեն։

16․— Մանուկներու հասողութենէն հեռու պահեցէք լուցկին, կրակը, եռացող ջուրը եւ մանաւանդ դեղերը։ Դեռ վերջերս մանուկ մը մեռաւ իր մօր դեղահատիկները մէկ անգամէն կլլելով իբր շաքար։

17․— Հետեւեցէք օրաթերթերու եւ ամսագիրներու մէջ երեւցող առողջապահական գրութիւններուն եւ ատեն ատեն ասուպներու պէս լոյս տեսնող գիտական գրքերուն։ Անոնք պիտի լուսաւորեն ձեր խաւար ուղին եւ չպիտի թոյլատրեն, որ խարխափիք կուրօրէն, մութին մէջ։

Այս տողերը գրողը ամէն օր, իր արհեստին բերումով, կը տեսնէ աշնան դդումի պէս դեղնած հայորդիներ, մանգաղներու պէս ծռած սրունքներ, գորտերը յիշեցնող որովայններ։

Յանուն ազգի ու մարդկութեան եւ ձեր դաւանած բոլոր սկզբունքներուն, արգիլեցէք այդ տեսարանները։

ԱՌՈՂՋ ԱՊՐԵԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Հետեւեալ պատուէրները քաղեցինք առողջապահական պրոշիւրէ մը։

1․— Սենեակիդ օդափոխութիւնը ապահովէ։

2․— Եղանակին յարմարող ծակոտկէն եւ թուլօրէն հիւսուած հագուստներ հագիր։

3․— Բացօթեայ ժամանց ունեցիր, եթէ գործի բերումով զրկուած ես բացօթեայ կեանքէն։

4․— Ննջասենեակիդ պատուհանները բաց պահէ։

5․— Հազի եւ փռնգտուքի ատեն քթիդ առջեւ թաշկինակ մը բռնէ եւ համոզէ շուրջիններդ որպէս զի նոյնը ընեն։

6․— Ուտելէ առաջ ձեռքերդ լուացիր։

7․— Շատակեր մի ըլլար։

8 — Ծաւալ ունեցող ուտելիք (բանջարեղէն եւ պտուղ) շատ կեր։

9 — Լաւ ծամէ ուտելիքդ եւ մի շտապեր։

10 — Շատ ջուր խմէ։

11 — Աղիքներդ կանոնաւոր գործելու վարժեցուր եւ լաւ պարպէ զանոնք։

12 — Ուղիղ քալէ եւ շիտակ նստիր։

13 — Զգուշացիր մուխէն եւ փոշիէն։

14 — Բերանդ եւ ակռաներդ մաքուր պահէ։

15 — Գործէ, խաղա, հանգչիր եւ քնացիր չափաւորութեամբ։

17 — Առանց բժիշկիդ հետ խորհրդակցելու ծանուցուող դեղեր մի գործածեր։

18 — Տարին անգամ մը ընտանիքի բժիշկիդ կողմէ քննութեան ենթարկուէ։ Ատամնաբոյժդ ալ մի մոռնար։

Ի՞ՆՉՊԷՍ ՈՒՏԵԼՈՒ Է ՄԻՍԸ

«Այդ ալ խօ՞սք է», — պիտի ըսէ մսակերը։

«Ցեխս գնա չար միս», — պիտի ըսէ խոտակերը։

Այո՛, կարեւոր հարց մըն է, ի՞նչպէս ուտելու է միսը։

Մարդ կենդանին իր ակռաներով եւ ստամոքսով մսակեր է։ Մարդոց նախահայրերը, որոնք մշակ ըլլալէ աւելի որսորդ էին, մեծ քանակութեամբ միս կ՚ուտէին։

Ներկայիս՝ վայրենի ցեղերը եւ մանաւանդ Հիւսիսային Բեւեռին շրջակայքը բնակող Էսքիմօները մեծաւ մասամբ մսակեր են։

Դարեր առաջ մսակեր մարդը հում հում կ՚ուտէր իր որսացած կենդանիներու միսը։ Եփուած միս ուտելը քաղաքակրթուած մարդուն հնարքն է։

Ինչո՞ւ կը զարմանանք։ Տակաւին մեր մէջ չկա՞ն հում կամ կիսահում մսի սիրահարներ։

Ի՞նչ է Խարբերդցիներուն վերած խըյմաճ եւ կիլիկեցիներուն չիյ քիւֆթէճ։ Հում միս չէ՞։ Եւրոպացիներուն եւ Ամերիկացիներուն կերած սթէյքն ու պիֆը գրեթէ հում են։

Ուրեմն ի՞նչպէս ուտելու է միսը, հո՞ւմ, կիսահո՞ւմ թէ եփուած։

Այս հարցումին մօտենալէ առաջ, բացատրենք, որ միսը արդիական մարդուն գլխաւոր ուտելիքն է։

Ընդհանրապէս, իբր կերակուր, գործածուած միսը կենդանիներու (չորքոտանի), թռչուններու եւ ծովային անասուններու ոսկրային (մկանային) եւ ճարպային հիւսուածքն է։ Ուղեղը, փորոտիքը, գործարանները եւ մորթը եւս կը գործածուին որպէս ուտելիք։ Բայց մենք առաջին դասակարգին հետ գործ պիտի ունենանք։

Ուտելիքի համար գործածուած միսը իր հիւսուածքին համաձայն սեւ կամ կարմիր միս եւ ճերմակ միս դասակարգերու կարելի է բաժնել։ Ճարպոտ եւ առանց ճարպի բաժանում մըն ալ նպատակայարմար է։

Միսը կը պարունակէ ջուր, սպիտակին (փրօթէյն), ճարպ, աղեր եւ հիւսկեղէններ։ Միսին սպիտակինը, ճարպը եւ աղերը, իբր սնունդ, մեծ դեր կը խաղան բնախօսական տեսակէտով։ Հետեւաբար, միսին հիւսկէններէն աւելի անոր հիւթն է կարեւորը։

Այդ տեսակէտով, բնախօսականօրէն, միսը հում ուտելու է անկէ առաւելագոյն կերպով օգտուելու համար։ Որովհետեւ եփելու գործողութիւնը միսին ամենասննդատու մասը, այսինքն սպիտակինը կը խտացնէ եւ դժուարամարս կ՚ընէ։

Սակայն, հում միսերը վտանգաւոր են հիւանդութեան տեսակէտով։ Օրինակի համար, խոզին հում միսը եւ եզան հում միսը թրիքինօզի եւ թէնիայի պատճառ կ՚ըլլան։ Եփելը այդ մակաբոյծներուն սաղմերը կը փճացնէ։

Հում միսը քիմքին ալ անյարմար է. գէթ քաղաքակիրթ ժողովուրդը չի սիրեր միսը հում ուտել։

Ուրեմն միսը եփուած ուտելու է։ Բայց ի՞նչպէս եփելու է միսը, որպէս զի թէ՛ դիւրամարս ըլլայ, թէ՛ քիմքին հաճելի ըլլայ եւ թէ նուազագոյն չափով միայն կորսնցնէ իր պարունակած սննդական ուժէն։

Միսը եփելու ձեւերը զանազան են։

Միսը եփելու համար կարելի է զայն խաշել, խորովել, տապկել եւ փուռին մէջ եփել։ Այս ձեւերէն բոլորն ալ, բացի տապկելէն, նպատակայարմար են։

Բայց ինչո՞ւ տապկելու չէ միսը։

Երբ միսը դուք իւղին մէջ տապկելու ըլլաք, տապկուած կըտորին դրսի խաւը տաք իւղին հետ միանալով սաստիկ կը չորնայ, այնպէս որ թէ՛ չի ծամուիր եւ թէ ստամոքսին մէջ մարսիչ հիւթին կողմէ չի թափանցուիր։

Միսը տապկելը կը նմանի տախտակը ներկելու։ Ինչպէս որ իւղաներկը, ջուրին թափանցումը արգիլելով, տախտակին փտութիւնը կ'արգիլէ, նոյնպէս ալ տապկելը միսին փտութիւնը կ'արգիլէ, — բան մը, որ մարսողութեան տեսակէտով վնասակար է։

Խորոված եւ խաշուած միսը շատ աւելի դիւրամարս է։ Այս ձեւով եփուած միսը թէ՛ դիւրաւ կը ծամուի եւ թէ դիւրաւ կը մարսուի ստամոքսին եւ աղիքներուն մէջ։

Հոս ուրիշ հարց մը եւս կը ծագի, միսը թարմ թա՞րմ ուտելու է թէ հինցնելու է։

Մանկութեանս օրերուն մեծ նողկանքով կը նայէի ճիսխոնարներուն, որոնց համար կ'ըսէին թէ միսը օրերով կը կախեն (լէշ կ'ընեն) եւ յետոյ կ'ուտեն։

Երկիրը ամէն մարդ թարմ միսի վարժուած էր։ Սակայն, հոս թարմ միսը Դիոգինեսեան լապտերով փնտռելու է։

Խօսքը մէջերնիս, հինցած միսը աւելի դիւրամարս է, պայմանաւ որ նեխած չըլլայ։ Ինչո՞ւ։

Արկածով կամ բնական մահով մեռնող մարդ մը մի քանի ժամ վերջ (երբեմն անմիջապէս) կը կարծրանայ։ Ասոր (րիկօր մօրթիս) մահուան կարծրացում անունը կուտան։ Պատճա՞ռը։ Մկաններուն մէջ գտնուած մասնաւոր սպիտակինին խտացումն է որ ատեն մը վերջ կը հալի եւ այդ ատեն միայն դիակը կը կակուղնայ։

Ասոր համար է, որ նոր մեռնողի մը աչքերը կը գոցեն եւ վարի ծնօտը (չէնէ) կը կապեն։ Հակառակ պարագային բերանը եւ աչքերը բաց կը մնան։

Ուրեմն ոեւէ անասունի միսը ուտելու է մահէն յետոյ, կարծրացումին անհետացումէն վերջ, որպէս զի աւելի դիւրամարս ըլլայ։

Եզրակացնելով ըսենք, թէ միսը տապկելէ աւելի խաշելու եւ կամ խորովելու է եւ ապա ուտելու է։

ԹՈՔԵՐՈՒՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Թոքերը, թիւով երկու, աջ ու ձախ, զետեղուած են կրծքի վանդակին մէջ, պարփակելով սիրտը եւ խոշոր երակները։

Թոքերը արեան զտարաններն են։ Ածխային թթուով բեռնաւորուած արիւնը թոքերուն մէջ կը հասնի եւ հոն ածխային թթուն դուրս կուտայ, ստանալով փոխարէնը թթուածին, որ այնքան անհրաժեշտ է կեանքի համար։

Թթուածինի պաշարը ապահովելու համար, թոքերը փուքերու նման վայրկեանը 18–20 անգամ կը պրկուին եւ կը բացուին։

Ցնցուղ կոչուած խողովակներ ճիւղաւորուելով, ծառի նըման, կը վերջանան մանր խցիկներու մէջ։ Ցնցուղները պատուած են շատ զգայուն խլնային թաղանթով։ Թթուածինի եւ ածխային թթուի փոխանակութիւնը տեղի կ'ունենայ փոքր ցնցուղներու եւ անոնց խցիկներու բարակ պատերուն միջոցաւ, այնպէս որ օդն ու արիւնը երբեք ուղղակի շփում չեն ստեղծեր։

Արդ՝ ոեւէ պատճառ, որ կրնայ խանգարել թոքերուն պաշտօնը, կ'արտադրէ կեանքի տեսակէտով խիստ աննպաստ կացութիւն մը։

Օրինակի համար.— մարդ մը պաղ կ'առնէ. թոքերուն ցընցուղները պատող թաղանթը կը բորբոքի եւ խուխ կ'արտադրէ։ Արդիւնքը կ'ըլլայ ցնցղատապ, որուն հետեւանքով հազ կ'արտադրուի եւ շնչառութիւնը կը դժուարանայ։ Ազմէ ըսուած հիւանդութեան ատեն թոքերուն ցնցուղները կը պրկուին ու շնչահեղձութիւն եւ դժուարաշնչութիւն կը պատճառեն։

Թոքատապի ատեն բարակ ցնցուղները եւ խցիկները կը լեցուին շիճուկով, որը սառելով անգործութեան կը մատնէ թոքին այդ մասը։

Թոքատապի պարագային բարակ ցնցուղներու շուրջ կը կազմուին ուռեր որոնք երբ փճանան, թարախոտելով կը փճացնեն նաեւ իրենց շուրջ գտնուող հիւսուածքը խոռոչներ արտադրելով։

Արդ՝ մեզի կը մնայ այսքան կարեւոր գործարանի մը լիուլի պաշտպանութիւնը, որ կարելի է անոնց առողջապահութեան հոգ տանելով։

Ամփոփենք մեր ըսելիքները.—

1.— *Բացօթեայ կեանքի վարժուիր։*

2 ·— Ննջասենեակիդ պատուհանները բաց ձգէ :

3 ·— Զգուշացիր փոշիէ եւ ծուխէ :

4 ·— Քիչ ծխէ :

5 ·— Քրտնած ատեն պաղ ջուր մի խմեր :

6 ·— «Մնչան» թուող հազերու ատեն ցրուժում տունը կեցիր :

7 ·— Հազերու եւ հարբուխներու ատեն մարմինդ մի յոգնեցըներ, որպէս զի հիւանդութիւններու դէմ դիմադրելու ոյժդ չսպառի :

8 ·— Ձմեռ ատեն շատ տաք ու շատ պաղ միջավայրերէն հեռու կեցիր : Կլիմային յարափոփոխութիւնը թոքային ախտերուն մեծագոյն պատճառն է :

9 ·— Օրը երկու անգամ մաքուր օդին մէջ խորունկ շնչառութիւններ կատարէ :

10 ·— Գետինները մի թքներ : Քու խուխդ ուրիշները կը վարակէ :

11 ·— Զգուշացիր եւ հեռացիր հազացողներու եւ փռնգտացողներու քովէն :

12 ·— Հետաքրքրուէ հազիդ իսկական պատճառը գտնելու գործով : Դարմանումը պատճառէն կախեալ է :

ՋՈՒՐ ԽՄԵԼՈՒ ԼԱՒԱԳՈՅՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Եթէ չեմ սխալիր Ս. Գրոց Ժողովող գրքին երկրորդ գլուխին մէջ Սողոմոն իմաստուն «ամէն բանի ժամանակը կայ» ըսելով երկար քարոզ մը կարդացած է : Համաձայն ենք : Այնպէս որ ջուր խմելն ալ, որ առօրեայ անհրաժեշտութիւն մըն է, ունի իր ժամանակը, ինչպէս ունին իրենց ժամանակը կըմ ծամելն ու խրախսային ծիծ տալը եւայլն :

Ջուրը երկու ջրածին եւ մէկ թթուածին կազերուն միացումէն յառաջ եկած հեղուկ մըն է, որ, երբ շատ տաքնայ, կը շոգիանայ եւ, երբ շատ պաղի, սառոյցի, ձիւնի կամ կարկուտի կը փոխուի : Ինչ ձեւի տակ ալ գտնուի՝ անոր տարրաբանական բաղադրութիւնը չի եղծանիր :

Մարդկային մարմինը կազմող նիւթերուն մեծագոյն տոկոսը ջուր է, այնպէս որ երկու հարիւր փաունտ կշռող մարդ մը, եթէ

իր ջուրէն զրկուի այրելու միջոցով, մնացածը կ'ըլլայ ափ մը մոխիր :

Հետեւաբար կարեւոր է, որ մարդիկ շատ ջուր խմեն, որպէս զի շոգիացումի եւ արտաքսումներու միջոցով իրենց կորսնցուցած հեղուկին տեղը լեցնեն : Ջուրը արեան կանոնաւոր շրջանառութեան, մարսողութեան եւ արեան մաքրագործութեան կը սատարէ :

Սակայն, ջուրը օգտակար է ըսելով՝ անժամանակ կերպով զայն գործածել՝ ջուր չխմելու չափ վնասակար է :

Ջուր խմելու լաւագոյն ժամանակը կերակուրէն երկու կամ երեք ժամ վերջն է, երբ ստամոքսի մէջ մարսողութիւնը գրեթէ վերջ է գտած : Գիշեր ատեն պառկելէ առաջ ջուր խմելը շատ օգտակար է :

Խմուելիք ջուրը հոտէ եւ համէ զերծ ըլլալու է . նոյնպէս անոր մէջ ճճիներ եւ կամ մանրէներ գտնուելու չեն : Մեծ քաղաքներու ջուրերը, Ամերիկայի մէջ, կ'անցուին մեծ զտարաններէ եւ գրեթէ շոգիացումով խտացած ջուրի չափ մաքուր են :

Հին տուներու մէջ բնակողներ, մանաւանդ եթէ ջրակիր խողովակներու կազմին մէջ շատ արճիճ (գուրշուն) գոյութիւն ունենայ, առաւօտուն խմուելիք ջուրը առնելէ առաջ պէտք է ջուրը քառորդ ժամ հոսեցնել, որպէս զի աւելի մաքուր ջուր ստացուի : Հակառակ պարագային կարելի է թունաւորուիլ՝ սաստիկ փորի խիթեր ունենալով :

Խմուելիք ջուրը չափազանց պաղ ալ ըլլալու չէ : Շատ պաղ ջուրը ստամոքսի մէջ արեան խուժում եւ արտախուժում յառաջ բերելով քրոնիկ բորբոքմանց դուռ կը բանայ :

Կասկածելի ջուրերը խմուելէ առաջ պէտք է եռացուին : Գերեզմաննոցներու մօտերը գտնուող աղբիւրներու ջուրը խմել ներելի չէ, որովհետեւ մեռելներու փտութենէն յառաջ եկած կազեր եւ նիւթեր կրնան այդ տեսակ ջուրերուն մէջ մուտք գտնել :

Թուրքերու «Ագար սու փիս թութմազ» առածը, այսինքն՝ հոսող ջուրին մէջ աղտոտութիւն չըլլար, գիտական ճշմարտութիւն մը կը պարունակէ, պայմանով որ երկար ատեն ընդարձակ միջոցի մը մէջ հոսի եւ կրկին չվարակուի ուրիշ տեղերէ :

Բնական է, որ հոսող ջուրը օդին թթուածինին եւ ձգողութեան օրէնքին ենթարկուելով եւ հոսող ջուրերու մէջ գտնուող

ճուկերուն եւ ուրիշ կենդանիներու միջոցով կը մաքրուի:

Պնդութեան եւ ջերմի լաւագոյն դարմաններէն մին է ջուրին առատօրէն գործածութիւնը:

Մեր մէջ գրեթէ ընդհանրացած է այն գաղափարը, թէ ջուր խմելը յղի կիներուն եւ ջերմէ տառապողներուն համար վնասակար է: Ջուր խմելը, սրտի հիւանդութեան պատճառով մարմնոյն զանազան մասերուն ուռեցումէն զատ, ամէն բանի մէջ օգտակար է եւ անհրաժեշտ:

Խմեցէք ջուրը առատ առատ: Բայց ժամանակը մի մոռնաք, կերակուրէն 2–3 ժամ վերջը:

ՈՏՔԵՐՈՒ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Մետաքս գուլպաներու եւ ողորկ սրունքներու ցուցադրութեան այս դարուն՝ կ'արժէ ակնարկ մը նետել ոտքերու առողջաբանութեան վրայ:

Մեր նախահայրերը, երբ կապիկներու նման չորքոտանի էին, շատ ալ կարեւորութիւն չէին տար իրենց ոտքերուն, որոնց այնքան պէտք ունինք մենք ներկայ դարու մարդիկս, դատապարտուած՝ օրն ի բուն անոնց վրայ կանգնեցնելու մեր ծանր մարմինը:

Ոտքը ոսկորներու, մկաններու եւ զօրաւոր թելերու հաւաքածոյ մըն է, օժտուած՝ ջիղերու եւ արեան երակներու հարուստ պաշարով: Ոսկորները կամարաձեւ կորութիւն մը կը շինեն. ոտքին կամարը մկաններով եւ թելերով զօդուած է. այս կամարին վրայ տեղաւորուած են սրունքները, որոնք երկու սիւներու պէս կը տանին մարդ անասունին փորոտիքը, կուրծքը եւ ծանրակշիռ գանկը:

Ուրեմն, կրնանք հետեւցնել, թէ այս կամարը կարեւոր պաշտօն ունի իբր ծանրութիւն տանող հիմ մը, որուն տոկունութենէն կախում ունի մարդու մը հաւասարակշռութիւնը, իր առօրեայ գործունէութեան մէջ:

Մեր հագած գուլպաները եւ կօշիկները այս կամարին զարգացման պէտք է որ սատարեն, փոխանակ զայն տկարացնելու: Նեղ եւ բարձր կրունկ ունեցող կօշիկներ, տձեւ եւ աժաննոց կօ-

շիկներ, որոնք շատ անխնամ կերպով պատրաստուած են, կը վնասեն ոտքերուն, անոնց կամարը թուլցնելով եւ խախտելով:

Նպատակայարմար կօշիկներ հագնինք, որպէս զի մեր ոտքերը չբողոքեն ծանր բեռի մը տակ մնչող ուղտերու նման:

Դիտեցէք ուղտը եւ առիւծը իրենց քայլուածքին մէջ: Որքա՛ն տարբերութիւն...

Կօշիկները ոչ շատ լայն եւ ոչ ալ շատ նեղ ըլլալու են, այլ լաւ մը գրկելու են ոտքերը, նեցուկ հանդիսանալով ոտքի կամարներուն:

Բոլորովին անկրունկ եւ բարձր կրունկով կօշիկներ անյարմար են եւ նոյն իսկ վնասակար. որովհետեւ ողնաշարին հաւասարակշռութիւնը խախտելով անոնք կը բերեն յոգնութիւն եւ մէջքի ցաւ:

Ժողովրդին գիտցած «տիւզ տապան, — ֆլէթ ֆութ»ը ոտքերու կամարներուն խախտումն է: Յարմար կօշիկներով դարմանել ջանալու է այս կացութիւնը, որ ծունկերու ու մէջքի ցաւ կը պատճառէ:

Խօսք մըն ալ եղունգներու մասին: Նեղ կօշիկները չեն թողուր, որ բթամատի եղունգը ուղիղ աճի: Ծուռ բուսնող եղունգը կը մխուի մսին մէջ՝ բորբոքում եւ ցաւ պատճառելով:

Զգելու է, որ եղունգները քիչ մը երկարին եւ ապա կտրելու է զանոնք ուղիղ գիծով մը եւ ոչ թէ կորաձեւ կերպով: Անուղղայ եղունգները պէտք է փճացնել՝ արմատախիլ ընելով զանոնք:

Ոտքերուն քրտինքին մասին ասկէ առաջ արտայայտուած ենք: Քրտինքը ներելի է, բայց ոտքերուն հոտիլը աններելի է եւ յաճախ այպանելի:

Մոռնալու չէ ոտքերուն մաքրութեանը հոգ տանելու գործողութիւնը, որ կը կատարուի քիչ օճառով ու ջուրով, որ ամէնուն համար մատչելի է:

ԹՈՔԱԽՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ԽՐԱՏՆԵՐ

1·— Թոքախտը յաճախ բուժելի է, մի՛ յուսահատիր, բժիշկին պատուէրներուն հնազանդիր:

2·— Կարելի եղածին չափ բացօթեայ տեղեր գտնուիր:

3·— Եթէ բացօթեայ տեղեր գործելու կամ գտնուելու պատեհութիւն չունիս, պատուհանդ կամ դուռդ բաց եւ տաներկու

անգամ խորունկ շնչառութիւն կատարէ․ օրը 5–6 անգամ կրկնէ այս գործողութիւնը։

4․— *Զգուշացի՛ր փոշիէն, փոշոտ վայրերէ եւ փոշոտ գործէ։*

5․— *Ցոգնեցուցիչ գործերէ հեռու կեցի՛ր։*

6․— *Սիրէ՛ արեւն ու անոր կիզիչ ճառագայթները եւ աշխատի՛ր արեւուն տակը մնալ երկար ատեն։*

7․— *Մաքուր եւ օդասուն սենեակի մը մէջ ապրի՛ր եւ քնացի՛ր։ Պատուհաններդ միշտ բաց պահէ։*

8․— *Կանուխ քնացի՛ր։*

9․— *Զգուշացի՛ր խռնուած վայրերէ, թատրոններէ, սըրճարաններէ եւ հաւաքատեղիներէ։*

10․— *Ուտելիքդ պարզ եւ սննդարար թող ըլլան․ գլխաւոր բաներ կեր եւ մէկ անգամէն ստամոքսդ մի ծանրաբեռներ։ Կաթ, մածուն, հաւկիթ, խորոված, մաքարոնի, օթմիլ, հաց, բրինձ, կարագ, սեր եւ բանջարեղէններ լաւագոյն սնունդը կը կազմեն։*

11․— *Առտուն կանուխ անկողնէն չելած եւ իրիկունը քնանալէ առաջ տաքուկ բան մը խմէ։*

12․— *Դրամդ կերակուրի եւ ձկան իւղի համար ծախսէ, եւ առանց բժշկական խորհուրդ հարցնելու* փէթընթ *դեղերէ զգուշացի՛ր։*

13․— *Ամէն բան բուժելու յաւակնութիւնը ունեցանող կէս բժշկական աղանդներէ հեռու կեցի՛ր․ վերջը կը զղջաս։*

14․— *Շատ ծխելէ եւ գինեմոլութենէ զգուշացի՛ր։*

15․— *Մաքրութեանդ լաւ հոգ տար․ առօրեայ բաղնիքէ վերջ մարմինդ լաւ չորցուր եւ հագի՛ր տաքուկ եւ քրտինք քաշող շորեր․ զգուշացի՛ր պաղառութենէ։*

16․— *Թոքերէդ ելած խուխը (պալղամ) մի կլլեր եւ ոչ ալ գետինները թքեր, այլ թղթէ թաշկինակներու մէջ թքէ՛ր եւ ապա այրէ զանոնք։ Որովհետեւ խուխը կը պարունակէ թոքախտի մանրէներ․ երբ խուխը չորնայ եւ փոշիի վերածուի, այդ մանրէները կարող են վարակել ուրիշները։*

17․— *Հազացած ատենդ բերանդ թաշկինակով գոցէ։*

18․— *Առանձին պառկի՛ր, զաւակներդ մի՛ համբուրեր։*

19․— *Գաւաթդ, ուտելիքի ամաններդ, դգալդ եւն․ զատէ եւ միշտ եռացուր՝ գործածելէ վերջ։*

20․— *Ձգեստներդ լուալէ առաջ կէս ժամ եռացուր։*

11․— *Եթէ ամուսնացած ես, աշխատի՛ր զաւակներ չունենալ։ Իրաւ է որ թոքախտը ժառանգական չէ, բայց թոքախտաւոր ծնողներէ սերած մանուկներ ենթակայ են թոքախտի։*

22․— *Եթէ ամուրի ես, ամուսնութեան գաղափարէ հեռու կեցի՛ր, մինչեւ որ բժշկական արտօնութիւն չստանաս։*

23․— *Ամուսնութենէ վերջը չափաւոր եւ ժուժկալ եղի՛ր։*

24․— *Ապաքինելու եւ բուժուելու յոյսով լաւագոյնդ մի՛ խընայեր։*

ՏՕՆ ԵՒ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ

Թհէնքսկիվինկի *տօնը անցաւ․ շուտով պիտի գան Ծնունդի եւ Ամանորի տօնախմբութիւնները։*

Մարդիկ զարմանալի հոգեբանութիւն ունին։ Տօնի օրերուն կը մոռնան հնազանդիլ բնութեան անյեղլի եւ անդրդուելի օրէնքներուն եւ չարաչար կը տուժեն։ Շատակերութիւնը տօնախմբութեան անէծքն է։ Բժիշկները կը պնդեն, թէ տօներու վաղորդայնին հիւանդանոցները կը լեցուին կուրաղեստապէ (էփփէնտիսայթիս) եւ մաղձափամբուշտատապէ տառապողներով։

Բնութեան վրէժն է այդ...

Զափազանցութիւնը ոեւէ մարդի մէջ գէշ բան է։ Տօնի օրերուն զգուշանալու է չափազանցութիւններէ եւ մանաւանդ շատակերութենէ։

Մուհամմէտ պատուիրած է Ռամազանի *ծոմապահութիւնը, որ զուրկ չէ առողջաբանական հիմունքէ։ Սակայն, Եգիպտացի միւսլիմանները այդ օրերուն մէջ գիշերները այնքան շատ չափազանցութիւններ կը գործեն եւ այնքան շատ կ՚ուտեն, որ հիւանդութիւնները շուտով կուգան ապաշխարանքի հրաւիրելու համար զանոնք։*

Քէյֆը *լաւ բան է․ բայց ամէն բան չափով ըլլալու է...*

ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գրեթէ ամէն կրօնքի մէջ քիչ ու շատ առողջաբանական պատուիրաններ գոյութիւն ունին: Սակայն Մահմետականութիւնը, կրօններուն էն նորը, որդեգրած է շատ մը առողջաբանական վարդապետութիւններ որոնց վրայ ակնարկ մը նետել կ'արժէ:

Մուհամմէտ, իր շատ մը ճամբորդութիւններու ընթացքին Քրիստոնեաներու եւ Իսրայէլացիներու հետ շփում ստեղծելով որդեգրեց կարգ մը սովորութիւններ, ներմուծելով զանոնք իր հնարած նոր կրօնքին մէջ:

Տեղ տեղ մոլորած է, սակայն Մուհամմէտ: Վերլուծենք Մահմետականութեան առողջաբանութիւնը:

Նամազը, մահմետականին աղօթքը, որ օրը հինգ անգամ կը կատարուի, հիանալի մարմնամարզ մըն է: Երեւակայեցէք... առաւօտուն կանուխ, արեւածագէն առաջ արթննալ եւ լուացուելէ վերջ աղօթքի կենալ, ծռիլ ու շտկուիլ, ըսէք, չի՞ զօրացներ մարդը, չի՞ թօթափեր առտուան թմրութիւնը:

Հապա կէսօրին աղօթքը... Մահմետականը կը ձգէ իր գործը եւ պահ մը կը կազդուրուի իր աղօթքով: Յետմիջօրէի եւ իրիկուայ աղօթքները նոյնքան օգտակար են իբր մարմնամարզի եւ կազդուրումի պահեր: Քնանալէ առաջ եղած նամազը շատ պիտանի արարողութիւն մըն է: Մարսողութիւնը կը դիւրացնէ եւ քունի կը պատրաստէ անհատը:

Լուացուելու (Ապտէսթ) սովորութիւնը կազդուրիչ է եւ սեռային գրգռիչ:

Սեռային յարաբերութենէ վերջ մահմետականը ինքզինք ապականուած (մուրտար) կը զգայ եւ, մինչեւ որ ամբողջ մարմինովը չլուացուի, աղօթքի մասնակցելու իրաւունքէն զրկուած է: Այս կացութեան տաճիկները «համամճը» անունը կուտան, այսինքն՝ բաղնիքան, որ մաքրութեան եւ լոգանքի լաւ պատրուակ մըն է:

Ծոմապահութիւնը, որ տարին անգամ մը կը պատահի, կը տեւէ ամիս մը եւ կը վերջանայ Րամազանի տօնակատարութիւնով: Ծոմապահութիւնը առողջաբանականէ աւելի հոգեբանական արժէք ունի: Ծոմապահը իր կամքին վրայ կ'իշխէ եւ ցերեկ ատեն կը հրաժարի ուտելէ, խմելէ եւ ծխելէ, — բան մը, որ շատ

կարեւոր է կամքի մարզանքին եւ դաստիարակութեան տեսակէտով:

Գալով Թլփատութեան, անոր կարեւորութիւնը անժխտելի է վեներական ախտերէ զերծ մնալու եւ մաքրութեան տեսակէտէն: Բժշկականօրէն հաստատուած փաստ է, թէ թլփատուած անձ մը նուազ ենթակայ է փրանկախտի եւ ջերմամիզութեան: Որովհետեւ արանդամի գլուխը պահող գդակը մանրէներու ժամադրավայրը կը դառնայ դիւրաւ:

Տաք երկիրներու ժողովրդին համար թլփատութիւնը մաքրութեան եւ մորթային բորբոքումներէ զերծ մնալու տեսակէտէն օրհնութիւն մըն է: Իցիւ թէ այս սովորութիւնը ընդհանրանար ամբողջ կրօնապատկաններու քով:

Ուխտագնացութիւնը սակայն, մանաւանդ մահմետականներու Մէքքէ եւ Մէտինէ ուղեւորութիւնը չարեաց աղբիւր մը եղած է քօլէրայի եւ թիֆոյի պէս համաճարակներու տարածման տեսակէտէն:

Ուխտագնացութիւնը, միւս կողմէ, օդափոխութեան եւ տեսակ մը վազանցի տեսակէտով օգտակար է՝ մարդուն տաղտկալի կեանքին մէջ պէսպիսութիւն եւ նորութիւն ներմուծելով:

Մահմետականութեան աւագ նահապետը Մուհամմէտ ասկէ դարեր առաջ կարծես թէ մանրէներու հոտն առած էր, երբ ան կ'ըսէ Ղուրանի միջոցաւ «Կերուխումէ առաջ ձեռքերնիդ լուացէք, հըլլայ որ աչքին անտեսանելի կենդանիներ ձեզի վնասեն»:

Այս հաշւով առաջին մանրէաբանը Մուհամմէտը ինքն է: Կ'արժէ որ աշխարհի մանրէաբանները կոթողով մը կամ յուշարձանով մը անմահացնեն իրենց նախարարապետին անունը քրիստոնէադաւան երկիրներու մէջ:

Բաղձալի է, որ քրիստոնեայ ազգեր ընդգրկեն մահմետականութեան մեզի ցոյց տուած առողջաբանական վարդապետութիւնները: Նոր Քրիստոս մը անտարակոյս պիտի որդեգրէր զանոնք:

Ահա՛ կապը առողջաբանութեան եւ մահմետականութեան միջեւ:

Սակայն, ցաւալի է, որ Մահմետականութեան ուղղափառութիւնը թաղուած կ'երեւի: Վկայ Քէմալիստանը, ուր մանուկներու ութսուն առ հարիւրը կը մեռնին եղեր հակառողջապահական

պայմաններու մէջ։ Մեր կարծիքով, պատերազմի օրերուն հոն մեծածաւալ կերպով տարածուած Ֆրանկախտն ալ պզտիկ դեր չի խաղար մեր յաւիտենական ոսոխներուն կոտորման մէջ։

ԱՄԱԹԷՕՐ «ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ»

Չկայ արհեստ մը որ բժշկութեան չափ սիրողներ (ամաթէօրներ) ունենայ։ Չէ՞ք հաւատար այս եզրակացութեան... Հետեւեցէք ինծի։

Ահա՛ սրճարան մը, մարդիկ նստած են աթոռներու վրայ, սեղանին շուրջ։ Մէկը կը սկսի պատմել իր ախտանիշերը. գլխացաւ, մէջքի ցաւ, ստամոքսի խանգարում եւն.։ Ու չորս կողմէն ասպարէզ կ'իջնեն ինքնակոչ բժիշկները, ըսենք ամաթէօրները։ Ամէն մէկը կը ճառէ իր փորձառութենէն եւ իր դարմանումներուն տուած հրաշալի արդիւնքէն. եւ ի՜նչպիսի համոզիչ շեշտով, ի՜նչպիսի հռետորական շարժուձեւերով։ Խնդալ թէ լալ...

Բժիշկները իրենց հսկայ գիտական պաշարով, գործիքներով եւ փորձառութիւնով երբեմն անկարող կ'ըլլան հիւանդութիւնը երեւան բերել, ախտանիշերը բացատրել եւ ճշմարիտ ախտաճանաչութիւնը կատարել։ Ապա, ուրեմն, ի՜նչպէս հաւատալ որ ամաթէօրները իրենց կարճ ու ոչ գիտական փորձառութեամբը կրնան ախտաճանաչութիւն ընել։

Տարօրինակ է մարդկային բնաւորութիւնը։ Դժուար է գտնել մարդ մը որ իր 100 Ֆրանք արժող ժամացոյցը սիրողի մը յանձնէ շինելու համար։ Բայց անդին՝ նոյն մարդը ամենայն երկիւղածութեամբ եւ ջերմեռանդութեամբ պիտի հպատակի սիրող բժիշկի մը յանձնարարութիւնները գործադրել լուլլ, իր Թանկագին մարմնոյն դարմանումին համար։

Ես տեսեր եմ մարդիկ որոնք իրենց պալարներուն համար բժիշկին Թելադրած գործողութիւնը (դանակով) մերժելէ վերջ սիրով ընդառաջ գնացած են հայրենակցի մը (փորձառու?) յանձնարարած պաստրմայի չամանին, կամ եփած սոխին եւ կամ օճառ ու կաթով շինուած սպեղանիին։

Ես հանդիպեր եմ Ֆրանկախտաւորներու որոնք փախելով բժիշկին Թելադրած 606-էն, սնդիկի եւ պիզմութի ներարկում-

ներէն, ծնկաչոք աղաչած են ամաթէօրի մը, որ իրենց սնդիկի «Թիւթսիւ» շոգիացում տայ, շատ հեղ վրայ տալով իրենց ակռաները եւ երիկամունքները մինչեւ անգամ իրենց կեանքը։

Ինչո՞ւ արդեօք... Նասրէտտին Հօճան անգամ պիտի չկրնար պատասխանել այս փարանոզ ինչու-ին։

Աւելին կայ։

Դեռ շաբաթ մը առաջ ալեւոր հայրենակից մը քովս եկաւ եւ ինծի աւետեց այն լուրը թէ ինք քանսէրի բալասանը գտած է եւ բուժած է երեք հոգի որոնք քանսէրէ կը տառապէին։

Կարճ հարցաքննութիւն մը երեւան բերաւ թէ խեղճ «ամաթէօրը» քանսէրին ինչ ըլլալը չէր գիտեր եւ լսեցէք, իր դարմանուածները 8–10 տարեկան երեխաներ են եղեր։ Մինչդեռ քանսէրը յառաջացած տարիքի յատուկ ախտ մըն է, զոր արդիական բժշկութիւնը դարմանել չի գիտեր։

Իրաւ է որ ժողովրդական դարմանումներէն ոմանց մէջ գիտական հիմք կայ, բայց անոնցմէ շատ շատերը «ամփիրիք», ոչ գիտական են եւ պառաւական առասպելներ։

Մեծ թիւ մը կը կազմեն այս նախապաշարեալ ամաթէօրներուն զոհերը որոնք գառնուկի հլութեամբ հետեւած են անոնց թելադրութիւններուն։ Ցաւալի է այս իրողութիւնը։

Եւ գիտէ՞ք թէ ինչ է անոնց ապաւինած փաստը... Մի՞թէ բժիշկները սխալ չեն գործեր...։

Այո՛ բժիշկները սխալներ կը գործեն. բայց ի՞նչ է անոնց եւ ամաթէօրներուն գործած սխալներուն համեմատութիւնը... Հոս է բուն հարցը։

Քաղաքակրթութեան յատուկ բան մըն է, գործի բաժանումը։ Ներկայ լուսաւոր դարը մասնագիտութեան դարն է։ Թող ամէն մարդ իր մասնագիտութեան հետեւի, թող ամէն անհատ իր գիտցած գործին խառնուի, եւ այն ատեն միայն մենք կը քալենք դէպի կատարելութիւն, որ մարդկութեան նշանաբանն է։

Ամաթէօրնե՛ր, ձգեցէք հիւանդները բժիշկներուն որոնց ուղեղին մէջ խճողուած է քսան դարերու ժառանգը,— արդիական գիտական բժշկութիւնը որ հրաշքներ կը գործէ այսօր ու պիտի գործէ վաղը։

«Կայսեր պատկանողը կայսեր տուէք, եւ Աստուծոյ պատկանողը Աստուծոյ»։

ԵԹԷ ԵՍ ՀԻՒԱՆԴ ՄԸ ԸԼԼԱՅԻ

Առողջ երիտասարդ մըն եմ։ Պատանեկութեանս շրջանէն ի վեր հիւանդացած չեմ։ Մանկութեանս օրերուն երբ կը հիւանդանայի ծնողքս կը հոգային ինծի իրենց բժիշկին ձեռքով։ Այժմ հեռու կ՚ապրիմ ծնողներէս, օտար հորիզոններու տակ։ Յետ այսու ես պէտք է որ ըլլամ իմ ղեկավարս։ Շուրջս ապրող մարդիկ աղէին անդէն կը տառապին այլազան հիւանդութիւններով։ Օր մը կարգը ինծի պիտի գայ որովհետեւ անկարելի է առանց հիւանդութեան ապրիլ։ Կեանքը միշտ ունեցած է իր ելեւէջը, եւ պիտի ունենայ։ Ուրեմն պէտք է պատրաստուիլ, հիւանդութեան ատեն լաւագոյն ուղին ընտրելու համար։

Բժիշկ մը չեմ, հետեւաբար հիւանդութիւններու մասին կատարեալ տեղեկութիւն չեմ կրնար ունենալ։ Բայց պէտք է հետաքրքրուիմ ու կարդամ բժշկա–առողջապահական գրքեր ու պարբերաթերթեր՝ գաղափար մը կազմելու համար զանազան հիւանդութիւններու մասին։ Դեռ հիւանդ չեղած պէտք է որ ընտրեմ իմ անձնական բժիշկս։

Ընտրութեանս ատեն պիտի չխաբուիմ ասոր անոր գովեստներէն կամ անուանարկումներէն։ Որովհետեւ գովեստն ու անուանարկումը կրնան որոշ չարժաւիթներու արդիւնք ըլլալ։ Պիտի ընդունիմ այնպիսի բժիշկ մը որ լաւ պատրաստուած ըլլայ եւ նուիրուած ըլլայ իր արհեստին։ Լաւ պատրաստուած եւ նուիրուած բժիշկը ուղղամիտ է եւ ազնիւ։ Ան պիտի ընէ իր լաւագոյնը եւ երբ դժուար կացութեան մատնուի չպիտի վարանի իր վարպետները խորհրդակցութեան հրաւիրել։

Առաջին առթիւ, ընտրած բժիշկիս հետ ժամադրութիւն մը պիտի ընեմ որպէս զի առողջ եղած ատենս ինծի լաւ քննութեան մը բովէն անցնէ իմ ֆիզիքական կացութեանս տեղեակ ըլլալու համար։ Այս առթիւ մտերմական խօսակցութիւն մըն ալ պիտի ունենամ իր հետ եւ բնական կեանքի մէջ պատահելիք դժուարութիւններու մասին իրմէ տեղեկութիւն պիտի պահանջեմ։

Ալ գործս դիւրացած է. որովհետեւ այս անդրանիկ քննութեան ատեն բժիշկիս մասին լաւ գաղափար կազմած եմ։ Վստահ եմ որ ան պիտի կրնայ զիս դարմանել հիւանդութեան պարագային։

Խօսակցութիւններու ատեն չպիտի թողում որ ուէւ բժիշկի մասին բամբասանք ըլլայ։ Որովհետեւ բժիշկը մարդկային է եւ կատարեալ չի կրնար ըլլալ։ Ան կրնայ թերութիւններ ունենալ։ Եթէ ես ուէւ թերութիւն նշմարեմ բժիշկիս վրայ, փոխանակ զայն բամբասելու ուղղակի իրեն պիտի գրեմ դիտողութիւններս։ Վստահ եմ որ բժիշկս գոհ պիտի մնայ եւ պիտի ջանայ ուղղել թերութիւնները։

Երբ հիւանդանամ առաջին գործս պիտի ըլլայ բժիշկիս դիմել։ Փոխանակ անպատասխանատու անհատներէ խորհուրդ հայցելու, փոխանակ պառաւական դարմանումներու հետմուտ ըլլալու, ուղղակի բժիշկիս խնամքին պիտի յանձնուիմ ու անսամ անոր պատուէրներուն եւ պիտի գործադրեմ անոր յայտնած դարմանումները։

Երբ լաւանամ, անձամբ կամ նամակով անոր շնորհակալութիւն պիտի յայտնեմ իր կատարած գործին համար։ Որովհետեւ ան իրաւունք ունի երախտագիտութեան այս ժեստին որ իր տըխուր ժամերը պիտի լուսաւորէ։

Պիտի չմոռնամ կարողութեանս չափով զայն վարձատրել լիուլի եւ առանց յապաղումի։

Եթէ բժիշկիս պահանջած գումարը իմ տնտեսական կարողութենէս աւելի է, առանց տրտնջալու եւ զայն չէրչի, խանութպան եւ կծծի ու դրամասէր կոչելու պիտի դիմեմ անոր եւ իմ անձնական կարողութեանս մասին իրեն տեղեկութիւններ պիտի տամ։ Յուսով եմ որ այն ատեն ինծի գոհացում պիտի տայ։ Որովհետեւ ազնիւ դիտութեան մը տէրն է ու ազնիւ սիրտ ունի։

Երբ ուրիշ առթիւ բժիշկի պէտք ունենամ, կրկին անոր պիտի դիմեմ եւ եթէ ան զբաղած է, քիչ մը պիտի համբերեմ։ Որովհետեւ վստահ եմ որ ան ինձմէ զատ ուրիշ հիւանդներ ալ ունի

Տարին առնուազն մէկ անգամ բժիշկիս պիտի դիմեմ առողջութեանս մասին գաղափար մը ունենալու համար։ Որովհետեւ ան իմ մարմինիս վարպետն է. ան կրնայ իր սուր աչքերով իմ չտեսած տկարութիւններս նշմարել եւ ժամանակին անոնց առաջքն առնել։

Բժիշկս մարդկային է եւ երբեմն կրնայ անգիտակցաբար սըխալներ գործել։ Այդպիսի պարագաներուն ներողամիտ պիտի ըլլամ եւ իրեն պատեհութիւն տամ որպէս զի դարմանէ իր սխալը։

Աշխարհի մէջ ամենամեծ բժիշկներն անգամ սխալներ գործելու ենթակայ են։ Որովհետեւ բժշկութիւնը կատարելագործուած գիտութիւն մը չէ տակաւին։

Ես վստահ եմ որ, եթէ ամէն մարդ իր բժիշկին այս ակնոցով նայի, այն ատեն բժիշկին եւ հիւանդին միջեւ ծագելիք շատ մը անախորժ դժուարութիւններուն առջեւը առնուած կ՚ըլլայ։

Ես եւ իմ բժիշկս բարեկամներ պիտի ըլլանք եւ կեանքի խոչընդոտներու վրայէն պիտի քալենք դէպի կատարելութիւն։

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ

— Ինչո՞ւ Ամերիկահայ բժիշկներուն մէջ չկան անուանի մասնագէտներ, մինչդեռ Պոլսոյ մէջ հայ բժիշկները մեծ համբաւ կը վայելէին,— կը հարցնէր ինծի մտերիմներէս մէկը մտերմիկ խօսակցութեան մը պահուն։

= Թէ՛ շիտակ է եւ թէ՛ սխալ է այդ ձեր կարծիքը,— պատասխանեցի խօսակցիս եւ Պոսթընի մէջ գլխի վիրաբուժութեան մէջ համբաւ ունեցող Գազանճեանի եւ Շիքակոյի կողմերը գտնուող Հէճինեանի անունները իբր օրինակ յիշելով՝ ուզեցի բարձրացնել Ամերիկահայ բժիշկներուն վարկը։

Դժբախտաբար, կիսովի կերպով ճշմարտութիւն էր մեր խօսակցին կարծիքը։ Պոլսոյ պէս վայրի մը մէջ Սուլթաններուն եւ փաշաներուն բժիշկները հայեր էին, իսկ հոս տմար տգէտն իսկ երբեմն կ՚արհամարհէ հայ բժիշկը ու կը խնկարկէ օտարազգի ոեւէ բժիշկի խորանին առջեւ ծունկ չոքած։ Ինչո՞ւ արդեօք։

Ամերիկա հաստատուելէս ի վեր հետազօտութեանս առարկան ըրած եմ այս խնդիրը եւ ուզած եմ հասկնալ, թէ ի՞նչ է պատճառը, որ Ամերիկահայ բժիշկը պէտք եղածին չափ դիրք չէ կրցած շինել։

Հակառակ անոր որ ստոյգ վիճակագրութիւն չունիմ, հասած եմ կարգ մը եզրակացութիւններու զորս կ՚ուզեմ գրի առնել։

Մօտ երկու հարիւր հայ բժիշկներ կան ներկայիս Ամերիկայի մէջ (Մ. Նահանգներ)։ Ասոնցմէ մէկ երրորդը արտասահման ուսանած և վերջերս հոս գաղթած է. մնացեալ երկու երրորդը Ամերիկեան բժշկական դպրոցներէն շրջանաւարտ են։ Ասոնք Ա. Բ.

եւ Գ. կարգի բժշկական դպրոցներէ շրջանաւարտ են եւ շատ քիչ բացառութեամբ գրեթէ բոլորն ալ լաւ պատրաստուած են բժշկական ճիւղին մէջ։

Վերջերս ներգաղթող հայ բժիշկները առհասարակ հայաշատ գաղութներու մէջ հաստատուած են, իսկ Ամերիկեան դպրոցներէն շրջանաւարտ եղողները դարձեալ հայաշատ գաղութներու մէջ մնացած են, եւ միայն անոնցմէ փոքր տոկոս մըն է որ ցրուած է բոլոր նահանգները։

Ամերիկեան շրջանակներու մէջ աշխատող հայ բժիշկներու մէջ համեմատաբար աւելի շատ են քիչ շատ դիրք շինողները քան թէ հայկական շրջանակներու մէջ աշխատողները։

Հայկական շրջանակներու մէջ գործող հայ բժիշկները խմբուած են Պոսթըն, Նիւ Եորք, Ֆիլատէլֆիա, Տիթրոյթ եւ Ֆրէզնօ։ Հայաշատ քաղաքներէն Փրավիտէնսի եւ Ուստըրի մէջ ալ կարեւոր թիւով հայ բժիշկներ կան։ Այս կեդրոններու մէջ գործող հայ բժիշկներէն գրեթէ բոլորին ալ կեանքը եւ գործը միօրինակ է։ Անոնք ընդհանուր բժիշկներ են, թէ՛ վիրաբոյժ, թէ՛ բժիշկ, թէ մանկաբարձ, մէկ խօսքով ամէն ցաւի դարմանող։

Այս վիճակին մէջ գործող բժիշկները ստիպուած են մեծ շառաւիղով իրարմէ հեռու վայրերու մէջ ցրուած հայութեան պահանջներուն գոհացում տալ չնչին վարձատրութիւնով։

Արդի՞ւնքը։ Օրական մի քանի այցելութիւն եւ ութը տասը տոլար գումար մը, որ հազիւ կ՚ապրեցնէ։

Այսքան ընդարձակ դաշտի մէջ գործող խեղճ հայ բժիշկը ոչ ժամանակ կ՚ունենայ ինքնազարգացումի զարկ տալու եւ ոչ ալ մասնագիտութեան հետեւելու։ Կ՚անցնին տարիներ եւ յոգնած ու խոնջած բժիշկին քով կը մեռնի յառաջդիմութեան եռանդն ու աւիւնը եւ կը մնայ հոն ուր որ էր առաջ։

Ասոր վրայ աւելցուցէք հայ հարուստ եւ միջակ դասակարգին անտարբերութիւնը հայ բժիշկին հանդէպ, աւելցուցէք նաեւ հայ բժիշկներու անկազմակերպ վիճակը, հայ տգէտին ու գիտունին չար ու վիրաւորիչ լեզուն, հայ հիւանդանոցներու չգոյութիւնը։ Եւ ահաւասիկ պատկերը կը լրանայ։

* * *

Ընթերցողները պիտի ըսեն, թէ ուրեմն ինչո՞ւ հայ բժիշկները Ամերիկեան շրջանակներու մէջ չեն հաստատուիր։ Ու ին-

չո՞ւ մասնագիտութեան չեն հետեւիր, ինչո՞ւ մեծ համբաւ չեն չիներ եւն. եւն.:

Շատ բարի, նայինք, թէ կարելի՞ է: Նորաւարտ հայ բժիշկ մը Ամերիկեան շրջանակին մէջ ապրելու չափ բան մը շահելու համար առնուազն հինգ տարի պէտք է տոկայ: Ի՞նչպէս ան կրնայ գոցել իր ծախքերը հինգ տարուան ընթացքին: Ո՞վ ուղած է երկու սէնթ փոխ դրամ տալ յառաջդիմելու տենչացող հայ բժիշկին: Ի՞նչ ընէ նորաւարտ կամ երիտասարդ բժիշկը, որ ըստիպուած է ժամերով ճամբորդել եւ 2–3 տոլար գրպանելով եւ երբեմն ալ կծու ակնարկներուն խուլ ականջ ձեւանալով վերադառնալ իր աղքատիկ գրասենեակը եւ սպասել ուրիշ այցելութեան մը՝ սրտատրոփ:

Տարեկան 4–5 հազար տոլար շահող եւ գրեթէ նոյնքան ծախսող հայ բժիշկը ի՞նչպէս կրնայ դրամ աւելցնել եւ մասնագիտութեան հետեւիլ: Որովհետեւ ոեւէ մասնագիտութիւն, ճշմարիտ մասնագիտութիւն, լիուլի իւրացնելու համար ժամանակ եւ կարողութիւն եւ դրամ հարկաւոր է:

Հակառակ այսքան դժուարութիւններուն սակայն կան մասնագիտութեան հետեւող հայ բժիշկներ, որոնց գանգատին ականջ դնենք:

Անոնցմէ ոմանք իրենց գրաւած դիրքին համաձայն չեն գնահատուիր հայ հիւանդի կողմանէ: Ոմանք հայ բժիշկներու գործակցութիւնը չեն կրցած ապահովել զանազան պատճառներով: Ուրիշներ իրենց ճիւղէն պէտք եղածին չափով եկամուտ չեն կրնար ապահովել եւ կը ստիպուին ուրիշ ճիւղերու խառնուիլ ու հետզհետէ կը նահանջեն դէպի իրենց նախկին դիրքը, այսինքն՝ ընդհանուր բժշկութիւն:

Ուրեմն՝ հայ բժիշկին անյաջողութեան եւ յետամնացութեան պատճառները այլազան են:

Պէտք է դարմանել այս կացութիւնը: Հայ բժիշկը պէտք է կազմակերպուի եւ իր ապագային մասին մտմտայ: Հայ ժողովուրդը պէտք է քաջալերէ հայ բժիշկը եւ վարձատրէ զայն լիուլի: Հայ անհատը եւ հայ բժիշկը իրարու հետ պէտք է համագործակցին, եւ վստահաբար արդիւնքը երկուքին համար ալ գոհացուցիչ պիտի ըլլայ:

Ամերիկեան շրջանակներու մէջ քիչ շատ դիրք ու համբաւ

ունեցող հայազգի բժիշկները հայ շրջանակի մէջ գործող հայ բժիշկներուն հետ պէտք է որ կապ հաստատեն եւ օգնեն անոնց ի պահանջել հարկին: Ու ամենէն կարեւորը, Ամերիկահայ բժիշկները կազմակերպուելով պէտք է որ իրենց գոյութիւնը, հմտութիւնը եւ կորողութիւնը զգալի ընեն, հայ ժողովուրդին իրենց հրատարակութիւններով, իրենց յօդուածներով, իրենց դասախօսութիւններով ու իրենց կեանքով եւ գործքով:

Եւ երբ Ամերիկահայ գաղութը Ամերիկահայ բժիշկին մօտ տեսնէ կարողութիւն, հմտութիւն, յառաջդիմելու եռանդ, իր պաշտօնակցին հանդէպ յարգանք ու մեծարանք, վստահաբար իր բաժինը չպիտի զլանայ հայ բժիշկին բարձրացման վեհ գործին մէջ:

Եւ այսպէս հայ բժիշկը հայ հիւանդին ցաւին դարման պիտի կրնայ գտնել եւ հայ հիւանդը իր բժիշկէն անդին անպատճառ օտարազգի ըսփէշըլիսթին դէմ իր մարմաջէն չպիտի տառապի:

ԱՆԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ

Ֆրանսայի անունը ելած է որպէս անբարոյական երկիր: Սակայն, Ամերիկան՝ հակառակ հանրատուներու (պաշտօնական) չգոյութեան, Ֆրանսայէն ետ չի մնար: Փրկութեան Բանակի (Սէլվէյշըն Արմի) հրատարակած վիճակագրութիւնները յիրաւի սարսափազդու են: Ըստ այդ վիճակագրութեան՝ Փրկութեան Բանակին պահած 16 մայրանոցներուն մէջ ոչ–ամուսնացեալ, այսինքն՝ օրիորդ մայրերուն 42%–ը կը կազմեն 11–16 տարեկան դպրոցական աղջիկները:

Այս դժբախտ մայրերուն ըրած պատմութիւններէն կը հասկցուի թէ անոնց դժբախտութեան գլխաւոր պատճառն է անծանօթներու հետ ինքնաշարժով պտոյտի երթալը: Կ՚երեւի, թէ Փարիզի Մօնմարթրի հանրատուներէն աւելի գործ կը տեսնեն ինքնաշարժերը Ամերիկայի մէջ:

Հայ ծնողներուն համար կարեւոր է այս վիճակագրութիւնը: Հայ ծնողներ, որոնք նորահաս աղջիկներու տէր են, պէտք է որ մի քիչ մտմտան ու որոճան ջանալով նախզգուշացնել իրենց հոգեհատորները:

Հայ աղջիկներ, զգուշացէ՛ք անծանօթներու հետ ինքնաշարժով պտոյտ (րայտ) առնելէ:

Գործարաններու մէջ աշխատող օրիորդներն ալ զերծ չեն փորձութենէ:

ՍԽԱԼ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

Հետեւեալ հարցումները քաղած եմ ինծի եկած նամակներէն, որոնք կուգան «Հայրենիք»ի ընթերցողներէն:

1․— Իրա՞ւ է թէ կապուտիկ հազը մանուկներու թոքերը աւելի կը զօրացնէ:

Ընդհակառակը՝ կապուտիկ հազէ ապաքինող մանուկներ ցնցղատապ (Պրօնքայթիս) եւ երբեմն ալ թոքատապի ու թոքախտի աւելի շատ ենթակայ կ՚ըլլան: Կապուտիկ հազը դարմանելի է պատուաստի ներարկումով, Բ—ճառագայթներով եւ ելեքտրական լամպարով:

2․— Մանուկներու հազին համար դարման կա՞յ:

Հազը ախտանիշ մըն է․ պէտք է պատճառը որոնել: Մանուկներուն հազին պատճառները բազմաթիւ են: Կոկորդատապը, ցնցղատապը, թոքախտը, խոշորցած եւ ախտաւոր նշագեղձերը (թանսըլ) աւելորդ միսերը, ականջի ցաւը եւ ռնգափողերու վրայ կուտակուած խոլերը հազ կը պատճառեն:

Ուրեմն ի՞նչպէս կ՚ակնկալէք, որ մանուկին հազը դադրի մեծ մամային եփած անանուխի ջուրէն կամ մանկան խմցուած եղ ու մեղրէն:

Հազին պատճառը գտիր եւ դարմանումը կը դիւրանայ: Հազի համար ծախուող գոյնզգոյն շուրուպները ստամոքսը աւրելէ զատ եւ դեղագործներուն քսակը պարարտացնելէ զատ գործ չեն տեսներ:

3․— Մանուկները թոքախտ կ՚ունենա՞ն:

Այո, թոքախտ կ՚ունենան մանուկները: Սակայն, հիւծախտը աւելի շատ կը սիրէ մանուկներուն աղիքներուն, փորամաշկին, ոսկորներուն եւ աւշային գեղձերուն մէջ բոյն դնել: Մանուկներու հիւծախտին գլխաւոր աղբիւրն է վարակուած կովու կաթը: Կովի կաթով սնանող մանուկներու ծնողքը պարտական

է հն մաքուր կաթէն գնել: Կասկածելի պարագաներուն կովի կաթը եռացնելու է մանրէները սպաննելու համար:

4․— Կարմիր տենդով հիւանդը (Սքարլէթ ֆիվըր) քանի՞ օր կղզիացման ենթարկուելու է:

Բսան ութը օր․ եթէ երբեք ուրիշ բարդութիւններ, ինչպէս հոսող ականջներ, ճպռոտած աչքեր եւայլն տեղի չունենան:

5․— Ես գիտեմ, թէ հարսանիթը 3–4 անգամ կը կրկնուի․ ինչո՞ւ դուք հակառակը կը պնդէք:

Հարսանիթը, խակկանը, ընդհանրապէս մէկ անգամ կը պատահի: Մեր մամիկները մորթի բոլոր կարմրութիւնները հարսանիթ կը կոչեն: Գերմանական հարսանիթը պէտք չէ շփոթել կարմիկական հարսանիթին հետ: Ճշմարիտ հարսանիթի առեն կարմրած ու ճպռոտած աչքեր, հարբուխ, հազ, բարձր տաքութիւն եւ մուգ կարմիր բիծեր կուգան ամբողջական պատկերը գծելու:

6․— Թոքախտ ունեցող մը կրնա՞յ ամուսնանալ:

Թոքախտաւոր մը պէտք չէ որ ամուսնանայ․ ամուսնացող թոքախտաւոր կինը պէտք չէ, որ զաւակ ունենայ, իսկ եթէ յղանայ, պէտք չէ ծծցնէ զայն:

7․— Ինչո՞ւ բժիշկները կը մերժեն վիժեցում կատարել, ատոր մէջ ի՞նչ մեղք կայ:

Ցաւալի է որ վիժեցում ընող բժիշկներ կան: Բայց պատուաւոր բժիշկները իրենց անարատ անունը վիժող սաղմներէն հոսող բոսոր արիւնով չեն ներկեր: Վիժեցումը ոճիր է, մարդասպանութիւն է, օրէնքին հակառակ է, բանտարկութիւնով պատժուելիք յանցանք է, վտանգաւոր է եւ կրնայ մահ յառաջ բերել:

8․— Շատ բժիշկներու գացեր եմ, բայց ցաւս չեն հասկցեր:

Այո, կը հաւատամ: Որովհետեւ բժշկութիւնը բոլորովին գիտութիւն չէ․ ան թէ գիտութիւն է, թէ արհեստ է եւ թէ արուեստ:

Երանի այդ երեքը միացնող բժիշկին:

ՆՈՐ ԳԻՒՏԵՐ

Հէքսիլրէզօրսինօլ․— Եօթը տարուայ յամառ աշխատութենէ վերջ, երկու ամերիկացի բժիշկներ յաջողած են կատարելագործել Հէքսիլրէզօրսինօլ անունով դեղը, որ քարպօլիք էսիտէն հինգ

հարիւր անգամ աւելի մանրէասպան ոյժ ունի՝ առանց մարմինը կազմող հիւսկէններուն վնասելու:

Այս նոր դեղը երիկամանց եւ միզափամփուշտի Թարախային բորբոքմանց համար նպաստաւոր արդիւնքներ կուտայ եւ բուժում կ'ապահովէ:

Կը յուսացուի թէ գործողութեան անյարմար երիկամանց բորբոքումներ եւ մանաւանդ անդամալոյծներու յատուկ միզափամփուշտի Թարախային բորբոքումներու համար ամենայարմար դեղը պիտի ըլլայ այս նոր գիւտը: Այս դեղին մէկ նոր լուծոյթը (S. T.) 37 անունով, շատ լաւ հականեխական է:

Նոր շիճուկ մը — սէրօմ.— *Միացեալ Նահանգները, իբր աշխարհի ամենահարուստ տէրութիւնը, շուտով բժշկական Մէքքէ մը պիտի դառնայ շնորհիւ իր առատ դրամին եւ անխոնջ վարպետներուն:*

Ամերիկացի բժիշկներ գտած են նոր շիճուկ մը, որու ներարկումով յաջողած են նապաստակներու եւ ճերմակ մուկերու արգասաւորումը, այսինքն յղութիւնը արգիլել:

Հարիւրաւոր կիներ, որոնք բազմածնութենէ յուսահատած են, դիմած եւ կամաւոր արձանագրուած են՝ այս նոր փորձին ենթարկուելու համար:

Կը յուսանք թէ շուտով այս նոր շիճուկը փորձի բովէն անցնելով օգտակար կը դառնայ եւ որոշ դասակարգի մը անպէտ բազմածնութեան վերջ կը դրուի:

Զենք կարծեր որ Ամերիկեան կառավարութիւնը նման շիճուկի մը ընդհանրացման արտօնութիւն տայ: Բայց երբ բուն Եւճէֆի, *այսինքն ամերիկացի կիները սակաւածին են ու անդին ոչ-բաղձալի օտարները բազմածին, հաւանականօրէն ներքին* ֆօքա *մըն ալ այդ ուղղութեամբ հաստատուի՝ Ամերիկեան ժողովուրդը կազմող տարրերու մէջ հաւասարակշռութիւն հաստատելու մտադրութեամբ:*

Աւելի զաւակներ չունենալու համար իրենց կեանքը վտանգելով ապօրինի միջոցներու դիմողներուն աչքը լո՛յս, այս նոր շիճուկի առթիւ:

Արեան ճնշման դարման.— *Այս անգամ ալ գիւտերու անուշ լուրը Գանատայէն՝ Ինսուլինի հայրենիքէն կուգայ: Արեան ճնշման անբնական բարձրութիւնը, որ շատ մը մահերու եւ անդա-*

մալուծութիւններու գլխաւոր պատճառն է, վերջին տարիներու ընթացքին բժիշկներու ուժեղ յարձակումին ենթարկուած է ու այդ հրէշին ալ հպատակումը մօտալուտ կը թուի:

Գանատացի բժիշկ մը անասուններու լեարդէն պատրաստուած հիւթի մը ներարկումներով յաջողած է արեան ճնշումը յիսուն չափանիշ պակսեցնել եւ շաբաթական մէկ ներարկումով նոյն մակարդակին վրայ պահել:

Փափաքելի է, որ այս գիւտը շուտով ընդհանրանայ եւ մարդիկ քայլ մը եւս շահին երկարակեցութեան համար իրենց մարտընչումին մէջ:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՓՇՈՒՐՆԵՐ

I. Քաղցկեղ (*քէնսըր*).— *Նշանաւոր ռուս բժիշկ մը քաղցկեղ ունեցող հիւսուածքին ջիղերը կտրելով յաջողած է քաղցկեղի աճումը արգիլել եւ զայն բուժումի համար նպաստաւոր ընել: Բնականօրէն այս գործողութիւնը ամէն տեսակ քաղցկեղի համար գործադրելի չէ:*

Միացեալ Նահանգաց մէջ տարեկան 100,000 *հոգի կը մեռնին քաղցկեղէ: Քաղցկեղը այժմ կը դարմանուի Ք ճառագայթներով, ռատիումով եւ վիրաբուժութեամբ: Սակայն ասոնք բոլորն ալ պէտք եղածին չափ բուժիչ չեն:*

Քաղցկեղի իսկական դարմանը գտնող բժիշկը պիտի անմահացնէ իր անունը:

II. Թոքախտ.— *Նորվէկիացի բժիշկ մը ոսկիի մէկ բաղադրութիւնը եղող դեղ մը հնարած է եւ կը պնդէ որ շատ մը թոքախտաւորներ օգտուած են այս նոր գիւտէն: Անգլիացի բժիշկներ լայն չափերով փորձեր կը կատարեն այդ ուղղութեամբ, իրողութիւնը ստուգելու համար:*

Հաւանականօրէն այս նոր գիւտն ալ նետուի մոռացութեան զամբիւղին մէջ: Որովհետեւ դեղերը ի՛նչ միջոցաւ ալ գործածուին, բաւական դժուարութեամբ կարող են ազդել Թուպըրքըլ *կոչուած գնդիկներու մէջ ամփոփուած թոքախտի մանրէներուն: Մենք բնական միջոցներուն կը հաւատանք թոքախտի բուժումին համար: Բնութիւնը, թոքախտի գնդիկները առողջ բջիջներով*

պաշարելով, զանոնք կը փճացնէ եւ կամ կիսով կը պատէ: Առողջ բջիջներու համար մաքուր օդ, սննդարար կերուխում եւ արեւ անհրաժեշտ է:

Թոքախտի բուժումը կարելի է, երբ կանուխէն երեւան ելլէ եւ վերոյիշեալ միջոցաւ դարմանուի. այսինքն՝ մաքուր օդ, հանգիստ եւ լաւ կերակուր:

III. Ծխախոտ.— «Ծխելը վնասակար է», կ'ըսեն շատ մը դըրութիւններ: Համաձայն ենք: Վերջերս կատարուած փորձեր կուգան հաստատել, թէ ծխելու վնասը ծխախոտին պարունակած նիքօթինէն աւելի՝ ծխախոտի ծուխին մէջ գտնուող Քարպօն Մօնօքսայդ թունաւոր կազէն յառաջ կուգայ: Նիքօթինն ալ իր որոշ հակազդեցութիւնը ունի ջիղերուն, ստամոքսին եւ սրտին վրայ:

Սակայն, չափաւոր ծխելը հաճոյք մըն է, եւ ոչ այդքան վընասակար: Կը կարծենք, թէ հաճոյքի համար քիչ մըն ալ վնասուիլ շատ ալ սուղ գին մը չէ: Օրական մէկ-երկու սիկար կամ 5-6 սիկրէթ չափաւորներուն համար հաճելի է:

IV. Կեանքի յաւելում.— Վերջին յիսուն տարուայ ընթացքին, Միացեալ Նահանգներու ժողովուրդին միջին կեանքի տեւողութիւնը տասնեւհինգ տարի յաւելում մը ստացած է: Այսինքն, երբ յիսուն տարի առաջ ամերիկացիք միջին հաշուով երեսունեւհինգ տարի կ'ապրէին, այժմ յիսուն տարի կ'ապրին: Յիրաւի մեծ յառաջդիմութիւն մըն է, բան մը, որ յառաջ կուգայ ժողովուրդին դաստիարակութենէն եւ բժշկական արուեստին յառաջդիմութենէն:

Բժշկութիւնը շնորհաւորութեան արժանի է այս արդիւնքին համար:

Բժշկական նոր գիւտեր, չիճուկներու, պատուաստներու եւ հակաթոյներու ընդհանրացումը, հիւանդանոցներու ընդարձակումը եւ ժողովուրդին բժիշկներու հետ համագործակցութիւնը, անհաւասիկ ասոնք են այդ արդիւնքը արտադրող ազդակները:

V. Հրեայ հիւանդանոցը.— Մեծագոյն Պոսթընի հրեաները մէկ միլիոն տոլար հանգանակեցին սեփական հիւանդանոցի մը համար: Կեցցեն...:

Մենք հայերս ե՞րբ պիտի ունենանք մեր ազգային հիւանդանոցները հայաշատ կեդրոններու մէջ: Արդեօք հայ հարուստի

մը այս ուղղութեամբ ընելիք կտակը, մեզ, հայ բժիշկներս, գործի մղելու խթան չի՞ դառնար:

Թո՛ղ հայ արուեստը իր կտակն ընէ, թո՛ղ հայ ժողովուրդը այսպիսի ձեռնարկ մը քաջալերէ, եւ ես, յանուն իմ արուեստակիցներուս կը խոստանամ որ հայ գաղութները շուտով կը տեսնեն հայ հիւանդանոցներ:

VI. Աջակողմեան սիրտ մը.— Մարդկային գործարանները արդիւական կուսակցութիւններու պէս աջակողմեան կամ ձախակողմեան են: Օրինակ, սիրտը միշտ ձախակողմեան, լեարդը՝ աջակողմեան, փայծախը՝ ձախակողմեան, ստամոքսը՝ ձախաջակողմեան, եւլն.: Այսինքն՝ անոնք մարմնոյն աջ կամ ձախ կողմը կը գտնուին:

Երբեմն, պատահաբար, կամ ինչպէս ժողովուրդը կ'ըսէ, Աստուծմէն, աջակողմեան գործարանները իրենց դաւանանքը կը փոխեն եւ կ'ըլլան ձախակողմեան կամ ասոր հակառակը: Ու ահա բժիշկները իրար կ'անցնին եւ հետաքրքրութեամբ կը քննեն հիւանդը:

Վերջերս Թուրքիոյ մէջ գտնուեր է Մէմէտճիք մը, որու սիրտը աջակողմեան է եղեր. Թուրք բժիշկները իրար անցեր են եւ նկատեր են այդ խնդիրքը խիստ կարեւոր եւ անբնական:

Բայց, ընդհանուր պատերազմի առթիւ, երբ միլիոնաւոր մարդիկ բժշկական քննութենէ անցան, հաստատուեցաւ թէ 10,000-էն մէկ հոգի ի ծնէ գործարանային տեղափոխութիւն կրնայ ունենալ: Այսպիսիներուն սիրտը կրծքին աջ կողմը կը գտնուի եւ լեարդը՝ ձախ կողմը. ստամոքսը աջ կողմը, իսկ կոյր աղին՝ աջ կողմը: Ասոնք օրէնքի բացառութիւններն են:

Ներանի՛ թէ բոլոր Թուրքերուն սիրտերը իրենց աջ կողմը գտնուէր, թերեւս փոխուէին:

ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ԹԻՒԵՐ

Ուշագրաւ են հետեւեալ թիւերը, զորս քաղած ենք Նիւ Եորքի Զիլտրըն Վէլֆէր ընկերութեան տեղեկագրէն:

1925-ին Նիւ Եորք քաղաքին մէջ ապրող կաթնատու կիներ յաջողած են իրենց հարազատ կաթէն ծախել յիշեալ ընկերութեան:

Այսպէս հաւաքուած մօր կաթին քանակը եղած է 1880 քօրթ։ Սոյն ընկերութիւնը կիներուն վճարած է 3–4 տոլար իւրաքանչիւր քօրթին համար, առնուը 10–15 սէնթէն։

Հրապարակի վրայ կովի կաթին արժէքն է, քօրթը 15 սէնթ, իսկ անդին կնոջ կաթին քօրթը կ'արժէ 3–4 տոլար. այսինքն երեսուն անգամը։ Շահաբեր արտադրութիւն է մօր կաթը, չէ՞...

Զիլտրըն Վէլֆէր ընկերութիւնը կիներէն գնած կաթին մէկ երրորդը ձրիօրէն բաշխած է աղքատ եւ հիւանդկախ մանուկներուն՝ զանոնք ազատելով ստոյգ մահէ։ Մնացած երկու երրորդը ծախսուած է հարուստ ընտանիքներու զաւակներուն համար, քօրթը 8–10 տոլարի հաշուով։

Լաւ առեւտուր է... չխտակը։ Իրենց երախաները կորսնցուցած մայրեր եւ կամ յորդառատ կաթ ունեցող կիներ այդ ընկերութեան կողմէ մասնաւորապէս պատրաստուած կթատեղիները կ'երթան եւ հոն մասնաւոր հիւանդապահուհիի մը ներկայութեան կը կթուին ելեքտրական կթոցով։ Պատահած է որ կիներէ ոմանք օրական մինչեւ 30–40 ունկի կաթ կրցած են ծախել՝ ստանալով 5–6 տոլար դրամ։

Վերջերս մեծ կարեւորութիւն կը տրուի մօր կաթին, մանաւանդ ժամանակէ առաջ ծնած եւ հիւանդոտ երախաներուն համար։ Որովհետեւ մօր կաթը ծծկեր երախային համար էն նպատակայարմար սնունդն է։

Պէտք չէ մոռնալ թէ կովի կաթը հորթերուն համար է պատրաստուած եւ մարդկային ձագուկները հորթուկներ չեն։

Կ'արժէ հոս պզտիկ պատմութիւն մը աւելցնել։ Մի քանի օր առաջ ալեւոր Հայաստանցի մը Ամերիկացիներուն հանդէպ քէնոտած՝ կը փսփսար ականջիս,— Աղբա՛ր, կովի կաթով մեծցողէ մը ի՞նչ կ'ակնկալես եւն...։

Կ'երեւի թէ յետ այսու առատ կաթ ունեցող կիներ շատ պիտի փնտռուին։

Երանի՜ յորդառատ կաթով օժտուած մայրերուն։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Օգոստոսի խոնաւ, անձրեւոտ եւ հեղձուցիչ օր մը, գրասեղանիս վրայ ծռած, թերթ մը կը թղթատէի երբ քրտնաթոր հայրենակից մը ներս մտաւ ու առանց այլեւայլի ըսաւ.

— Բժի՛շկ, մէճէկիշ սագգըզը-ին անգլիերէնը ի՞նչ է։

— Ի՞նչ պիտի ընես մէճէկիշ սագգըզին (բեւեկնիի ձիւթ)։

— Ընկերներէս մին կը հաղայ վեց ամիսէ ի վեր. իրեն պիտի կերցնեմ իր երկարատեւ հազը դադրեցնելու համար։

— Քու արհեստդ ի՞նչ է, բարեկամս։

— Ես մօլտըը (ձուլիչ) եմ։

— Աւելի լաւ չէ՞, որ մօլտըըութիւն ընես եւ չխառնուիս քու ընկերոջդ հազին, որ կրնայ դէշ հիւանդութեան մը արդիւնքը եղած ըլլալ։ Հիւանդանոց տար զինք, եւ կամ բժիշկի մը քննել տուր։

Բեւեկնիի ձիւթը (րէզին) նիւթ մըն է, որ թոքերուն ներսը պատող թաղանթին վրայ հանդստացուցիչ ազդեցութիւն կը գործէ։ Բայց ի՞նչ օգուտ ունի, պէտք է հազին պատճառը գտնել եւ ապա դարմանել, եթէ կարելի է։

Ուրիշ օր մը հայրենակից մը եկաւ Զիրիշ-ին անգլիերէնը իմանալու։ Զիրիշը երկրի կօշկակարներուն գործածած փոշին է։

Ըստ մեր հայրենակցին ըրած գիւտին՝ Զիրիշը հրաշագործ դեղ մըն էր ջերմամիզութեան համար։ Մեծ խանդավառութեամբ կը խօսէր ան եւ կը ջանար համոզել ինձ, թէ Զիրիշը նոր եւ հին ջերմամիզութիւնը կը բուժէր տասներկու օրուան մէջ։

Իբր անհերքելի փաստ՝ ան կ'ուզէր քննութեան ենթարկուիլ, որովհետեւ Զիրիշով բուժած էր ինքզինքը եւ ուրիշներ։

Քննութիւնը, սակայն, երեւան բերաւ, թէ Զիրիշի գիւտը ընող մեր բարեկամը զոհուած էր իր գիւտին, որովհետեւ բուժումէ շատ հեռու կը գտնուէր։

Ամիսներ առաջ գեղեցկադէմ եւ առոյգ հայ երիտասարդ մը, որուն նմանը դժբախտաբար շատ քիչ եմ տեսեր հայոց մէջ, չուտով հարստանալու առաջարկ մը բերաւ ինձ։

Ու կը պնդէր, թէ Էճզէմա ըսուած մորթի հիւանդութեան անսխալական դարմանը գտած էր։ Եւ ինձ կ'առաջարկէր միասին ընկերութիւն մը կազմել շուտով հարստանալու համար։

Կարճ հարց ու փորձ մը երեւան բերաւ հետեւեալը.

Երիտասարդին հայրը մեծ անասնաբոյժ մը (պայթար) եղած էր եւ իր մահէն առաջ իր որդւոյն բացատրած էր այդ բուժիչ սպեղանիին բաղադրութեան ձեւը։

Այսքանը կը բաւէր ինձ համար գտնելու այդ սպեղանիին

տարրերը, որովհետեւ քաջահմուտ եմ երկրի անասնաբուժներու գործածած դեղօրայքին:

Սկսայ մէկիկ մէկիկ թուել մեր բարեկամին այն բոլոր տարրերը, որոնք հաւանաբար կը գտնուէին իր նոր գլուխին մէջ:

Բարեկամս սկսաւ ապուշի պէս նայիլ ինձ, կարմրեցաւ, դեղնեցաւ, ու իր շրթները դողացին:

— Բարեկա՛մ, — ըսի իրեն, — ուղտերուն եւ բորոտած այծերուն միայն կրնաս գործածել քու հրաշալի սպեղանիդ:

Ու այսպէս դրեթէ ամէն շաբաթ նոր դարմանումի գլուխ ընող հայրենակից մը կուգայ հետս խորհրդակցելու:

Վերջերս Իտալիոյ մէջ կատարուած փորձերը կուգան հաստատելու թէ բրինձի մշակութեան յատկացուած վայրերուն մէջ Մալարիան սկսած է նուազիլ, հակառակ անոր որ այդպիսի վայրերու մէջ Մալարիայի տարածման միակ պատճառը եղող Անոֆէլ մժեղները աւելի մեծ քանակութեամբ կը գտնուին:

Իտալիոյ մալարիադէտներէն փրոֆ. Ալեսանդրինի այսպէս կը բացատրէ այս իրողութիւնը.—

Բրինձի բոյսը պատճառ կ՚ըլլայ որ ճախճախուտներու մէջ գտնուող ջուրերուն թթուածինի քանակը աւելնայ, եւ այդ ջուրերուն մէջ մեծ քանակութեամբ մանր բոյսեր (էլճի) բուսնին, այնպէս որ Անոֆէլ մժեղին թրթուրները առատ ուտելիքի շնորհիւ կը պարարտանան ու աւելի առողջ մժեղներ կ՚արտադրեն: Իսկ այս միջոցաւ արտադրուած մժեղները իրենց կայտառ կազմին շնորհիւ շուտով կը փճացնեն Մալարիայի մանրէները իրենց արեան մէջ, այնպէս որ իրենց զոհերուն ներարկելիք մանրէն չի մնար իրենց կխճերուն մէջ:

Կատակասէր հիւանդներէս մին, որուն զաւակները շատ շատ նշագեղձատապէ կը տառապէին, օր մը խնդալով ըսաւ.—

— Բժի՛շկ, ձեր նշագեղձատապի ախտաճանաչութիւնը Նասրէտտին Հօճային գարա սագըզի (սեւ ձիւթ) պատմութիւնն ալ անցաւ···

— Ի՞նչպէս:

— Նասրէտտին Հօճան իր գլխացաւին ու չգլխացաւին գարա սագըզ կը յանձնարարէ եղեր: Եւ, երբ հիւանդը չէր օգտուէր, ան կ՚ըսէ եղեր.— «Է՜հ, գարա սագըզ տըր, քիմինէ եարար, քի-

մինէ եարամազ»: (Այսինքն սեւ ձիւթը ոմանց կը յարմարի, ոմանց ալ չի յարմարիր):

— Այդ պատմութիւնը ի՞նչ կապ ունի ինձ հետ:

— Դուք ալ ամէն այցելութեան ատեն նշագեղձատապ է կ՚ըսէք ու կ՚անցնիք: Ուրիշ հիւանդութիւն չի մնա՞ց. թանսըլայթիս մը բռնեցիք կ՚երթաք··· Երկիրը ինչո՞ւ այսքան նշագեղձատապ չէր պատահեր:

— Շատ ճշմարիտ է ձեր ըսածը. երկիրը նշագեղձատապը յաճախադէպ չէր, գիտես ինչո՞ւ:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ երկիրը մարդիկ այսքան խիտ չէին ապրեր, հոն արեւը եւ մաքուր օդը աւելի առատ էր, հոն կաթը կովերու ստինքներէն կը կթուէր ու երախաներուն ստամոքսը կը լեցուէր կէս ժամուան մէջ. հոն կաթնաշիշ, լաստիկէ պտուկ, մանկան ձայնը կտրելու համար չինծու հանդստացուցիչներ չկային: Իսկ հոս··· գիտե՞ս թէ երախայիդ տուած կաթդ քանի ձեռքէ անցած է եւ քանի օրուան է, ո՞ւր են հոս քու երկրիդ չորս եղանակները, որոնք իրարու կը յաջորդէին հլու հնազանդ գառնուկներու պէս. հոն ամառը ամառ էր, իսկ ձմեռը՝ ձմեռ. իսկ հոս այդպէ՞ս է···

— Իրաւունք ունիս, բժի՛շկ:

Հիւանդութիւններն ալ ունին իրենց ճաշակն ու քափրիսը:

Այսպէս, Շաքարախտը հրեաներուն քով, Կավքը (տեսակ մը յօդացաւ) Անգլիացիներուն ցով, Թոքախտը սեւամորթներուն քով, կուրաղետապը Ամերիկացիներուն քով, բորոտութիւնը Շուէտացիներուն քով յաճախադէպ են:

Իսկ անդին քաղցկեղը (քէնսըր), որ սպիտակամորթներուն անէծքն է եղած, հազուագիւտ է սեւամորթներուն քով եւ էսքիմացիներուն մօտ: Տարբեր ցեղերու ապրելակերպը, ֆիզիքական կազմը եւ անոնց ընդունած դարերու ժառանգութիւնը կրնան մեծ դեր խաղացած ըլլալ ցեղային հիւանդութիւններու տարածման տեսակէտով:

Հապա հայե՞րս՝ մենք ի՞նչ հիւանդութիւնով կը պարծենանք:

Բարեբախտաբար, հայկական բնոյթ կրող հիւանդութիւն մը չունինք: Բայց այսու հանդերձ Հարվըրդի փրոֆէսորներէն Քէ-

ղըթ խաչորցած փայծաղներուն «հայկական փայծաղ» անունը տալէ չքաշուիր: Պատճառը հայերէն շատ շատերուն մալարիայէ տառապած ըլլալն է:

Սակայն, իմ փորձառութիւնս կը տրամադրէ ինձ մտածելու, թէ հայերը աւելի շատ աղեթափութեան (բըփհըր — Փըթդ) ենթակայ են: Կ'երեւի, թէ Հայկ նահապետը հայկական որովայններուն ստորին մասերը ամրակուռ չինել չէ կարողացած:

Աղեթափութեան (բըփհըր) գլխաւոր պատճառներն են ի ծնէ անկանոնութիւններ, ծանր աշխատանք կատարելը, ծանր բեռ վերցնել, սնդութիւն եւ արկած, — պատճառներ, որոնց դրեթէ բոլորին հայ ժողովուրդը ենթակայ է եղած միշտ:

Գալով մեր ամերիկացի բարեկամներուն վրայ ահ ու սարսափ ազդող կուրաղետապին (էփփէնտիսայտիս), կը կարծեմ թէ հայերս շատ ենթակայ չենք այդ հիւանդութեան:

Պոսթընի մէջ, չորս տարուան ընթացքին հազիւ կուրաղետապէ տառապող միայն հինգ հայ հիւանդի հանդիպած եմ:

Հայերը, առ հասարակ, կը սիրեն թարմ միսեր, թարմ ձուկեր եւ թարմ բանջարեղէններ ուտել: Այդ պատճառաւ զուցէ զերծ կը մնան աղիքներու խանգարումներէն, — բան մը, որ հատու կուրաղետապի գլխաւոր պատճառն է:

Դժբախտաբար, Թոքախտը շատ սիրահարած կ'երեւի հայերուս: Վերջին մէկ տարուան ընթացքին տասնեակներով Թոքախտաւոր հիւանդներ ունեցած եմ: Պատճառը յայտնի է. մէկ խօսքով, Թշուառութիւն:

Հիւրամերժ տանտէրի պէս երեսնիս ծանենք բոլոր հիւանդութիւններուն դէմ եւ միայն առողջութիւնը հիւրասիրենք:

«ՍՏԱՄՈՔՍԻ ՄԷՋ ՕՁ» ԱՌԱՍՊԵԼԸ

Լրագիրներու մէջ յաճախ կ'երեւին այնպիսի ալլանդակ լուրեր, որոնք խելքի եւ տրամաբանութեան բովին մէջ կը հալին ու կը չոգիանան առանց հետք մը ձգելու իրենց ետին:

Այս տեսակ լուր մըն էր «Հայրենիք»ի Յունուար 18 Թուակիր համարին մէջ երեւցող այն լուրը, թէ Ջուիցերիոյ մէջ աղջկայ մը ստամոքսէն օձ մը հաներ են եւ հաւանաբար աղջիկը ջուր խմած ատեն օձին հաւկիթը կլլած ըլլար եւն.:

«Իրա՞ւ, բժի՛շկ, այսպէս բան կարելի՞ է» ըսողներ եղան ինձ:

Զարմանալին հոն է որ այս տեսակ առասպելական լուրեր միշտ ալ տարածուած են աշխարհի չորս անկիւնները, ամէն ազգի, ամէն տեղի մէջ: Ամէն տեղ կարելի է տեսնել օձ կլլողներ եւ ատոր հաւատացողներ:.

Հետաքրքիրներու գոհացում տալու համար վերլուծենք այս առասպելը:

Օձը ջուրի եւ ցամաքի սողուններէն մին է, նզովուած Ամենակարողին կողմէ Եւան խաբած ըլլալուն համար: Ջուրի մէջ ապրող օձեր առհասարակ Թունաւոր չեն եւ կարող են թէ ջուրի եւ թէ ցամաքի վրայ ապրիլ հաւասարապէս: Ցամաքի վրայ ապրող օձերուն տեսակները բազմազան են. անոնցմէ տափակ եւ եռանկիւնաձեւ գլուխ ունեցողները Թունաւոր են եւ մահացու: Երկու տեսակն ալ հաւկիթ ածելով կը բազմանայ: Ասոնց հաւկիթները տեսանելի ըլլալու չափ խոշոր են եւ այդ պատճառաւ դիւրաւ չեն կլլուիր: Որեւէ անհատի կողմէ կլլուելու պարագային ստամոքսի մէջ կը հալին, կը մարսուին եւ երբեք չեն կրնար օձիկի մը ծնունդ տալ:

Պահ մը ենթադրենք թէ հաւկիթը ճեղքուեցաւ եւ օձի լակոտ մը ծնաւ, արդ ի՞նչպէս այս օձիկը պիտի ապրի եւ չափահաս ըլլայ ստամոքսին մէջ ուր Կեսարացիներուն կաշենման փատըրման իսկ կը հալի եւ կը մարսուի: Հակառակ պարագային եթէ չմարսուի ալ իր արտադրած գրգռումին պատճառաւ փսխումի նոպաներ յառաջ կը բերէ եւ փսխուքի հետ կ'արտաքսուի:

Քունի ատեն օձին ստամոքսէն ներս սողոսկիլը եւ հոն բնակարան հաստատելը աւելի առասպելական է. որովհետեւ ենթական անպայման կ'արթննայ արգիլելով անպիտան սողունին յառաջխաղացումը:

Դարձեալ ենթադրենք, որ ծանրաքուն էակի մը ստամոքսին մէջ օձ մը յաջողեցաւ սողոսկիլ: Եթէ օձը Թունաւոր տեսակէն է արդէն ներս մտած ատենը կը խայթէ անխուսափելի մահ յառաջ բերելով, իսկ եթէ ոչ-Թունաւոր տեսակէն ըլլայ եւ ատեն մը կարողանայ ապրիլ ստամոքսին մէջ, բնականօրէն իր օձութիւնը պիտի ընէ, պիտի խածնէ եւ ծակծկէ ստամոքսին բարակ պատերը հատու փորամաշկատապ յառաջացնելով, բան մը որ մէկ երկու օրուայ մէջ մահ կը պատճառէ:

Մեր բոլորին ալ տեսած եւ ճանչցած այդ պաղ սողունը, Ադամ ու Եւային Եդէմէն արտաքսմանը պատճառ եղող այդ իժը անկարելի է որ ստամոքսին մէջ մտնէ եւ բնակարան հաստատելով երդէ «երկիր դրախտավայր»:

Սակայն աղիքները տարբեր պատկեր կը ներկայացնեն: Հոն անասնական աշխարհի վերաբերող մակաբոյծներ, որդը (սողուլճան), ճճին (թէնիա — չէրիտ) եւ ուրիշ մանր-մունր մակաբոյծներ կարող են բնակիլ երկար ատեն:

Աղիքներու պարունակութիւնը ոչ-թթու ըլլալուն համար այդ մակաբոյծները հոն կրնան ապրիլ, սակայն օրին մէկը երբ անոնցմէ մին նոր երկիր գաղթելու մղձաւանջէն տարուած՝ կ'արշաւէ դէպի ստամոքսը, վայրկենապէս կ'արտաքսուի փսխումի նոպայով մը:

Այս մակաբոյծներու հաւկիթներն ու սաղմերը վարակուած միսերու (խոզի եւ եզան միս), բանջարեղէններու եւ ջուրի միջոցաւ ստամոքսը կը տարուին. հոն շատերը կը փճանան բայց մի քանի հատ մարսուելէ ճողոպրած կ'ապաստանին աղիքներու չէզոք գօտին, հոն ձագելու եւ բնակելու համար: Ասոնք կը ծծեն աղիքներու կենսատու հեղուկները եւ արիւնը, յառաջ բերելով որոշ ախտանիշեր մինչեւ որ օրին մէկը բժշկական փառաւոր ջարդի մը ենթարկուին:

Եզրակացնենք: Աղիքներու մէջ մակաբոյծներու ապրուստը կարելի է ,սակայն ստամոքսին մէջ անիծեալ մանրէներէն զատ ուրիշ ոեւէ անասուն կամ սողուն, օձ, կատու եւ մուկ են. չեն կարող ապրիլ:

Ահա՛ մեր պատասխանը ստամոքսի եւ օձի առասպելին, որ ջերմեռանդօրէն կը պաշտպանուի յաճախ անոր առաքեալներուն կողմանէ կարգ մը կրօնական փտած առասպելներուն պէս:

Առասպելի դարը անցած է:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ

Ամերիկեան մամուլին մէկ մասը ցնցող լուրեր տալու սիրահար է: Հայ մամուլն ալ քիչ քիչ կը վարակուի այդ ախտով:

Վերջերս հայերէն թերթ մը թանսըլները հանելու նոր գիւտ մը աւետած էր: Այդ աւետիսին աղբիւրը Ամերիկեան թերթ մըն

էր: Իբր թէ ըստ այս կարծեցեալ նոր գիւտին՝ ընկյդիլմի սերմերով (ընկյուլմ սի՛տս) կարելի է եղեր առանց ցաւի երեք ժամուան մէջ նշագեղձիկները փճացնել:

Նախ ըսենք, թէ այդ գիւտը նոր չէ. երկրորդ առանց ցաւի չէ եւ երրորդ բոլոր նշագեղձիկները չի կրնար փճացնել:

Շիտակ է, որ ընկդիլմը խոշորցած եւ կակուղ նշագեղձերուն կծկումին պատճառ կրնայ ըլլալ: Բ-ճառագայթներն ալ նոյն բանը կարող են ընել: Սակայն, այս երկու ձեւերն ալ բժիշկներու կողմէ գործնական նկատուած չեն:

Այն հիւանդը, որ ընդիլմի սերմերը թաղող ասեղներուն կըրնայ դիմանալ, նոյնպէս եւ աւելի դիւրին կրնայ տոկալ թանսըլները արմատախիլ ընող գործիքին, պայմանաւ որ քիչ մը քօքէին ներարկուի նշագեղձերուն չուրջը:

Մանուկներուն համար եթերով թմրութենէն վերջ միայն կարելի է գոհացուցիչ գործողութիւն կատարել:

* * *

Երկու շաբաթ է ի վեր բումէթիֆ փիվըրով տառապող հիւանդի մը կանչուեցայ: Հարց ու փորձը երեւան բերաւ, թէ ուրիշ բժիշկ մը կը խնամէ եղեր նոյն հիւանդը: Անմիջապէս թելադրեցի, որ այդ բժիշկին հեռախօսեն բժիշկի փոփոխութիւնը անոր իմացնելու համար:

Հիւանդին տէրը, իր տղուն դառնալով ըսաւ.

— Տղա՛ս, գնա մեր հին բժիշկին հեռախօսէ եւ ըսէ՛, թէ հիւանդը լաւացած է եւն.:

Պահ մը զարմացայ այս ալաֆրանկա սուտին վրայ եւ ակամայ յիշեցի ուրիշ պարագաներ, երբ ինծ եղած էին ատոր նման հեռախօսութիւններ իմ դարմանած հիւանդներու համար:

Ինչո՞ւ ստել, աւելի լաւ չէ՞ միթէ ըսել բժիշկին բաց եւ հասկընալի կերպով.

— Բժի՛շկ, մենք ուրիշ բժիշկ բերինք, քեզի պէտք չունինք այլեւս:

Անցեալները փալթոյի մը ոդիսականը նկարագրուած էր «Հայրենիք»ի մէջ: Ես ալ դեղաչիչի մը ոդիսականը պատմեմ:

Պոսթընի արուարձաններէն Քէմպրիճի մէջ հիւանդի մը այցելած պահուս սեղանին վրայ դեղաչիչի մը վրայ ստորագրութիւնս տեսայ: Հետաքրքրութիւնս արթնցաւ, եւ դեղաչիչը ձեռ-

քըս առի ու քննութեան ենթարկեցի: Այդ դեղը ճիշդ տարի մը առաջ Տորչէսթըր բնակող հայ տղեկի մը համար տուած էի:

— Այս դեղաշիշը հոս ի՞նչ գործ ունի, հարցուցի:

Պառաւ մը մօտեցաւ եւ խռպոտ ձայնով ըսաւ.

— Եավրո՛ւս, իմ թոռնիկս էր այն տղեկը. քու տուած դեղդ դանակի պէս կտրեց անոր ցաւը. հէնց ատոր համար այսօր մինչեւ Տորչէսթըր գացի եւ այդ դէրմանը բերի, բայց այս չաղային օգտակար չեղաւ:

Նասրէտտին Հօճային գարա սագըզի պատմութիւնն ըրի մամային, եւ երկուքս ալ խնդացինք:

Մեր բժիշկ մաման խորհելով որ երկու պզտիկներուն ալ հիւանդութիւնը նոյնն էր, մինչեւ Տորչէսթըր ճամբորդելու ձանձրոյթն յանձն առած էր:

Պէտք չէ մոռնալ, թէ մէկուն դարման եղող նիւթ մը ուրիշին կրնայ թոյն ըլլալ:

* * *

Օրին մէկը հիւանդ մը, վիզը փաթթած՝ քրտնաթոր դրասենեակէս ներս ինկաւ

— Բժիշկ ջան, ազատէ զիս, տուն երթալու կը վախնամ....:

— Ի՞նչ կայ, ա՛յ տղայ, հանգստացիր:

— Բժիշկ, վզիս վրայ պալար մը ելած էր. ալ բան չթողուցին վրան չդրին, հում միս, լավա, չամաճ, կանանչ տերեւներ, խաշած լահանա, ինչե՛ր, ինչե՛ր, դրին հա դրին, բայց չծակեցաւ... Ու այսօր ալ կտոր մը ապակի փշրեցին եւ խմորին հետ խառնելով փորձեցին պալարին վրայ դնել, ալ դանակը ոսկորին հասած էր, դիմադրեցի եւ չորս կողմս հաւաքուած ջատուկները հրմշտկելով դուրս վազեցի ու ահա հոս եմ, ի՛նչ կ՚ուզես ըրէ....:

Խեղճ մարդ, իրաւ տառապած էր: Պզտիկ թմրեցուցիչ մը, սուր դանակ մը ու ահա՛ թարախը ազատ անցք ստացած էր:

Այս դէպքը ուրիշ հիւանդի մը պատմած մէկ պատմութիւնը յիշեցուց ինծի:

Պաղտատի խալիֆաներէն Հարուն-էլ-Րաշիտ իր մեծ վէզիր Ճաֆարին կը հարցնէ.

— Ո՛վ մեծ վէզիր, իմ տէրութեանս մէջ ամենէն շատ ո՞ր արհեստաւորները բազմաթիւ են...

— Բժիշկները, արքա՛յ հզօր:

— Ի՞նչպէս, ընդհակառակը շատ քիչ բժիշկներ կան երկրիս մէջ:

— Այո՛, արքա՛յ հզօր, ճշմարիտ է ձեր խօսքը, բայց անգամ մը դուք զձեզ հիւանդ ձեւացուցէք եւ տեսէք, թէ քանի քանի «սա ըրէ, նա ըրէ» ըսող բժիշկներ պիտի բուսնին չորս կողմերնիդ...

Որքա՞ն խաղաղ պիտի ըլլայ կեանքը, երբ ամէն մարդ իր գործին միայն խառնուի: Գործի եւ աշխատանքի բաժանումը քաղաքակրթութեան յատուկ է:

ԹԻՒԵՐՈՒՆ ՀԵՏ ՋԽԱՂԱՆՔ

Հակառակ կարգ մը մաղձոտ քննադատներու դիտողութիւններուն, հայ մամուլը կը նուիրէ իր սիւնակները՝ բժշկական եւ առողջապահական յօդուածներու, որոնք հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին ամէն տեղ:

Մամուլի ազատութիւնը յարգելով հանդերձ՝ անհրաժեշտ սեպեցինք դիտողութիւններ ընել բժշկական յօդուածներու մէջ սպրդող թիւերուն եւ համեմատութիւններուն, որոնք իրականութենէ շատ հեռու են:

Ամէն մարդ իր անձնական կարծիքն ու համոզումը «ըստ իս» ըսելով մամուլի մէջ արտայայտելու իրաւունքն ունի, պայմանաւ որ խմբագրութիւնները յարմար դատեն հրատարակել զանոնք: Բայց խնդիրը վիճակագրութեան եւ թիւեր տալու մէջ կը տարբերի:

Թուենք երկու օրինակներ:

Հայ բժիշկ մը, ի մէջ այլոց, կը գրէ.—

«Ներքին հիւանդութեանց համար բժիշկին դիմողներուն ութսուն առ հարիւրը ջղային հիւանդներ են»: Ահա ձեզի վիճակագրութիւն մը, որ շատ հեռու է ճշմարտութենէ: Ի՞նչ յանդուգն եզրակացութիւն է այս, միթէ՞ աշխարհ յիմարանոց մըն է՝ հըսկայածաւալ:

Ուրիշ բժիշկ մը կը գրէ.—

«Ամերիկայի մէջ փողոցը ելլող մարդոց քսանըհինգ առ հարիւրը սիֆիլիզ (ֆրանկախտ) ունի»:

Ահա՛ ձեզի կարծիք մը, ո՛չ ներողութիւն, թիւ մը, որուն համաձայն Ամերիկայի մէջ երեսուն միլիոն ֆրանկախտաւորներ կան: Մեղա՜յ, մեղա՜յ...

Զգո՛յշ, չխաղանք թիւերուն հետ:

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՎԿԱՅԱԳԻՐ

Սրտցաւ եւ հայ անուան անարատ մնալուն բաղձացող հայրենակից մը ինծ գրած էր հետեւեալը.—

«Ընկերոջ մը ամուսնութեան համար միջնորդի դեր կատարել ուզեցի: Օրիորդին եղբայրը բժշկական տեղեկագիր պահանջեց: Շատ արդար էր այդ պահանջը, եթէ Ամերիկացի բժիշկի կողմէ քննութիւնը պայման չդնէր: Հայատեաց այդ պարոնը առանց կարմրելու ըսաւ, թէ հայ բժիշկները քսան տոլարի համար իրենց խիղճը կը ծախեն եւ սուտ տեղեկագիր կուտան եւայլն»:

Որպէս հայ անուան նախանձախնդիր հայ բժիշկ մը, հայ բժիշկներու հասցէին ուղղուած այդքան ամօթալի նախատինք մը չեմ կրնար երեւակայել:

Սուտ է եւ բացարձակ զրպարտութիւն: Ոեւէ հայ բժիշկ, բարոյական եւ կրօնական ի՛նչ դաւանանքի տէր ալ ըլլայ, հիւանդոտ երիտասարդի մը առողջութեան վկայագիր մը տալու չափ չպիտի նուաստանար: Որովհետեւ հիւանդոտ երիտասարդի մը ամուսնութեան արտօնութիւն տալ կը նշանակէ մեր ազգային գոյութեան հիմը փորել:

Մենք պարզապէս հայատեաց այդ պարոնին վրայ կ՚արգահատինք եւ կը յանձնարարենք իրեն ըլլալ աւելի զգոյշ իւր խօսելակերպին համար:

Այս միջադէպը ինծ առիթ կուտայ անգամ մը եւս շեշտելու ամուսնացողներու ֆիզիքական մանրակրկիտ քննութեան ենթարկուելու պէտքը:

Մեր մէջ անպակաս են առանց բժշկական քննութեան ամուսնացողներ, որոնց մէջ վեներական կամ տարափոխիկ ախտերէ տառապողներ պզտիկ թիւ մը չեն կազմեր, դժբախտաբար:

Պզտիկ օրինակ մը, որ բացարձակօրէն ճշմարիտ է...:

Մօտերս մի քանի շաբաթ յետոյ ամուսնանալու պատրաստուող օրիորդի մը «չնչին եւ աննշան» պալը դարմանելու կանչըւեցայ:

Ֆիզիքական քննութիւն մը երեւան բերաւ, թէ թոքերուն մէջ հիւծախտային թոքատապ յառաջ եկած է: Խուխի մանրացոյցով քննութիւն մը հարիւրաւոր թոքախտի մանրէներու գոյութիւնը երեւան բերաւ:

Արդիւ՞նքը... Երկու կողմին համար յուսախաբութիւն, բարոյալքում եւ ահագին ծախք եւ ո՞վ գիտէ դեռ ինչե՜ր...:

Զխրտչինք գիտութենէն: Մութին մէջ խարխափելէ շատ աւելի լաւ է լոյսին մէջ խաղալ: Լոյսին մէջ ճամբան չի շեղիր:

Հետեւինք գիտութեան լուսարձակին, թէկուզ դժուար ըլլայ անոր հետեւիլ:

ԿԱՐԵՒՈՐ ՀԱՐՑԵՐ

Թոքախտաւոր մը կրնա՞յ ծխել.— *Թոքախտանոցէ մը՝ հայ հիւանդի մը կողմէ ինծ ուղղուած նամակ մը վերոյիշեալ հարցումը կը պարունակէր:*

Եթէ թոքախտաւոր մը որոշ անհանգստութիւն չի զգար ծխելէ վերջ եւ եթէ հազը չափազանց սաստիկ չէ եւ արիւնաթքութիւն չունի, օրական 3-4 գլանիկ (սիկրէթ) կրնայ ծխել, պայմանաւ որ իր բժիշկին հետ խորհրդակցի: Որովհետեւ երբեմն թոքախտին ընկերացող ուրիշ կացութիւններ կրնան արգելք ըլլալ եւ այդքան ծխելն ալ վնասակար դարձնել:

Գործաւորներու ուշադրութեան կը յանձնենք հետեւեալ պարագան:

Գործարանները մեծաւ մասամբ ապահովագրուած են արկածներու հանդէպ: Վնասուած գործաւոր մը ստիպուած չէ գործարանին եւ կամ ապահովագրող ընկերութեան բժիշկին դիմելու, դարմանումի համար: Վիրաւորուող գործաւորը կրնայ իր փափաքած բժիշկին դիմել եւ դարմանուիլ: Բժիշկին հատուցում կ՚ըլլայ ապահովագրող ընկերութեան կողմանէ առանց այլեւայլի:

Ուրեմն՝ կը թելադրենք հայ գործաւորներուն, որ, երբ ունէ արկածի հանդիպին, երթան իրենց ընտանիքի բժիշկին եւ անոր հետ խորհրդակցաբար դիմեն դարմանումի համար անհրաժեշտ քայլերուն: Այսպէս, թէ հիւանդը կ'օգտուի եւ թէ բժիշկը:

Խոտերէ թունաւորում.— Դաշտահանդէսները դեռ վերջացած չեն: Փօյզըն այվիէ, այսինքն՝ խոտէ թունաւորումները անպակաս են: Թունաւոր բաղեղը անտառներու մէջ կը բուսնի. անոր հետ երբ մարդուն մորթը ունէ կերպով շփում ստեղծէ, մի քանի ժամ յետոյ մորթի ղայլոյցք, բորբոքում եւ քերուըտուք յառաջ կուգայ՝ օրերով չարչարելով ենթական:

Փօյզըն այվին դարմանելէ աւելի անոր արգելումը կարեւոր է: Դաշտահանդէս գնացողներ զգուշանալու են խոտերու հետ սիրաբանութիւն ընելէ: Եւ հանդէսէ վերադարձին կարեւոր է որ լաւ բաղնիք մը առնեն:

Դաշտահանդէսէ մը վերջ գաղջ ջուրով եւ մաքուր օճառով բաղնիքը, թէ՛ մաքրութիւն է եւ թէ՛ Փօյզըն այվիէ թունաւորման համար արգելիչ դարմանում:

ԱՐՋԱԿՈՒՐԴԱՅԻՆ ԱԽՏԵՐ

Երկար ատեն սպասուած ամառը եկաւ՝ վերջապէս հրաւիրելով ժողովուրդը բացօթեայ պտոյտներու, լողանքի եւ արձակուրդի:

Բախտաւորները միայն կրնան արձակուրդի մասին խորհիլ: Ասոնց կը յանձնարարենք, որ զգուշանան թունաւոր բաղեղէն (փօյզըն այվի), կասկածելի ջուրերէ, որոնք Տեփակերալ ջերմի (Թայֆօյտ Ֆիվըր) մանրէներ կը պարունակեն եւ շատ տաք օրերուն բաց գլուխ պտոյտէ, որ արեւահարութիւն կը բերէ:

Վագանձի գնացողներ, խելացի գործ մը կատարած կ'ըլլան, եթէ պատուաստուին Տեփակերալ ջերմի եւ ծաղկախտի դէմ:

Կաթ ուտող մանուկներուն մայրերը մեծ զգուշութիւն ընելու են մաքուր եւ անաղարտ կաթ գտնելուն մէջ: Ամառուան փորհարութիւնը, որ շատ մը մանուկներու կեանքին վերջակէտ մը կը դնէ, արդիւնք է վարակուած կաթերու գործածութեան:

ԱՐՋԱԿՈՒՐԴԻ ԱՏԵՆ Ի՞ՆՉ ԸՆԵԼ...

Արձակուրդ ընելով անպատճառ ձուկ որսալ, լողալ եւ լեռները մագլցիլ հասկնալու չէ: Ամէն մարդ իր պարապումին եւ ըզբաղումին համեմատ ընտրելու է իւր զբօսանքը արձակուրդի եղանակին:

Ամիսներէ ի վեր Փիզիքական աշխատանք կատարող գործաւորի մը համար նախընտրելի է բացօդեայ բացարձակ հանգիստ, երկար քուն եւ թեթեւ պտոյտներ ու մարմնամարզ: Իսկ մտային աշխատանքով պարապողներ, ինչպէս գրագէտներ, ուսուցիչներ եւ արուեստագէտներ պարտաւոր են ծանր աշխատանք կատարել իրենց թուլցած մկաններուն եւ ջիղերուն կենսունակութիւն տալու համար: Ասոնք պարտին քալել, վազել, լողալ եւ մագլցիլ բացօդեայ վայրերու մէջ:

Ամուսնացած զոյգեր պարտ են առանձին առանձին արձակուրդի երթալ. աւելի լաւ է այդպէս...

ՕԳՏԱԿԱՐ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(ՖՕՐԹՀ ԱՎ ՃՈՒԼԱՅԻ ԱՌԹԻՒ)

Փողոցներու մէջ ծայր տուած պայթուցիկներու անախորժ աղմուկը մեզ կուգայ համոզել, թէ մօտ է Ֆօրթհ ավ Ճուլայը (յուլիս 4), Ամերիկեան անկախութեան տարեդարձի օրը:

Ստոյգ վիճակագրութիւններ տարուէ տարի կը գուժեն այդ տօնին առթիւ պայթուցիկներէ վնասուածներուն տառապանքը: Պայթուցիկները եւ անոնց պատճառած հրդեհը հազարաւոր մանուկներու կուրնալուն, տգեղացումին եւ կամ չարչարանքին պատճառ կ'ըլլան:

Ամերիկացի մանուկներուն կողքին, վստահաբար քիչ չեն վնասուող հայ տղեկները: Ուստի կ'արժէ որ հայ ծնողքներ աչալուրջ հսկեն իրենց հարազատներուն վրայ, այսպիսի տօներու առթիւ:

Յետագայ թելադրութիւնները կրնան օգտակար ըլլալ այդ ուղղութեամբ:

1.— Հսկեցէք ձեր մանուկներուն վրայ, երբ անոնք պայ-

թուցիկներով կը զբօսնուն: Մի՛ թողուք, որ անոնք իրենց աչքերուն մօտեցնեն պայթուցիկները: Մի՛ թողուք, որ անոնք մօտենան չպայթող պայթուցիկներուն, որոնք քիչ վերջ կարող են պայթիլ:

2.— Մի՛ թողուք, որ ձեր մանուկները մեծ եւ զօրաւոր պայթուցիկներ գնեն:

3.— Փոքր երախաներուն ձեռքը պայթուցիկներ մի՛ տաք: Անոնցմէ չատեր թունաւոր են, երբ կլլուին:

4.— Պայթուցիկներու պատճառած այրուցքին համար հետեւեցէք հետեւեալ թելադրութիւններուն.—

ա) Այրուած մասը անմիջապէս օծեցէք կիրի ջուրով եւ իւղով շինուած օծանելիքով (քէրըրն օյլ), ապա փաթթեցէք մաքուր վիրակապերով:

բ) Այրուած մասերէն հօսող արիւնը դադրեցնելու համար հողի, մոխիրի եւ աղտոտ քուրջերու գործածութիւնը աններելի է եւ խիստ վտանգաւոր: Կարկամախտի (Լաքճօ, Թէթէնըս) չատ մը պարագաներ կը պատահին այսպիսի անխոհեմութենէ:

Լաւագոյն միջոցը, կարկամախտէն ազատելու համար, հակակարկամախտային չիճուկով ներարկուիլն է:

գ) Այրուածքին ցաւը եւ անոր ջրոտիլը եւ ապա վարակումը արգիլելու համար, թէյի զօրաւոր լուծոյթ գործածելու է:

Թէյի լուծոյթը իր պարունակած թէննիք էսիտի չնորհիւ բարերար դեր կը կատարէ: Անի մը թէյ գաւաթ մը ջուրին մէջ խաչելու է տասը վայրկեան եւ ապա պաղեցնելէ վերջ անոր ջուրով լաւ մը թրջելու է այրուած մասերը՝ փաթթելով մաքուր վիրակապով:

Այրուածքներու նորագոյն դարմանն է թէննիք էսիտի լուծոյթը: Թէյը ունի այս հանգամանքը:

դ) Խորունկ այրուածքներ երբ անխնամ մնան, տգեղ սպիներ կը թողուն: Այրուածքը ինքնաբժշկութեան յարմար չէ: Բժիշկին գործն է անոր խնամքը: Վարակուած այրուածքներ անախորժ բարդութիւններ կը ստեղծեն:

ե) Այրուածքի հետ ընկերացող ջուրի պալարները աղտոտ կամ ժանգոտած ասեղներով ծակծկել ներելի չէ: Երկու երեք օր յետոյ ծակելու է զանոնք մաքուր ասեղներով միայն:

ԵՐԿԻՐԸ ԵՒ ՀՈՍ

— Ա՜խ, երկիրը, ջուրին, արեւին մեռնիմ, հոն ոչ ախտ կար ոչ մարազ, ոչ թանըլ կար ոչ ալ էփիտէմիք, — կ'ըսեն Ամերիկայի մէջ խարըլխած պապիկներն ու մամիկները, ե՛ւ գիտուններն ե՛ւ տգէտները, ե՛ւ գաւառացին ե՛ւ պոլսեցին...:

Այդպէ՞ս է արդեօք: Զրպտենք այդ կարծիքը եւ վերլուծենք զայն ոչ սանթիմանթալ տրամաբանութեամբ:

Ամերիկահայ գաղութը կազմող անհատներուն մեծամասնութիւնը Հայաստանի գիւղերէն եւ փոքր քաղաքներէն են: Բնականաբար, այդպիսի վայրերու մէջ ցանցառ կերպով տեղաւորուած ժողովուրդին մէջ հիւանդութեան քանակն ու որակը աչքի չէր զարներ: Այդ վայրերէն Ամերիկա գաղթողներ յանկարծ իրենք զիրենք հազարաւորներու եւ միլիոններու մէջ կը գտնեն. հետեւաբար, աւելի ականատես կ'ըլլան ախտերու եւ հիւանդութիւններու: Ու այդ պատճառաւ այս երկիրը իրենց համար ախտի բոյն կ'երեւի, իսկ իրենց հայրենի երկիրը դրախտավայր:

Բայց պէտք չէ որ ճշմարտութիւնը քօղարկուի. թուի եւ քանակի համեմատութիւնը պէտք չէ որ անտեսուի:

Իրաւ է, որ Ամերիկայի մէջ կուրաղետապի եւ նշադեղձատապի պէս հիւանդութիւններ՝ այլեւայլ պատճառներու բերումով՝ յաճախադէպ են: Բայց պէտք չէ մոռնալ, թէ համեմատօրէն Ամերիկայի մէջ աւելի նուազ են հիւանդութեան տեսակները քան թէ մեր հայրենի երկրին մէջ:

Հոս կը տեսնէ՞ք երկրին բորն ու ֆէյը, երկրին տանտէր դարձած յաւիտենական ոջիլն ու լուն եւ անոնց յառաջ բերած մորթի բորբոքումները: Ամերիկայի ո՞ր քաղաքին մէջ կրնաք ցոյց տալ ինձ երկրին թուղի եւ խաղողի եղանակին սեւ սալորներու պէս ուռած եւ կարմրած աչքերը:

«Հէքիմ հէքիմ տէյիլ, պաշըմա կէլէն հէքիմ» առածը չիտակ է:

Ես՝ որպէս բժիշկի զաւակ, երկրի մէջ հօրս դարմանատան մէջ տեսեր եմ այնպիսի սոսկալի հիւանդութիւններ, որոնք գրեթէ անծանօթ են այս երկրի բժիշկներուն իսկ:

Ուրեմն չգանգատինք մեր այստեղի կեանքէն: Հոս ամենէն աղքատ գործաւորի մը ապրած կեանքը երկրի միջակ դասակար-

դի պատկանող անհատներու կեանքէն աւելի փարթամ է եւ հանդըստաւէտ:

Զասկանք այս Նոր Աշխարհի կեանքէն եւ անոր ընկերացող ախտերէն: Այլ ընդհակառակը աչքերնիս չորս բացած սորվինք անոնց դէմ մաքառելու կերպերը եւ այն ատեն միայն աւելի հաճոյք կը ստանանք մեր կեանքէն:

Այո՛, փախչինք եւ ըղձանք մեր հայրենի երկիրը, մեռնինք անոր արեւին եւ ջուրին, բայց հեռու մնանք երկրին բորէն եւ քէլէն, ոջիլէն եւ լուէն, եւ մանաւանդ թարախոտած ու ճպռացած աչքերէն:

«Աշխարհ որ ինձ նոր արեւ, ցանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա...»:

ՔԱՂՑԿԵՂԻ (ՔԷՆՍԸՐԻ) ՄԱՆՐԷՆ ԳՏՆՈՒԱ՞Ծ

Մինչ փօլիթիքօններ, ազգերը իրարու դէմ լարելով, հազարաւոր կեանքեր ծաղիկ հասակի մէջ կը խամրեցնեն, անդին գիտութեան եւ մարդկային բարօրութեան նուիրուած բժիշկներ կ'աշխատին կեանքը երկարել եւ մարդոց երջանկութիւնը ապահովել: Ու այսպէս գիտական նոր գիւտերու քաղցր աւետիսը ատեն ատեն կուգայ մեր ականջին որպէս ներդաշնակ մեղեդի, մի քիչ սփոփանք ներշնչելով:

Քէնսըր (քաղցկեղ) որ դարերէ ի վեր միլիոնաւոր կեանքեր հնձած է, կը մնար բժշկութեան համար որպէս անլուծելի գորդեան հանգոյց: Բժիշկներ մինչեւ այժմ անկարող էին քաղցկեղի իսկական պատճառը հասկնալ: Անոր պատճառաբանութեան մասին ցայժմ յառաջ քշուած տեսութիւնները անընդունելի մնացած էին:

Սակայն, թերթերու տուած վերջին լուրերու նայելով անգլիացի բժիշկ մը, Կայ անունով, յաջողած է գտնել քէնսըրի մանրէն, միքրոպը, որու ուսումնասիրութեամբ շուտով կարելի պիտի ըլլայ աւելի լայն տեղեկութիւն ստանալ քաղցկեղի փոխանցման մասին:

Հաւանական է, որ կարճ ժամանակի մէջ այդ մանրէներէն պատուաստ — շիճուկներ պատրաստուին եւ անոնց ներարկումով

կարելի ըլլայ քէնսըրի դարմանումը, բան մը, որուն հարիւր հազարաւոր տառապողներ կը սպասեն սրտատրոփ:

Անհուն բերկրութեամբ կ'ողջունենք Կայի այս նոր գիւտը եւ կը մաղթենք, որ շուտով գործնական արդիւնքներ ձեռք բերուին, քէնսըրի դարմանումի ուղղութեամբ:

Դժբաղդաբար, հիւանդութեան մը մանրէներուն գիւտովը միայն դարմանում չապահովուիր: Օրինակ, թոքախտի մանրէն շատոնցէ ի վեր գտնուած է, սակայն, անոր դարմանումը շատ հեռու է գոհացուցիչ ըլլալէ:

Այսու հանդերձ թոքախտի մանրէներէն զտուած թոյն — շիճուկ մը (թուպըրքիւլին) մեծ դեր կը խաղայ մանաւանդ մանկանց թոքախտի կանուխէն ճանաչման մէջ:

Հաւանաբար քաղցկեղի մանրէներուն գիւտովը բժիշկները պիտի յաջողին դէթ այդ պժգալի հիւանդութիւնը կանուխէն ճանչնալ եւ Ռատիոմի եւ Ք-ճառագայթներու միջոցաւ դարմանել զայն շուտով: Քաղցկեղի դարմանումին մէջ կարեւորագոյն քայլը առնուած կ'ըլլայ այս նոր գիւտով:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ

Ա.— Արեան բջիջները.—

Արեան շիճուկին մէջ կը լողան բազմաթիւ կարմիր եւ ճերմակ բջիջներ: Մէկ կաթիլ արեան մէջ կան մօտաւորապէս 5 միլիոն կարմիր բջիջներ եւ 8 հազար ճերմակ բջիջներ:

Մարմնոյն ծանրութեան մէկ տասնըերեքերորդը արիւն է. այնպէս որ 130 փաունտ կշռող անհատի մը մէջ տասը փաունտ արիւն կայ: Ուստի 130 փաունտ կշռող անհատի մը մէջ կան 25 միլիոն ճերմակ բջիջներ եւ 20 միլիառ կարմիր բջիջներ:

Բ.— Սքօփօլամին.—

Սքօփօլամին անունով դեղ մը կայ: Կ'ըսուի, թէ այս դեղէն երբ տրուի ոճրագործի մը, շատ չանցած կը ստիպուի խոստովանիլ իր արարքը եւ ստորագրել իր խոստովանագիրը:

Շիտակ է, որ դեղօրայքի ազդեցութեան տակ եղած խոստովանութիւն մը ընդունելի չի կրնար ըլլալ օրէնքով: Սակայն, երբ ոճրագործը այդ դեղի ազդեցութենէն արթննայ եւ օրեր յետոյ

տեսնէ իր ստորագրութիւնն ու խոստովանութիւնը, յաճախ, յանկարծակիի եկած՝ կրկին կը խոստովանի ու կը մատնէ իր մեղսակիցները:

Կ'արժէ փորձել այս ազդեցիկ դեղը մեր ազգային խաչագողներուն վրայ: Ինչե՛ր ու ինչե՛ր պիտի խոստովանէին անոնք:

Գ.— Զարը չարով խափանել.—

«Աստուած ամէն ինչ բարի նպատակի համար ստեղծած է», — կ'ըսեն բարի քրիստոնեաներ: Մլուկը իր գարշելի հոտովը թերեւս բացառութիւն կազմէ:

Վերջերս կատարուած փորձեր կուգան հաստատել, որ մեր ալեւորներուն ասացուածքին մէջ ճշմարտութիւն կայ: Մինչեւ վերջին տարիները Ֆրանկախտի իբր արդիւնք յառաջ եկած տեսակ մը ուղեղային խանգարում (ճէնըրըլ փէրէլըզիս) անբուժելի կը նկատուէր եւ մեծ յիմարանոցներ լեցուն էին այդ տեսակ հիւանդներով:

Աւստրիացի բժիշկի մը նոր մէկ գիւտին շնորհիւ այդ ահռելի հիւանդութիւնը աններեւութանալու վրայ է: Յիշեալ գիտունը այդպիսի հիւանդներուն արեան մէջ ճահճատենդի (մալարիա) մանրէները կը ներարկէ արուեստական ճահճատենդ արտադրելով:

Ճահճատենդի մանրէներն ու թոյները բուժիչ դեր կը կատարեն: Յետոյ ճահճատենդը քուայնայնով (սոլֆաթօ) կը բժշկուի:

Նիւ Եորքի մէկ մեծ յիմարանոցին մէջ վաթսուն հոգիի վրայ փորձուեցաւ այս նոր բուժիչ մեթոտը եւ այսօր անոնցմէ երեսունը եղած են պիտանի քաղաքացիներ եւ արձակուած են հիւանդանոցէն, իսկ միւսներն ալ մեծապէս օգտուած ըլլալով ապաքինումի ճամբուն վրայ են:

Սուրիոյ ծովեզերեայ քաղաքներուն մէջ ճահճատենդէ տառապող մեր դժբախտ հայրենակիցները թող չզանգատին: Իրենց հանդիստը վրդովող ճահճատենդը ատդին հրաշքներ կը գործէ: Զարը չարով խափանել... Բնութեան ինքնապաշտպանութեան մէկ միջո՛ցը...

Երանի թէ դարեր առաջ մենք հայերս ըրած ըլլայինք՝ չարը չարով խափանելու գիւտը: Թերեւս այսքան չչարչարուէինք:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ

Տասը տարուան բժշկական շփումս մեր ժողովուրդին հետ, բերած է ինծի այն համոզման, թէ բժշկական նախապաշարումները բաւականաչափ արմատացած են մեր մէջ:

Զարմանալին հոն է, որ այդ նախապաշարումները բերնէ բերան, տեղէ տեղ ճամբորդելով այնքան չափազանցուած են, որ հեշտ բան չէ անոնց դէմ մաքառիլը:

Ժողովուրդը անոնցմէ հրաշքներ կ'ակնկալէ, եւ արդէն անոնց հրաշագործութիւններուն շուրջ առասպելներ հիւսուած են:

Սխալ չհասկցուինք: Մենք ժողովրդական դարմանումներու հակառակ չենք: Անոնց մէջ պիտանի դարմանումներ ալ կան: Մեր խօսքը անպէտ, անտրամաբանական եւ վնասակար նախապաշարումներու մասին է, — նախապաշարումներ, որոնց բարձումը օգտակար է եւ յոյժ կարեւոր մեր ժողովուրդին համար:

Թուենք անոնցմէ մի քանին:

1.— Ծռած պոչիկի առասպելը:

Պոչիկը, ողնաշարին վերջին ոսկորն է, մնացորդը՝ մեր նախնեաց պոչին: Պոչիկին շիտակը չկայ, որ ծռածը գտնուի: Ամէն պոչիկ ծուռ է եւ կորաձեւ: Եթէ շիտակ ըլլար պոչիկը, այդ ատեն, ի՞նչպէս կրնայինք նստիլ կարծր աթոռներուն վրայ:

Ուրեմն, ծռած պոչիկի առասպելը սուտ է եւ շառլաթաններու հնարքը:

Պոչիկը շարժական է մինչեւ 25 տարին. անկէ վերջ կը քարանայ եւ չի շարժիր: Անոր շարժական ըլլալը երիտասարդ կիներու ծննդաբերութիւնը կը դիւրացնէ:

Պոչիկը կրնայ կոտրիլ, ինչպէս ուեւէ ոսկոր, արկածներու ատեն:

Ծռած պոչիկ շտկողները ի՞նչ կը շտկեն ուրեմն, այդ չգիտեմ: Շտկողներուն հարցուցէք:

2.— Դեղնութիւն կտրել:

«Դեղնութիւն (սարըլըխ) ունի՞ս... շուտ կտրել տուր», — կ'ըսեն:

Դեղնութենէ տառապող հիւանդին, վերի պրկունքին ներսի դին գտնուող շուանը կը կտրեն եւ այսպէս դեղնութիւն բուժել-

յու հրաշքը կը գործեն։ Ի՞նչ է սակայն դեղնութիւնը։

Երբ ոեւէ պատճառաւ մաղձին (սաֆրա) աղիքներու մէջ արտածումը արգիլուի դեղնութիւն յառաջ կուգայ։ Հասարակ տեսակէն դեղնութիւնը, որ նախաղիի բորբոքումէն յառաջ կուգայ, արդէն մի քանի շաբթուան ընթացքին կը բարւոքի կտրուի կամ ոչ։

Իսկ ես կ՚ուզէի գիտնալ, թէ լեարդի քաղցկեղէ (քէնսըր) յառաջ եկած դեղնութիւնը ինչպէս պիտի բուժուի պրկունքին չըւանը կտրելով։

Նասրէտտին Հօճան թող պատասխանէ այդ հարցումին՝ «Օնա սէն տէ շաշ պէնտէ շաշայըմ» ըսելով։

3.— Շան աղտեղութեան հրաշագործութիւնը։

Երկիրը, կեղծ մաշկ (Տիֆթհէրիա) հիւանդութիւնը յաճախադէպ չէ։ Կը պատմուի, թէ այդ հիւանդութենէ տառապողներուն կոկորդին մէջ չորցուած շան աղտեղութիւն կը փչեն եղեր։

Մեր փորձառուները կ՚ուզեն հոս ալ կրկնել նոյն անհաճոյ գործողութիւնը նշադեղձիկներէ տառապողներուն համար։

Ա՜յ մարդ, ինչո՞ւ այդ աղտեղութեան դիմել երբ կեղծ մաշկի շիճուկը հրաշքներ կը կատարէ։ Խեղճ շուները հանգիստ ձգեցէք։

Երկրի տապպաղներուն հետ չմրցինք։ Կայսեր պատկանողը կայսեր տանք եւն.։

Նեղմիտ չըլլանք, բայց նախապաշարեալ ալ չըլլանք։

ՄԱՍՆԱԳԷՏ ԲԺԻՇԿԸ

Ներկայիս, երբ ամէն հիւանդ մասնագէտ բժիշկի վազել կը տենչայ եւ երբ ամէն բժիշկ, մասնագէտներու վայելած յարգանքին նախանձելով, մասնագէտի հովեր առնել կը փափաքի, կը կարծեմ, թէ յարմար է, որ իսկական մասնագէտի նկատմամբ մտքերու փոխանակութիւն մը ունենանք մեր ընթերցողներուն հետ։

Բժշկութիւնը արդէն ինքնին մասնագիտութիւն մըն է գիտութիւններու եւ արուեստներու շարքին։ Բժշկութիւնը որոշ դասընթացք մը կը կազմէ համալսարանական րըփէրթուարին

մէջ։ Այս մասնաւոր դասընթացքը յաջողապէս աւարտող անձը կը ստանայ բժիշկ ու վիրաբոյժ տիտղոսը եւ, ժամանակ մը հիւանդանոցներու մէջ ընդհանուր դիծերու վրայ փորձառութիւն ձեռք ձգելէ յետոյ, կառավարական քննութիւններուն մասնակցելով՝ յաջողութեան պարագային կը ստանայ իւր արուեստը կիրարկելու արտօնութիւն։

Արտօնեալ բժիշկը կը բանայ իւր դարմանատունը, ուր կ՚ընդունի հիւանդներ եւ կ՚այցելէ հիւանդներու զանոնք դարմանելու համար։ Շուտով նա կը ճանչցուի իւր թաղին, համայնքին եւ քաղաքին մէջ եւ կ՚ըլլայ ընտանիքներու մնայուն բժիշկը։

Այսպէս կ՚անցնին տարիներ, եւ բժիշկը կամաց կամաց կը հասկնայ իւր կարողութեան չափանիշը եւ բժշկութեան որոշ մէկ ճիւղին մէջ իւր ընդունակութիւնն ու առաւելութիւնը։ Անմիջապէս կը քաշուի ասպարէզէն եւ կը սկսի ընդարձակօրէն մշակել այդ ճիւղը միայն։ Նա կը հետեւի մասնագիտական դասընթացքի, այդ ճիւղին մէջ համբաւ ու անուն շահած վարպետներուն ձեռքին տակը կը թրծուի եւ օրին մէկը ի վիճակի կ՚ըլլայ այդ ճիւղին վերաբերեալ բոլոր մանրամասնութիւնները ձեռնածելու հմուտօրէն։

Ահա՛ այս է ճշմարիտ մասնագէտը, լաւ պատրաստուած անձնաւորութիւն մը, որ իւր կոչումին համար կը ձգտի եւ կ՚ուզէ իւր ամբողջ էութիւնը յատկացնել մէկ ճիւղի։ Բժշկական աշխարհի մէջ եղած գիւտերը այս տեսակ մասնագէտներու կը պարտինք։

Մասնագէտ ըլլալու երկրորդ ձեւ մըն ալ կայ։ Նորաւարտ բժիշկը, առանց գործնական ասպարէզ նետուելու, այլեւայլ հաշիւներ եւ նպատակներ հետապնդելով, եւ առանց գիտնալու, թէ ինք ո՞ր ճիւղին աւելի յարմար է եւ ընդունակ, անմիջապէս կը ընտրէ մասնագիտութիւն մը եւ կը հետեւի անոր խելայեղօրէն եւ օր մըն ալ կը յաջողի միակողմանի մասնագէտ մը ըլլալ։ Բայց, ըստ մեր կարծիքին, առաջինը աւելի եփուն, աւելի լայնամիտ, եւ աւելի օգտակար ու վստահելի մասնագէտ կ՚ըլլայ քան երկրորդը։

Ուրեմն բժշկական մասնագիտութիւնը, բժշկական մէկ ճիւղին միայն ընդարձակումը, եւ կատարելագործումն է, — բան

մը, որ ժամանակի, մասնաւոր ծիրքի եւ ընդունակութեան կարօտ է։

Բժշկական մասնագիտութեանց կարեւորները հետեւեալներն են։

1·— Մանկաբարձութիւն եւ կանանց հիւանդութեանց վիրաբուժութիւն։

2·— Մանկանց հիւանդութիւններ։

3·— Մորթային հիւանդութիւններ։

4·— Սեռային եւ ծննդամիզական գործարաններու հիւանդութիւններ։

5·— Աչքի, քթի, ականջի եւ կոկորդի մասնագիտութիւններ։

6·— Մտային եւ ջղային հիւանդութիւններ։

7·— Վիրաբուժութիւն

ա) Ընդհանուր վիրաբուժութիւն·

բ) Ոսկորներու վիրաբուժութիւն·

գ) Վերանորոգիչ վիրաբուժութիւն։

8·— Ներքին հիւանդութիւններ։

ա) Վարակիչ ջերմեր·

բ) Թոքերու հիւանդութիւններ·

գ) Սրտի եւ երակներու հիւանդութիւններ·

դ) Ստամոքսի եւ աղիքներու հիւանդութիւններ։

Ասոնցմէ դուրս, մասնագիտութեանց ալ մասնագիտութիւնը կայ, օրինակ, Շաքարախտի մասնագէտ· Ազմէի մասնագէտ եւն·։

Վերոյիշեալ մասնագիտութիւններու մէջ որոշ աշխատանքէ վերջ աւելի հմտութիւն, ճարտարութիւն եւ հեղինակաւոր փորձառութիւն ձեռք ձգող բժիշկը արդարացիօրէն իրաւունք ունի իբր այդ ճիւղին մասնագէտը ճանչցուելու։

Իւր անուան հետ մի քանի տեսակ մասնագիտութիւն համբող բժիշկը, ըստ մեր կարծիքին, իւր ուժերը ցրուող հրամանատարի մը կը նմանի· անոր համար յաղթանակ տանիլ կասկածելի է, եթէ ոչ անկարելի։

Հասարակ ժողովրդին համար ճշմարիտ մասնագէտը ճանչնալը քիչ մը դժուար է եթէ չըսենք անհնարին, որովհետեւ Ամերիկայի մէջ ճշմարիտ մասնագէտները յայտարարութեանց դէմ են։ Ուստի ճշմարիտ մասնագէտ մը գտնելու համար ընտանիքի բժիշկին դիմէ եւ անոր խորհրդին անսա։ Նա ան գիտէ հեղինակաւոր մասնագէտը, որ ի պահանջել հարկին կուտայ իւր լաւագոյնը։

Ճշմարիտ մասնագէտը մեզի՝ հասարակ բժիշկներուս համար հեղինակութիւն մըն է թէ՛ ախտաճանաչումի եւ թէ՛ դարմանումի տեսակէտով, մէկ խօսքով մեր պահեստի ուժն է։ Ուստի կը թելադրենք ընթերցողներուն, որ ունենան իրենց սեփական ընտանիքի բժիշկները եւ անոնց թելադրութեամբ ընտրեն իրենց մասնագէտները, երբ հարկաւոր է այդ քայլն առնել։

Այս միջոցաւ կարելի է շատ մը յուսախաբութիւններու առաջն առնել։

ԲԺԻՇԿ ԵՒ ՄԱՍՆԱԳԷՏ

Ամերիկա հաստատուելէս ի վեր, «այսինչ բժիշկը միայն գլուխէն կը հասկնայ», «այնինչ բժիշկը միայն պէյպի առնել գիտէ», «միւս բժիշկը միայն ստամոքսէն կը հասկնայ»ի պէս բացատրութիւններ շատ լսած եմ։

Սկիզբները այդպիսի բացատրութիւններուն մէջ կը տեսնէի, թէ ժողովուրդը մասնագիտութիւններուն կ՚ակնարկէր առանց լուրջ կարեւորութիւն տալու «չի հասկնար», կամ «կը հասկնայ»ի պէս խօսքերուն։

Սակայն, հետզհետէ չփումս շատցաւ հայ ժողովուրդին հետ եւ դարմանքով կռահեցի, թէ մեր գաղութին պատկանողներէն շատեր ոեւէ գաղափար չունէին բժիշկի մը կամ մասնագէտի մը ստացած ընդհանուր կամ մասնագիտական ուսումին եւ պատրաստութեան մասին։

Ու այսպէս օրին մէկը, իմ հիւանդներէս մին կը հիւանդանայ բումէթիֆ փիլըրով։ Կ՚անցնին շաբաթներ, մի քանի բժիշկներ կը դարմանեն հիւանդը, որուն երկու զաւակներուն մանկաբարձութիւնը ես ստանձնած էի ժամանակին։ Բայց ես իրենց միտքը չեմ իյնար, որովհետեւ կը խորհին եղեր, թէ ես միայն մանկաբարձութենէ կը հասկնամ։

Ուրիշ հիւանդ մը դողդղալով գրասենեակս եկաւ եւ վզին պալարը ցոյց տալով «կը հասկնա՞ս պալարէն», հարցուց կասկածոտ շեշտով մը։ Դրական պատասխանիս վրայ, աւելցուց· «Ես կը կարծէի, թէ դուք միայն երախաներու հիւանդութենէ կը հասկնաք»։ Օրինակները անվերջ են։

Ուստի, յարմար դատեցի մի քանի հարեւանցի ակնարկներ նետել արդիական բժշկութեան եւ մասնագիտութեան ուսումին եւ պատրաստութեան եղանակին վրայ:

Անհատ մը, որ բժիշկ ըլլալ կ'ուզէ, նախ նախապատրաստական բժշկական դասընթացք մը կը բոլորէ: Այս դասընթացքը 2–4 տարի է, ըստ այլեւայլ բժշկական համալսարաններու պահանջին:

Այսպէս, պատրաստուած ուսանողը կը մտնէ բժշկական դըպրոց, ուր կ'ուսանի չորս տարի եւ M. D. (Վարդապետ Բժշկութեան) տիտղոսով շրջանաւարտ կ'ըլլայ: Նորաւարտ բժիշկը ունի տեսութիւններով եւ բժշկական գիտելիքներով խճողուած ուղեղ մը, չափ չոր վկայական մը եւ բուռ մը երազներ՝ ապագայ յաջողութեան համար:

Անոր մէջ կը պակսի գործնականութիւնը եւ փորձառութիւնը: Ան գոցբերան գիտէ ջրի ծաղիկին ախտանիշերը, սակայն, երբ իսկական ջրի ծաղիկը կը տեսնէ, արցունքի կայլակներ կը կարծէ զանոնք: Ուստի պէտք է թրծել եւ վարժեցնել զայն, որ չփորձուած քուռակի մը պէս ինքնահաւան է եւ յանդուգն:

Հիւանդանոցն է այն վայրը, ուր նորաւարտ բժիշկը կը վարժըւի իր տեսութիւնները գործնականին հետ չափելու: Հոն է, որ ան կը սորվի կուրաղետապը փակ փնձոր ստեղծէ վերջ եղած փորու ցաւէն զանազանել: Հոն է, որ ան կը սորվի սեւը ճերմակէն զատել եւ ընտրել լաւագոյն ուղին:

Երկու տարի եւս, եւ ահա հիւանդոցի դռնէն դուրս կը նետուի երիտասարդ եւ գործնականապէս փորձառու բժիշկը կեանքի պայքարին լծուելու համար, բժշկելու կամ մեռցնելու համար:

Կը վարձէ օֆիս մը, կը ցրուէ յայտարարութիւններ եւ կը սպասէ համբերութեամբ, որպէս զի հիւանդներ գան ու ինքը զանոնք դարմանէ:

Ընդհանուր բժիշկ եւ վիրաբոյժ է ան: Կը դարմանէ ամէն տեսակ հիւանդութիւններ. մանկաբարձութիւն ալ կ'ընէ, պալար ալ կը ճեղքէ, կոտրածը կը դարմանէ, խախտածէն ալ կը հասկնայ, բումէթիք ֆիվըրէն ալ, պատուաստել ալ գիտէ, ներարկել ալ գիտէ: Մէկ խօսքով՝ ընտանիքին բժիշկն է ան:

Հապա ո՞ւր մնաց մասնագէտը:

Մասնագէտները երկու տեսակ են, մէկը կեղծ, միւսը իրաւացի:

Կեղծ մասնագէտը նախանին մէջ վերեւ յիշուած ընդհանուր բժիշկն է, միայն դոյնը փոխած է քիչ մը, մասնաւոր ջանք եւ ժամանակ թափած չէ, այլ ընտրած է ճիւղ մը եւ իր գործը սահմանափակած է այդ ճիւղին մէջ, հագնելով իսկական մասնագէտի փայլուն պատմուճանը:

Սակայն, իսկական մասնագէտները անոնք են, որոնք ընդհանուր բժշկութիւն ընելէ եւ լաւ մը փորձառութիւն շահելէ վերջ ընտրած են այնպիսի ճիւղ մը, որուն մէջ մասնաւոր ձիրք եւ կոչում կը զգան: Անոնք կը ձգեն իրենց առօրեայ զբաղումը, կը դիմեն իրենց հետեւելիք մասնագիտութեան համար համբաւ ունեցող կեդրոններ, կ'ուսանին մեծ վարպետներու քով եւ տարիներ ծառայելէ վերջ կը հաստատուին կեդրոն քաղաք մը, ուր կը մնան իրենց մասնագիտութեան նեղ սահմանին մէջ առանց ոտնակոխ ընելու ուրիշին իրաւունքն ու գետինն ու հողը:

Երբ աչքի մասնագէտ է ան, աչքի հիւանդներէ զատ հիւանդ չընդունիր: Երբ մանկաբարձ է ան, մանկաբարձ կը մնայ, երբ մորթի մասնագէտ է, մորթէն դուրս կամ ներս չի խառնուիր:

Ծառայ մը երկու տիրոջ չի կրնար ծառայել: Այդպէս ալ ճշմարիտ մասնագէտը երկու տէր չի կրնար ունենալ:

Ահա բժիշկին եւ իսկական մասնագէտին տարբերութիւնը:

Հիւանդնե՛ր, ընտրեցէք ձեր ընտանիքի բժիշկը իբր ընդհանուր բժիշկ եւ վիրաբոյժ եւ ձգեցէք, որ ան ալ նեղը մնացած ժամանակին՝ ընտրէ իր մասնագէտը ձեզի լաւլի ծառայելու համար:

Որովհետեւ ընտանիքի բժիշկը միայն կրնայ գիտնալ մասնագէտի մը պահանջը:

Ենթադրենք, թէ ստամոքսային ախտանիշերէ կը տառապիս ու ինքնագլուխ կը դիմես ստամոքսի մասնագէտի մը: Եթէ իսկական մասնագէտ մըն է, առանց քու բժիշկիդ մասնաւոր նամակի մը, չպիտի ուզէ դարմանել քեզի: Պահ մը ենթադրենք, թէ ընդունեց քեզ եւ ջանաց դարմանել առանց ընդհանուր քննութիւն ընելու: Արդիւնքը գոհացուցիչ պիտի ըլլա՞յ կարծես: Ո՛չ... ինչո՞ւ:

Պոսթոնի լաւագոյն հիւանդանոցներէն քաջահմուտ բժշկա-

պետ Թէպըրթ, կ'ըսէ, թէ ստամոքսային ախտանիշերէ տառապող հիւանդներէն 17 առ հարիւրը միայն իսկապէս ստամոքսի հիւանդութիւն ունին, իսկ 83 առ հարիւրը ուրիշ հիւանդութիւններու արդիւնք է: Ուրեմն, լաւագոյն ճամբան սա է: Զգէ, որ բժիշկդ հիւանդութեանդ 83 առ հարիւրը դարմանէ ու մնացած 17 առ հարիւրը ստամոքսի մասնագէտին դարմանել տայ:

Վստահիր բժիշկիդ, հիացիր մասնագէտին վրայ, բայց զգուշացիր կեղծ մասնագէտներէ, որոնք քսակդ պիտի պարպեն անխղճօրէն:

ՀԻՒԱՆԴԱԳԻՆ ԲԱՐՔԵՐ

Զաւեշտական ողբերգութեան մը չափ հետաքրքրական է մեր հիւանդներուն դարմանումի եղանակը:

Մարդկային բնաւորութեան փոփոխականութիւնը, վեց հարիւր տարուայ գերութեան ազդեցութեան տակ այլափոխուած հայկական նկարագիրը, բժիշկներու հմտութեան եւ կարողութեան անհաւասարութիւնը, հիւանդներու բարեկամներուն մէջ Ամերիկեան հռչակաւոր առածին «Մայնտ եուր օն պիզնիս»ի պակասը, հայ բժիշկներուն բժշկական Էթիքսի օրէնքներուն անհընազանդութիւնը եւ իրարու դէմ լարուածութիւնը, գլխաւոր դերակատարներն են՝ այս արտասովոր եւ միանգամայն քրքջալիր թատերախաղին:

Փարիզէն հայ արհեստակիցներէս մին ինձ գրած իր մէկ նամակին մէջ կը յիշէր, թէ Փրանսացի հիւանդ մը դարմանել հաճոյք էր իրեն համար, իսկ հայ հիւա՞նդը... «Դուն արդէն կը ճանչնաս հայ հիւանդը», — կը գրէր ան:

Ինչո՞ւ արդեօք Փրանսացի հիւանդը դարմանել հաճոյք կ'ըլլար իսկ հայ հիւանդի դարմանումին մասին կէտէրով (...) արտայայտուէր արհեստակիցս, որ կ'աւելցնէր «Փրանսացի հիւանդը կ'անսայ իր բժիշկին պատուէրներուն եւ զանոնք կը գործադրէ լիուլի. եւ կը յարատեւէ դարմանումին ու մինչեւ որ իր բժիշկին մէկ կարեւոր սխալը չտեսնէ զայն չի թողուր եւ հեռանար»:

Պարզ խօսինք...

Մեր մէջ, ընտանեկան բժիշկ ունենալու դրութիւնը գրեթէ

գոյութիւն չունի. մեր մէջ բժիշկ փոխելը նպարավաճառ փոխելէն աւելի սովորական է: Մենք մեր բժիշկը կ'ընտրենք ուրիշի մը թելադրութիւնով եւ երկրորդ ուրիշի մը թելադրութիւնով կը փոխենք զայն առանց անկէ դժգոհութեան պատճառ մը իսկ ունենալու:

Մենք կ'ուզենք, որ մեր բժիշկները գիշեր ցորեկ վազեն գան երբ որ փափաքինք զանոնք ունենալու, հոգ չէ թէ անոնք զբաղած ըլլան կամ յոգնած:

Մենք կ'ուզենք, որ մեր բժիշկները ըլլան անթերի, պարտաճանաչ եւ հայրենասէր. կ'ուզենք, որ անոնք գրքեր գրեն, յօդուածներ գրեն, դասախօսութիւններ ընեն, ըլլան անուանի եւ դիրքի տէր, հմուտ եւ ամենակարող, պայմանաւ որ մեր քսակին շատ չդպչին:

Մենք կը սիրենք մեր բժիշկները բամբասել, անոնց փոքր սխալները մեծ չափերու հասցնել, ծաղրել զանոնք եւ անպէտ քուրջի մը պէս մէկ կողմ նետել եւ մոռնալ զանոնք վարձատրել, երբ ալ պէտքը չունենանք անոնց:

Մենք, (խնդիրը ուրիշ անկիւնէ դիտելով) չափէն աւելի վստահութիւն ունինք հայ բժիշկներուն եւ երբեմն կուրօրէն կը հետեւինք անոնց թելադրութիւններուն:

Մենք հայ բժիշկները իրարու քով բերել, զանոնք նոյն հիւանդին համար խորհրդակցութեան կանչելու չենք հաւատար, ընդհակառակը, կը սիրենք զատ զատ անոնց կարծիքը իմանալ եւ ըսի ըսաւներու դուռ բանալ:

Օրինակներով խօսինք.

Պր. Ք. հիւանդ է. կը տառապի թոքատապէ (նիւմօնիա): Դրացի պառաւներուն կամ փորձառուներուն կամ խելօք դաւիթներուն յանձնարարած դարմանները անօգուտ կ'անցնին. հիւանդին վիճակը կը ծանրանայ. կ'որոշեն բժիշկ բերել...:

Կը կանչուի թիւ 1 բժիշկը, որ մանրակրկիտ քննութենէ մը վերջ կը հաստատէ թոքատապի գոյութիւնը ու իր պատուէրները ընելով կը մեկնի:

Պահ մը վերջ դրացիներէն մին, որ ամենագէտ խելօք Դաւիթ մըն է, ներս կը մտնէ հազար ու մէկ հարցումներով կը նեղէ հիւանդը, որ բացարձակ հանգիստի պէտք ունի: Ան կասկածոտ նայուածք մը կ'ուղղէ բժիշկին պատուէրովը բաց թողուած պա-

տուհաններուն․ այդ նայուածքը բաւ է պատուհաններուն անմիջապէս գոցուիլը ապահովելու համար։

Քիչ յետոյ կ'այցելէ թիւ 2 բժիշկին թմբկահարը ու սեղանին վրայ գտնուող դեղաշիշին ստորագրութիւնը կարդալէ վերջ, ուսերը թօթուելով առանց ամչնալու կ'ըսէ․ «Աս ալ բժի՞շկ է որ բերեր էք․ մազ մնաց որ այնինչը սպաննէր․ շումէյքըրին *(կօշկակարին) մէկն է․ մեղք ձեր տուած* փարային*»...։*

Կ'անցնին մի քանի օրեր եւս եւ հիւանդի կացութիւնը կը ծանրանայ։ Այդ հիւանդութեան օրէնքն է այդ, բուժումէն առաջ կացութիւնը կը կնճռոտի...։

Բարեկամներ, դրացիներ, կիներ ու աշխարհական իրար կ'անցնին, կը մոռցուի թիւ 1 բժիշկը, կը մոռցուի նոյնպէս թիւ 2 բժիշկը, որմէ հրաշքներ ակնկալած էին... սփէշըլիսթի (մասնագէտի) խօսքը կ'ընեն ամէնը, թիւ 1 բժիշկին համեստ պահանջը եղող երեք տոլարը չվճարողները այժմ պատրաստ են հարիւրներ ծախսել...

Եկող մասնագէտը զուր տեղ կը ջանայ համոզել հիւանդին պարագաները, թէ թոքատապի համար հրաշագործ բժիշկներ գոյութիւն չունին, թէ ախտաճանաչութիւնը չիտակ է, թէ պէտք է ելքին սպասել եւն․։

Սա ալ չեղաւ, «պաղ մարդուն մէկն է եղեր․ յոյս ալ չտուաւ․ ուրիշ մը կանչենք»։

Հիւանդութեան վերջին օրն է։ Առանց իրարմէ լուր ունենալու մի քանի հայ բժիշկներ եւս կը կանչուին։ Ամէն դրացի իւր հրաշագործ բժիշկը կը թելադրէ։ Եւ բոլորը կուգան առանձին առանձին․ խորհրդակցելու գաղափարը հաճելի չի գար իրենց։

Եկող բժիշկները իրենց վարժութեան եւ փորձառութեան չափով կը քննեն հիւանդը եւ զայն լաւ մը կը յոգնեցնեն իրենց այցեգինը արժեցնելու համար։ Արդիւ՞նքը... հիւանդը աւելի՛ կը տառապի եւն...։

Ու կը սկսի բժիշկներուն հասցէին ուղղեալ անէծքի եւ հայհոյանքի նագարաթը։

ՄԵՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲԱՐՔԵՐԷՆ

Բժշկափոխնները։

Մի քանի օրեր առաջ հիւանդի մը կանչուեցայ։ Հիւանդին արձանագրութիւնը առած պահուս տան մէջ իրարանցում մը ծայր տուաւ։ Ինչո՞ւ... Հիւանդին ամէն օր այցելող բժիշկ մը եկած էր...

Եւ ես դէմ առ դէմ կը գտնուէի ամերիկացի բժիշկի մը հետ, մինչ տանտէրը կծկուած էր անկիւն մը, յանցանքի մէջ բռնուած մանուկի մը պէս շուարած։

Երկու բժիշկներս շուարած պահ մը իրարու նայեցանք ու երկուքս ալ ամչցանք։

«Ինձ հեռախօսելու էիք այս փոփոխութեան մասին», — գոռաց ամերիկացի բժիշկը ու մեկնեցաւ սրդողած։

Ես ալ մեկնեցայ խնդրելէ յետոյ մեր հիւանդին տիրոջմէն, որպէս զի ուրիշ անգամ այդ տգեղ խաղը չխաղան բժիշկներուն հետ։

Այո՛... Ձանձրացա՞ծ էք ձեր բժիշկէն, կ'ուզէ՞ք փոխել զայն, ազատ էք, առանց այլեւայլի հեռախօսեցէ՛ք իրեն եւ դադրեցուցէք անոր այցելութիւնները։ Այս է լաւագոյն եւ ուղիղ կերպը։

Ժամադրադրոյժները։

Հեւիհեւ վազվզուքի այս դարուն ժամադրութեամբ եղած գործառնութիւնները մեծ դիւրութիւններ են։ Բայց պէտք է յարգել ժամադրութիւնները։ Յուսախաբութիւնը ամենամեծ դժբախտութիւնն է, որո՜ւն կրնայ ենթարկուիլ ոեւէ անհատ։

Իմ յարգելի դասատուներէս Տոքթ․ Վէնտայք կ'ըսէր յաճախ․

«Երանի անոնց, որ չեն ակնկալեր, որովհետեւ անոնք յուսախաբ չպիտի ըլլան»։

Ճշմարտութիւն է այս։

Սպասումը րոմանթիք *է, պայմանաւ որ, որ յաջող ելք ստանայ, հակառակ պարագային անտանելի է։*

Տաճկական առած մը շատ լաւ կը վերլուծէ այս պարագան․ —

«Աշխարհի մէջ դժուարագոյն երեք բաներն են սեղանի վրայ կերակուրի սպասել, ճամբու վրայ ընկերոջ սպասել եւ անկողնի մէջ քնոյ սպասել»։

Ես պէտք ուզէի աւելցնել, ժամադրութիւն ընող հիւանդին սպասել:

Որոշուած ժամուն ինծ այցելութիւն տալու խոստացող հիւանդս մոռցեր էր իր ժամադրութիւնը յարգել եւ անոր միակ չքմեղանքն էր իր փինաճլի խաղը...:

Սորվինք յարգել մեր խոստումը եւ ժամադրութիւնը:

Բժիշկէ փախչողները:

Օր մը 104 աստիճան ջերմէ տառապող մանուկի մը հոգատարութեան կանչուեցայ: Անհրաժեշտ կարգադրութիւնները ընելէ յետոյ խոստացայ հետեւեալ առաւօտուն կրկին այցելել:

Միւս օրը որոշեալ ժամուն, մղոններ ճամբորդելէ վերջ, հասայ հիւանդին տունը, որ դատարկ էր: Տանտէրն ու հիւանդը ապահովաբար խնջոյքի գնացեր էին, բայց հիւանդին չուառափոյթ ապաքինման լուրը բժիշկին իմացնել մոռցեր էին:

Խնայենք մեր բժիշկներուն սուղ ժամանակը:

Սուրխաճիները:

Առանց վճարումի մէկու մը գործ մը ընել տալու «սուրխա» կ'ըսեն:

Տաճիկները վարպետ սուրխաճիներ էին, երբ կը գրաւէին կեավուրներուն ձին ու ջորին պետական գոյքերու փոխադրութեան համար:

Ծանրակշիռ հիւանդութենէ մը տառապող հիւանդի մը կ'այցելէի ամէն օր: Նոյն տան մէկ ուրիշ յարկին մէջ բնակող տիկին մը, ամէն օր իր մէկ մանուկը քննել կուտար ինծի բոլորովին ձրիօրէն: Ու ես բարեացակամօրէն յաջորդող երեք օրերուն երեք մանուկներուն ձրի քննութիւն շնորհեցի: Չորրորդ օրը նոյն համեստափայլ եւ գեղեցկափայլ տիկինը իր չորրորդ մանկան համար քննութիւն պահանջեց եւ, երբ ես համբերութիւնս հատած վճարումի պահանջեցի, պատասխանեց. «Անգամ մը որ եկեր ես դրացիին համար, ալ ինչո՞ւ դրամ կ'ուզես»:

Պարապ տեղը չէ որ տաճկական առածը կ'ըսէ (պիր սապըր, իքի սապըր, իւչիւնճիւսիւ վուր եաթըր): Ամէն ինչ իր սահմանն ունի, համբերութիւնն ալ սուրխաճիութիւնն ալ:

Զարմանալին հոն է, որ այդ տիկինը բժիշկներուն եւ անոնց դեղերուն չհաւատացող մըն է: Բայց կ'երեւի, թէ «կը հաւատամ երբ ձրի է, կ'ուրանամ երբ դրամով է» ըսողներէն է:

«Ըրէ այն ինչ, որ կ'ուզես ուրիշները քեզի ընեն»:
Սորվինք չիտակ ուղիէն քալել:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲԱՐՔԵՐ

Հիւանդի մը կ'այցելես. սաստիկ ջերմէ կը տառապի, սառոյցի տոպրակ կը յանձնարարես: Քու ներկայութեանդ ձայն չեն հաներ, կը համեկերպին ի մեծ գոհունակութիւն հիւանդին:

Գոհունակ սրտով կը մեկնիս: Երկրորդ այցելութեանդ տեսնես սակայն սառոյցի տոպրակը անհետացեր է... Ինչո՞ւ:

— Եա՛, դրացի կնիկը ըսաւ, թէ կը վնասէ, հանեցինք:

Բժի՞շկը... թէ՞ դրացի կնիկը:

Այլ տեսակ լուարուք: Մանուկ մը կը ծնի. կը պատուիրես որ ըստ երկրի սովորութեան շաքարի ջուր չխմցնեն նորածինին: Կը վստահացնեն, թէ պիտի հետեւին պատուէրներուդ:

Կէս գիշերին հեռախօսդ կը հնչէ. կ'ըսեն, թէ նորածինը կը ճչայ, եւ կը պահանջեն, որ անմիջապէս ճամբայ ելլես: Պարտականութիւնդ է, կ'երթաս:

Մի քանի հարցում, եւ կացութիւնը կը պարզուի: Դուրս կուգայ, որ բժշկական հոլեր առնող պառաւ մը ըսեր է. «Քա՛հ, այս բժիշկը խե՞նթ է ինչ, մեղքը չէ. չօճուխին քիչ մը շաքար ջուր խմցուցէք»:

Ու անմիջապէս բժիշկին պատուէրը մոռցուեր է:

Ուրիշ պատկեր մը: Ժամը վեց է, օֆիսի ժամանակ. հիւանդներու ժամադրութիւն տուեր ես, հեռախօսը կը հնչէ.

— Բժիշկ, անմիջապէս մեզի եկուր. պզտիկը հիւանդ է:

= Քանի՞ օրէ ի վեր...

— Օ՛, չորս հինգ օրէ ի վեր:

= Ուրիշ բժիշկ կանչեցի՞ք...

— Ո՛չ, հիմա եկուր:

= Անկարելի է, օֆիսի ժամանակ է. զբաղած եմ, երկու ժամէն կուգամ:

— Եթէ չես գար, ուրիշ բժիշկ կը կանչենք:

= Կամքը ձերն է...

Չորս հինգ օրէ ի վեր հիւանդ պառկողին համար է այսքան

ածապարանք եւ սպառնալիք։

Այլ առակ։

Դեղագիր մը կը գրես։ «Օրը երեք անգամ մէյմէկ թէյի դգալ առ», կը պատուիրես։ Դեղագործը դեղը կը պատրաստէ, շիշին վրայ կը գրէ նոյնը։ Հիւանդը շիշը գրպանած տուն կը վազէ։ Իր յիշողութեան ապաւինած՝ շիշի վրայ գրուածը չի կարդար եւ եթէ կարդալ չգիտէ ուրիշին դիմելու կը քաշուի ու իր գլխացաւին պէս կը խմէ։ Երկու ժամ վերջ հինգ սէնթ ցնծալով կը հեռախօսէ.

— Բժիշկ, դեղդ ինծի վնասեց։

= Ո՞րքան խմեցիր։

— Մէկ ապուրի դգալ։

Բժիշկի՞նն է յանցանքը թէ բթացած յիշողութեանդ, թէ անփութութեանդ։

Հատ մըն ալ։

Առտուան ժամը չորսն է։ Ցերեկուայ յոգնութիւնդ առնելու համար խոր քունի մէջ ես։ Թրինկալինկ... Հեռախօսն է...

— Պրն. բժիշկ, շուտ եկուր, հիւանդ ունինք։

Հեռախօսին ձայնէն կինդ կ՚արթննայ. հագուած առենդ հանած ձայնէդ պզտիկներդ կ՚արթննան. պաղին դուրս կ՚ելլես. կըրաճը կ՚երթաս, խարխուլ ինքնաշարժդ կը հանես եւ կաթնավաճառներու ձիակառքերու մէջէն կը սուրաս կ՚անցնիս կիսամութ ամայի փողոցներէն։ Հիւանդը կը դարմանես, կարելիդ կ՚ընես, տուն կը վերադառնաս։ Դողդղալով անկողին կը մտնես եւ կը ջանաս կորսնցուցած քունդ գտնել։ Անօգուտ է. չես քնանար։

Կ՚անցնին օրեր, պահանջագիրդ կը ղրկես, ու կը սպասես անհամբեր վարձատրութեանդ։ Միւս ամսուն ուրիշ մը կը ղրկես, դարձեալ լռութիւն։ Նամակ կը գրես եւ քաղաքավար կերպով վարձատրութիւնդ կը պահանջես...

Ու կը ստանաս կծու նամակ մը եւ քու պահանջածէդ շատ պակաս գումար մը։ Մոռցեր են ծառայութիւնդ եւ վար գնահատեր գիշերուան այցելութիւնդ...

Ինչե՛ր ինչե՛ր...

— Ինքնաշարժդ փոքր է, սուղնոց հատ մը գնէ, բժիշկ։

— Օֆիսդ անյարմար է, աւելի կոկիկ մ՚ունեցիր, բժիշկ։

— Լաւ չես հագուիր, սանկ շիք եղիր, բժիշկ։

— Դրամասէր մի ըլլար, բժիշկ։

— Բժիշկ, հանգանակութիւն կայ, վճարէ։ Այսքա՞ն մինակ. բժիշկ ես, պէտք է աւելին վճարես...

— Հայ բժիշկներ ինչո՞ւ թերթերուն մէջ չէ՞ք գրեր։

— Անձնական ռէքլամի համար կը գրէ...

— Ան ալ բժի՞շկ է, բան չի գիտեր։

— Դրամ քաշողին մէկն է...

Դեռ ինչե՞ր ինչե՞ր...։

Քիչ մը յարգեցէք ձեր բժիշկը։

«ԸՍԵ՞Լ ԹԷ ՉԸՍԵԼ»

Բժիշկները աջ դառնան կը քննադատուին, ձախ դառնան կը ճաղկուին, յառաջ երթան կ՚անիծուին, նահանջեն կը ծաղրուին ու վա՜յ անոնց, եթէ հանդիստ տեղերնին կենան։

Հակառակ այս ոչ նախանձելի դրութեան մատնուած ըլլալնուն, բժիշկները յաճախ կը ստիպուին պատասխանել այս խիստ կարեւոր հարցումին՝ ըսե՞լ թէ չըսել...։

Քսանեւհինգ տարեկան երիտասարդ մը բժշկական քննութեան բովէն կ՚անցնես, անոր թոքախտաւոր ըլլալը կ՚իմանաս։ Եթէ անոր խօսիս ճշմարտութիւնը, խեղճը տղաձգան կնոջ մը պէս կը դողայ եւ անկողին կ՚իյնայ։ Եթէ պահես իրմէ իրողութիւնը՝ թէ՛ իրեն վնասած կ՚ըլլաս եւ թէ՛ ուրիշներուն։ Երկդիմի պատասխան մը տալու ըլլաս, կը բողոքէ հիւանդը եւ ուրիշ բժիշկի դուռը ափ կ՚առնէ։ Ահա՛ անել մը, ուրկէ պէտք է որ պատիւով դուրս գայ բժիշկը։

Թոքատապէ տառապող հիւանդի մը կը կանչուիս։ Եթէ «թոքատապ է» ըսես, չեն հաւատար. «պաղառութիւն է» ըսես, հիւանդին վիճակը երկու օրէն կը ծանրանայ եւ դուն կը մեղադրուիս ու անպէտ քուրջի մը պէս դէն կը շպրտուիս։

Ճշմարտութիւնը եթէ խօսիս, «կը վախցնէ» կ՚ըսեն. իրողութիւնը եթէ պահես, «բան չի գիտեր, բժիշկ չէ, կօշկակար է» կ՚ըսեն։ Այսպէս կը խորհին ե՛ւ հայը ե՛ւ օտարը, ե՛ւ համեստը ե՛ւ մեծատունը։

Տասը տարուան բժշկական փորձառութեամբս տակաւին ի

վճռակի չեմ այս խարանով հարցերուն գոհացուցիչ կերպով պատասխանելու։ Այսու հանդերձ հասած եմ այն եզրակացութեան, թէ քիչ մը թափ գործածելով ճշմարտութիւնը խօսիլ աւելի լաւ է, թէ՛ հիւանդին համար եւ թէ՛ հարեւաններուն եւ բժիշկին համար։

Շատ մը հիւանդներ տարբեր քայլեր առած պիտի ըլլային, եթէ ժամանակին ճշմարտութիւնը գիտցած ըլլային։

Բժիշկներուն կ՚իյնայ հիւանդները այս ուղղութեամբ դաստիարակելու ծանր պատասխանատուութիւնը։ Ու հիւանդներուն պարտականութիւնն է վարժուիլ ճշմարտութեան որքան ալ ծանրակշիռ ըլլայ ան։

Սիրենք ճշմարտութիւնը։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Հիւանդի մը յուշատետրէն.—

Մէջքս կը ցաւէր։

«Երիկամունքի հիւանդութիւն ունիս», — ըսաւ դեղագործը։

«Շաղանակագեղձդ (փրօսթէյթ) խոշորցեր է», ըսաւ սեռային ախտերու բժիշկը։

«Ակռաներէդ է», — ըսաւ ատամնաբոյժը։

«Աղիքներդ վար կախուած են, — ըսաւ բժիշկը։

«Տիւղ տապան ես», — ըսաւ ոտքի բժիշկը։

«Ողնաշարդ խախտուած է», — ըսին օսթէոփաթն ու քայրոփրաքթըրը։

«Պաղեցուցեր ես», — ըսաւ դրացի պառաւը։

«Կուրաղեստալ ունիս», — ըսաւ վիրաբոյժը։

«Մէջքդ չի ցաւիր», — ըսաւ Քրիսչըն Սայէնթիսթը։

Բոլորին ալ հաւատացի եւ ըրի ինչ որ թելադրեցին։ Դեռ մէջքս կը ցաւի։

* * *

— Բժիշկները իրենց հին հագուստները ի՞նչ կ՚ընեն։

— Կը հագնին զանոնք։

— Բժիշկները հանդիստ ըսուածը ո՞ւր կը գտնեն։

— Բառարանին մէջ։

— Բժիշկ մը պառաւներուն հաճելի ըլլալու համար ի՞նչ ընելու է։

— Անոց բոլոր ըսածին «այո՛, խաթուն» ըսելու է։

— Բժիշկին կնոջ պարտականութիւնը ի՞նչ է։

— Կէս գիշերին հեռախօսին պատասխանել եւ յետոյ հըրմըշտկել ամուսինը, որպէս զի արթննայ։

* * *

— Ո՞րն է լաւագոյն հայ բժիշկը։

— Ան որ, իրիկուան ժամը 11-ին տասը մղոն ճամբորդելով կ՚այցելէ հիւանդին եւ միայն երկու տոլար կ՚առնէ, պայմանաւ որ 2–3 հիւանդի նայի մէկ այցով։

— Բժիշկին պիլը (պահանջագիր) վճարեցի՞ր։

— Ո՛չ... բժիշկը փիլով (դեղահատ) կ՚ապրի։

— Ինչո՞ւ վշտացած ես բժշկէդ։

— Երեսիս տուաւ հիւանդութիւնս։

— Դուն ինչո՞ւ վշտացար բժիշկէդ։

— «Բան մը չունիս»,— ըսաւ եւ ծածկեց հիւանդութիւնս։

— Հապա դո՞ւն ինչու վշտացար բժիշկէդ։

— Ամսագլխուն պիլ ուղարկեց։ Ինչո՞ւ, ես փախստակա՞ն եմ։

— Իսկ դուն ինչո՞ւ բժիշկդ վշտացուցիր։

— . . . .

ՀԻՒԱՆԴԻՆ ՕՐԱԳՐԷՆ

Սեպտ. 10.—

Հինգ տարիէ ի վեր ամուսնացած եմ։ Առաջին տարին ես զաւակ չուզեցի։ Երկրորդ տարին՝ կինս չուզեց։ Երրորդ տարին երկուքս ալ չուզեցինք։ Երկու տարիէ ի վեր երկուքս ալ կ՚ուզենք, բայց զաւակը չուզեր գալ։

Բժիշկի դիմեցի։ Մեծ եղաւ զարմանքս, երբ բժիշկը ըսաւ, թէ ամլութեան 55%-ը միայն կնոջ յանցանքն է ու 45%-ը պարծենցող այրերուն թերութիւնն է, հետեւաբար, ոչ միայն կինս, այլեւ ես պէտք է բժշկական քննութեան ենթարկուինք։

Սեպտ. 20.—

Որքա՜ն դիւրին կը խաբուին բժիշկները:

«Աղքատի հայր ես» ըսէ բժիշկիդ եւ տես ի՛նչպէս կը կակուղնայ ու ձրի կը նայի քեզի: Հապա քիչ մը գովէ՞ս զինքը: Հոգին կուտայ քեզի:

Բայց չոր գովեստը փոր չի կշտացներ: Ես բժիշկ մը կը ճանչնամ, որ 25–30 տարիէ ի վեր «աղքատի հայր» է, սակայն, գրպանը պարապ է:

Ինձ կը թուի, թէ բժիշկն ալ գործաւորի մը պէս՝ իր աշխատավարձին արժանի է:

Նոյեմբեր 20.—

Սրճարանն էի: Խօսքը խօսք բացաւ ու սկսանք բժիշկները բամբասել:

— Զգէ՛ պէ, այդ ալ բժի՞շկ է. երկիրը խող արածել կուտային այդպիսիներուն:

— Ականջ մի կախեր. զաֆա չունի, մաղ մնաց երախաս պիտի սպաննէր:

— Բժշկութենէ պիխապար է, կմկմաց տաճկախօս մը:

Քիչ մը անիծեցինք, քիչ մը անարգեցինք. հայհոյողներ ալ եղան:

Բժշկական ուսանող մը, որ մօտակայ սեղանին մօտ «Հայրենիք» կը կարդար լսեր էր խօսակցութիւնը եւ մեզի մօտենալով ըսաւ.—

— Հայրենակիցներ, ձեզմէ ո՞վ տալիք չունի այդ բժիշկին:

Բոլորս ալ պապանձեցանք:

— Ուրեմն, վճարեցէք ձեր պարտքը, որպէս զի ձեր բժիշկները աւելի լաւը սորվին ու ծառայեն ձեզի աւելի լաւ: Գիտութիւնը դրամով կը գնուի:

Լռեցինք: Իրաւունք ունէր:

Դեկտեմբեր 20.—

Գլուխս կը ցաւէր:

— Ակնոցի պէտք ունիս ըսաւ ակնաբոյժը:

— Քթիդ խուռչները թարախոտած են, ըսաւ քիթի մասնագէտը:

— Պնդութենէդ է, — ըսաւ բժիշկը:

— Թանսըլներդ հանենք, — ըսաւ կոկորդի մասնագէտը իր ափը շփելով:

— Ամուսնացի՛ր, — ըսաւ սեռային մասնագէտը:

— Ակռաներդ, հա՜ ակռաներդ դարմանեմ,— ըսաւ ատամնաբոյժը:

— Նկարդ քաշել տուր, գանկիդ մէջ ուռ չունենա՞ս, — ըսաւ վախցնող բժիշկը:

— Արիւնդ քննենք, Ֆրանկախտ չունենա՞ս, — ըսին հիւանդանոցէն:

— Կիներէն հեռու պահէ քեզ, — ըսաւ այրիացեալ բժիշկ մը:

— Խլունջ է, — ըսաւ հայ փորձառուն:

— Գլխու ցաւը երեւեկայութիւն է, — ըսաւ հոգեբանը:

— Ենթագիտակցութեանդ մէջ սեռային զսպումի հետեւանք է, — ըսաւ նորարոյս Ֆրոյտեան մը:

Ինչե՜ր, ինչե՜ր... Թանսըլներս հանեցին, ակռաներս քաշեցին, քթիս մէջէն ափ մը ոսկոր հանեցին, գոմէշի մը բաւելու չափ լուծողական տուին. շփեցին, ներարկեցին, ակնոց տուին, գլխուս վրայ աւետարան կարդացին. Շէյխը գլխուս ցաւը կապեց, հայ պառաւը մխ կապեց ճակտիս, ըրին հա՜ ըրին,

Լաւացա՞ւ գլուխս...

Ա՜խ, գլուխս, գլուխս... Դեռ կը ցաւի:

Յունուար 1.—

Բարեկամներէս մին բժիշկի մը մէկ սխալէն տառապած էր: Սփոփեցի զինքը:

— Այ մա՜րդ, — ըսի անոր, — ինչո՞ւ կ'անիծես բժիշկդ. ի հարկէ կը սխալին բժիշկները. միթէ Աստուա՞ծ են... Աստուած անգամ չսխալեցա՞ւ միթէ, երբ Ադամը Եւայէն առաջ ստեղծեց: Լէյտիս Ֆըրսթ! *Նախ կանայք, չե՞ն ըսեր միթէ: Ինչո՞ւ ուրեմն Ադամը առաջ ստեղծեց:*

Նորէն կը փիլիսոփայեմ: Հա՞ւը առաջ ստեղծուեցաւ թէ հաւկիթը: Հո՜գս է... Երկուքն ալ կը սիրեմ:

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԻՋԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ամէն արհեստ եւ արուեստ պահանջի եւ մատուցման օրէնքին կը հնազանդի: Ուր որ պահանջ կայ, հոն կայ նաեւ՝ մատուցում:

Ամերիկայի մէջ 726 բնակիչի համար կայ մէկ բժիշկ. իսկ Պարսկաստանի մէջ 80,000 բնակիչներու համար կայ մէկ բժիշկ:

Այս թիւերը ցոյց կուտան, թէ պարապ տեղը չէ որ մարդկային կեանքի միջին տարիքը այդքան բարձրացեր է Ամերիկայի մէջ:

Բժշկի չհաւատացող մեր բարեկամներուն *անհերքելի փաստ մը, ահա՛, անոնց օգտակարութեան մասին:*

Փափաքելի է, որ յետամնաց երկիրներու մէջ ալ գիտական բժիշկներու թիւը բարձրանայ, եւ մարդիկ ապրին աւելի երկար ու երջանիկ:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲԱՐՔԵՐ

— Բարի լոյս, Հաճի Կրպօ, ո՛րքան ուրախ ես. նոր գիւտ մը ունի՞ս:

= Ես ուրախ չըլլամ, ո՞վ պիտի ըլլայ:

— Խեր ըլլայ, ըսէ նայինք, ի՞նչ է:

= Դրամ խնայելու եւ հարստանալու միջոց մը գտայ:

— Ի՞նչ է, մարդ Աստուծոյ, համբերութիւնս հատցուցիր, ըսէ, ի՞նչ է:

= Մինչեւ տարի մը առաջ բժիշկներուն դրամ տալէն ճանճրացայ: Ծախսս իրենց կերցուցի. այնպէս որ բժիշկներուն ունեցած ինքնաշարժերուն մէյմէկ անիւը իմ դրամովս գնուած է:

— Ի հարկէ, հիւանդ ես ու պիտի վճարես, հակառակ պարագային չեն դարմաներ քեզ:

= Ըհը, հիմա մատդ վէրքին դրիր. գաղտնիքը հոդ է:

— Ի՞նչպէս:

= Ահա՛ էապէս. հէմ կը դարմանուիմ, հէմ կ'աղէկնամ, հէմ ալ փարա չեմ ի տար. ատկէ լաւ բան կ'ըլլա՞յ:

— Չեմ հասկնար, բացատրէ:

= Ամերիկացի բարեկամ մը ունիմ, Մսթըր Թամսըն, ան ինծի սորվեցուց:

— Ըսէ նայինք, ի՞նչ է:

= Մսթըր Թամսըն ըսաւ. «Ջա՛րլի, եկուր քեզի վարպետութիւն մը սորվեցնեմ: Մենք, ամերիկացիներս, այսպէս կ'ընենք ու մէջէն կ'ելլենք: Երեք ամիս մէկ բժիշկի կը բռնուինք. պիլը խոշորցա՞ւ, կուտ պայը կը քաշենք եւ ուրիշի մը կ'երթանք. ու տարին չորս բժիշկ փոխելով բժշկի դրամ տալէ կ'ազատինք: Ու ես ալ խորհեցայ եւ լաւ գտայ այս միջոցը: Տարիէ մ'ի վեր բժիշկի սէնթ տուած չեմ:

— Ի՞նչպէս:

= Մեղքս ի՞նչ պահեմ, լեզու չեմ գիտեր. հայ բժիշկներուն կ'երթամ: Պոսթոնի մէջ, մաշալլահ, գուրպան ըլլիմ իրենց թիւին, քանի մօտ հայ բժիշկ կայ. երեք ամիսը հատ մը կը փոխեմ եւ հինգ տարի ձրիօրէն կը բժշկուիմ. վերջը ալլահ քէրիմ:

— Հապա հայ բժիշկները օր մը իրարու քով գան ու ըրածդ իմանա՞ն:

= Վրաս գրէ, մեր բժիշկնե՞րը իրարու քով պիտի գան: Եթէ համերաշխաբար գործող եւ իրարու քով եկող տեսակէն ըլլային, մինչեւ հիմա Հայ Բժշկական Միութիւն մը կը կազմէին ու Փարիզի Հայ Բժշկական Միութեան պէս ժողովուրդին օգտակար կ'ըլլային:

— Միթէ հայ բժիշկները միութիւն չունի՞ն հոս:

= Ոչ միութիւն ունին եւ ոչ ալ իրար կը ճանչնան կամ կո՛ւզեն ճանչնալ:

ԾԱՆՈՒՑՈՒԱԾ ԴԵՂԵՐԸ

Ամերիկեան օրաթերթերուն եւ հանդէսներուն լայնածիր էջերը ողողուած են փայլուն արդիւնք եւ հրաշագործ բուժում խոստացող դեղօրայքի րէքլամներով:

Յաճախ ինձ հարցումներ կ'ուղղուին այդ ծանուցուող դեղերու օգտակարութեան մասին:

Հանրութեան հրամցուող այս դեղօրայքին մեծամասնութիւ-

նը անպէտ բաներ են, եւ շատերն ալ իրենց խոստացած բուժումները ընելու անկարող են:

Առէք, օրինակի համար, ձմրան դդումին պէս ճաղատ գանկերուն վրայ մազ բուսցնել խոստացող դեղերը: Եթէ ճշմարիտ ըլլար անոնց հրաշագործ ազդեցութիւնը, ներկայիս՝ ճաղատ գլուխները Դիոգինէսեան լապտերով փնտռելու էինք:

Միլիոնատէր ճաղատներ կան, որոնք հազարներ կը խոստանան անապատի պէս չոփ չոր իրենց գանկերուն վրայ մազ բուսցնողներուն:

Դժբախտաբար, մազ բուսցնող դեղերուն տէրերը կը զրկուին այդ խոստացուած հազարներէն, եւ ճաղատ գանկերը կը փայլին հորիզոնէն բարձրացող լուսնկային նման:

Հազը բուժող դեղերը աւելի ծիծաղելի են: Հազը ախտանիշ մըն է, այսինքն՝ գոյութիւն ունեցող հիւանդութեան մը մէկ նշանը միայն: Կրծքի վանդակին մէջ ամբարուող ջուրին (սուլը սաւթլիճան) պատճառած հազը ի՞նչպէս կրնանք դեղերով արգիլել:

Պէտք է հիւանդութիւնը գտնել եւ ապա՝ դարմանումի մասին մտմտալ:

Գէրերը նիհարցնող, նիհարները գէրցնող, տկարները զօրացնող ծանուցուող դեղերուն դրամ ծախսողներ պէտք է որ քիչ մը մտմտան իրենց մեծ դժուարութեամբ մէկ կողմ դրած տոլարները ծախսած ատեն: Այդ տեսակ դեղերուն ծախսուած դրամը ծակ գրպանէն իյնալով ուրիշի մը ձեռքը անցնող դրամի կը նմանի: Կ՚երթայ, բայց ետ չի գար:

Ուրախ ենք, որ Ամերիկեան Բժշկական Միութեան օրկանը եղող շաբաթաթերթ մը այս տեսակ ծանուցումներու դէմ պատերազմ յայտարարած է ու կը ձաղկէ զանոնք անխնայ:

ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

«Մրջիւններէն օրինակ առէք», — ըսեր են մեր իմաստուն պապիկները:

Որքա՜ն ճշմարտութիւններ կը պարունակեն ժողովրդային առածները:

Այո՛, օրինակ առնենք մրջիւններէն. եւ անոնց կենդանիներէն. մինչեւ անգամ միջատներէն, եթէ ունին օրինակելի յատկութիւններ:

Սերպիական բօշաներու հետ ունեցած բժշկական շփումիս առթիւ տեղեակ եղայ խիստ գեղեցիկ սովորութեան մը, որ կ՚արժէ ընդօրինակել:

Բօշաները երախայի ծնունդ տուող մօր մը քով երեսուն օրէ վերջ է որ աչք լուսելու կ՚երթան:

Ի՜նչ գեղեցիկ սովորութիւն, իսկապէս: Որովհետեւ ծննդաբերութենէ ազատող մայրը պէտք ունի հանգստի եւ խաղաղութեան: Երեսուն օրերը բաւ են այդպիսի պէտքերը գոհացնելու համար:

Բաղդատենք մեր «աչք լուսելու» սովորութիւնը ասոր հետ:

Հայ մանուկը իր առաջին ճիչը կ՚արձակէ կէս երկոտասանեակ մը կիներու ներկայութեան: Մանկաբարձ բժիշկը տունէն չմեկնած՝ կը սկսի աչք լուսողներու շարանը: Հոն է պապիկն ու նանիկը, տատմէրն ու քեռմէրը, հօրքոյրն ու մօրքոյրը, մինչեւ իսկ դրացի պտղավաճառը Մարիքան: Ո՞վ է մօր հանգստին եւ երախային քունին վրայ մտածողը, անոնք եկած են իրենց հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար: Աղջի՞կ է թէ մանչուկ, աչքերը կապո՞յտ են թէ սեւ, մազերը սե՞ւ են թէ չէկ:

Ա. Ահարոնեան որքա՜ն գեղեցիկ կերպով նկարագրած է դրացիներուն նորածինի մասին ունեցած հետաքրքրութիւնը իր «Երբ ձիւնն իջնում է» պատմուածքին մէջ: «Գոհարին չէկ տղան», ահա՛ ամէնուն բերնի ծամոցը...:

Մինչդեռ հայ գիւղացիները, եթէ երեսուն օր սպասէին, հաւանաբար Գոհարին չէկ տղուն մազերը պիտի փոխուէին սեւի կամ շագանակագոյնի: Որովհետեւ նորածիններու մազերը շատ կը փոխուին առաջին ամսուան մէջ:

Բօշաներէն օրինակ առնենք:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿԱՅԱՆՆԵՐ

Ամերիկեան հանրածանօթ հրապարակագիրներէն մին Արթըր Պրիզպէյն իր ընթերցողները ձանձրացնելու աստիճան յաճախ կը գրէ օդանաւերու պէտքին համար:

Ես ալ իբրեւ բժիշկ անոր օրինակին հետեւելով, պիտի յա-

ճախ դրեմ առողջապահական կայաններու պէտքի մասին, մեր ժողովուրդին համար:

Հայերս, հայաշատ կեդրոններու մէջ օգտուելով հայ բժիշկներու բարեացակամութենէն պէտք է ստեղծենք հայ մանուկներուն համար առողջապահական կայաններ: Մենք ունինք տիկնանց եւ օրիորդաց միութիւններ, հայրենակցական եւ որբախնամ ընկերակցութիւններ, զոյգ զոյգ Կարմիր Խաչեր (տարոսը երրորդին), որոնք մեծ ջանքեր կը թափեն հայ գաղթականներուն օգտակար ըլլալու համար: Գովելի է անոնց աշխատանքը: Բայց պէտք չէ մոռնալ ամերիկեան նշանաւոր առածը «Չէրիթի պիկինզ էթ հոմ» — այսինքն «Բարեգործութիւնը տունէն կը սկսի»:

Մենք ունինք անգլիերէն չխօսող հարիւրաւոր մայրեր, որոնք անկարող են Ամերիկեան կայաններէն օգտուիլ. ունինք հարիւրաւոր դալկադէմ եւ գունատ փոքրիկներ, ունինք թերուած ոսկորներով հայորդիներ, որոնք դրեթէ անխնամ կը մնան եւ զուրկ բժշկական խնամքէ: Ո՞վ պիտի օգնութեան ձեռք երկարէ այս խեղճուկներուն:

Ո՞ր հայ բժիշկը չպիտի ուզէր մի քանի ժամ յատկացնել այդ խեղճերուն, եթէ երբեք կազմակերպութիւնները պահանջէին:

Փոքր ծախսերով կարելի է առողջապահական կայաններ յարմարցնել եւ այդ ծախսը գոցել դիմողներու վճարելիք մուտքի դրամէն:

Այս կայաններուն մէջ կարելի է մայրերուն ուսուցանել մանուկներու դիեցման մեթոտները եւ կերպերը. փոքրերու դրեխ ընելու եւ բաղնիք տալու առողջապահական ձեւերը, բաղնիքներու պատրաստութեան եղանակները եւլն.:

Այս կայաններու մէջ դիմողներու մանուկները շաբաթէ շաբաթ կը կշռուին եւ պէտք եղածին չափ սնունդ չստացողներուն մասնաւոր ուշադրութիւն կը տրուի: Եւ ասոնց բոլորը կ'ըլլան հայ բժիշկներու կողմէ հայերէն լեզուով:

Կանանց կազմակերպութիւններ, արթնցէք եւ ստեղծեցէք ձեր պզտիկներուն համար առողջապահական կայաններ, որպէս զի մեր նոր սերունդը հաստատուն հիմունքի վրայ հիմնէ իր գոյութեան շէնքը:

Եթէ կ'ուզենք մրցիլ եւ առաջնակարգ տեղ գրաւել այս Նոր

Աշխարհի հիւրընկալ ափերուն վրայ եւ ապագային մեր անմահ դատը վարելու կոչուած ունեցող խրոխտ եւ անսասան սերունդ մը ստեղծել, լաւ հոգ տանինք մեր փոքրիկներուն, որպէս զի անոնք փոխանակ ճղճիմ եւ հիւծեալ արարածներ ըլլալու, ըլլան ուժով եւ պողպատէ պէս:

Գարունը կը մօտենայ. գործի ձեռնարկելու յարմարագոյն ժամանակն է:

ՔԱՆԴԻՉ ՄՏԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ժամանակէ մ'ի վեր միտքս զբաղեցուցած խնդրոյ մը շուրջ խորհրդածութիւններս գրի առնել պարտք համարեցի:

Անցեալները հայ երիտասարդ մը բժշկուելու համար քովս եկած էր:

Անոր առաջին խօսքը սա եղաւ.

«Ես երդում ըրած էի Հայ բժիշկի չդիմել, բայց...»:

Ի՜նչ տարօրինակ երդում... Պահ մը ապշահար դիտեցի հիւանդիս յուզուած դիմագիծը եւ յետոյ ըսի.

«Բարեկամ, լաւագոյն բանն ըրած կ'ըլլաս, եթէ այդ երդումդ չբեկանես ինձ համար...»:

Օրերով խոկացի եւ մտածեցի այս պատահարին շուրջ: Եզրակացուցի, թէ այս ջղային երիտասարդը մինակը չէր այս տեսակ մտայնութենէ տարուածներուն մէջ: Այդպիսիները՝ ըլլան բժիշկ՝ փաստաբան, արուեստագէտ, գործաւոր, ոգէտ եւ դիտուն, հարուստ ու աղքատ, մեր ակնկալածէն շատ աւելի են:

Հանդիպած չէ՞ք հայ բժիշկներու, որոնք «մեր գործը օտարներու հետ է» ըսելով հպարտ շունչ մը քաշած ըլլան: Տեսած չէ՞ք հայ խանութպաններ, որոնք «Հայերէ հեռո՛ւ» ըսելով ուսերնին թօթուած ըլլան: Չէ՞ք ճանչնար հայ փաստաբաններ, որոնց դրագրուհին օտար է անպայմանօրէն: Դիտած չէ՞ք հայ գործաւորի տրտունջն ու կծու սլաքները հայ գործատէրին դէմ: Լըսած չէ՞ք հայ արհեստաւորներէն «հայու հետ գործ չըլլար» ծանծաղ տրամաբանութիւնը: Օրինակներ շատ են:

Քանդի՛չ չէ՞ մի թէ այս մտայնութիւնը: Մենք, որ ազատ եւ անկախ Հայաստան մը կ'երազենք մի՞թէ խօսքով միայն ազգա-

սէրներ եւ Հայասէրներ ենք: Երբ մեր երազած Հայաստանը ունենանք, մի՞թէ օտարներու հետ պիտի ընենք մեր գործառնութիւնը, օտարներով լեցնենք մեր սեփական տունը: Մի՞թէ մեր սիրելի Հայաստանի մէջ մեր բժիշկը, փաստաբանը, արուեստագէտը եւն. փոխանակ Յակոբի եւ Արամի, Ճէքն ու Ճիմի՛ն պիտի ըլլան...:

Ո՞ւր կ'երթանք այսպէս. այս ի՞նչ մտայնութիւն է: Հաւաքենք մեր ցրուած ուժերը, քաջալերենք, ինչ որ հայ է եւ հայեցի: Փոխադարձ օգնութեամբ եւ քաջալերանքով միայն մենք կարող ենք մրցիլ այս բազմացեղ երկրին մէջ. սեղմ ու խիտ շարքերով միայն կրնանք ազատիլ անխուսափելի ձուլումէ:

Իրարու կասկածով չնայինք, իրարու վստահինք: Քննադատենք մեր թերութիւնները արդար ոգիով, բողոքենք մերիններու կողմանէ սարքուած անարդարութեան դէմ, սակայն չը կորսնցնենք մեր վստահութիւնը հանդէպ մերիններուն: Մենք մեր իւղով տապկուինք եւ այդ ատեն այս օտարասէր քանդիչ մտայնութիւնը յօդս կը ցնդի եւ կ'անէանայ:

ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ՄԸ

Ամերիկահայ ժողովրդի մէջ որոշ հատուած մը, որ ամէն դասակարգի պատկանող անձինք կը թուէ իր մէջ, հայ բժիշկներու կարողութեանը եւ փորձառութեանը մասին պէտք եղածին չափ վստահութիւն չունի: Կարծես թէ հայ բժիշկները իրենց վկայականներն ու արտօնագրերը իրենց օֆիսներուն պատերը զարդարելու համար առած ըլլային. կարծես թէ օտարազգի բժիշկները ուրիշ մայրէ են ծներ, եւ կամ անոնց ուղեղները մերիններէն աւելի խոշոր եղած ըլլային եւն. եւն.:

Սակա՛յն, զարմանալին հոն է, որ հայ բժիշկին վստահութիւն չունենալ ձեւացնողը անոր յանձնարարած մէկ մասնագէտին — ըլլայ ան ճարոնցի, չայնիկ կամ խափշիկ, ամերիկացի կամ հնդիկ, բաւ է որ հայ չըլլայ եւ անունը եանով չվերջանայ — ըսածներուն պատգամի պէս կը հաւատայ եւ կը պառկի անոր դանակին տակ անտրտունջ:

«Օնա սէն աէ չաշ պէնտէ չաշայըմ», — ըսեր է Նասրէտտին Հօճան:

Ո՞ւր են հայաշատ կեդրոններու մէջ մեր հիւանդանոցները, մեր դարմանատեղիները, մեր մասնագէտները, մեր հիւանդապահուհիները, պզտիկներու համար մեր առողջապահական կայանները:

Ինչո՞ւ ասոնք գոյութիւն չունին:

Խորհե՞ր էք այդ ուղղութեամբ:

Կարծեմ բաւական պարզ է հարցը:

Եթէ մենք մեր ոյժերը գործի չլծենք եւ քաջալերենք, օտարներէն եկածը խէր պէրէքէաթ չունենար:

ԲԺԻՇԿԻ ՈՒ ԴԵՂԻ ՁՇԱՒԱՏԱՑՈՂՆԵՐՈՒՆ

Տասնեակ մը օրեր առաջ հիւանդ մը ներկայացաւ ինծի: Մանրակրկիտ քննութենէ մը վերջ Բ-ճառագայթներով քննութիւն յանձնարարեցի:

— Ես բժիշկներու չեմ հաւատար. պարապ տեղը ինծի ծախք ընել մի տար, — ըսաւ մեր յարգելի հիւանդը:

Դուռը բացի եւ ըսի.—

— Պարոն, բժիշկին չհաւատացողը հոս գործ չունի:

Խեղճ մարդը կը կարծէր, թէ բժիշկը հրաշագործ մարգարէ է, եւ զարկերակը բռնելով պիտի հասկնար իր բոլոր ցաւերը, որոնք անխնամ մնացեր են տարիներէ ի վեր:

Ամերիկացիք եթէ բժիշկներու եւ անոնց դարմանումին չհաւատային, բնականաբար չպիտի կրնային յառաջդիմել առողջաբանօրէն եւ իրենց միջին տարիքը 33-էն 58-ի չպիտի կրնային բարձրացնել հարիւր տարուայ ընթացքին:

Բժիշկը ամենագէտ չէ: Այսու հանդերձ գիտականօրէն պատրաստուած բժիշկը հիւանդութիւնները դարմանելու լաւագոյն եւ էն նպատակայարմար մարդն է:

Ուրիշ հիւանդ մը, որ «դեղի չեմ հաւատար»ը իրեն նշանաբան ըրած էր, պատրաստ էր աւերակներու մէջ բուսնող խոտ մը եռացնելով անոր ջուրը խմել՝ իր ցաւերն ամոքելու համար:

Այդ խոտին ջուրը դեղ չէ՞ միթէ: Դեղերը անպատճառ դեղարաններու մէջ փայլուն շիշերու մէջ զետեղուած գոյնզգոյն հեղուկնե՞րն են միայն:

Ինչո՞ւ, այս կուրութիւնը քսաներորդ դարուն մէջ:

ՄԱՐԴՈՒՆ ԿԵԱՆՔԸ

Դժբախտաբար՝ մարդիկ մեռնելու դատապարտուած են: Ուշ կամ կանուխ մահը կուգայ վերջ դնելու մեր կեանքին, զոր այնքան կը սիրենք:

Բարեբախտաբար, բժշկութեան յառաջդիմութիւնը եւ ժողովրդին գիտակցութեան զարգացումը մարդկային միջին կեանքի տարիները բարձրացուցած են:

Այսպէս, 1800 թուականներուն՝ Ամերիկայի մէջ, մարդկային միջին կեանքն էր 33 տարի. 1855–ին միջին կեանքը բարձրացաւ 40–ի, եւ 1920–ին արդէն բարձրացած էր 58–ի: Ըսել է՝ թէ Ամերիկացին, իր ծնած օրէն սկսեալ, 58 տարի ապրելու հաւանականութիւն ունի:

Հրաշքի մօտ յառաջդիմութիւն չէ՞ այս:

Երանի Ամերիկացիին, որ Թուրքի արիւնոտ կացինէն հեռու կ'ապրի:

Այս հաշիւով՝ 2000 թուականներուն միջին կեանքը պիտի բարձրանայ 75–80–ի:

Երանի յետ այսու ծնող մանուկներուն:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

Հակառակ Ամերիկեան ներգաղթի նոր օրէնքներուն դրած սեղմումներուն՝ ամուսնութեան սուրբ խորանին առջեւ ծնկաչոք ամոլները անպակաս են:

Մեր երիտասարդներէ ոմանք՝ ամուրիութեան կեանքէն միանգամ ընդմիշտ զզուած՝ կը ճեղքեն Ատլանտեանի կապոյտ սաւանը եւ կ'արշաւեն ասպետական Ֆրանսայի ափունքներուն վրայ թառած հայ թիթեռնիկներու երամակները խրտչեցնելու եւ անոնցմէ գունաւորները իրենց ցանցին մէջ ձգելու համար:

Ուրախալի է, որ ամուսնութիւն որոշող երիտասարդներէ շատեր նոր փեսայ ըլլալէ առաջ բժշկական քննութենէ անցնելու խոհեմութիւնը կ'ունենան: Գովելի է այս խոհեմ երիտասարդներուն արարքը: Երանի թէ ընդհանրանայ ամուսնութենէ առաջ բժշկական կատարեալ եւ մանրակրկիտ քննութեան սովորութիւնը:

Այն ատեն միայն շատ մը յուսախաբութիւններու առաջքը առնուած կ'ըլլայ:

Թոքախտ, սրտի հիւանդութիւններ, վեներախտ (ֆրանկախտ եւ ջերմամիզութիւն), մտային խանգարումներ եւայլն, յաճախ ամուսնութենէ վերջ ա՛լ աւելի կը բորբոքին նորակազմ ընտանեկան յարկին երջանկութիւնը իր սաղմին մէջ խեղդելով:

Ամուսնացող զոյգեր, ըլլայ հոս, ըլլայ Ֆրանսա կամ այլուր, պէտք չէ որ խուսափին բժշկական քննութենէ,— բան մը, որ կարեւոր է եւ կենաց մահու հարց:

---

68 ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԱՅՐԸ

Սբ. Գրոց մէջ յիշատակուած Սառայի եւ Աբրահամի պատմութիւնը՝ շատ մը սկեպտիկներու քմծիծաղին առարկայ եղած է, որպէս մի առասպելական երեւոյթ:

Վերջերս, 68 տարեկան սպանիացի Սինեօրա մը իր երեսուներորդ զաւկին ծնունդ է տուեր: Նօթանասունի մօտ տարիք եւ մայրութի՛ւն: Անհաւատալի չէ՞ ...:

Ժամանակակից Սառային ծննդաբերութիւնը՝ բժիշկներուն զարմանք եւ սկեպտիկներուն թերահաւատութեան հիասթափում պատճառած է:

Այս դիպուածը ամառ ատեն կամ աշնան՝ խնձորենիի մը ծաղկելուն եւ պտուղ տալուն կը նմանի: Բնութեան դրեթէ անյեղլի օրէնքներուն բացառութիւնն է այդ:

Կիներ ընդհանրապէս 15–16 տարեկան հասակէն սկսեալ մինչեւ 50–55 տարեկան ընդունակ են ծննդաբերութեան: Այս է բընութեան օրէնքը, որուն բացառութիւնն է Սպանուհիին մայրութիւնը՝ կեանքի աշնան եղանակին:

ԲԱՄԲԱՍԱՆՔԸ

Բամբասանքը ատելի է, իսկ բամբասողները պարզապէս պըժգալի են, բայց եղած բամբասանքը բամբասուածին հասցնել աններելի արարք է:

Երբեմն հիւանդներ, չեմ գիտեր ի՛նչ մտայնութեամբ ուրիշ

բժիշկի մը կամ անհատի մը կողմէ եղած բամբասանքը կը պատմեն ուրիշ բժիշկի մը կամ անհատի մը — անոնք չեն գիտեր թէ բամբասանքը տեղ հասցնողը նման է բամբասողին:

Բամբասանքը մարդկային նկարագրի ախտային մասը կը կազմէ:

Բժիշկներ եւ անհատներ պէտք չէ իրար բամբասեն. մենք բոլորս ալ պէտք է խսպառ հրաժարինք բամբասանքէ եւ բամբասանքը տեղ հասցնելէ:

ՈՐԴԻԱՍՊԱՆ ՀԱՅ ԾՆՈՂՆԵՐՈՒՆ

Հըրսթի Ամերիկեան թերթերուն սրամիտ խմբագիրներէն Արթհըր Պրիսպէյն, որ «Թու-Տէյ»ը կը ստորագրէ եւ տարեկան հսկայ գումարով կը վարձատրուի, երբեք առիթը չի փախցներ, Ընքըլ Սէմը օդանաւային գերիշխանութեան հասցնելու համար, անտարբեր պաշտօնեաները ձաղկելու եւ խարազանելու: Ան՝ ամփոփ եւ իմաստալից նախադասութիւններով կը կծէ, կը խայթէ ու կը չարչարէ անձնաւորութիւններ, կուսակցութիւններ եւ հաստատութիւններ, որոնք քնացած են ու չեն տեսներ օդանաւերու ապագան, որ պիտի իշխէ մարդոց բախտին:

Արթհըր Պրիսպէյն՝ այնքան շատ կրկնութիւններ կ'ընէ այդ ուղղութեամբ, իր գրածներուն մէջ, որ յաճախ մարդ կը ձանձրանայ կարդալէ զանոնք. բայց ան չի յուսահատիր ու կը շարունակէ իր բռնած ուղին, որ իր համոզումն է:

«Հայրենիք»ի ընթերցողները թո՛ղ ներեն ինծի իմ կրկնութիւններուս համար, երբ կը կարդան յետագայ տողերը, որոնք սրտցաւ եւ իր ազգին առողջապահական վիճակովը հետաքրքրուող բժիշկի մը գրչէն կը հոսին:

Այո՛, վիժեցումի քստմնելի ոճիրին դէմ պայքար մղել՝ ոչ միայն բժիշկներու պարտականութիւնն է, այլ նաեւ ամէն հայ անհատի, որ հայ ազգին բարօրութեամբ կը հետաքրքրուի: Այո՛, հայ անհատը, հայ բժիշկը, հայ ծնողքը, հայ հաստատութիւնները եւ մանաւանդ հայ եկեղեցին պէտք է միահամուռ ջանք թափեն հայ ընտանիքներու սեմէն սողոսկելով հոն ախտ ու մահ տարածող քառասուն գլխանի վիշապին դէմ մաքառելու համար:

Սակայն, ի՜նչ տարօրինակ է ամբոխին հոգեբանութիւնը: Բարձրացէ՛ք ամբիոնի մը վրայ, պերճախօսօրէն պատմէ՛ ամբոխին թէ ի՜նչպէս մայր մը իր կաթնկեր տղան յօշոտելով գետը նետեց եւ դիտէ ամբոխին յուզումն ու գրգռութիւնը: Ցոյց տուր անոնց այդ հրէշային մայրը եւ տե՛ս, թէ որքան շուտ լինչի կ'ենթարկուի որդիասպան մայրը:

Երկու ժամ վերջ թո՛ղ նոյն ամբոխը իմանայ, թէ ուրիշ մայր մը իրեն երեք ամսուան սաղմը փճացուցեր է, եւ տե՛ս, թէ որքան հանդարտ է այդ ամբոխը՝ ինչպէս լիճը գարնան առաւօտուն:

Ինչո՞ւ այս տարբերութիւնը ամբոխին կողմէն, ի՞նչպէս բացատրել անդորրութիւնը՝ հասարակաց կարծիքին, այս երկրորդ պարագային: Մի՞թէ նոյնը չէ կնոջ յանցանքը՝ երկու պարագային մէջն ալ:

Ի՞նչ է տարբերութիւնը մարդասպան Թուրքին եւ որդիասպան հայ ծնողքին միջեւ: Ինչո՞ւ, բարոյական ո՞ր կշիռի վրայ կը մեղադրենք արիւնարբու Թուրքը իր անթիւ հայ զոհերուն համար, երբ մեր մէջ կան հարիւրաւոր եւ հազարաւոր հայ ծնողներ, որոնք ամէն տարի բիւրաւոր մանուկներ կը փճացնեն, որդիասպան կ'ըլլան առանց խղճի խայթի եւ մինչեւ անգամ առանց խեթիւ նայուածքի մը նշանակէտ դառնալու:

Եւ գիտէ՞ք, թէ ինչ է մարդասպան ծնողներուն պաշտպանողականը՝ իրենց քստմնելի արարքը մեղմացնելու համար: Լսեցէ՛ք:

«Շատ զաւակներ ունինք», «աղքատ ենք», «կինս պիտի գործէ», «ի՞նչ վնաս ունի, դեռ արիւն է», «դեռ հոգի չունի», «դեռ երիտասարդ ենք, կ'ուզենք վայելել», «վտանգաւոր չէ, այնինչը ըրաւ», «դուն չընես ուրիշ բժիշկ կ'ընէ», «մեզի խրատելու տեղ մեր ամուսիններուն խրատեցէք», «մեռնիլս գիտնամ նորէն պիտի վիժեցնեմ» եւն. եւն.:

Որքա՜ն տգիտութիւն, որքա՜ն անխղճութիւն, ծնողական բարոյականի որքա՜ն ստորնացում: Մի՞թէ այսպիսի հոգեբանութեան տէր ծնողներ իրաւունք ունին «հայր եւ մայր» պաշտելի անունը կրելու:

Գողերու, աւազակներու եւ մարդկային բորենիներու հետ պէտք է դասուին այդ ինկածները եւ անոնց մեղսակիցները, ո-

րոնք յաճախ անբարոյականացած եւ ստորնացած բժիշկներ են…

Հայ ծնողնե՛ր, հեռու կեցէք վիժեցումի ոճիրէն, մի՛ ներկէք ձեր մատները ձեր հարազատներուն բոսոր արիւնովը, մի՛ գործակցիք ձեր չարքերը կոտորակող հրէշ մահուան հետ, մի՛ դաշնակցիք ձեր դարաւոր թշնամիներուն:

Կաթոլիկ եկեղեցին իբր աններելի մեղք հռչակած է վիժեցումը եւ այդ պատճառաւ կաթոլիկադաւան տարրերու մէջ պակաս է այդ ոճիրը: Թո՛ղ մեր եկեղեցին եւս արթննայ, թո՛ղ մեր ամբիոնները եւս գոռան այդ ուղղութեամբ, եւ թող դաստիարակեն մեր ժողովուրդը:

«Մի սպաններ», — կ՚ըսէ տասնաբանեան: Հայ ծնողք, հետեւի՛ր այդ պատուէրին, քու ազգիդ սիրոյն…:

Վիժեցումը վտանգաւոր է, մահացու է, աններելի մեղք է, ոճիր է, մարդասպանութիւն է ե՛ւ տգէտին ե՛ւ գիտունին, ե՛ւ հարուստին համար… Թուք ու մո՛ւր, անէ՛ծք եւ նախատի՛նք– որդեսպան ծնողներուն եւ անոնց մեղսակիցներուն:

ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐԸ

Քսաներորդ դարու առաջին քառեակին վերջապահն էր 1925ը, որ վերջացաւ ողբերգութեան մը վերջին վարագոյրին պէս՝ ջղագրգիռ վիճակի մը մէջ թողլով ունկնդիրները, որոնք աւելին տեսնել եւ լսել կը ցանկանային:

Այո՛, վերջացաւ առաջին քառորդը մեր ոսկեդարուն, յառաջդիմութեան եւ անակնկալներու դարուն: Բայց մարդիկ չկշտացան իրենց ձեռք բերած արդիւնքով. անոնք աւելին կը ձգտին եւ, անկասկածելի է որ, պիտի յաջողին:

Յոռետեսներ աւեր եւ արիւն միայն կը տեսնեն այս քսանըհինգամեակին մէջ: Այո՛, ճշմարիտ է, որ 1900–1925ը եղեռնի եւ նախճիրի շրջան մը եղաւ մեզ համար: Բայց ինչո՞ւ տրտնջալ, ինչո՞ւ գանգատիլ: Պատմութեան ո՞ր շրջանը տարբեր է եղած արդէն. մի՞թէ 1800–1825–ը տարբեր էր. այն ատեն չէ՞ր որ ամբողջ Եւրոպան Նափոլէոնեան արիւնահեղ կռիւներուն ականատես կը լինէր:

Պատերազմն ու արհաւիրքը կուգան ու կ՚անցնին. միջազ-

գային հրդեհները կը բռնկին ու կը մարին. մարդիկ կուգան ու կ՚անհետանան. ամէն բան իր վախճանին կը յանգի: Բայց գիտութիւնը միշտ դէպի յառաջ կը շարժի. ան վախճան չունի:

Բժշկութիւնն ալ, որպէս մէկ մասը գիտութեան, դարերէ ի վեր յառաջդիմած է տակաւ առ տակաւ: Բժշկական գիտութեան բարդութիւնը, սակայն, պատճառ եղած է, որ ան յառաջդիմէ դանդաղօրէն:

Բժշկութեան յառաջդիմութիւնը մեծ չափերու հասած է վերջին 25–ամեակին մէջ եւ մարդիկ քայլ մը եւս յառաջ գնացած են մահուան եւ ցաւի հետ իրենց ունեցած գօտեմարտին մէջ:

Վերջին քառորդ դարուն մէջ երեւան եկած բժշկական գիւտերը մեծ թիւ մը կը կազմեն, բայց մենք անոնցմէ կարեւորները միայն պիտի յիշենք:

* * *

Ա.— Ինսուլինի գիւտը:

Երկու տարի առաջ Քանատացի երիտասարդ բժիշկի մը անունը արեւմուտքէն արեւելք, հիւսիսէն հարաւ, աշխարհի չորս կողմը լսելի եղաւ, իր նոր գիւտին, Ինսուլինի շնորհիւ:

Գիտական աշխարհը մեծ խանդավառութեամբ ծափահարեց Թորոնթոյի երիտասարդ Փրոֆ. Պէնթինկն ու անոր աշխատակից Մըքլօտը:

Ինսուլին գիւտը յեղաշրջեց Շաքարախտի հնադարեան դարմանումը, ապրելու եւ վայելելու համար տարիներ շնորհելով շաքարախտաւորներուն:

Տարիներ առաջ նոր գիւտերու տէրերը յաճախ ծաղր ու ծանակի կ՚ենթարկուէին եւ գրեթէ միշտ անօթութեան գալարումներուն մէջ իրենց հոգին կ՚աւանդէին: Բարեբախտաբար, ներկայ սերունդը իր բարերարներուն հանդէպ անտարբեր չուզեր մնալ:

Քանատայի պետութիւնը 7500 տոլարի ցկեանս տարեթոշակով մը պատուեց Ինսուլինի մեծահամբաւ տէրը:

Նոպէլեան մրցանակն ալ Պէնթինկի տրուեցաւ երկու տարի առաջ: Սակայն, Պէնթինկ, որպէս իսկական ճէնթլմէն, կիսեց այդ մրցանակը իր աշխատակից Մըքլօտին հետ:

Պէնթինկ անմահներու շարքին միացաւ իր այս գիւտով:

Ի՞նչ է սակայն Ինսուլինը:

Շաքարախտը Փանքրէասի մէջ գտնուող Լանկէրհան կղզեակ-

ներուն փճացման իբր հետեւանք հիւանդութիւն մըն է, երկարատեւ եւ վտանգաւոր վախճանով:

Ինսուլինը՝ առողջ կենդանիներու Փանքրէասներուն բջիջային կղզեակներէն զտուած հիւթ մըն է, որուն ներարկումը՝ շաքարախտաւորի մը մարմնոյն մէջ, կը լրացնէ այն պակասը, զոր շաքարախտը պատճառ եղած էր:

Ինսուլինը բուժիչ հանգամանք չունի. սակայն, շաքարախտին ահռելի վտանգներուն, այսինքն քօմայի (թմրութիւն), կանկրէնի եւ հիւծախտի առաջը կ'առնէ եւ Շաքարախտաւորներու վրայ կատարուելիք գործողութիւնները կարելի կը դարձնէ: Մէկ խօսքով չարը կը խափանէ:

Ինսուլինի ներարկումները կը նպաստեն շաքարախտաւորներու արեան մէջ ամբարուած մեծաքանակ շաքարին եւ անոր ներկայութեանը պատճառաւ արտադրուած թթուներուն սպառման եւ հրդեհումին:

Ինսուլինի անհմուտ կերպով գործածութիւնը կրնայ աղէտաբեր ըլլալ: Հիւանդանոցներ մասնաւոր հոգածութեամբ կը կատարեն այդ գործը: Առ հասարակ տարիքոտ եւ գէր շաքարախտաւորներ ինսուլինի պէտք չունին: Պէնթինկ իր այս գիւտով կրնար մէկ օրուան մէջ միլիոնատէր ըլլալ. բայց գիտութեան մշակները մարդկութեան ծառայելը կը նախընտրեն միլիոններու տէր դառնալէ:

* * *

Բ.— Ֆրանկախտի դարմանումը:

Հնաբան բժիշկներու անխոնջ փնտռտուքները փաստած են այն իրողութիւնը, թէ Ֆրանկախտը դարեր առաջ գոյութիւն ունէր Չինաստանի եւ Ասիայի խորերը: Գոլոմպոսի նաւաստիները տասնըվեցերորդ դարուն՝ Ամերիկայէն վերադարձին՝ ներմուծեցին զայն Սպանիա եւ Իտալիա, ուրկէ տարածուեցաւ ամբողջ Եւրոպա:

Համեւրոպական պատերազմը անոր ա՛լ աւելի տարածման պատճառ դարձաւ:

Մէկ խօսքով, Ֆրանկախտը մեղքով շաղախուած մարդկութեան անէծքը, աստուածային պատուհասը եղած է:

Հինէն ի վեր Ֆրանկախտը սնդիկի բաղադրութիւններով կը դարմանուէր եւ անոր ախտաճանաչութիւնը յետամնաց միջոցներով միայն կը կատարուէր: Շատ մը անմեղներ իբր Ֆրանկախտաւոր կը դարմանուէին հինէն ի վեր, իսկ անդին բուն Ֆրանկախտաւորները, որոնք ոեւէ ախտանիշ չէին ցոյց տար, կը մնային հեռու դարմանումի չարչարանքներէն: Որովհետեւ հնադարեան դարմանումը՝ Ֆրանկախտի համար, յիրաւի, չարչարանք էր:

Օրերով հիւանդը անօթի պահել, եւ զայն սնդիկի բաղնիքներու եւ շոգիացումի ենթարկել՝ չարչարանքով լեցուն դարմանում մըն էր անշուշտ:

Բայց նոր գիւտեր եկան այդ սոսկալի հիւանդութեան ճանաչումը եւ դարմանումը դիւրացնելու եւ աւելի տանելի ընելու:

Վասէրմանի գիւտը, այսինքն՝ արեան քննութիւնով հինցած Ֆրանկախտին ախտաճանաչումը, մութին մէջ Ֆրանկախտին մանրէները ցուցնելու կարողութիւն ունեցող մասնաւոր խոշորացոյցներու գիւտը, նշանաւոր Ֆրանսացի Շօտէնի կողմէ Ֆրանկախտի մանրէներուն գիւտը եւ յետոյ Էրլիխի կողմէ 606-ի կատարելագործումը եւ աւելի վերջերս 606-ի ուրիշ բաղադրութիւններուն արտադրութիւնը դիւրացուցին Ֆրանկախտի թէ՛ ախտաճանաչութիւնը եւ թէ դարմանումը: Սակայն, դեռ կատարելիք բարդ գործը՝ այդ ուղղութեամբ, մեծ է:

Վերջերս Ֆրանկախտի արդիւնք եղող մասնաւոր անդամալուծութիւն — յիմարութեան մալարիայով դարմանումը ամբողջ աշխարհ առի ի բերան թողուց:

Ֆրանկախտի մանրէները երբ ուղեղի բջիջներուն վրայ ազդելով զանոնք փճացնեն՝ տեսակ մը անդամալուծութիւն եւ յիմարութիւն յառաջ կուգայ: Այս կացութեան վերջաւորութիւնը միշտ մահ կը նշանակէր:

Սակայն բժիշկներու յարձակողականին առջեւ մահուան այս խրամն ալ պարտութեան մատնուեցաւ:

Այս տեսակ անդամալուծութեան՝ եւ յիմարութեան ենթակայ եղող անհատին արեան մէջ Մալարիայէ (ջերմ) տառապող անհատի մը արիւնէն կը ներարկուի. ենթական ութը տասը օրուան մէջ ջերմէ կը տառապի. սաստիկ ջերմի նոպաներու ատեն Ֆրանկախտի մանրէները կը փճանան, եւ ենթական կը բժշկուի: Արհեստականօրէն արտադրուած Մալարիան ալ Քուայնայնով կը բուժուի արմատապէս:

Այս դարմանումի վարպետներն են Վիեննացի Ժօրէկ եւ Համպուրկցի Վէյկանդ: Ներկայիս այս դարմանումով հրաշքներ կը գործուին մեծ յիմարանոցներու մէջ:

* * *

Գ.— Քաղցկեղի դարմանումը:

Բժշկական գործեան հանգոյցներէն մին է քաղցկեղը (քէնսըր), որ դարերէ ի վեր կը կրծէ մարդկութիւնը, անյագաբար: «Ինչո՞ւ Հայերու մէջ քաղցկեղէ մեռնողներու թիւը կը շատնայ», գրել կուտար բարեկամներէս մին մօտիկ անցեալին մէջ:

Այո՛, Ամերիկահայ գաղութին մէջ քաղցկեղը յաճախադէպ դարձած է եւ հաւանականօրէն աւելի յաճախադէպ ըլլայ: Ինչո՞ւ: Պարզ է պատասխանը:

Քաղցկեղը ծերութեան շրջանին յատուկ հիւանդութիւն մըն է առհասարակ: Ան կ՚այցելէ քառասունը անցած անհատները եւ կը գործէ աճուլի աւերներ: Այս հաշուով քառորդ դար մը յետոյ քաղցկեղէ մեռնող հայերուն թիւը ըզգէն պիտի կազմէ: Մաղթենք որ մինչեւ այդ ատեն քաղցկեղի պատճառը գտնուի ու դարմանումը կատարելագործուի:

Քաղցկեղի կանուխէն ախտաճանաչումը բաւականաչափ յառաջդիմութիւն է հասարակութեան մէջ բժշկական նիւթերու շուրջ դաստիարակութեան հետեւանքով:

Կատարելագործուած խոշորացոյցները ի վիճակի են քաղցկեղի բջիջները զանազանել լիուլի:

Դժբախտաբար, անոր դարմանումը գոհացուցիչ չէ առ այժմ: Վիրաբուժին սուր դանակը, Ք-ճառագայթները եւ Մադամ Քիւրիի գտած ռատիումը քաղցկեղի արդիական դարմանումին մէջ խոշոր բաժին ունին:

Բարեբախտաբար, վերջերս Անգլիացի բժիշկ Կայի եւ անոր աշխատակից Պէրնըրտի ըրած նոր հետազօտութիւնները՝ քաղցկեղի պատճառը ըլլալ կարծուող մանրէներու մասին մեծ յոյսեր կը ներշնչեն այդ ուղղութեամբ:

Եթէ կարելի ըլլայ այդ մանրէները կղզիացնել, վստահ եմ որ շուտով կը յօրինուին պատուաստ շիճուկներ, որոնք դէթ կըրնան քաղցկեղի կանուխէն ախտաճանաչութիւնը ապահովել եթէ աւելին չի կրնան ընել:

Դ.— Արեւին լոյսը:

Վերջին 25-ամեակին մէջ կատարուած հետազօտութիւնները կուգան հաստատելու թէ մեր նախահայրերը պարապ տեղը չէ որ պաշտած են Արեւը: Քսաներորդ դարու բժիշկները գրեթէ մեծամասնութեամբ արեւապաշտ դարձած են: Արեւին ուղղակի լոյսովը եւ կամ անոր արհեստականօրէն արտադրութեամբը (ուր որ արեւ չկայ) բժիշկներ կը ջանան բժշկել անթիւ ախտեր եւ կը յաջողին ալ:

Պարտիզպանները շատ լաւ կը գնահատեն արեւուն լոյսը: Ո՞վ չի գիտեր, թէ արեւուն լոյսէն զրկուած բոյսերը դունատ կ՚ըլլան:

Բոյսերուն համար ճշմարիտը մեզ համար ալ ճշմարիտ է: Քաղաքներու մէջ անարեւ սենեակներու մէջ խռնուած բազմահազար ժողովուրդը արեւի, աւելի արեւի պէտք ունի՝ առողջ մնալու համար:

Թոքախտաւորները ա՛լ աւելի կ՚օգտուին արեւուն լոյսէն: Ներկայիս Զուիցերիոյ եւ ուրիշ երկիրներու բուժարաններու մէջ կը կիրարկուի արեւաբուժութիւնը թոքախտաւորներու համար:

Արեւին լոյսը կապկող եւ նոյն յատկութիւնը ունեցող զանազան ելեքտրական լապտերներ շինուած են վերջերս եւ կը գործածուին մեծ յաջողութեամբ դեղձատապերու, փորամաշկատապի, հիւծախտի եւ երկարատեւ վէրքերու բուժումին համար:

Մանուկներու մէջ յաճախ երեւցող ոսկրաթեքութիւնը, գեղձատապերը, թոքային բորբոքումները այս տեսակ դարմանումէն ամենաշատ օգտուողներն են:

* * *

Ե.— Կենսանիւթերը (Վիթըմին):

Կենսանիւթերու գիւտը սննդառութեան եւ կերակրումի նախկին ըմբռնումը տակն ու վրայ ըրաւ:

Այս նիւթերու մասին եղած փորձերը եկան փաստելու, թէ կենդանի էակի մը բնականոն աճումին համար սնունդի համար էական նկատուած նախանիւթերէն (սպիտակին, շաքար եւ ճարպ) զատ կան ուրիշ նիւթեր եւս, առանց որոնց ներկայութեան՝ բնականոն զարգացումը անկարելի է:

Ծովային երկարատեւ ճամբորդութիւններու եւ երկրախոյզ-

ներու դէպի բեւեռները ըրած արշաւներու ատեն յառաջ եկած հիւանդութիւնները, Պէրի-Պէրի, վերջապէս գտան իրենց դարմանումն ու արգիլումը կենսանիւթերու գիւտին մէջ:

Կենսանիւթերը (վիթըմին) երեք տեսակի կը բաժնուին. չորրորդի մը գիւտն ալ պնդողներ կան: Ասոնք են կենսանիւթեր՝ Ա. Բ. Գ., եւ թերեւս Դ.:

Ա. տեսակը առատ է սերի, հաւկիթի դեղնուցի եւ ձկան իւղի մէջ եւ տաքութենէն չազդուիր:

Բ. տեսակը, որ ջուրի մէջ լուծելի է, կը գտնուի թթխմորի, կաթնաշաքարի, ցորենի եւ բրինձի թեփին մէջ եւ բանջարեղէններու մէջ: Այս տեսակը տաքութենէ կ՚ազդուի եւ արժէքն կը կորսնցնէ, առանց փճանալու:

Գ. տեսակը որ նոյնպէս ջուրին մէջ լուծելի է, կը գտնուի պտուղներու մէջ: Նարինջը, լեմոնը, թումաթէսը եւ հում կաթը ունին այս տեսակ կենսանիւթերէն:

Կենսանիւթերու մասին մեր այսօրուայ ծանօթութիւնը բարերար դեր կը կատարէ արհեստական դիեցումով սնանած մանուկներու մէջ յաճախադէպ սննդական զաճաճութիւններու եւ ոսկրաթեքութեան դարմանումին մէջ:

* * *

Զ.— Արգելիչ դարմանում եւ միջին կեանքի յաւելում:

Հասարակ ժողովուրդը յաճախ կը մղուի սխալ եզրակացութիւններու: Անոնցմէ մին է բժիշկներու կատարած գործերու մասին անոնց սխալ ըմբռնումը եւ թերահաւատութիւնը: Մարդիկ կը կարծեն, թէ բժիշկները քահանաներու պէս (եւ կամ պատուելիներու) միմիայն առնել գիտեն եւ տալ չեն հաւատար: Սխալ է այս եզրակացութիւնը: Փաստենք:

Վերջին քառորդ դարուն մէջ Ամերիկայի պէս երկրի մը մէջ ապրող մարդոց միջին կեանքը, հակառակ արկածներու եւ պատերազմի պատճառած արհաւիրքներուն՝ աւելցած է մօտ տասը տարիով: Հրաշքի մօտ արդիւնք մը չէ՞ այս իրողութիւնը եւ պատիւ չի՞ բերեր *բժշկութեան:*

Այս յառաջդիմութիւնը կը պարտինք արգելիչ *դարմանումի ընդհանրացման: Ներկայիս բժիշկներ, իրենց պատուաստներով, չիճուկներով, դեղերով, առողջապահական յորդորներով, վիրաբուժական գործողութիւններով եւ հանրային կարծիքը լու-*

սաւորելով է որ կը յաջողին հիւանդութիւնները արգիլելու:

Շիքի փորձը տիֆթհէրիայի ախտաճանաչումին համար, տիֆթհէրիայի հակաթոյնը՝ կեղծ մաշկի դարմանումին համար: Տիքի փորձը կարմիր տենդի ճանաչումին համար, Թուպըրքիւլինի փորձը (ֆոն Փիրքէ եւն.) մանուկներու մէջ թոքախտն ու հիւծախտը երեւան բերելու մէջ, քօլերայի, ժանտախտի եւ տիփակերպ ջերմի պատուաստումները այդ հիւանդութիւններուն ջնջումին համար եւ ծաղկախտի դէմ պատուաստումի ընդհանրացումը եւն. հրաշքներ կը գործեն ներկայիս, աշխարհի չորս ծագերուն մէջ:

Թմրեցուցիչներուն կատարելագործումը, հիւանդանոցներուն ընդհանրացումը եւ ժողովրդի կողմէ անոնց գտած լաւ ընդունելութիւնը, մանկաբարձութեան տգէտ դայեակներէ կրթըւած եւ թրծուած բժիշկներու փոխանցումը, կեդրոնական վարակումի գիւտը, ատամնաբուժութեան հսկայական յառաջդիմութիւնը, բժշկութեան մէջ մասնագիտութեան ընդհանրացումը, հարուստներու ըրած առատաձեռն նուէրները՝ գիտական փնտռտուքի համար, — ահա ասոնց բոլորը մարդկային միջին կեանքին վրայ տարիներ աւելցնելու կը սատարեն:

Կը մաղթենք, որ քսաներորդ դարու երկրորդ քսանըհինգամեակը ըլլայ աւելի արդիւնաբեր եւ օրհնութեամբ լեցուն: Կը մաղթենք, որ մինչ այդ ատեն ներքնահոս գեղձերու գործունէութեան եւ մարդկային կեանքին վրայ անոնց ունեցած ազդեցութիւնը ալ աւելի ուսումնասիրուի եւ կարելի ըլլայ աւելի առողջ, աւելի գեղեցիկ եւ աւելի բարձր մարդկութիւն մը, որ գուրկ ըլլայ նախանձէ,, ատելութենէ, թշնամութենէ, աւարառութենէ, ախտերէ եւ մեղքէ:

Սպասենք եւ յուսանք:

ՀԱՆՐՕԳՈՒՏ ՋՐՈՅՑՆԵՐ

1.— Կարմիր ձիւն.— *Ըստ թերթերու հաղորդած լուրերուն՝ Ճափոնիոյ մէջ վերջերս, երեք մատնաչափ խորութեամբ կարմիր ձիւն տեղացեր է:*

Գիտութիւնը տրամաբանօրէն կը բացատրէ այդ երեւու-

թիւնը այսպէս։ Մանչուրիոյ մէջ կամ այլուր պոռթկացող հրաբուխի մը կարմրագոյն մոխիրները զօրաւոր հովերու միջոցով քշուած են ճափոնի վրայ եւ՝ մթնոլորտի շողին կարմիր ներկելով՝ տեղացող ձիւնն ալ կարմիրի վերածած են. այսպէս ճերմակ ձիւնը եղած է կարմիր։

Ժամանակին սխալ հրաշք կը կարծուէր։ Հրաշքի դարը սակայն այժմ անցած է։

2.— Կարմիր տենդ.— Եէյլի Համալսարանի բժիշկ–բրօֆէսըրներէն մին կարմիր տենդի (սքարլէթ ֆիվըր) համար գտած է բուժիչ շիճուկ մը, որով կարելի պիտի ըլլայ մէկ երկու օրուայ մէջ բուժել այդ հիւանդութիւնը։

Հազարաւոր մանուկներ կը մեռնին կարմիր տենդէ։ Հետեւաբար յիշեալ բժիշկը իր նոր գիւտովը հազարաւորներու փրկիչը կը դառնայ։

Բժշկական աշխարհը համոզուած է, որ մօտիկ ապագային վարակիչ եւ տարափոխիկ հիւանդութեանց շատերուն առաջն առնուած պիտի ըլլայ մանաւոր պատուաստ — շիճուկներով եւ այսպէս հազարաւոր մարդիկ պիտի ազատին անթիւ չարչարանքներէ եւ ապագայ սերունդը աւելի առողջ պիտի ըլլայ։

3.— Թրիփ Արսէնմայտ.— Երկու տասնեակ մը տարիներ առաջ մեծահամբաւ Էրլիխ իր հնարած Սալվարսան 606 դեղովը ֆրանկախտի դարմանումը յեղաշրջեց։

Երկու տարիէ ի վեր Ամերիկայի մեծ հիւանդանոցներուն մէջ Արսէնիքի մէկ ուրիշ բաղադրութիւնը եղող թրիփ արսէնմայտ կը գործածուի ուղեղային եւ ջղային ֆրանկախտի դարմանումին համար մեծ յաջողութեամբ։ Էրլիխին 606–ը արեան ֆրանկախտը կ՚անհետացնէր, իսկ այս նոր դեղը ուղեղային ֆրանկախտը փճացնելով շատեր կ՚ազատէ յիմարանալու եւ կամ անդամալոյծ ըլլալու ահռելի վտանգէն։

Երբ միլիթարիստներ հազարաւոր կեանքեր փճացնելով յաղթանակի դափնիներ ապահովել կը ջանան ողջ աշխարհը արեան մէջ ներկելով, անդին իրենց կեանքը մարդկային բարօրութեան նուիրող ափ մը բժիշկներ նոր գիւտերով կ՚ուզեն մահուան հետ գօտեմարտիլ մարդկային կեանքը աւելի տանելի, աւելի հաճելի ընելու համար։

4.— Չարը չարով խափանել.— Ֆրանկախտը երբ ուղեղին

մասնաւոր մասերուն մէջ տեղաւորուի որոշ հիւանդութիւն մը յառաջ կը բերէ։ Տեսակ մը խելագարութիւն է սխալ եւ վերջ ի վերջոյ մահացու։

Մինչեւ այժմ գրեթէ անկարելի եղած էր այս կացութեան յաջող դարմանումը։ Սակայն, Անգլիացի բժիշկներ, երբ նկատեցին, որ Մալարիայէ տառապողներ այդ հիւանդութենէն զերծ կը մնան, սկսան փորձեր կատարել եւ յաջողիլ։

Այժմ ուղեղային ֆրանկախտի այդ ձեւը կը դարմանեն ենթական արուեստականօրէն Մալարիայի ենթարկելով։ Մալարիայի միքրոպները իրենց թոյնովը ֆրանկախտի թոյները կը փճացնեն եւ ենթական կը բուժուի։ Յետոյ քինին դեղով Մալարիան շուտով կը բուժեն։ Այսպէս չարը չարով կը խափանուի։

«Չարը չարով խափանել» առածը իր տեղն ունի եղեր։

Անխոնջ մարդկային ձեռներէցութիւնը եւ դիտող աչքը դեռ ինչե՞ր պիտի հնարէ։

5.— Արեւին խաւարումը.— Վերջերս արեւը խաւարեցաւ եւ ամէն մարդ դիտեց այդ չքեղ տեսարանը երկիւղածօրէն։ Մօտերս լուսինն ալ պիտի խաւարի։

Մեր գիւղին տէրտէրը երբ ամէն անգամ թաղումի արարողութիւն կ՚ընէր մեր սիրտը ի դող կը հանէր իր կերկերուն ձայնով, ըսելով.— «Ու արեւը պիտի խաւարի, աստղերը պիտի թափին եւ աշխարհ վերջ պիտի գտնէ»...։

Այսօր շնորհիւ գիտութեան բացատրութիւններուն ամէն մարդ գիտէ խաւարման պատճառը.—

Արեւը անշարժ է, աշխարհը արեւուն շուրջը կը դառնայ, լուսինն ալ աշխարհին շուրջը կը դառնայ։ Ու օրին մէկը, երբ լուսինը արեւուն եւ աշխարհին մէջտեղը կուգայ, բնականօրէն կը գոցէ արեւը աշխարհէն ու կ՚ըլլայ խաւարում։

Խաւարումներ եկեր եւ գացեր են. աստղերը թափեր են ու կը թափին. գիսաւոր աստղեր եկեր ու անցեր են աշխարհի քովէն, բայց տակաւին աշխարհը իր վախճանին չէ հասած...։

Նոյն մարդը, նոյն աշխարհը, նոյն հացին կռիւը, այսօր, վաղը, յաւիտեան։

6.— Նաթալիա Գրէյն.— Ամերիկայի գրական աշխարհին մէջ

մեծ ուշադրութիւն գրաւած են ինը տարեկան պզտիկ աղջկայ մը գրած ոտանաւորները:

Նաթալիա Քրէյն է այս պզտիկ աղջկան անունը. նա արդէն բանաստեղծուհիի համբաւը շահած է եւ իր գեղեցիկ մանկական ոտանաւորները ամփոփուած են հատորի մը մէջ:

Քանի քանի բանաստեղծ ու բանաստեղծուհիներ իրենց ոտքին մէջ ջնջուեցան Տէր Զօրի անապատներուն մէջ, երբ հազարաւոր հայու ճգուկներ ազռաւներու կողմէ յօշոտուեցան:

Այսօր ո՞րքան մեծ կարելիութիւններ կը խոստանան մեր հազարաւոր որբերը, եթէ պատեհութիւն տրուի իրենց: Պահենք մեր որբերը, անոնք մեր պահեստի ուժերն են, անոնցմէ պիտի լեցուի պակասը մեր անօսրացած շարքերուն, անոնցմէ պիտի ծնին մեր ապագայ Քրիստափորները, Ռոստոմները, Զաւարեանները. անոնք են մեր յոյսը, մեր ապագան. պահենք զանոնք: Մշակենք այդ խոպան դաշտը, ուրկէ վարդ ու նունուֆար պիտի բուսնի օր մը:

7.— Թուրք Ամուրիները.— Կ'ըսուի, թէ Թուրքերը 25 տարեկանէն վեր եղող ամուրիներէն մասնաւոր տուրք պիտի գանձեն. գէշ չէ: Երանի թէ մենք ալ պարտադրենք երեսունէ վեր մեր բազմաթիւ ամուրիները գէթ մէյմէկ որբ որդեգրելու: Այսպէս մեր որբերը շատեր հայրիկի տէր կը դառնային եւ մեր ամուրիները առանց աշխատանքի որդիի տէր:

Կիներու սովին դէմ կռուելու լաւագոյն միջոցը...

ՄԵՐ ԲԱՐՔԵՐԷՆ

Ծանուցումները.—

Ամերիկահայերը կը յառաջդիմեն գործի աշխարհին մէջ: Մեծ ուրախութեամբ կը դիտեմ հայ գործատէրերուն ծանուցումները հայերէն թերթերուն մէջ:

Վերջին մէկ երկու տարուան մէջ հրատարակուած տարեգըրքերուն մէջ ալ անպակաս են հայ հաստատութիւններու ծանուցումները:

Անոնք լաւ են, բայց ծանուցումներու մէջ ալ էթիքս գնելու

է: Օրինակի համար, մեռելաթաղի ծանուցումին հետ մեռելաթաղին նկարը. երգասնակ ծախողին նկարը իր ծանուցման կողքին, բժիշկի մը կամ ատամնաբոյժի մը նկարը իր օֆիսի ժամերու ծանուցման կողքին տեսնել շատ լաւ տպաւորութիւն չի թողուր, աւելին կայ, գեղարուեստական երեւոյթ մըն ալ չէ:

Հեղինակի մը նկարը՝ իր հեղինակած գրքին մէջ, արուեստագէտի մը նկարը՝ իր ծանուցումին մէջ խորթ չէ. սակայն, մսավաճառի մը նկարը իր խանութի ծանուցումին հետ չ'երթար:

Կենցաղագիտութիւն (էթիքէթ) ըսուած բան մը կայ: Հետեւինք անոր վարդապետութիւններուն, որոնք ընդունելի են քաղաքակիրթ ազգերու կողմէ:

«Հայու գործ».—

Հայ անունին սիրահար եմ. կը պաշտեմ ինչ որ հայկական է. սակայն, երբեմն աչքս քչիկ մը կը պաղի, ինչո՞ւ պահեմ այս մեղքս:

Երկար ատեն գերութեան մեր կեանքը եւ Արեւելքի մրցումը մեր նկարագրին վրայ ազդած է լայն չափերով:

Հայկական առածներու կարգին յաճախ կրկնուող «Եահուտի տուպարասի»ն երբեմն «Էրմէնի տուպարասի» կ'ըլլայ, կը կարծես թէ:

Օրինակներով խօսինք:

Որոշ ընկերութեան մը կողմէ արտադրուած որոշ քանակով ապրանքի մը պէտքն ունէի: Կրնայի ուղղակի ընկերութենէն գընել նոյն ապրանքը: Սակայն, հայու տամսըս բռնեց եւ ուզեցի նոյն ապրանքին տեսակներէն ծախող հայէ մը գնել ինծի պէտք եղած ապրանքը:

Գնեցի, ապրանքը եկաւ. վճարումի օրը հասաւ, ու ես մեծ զարմանքով գտայ, որ ինծի խոստացուած ապրանքը չէր. բոլորովին տարբեր ընկերութեան մը ապրանքն էր: Խաբուած էի, եւ այս պարագան սկսաւ տանջել զիս:

Կօլդ սիլ քօնկօլիըմի տեղ ինծի ծախած էր ուրիշ ապրանք:

Ասոր միակ չքմեղանքը այն էր, թէ ուզած էր քսակս խնայել, որովհետեւ իմ ուզած ապրանքը սուղ էր ինծի տուածէն:

Ճշմարտութիւնը այդ չէր սակայն. ինծի դիտումնաւոր կերպով խաբած էր, որովհետեւ աւելի շատ քըմիշըն կրնար առնել այդ անծանօթ ապրանքը ինծի ղրկելով:

«Հայուն հետ գործ չըլլար»,— կ՚ըսէր հայ ծանօթներէս մին, ու ես կը բարկանայի իրեն: Այս տողերը կարդալէ վերջ նոյն բարեկամս եթէ օձիքէս բռնէ, չեմ գիտեր թէ ի՞նչ պիտի ըսեմ իրեն:

«Ուղղամտութիւնը լաւագոյն քաղաքականութիւնն է», — կ՚ըսէ Ամերիկեան առածը:

Թո՛ղ մեր խօսքերը կշիռ եւ մեր խոստումները հաստատ հիմունք ունենան:

Հապա բժիշկնե՞րը·—

«Մեր բարքերէն» վերնագրով նախորդ յօդուածս կարդացողներէն մին ինծի կ՚ընէ այս հարցումը... հապա բժիշկնե՞րը... անոնք յանցաւոր չե՞ն...:

Այո՛, բարեկամս, մենք բժիշկներս ալ ունինք թերութիւններ, զորս պէտք է ուղղենք: Մենք երկինքէն զամբիւղով վար իջեցուած չենք: Մենք ալ մարդկային արարածներ ենք եւ խարխափելու ենթակայ:

Բայց հոս քսան հազար հայերու կողքին քանի մը բժիշկներ ունինք: Փոքրամասնութիւն կը կազմեն հայ բժիշկները: Անոնց թերութիւնները (ես ալ մէջը) հրապարակաւ ձաղկել շիտակ չէ, օգտակար ալ չէ: Բայց անոնք, որ հայ բժիշկներուն թերութիւնները մատնանշել կ՚ուզեն, կրնան այդ ուղղութեամբ նամակներ ուղղել իրենց հասցէին: Ես վստահ եմ որ ուրախ պիտի ըլլան անոնք:

Ուրիշի մը թերութիւնը քու յանցանքդ չարդարացներ:

Ուղղենք մեր սխալները:

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԱՌԹԻՒ

Վերջերս 34 տարեկան ամուրի հայ երիտասարդ մը ամբաստանուած էր անչափահաս հրեայ աղջիկ մը պղծած ըլլալուն համար:

Այսպիսի օրինազանցութեան մը պատիժը նուազագոյն հինգ տարուայ բանտարկութիւն էր: Խեղճ երիտասարդը ապշած մնացած էր եւ հինգ տարուայ բանտարկութեան ուրուականը կը նեղէր զինք գիշեր ցորեկ:

Ես չեմ գիտեր, թէ ո՛րքան մեղաւոր էր հայ երիտասարդը:

Անոր մեղաւոր ըլլալու հանգամանքը դատարանին լուծելիք հարցն էր:

Դատարանական բժշկութեան մէջ ունեցած բոլոր հմտութիւնս ի գործ դրի խեղճ երիտասարդին օգնելու եւ պատիժը թեթեւցնելու համար: Շնորհիւ կարող փաստաբաններու եւ դատարանական ձեւակերպութիւններու յաջողեցանք երիտասարդին պատիժը հինգ տարիէն վեց ամիսի իջեցնել:

Տխուր պարագայ մըն է, որ կ՚արձանագրեմ այս տողերով: Ես բարոյականի դասատու չեմ եւ ոչ ալ խոստովանահայր ... Բայց յանուն հայ անունին կը խնդրեմ հայ երիտասարդներէն, որ հեռու կենան այդպիսի փորձանքներէ:

Իրաւ է, որ երբեմն բոլորովին անմեղներ կրնան ամբաստանուիլ ամենածանր մեղքերով, բայց յաճախ գործին մէջ ճշմարիտ անկիւն մը կը գտնուի:

Փոքրերու պաշտպանութեան ընկերութեան ներկայացուցիչն էր հրեայ աղջկան պաշտպանը, որ դատաւորին ազդելու համար, երբ փարինըր եւ Արմինիըն բառերը յատուկ կերպով կը շեշտէր, սիրտս կոտր կոտր կ՚ըլլար եւ ամօթէս կը կարմրէի:

Հիւրեր ենք այս երկրին մէջ եւ ոչ մէկ առիթով տանտիրոջ հանգիստը պէտք չէ վրդովենք:

ՕԳՏԱԿԱՐ ՆՈԹԵՐ ԵՒ ԽՈՀԵՐ

1. Պիծակները եւ ձմեռը·— Պիծակները այս տարի իրենց բոյները գետնին մօտ են շիներ: Փորձառու դիտողներ ատկէ կը հետեւցնեն, թէ այս տարի ձմեռը մեղմ պիտի ըլլայ եւ քիչ ձիւն պիտի տեղայ:

Իրաւ որ օդերը նպաստաւոր կ՚ընթանան: Բիւր երանի պիծակներուն: Անոնք նախազգացումով կը գուշակեն իրենց ապագան: Սակայն պիծակները արհամարհող մարդը շատ քիչ բան գիտէ իր ապագայի մասին:

Պիծակներէն օրինակ առնենք:

2. Պոլսոյ Ազգային Հիւանդանոցը·— Ազգային մը «Հայրենիք»ի միջոցաւ գանգատած էր, թէ Պոստընի հայ բժիշկները մասնաւորապէս, ու հայ հասարակութիւնը ընդհանրապէս չեն

օժանդակած Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցի պարահանդէսին եմ.:

Յանցանքը հայ բժիշկներո՞ւնն է, թէ Բօփլի Փլազայի պէս սուղնոց հօթէլներուն մէջ պարահանդէս սարքողներունն է:

Պահարաններով տոմսակ ուղարկելու պէս քաղաքավարի (ալաֆրանկա) մուրացկանութիւնը պէտք է որ վերջ գտնէ մեր մէջ:

Ես չեմ կարծեր, որ ոեւէ հայ բժիշկ պիտի ուզէր իր համեստ լուման զլանալ Ազգային Հիւանդանոցին համար, եթէ պատշաճօրէն դիմում կատարուէր իրեն:

Դժբախտաբար հանգանակութեան պահուն միայն հայ բըժիշկները մարդու տեղ կը դրուին:

3. Հայերէն գիրքերը եւ անոնց քիչ ծախուելու պարագան.— Ընկեր Պօղոսեան՝ հետաքրքրական յօդուած մը հրատարակեց «Հայրենիք»ի նախորդ թիւերուն մէջ, այս ուղղութեամբ:

Ընկեր յօդուածագիրը յիշած էր գրասէրներու վրայօք վիճակագրութիւններ: Ըստ այդ թիւերուն Ամերիկահայոց գրեթէ մէկ քառորդը գրասէրներ են:

Ընկ. Պօղոսեան կը պնդէր, թէ եթէ հայերէն գրքերը մեծաքանակ արտադրուին ու աժան ծախուին, շատ կը սպառին: Այդպէ՞ս է արդեօք:

Լսեցէք փոքր պատմուածք մը: Հայ տիկին մը, երեք փոքրիկներու մայր մը, ինծմէ գիրք մը գնեց: Կէս գինով տուի իրեն եւ ընդունեցի մի քանի օրէն վճարելու իր առաջարկը:

Երկու ժամ վերջը ամուսինը բարկացոտ դէմքով գրասենեակս մտաւ եւ գիրքը սեղանիս վրայ նետելով ըսաւ.

— Մեր կնոջ գիրք մը ծախեր էք:

— Այո՛, ինքը ուզեց եւ ես ալ ծախեցի

— Մենք աղքատ ենք, գրքի դրամ չենք կրնար տալ:

— Ուրեմն ձրի վերցուցէք, դրամ չեմ ուզեր:

— Կարդալու ժամանակ չունինք, գիրքը չենք ուզեր:

— Բայց պարոն, կինդ ժամանակ ունի կարդալու. գէթ նրեխաներուդ սիրոյն վերցուցէք:

— Կինս ալ ժամանակ չունի, չենք ուզեր:

Ահա՛ «գրասէր» մը, որ ձրի գիրքն ալ կը մերժէ:

Ընկ. Պօղոսեանի դիտողութիւնը, թէ հեղինակները իրենց գրքերը ծախելու չեն, այլ այդ գործը գրածախներուն ձգելու են, ճիշդ է: Սակայն, երբ գրածախները չեն ուզեր ծախել մինչեւ

որ 200% շահ չապահովեն, ուրեմն ի՞նչ կրնան ընել հեղինակները:

Հայերէն գրքերու սպառումի թնճուկը կը լուծուի այն ատեն, երբ հարուստ հրատարակչական ընկերութիւն մը կազմուի եւ լծուի լուրջ աշխատանքի: Այդ լուրջ աշխատանքն է անվերջ պրոպականդ եւ ամերիկեան մեթոտով ծանուցում: Նմոյշներու ձեւով ատատ մատուցում, պահանջի ստեղծում եւ ապա շահելու համար մատուցումով պահանջի գոցում: Ահա՛ այդ թնճուկին լուծումը:

4. Նախապաշարումը եւ մենք.— Բժ. Ե. Թուղճեան, Փրովիտէնսէն, ազդու յօդուածակ մը գրած էր «Հայրենիք»ի մէջ՝ հայ ծնողները մղելու համար, որպէս զի կեղծ ամչկի դէմ պաշտպանեն իրենց փոքրիկները:

Ուրախութեամբ կ'ողջունենք հայ բժիշկներուն այս ուղղութեամբ թափած աշխատանքը: Հինգ տարիէ ի վեր «Հայրենիք» օրաթերթը իր սիւնակները լայն բացած է այս ուղղութեամբ եղած գրութիւններու համար:

Հակառակ այսքան յամառօրէն թափուած ճիգերուն եւ բազմաթիւ խրատականներուն նախապաշարումի թանձր մշուշը տակաւին պատած է մեր ժողովուրդին քալած ճամբան:

Փարիզէն հայ բժիշկ մը ինծ կը գրէ.— «Հայ հիւանդին խօսք հասկցնել ու մանաւանդ զայն հաւատացնել անկարելի է»:

Ուրիշ հայ բժիշկ մը Ափրիկէի խորերէն կը գրէ. «Հայ հիւանդին հետ գործ ընել՝ տանջանք է պարզապէս»:

Եւ խնդրած են ինծմէ, որ Ամերիկահայ հիւանդներուս հետ ունեցած փորձառութենէս գրեմ իրենց:

Ընթերցողնե՛ր, դուք ըսէք՝ ի՞նչ գրեմ իրենց. ըսե՞մ իրենց, թէ նոյն տանջանքին դատապարտուած եմ ե՛ւ ես...:

Նախապաշարումի փա՞ստ կ'ուզէք...

Դիտեցէք Փրովիտէնսի հայ բժիշկներու կողքին՝ խուլունջի եւ ջուր ուծի, ծուած պուչիկի եւ խախտածի մեծ ախոյեանը հայ դարմանողը...

Ու տակաւին հայ բժիշկ մը կը զարմանայ, թէ ինչպէս, մարդիկ կը յանձնակեն իրարու ձեռքէ Թահրա պէյի բաշխած թըլըսըմները:

Ա՜խ մարդիկ զարմանալի արարածներ են:

5. Առաջարկ մը.— *«Տոքթոր» մականունը շատ ընդհանրացած է վերջերս: Տոքթորներու տեսակներն ալ շատցած են: Հայ բժիշկներուն կոչ կ'ընեմ, որպէս զի յետ այսու համեստ «բժիշկ» տիտղոսը կրեն: Ցարմարագոյն եւ հայեցի տիտղոս մը:*

ԿԱՂԱՆԴՉԷՔՆԵՐ

Զմրան այս օրերուն, Ծնունդի եւ Կաղանդի այս օրերուն, ինծի ալ Տէր, ինծի ալ:

1.— Ամերիկահայ գաղութին՝ *Աստուածային կարողութեամբ օժտուած հայ բժիշկներ, որոնք կարենան հրաշք գործել:*

2.— Ամերիկահայերուն՝ *բուռ մը հաւատք Ամերիկահայ բժիշկներուն հանդէպ, պտղունձ մըն ալ յարգանք:*

3.— Ամերիկահայ բժիշկներուն՝ *Սամսոնի ոյժ եւ կարողութիւն, որպէս զի կայծակի արագութեամբ կրնան հասնիլ իրենց ցրուած հիւանդներուն:*

4.— «Մեր բժիշկը ամերիկացի է» ըսելով պարծեցող մեր հայրենակիցներուն՝ *բարի վայելում եւ քիչ մը «երես», երբ հայ բժիշկներուն քով կը դիմեն հանդանակութեան համար:*

5.— Պոսթընի հայ բժիշկներուն՝ *բժշկական միութիւն մը, որուն ժողովներուն մէջ գէթ իրար ճանչնալու պատեհութիւն ունենան:*

6.— Ամերիկահայ բոլոր բժիշկներուն՝ *Ամերիկահայ գիտական միութեան անդամակցութիւն:*

7.— Հայ ընտանիքներուն՝ *հայ բժիշկ մը ամբողջ տարին պահելու կամք եւ քաջութիւն:*

8.— Ամերիկահայ մայրերուն՝ *համտեսելու չափ առողջապահական գիտելիք եւ զանոնք գործադրելու կամք եւ ոյժ:*

9.— Ամերիկահայ բժիշկներուն՝ *զիրենք ուրիշ «Տոքթոր»-ներէ զանազանող տիտղոս մը:*

10.— Բոլոր հայերուն՝ *փոխադարձ յարգանք եւ վստահութիւն:*

11.— Հայ արուեստագէտներուն՝ *հպարտութեամբ իրենց գործը շարունակելու համար աննկուն կամք եւ ոչ թէ ճուրացկանութիւն:*

12.— Պարահանդէս սարքող յանձնախումբերուն՝ *մեր ժողովուրդին յարմարող սրահներու վարձում:*

13.— Հանդէսներու եւ խնջոյքներ սարքող յանձնախումբերուն՝ *հինէն չեղելու քաջութիւն եւ նորութիւն ներմուծելու կարողութիւն:*

14.— Փրավիտէնսի Հայ բժիշկներու՝ *հայ դարմանողէն դասընթացք մը խուլունձի, կտրածի խախտածի եւ ջուր առածի նըման ախտերու մասին, որպէս զի իրենց լալով դիմող հիւանդները խնդալով մեկնին:*

15.— Սուտը ջուրի պէս կլլողներուն՝ *նեղ կոկորդ մը, որպէս զի չկրնան կլլել:*

16.— Իրարու տալիք ունեցող հայերուն՝ *Ոսկեղէն կանոնը եւ քիչ մը խիղճ:*

17.— Ամէն արարքի մէջ յոռի շարժառիթ տեսնող յոռետեսներուն՝ *քիչիկ մը լաւատեսութիւն եւ մեծ հաւատք:*

18.— Թնճաղատութենէ խույշողներուն՝ *լայնածաւալ փոր մը:*

19.— Այլասերող հայերուն՝ *քիչ մը ալ հայ գիրին հանդէպ եւ զոյգ մը «Հայրենիք»ները:*

20.— Հինգ տարիէ ի վեր «Հայրենիք»ի մէջ յօդուածներս կարդացող բարեկամներուս՝ *մասնաւոր շնորհակալութիւն եւ բարի Կաղանդ:*

ՇԻՒԱՆԴԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅ ԿԻՆԸ

Ընդհանուր պատերազմի ատեն, իր Թանկագին առմունքը կորսնցնելէ վերջ, ինքզինք հիւանդապահութեան եւ գայեակութեան նուիրած հայուհի մը նամակով մը խնդրած է ինձմէ, որպէս զի հրապարակաւ արտայայտուիմ այս վերնագրի նկատմամբ:

Յիշեալ տիկինը, նոյն նամակին մէջ ցաւ յայտնած էր, թէ հայ բժիշկներէ ոմանք ոչ միայն չէին քաջալերեր, որ հայ օրիորդներ նետուին հիւանդապահութեան վեհ ասպարէզին մէջ, այլ ընդհակառակը կարգ մը ոչ ճշմարիտ դիտողութիւններով ետ կեցնելու կ'աշխատէին հիւանդապահութիւն ուսանելու մտադիրներն ալ: Նամակագիր հիւանդապահուհիին գաղափարակից եմ:

Ունիմ այն համոզումը, թէ մեր ժողովուրդը ունի մեծ պէտք այդ ուղղութեամբ:

Առ հասարակ, մեր ժողովուրդին մէջ հիւանդապահութիւնը կուսակրօնութեան չափ արհամարհուած է: Հասկնալի է եւ գովելի է կուսակրօնութեան դէմ եղած արհամարհանքն ու մինչեւ անգամ պժգանքը: Սակայն, ինչո՞ւ հիւանդապահութեան դէմ այս հակակրանքը:

Պատերազմի ատեն, երբ իբր օսմանեան բանակի զինուորական բժիշկ, Երուսաղէմ կը գտնուէի, զարմանքով դիտեցի հայ մայրապետները, որոնք գրեթէ առանց բացառութեան տարեց, կոյր, կաղ եւ այլն էին: Ընդհակառակը, միւս ազգերու մէջ կային բազմաթիւ երիտասարդ եւ գեղեցիկ մայրապետներ, որոնց կրքոտ նայուածքը ամենէն պաղարիւն մարդն անգամ պիտի հետաքրքրէր:

Հայ վանականներէն մին, տխրութեամբ դիտել կուտար ինծի, թէ հայ կինը կը խորշէր կուսակրօնութենէ եւ վանականութենէ:

«Իրաւացի կերպով», պատասխանս ափ ի բերան թողուց խօսակիցս:

Արդեօք հայ կինը կուսակրօնութեան եւ վանականութեան մէջ տեսած վտա՞նգը կը նշմարէ հիւանդապահութեան ասպարէզին մէջ եւս:

Հոս տեղին է, որ մէջբերում մը ընենք մեր բարեկամուհիին նամակէն:

Իբր թէ իրենց աղջիկ զաւակը հիւանդապահութիւն սորվեցնելու մտադիր ծնող մը բժիշկի մը դիմելով անոր կարծիքն իմանալ ուզեր է: Բժիշկը (չգիտենք որքան անկեղծօրէն) պատասխաներ է լուրջ կերպով...

«Աղջիկդ անբարոյական ընե՞լ կ'ուզես զայն հիւանդապահուհի ընելով»...:

Ուրիշ օրիորդ մը, որ նոյնպէս մտադիր է եղեր հիւանդապահուհի ըլլալու, երբ դիմեր է բժիշկին խորհուրդ հարցնելու համար, ստացեր է «Մեղք կ'ըլլայ ձեզի, օրիորդ» պատասխանը...:

Վերոյիշեալ պատմութիւնները յիշելով՝ մեր նամակագիր հիւանդապահուհին արդարութիւն կը պահանջէր յանուն իր պաշ-

տօնակցուհիներուն, որոնք անկեղծօրէն փարած են իրենց վեհ գործին:

Արդարեւ ծիծաղելի եւ ծանծաղ տրամաբանութեամբ աւելի են այդ դիտողութիւնները:

Հաւանականօրէն կարելի է որ գտնուին հիւանդապահուհիներու մէջ անբարոյական անհատներ, ինչպէս որ կան անբարոյական բժիշկներ, պատուելիներ, քահանաներ եւ վարդապետներ: Բայց անբարոյականութիւնը հիւանդապահուհիներու արդէն իսկ ծանրաբեռնուած ուսերուն վրայ բարդել անարդարութիւն է, եթէ ոչ անիրաւութիւն: Ամերիկայի մէջ իրենց հրեշտակային արուեստը կիրարկող վեց հարիւր հազար հիւանդապահուհիներ պիտի միաբերան բողոքէին այս ձեւ փրօվօքասիօնի մը դէմ, եթէ իմանային այս ծանր մեղադրանքի մասին:

Ոչ, մենք հակառակը կը պնդենք: Հիւանդապահութիւնը մայրութենէ վերջ ամենաբարձր եւ ամենապատուաւոր պաշտօնն է, որու կրնայ ձգտիլ հայ կինը: Հրեշտակային գուրգուրանքով հիւանդին մօտեցող հիւանդապահուհին յաճախ բժիշկին չափ մեծ ծառայութիւն կրնայ մատուցանել խնամքի, սէրի եւ գուրգուրանքի կարօտ հիւանդին կամ վիրաւորին:

Հայ կինը պէտք չէ որ խեթիւ նայի այդ վեհ եւ ազնիւ արուեստին: Հայ տղամարդն ու հայ բժիշկը աւելի եւս քաջալերելու են այդ արուեստին հետամուտ եղողները:

Եթէ մենք պիտի ունենանք ազատ եւ անկախ Հայաստան մը, եթէ մենք պիտի ունենանք մարտնչող հերոս բանակ մը, եթէ մենք պիտի ունենանք մեր հայրենի օճախը հիմնայատակ ընելու վազող թշնամիներու դէմ սուրբ պատերազմ մը, ըսէք ո՞վ պիտի փաթթէ մեր հերոսներուն վէրքերը, ո՞վ պիտի արգիլէ անոնց խոցոտուած կրծքերէն ծորող բոսոր արեան հոսումը, ո՞վ պիտի ամոքէ պատուոյ դաշտին վրայ ինկողներուն վիշտն ու կոծը:

Ըսէ՛ք, մեր հիւանդապահուհիներուն եւ գթութեան քոյրերուն գործը չէ՞ այդ: Բարոյակա՞ն գործ է այդ թէ անբարոյական...:

Միթէ օտարներէ՞ն պիտի ներածենք մեր վիրաւորներուն հոգ տանելու կոչուող հիւանդապահուհիները: Չէ՞ որ մեր նշանաւոր երգիչը կը գոռայ. «Օտարներէն չկայ յոյս»:

Չսխալինք: Մենք ներկայիս ունինք շատ պատուաւոր հայ

հիւանդապահուհիներ: Աւելին պէտք ունինք:

Հիւանդապահութիւնը միեւնոյն ատեն շահաւէտ ասպարէզ մըն է գործարանային եւ գրասենեակներու վաստակող եւ այլասերող կեանքին մէջ կորսուելու ենթակայ մեր աղջիկներուն եւ մեր քոյրերուն համար:

Հետաքրքրութեան համար աւելցնենք այն պարագան, թէ վկայեալ հիւանդապահուհի մը շաբաթական 30–40 տոլար կրնայ շահիլ:

Հիւանդապահութեան դասընթացքը երեք տարի է, եւ մեծ հիւանդանոցները սիրով կ'ընդունին թեկնածուներ, որոնց երեք տարուայ ապրուստն ու հագուստը կ'ապահովեն եւ քիչ մըն ալ կը վարձատրեն:

ՆՈԹԵՐ ԵՒ ԽՈՀԵՐ

1. **Նամակագրութիւններ եւ Մենք.**— Քաղաքակրթուած ազգերու պատկանող մարդիկ իրենց նամակները «իմ Սիրելի»ով կը սկսին: Այսպէս, Անգլիացին՝ Մայ Տիյր Սըր, Ֆրանսացին՝ Մօն Շէր, Գերմանացին՝ Մայն Լիպըր կը կցէ իր նամակին: Սակայն հայը, ազդուելով ասիական ազգերու սովորութիւններէն, կ'անձըրկի կը մնայ եւ ճարահատ՝ Յարգելի, Ազնիւ, Մեծապատիւ, Յարգոյ, Ազնուափայլ, Գեղեցկափայլ, Համեստափայլ, ածականներով կը սկսի իր նամակները:

Ինչո՞ւ չգործածել Սիրելի ածականը, ինչպէս որ կ'ընեն բոլոր քաղաքակրթուած մարդիկ: Միթէ մէկուն սիրելի գրելով անոր սիրահարուա՞ծ կ'ըլլանք: Այդքան ժլատ չըլլանք մեր նամակագրութեան մէջ:

Ճէնթլմէնի պէս «Սիրելի Տէր», կամ «Սիրելի Պարոն»ով սկըսինք մեր նամակները: Թօթափենք Ասիական բարքերը, անգամ մեր գրականութեան մէջ:

2. **Ուղղամտութիւնը եւ Ծանուցումները.**— Ծանուցում ընել (էտվըրթայզմընթ) արդիական առեւտրի հիմնական պայմաններէն մին է: Ամէն արտադրող իր ապրանքը փայլուն ծանուցումներով կը նկարագրէ, այսպէս՝ հրապուրելով յաճախորդը:

Փայլուն եւ հրապուրիչ ընելու է ծանուցումները, սակայն ուղղամտութենէ շեղելու չէ: Աւելին, ծանուցումը անկեղծութիւն բուրելու է որպէս զի յաճախորդը չխրտչի եւ շուտով հրապուրուի, ինչպէս ճանճը մեղրէն:

Ահա՛ ձեզի ծանուցումի տափակ եւ խրտչեցնող ձեւ մը.— «Տէրոջը հիւանդութեան պատճառով ենւ.»: Աղբա՛ր, վազ անցէք կեղծիքէն: Գնողին ինչո՞ւն է պէտք հիւանդ. տէրը եւն.: Ըսէ՞ս լաւ ապրանք, գովէ եւ այնպէս ծախէ:

Բարեկամներէս մին իր հին ինքնաշարժը ծախելով նոր ինքնաշարժ մը գնել կ'ուզէր: Իրաւ քիչ մըն ալ հիւանդ էր: Ու ահա՛ ձեզի ծանուցում մը, «հիւանդութեանս պատճառաւ ինքնաշարժս պիտի ծախեմ, եւն.»:

Ինչո՞ւ հիւանդութիւնը պատճառ բռնել: Ըսելու է ճշմարտութիւնը: Աւելի լաւ չէ՞ միթէ ըսել «նոր մը պիտի գնեմ, ուրեմն հինը պիտի ծախեմ եւն.»:

Գնող հասարակութիւնը ձանձրացած է հին ձեւերով ծանուցումներէ: Ո՞վ պիտի ցուցնէ նոր ճամբան:

Ուղղամիտ ըլլալու է մեր ծանուցումներուն մէջ:

3. **Արդիական օրաթերթը.**— «Հայրենիք»ի խմբագրութիւնը «Հայրենիք» ամսագիրը կատարելութեան հասցնելէ վերջ՝ սկսեր է օրագիրն ալ հագուեցնել գոյնզգոյն հագուստներով: Գովելի է այս նոր ուղղութիւնը:

Արդիական օրաթերթը պէտք է որ պարունակէ ընթերցանութեան համար հարուստ մթերք ամէն խաւէ ընթերցողի համար: Օրաթերթին մէջ տեղ գրաւելու են, քաղաքական լուրեր, տնտեսական լուրեր, հետաքրքրական տեղեկութիւններ եւ գիտելիք, գիտական ու բժշկական զրոյցներ, նորավէպեր, թերթօն, խմբագրական, մէկ խօսքով, ամէն մէկ ընթերցողին գուլպային յարմար մէյմէկ կաղնադչէք:

Օրաթերթը հանրութեան սեփականութիւնն է, հետեւաբար մատչելի ըլլալու է հանրութեան: Հիանալի չե՞ն Ամերիկեան օրաթերթերը: Մաղթենք, որ «Հայրենիք» օրագիրն ալ կարենայ հասնիլ անոնց ետեւէն:

Արդէն «Հայրենիք» օրագիրը հասած է նախանձելի վիճակի մը որ կրնայ օրինակ դառնալ շատ մը հայերէն օրաթերթերու:

4. **Յաջողողները եւ Մենք.**— Զօրավար Անդրանիկը մեռաւ

ու բոլորս միաբերան «կեցցէ Անդրանիկ» պոռացինք։ Յաջողած էր ան եւ գնահատուած օտարներէն Մայքըլ Արլըն, հայազգի — Անգլիացի գրողը, համբաւ շահեցաւ իր Անգլիերէն գրքերով։ Ու մենք ծափ զարկինք, կեցցէ Արլընը, գոռացինք։ Հարուստ հայու մը անունը կը լսենք, պրաւօ կը գոչենք։ Բայց…

Վերելքի ճամբուն մէջ քրտինք թափողներուն պտղունձ մը յարգանք չունինք։ Արլընի գրչէն աւելի ազդեցիկ հայ գրիչներուն արտադրութիւնը կը մնայ փոշոտած՝ գրավաճառանոցներու մէջ։ Ուշիմ ուսանող մը ի զուր կը բախէ հայ մեծատունին դուռը մի քանի սէնթիմ նպաստի համար, որպէս զի շարունակէ իր ուսումը։

Զարմանալի ամբոխ մըն ենք։ Դեռ երէկ Անդրանիկը աւազակ մըն էր, այսօր՝ սուրբերու կարգը գրուած է։ Ճանչնանք մեր արժանիքաւորները օր առաջ. գնահատենք անոնց գործը երբ ողջ են անոնք։

Յաջողածները ներբողել դիւրին է։ Յաջողելու ճամբուն մէջ գտնուողներուն նեցուկ ըլլանք որպէս զի չընկնին։

ԳԵՐՄԱՆՆԵՐՈՒ ԳԱՆԳԱՏԸ

Մինչ Գերմանիոյ արեւմտեան սահմանագլխին վրայ ապրող գերմանները խրախճանութեան մէջ են Ռուհրի պարպումին առթիւ, անդին արեւելեան սահմանագլուխէն, իրենց դարաւոր բոյներէն խրտչեցուած տարագիր գերմաններ գլխիկոր կը գաղթեն՝ դէպի Գերմանիոյ ներսերը։

Լեհացիները՝ գերմաններէն իրենց սորված դասը լիուլի իւրացուցած՝ կը փութան մաքրագործել Սիլեզիան։

Գերման մամուլն ու պետական շրջանակները՝ բորբոքած եւ չափազանց ջղայնոտած՝ արդարութենէ կը ճառեն ու կը գանգատին դառնօրէն այդ անիրաւութեան դէմ։

Ընդհանուր պատերազմի ատեն երկու միլիոն հայերու տարագրութիւնն ու ջարդը դիտող եւ «պապանձումն Զաքարիայի»ով լռող գերման պարոնները այսօր կը խօսին բարձրաձայն, երբ դանակը իրենց ոսկորին հասեր է։

Պատմութիւնն է որ կը կրկնուի, գերման աղբարիք։ «Գարա կիւն ճէվպէթ ճէվպէթ» կ'ըսէ ձեր սիրելի դաշնակցին՝ Թուրքին առածը։

ՀԱՅ ՖԱՔԻՐԸ

«Հայրենիք»ի ընթերցողները զարմանքով կարդացած ըլլալու են հայ Ֆաքիրի մասին գրուածները։ Ես ալ զարմանքով եւ քիչ մըն ալ թերահաւատութեամբ կարդացի այդ տողերը։

Հայ Ֆաքիրին վերագրուած անբնական բաներէն ոմանք, ինչպէս անոր ուշաթափումը եւ մեռելի ձեւ առնալը եւ ցաւ չզգալը կարելի է բացատրել բժշկականօրէն։

Բժիշկներու համար հասկնալի վիճակ մը կայ, Քաթալէփսին է այդ։ Պատահած է, որ մարդ մը գերեզման իջեցուած է իբր մեռեալ, մինչդեռ անիկա ողջ էր, սակայն, Քաթալէփսիի մէջ կիսամեռ վիճակ մը առած էր։ Քաթալէփսին կեանքի եւ մահուան միջեւ չէզոք գօտի մըն է, կարծես։

Հաւանականօրէն հայ Ֆաքիրը կրցած է եւ կամ վարժեցուցած է ինքզինք Քաթալէփսիի մէջ նետել։

Ասոնք լաւ… Բայց անոր վրայ բացուած վէրքերէն արեան հոսումը կամ այդ հոսումին արգիլումը զարմանալի է։

Անոր վէրքերէն արեան հոսումին դադարումը կարելի է բացատրել անոր՝ իր սրտի զարկերուն վրայ ունեցած հակակշռին, ֆրնիթ-ոլին միջոցաւ։

Պատերազմի դաշտին վրայ ծառայող բժիշկները յաճախ նըկատած են հետեւեալ աչքառու պարագան.—

Վիրաւոր զինուոր մը, յաճախ՝ բաւական արիւն կորսնցնելէ վերջ, կ'ուշաթափի եւ կէս-մեռեալ վիճակ մը կը առնայ. սրտին զարկերը կը դանդաղին։ Այս բնութեան մէկ միջոցն է արիւնահոսումը արգիլելու համար։

Հաւանաբար հայ Ֆաքիրը՝ իր սրտին զարկերուն թիւն ու զօրութիւնը պակսեցնելով արեան արտաքին շնչառութիւնը կը խանգարէ, արեան արտահոսումն արգիլելով։

Այսու հանդերձ հայ Ֆաքիրը աչք-կապուկ խաղացողներէն չըլլալ կը թուի։

Հայ Փաքիրին եւ իր նմաններուն գոյութիւնը կուգան հաստատելու, թէ, հակառակ գիտութեան այսքան յառաջդիմութեան, դեռ կան ու կը մնան մեզի համար անըմբռնելի էջեր՝ բնութեան գրքին մէջ:

Կեանքը, որուն սահմանումը դեռ անորոշ է, այդքան ալ հեշտ եւ դիւրըմբռնելի խնդիր մը չէ. դեռ այն կը մնայ անլուծելի, գորդեան հանգոյցի մը պէս...

ՀԱՐՍԱՆԻՔ ԵՒ ՆՈՒԷՐ

Հակառակ ներգաղթի օրէնքներու սեղմումներուն՝ հարսանիք ընողներու թիւը աննշան չէ:

Հարսանիքի առթիւ ամուսնացող զոյգին նուիրատուութիւն ընելու սովորութիւնը գովելի է: Սակայն, այդ առթիւ նուէրներու ընտրութիւնը շատ կարեւոր հարց մըն է:

Այցելեցէք նոր ամուսնացող զոյգի մը բնակարանը, եւ պիտի տեսնէք դարակի մը ցուցափեղկին ետին պահուած եւ յաւիտեանս անգործածութեան դատապարտուած արծաթեայ եւ կամ յախճապակիէ շինուած անօթներ, որոնք ոչ պիտանի են եւ ոչ ալ գործնական: Ափսո՜ս ծախսուած դրամներուն...:

Ըստ իս, ամուսնացող զոյգի մը փոխանակ այդպիսի նուէրներ տալու, հազար անգամ աւելի լաւ է անոնց տալ ուրագ մը, սղոց մը եւ կամ խարտոց մը: Գոնէ այս իրեղէնները գործի մը կը ծառայեն եւ ի պահանջել հարկին բաց մը կը գոցեն:

Ամուսնացող զոյգին նուիրեցէք պիտանի իրեր եւ մի թողուք որ սովորութիւնը խեղդէ ձեր գործնական ոգին:

Տաք ջուրի տոպրակ մը կամ գրելի չարք մը աւելի նպատակայարմար իրեր են նուիրատուութեան համար քան թէ քօքոյի սէթ մը, որ հարուստներու սեղանին վայել է միայն:

ՏՈՄՍԱԿԱՎԱՃԱՌՈՒԹԻՒՆ

Ականջներուս, աչքերուս եւ մանաւանդ ակնոցներուս հաղորդածին համեմատ դռնէ դուռ փակելով, աղաչելով, պաղատելով, ամչցնելով, կատակելով, երբեմն ալ սպառնալով այսեւայլ ձեռ-

նարկներու համար տոմսակ վաճառելու սովորութիւնը ընդհանրացած է մեր մէջ:

Գոյնզգոյն ներկուած տոմսակներու դէզ մը ունիմ գզրոցիս մէջ՝ ի պահ դրուած: Անոնցմէ շատերուն համար կոկիկ գումարներ վճարած եմ, բայց դժբախտաբար անոնց խոստացած հաճոյքն ու ժամանցը վայելելու բարեբախտութիւնը ունեցած չեմ:

Ձեռնարկներու սարքիչները վերոյիշեալ ձեւով տոմսակավաճառութեան ստիպող պատճառներէն մեծագոյնը սարքուած հաւաքոյթներուն անհրապուրիչ ըլլալն է ըստ մեր կարծիքին: Եթէ սարքուած հանդէսները, խնճոյքները եւայլն արժէքաւոր ու հրապուրիչ ըլլան, վստահ եմ, որ տոմսակներու վաճառումը շատ հեշտ պիտի ըլլար եւ այն ատեն փոխանակ տոմսակավաճառները մեզ հալածելու, մենք պիտի ստիպուէինք զանոնք հալածել քառասմբակ, տոմսակ ապահովելու համար շաբաթներ առաջ դիմումներ կատարելով:

Մեր հաւաքոյթներուեւ հանդէսներու մէջ նորութիւն եւ պէսպիսութիւն ներմուծելու ատենը հասած է: Մարդկային բնաւորութիւնը նորոյթի սիրահար է: Հինցած ու բորբոսած երգերու, կատակներու, փոշոտած թատերախաղերու տեղ շինիչ եւ հրապոյր պարունակող նորոյթներ տրուելու են: Հաւաքոյթներ սարքողներուն միակ նպատակը եւ աչքը ժողովուրդին քսակը ըլլալու չէ:

Կեանքը առեւտուրի մրցախաղ մըն է: Առնելէն յետոյ բան մըն ալ տալու է, հակառակ պարագային մատուցումի եւ պահանջի հաւասարակշռութիւնը կը խախտուի: Այդ հաւասարակշռութեան պահպանումովը միայն կարելի է արգիլել տոմսակավաճառներու այս նոր սակայն տաղտկալի, քիչ մըն ալ յոռի խոյանքը:

ՀՐԵԱՆԵՐՈՒՆ ԾԵՐԱՆՈՑԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

Մեծագոյն Պոստընի հրեաները իրենց միլիոն տոլարի հիւանդանոցի ֆոնտը գոյացնելէն վերջ սկսած են երեք հարիւր հազար տոլարնոց ֆոնտ մը եւս գոյացնել տիպար ծերանոց մը կերտելու համար:

Անոնք կառուցանելիք ծերանոցին մէջ պիտի պատսպարեն կեանքի պայքարին մէջ չտոկացող ծերացածները, որպէս զի անոնք կարենան չունել հոգիներու աշխարհը կուշտ փորով:

Գովելի է հրեաներուն այս գեղեցիկ ձեռնարկը, որով արդէն ապահովուած պիտի ըլլայ իրենց անկար ծերերուն ապագան:

Արդեօք մեզի համար օրինակելի դաս մը չկա՞յ այդ ծրագրին մէջ: Մենք ունինք հազարաւոր ամուրիներէ բաղկացած հսկայ գաղութ մը, ամուրիներ, որոնք ներգաղթի օրէնքներուն սեղմումներուն պատճառաւ ստիպուած են մնալ անպսակ, հակառակ իրենց բոլորած երեսուն եւ քառասուն գարուններուն: Ի՞նչ պիտի ըլլայ ասոնց ապագան քսան կամ երեսուն տարի վերջը: Ո՞ւր եւ ի՞նչպէս պիտի պատսպարուին ապագայի ալեզարդ, բայց անկուտի ծերուկները:

Մեր ամուրիներէն շատերը պարագաներու բերումով իրենց ապագան ապահոված չեն: Անոնցմէ շատ շատեր, յուսահատած իրենց ներկայ անել վիճակէն, կը ծախսեն իրենց շաբաթավճարները յաջս եւ յահեակս:

Կարելի չէ՞ արդեօք կազմակերպել զանոնք, որպէս զի գոյացնեն հիմնադրամ մը ծերանոցի մը հիմնարկութեան համար երբ որ պէտքը զգացուի:

Շատեր պիտի առարկեն, թէ մեր ամուրիները յարմար առիթի կը սպասեն դէպի Հայաստան խաչակրութիւն՛ մը կազմելու համար ընդդէմ սեւաչեայ մատղաշ հայուհիներու, որոնք կարօտը կը քաշեն Ամերիկահայ փեսացուներու:

Դժբախտաբար, տարիները կը սահին թաւալգլոր ու այդ խաչակրութիւնը կամ ուխտագնացութիւնը հեռու կը մնայ իրագործուելէ: Ու իրենց մազերուն կէսէն աւելի ճերմկած ամուրիները կառչած կը մնան գործարանային կեանքին ու շլացուցիչ ժխորին՝ ջանալով սեւցնել իրենց ճերմկած մազերը գործարանի ծըխնելոյզներէն բարձրացող սեւ ծուխով:

Մեր ապագան ի՛նչ որ ալ ըլլայ, քսան տարի վերջ մենք պիտի ունենանք անկար ծերուկներու եւ կորաքամակ ալեւորներու բազմութիւն մը, որ Դամոկլեան սուրին պէս պիտի կախուի մեր ուսերուն վերեւ: Ապագային համար հեռատեսօրէն գործելու ատենը հիմա է: Արթնցէ՛ք, ուրեմն, ծերանալու դատապարտուած ամուրիներ:

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ՏՈՒՆԷՆ ՍԿՍԻՆՔ

«Բարեգործութիւնը տունէն կը սկսի», (Չէրիթի պիկինս էթ հօմ) կ՚ըսեն ամերիկացիները:

Որքա՜ն մեծ ճշմարտութիւն կը պարունակէ այս առածը:

Հարիւր հազարէն աւելի հայութիւն կը հաշուէ ամերիկահայ գաղութը, որ քաղաքական դէպքերու բերումով միշտ ստիպուած է զոհել եւ բարեգործութիւն ընել արտասահմանի մէջ գտնուող հայութեան դժբախտ բեկորներուն:

Արդարեւ գովելի է ամերիկահայութեան զոհաբերող ոգին:

Բայց...

Չափազանցող գրողներ ամերիկահայոց կեանքը այնքա՜ն գունազեղ կերպով կը նկարագրեն, որ արտասահմանի ընթերցողը կը փորձուի մտածել, թէ Ամերիկան Եդեմի պարտէզն է, ուր չկայ թշուառութիւն, չկայ դառնութիւն եւ չկայ ապերջանկութիւն:

Այդպէ՞ս է արդեօք: Երջանի՞կ են ամերիկահայերը. բարեգործութեան պէտքը չկա՞յ այս մեծ գաղութին մէջ:

Չունի՞նք հոս անգործներ, հիւանդներ, բազմանդամ ընտանիքներ, աղքատներ, հոգեկան տեսակէտով ընկճուածներ, որոնք օգնող ձեռքերու շօյանքին կը կարօտին: Անտարակոյս, ունինք:

Ո՞վ պիտի ընէ այս բարեգործութիւնը:

Ամերիկայի մէջ հայերէն զատ բոլոր ցեղերը ունին բարեգործական ընկերակցութիւններ (Ուէլֆէյր Սօսայիթի): Մենք ինչո՞ւ չունենանք այդպիսի բարեգործական ընկերակցութիւն մը:

Ունինք կուսակցական կազմակերպութիւններ, ունինք զոյգ զոյգ Կարմիր Խաչեր, ունինք Եկեղեցասէր, Որբախնամ եւայլն ընկերութիւններ: Ասոնք լաւ են եւ գովելի: Բայց չունինք Արմինիըն Ուէլֆէյր Սօսայիթի մը, որ անգործներուն օգնէ, հիւանդներուն այցելէ, թոռոմած մանուկներուն հոգ տանի, ագէտ ծայրերը դաստիարակէ եւ անոնց ցոյց տայ աւելի մաքուր, աւելի կոկիկ ընտանեկան բոյներ շինելու կերպը, ընտանեկան յարկէ զրկուած ամուրիներուն, որոնք լէգէոն կը կազմեն, ընտանեկան տաքուկ մթնոլորտը յիշեցնող ճաշկերոյթներ սարքէ, դասախօսութիւններու համար եւայլն:

Միթէ լաւ բաներ չե՞ն ասոնք:

Գթանք ուրիշներուն, օգնենք մեր խղճականներուն. բայց չմոռնանք նաեւ մերինները, հոս այս ծաղկեալ երկրին մէջ, ուր՝ հակառակ այսքա՜ն յառաջդիմութեան ու զարգացման՝ անպակաս է թշուառութիւնը:

Բարեգործութիւնը տունէն սկսինք...

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՈՐՊԷՍ ԶԻ ԷՐԻԿ ԿՆԻԿ ՋԿՌՈՒԻՆ

Իրա՞ւ է, էրիկ կնիկ կը կռուի՞ն միթէ: Մեր խօսքը կռուողներուն համար է միայն:

Ա. ԱՅՐԵՐՈՒՆ.—

1.— Կանուխ ամուսնացիր՝ կեդրոնախոյս սէրդ չցրուած աստ եւ անդ:

2.— Տարեկիցդ հետ ամուսնացիր. կէս տարիքդ ունեցող կինդ քեզ պիտի չսիրէ:

3.— Մի մոռնար ժողովրդական առածը, որ կ՚ըսէ. «Քէլ թավուղ քէլ խօրոզ իլէ». կինդ՝ փիզիքականիդ, ուսումիդ եւ ըմբռնումներուդ թող յարմարի:

4.— Նախանձոտ մի ըլլար եւ վստահիր կնոջդ, որովհետեւ ուրիշ ճար չունիս. Նասրէտտին Հոճան շատ կոշտ ասացուածք մը ունի այդ ուղղութեամբ:

5.— Նորապսակ կնոջդ աչքերը շլացնելու համար քսակիդ բերանը լայն մի բանար, որովհետեւ շուտով կը պարպուի ան. կիները կ՚ատեն պարապ քսակները:

6.— Գգուանքի մէջ մի չափազանցեր եւ ոչ ալ անտեսէ գըգուանքը: Եթէ չափազանցես գէշ կը վարժուի. եթէ անտեսես, ուրիշին պատեհութիւն տուած կ՚ըլլաս: «Խալ Թուշիկը» չկարդացի՞ք: Չափաւորութիւնը լաւ է:

7.— Կծծի մի ըլլար: Փոքր նուէրներ, թատրոն եւ ժամանց կնոջդ սիրտը կը շինեն:

8.— Եսասէր մի ըլլար: Թո՛ղ կինդ ներկայութիւնդ վայելէ: Ամբողջ գիշեր ուրիշ տան մը մէջ փինաքլ խաղացողները կ՚ըմբռնեն ըսածներս:

9.— Կինդ մի արհամարհեր: Գովէ զայն երբեմն:

15.— Մի ծեծեր կինդ մինչեւ անգամ «անուշաբոյր վարդի կոկոնով մը»:

Բ. ԿԻՆԵՐՈՒՆ.—

Կին մըն ալ այդ ուղղութեամբ թող գրէ:

Ե՞ՐԲ ՊԻՏԻ ՎԱՐԺՈՒԻՆՔ

Յառաջդիմութեան այս դարուն՝ քաղաքակրթութեան նոր օրրանը եղող Նոր Աշխարհին մէջ ե՞րբ պիտի վարժուինք...

Տիկնոջ մը հետ քալած ատեննիս փողոցին կողմէն քալել եւ բարձրաձայն չխօսիլ, ձեռքի եւ գլխի շարժումներով չվիճիլ, ուրիշի խօսած ատենը լռել, եւ պաղարիւնով վիճաբանիլ: Ե՞րբ պիտի վարժուինք մենք մեզ գովելէ դադրիլ. մեզմէ մեծ ազգերու յոռի կողմերը քննադատելէ, անոնց խելք հասկցնելէ եւ մինչեւ անգամ անոնց սպառնալէ դադրիլ:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք մենք փողոցներու եւ հաւաքատեղիներու մէջ չթքնել, եւ սոխ ու սխտոր ուտելէ վերջ հանրատեղիներ այցելելէն հրաժարիլ:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք մէկ օրուայ մէջ մէկ հիւանդի համար չորս բժիշկի դիմելէ դադրիլ եւ յաճախ հիւանդը մահամերձ ըլլալէ առաջ բժիշկի դիմում կատարել:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք բաւական ունեւոր եւ ի վիճակի ըլլալէ վերջ, պարզապէս մեր վիճակը ծածկելով եւ սուտ խօսելով ձրի դարմանատուներ այցելելէ դադրիլ:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք ամերիկացի բժիշկներու տասնական տոլար այցեգին տուած ատեննիս, հայ բժիշկին պահանջած չնչին վարձատրութենէն չխուսափիլ եւ անոր այցագինը չզեղչել:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք դրացիին հիւանդ մանկան, կնոջը կամ տղամարդուն դեղեր կամ դարմաններ յանձնարարելէ դադրիլ:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք բժիշկին տուած պատուէրներուն լիուլի գործադրութիւնը ապահովել եւ մեր չհասկցած գործերուն միջամուխ ըլլալէ հրաժարիլ:

Ե՞րբ, ե՞րբ... միթէ ժամանակը հասած չէ՞...

ԾՆՈՒՆԴ ԵՒ ՆՈՒԷՐ

Ծնունդի տօնը կը մօտենայ: Ամէն մարդ Ծնունդի առթիւ իր բարեկամներուն ընելիք նուէրներուն մասին կը խորհի: Խանութները շուտով պիտի սկսին իրենց ցուցափեղկերը զարդարել այլեւայլ պիտանի կամ անպիտան բաներով հրապուրելու համար շուկայ խուժողները:

Հայերն ալ, բնականաբար, պիտի տարուին Ծնունդի հոսանքէն եւ իրենց քսակին ներածին չափովը պիտի ջանան իրենց գնումներն ընել իրենց բարեկամները ուրախացնելու մտօք: Համամիտ ենք Ծնունդի առթիւ նուիրատուութիւններու սովորութեան, սովորութիւն մը որմէ միայն ուրախութիւն եւ երջանկութիւն կը ծնի:

Սակայն, նուէրներու ընտրութիւնը կարեւոր է: Նուէրներ կան որոնք մնայուն են եւ կը խօսին նուիրուողի ականջին. նուէրներ ալ կան, որոնք գարնան ծաղիկներուն կը նմանին, այսօր կան ու վաղը չկան:

Հետեւաբար կը թելադրենք մեր ժողովուրդին, որպէս զի աչալուրջ հսկեն եւ իրենց նուէրներուն մնայուն հանգամանք տան:

Ծնունդի առթիւ՝ բարեկամիդ նուէր մը տալ կ՚ուզե՞ս, նուիրէ անոր տարուայ մը «Հայրենիք» օրաթերթ կամ ամսագիր, եւ պիտի շուտով տեսնես նուէրիդ յառաջ բերած ուրախութիւնը: Տուր բարեկամիդ օգտակար գիրք մը եւ դիտէ անոր մէջ հայրենասիրութեան զարթնումը: Տուր մօրդ, քրոջդ գիտական գիրք մը եւ լուսաւորէ անոր միտքը:

Ահա ասոնք մնայուն նուէրներ են, բիւր անգամ օգտակար քան տուփ մը անուշեղէն եւ կամ սուղնոց անուշահոտ հեղուկ:

Եկէք այս տարի գրականութենէն վերցնենք մեր նուէրները, որպէս զի ժպտին մեր գրողները եւ նուէր ստացողները:

Ո՞ՐՆ Է ԴԱՐՄԱՆԸ

Ամերիկահայ գաղութին աննախանձելի վիճակը հապա ծանօթ իրողութիւն է այլեւս: Գրիչը շարժողը կը հարուածէ այս յետամնաց գաղութը եւ կը ճաղկէ հա կը ճաղկէ անոր յոռի բարքերը:

Այս ընդարձակ գաղութը կազմող բոլոր խաւերն ալ աւելի կամ նուազ չափով յանցաւոր են այս աննախանձելի եւ վատթար կացութեան: Յանցաւոր են կուսակցութիւնները, ե՛ւ մամուլը, ե՛ւ եկեղեցին, ե՛ւ հարուստը ե՛ւ աղքատը ե՛ւ գործաւորը ե՛ւ արուեստագէտը:

Ուրեմն ախտաճանաչութիւնը կատարուած իրողութիւն է. կը մնայ դարմանումի մասին մտածել: Ո՞վ պիտի ըլլայ այս հիւանդկախ գաղութին վէրքերն ամոքող բժիշկը. ո՞վ պիտի գտնէ նշդրակը նետած պալարին, ո՞վ սպեղանիով պիտի օծէ անոր խոնջած ճակատը... ո՞վ:

Յեղաշրջում մը, այո՛, արմատական յեղաշրջում մը պէտք է:

Ամերիկեան ազգը մի քանի հարիւր տարուան ազգ մըն է. այս հսկայ ազգին հիմնադիրներէն շատեր բախտախնդիրներ էին: Ամերիկեան ազգին վիճակը դար մը եւ երկու առաջ շատ ալ այդքան նախանձելի չէր: Աստիճանաբար յեղաշրջուեցաւ Ամերիկեան կեանքը, որ մինչեւ իսկ այսօր ունի քննադատելի, յոռի կողմեր:

Դժբախտաբար, Ամերիկահայ գաղութին ալ պատմութիւնը յար եւ նման է Ամերիկեան ազգին պատմութեան:

Երեսուն քառասուն տարի առաջ բուռ մը բախտախնդիրներ, ջարդերէ ճողոպրուած հայդուկներ եւ հարստանալու մարմաջէն տոչորող անհատները գաղթած են այս երկիրը եւ հիմը դրած են Ամերիկահայ գաղութին:

Վերջին տարագրութենէն վերջը միայն ափ մը մտաւորականներ նետած են իրենց բախտը այս գաղութին մէջ: Արդի՞ւնքը, խառն ու խուռն հայութիւն մը, աններդաշնակ զանգուած մը:

Պէտք է մոռնալ անցեալը. բոլոր հոսանքներն ու տարրերը աւելի կամ պակաս չափով յանցաւոր են իրերու այս կացութեան համար:

Իբր դարման կը թելադրենք հետեւեալ կէտերը: Կ՚արժէ որ հայ մամուլը, հայ կղերը, հայ կուսակցականը եւ ամէն հայ ոյժ տայ Ամերիկահայուն բարձրացման եւ յառաջդիմութեան վեհ գործին:

Ա.— Կազմել Ամերիկահայ համազգաղութային միութիւն մը:

Բ.— Կազմել ժողովրդական տուներ Y. M. C. A.-ի ծրագրով:

Գ.— Հասկցողութեան գալ հայաշատ կեդրոններու մէջ գրտ-

նըւոր Ամերիկեան թերթերէն մէկուն հետ հայկական շահեր պաշտպանելու համար։

Դ.— Անդամակցիլ Մէսընճներու, Էլքերու, Ադֆէլլօճներու եւն. ընկերութեանց։

Ե. Կազմել քաղաքացիական խմբակցութիւններ եւ մեր քուէն արժեցնել ընտրութիւններու առթիւ։

Զ.— Հաստատել հայկական պանքաներ հայաշատ կեդրոններու մէջ։

Է.— Սերտել մեր եկեղեցիները, որպէս զի կապ հաստատեն Ամերիկեան եկեղեցիներու հետ։

Ը.— Հրատարակչական ֆոնտ մը կազմել եւ այդ դրամով թարգմանել Անգլիերէնի՝ մեր համբաւաւոր գրագէտներուն գործերէն արժէքաւորները։

Թ.— Մեծ պոհողութեամբ արտադրել շարժապատկեր մը, որ ցոյց տայ հաճոյքը սիրող այս ժողովուրդին մեր փառաւոր անցեալը, մեր հնութիւնները. մեր քաջագործութիւնները եւն.։

Ալ կը բաւէ, որ անոնք լսեն մեր առեւանգուած կոյսերու լալկան դրուագները։

Ժ.— Մասնակցիլ քաղաքներու թափօրներուն եւ ցուցահանդէսներուն հայու անունով։

Իրաւ է, որ մեծ խոչընդոտներ կան այդ կէտերու գործադրութեանը մէջ։ Բայց քիչ մը կամք, քիչ մը կամեցողութիւն եւ քիչ մըն ալ պոհողութիւն եւ արդէն կէսը կատարուած կ՚ըլլայ։

ՃԱՆՉՑՈՒԱԾ ՏԻՏՂՈՍՆԵՐԸ

Մտաւորականներ, դպրոցականներ, գիտուններ եւ ազատ արուեստի պատկանողներ իրենց կրթութեան տեսակն ու մակարդակը ցոյց տուող տիտղոսներու արժանացած են՝ երկարամեայ յամառ աշխատութեամբ եւ իրաւունք ունին իրենց անուններուն կցել այդ տիտղոսները կրճատուած ձեւով։

Հինէն ի վեր յարգանքի եւ մեծարանքի արժանացած են այս կարգի տիտղոսաւորները։ Սակայն ներկայիս քիչ աշխատութեամբ տիտղոսաւոր դառնալու մարմաջը ինքնակոչ տիտղոսաւորներու քանակը այնքան շատցուցած է, որ մարդ կը շուարի,

թէ ո՞րն է ընդունուած եւ ճանչցուած տիտղոսը եւ ո՞րն է կեղծը կամ կէսկէսին։

Ուստի շահեկան նկատեցինք, ըստ մեր կարծիքին, «Հայրենիք»ի ընթերցողներուն ճանչցնել հինէն ի վեր գործածական եւ ընդունուած տիտղոսները՝ աւելցնելով նաեւ, թէ որո՞նք իրաւունք ունին այդ տիտղոսները գործածելու։

1.— B. A. (Bachelor of Arts)— Պսակաւոր արուեստից. այս տիտղոսը կը տրուի չորս տարի քոլէճի մը մէջ եւ կամ անոր համապատասխան բարձրագոյն վարժարանի մէջ ուսած դպրոցականին։

2.— M. A. (Master of Arts) — Վարպետ արուեստից. աւելի բարձր կրթութիւն առնողներուն կը տրուի։

3.— M. S. (Master of Science) — Վարպետ գիտութեան, գիտութիւններու մէջ բարձրագոյն կրթութիւն առնողներու կը տրուի։

4.— Ph. B. (Bachelor of Philosophy) — Պսակաւոր փիլիսոփայութեան, որ փիլիսոփայութեան ճիւղին մէջ որոշ դասընթացք մ՚աւարտողներուն կը տրուի։

5.— Ph. D. (Doctor of Philosophy) — Վարդապետ փիլիսոփայութեան. գիտութիւններու եւ փիլիսոփայութեան ճիւղերուն մէջ մասնաւոր ուսումնասիրութիւններէ վերջ ինքնատիպ թէզ մը գրողին կը տրուի, որ տիտղոսներու մէջ ամենէն աւելի յարգուածն է։

6.— B. D. (Bachelor of Divinity) — Պսակաւոր Աստուածաբանութեան. շրջանաւարտ կղերներուն կը տրուի։

7.— D. D. (Doctor of Divinity) — Վարդապետ Աստուածաբանութեան. Աստուածաբանական նիւթերու շուրջ լուրջ ուսումնասիրութիւն ընողներու կը տրուի։

8.— L. L. B. (Bachelor of Laws) — Պսակաւոր օրէնքի. օրինական խնդիրներու շուրջ որոշ դասընթացք աւարտողներուն կը տրուի։ Եթէ չեմ սխալիր փաստաբանները այս տիտղոսը կը ստանան, երբ շրջանաւարտ ըլլան օրէնսդրական դպրոցներէ։

9.— L. L. D. (Doctor of Laws) — Վարդապետ օրէնքի. գիտուններուն եւ օրէնսգէտներուն կը տրուի։

10·— D. C. L. (Doctor of Civil Law) — Վարդապետ օրէնսդիտութեան· մեծ օրէնսդէտներու կը տրուի:

11·— M. D. (Doctor of Medicine) — Վարդապետ բժշկութեան, կանոնաւոր եւ ընդունուած բժշկական դպրոցներէ շրջանաւարտ բժիշկ եւ վիրաբոյժներուն կը տրուի: Կէս բժշկական աղանդներու պատկանողներ իրաւունք չունին այս տիտղոսը գործածելու:

12·— D. D. S. (Doctor of Dental Surgery) — Վարդապետ Ատամնաբուժութեան· վկայեալ ատամնաբոյժներուն կը տրուի:

13·— R. N. (Registered Nurse) — Արտօնեալ հիւանդապահուհի· վկայեալ եւ նահանգային քննութիւններէ վերջ արտօնեալ հիւանդապահուհիներու տիտղոսն է:

14·— Phar. M. (Master of Pharmacy) — Վարպետ դեղագործութեան· դեղագործներու (վկայեալ) կը տրուի:

15·— Phar. D. (Doctor of Pharmacy) — Վարդապետ դեղագործութեան· դեղագործական գիտութեան մէջ որոշ դասընթացք մը առնելէ վերջ ինքնատիպ գիւտ մը կամ թէզ մը արտադրողներուն կը տրուի:

Ասոնցմէ զատ գիտութեանց որոշ մասնաճիւղերէն շրջանաւարտ մասնագէտներ, ինչպէս տարրաբաններ, ելեքտրագէտներ, հանքաբաններ եւն· ալ ունին տիտղոսներ, որոնք ընդհանրապէս առանց կրճատումի եւ կամ շատ քիչ կրճատումով կը կցուին անուններուն: Օրինակ· Հանքաբան–ճարտարագէտ (Mining Engineer) — Տարրաբան ճարտարագէտ (Chemical Engineer) եւայլն, եւայլն):

Ինչպէս վերեւ յիշեցինք, այս ճանչցուած տիտղոսներէն եւ անոնց կրճատումներէն զատ ինքնակոչ գիտնականներ այնպիսի տիտղոսներ հնարեր են, որ զանոնք թարգմանելու համար մարդարէ ըլլալու ես:

Այսպիսիներ կրնան տգէտները խաբել, բայց ուրիշներ իրենց վրայ կը խնդան: Այս տեսակէտէն օրինակներ շատ են, բայց յիշատակումը զանց կ'ընենք անտեղի յարձակումներու չ'ենթարկուելու համար: Որովհետեւ ինքնակոչ տիտղոսաւորները շատ դիւրագրգիռ են եւ իրենց արժանապատուութեան շատ բծախնդիր:

ՀԱՐՍԱՆԻԹԻ ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՅ

1· Հարսանիթը (գըզամըգ, measles) լուրջ հիւանդութիւն մըն է, որուն անախորժ բարդութիւններն են՝ թոքատապ, ականջատապ, փորհարութիւն եւ երբեմն ալ թոքախտ:

2· Հարսանիթը փոխանցիկ է: Վարակման ենթարկուող անհատներուն գրեթէ բոլորը կը բռնուին: «Երբ ալ ըլլայ պիտի բռնուի» ըսելով մէկ տարեկանէ վար երախաները վարակումի ենթարկել ոճիր գործելու պէս բան մըն է: Հարսանիթի համար լաւագոյն տարիքն է 5–6րդ տարին:

3· Հարսանիթի ենթարկուող ոեւէ երախայ, երբ հարբուխի նշաններ ցոյց տայ, անկողին պահելու է: Հարսանիթը չորրորդ օրը յայտնի կ'ընէ արդէն:

4· Կարմիր բիծերուն անհետացումին հետ ջերմն ալ անհետանալու է: Հակառակ պարագային բարդութիւն մ'ակնկալելու է:

5· Հարսանիթէ ապաքինողը մինչեւ հազին դադրումը տունը մնալու է:

6· Ապաքինողը ձկան իւղ խմելու է՝ հաւանական հիւանդութեան առաջն առնելու համար:

7· Բերանի եւ քթի մաքրութիւնը ականջատապը կ'արգիլէ:

8· «Հարսանիթ է» ըսելով հիւանդին սենեակը տաճկական բաղնիքի պէս տաք ընելու չէ: Միջակ տաքութիւն մը բաւական է:

9· Առատօրէն խմցնելու է ջուր, ուրբի ջուր, նարինջի ջուր եւայլն հեղուկներ:

10· Բերուըտուքը արգիլելու համար սոտայախառն գաղջ ջուրով շփումներ օգտակար են:

ՊՆԴՈՒԹԵԱՆ ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՅ

1· Պնդութեան իսկական պատճառը գտիր բժիշկիդ միջոցով, զի բազում են պատճառք նորա:

2· Հրաժարելով հրաժարիր գոյնզգոյն լուծողականներէ, որոնք աղիքներուդ տունը կ'աւրեն, ուժաթափ ընելով զանոնք:

3· Բարեկամիդ պնդութեանը համար օգտակար եղող միջոցը

մի՛ գործածեր անոր յանձնարարութեամբ։ Զի անոր օգտակար եղող միջոցը քու գերեզմանդ կրնայ փորել։

4. Ընդ առաջ գնա՛ բնութեան կոչին, երբ աղիքներդ պարպելու կը հրաւիրէ քեզ։ Հակառակ պարագային հաստ աղիքը պիտի քնոտի եւ գործադուլ հռչակէ։

5. Լուծողականներով հաստ աղիքիդ բարկութիւնը մի գրգռեր, զի ան Իսրայէլացւոց Եհովայէն աւելի վրիժառու է եւ ըմբոստութեամբ կը պատժէ քեզ ապերախտաբար։

6. Օրական 8–10 գաւաթ ջուր խմէ, զի հաստ աղիքները թացը կը նախընտրեն չորէն։

7. Մարմնամարզով փորիդ մկանները զօրացուր, որպէսզի ի պահանջել հարկին կարենաս ճնշում բանեցնել գործադուլ հռչակած հաստ աղիքիդ վրայ։

8. Խոտակեր եղիր։ Գարնան ատեն կանանչ խոտերու մէջ արածող ձիաններէն օրինակ առ։ Տե՛ս մսակեր շունը որքան կը տառապի պնդութենէ։

9. Ամէն օր նոյն պահուն աղիքներդ պարպէ, զի աղիքները կը սիրեն կարգապահութիւնը, ուխտիկութիւնը։

10. Հեռու կեցիր ճերմակ հացէ, պանիրէ, թէյէ, խահուէյէ, կարմիր միսէ, թթու մածունէ, տապկուած ուտելիքներէ, եռացած կաթէ, սերկեւիլէ, եւ թթուներէ, զի անոնք պնդութեան գործակալներն են։

ՀԱՐԲՈՒԽԻ ՏԱՍՆԱԲԱՆԵԱՑ

1. «Աննշան եւ հասարակ» հարբուխը ամէն տարի միլիոնաւոր ձեռքեր աշխատանքէ եւ արտադրութենէ կը դադրեցնէ։

2. Գրեթէ բոլոր հարբուխներն ալ տարափոխիկ են, եւ մանրէներու գործը։

3. Հարբուխէ բռնուողներ 2–3 օր տունը մնալու են, հակառակ պարագային բարդութիւններ ստեղծելով 20–30 օր տունը մնալու կը ստիպուին։

4. Հարբուխի կարեւոր բարդութիւններն են ականջատապ եւ թոքատապ։

5. Խոշորցած եւ ախտաւոր նշագեղձեր (թանսըլ) ունեցողներ եւ քթի մէջ ոսկորներու ծռութիւն ունեցողներ աւելի ենթակայ են հարբուխի։

6. Շատ տաք եւ շատ պաղ բնակարաններու մէջ բնակողներու անբաժան ընկերն է հարբուխը։

7. Հարբուխը զանազանելու է բարեջերմէ (հէյ ֆիվըր), որ տարբեր ախտային կացութիւն մըն է։

8. Բերանի եւ քիթի հականեխականները մասամբ կ'արգիլեն հարբուխը։

9. Հարբուխի մանրէները բռնկտուքի եւ հազալու ատեն կը տարտղնուին եւ կը վարակեն ուրիշները։

10. Հարբուխի ատեն քիթը մաքրելու համար զօրաւոր կերպով խնչելու չէ, որպէսզի ականջները չվարակուին։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ ՈՒՏԵԼԻՔԻ ՄԱՍԻՆ

1. Ապրելու համար կեր։ Ուտելու համար ապրողներ իրենց ակռաներովը կը փորեն գերեզմաննին։

2. Որոշեալ ժամանակներու մէջ ուտելը լաւագոյն կերպն է։ Եթէ անօթի չես, մի ուտեր, հոգ չէ թէ ժամանակդ եկած է։

3. Ոտքի վրայ մի կենար կերակուրի ատեն։ Երկրի ձեւով գետինը նստիլ եւ ծռելով ուտել շատ օգտակար ձեւ մը չէ։ Աթոռին վրայ նստելով սեղանին վրայ ուտելը յարմարագոյնն է։

4. Լաւ ծամէ ուտելիքդ, ստամոքսիդ բեռը թեթեւցուցած կ'ըլլաս։

5. Թուքիդ ուժովը կլլէ պատառը եւ ոչ թէ ումպ մը ջուրով։

6. Դեռ լաւ մը չկշտացած, քաշուիր սեղանէն։ Մարդիկ, ընդհանրապէս, շատակեր են եւ կ'ուտեն իրենց պէտք եղածէն աւելի։

7. Առողջութեանդ ատեն կեր՝ ինչ որ կրնաս մարսել եւ վայելել։ Բայց հիւանդութեան պարագային կեր՝ ինչ որ բժիշկդ կ'ուզէ որ ուտես։

8. Ուրիշին կերածէն օրինակ մի առներ։ Ինչ որ ուրիշին համար սնունդ է, կրնայ քեզի համար թոյն ըլլալ։

9. Զրոտ կերակուրներու հետ շատ ջուր մի խմեր, ստամոքսդ կը լայննայ։

10· Զոր ուտելիքներու հետ ջուր խմելու է, չափաւոր կերպով:

11· Ախորժակի համար առնուած աղցաններ, ոգելից ըմպելիները եւ ախորժակաբեր խորտիկներ (մէզէ) ընդունուելու են շատ չափաւոր կերպով: Ջորին անգամ չպիտի տոկար իր կարողութենէն աւելի ծանր բեռի մը տակ:

12· Սննդարար ուտելիքները անպատճառ սուղնոց ուտելիքներ չեն:

13· Ութը տասը տեսակ ուտելիքները իրար խառնելը լաւ չէ: Երկու կամ երեք տեսակ ուտելիքը կը բաւէ ոեւէ անհատի մը համար:

14· Հապճեպ կերպով եփուած եւ իւղերու մէջ տապկուած ուտելիքները դժուարամարս են:

15· Փայտածուխի վրայ դանդաղօրէն եփուած ուտելիքները աւելի դիւրամարս են: Իսկ անդին կարգ մը հում ուտելիքներ աւելի դիւրամարս են:

16· Ախորժակը եւ մարսելու կարողութիւնը սովորութեան հետ շատ գործ ունի: Ամէն մարդ իր միջավայրին մէջ իր վարժըւած ուտելիքներէն թէ՛ աւելի համ եւ հաճոյք կ'առնէ եւ թէ՛ աւելի շատ կ'օգտուի:

ՇԻՒԾԱԽՏԻՆ ԱՐԳԻԼՈՒՄԸ

(ԲԺ· ՔԱԼՄԷԹԻ ՊԱՏՈՒԱՍՏՈՎ)

Ֆրանսան գիտէ յարգել իր հանճարները: Բժ· Քալմէթ իր նոր գիւտին՝ հիւծախտի պատուաստումի գիւտին համար Պատուոյ Լէգէոնին բարձրագոյն աստիճանով՝ Մեծագոյն Խաչով պատուըւած է: Ու այսպէս Քալմէթն ալ կը մտնէ անմահներու շարքին մէջ:

Ի՞նչ է, սակայն, Քալմէթին գիւտը:

Տարիներ առաջ, երբ Քօխ հիւծախտի (Ուռականութիւն, վէրէմ, տիւպէրքիւլոզ) մանրէն գտաւ, ամբողջ աշխարհը ցնծութեան մէջ էր: Գիտունները սկսան խանդավառուիլ եւ շուտով հիւծախտին չիճուկը կամ պատուաստը գտնել երազեցին:

Անցաւ կէս դար, սակայն, մեծ յառաջդիմութիւն չեղաւ այդ ուղղութեամբ: Քօխի շինած թուպէրքիւլինը ակնկալուած արդիւնքը չտուաւ:

Սակայն, գիտունները, գիտութեան անխոնջ մշակները, յուսահատութիւն ըսուածը չունին: Յամառօրէն գործի լծուեցան եւ այսօր Քալմէթ մը քաղեց իր երկարամեայ յամառ աշխատանքին պտուղը, իր նոր գիւտով:

Հիւծախտի պատուաստն է այդ,— հեղուկ մը, որ նորածին երախաներուն բերանը կը կաթեցուի՝ անոնք դեռ տասը աւուր չեղած: Հրաշագործ այս կաթիլները կը ներգործեն՝ ախտազերծութիւն տալով նորածիններուն՝ հիւծախտի դէմ:

1924, յուլիս 1-էն ի վեր Ֆրանսայի մէջ 52,772 մանուկներ այս ձեւով պատուաստուած են: Անոնցմէ 5,749-ը թոքախտաւոր ծնողներէ սերած էին: Զորս տարիէ ի վեր պատուաստուած երախաները բժշկական հսկողութեան տակ կը գտնուին:

Ձեռք բերուած արդիւնքը հրաշք է պարզապէս: Մանրամասնութիւնները զանց կ'առնենք:

Քալմէթ, ձեռք բերուած արդիւնքէն յուսադրուած, կը յանձնարարէ, որ չափահասներն ալ ներարկումի ձեւով պատուաստըւին հիւծախտի դէմ:

Կը յուսանք, որ շուտով կ'ընդհանրանայ պատուաստումի այս փրկարար ձեւը՝ համայն աշխարհի մէջ եւ խափանուած կ'ըլլայ ճերմակ ժանտախտի մանգաղին ջարդը:

Ու այսպէս, շնորհիւ Քալմէթի, մարդս քայլ մը եւս կը շահի մահուան հետ իր ունեցած ահեղ մրցման մէջ:

ՏԱՍԸ ՊԱՏՈՒԷՐՆԵՐ

1· Ունեցիր սեփական բժիշկդ:
2· Ծննդեանդ տարեդարձին՝ ամբողջական բժշկական քննութիւն մ'անցուր:
3· Հիւանդութեան պարագային առանց ժամանակ կորսնցնելու բժիշկիդ դիմէ:
4· Հիւանդութեանդ վերաբերեալ ոեւէ գաղտնիք բժիշկէդ մի պահեր:

5· Եթէ ուրիշ բժիշկի մը կարծիքն իմանալ կ'ուզես, սեփական բժիշկիդ ձեռքով կատարէ այդ խորհրդակցութիւնը:

6· Գործադրէ բժիշկիդ բոլոր թելադրութիւնները:

7· Մի բամբասեր բժիշկդ եւ մի թողուր որ ուրիշներ բամբասեն զայն: Յարգէ բժիշկդ որպէսզի յարգուիս անկէ:

8· Ընտանիքիդ անդամներէն մին նկատէ բժիշկդ:

9· Ներողամիտ եղիր բժիշկիդ մարդկային թերութիւններուն հանդէպ:

10· Վարձատրէ բժիշկդ:

ՔԱՂՑԿԵՂԻ ՇԱԲԱԹԸ

(ԱՊՐԻԼ 23–27)

Քաղցկեղի (Քէնսըր) մասին յաճախ արտայայտուած եմ «Հայրենիք»ի էջերուն մէջ, վերջին 5–6 տարուան ընթացքին:

Մէսաչուսէթս Նահանգին քաղցկեղի կոմիտէն ապրիլ 23–ին սկսող շաբաթը Քաղցկեղի շաբաթ հռչակած է: Այդ օրերուն մասնաւոր դասախօսութիւններ պիտի սարքուին եւ օրաթերթերուն մէջ յօդուածներ հրատարակուին, որպէսզի ժողովուրդին աչքը բացուի տեսնելու համար քաղցկեղի ահարկու վտանգը:

Տարեկան 5,000 անհատներ կը մեռնին քաղցկեղէ, միայն Մէսաչուսէթս Նահանգին մէջ: Ամբողջ Միացեալ Նահանգներուն մէջ 100,000–էն աւելի է քէնսըրի զոհերու թիւը:

Քաղցկեղի տեսակներուն, պատճառին եւ ախտաբանութեան մասին մանրամասնութիւններ աւելորդ համարելով՝ ստորեւ ամփոփենք քաղցկեղի մասին պիտանի եւ անհրաժեշտ գիտելիքներ:

1·— Քաղցկեղը սովորաբար 40–է վերջ պատահող հիւանդութիւն մըն է:

2·— Քաղցկեղը բուժելի է (յաճախ) պայմանաւ որ կանուխէն ախտաճանաչուի:

Մատչելի վայրերուն մէջ պատահող քաղցկեղը վիրաբուժին դանակովը, Ռաթիւմով, Ք. ճառագայթներով եւ կապարի բաղադրութիւններով կարելի է դարմանել:

4·— Մեծ քաղաքներուն մէջ քաղցկեղը ճանչնալու եւ դարմանելու համար մասնաւոր հիւանդանոցներ հաստատուած են: Ձեր բժիշկներուն միջոցաւ կրնաք ծանօթանալ անոնց:

5·— Առանց դարմանումի մնացած քաղցկեղը ստոյգ մահ կը բերէ: Քէնսըրը 6 ամիսէն մինչեւ 2½ տարուան ընթացքին կը մահացնէ ենթական:

6·— Քառասունը անցած մարդ մը, երբ ստամոքսի խանգարումներ կ'ունենայ եւ կշիռքէ կ'իյնայ, կասկածելի նկատուելու է:

7·— Տարէց մարդու մը մարմնոյն վրայ երեւցող եւ երկու շաբաթէ չբուժուող վէրքեր, որոնք դիւրաւ կ'արիւնին կասկածելի նկատուելու են:

8·— Մարմնոյն վրայ աճող կարծր խոյլեր (Կլէնտ, Գեղձ) կասկածելի գուժկաններն են քէնսըրի:

9·— Տարէց կնոջ մը ստինքներուն մէջ շօշափուող ոեւէ ուռեցք կամ կարծրութիւն կասկածելի է:

10·— Դաշտանէ դադրած ոեւէ տարէց կին երբ հիւծիլ սկսի եւ արիւն կորսնցնէ իր արգանդէն, հաւանօրէն քաղցկեղ ունի:

11·— Լիարդի քաղցկեղը դեղնութիւն կուտայ: Ահա դաս մը սարըլըխ կորողներուն:

12·— Յետոյքէն եղած ամէն արիւնահոսութիւն թութք (մայասըլ) չէ: Աղիքներու քաղցկեղը արիւնահոսութիւնով կը սկսի:

13·— Զափէն աւելի գունատ անհատներ արիւնի քաղցկեղ կրնան ունենալ:

14·— Մարմնոյն վրայ ոեւէ արագ աճումներով գոյացած կոշտեր, ուռեցքներ եւ գունտեր կասկածելի նկատուելու են:

15·— Քաղցկեղը շատ ծխողներուն լեզուին վրայ եւ բերնին մէջ կը սիրէ բոյն դնել:

16·— Քաղցկեղը ախտերու խողն է: Կը կրծէ ամէն հիւսուածք մարմնոյն մէջ: Չկայ գործարան մը կամ մարդկային հիւսկէն մը, որ քաղցկեղէ զերծ մնայ:

17·— Հիւսիսային Բեւեռի մօտ ապրող Էսքիմօցիները եւ սեւամորթ խափշիկները բաղդատաբար զերծ կը մնան քաղցկեղէ:

18·— Քաղցկեղի իսկական պատճառը գտնուած չէ տակաւին, հակառակ այդ ուղղութեամբ ծախսուած հսկայ գումարներուն:

19·— Քաղցկեղի կանուխէն ախտաճանաչութեան համար հի–

ւանդն ու բժիշկը հաւասարապէս պատասխանատու են:

20.— Դիմեցէք ձեր բժիշկներուն երբ կասկածի մէջ էք եւ անոնց միջոցաւ դարմանուեցէք քէնսըրի համար հաստատուած հիւանդանոցներու մէջ:

21.— Խափանեցէք չարը իր սաղմին մէջ: Ծանօթացէք քէնսըր հրէշին եւ խեղդեցէք զայն դեռ չզօրացած:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՆԵՐՈՒ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Աշխարհի մէջ ամէն գործառնութիւն պահանջ եւ մատուցումի օրէնքին կը հպատակի:

Երբ մատուցումը պահանջէն աւելի ըլլայ, այն ատեն յառաջ կուգայ տագնապ եւ քրիզ, ու այսպէս մատուցանողները կը սնանկանան: Ընդհակառակը, երբ պահանջը մատուցումէն աւելի ըլլայ, այն ատեն մատուցանողները իրենց մուրազին կը հասնին եւ կը հարստանան, մինչեւ որ նոր ու ահեղ մրցումը կուգայ հաւասարակշռել ասպարէզը:

Պահանջ ու մատուցումի այս մրցումը հաւասարապէս ճշմարիտ է ամէն մարդի մէջ, ի միջի այլոց հրատարակչութեան մէջ:

Հայերս առհասարակ նախաձեռնող ժողովուրդ մ՚ըլլալէ աւելի օրինակող ենք: Թո՛ղ Մարկոսը խանութ մը բանայ, Կիրակոսը անոր կը հետեւի, եւ փոխանակ հեռու տեղ մը երթալու եւ ուրիշ գործով պարապելու, ուղղակի Մարկոսի խանութին կից խանութ մըն ալ ինք կը բանայ:

Կացութիւնը այս է գրեթէ ամէն մարդի մէջ:

Իրաւ է, որ հայերս գիր եւ գրականութիւն, գիրք եւ թերթ կարդալու փափաքող ենք, հետեւաբար այդ ճիւղին մէջ պահանջ ունինք: Սակայն: տեսէք, թէ որքան մեծ է մատուցումը այդ փոքրիկ պահանջը գոհացնելու համար:

Ամէն քաղաքէ, ամէն երկրէ, գրեթէ ամէն գիւղէ չարժող անձնաւորութենէ թերթ մը, կամ ամսագիր մը կը ծագի, գիսաւորի մը պէս վաղաժամօրէն մեռնելու դատապարտուած: Տեսակ տեսակ, գոյնզգոյն կողքերով թերթեր, շաբաթաթերթեր, հանդէսներ, խմորատիպ, ձեռագիր, տպեալ եւն. կուգան հա կուգան հասցէիս:

Ո՞րր պիտի վերջ գտնէ թերթերու այս ահեղ յարձակումը: Մի՞թէ մէկ մարդ կարող է աչքէ անցնել այսքան թերթեր:

Աւելին կայ: Ամէն թերթի կողքին վրայ վարպետօրէն եւ աչքի զարնող տառերով գրուած է հետեւեալ պարբերութիւնը.—

«Բոլոր անոնք, որ այս թիւը կ՚ընդունին ու ետ չեն վերադարձներ զայն, կը նկատուին կանոնաւոր բաժանորդ»:

Ինչո՞ւ, ո՞ր օրէնքով: Թերթի նմոյշ մը ստացողը պարտակա՞ն է իր քսակն ու ժամանակը տրամադրելու զայն վերադարձնելու համար:

Իբր թէ հրատարակչական սովորութիւն է եղեր: Ըսէք... խնդրեմ, տեսակ մը մուրացկանութիւն չէ՞ այդ: Ինքնակոչ մատուցում չէ՞ այդ, առանց պահանջի:

Եթէ այդքան շատ մեծ է թերթերու պահանջը, շատցնենք մատուցումը: Ղրկենք հոս ու հոն նմոյշներ, ընենք յայտարարութիւն, աշխատինք էռվրըթայզ ընել մեր ապրանքը, բայց չխրտչեցնենք մեր յաճախորդները, եւ պահանջ ներկայացնողները:

Թղթատարով՝ երգահանդէսներու եւ նուագահանդէսներու համար տոմսակ ղրկելն ալ տարբեր բան մը չէ:

Արտադրենք լաւ ապրանք, եւ այն ատեն տեսէ՛ք, թէ այդ ձեւ մատուցումի պէտքը կը զգացուի՞...

Ես չեմ կարծեր, թէ Շալեափին մը կամ Քարուսօ մը իր երգահանդէսին համար այդ ձեւով տոմսակավաճառութեան պիտի դիմէր:

Մատուցանողնե՛ր, գործի ձեռնարկելէ առաջ քննութեան բովէն անցուցէք պահանջը եւ ըստ այնմ գործի լծուեցէք, հակառակ պարագային անյաջողութիւնը եւ մինչեւ անգամ սնանկութիւնը պիտի տնկուին ձեր աչքին առջեւ տխտանեան վիշապի մը պէս:

ԻՆՉՈ՞Ւ ԱՅՍ ԹՄՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եթէ օրին մէկը հեռագիր մը տասնեակ հարիւր հայերու ջարդին տխուր լուրը գուժէր բոլոր ազգային մարմինները իրար կ՚անցնէին, հանդէս հանդէսի, հաւաքոյթ հաւաքոյթի կը յաջոր-

դէր, կազմակերպութիւնները իրարու հետ կը մրցէին հանդանակութեանց մէջ առաջնութիւնը խլելու համար:

Վերջերս մենք 20,000 հայերու Մալարիայէ ջարդուելուն դուժկանը տուինք: Նիւ Եորքէն հայ բժիշկ մը մեր պահանջը արդարացուց: «Հայրենիք»ի խմբագրութիւնը իր դիրքը ցոյց տուաւ եւ կարեւոր թելադրութիւններ ըրաւ: Սակայն, ոչ մէկ քայլ, օգնութեան ձեռք երկարելու համար ոչ մէկ շարժում:

20,000 հայեր, եղբայրներ, մեր արենակիցներ, ամէն տարի կը զոհուին Մալարիայի անկուշտ բագինին առջեւ: Կարելի է փրկել զանոնք մահուան անգութ ճիրաններէն:

Բայց ինչո՞ւ այս թմրութիւնը, ինչո՞ւ մի քանի հարիւր հայու ջարդին լուրը մեզ կը մղէր զոհողութեան ու անդին 20,000 հայերու, որոնցմէ շատեր կեանքին համը չառած դժբախտ հայ մանուկներ են, անլուր ջարդը մեզ չի շարժեր:

Ըսէ՛ք... ինչո՞ւ այս անպարտաճանաչութիւնը:

Ո՞ւր են հայրենասիրութենէ ճառող եւ Հայաստանի օգնելու համար բարի խրատ տուող մեր Ռամկավար պարոնները: Ո՞ւր բոլշեւիկներու ամէն ըրածին «ամէն», «պէլի էֆէնտի» ըսող պարոնները: Ո՞ւր են Հայաստանի թրաքթոր ղրկող մեր կարմիր եղբայրները:

Թրաքթորն ի՞նչ օգուտ պիտի ընէ, երբ մաճ կայ ու մաճկալ չկայ, երբ արտ կայ ու արտը վարող չկայ:

20,000 հայեր կը մեռնին ամէն տարի... Սոսկալի է այս թիւը, քանդող մրրիկէ մը աւելի ահարկու, անկախ Հայաստանի սպառնացող ազգուրաց կարմիրներու Դամոկլեան սուրէն աւելի գիշատիչ...

Գործի, հայրենակիցներ...

Գարունը չեկած քուայնայնի մեր նուէրը ղրկենք Հայաստանի մեր աղբէրներուն եւ փրկենք այդ 20,000–էն գէթ 2000–ը:

Քսան հազար հոգիներու յաւիտենական կորուստն արգիլելու համար լծուինք գործի: Վա՜յ մեզի եթէ չխորտակենք այս թմրութիւնը:

Ինչո՞ւ այս թմրութիւնը

ՇԻՆԻԶ ՆՈԹԵՐ ԵՒ ԽՈՀԵՐ

«Կուսակցական Դպրոցին Մէջ»

Կիլիկեցիները, ինչպէս գիտէք, առհասարակ տաճկախօս են: Զէյթուն, Հաճըն, Քէսապ, Սուէտիա եւ Պէլան բացառաբար հայախօս են: Այս լեռնային կեդրոններուն մէջ խօսուած հայերէնը սակայն աղճատուած եւ այլափոխուած գաւառաբարբառներ են:

Դպրոցական կիլիկեցիները բնականաբար մաքուր հայերէն կրնան խօսիլ, բայց անոնցմէ շատերուն չեշտերը տարօրինակ են եւ խորթ կը հնչեն: Անոնց հայերէնը չափահաս տարիքի մէջ Ամերիկա գաղթող հայերուն խօսած անգլիերէնին համը կուտայ:

Մօտիկ անցեալին մէջ միջին տարիքով Քիլիսցիի մը հետ ծանօթացայ ու անոր խօսած մաքուր հայերէնին վրայ զարմացայ:

— Ո՞ր դպրոցին մէջ սորվեցար այդքան մաքուր հայերէն խօսիլ, — հարցուցի հիացումս յայտնելով:

— Կուսակցական դպրոցին մէջ, — պատասխանեց հայրենակիցս, որուն ձախ լամբակին վրայ կը փայլէր Դաշնակցութեան զինանշանը:

Հպարտութեամբ լեցուեցաւ սիրտս եւ մտերմաբար սղմեցի անոր ձեռքը:

«Դաշնակցութիւնը անելիք չունի» ըսողներուն ականջը խօսի:

ՔԱՆԴԻՉ ՄՏԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ամերիկա հաստատուելէս ի վեր նազարաթի պէս կը հնչէ ականջներուս «հայուն հետ գործ չըլլար», «հայու գործ», «հայուն ձեռքը չմնամ», «հայերուն հետ միայն գործ ըրած ըլլայի անօթի կը մեռնէի»–ի պէս խօսքեր Ամերիկահայ գաղութին պատկանող ամէն դասակարգի անհատներէ:

Այսպէս կը խորհին շատ շատեր՝ բժիշկներ, վաճառականներ, խանութպաններ, դերձակներ, գործաւորներ, գործարանատէրեր:

Շիտակ է, որ վեց հարիւր տարուան գերութեան կեանքը մեզի կասկածոտ ըրած է հանդէպ մեզի եւ օտարներու: Կը գտնուին մեր մէջ այնպիսի տիպի մարդիկ, որոնց հետ իրաւ գործ ընել կարելի չէ:

Բայց ինչո՞ւ ընդհանրացնել եւ չափազանցել։ Ինչո՞ւ չհետեւիլ ազնիւ հայերուն օրինակին։

Եթէ օր մը զանգուածով Հայաստան երթանք, Հայաստան մը՝ որ շնորհիւ Դաշնակցութեան հեռատես քաղաքականութեան միատարր զանգուած մը կը պահէ իր ծոցին մէջ, ո՛վ պիտի ընէ հայուն գործը հոն։

Խնայասէր ժողովուրդ մըն ենք։ Այս լաւ է։ Բայց չափազանց խնայասիրութիւնը մեր մէջ կ'արթնցնէ ագահութեան զգացումը, որ կը տանի աւարառութեան, նենգութեան եւ մինչեւ անգամ գողութեան։

Թո՛ղ հայուն գործը հայը ընէ, հոգ չէ թէ խաբուինք եւ աւելի վճարենք։

Մրցումի այս ահեղ ասպարէզին մէջ օգնութեան ձեռք երկարենք իրարու։ Բոլորս ալ յանցաւոր ենք։ Աւելի վստահինք իրարու, հրեաներէն դաս առնենք։ Արմատախիլ ընենք «հայուն հետ գործ չըլլար»ի մտայնութիւնը։ Գրենք, խօսինք ու դաստիարակենք մեր թերահաւատները։

Մօտիկ անցեալին մէջ կարգ մը հայ կիներու ըրած մէկ գործը իմ մէջ գոհ տպաւորութիւն թողուցած է այս ուղղութեամբ։

Զըլսիէն 3-4 հայ տիկիններ կ'որոշեն իրենց աղջիկները հրեայ բժիշկի մը տանիլ ծաղիկի դէմ պատուաստելու համար։ Բժիշկին դրան սեմէն սակայն ետ կը վերադառնան եւ կ'որոշեն հայ բժիշկի մը դիմել նոյն գործին համար։

«Հայը թո՛ղ առնէ դրամը», — կ'ըսեն հայ տիկինները եւ կուտան իրենց որոշումը։

Այս պատմութիւնը լսելէս ի վեր օտարի մը խանութէն ծխախոտ մը անգամ գնելու կը նեղուիմ։

Օրինակելի դաս մըն է Զըլսեցի հայ տիկիններուն օրինակը քանդիչ մտայնութեան տէր եղողներուն համար։

ՆՈԹԵՐ ԵՒ ԽՈՀԵՐ

ԴԱՐՁԵԱԼ ԿԵՂԾ ՄԱՇԿԸ

Ըստ Պոսթընի Հէլթի Տիփարթմընթի վիճակագրութեան, վերջին չորս տարուան ընթացքին՝ Մեծագոյն Պոսթընի նախակրթարաններուն մէջ 60,000 մանուկներ կեղծ մաշկի դէմ պատուաստուած են թոյն-հակաթոյնի ներարկումներով։

Արդիւնքը եղած է այն, որ չորս տարուան ընթացքին այս ձեւով պատուաստուածներուն մէջ կեղծ մաշկի վարակում տեղի ունեցած չէ։

Դարձեալ, շնորհիւ այս պատուաստումներուն՝ կեղծ մաշկէ եղող մահերուն թիւը 75% պակսած է Պոսթընի մէջ։

Եթէ թոյն-հակաթոյնով պատուաստումը ընդհանրանայ, հաւանական է, որ կեղծ մաշկէ եղող մահերուն թիւը հասնի զերոյի։

Արժէ, որ հայ ծնողները օգտուին այս օգտակար պատուաստումէն։

Դպրոց յաճախող մանուկները արդէն ձրիօրէն կը պատուաստուին։ Աւելի փոքր մանուկները կրնան պատուաստուիլ մանուկներու համար աշխատող կայաններու մէջ եւ կամ ընտանիքի բժիշկին կողմէ։

Ե՞րբ պիտի ունենանք հայ մանուկներուն համար մեր սեփական կայանները։ Ինչո՞ւ մեր Կարմիր Խաչերը չեն հետաքրքրուիր այս կարեւոր եւ կենսական հարցով։

Յետագայ թիւերը կը յանձնենք հայ ծնողներու եւ Կարմիր Խաչերու ուշադրութեան։

Ամերիկայի մէջ պատահող մահերուն 20%-ը կը կազմեն հինգ տարեկանէ վար պզտիկները։ Մեռնող մանուկներու 20%-ը կը մահանան աղիքներու խանգարումէն։

Այս տեսակ մահերը կարելի է արգիլել մայրերու դաստիարակութեամբ։ Ո՞վ պիտի դաստիարակէ մեր տգէտ մայրութիւնը։

ՀԱՊԱ ՄԵՐ ԾԵՐԵ՞ՐԸ …

Վերջերս Պոսթընի մէջ հազար հարուստ հրեաներ 100-ական տոլարով մասնակցեցան ճաշկերոյթի մը։ Գոյացուցին 100,000 տոլար ի նպաստ ծերանոցի մը, ուր պիտի պատսպարուին տարէց եւ գործելու անընդունակ հրեայ ալեւորներ։

Հապա մեր ալեւորնե՞րը. անոնք ո՞ւր պիտի պատսպարուին։

Քառորդ դար յետոյ մենք պիտի ունենանք ալեւորներու հըսկայ բանակ մը Ամերիկայի մէջ։

Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր պառաւներուն եւ ծերերուն վիճակը։

Պիտի ձգե՞նք, որ անոնք անծանօթ վայրերու եւ մոռցուած անկիւններու մէջ փճանան՝ անիծելով իրենց սեւ բախտը:

Ե՞րբ պիտի վարժուինք փոխադարձ օգնութեան վսեմ գաղափարին:

Ահա, համագաղութային միութեան մը անհրաժեշտութիւնը շեշտող պարագայ մը եւս:

ՀԱՅ ԱԽՈՅԵԱՆՆԵՐԸ

Սէթ Պէրպէրեան, Մայք Նազարեան եւ Էդի Վարդան, այս երեք կորիճ հայ ախոյեանները իրենց համբաւին հետ կը շահին հայուն համար ալ համբաւ ու փառք: Պէտք է ոյժ տալ այս շարժումին:

Զարդի եւ կեղեքումի պատմութիւնները ամերիկացիներուն ուղեղին մէջ դրոշմած են այն գաղափարը, թէ հայը ստրուկ է եւ վախկոտ:

Եթէ հայերու մէջէն երկոտասանեակ մը Սէթեր, Մայքեր եւ Էդիներ եւս դուրս գան եւ իրենց հուժկու մկաններով ու ուժեղ բռունցքներով ասպարէզ նետուին, վստահաբար մեր վարկը պիտի շատնայ օտարներուն քով:

Մեր կազմակերպութիւններուն կ՚իյնայ հայ երիտասարդները ծուխով լեցուն սրճարաններէն քաշելով զանոնք ֆիզիքապէս կրթելու վսեմ գործը:

Ուրախ ենք, որ հայ մարմնակրթական ընկերութիւնը այդ ուղղութեամբ կը գործէ անխոնջ կերպով:

Ուղեղի եւ քաղկի զարգացումին հետ պէտք չէ մոռնալ նաեւ բիրտ ուժի զարգացումը: Բիրտ ոյժը զէնք զարգացնողին միլիոններ կը խոստանայ: Դիտեցէք կոփամարտիկներու հարստութիւնը եւ դաս առէք:

ՆԱՄԱԿԻ ՄԸ ԱՌԹԻՒ

«Ցաւալի է որ կողմերս հայ բժիշկ չկայ, օտարներն ալ միայն կողոպտել գիտեն, ուրիշ ոչինչ,— այսպէս կը գրէր «Հայրենիք»ի ընթերցողներէն մին՝ ինծի ուղղուած նամակի մը մէջ:

Այս պարբերութեան առաջին մասը ինծ, իբր հայ բժիշկի մը, ուրախութիւն պատճառեց: Սակայն, ակամայ, յետագայ խորհրդածութեան մղեց զիս:

Հայ ժողովուրդը իր շատ մը առաւելութիւններու կողքին ունի շատ մըն ալ քննադատելի բարքեր:

Ահա՛, սրտցաւ հայրենակից մը որ իր շրջանակին մէջ հայ բժիշկի մը չգոյութիւնը կ՚ողբայ: Իսկ ես անձամբ լսած եմ հարիւրաւորներու բերնէն անէծք եւ անարգանք միայն՝ հայ բժիշկի հասցէին ուղղուած: Ինչո՞ւ...

Մենք մեր հանրային գործիչներու բարեմասնութիւնները կ՚անտեսենք ու անոնց փոքր թերութիւնները խոշորացոյց ակնոցներով դիտելով՝ զանոնք կը չափազանցենք ու բերնի ծամոց կ՚ընենք:

Ցաւի ունակութիւն մըն է բամբասանքը, որ մեր ինկած բարքերուն մէջ մրցանիշ կրնայ շահիլ:

Դուք լսա՞ծ էք հայ դերձակի մը բերնէն լաւ խօսք մը իր հայ արհեստակցի մասին. դուք լսա՞ծ էք հայ կուսակցականի մը բերնէն բարի վկայութիւն մը հակառակորդ կուսակցութեան պատկանող հայ անհատի մը մասին. դուք լսա՞ծ էք հայ վարդապետի մը բերնէն անուշ խօսք մը հայ պատուելիի մը մասին. դուք լսա՞ծ էք Տիկին Արուսեակի բերնէն գեղեցիկ խօսք մը դրացի Տիկին Մարիամի հասցէին ուղղեալ: Կասկածելի է...

Մենք ամէն արարքի մէջ ծուռ շարժառիթ տեսնել կը փափաքինք: Մէկը եթէ դրամ տայ, ցուցամոլութիւն է ըրածը. բժիշկ մը եթէ յօդուած մը գրէ, ինքնայայտարարութիւն է ըրածը. ազգօգուտ ձեռնարկ մը ընողը պիզնիսի համար կ՚ընէ, եւն. եւն.:

Ե՞րբ պիտի սորվինք լաւատես ըլլալ: Ինչո՞ւ արարք մը անպատճառ բացատրել մութ շարժառիթով, երբ անդին աւելի լաւ շարժառիթ մը տեսնել կարելի է:

Գալով վերոյիշեալ նամակի երկրորդ մասին, որ կ՚ըսէ՝ «Օ–

տարներն ալ միայն կողոպտել գիտեն», պիտի ըսեմ.—

Շատ հեղ լսած եմ ասոր նման խօսքեր բժիշկներու հասցէին ուղղեալ: Ինչո՞ւ: Մի՞թէ բժիշկները տղրուկներ ու կողոպտիչներ են:

Երբ գործաւոր մը մէկ վայրկեան աւելի գործել չուզեր առանց վարձատրութեան, երբ նպարավաճառը հաց մը չի տար առանց դրամի, ինչո՞ւ եւ ո՞ր օրէնքով ակնկալել թէ բժիշկ մը առանց վարձատրութեան ստիպուած ըլլայ հիւանդ մը դարմանելու:

Այս երկրին մէջ ապրողներ լաւ գիտեն, թէ հմուտ գործաւոր մը հասարակ գործաւորէն աւելի դրամ կը վաստկի: Ուրեմն բժիշկները, որպէս հմուտ գործաւորներ, ինչո՞ւ աւելի դրամի արժանի չըլլան:

Վիճակագրութիւնները մեզի կ՚ըսեն, թէ Ամերիկայի մէջ գործող 150,000 բժիշկները միջին հաշուով տարեկան երկու հազար տոլար միայն կը շահին:

Դուք ըսէք, շա՞տ է այս դրամը բժիշկի մը:

Ճանչնանք մեր արժանիքաւորները, գնահատենք անոնց ծառայութիւնները եւ երբ ժամանակը գայ, գէթ անուշ խօսքով մը վարձատրենք զանոնք:

Մի՛ մոռնաք թէ անուշ խօսքը օձը իր բոյնէն կը հանէ:

Իրարու համար միշտ անուշ խօսք մը ունենանք: Սորվինք իրարու նայս ֆէլլօ ըսել:

ՈՒՌՈՒՑԻԿ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ

Միացեալ Նահանգները ծանուցումի աշխարհ է: Ամերիկեան հաստատութիւններու, ընկերութիւններու եւ անհատներու կողմէ՝ ծանուցումներու համար ծախսուած դրամները հսկայ գումարներու կը հասնին:

Ծանուցումները՝ առ հասարակ ժողովուրդին ուշադրութիւնը գրաւելու եւ հրապուրելու լաւագոյն միջոցը նկատուած ըլլալով՝ այդ ուղղութեամբ կը կրկնուին հազար ու մէկ ձեւերով՝ ամէն օր:

Ամերիկեան թերթերուն համար ծանուցումները եկամուտի

անսպառ աղբիւրներ են, սակայն հակառակ այդ իրողութեան, կարեւոր թերթեր կը մերժեն ծանուցանել կեղծիք բուրող բէֆլամներ՝ իրենց ընթերցողներուն խնայելնուն համար:

Ծանուցումի այս վարակիչ ախտով վարակուած ենք նաեւ մենք Ամերիկահայերս եւ Ամերիկահայ մամուլը: Մեր մամուլը ատեն ատեն «մենք ծանուցումներու համար պատասխանատու չենք, անոնց արժէքին մասին գնահատութիւնը ընթերցողին կը թողունք»ի պէս պարբերութիւններ հրատարակելով կը ջանան պատասխանատուութիւնը իրենց ուսերէն նետել:

Իրաւ է, որ այդ կերպով կը խուսափին օրինական հետապնդումներէ: Սակայն մեր մամուլը պէտք չէ մոռնայ իր ընթերցողին հանդէպ ստանձնած իր բարոյական պատասխանատուութիւնը եւ պէտք է անաչառօրէն մերժէ կեղծիք պարունակող կամ ճշմարտութենէ հեռու ծանուցումներ հրատարակել: Այս ընելով՝ մեր մամուլը թէ իր բարոյական բարձր դիրքը անխախտ կը պահէ եւ թէ իր ընթերցողներուն խնայած կ՚ըլլայ անթիւ յուսախաբութիւններ:

Մենք իբրեւ հայ բժիշկ, բնականաբար բժշկական հանգամանք ունեցող ծանուցումներով պիտի հետաքրքրուէինք: Հետեւաբար, վերջերս մեր թերթերուն մէջ երեւցող կարգ մը բժշկական ծանուցումներ մեր ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալուն համար՝ անոնց մասին դիտողութիւն ընել պարտք համարեցինք, առանց այդ տեսակ ծանուցումներ ընողները ցուցնելու եւ վարկաբեկելու դիտաւորութեամբ: Այն վստահ համոզումը ունինք որ ծանուցատէրերը փոխանակ ցաւելու պիտի ջանան չտկել իրենց սխալը յօգուտ հանրութեան:

Ամերիկեան բժշկական միութեան կողմանէ ժողովրդին հասկնալի լեզուով հրատարակուած առողջապահական ամսաթերթ «Հայճէա»ն այս ուղղութեամբ, այսինքն կեղծ ծանուցումները քօղազերծելու եւ քննադատելու տեսակէտով մեծ եւ հանրօգուտ դեր ստանձնած է յօգուտ հասարակութեան շահերուն: Ուրեմն կ՚արժէ որ մենք ալ արթննանք եւ դեռ աւելի յառաջ չգացած չթողունք, որ մեր թերթերուն մէջ երեւցող ծանուցումները մեզ սխալ առաջնորդեն:

Յիշենք մի քանի օրինակներ եւ արձանագրենք մեր դիտողութիւնները...:

1.— Ընկերութիւն մը ՏԱՄԸ տոլարի փոխարէն կը խոստանայ թէյփ վըրմէ (թէնիա) ազատել տառապողները՝ այդ ճճիին վերագրելով շատ մը հիւանդութիւններ: Շատ բարի. իրաւ է որ թէնիա ունեցողներ այլազան ախտանիշերէ կը տառապին. ատոր ըսելիք չունինք. բայց ինչո՞ւ այդ մեծ գումարը: Ճճի թափող բոլոր դեղերը ամէն բժիշկի ծանօթ է, ամէն անհատ իր բժիշկին դիմելով կրնայ դեղագիր մը ստանալ եւ գործածել, ընդամէնը 2–3 տոլար ծախքով եւ ազատիլ իր ճճիէն:

2.— Ուրիշ հաստատութիւն մը մասնաւոր դեղահատիկներ կը ծանուցանէ «Առանց բացառութեան մէջքի ցաւերդ կը բուժէ» յախուռն յայտարարութիւնը ընելով: Խնդրեմ պարոն ծանուցատէր, ձեր հրաշալի դեղահատիկները ի՞նչպէս պիտի բուժեն այն մէջքի ցաւերը, որոնք յառաջ եկած են ողնաշարի խախտումէն, ողնաշարի հիւծախտէն, երիկամանց մէջ գտնուող ընկոյզի մեծութեամբ քարէ եւ կամ ծռած արգանդէ: Ըսէ՛ք կրնա՞ք բուժել այս տեսակ մէջքի ցաւերը:

3.— Ուրիշ անհատ մը կը ծանուցանէ «Ամասիա դեղը վէներախտ ունեցողներու համար օգտակար է». քիչ մը համեստ է այս ծանուցումը, բայց սխալ առաջնորդող, ի՞նչ ըսել կ'ուզէ վէներախտ ըսելով: Մենք վեներախտ ըսելով կը հասկնանք վեներական հիւանդութիւններ: Արդ՝ այդ հրաշալի դեղը ո՞ր տեսակին համար օգտակար է, ջերմամիզութեա՞ն, Ֆրանկախտի՞ թէ կակուղ կեղի: Եթէ ջերմամիզութեան օգտակար է, ինչո՞ւ չըսել միայն այդ հիւանդութիւնը՝ թիւրիմացութեան եւ շփոթութեան տեղի չտալու համար:

4.— Ուրիշ ծանուցում մը ի մէջ այլոց «Նահանգային կառավարութենէն արտօնուած ենք ինչպէս բժիշկները... են» կը գրէ:

Այս երկրի մէջ խանութպաններն ու փերեզակներն ալ Նահանգային կառավարութենէն արտօնուած կ'ըլլան. ինչո՞ւ խառնել բժիշկները այդ ծանուցումին մէջ: Ուրեմն ինչո՞ւ մոլորցնող նախադասութիւնը:

5.— Քիչ մըն ալ մեր բարեկամ բժիշկ արուեստագէտներու ծանուցումներէն...

«Երկարամեայ փորձառութիւն», «Երեսունը հինգ տարուայ փորձառութիւն», «Գնահատութեան համար փորձ մը բաւ է», «Շրջանաւարտ այսինչ համալսարանէն», «Մասնագիտութեան

հետեւած այսինչ տեղ», «Խղճամիտ եւ արագ դարմանում», «Անդամ այնինչ ընկերութեան» եւն. եւն. եւն...: Ծիծաղելի չե՞ն այս ծանուցումները:

Ես անձամբ ինկած եմ այս սխալին մէջ եւ պժգանքով կը վերյիշեմ սխալներս:

Բժիշկ մը իրաւունք ունի իր անունը, հասցէն եւ դրասենեակի ժամերը յայտարարել եւ եթէ յիրաւի մասնագէտ է՝ աւելցնել իր մասնագիտութիւնը: Այսքանը կը բաւէ: Այս երկրին մէջ այսքանն ալ ներելի չէ, բայց մենք հայ բժիշկներս մեր հիւանդներուն դիւրութիւն տալու համար ստիպուած ենք այդքանը ընել:

Բժիշկ մը իր գործքովը պէտք է ճանչցուի. բժիշկի մը հմտութիւնը անոր անցուցած տարիներէն եւ կամ ճերմկցուցած մազերէն աւելի անոր պատրաստութենէն, ուսումէն, ընթերցասիրութենէն եւ սորվելու տենչէն եւ ջանքերէն կախում ունի:

Օ՞ն ուրեմն յօգուտ հայ հասարակութեան ուղղենք մեր սըխալները:

ՄԱՀԱՊԱՏԻԺԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Մարդկութիւնը եւ օրէնքը տակաւին մահապատիժը ջնջելու չափ յառաջդիմած չեն:

Մահապատիժի ջատագովները կը պնդեն, թէ մահապատիժը ոճիրը կը պակսեցնէ: Ամէն տարի հարիւրաւոր ոճրագործներ եւ մարդասպաններ իրենց քստմնելի արարքը մահապատիժով կը քաւեն, սակայն, այսու հանդերձ ոճիրը կը քալէ անսայթաք:

Մահապատիժը կրնայ որոշ չափով ազդել ոճրագործներուն վրայ, սակայն, մեր կարծիքով ան չի կրնար ոճիրը արմատախիլ ընել:

Ոճիրի վերլուծումը, որ գորդեան հանգոյցը քակել ջանալու կը նմանի, շատ բարդ խնդիր մըն է:

Ամէն երկիր մահապատիժի գործադրման համար տարբեր եղանակներ եւ ձեւեր հնարած է: Ֆրանսա իր կառափնատով (կիյյօթին), Անգլիա իր կախաղանով, Ամերիկա ելեքտրական աթոռով եւ կարմիր Ռուսիա չէկիստներուն ատրճանակներով կը պատժէ իր ոճրագործը կամ մահապարտը:

Բացատրենք մահապատիժի տեսակները եւ ցոյց տանք, թէ ի՛նչպէս մահը տեղի կ՚ունենայ:

Կը կարծենք, թէ Սաքքօ եւ Վանզէթթիի դատավարութեան վախճանը մօտեցած ըլլալով՝ այս նիւթը կրնայ հետաքրքրել «Հայրենիք»ի ընթերցողները:

Ա.— Կառափնատով (կիյյօթին) մահապատիժ:

Կառափնատը (կիյյօթին) հռչակաւոր դարձաւ Ֆրանսական յեղափոխութեան օրով: Մահապարտին վիզը կը կտրուի մասնաւոր դանակով մը, որ բարձրութենէ մը վար կ՚արձակուի: Գլուխը կը փրցուի մարմինէն եւ կ՚իյնայ կողովի մը մէջ:

Այս ձեւի մահապատիժը տապարով գլուխ թռցնելու մէկ կատարելագործուած ձեւն է:

Չինաստանի մէջ տակաւին սովորական մահապատիժի ձեւն է տապարով գլուխ թռցնելը:

Եթէ դանակը սուր է եւ մէկ անգամէն կրնայ գլուխը անջատել, մահը անմիջական է եւ առանց ցաւի:

Բ.— Կախաղանով մահապատիժ:

Մահապատիժի ամենէն դիւրին կերպն է կախաղանը, եթէ լաւ պատրաստուի: Չուանը մահապարտին վիզէն կ՚անցնեն, եւ մահապարտը բարձր տեղէ մը կը ձգեն:

Այս գործողութեան ատեն դանկը ողնաշարին կցող ոսկորներէն մին կը մխուի ողնածուծին մէջ՝ անմիջական մահ յառաջ բերելով:

Սակայն, երբեմն այդ ոսկորը իր տեղէն չի խախտիր, եւ թշուառական ոճրագործը խեղդամահ կը լինի օդի պակասէն, որովհետեւ չուանը իր կոկորդը կը սեղմէ:

Այս երկրորդ պարագային ենթական շատ կը չարչարուի եւ հինգ վայրկեանէն հազիւ կը մեռնի:

Տաճկաստանին կախաղաններուն վրայ մեռնող մահապարտները յաճախ այս վերջին ձեւով կը խեղդուին, եւ այդ պատճառաւ անոնց լեզուն կը կախուի ու դիմագիծը կը կապուտնայ, ինչպէս ձեռքով խեղդուող մը:

Անգլիոյ մէջ գործածուող կախաղանները աւելի լաւ կը գործեն՝ անմիջական մահ պատճառելով:

Գ.— Ելեքտրական աթոռով մահապատիժ:

Միացեալ Նահանգներէն շատերը այս ձեւի մահապատիժը կը գործադրեն:

Մահապարտը աթոռի մը վրայ կը կապեն եւ իր մարմինէն ելեքտրական մեծ հոսանք մը կ՚անցնեն: Կ՚ըսուի թէ այս ձեւի մահապատիժը կախաղանէն նուազ մարդասիրական է, որովհետեւ ենթական ահագին գալարումներ կ՚ունենայ, եւ երբեմն մահը կ՚ուշանայ:

Այս ձեւի մահապատիժը շանթահար ըլլալով մեռնելու կը նմանի: Շանթահարութեան մէջ գործ տեսնողը նոյնպէս ելեքտրականութիւնն է:

Դ.— Մահացու կազով մահապատիժ:

Միացեալ Նահանգներէ մի քանին այս միջոցին կը դիմեն՝ իրենց մահապարտները անդենական ղրկելու համար:

Մահապարտը խուցի մը մէջ կ՚արգելափակուի: Գաղտնի խողովակ մը շուտով խցիկը թունաւոր կազով մը կը լեցնէ, եւ ենթական կարճ ժամանակի մը մէջ կը մեռնի:

Ե.— Հրացանազարկութեամբ մահապատիժ:

Պատերազմի ատեն լրտեսները, դաւաճանները եւ քաղաքական յանցաւորները պատժելու այս եղանակը է՛ն մարդասիրականն է՝ ըստ մեզ:

Երկոտասանեակ մը զինուորներ հրացանազարկ կ՚ընեն մահապարտը, որ կ՚իյնայ անշունչ՝ արձակուած գնդակներէն ծակծըկուած:

Մահապատիժի տեսակը ի՛նչ ալ ըլլայ, մահապատիժը սոսկալի եւ քստմնելի արարք մըն է:

Մահապատիժը կազմակերպուած ընկերութեան փոխվրէժն է:

Շատեր դէմ են մահապատիժի գործադրութեան:

Այսու հանդերձ մահապատիժը սովորական է անգամ քսաներորդ դարուն:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՆԱԽԱՀԱՇԻՒ

Մեծ պետութիւններէն սկսեալ մինչեւ ամենափոքր կազմակերպութիւններն ու հաստատութիւնները տարեկան նախահաշիւնին (պիւտճէ) կը պատրաստեն եւ այսպէս կը հաւասարակշռեն իրենց ելեւմուտքը:

Ընտանիքն ալ փոքր չափով հաստատութիւն մըն է, որ պարտի ունենալ իր նախահաշիւը հաւասարակշռելու համար ելեւմուտքը:

Արհեստիս բերումով մօտէն շփում կ'ունենամ շատ մը հայ ընտանիքներու հետ: Ջանացած եմ անոնցմէ ոմանց թշուառութեան պատճառները վերլուծել եւ շատ հեղ գտած եմ, թէ թըշուառացած ընտանիքներուն նեղութեան պատճառը նախահաշիւի չգոյութենէն ելեւմուտքի անհաւասարակշռութիւնն է:

Հայ հայրը, որ շաբաթական 30–40 տոլար կ'առնէ, առանց անակնկալները հաշուի առնելու, լայն կը բանայ իր քսակին բերանը եւ կը սկսի ցանել կանանչ տոլարները, աստ եւ անդ:

Կ'անցնին օրեր եւ կուգան անակնկալները, ուղտերու կարաւանին պէս — գործազրկութիւն, հիւանդութիւն, երկուորեակներ, տարին զաւակ մը, եւ խել մը ուրիշ պատահարներ:

Արդի՞ւնքը: Մեծ՝ ելք, փոքր՝ մուտք: Սնանկութիւն եւ ահագին բաց մը ընտանեկան պիւտճէին մէջ:

Դարմա՞նը: Ելեւմուտքի հաւասարակշռութեան պահպանումն է: Բայց ի՞նչպէս:

Ա. Բանդէտեան ունի կին մը եւ երկու զաւակ, 3 եւ 5 տարեկան: Բանդէտեան կը գործէ գործարանի մը մէջ եւ կը ստանայ շաբաթական 30 տոլար: Այս մարդը պէտք է որ տարեգլխին, իր նախահաշիւը պատրաստէ եւ ըստ այնմ ընէ իր ծախքերը:

Տարին ունի 52 շաբաթ: Տարուան 12 շաբաթը պէտք է յատկացնել գործազրկութեան, հիւանդութեան եւ արձակուրդի: Ուրեմն Բանդէտեանի աշխատած ժամանակամիջոցն է 40 շաբաթ: Արդ՝ ան կը շահի տարեկան 1200 տոլար:

Ուրեմն Բանդէտեան իր տարեկան նախահաշիւը պէտք է պատրաստէ 1200 տոլարի հաշիւով:

Մուտք 1200 տոլար:

Ելքը մուտքին համաձայնեցնելու է:

Տան վարձք, ամիսը 25 տոլարէն	$300·00
Կերուխում, ամիսը 60 տոլարէն	720·00
Հագուստ, միջակ հագուելով	150·00
Այլեւայլք	30·00
Ընդհանուր գումար՝	$1200·00

1200 տոլար շահող ընտանիքի մը նուազագոյն ծախքն է 1200 տոլար: Ուրեմն, Բանդէտեան իր բժշկական ծախքերուն, ապահովագրութեան եւ տարին քան անգամ հրապարակ եկող հանգանակութիւններուն համար պէտք է որ միջոց մը ճարէ: Ան պիտի ստիպուի զրկուիլ իր արձակուրդէն եւ եթէ բախտաւոր է պիտի չզրկուի իր գործէն եւ լման 52 շաբաթ աշխատի: Եւ կամ ալ պիտի պակսեցնէ իր ախորժակը նուազ ուտելով: Որովհետեւ տան վարձքը Մարաց օրէնքին պէս անյեղլի է եւ կարելի չէ զեղչել զայն:

Այս կացութիւնը մեր գործաւոր դասակարգին ուշադրութեան կը յանձնենք:

Արեւոտ օրերուն, ամպոտ օրերու մասին մտածեցէք եւ գիտցէք ձեր հաշիւը:

Օրինակով մըն ալ իր հաշիւը չգիտցող գործաւորի մը կեանքը նկարագրենք:

Պ. Բ. նոր ամուսնացած է: Շաբաթական 40 տոլար կը շահի: Հետը չի խօսուիր: 40 տոլար... է՛հ, ... մեծ շաբաթավարձ: Շիք կը հագուի. 300 տոլարնոց սամոյրէ վերարկու կը հագուեցնէ իր կնոջ, ամիսը յիսուն տոլարնոց յարկաբաժին վարձած է. շաբաթը երկու անգամ հաւ կ'ուտէ, թաքսիով տուն կ'երթայ հաւաքոյթներէն եւն.: Զմոռնանք, սուղնոց սիկառ ալ կը ծխէ:

Կ'անցնին օրեր: Գործէ ինկած է Պ. Բ. եւ շաբաթներով պարապ է: Ցուրտ օր մը երախայ մըն ալ կ'աւելնայ ընտանիքին: Սամոյրէ վերարկուն ոչ փոր կը կշտացնէ եւ ոչ ալ բժիշկին պիլը կը վճարէ: Տանտէրը կը նեղէ զիրենք: Կը փոխադրուին աժաննոց յարկաբաժին մը: Սնանկացաւ Պ. Բ. որ առանց իր հաշիւը գիտնալու աջ ու ձախ ծախսեց:

Ընթերցողներ, օտար երկրի մէջ կ'ապրինք. նեղ օրերուն համար պահեստի գումար մը խնայել սորվեցէք: Վարժուեցէք ձեր վերմակին համաձայն ոտքերնիդ երկարել:

Գիտցէք ձեր հաշիւը եւ հաւասարակշռեցէք ձեր ելեւմուտքը: Այն ատեն միայն բարեկամները կը ժպտին ձեզի. տանտէրը կը բարեւէ ձեզ շողոքորթելով, նպարավաճառը կը սպասարկէ ձեզի անուշ լեզուով, կաթնավաճառը կը ժպտի ձեզի առտուն

կանուխ եւ մինչեւ անգամ բժիշկը կը վազէ ձեր քով կէս գիշերին՝ առանց տրտունջի։

Վայելեցէք կեանքը, ապրեցէք երջանիկ, բայց մի՛ մոռնաք սեւ օրերուն համար պատրաստուիլ։

«ՀԱՅԸ՝ ՀԱՅՈՒՆ ՀԱՄԱՐ»

(Առաջարկ մը)

Ընթերցողներ, թոյլ տուէք ինձ, որպէս զի ոչ-բժշկական եւ սակայն ազգային բնոյթ կրող հարց մը ներկայացնեմ։ Հարց մը, որ բոլորիս համար ալ կարեւոր է եւ այժմէական։

Ահաւասիկ շարժանկար մը.—

— Ինչո՞ւ հայ նպարավաճառէն չես գներ գնումներդ...

= Սուղ կը ծախէ, կոշտ կը վերաբերուի։

— Ինչո՞ւ հայէն չես գներ ածուխի պաշարդ...

= Լաւ ածուխ չունի։

— Ինչո՞ւ հայ ատամնաբոյժին չես դիմեր...

= Ակռաս կոտրեց հանած ատեն։

— Ինչո՞ւ հայ բժիշկին չես դիմեր...

= Սխալ դեղ տուաւ, մայրս մեռցուց։

— Ինչո՞ւ հայ կալուածածախէն չգնեցիր տունդ։

= Խաբեց զիս։

— Ինչո՞ւ հայ գործաւոր չես պահեր։

= Մեծ աշխատավարձ կը պահանջէ եւ լաւ չի գործեր։

Անվերջ է այս շարժանկարին երիզը։ Դուք ընթերցողներ, դիտած էք այս տեսարանը։

Քանդիչ մտայնութիւն է, չէ՞։

Այո՛, եղած են սուղ ծախող նպարավաճառներ, դէշ ածուխ տուողներ, ակռայ կոտրող ատամնաբոյժներ, մայրեր մեռցնող բժիշկներ եւ խաբող կալուածածախներ։

Բայց ինչո՞ւ մասնաւորը ընդհանրացնել, ինչո՞ւ շիւղը մարգակի վերածել, ինչո՞ւ ոչինչէն ինչեր հանել։

Ահաւասիկ առաջարկ մը։ «Հայը հայուն համար» սկզբունքը ընդունինք։ Մեր պէտքերը իրարմէ եւ իրարմով լեցնենք։ Դըժգոհութիւն պատճառող խնդիրներ տեղի ունեցա՞ն, յանձնենք

այդ պատահարները, մեր փաստերով միասին, հայկական Պէթթըր Պիզնէս Պիւրոյի մը եւ լուծենք այդ թնճուկը։

Ամէն գաղութ վստահելի անձերէ ընտրուած մարմին մը թո՛ղ ունենայ եւ լուծէ այս տեսակ դժուարութիւնները։

Բամբասանքը անվստահութեան կ'առաջնորդէ. անվստահութիւնը թշնամութեան եւ ատելութեան մայրն է։ Իրար բամբասելով, իրարու հանդէպ անվստահութեան նիգակներ ճօճելով ոչինչ կը շահինք։ Բոլորս ալ կը տուժենք եւ յաճախ հայկական տապակէն ցատկելով օտարին բարկ կրակին մէջ կ'իյնանք մոխրանալու համար։

Եթէ կ'ուզենք տնտեսական գետնի վրայ հանգրուան մը ունենալ, այս օտար ափերուն վրայ պէտք է որ ընդգրկենք իրարօգնութեան եղբայրական սկզբունքը եւ պինդ փարինք անոր։

Եթէ օրին մէկը հասնինք մեր մուրազին ու տեղաւորուինք մեր սիրելի Հայաստանին մէջ, հոն պիտի գտնենք միայն հայը՝ հայուն հետ։ Այժմէն իսկ վարժուինք իրարու հետ եղբօր պէս ապրելու, որպէս զի հոն, Հայաստանի մէջ, իրար չբզքտենք վայրենի խոզերու պէս։

Ունենանք հայկական Պէթթըր Պիզնէս Պիւրօ մը հայաշատ գաղութներուն մէջ։

Այս է իմ առաջարկը։

ԳՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅԵՐԸ

Ամերիկահայերը գրասէ՞ր են թէ ոչ։

Ահա՛ հարց մը, որ շատեր զբաղեցուցած է։

Ընդհանուր եզրակացութիւնը սա է, թէ առհասարակ ամերիկահայերը գրասէր չեն, այսինքն՝ հայերէն գրքեր չեն գներ ու չեն կարդար։

Ըստ իս, այս ինչուին պատասխանը պէտք է փնտռել ամերիկահայ գաղութին պատմութեան մէջ։

Ամերիկահայերը 30–40 տարիներէ ի վեր հաստատուած են այս ափերուն վրայ։ Վաճառականները եւ վերջերս գաղթած մըտաւորականները բացառութիւն սեպելով, մնացած ամերիկահա-

յերը եկած են ապրուստ մը ճարելու եւ ապահով բնակավայր մը հաստատելու մարմաջէն տարուած:

Սկիզբները ամէն հայուն միակ իտէալը եղած է հոս դատիլ, րանիլ, ու խուրձ մը կանանչ տոլարներ չալկած, երկիր, հայրենիք վերադառնալ: Այս իտէալին համար հայը եղած է խիստ խընայող:

Բնականաբար, խնայելու համար աշխատող հայ մը գրքերու համար դրամ չպիտի ծախսէր:

Ընդհանուր պատերազմէն յետոյ եւ Հայաստանի դրաւումէն վերջ պատկերը փոխուեցաւ:

Ամերիկահայերուն մեծ մասը ամուսնացան եւ տուն տեղ ըլլալ ուզեցին. հիմա ալ տուն գնելու, օթոմօպիլ ունենալու, եւ կահ կարասի գնելու մարմաջը իրենց իտէալը կը կազմէ:

Այս իտէալին ծառայողները ի հարկէ չպիտի ուզէին գրքերու համար դրամ ծախսել:

Բայց վստահ եմ, որ մի քանի տարի յետոյ, երբ այս գաղութը ամերիկեան առումով տուն տեղ ըլլայ, այն ատեն մտային զարգացումին համար պիտի ծարաւի եւ գրքերու սիրահար դառնայ:

Մեր հրատարակիչներն ու հեղինակները պէտք չէ, որ յուսահատին: Անոնք օրինակ թող առնեն Ամերիկայի մէջ նոր ապրանք մը քշելու եւ զայն հանրութեան ծանօթացնելու համար հսկայական գումարներ ծախսող դրամատէրերէն: Մեր հեղինակներէն անոնք, որ առանց վախնալու կը ցանեն՝ օր մըն ալ պիտի հնձեն:

Ձկնորսներն անգամ նախ ձրի կեր կը նետեն ձուկերուն ու յետոյ կ'որսան զանոնք:

Ցանենք, որպէս զի հնձելու իրաւունք ունենանք:

Եթէ կ'ուզենք, որ ամերիկահայ գաղութը գրասէր դառնայ, տա՛նք անոր դիւրամարս պատառներ, վարժեցնենք զանոնք այդ գրական խորտիկներուն, նըրբացնենք անոնց ճաշակը, եւ յետոյ պիտի տեսնենք, թէ ի՛նչ մեծ պահանջ պիտի ստեղծուի հայերէն գրքերուն համար:

Մինչեւ այդ՝ հեղինակներն ու հրատարակիչները անկասկած պիտի տուժեն:

Երանի այդ ուղղութեամբ արահետ բացողներուն...

ԳՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ամերիկեան բարձր շրջանակներու տուներուն մէջ գրադարանը անհրաժեշտութիւն մըն է: Դժբախտաբար մեծ ծախքով արտադրուած բազում հատորներէ շատ շատեր կը մնան այդպէս, որպէս զարդ, տարիներով:

Սակայն, ի՛նչ ալ ըլլայ գրքերու հանդէպ հարուստ դասակարգին անտարբերութիւնը, այս բանը ակնյայտ է, որ տուներու մէջ գրադարաններու գոյութիւնը որոշ ճաշակի եւ գրասիրութեան չափանիշ մըն է:

Կ'արժէ, որ մենք ալ մեր համեստ քսակին ներածին չափով ընդօրինակենք գրադարան կազմելու գեղեցիկ եւ պիտանի սովորութիւնը, պայմանաւ որ կարդանք մեր հաւաքած գրքերը եւ չթողունք որ անոնք փոշոտին կամ մանուկներուն ձեռքը խաղալիկ դառնան:

Մեզի ձուլումէ ազատ պահող ազդակներուն մեծագոյնն է հայ գրականութիւնը, որ մեզի համար երէկուայ պատմիչն է, այսօրուայ քննադատը եւ վաղուայ թելադրողն ու ուղեցոյցը:

Գուրգուրա՛նք հայ գրքերուն վրայ: Անոնց թիւը շատ կոտրակուած է, նոր գրքեր շատ ցանցառօրէն լոյս կը տեսնեն ներկայիս:

Որդեօք մեր հարուստները չպիտի՞ ուզէին մեր ժամանակակից գրողներու գոհար արտադրութիւնները հանրութեան սեփականութիւն դարձնել:

Եթէ ժողովուրդը գրասիրութեան փափաքը արթնցնէ իր մէջ, վստահ եմ, որ մամուլներու չրխկոցը կրկին լսելի պիտի ըլլայ, եւ հայ գրականութիւնը ձմրան քունէ վերջ պիտի զարթնու եւ պիտի ծաղկի անպատճառ:

Ապագայ հայ սերունդը պիտի անիծէ մեզ, եթէ անոնց ժառանգ չթողունք մեր գրականութենէն հսկայ պաշար մը:

Սիրենք հայ գրականութիւնը մեր հայրենիքին չափ...

ԱՆԳՈՒԹ ԹՈՒՐՔ

Դըրթ... դըրթ... դըրթ...

Դրան զանգակն է այս անգամ: Ընդոստ քունէս կ'արթննամ:

Առաւօտ է, եւ շատ կանուխ:

Դրան առջեւ կեցած է ամերիկուհի մը, քառասունը անց գաճաճ մը։

— Բժիշկը դո՞ւք էք։

— Այո՛, տիկին։

— Ծունս ամբողջ գիշերը ռռնաց, չքնացաւ. խեղճը ոտքը ցաւցուցած է...

— Բայց, տիկին... ես շան բժիշկ չեմ։

— Հոգ չէ, շունս, ա՜խ շունս կը տառապի, շտապեցէք...

— Խնդրեմ, տիկին, շան բժիշկ մը կանչեցէք, կամ շուներու հիւանդանոցը ղրկեցէք ձեր շնիկը...

— Կը վճարեմ ձեզի ինչ որ կ'ուզէք, աճապարեցէք...

— Կը ցաւիմ, տիկին. ես շուներու տարտէն չեմ հասկնար...

— Տարօրինակ (գուիր) մարդ մըն էք...

— Թերեւս...

— Աւելին...

— Այո՛, տիկին, կը լսեմ ձեզ...

— Եու ար Է քրուըլ թըրք (դուք անգութ Թուրք մըն էք)։

— Ես Թուրք մը չեմ, տիկին. բայց շատ ուրախ եմ, որ Թուրքերու մասին այդպէս կը մտածէք։

Դուռը գոցեցի աներես այցելուին ետեւէն, մինչ ան կը տընտընար. «Եու ար Է քրուըլ թըրք»։

Ականջը խօսի Մուխթար պէյին, որուն ազգակիցները շուներուն բարեկամ են եւ չեն ուզեր, որ շուները տառապին, մինչ անդին տասնեակներով կեավուր կը ջարդեն...

Տէր ողորմեա, հրաժարիմք ի սատանայէ եւ ի խաբէութենէ նորա։ Դարը փոխուած է, դեռ երէկ Թուրքին զոհն էի, այսօր անոր անունով կը յորջորջուիմ։

Ի զուր չէ եղեր հանգուցեալ դասատուիս Փրոֆ. Ա. Պէզճեանի խօսքը, թէ ամերիկացիները «հաւուճ ագըլլը» կ'ըլլան, այսինքն՝ մէկ ծայրը սուր, իսկ միւս ծայրը բութ։ Անոնց համար Տաճկաստանէն եկողը Թուրք է։

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ ԵՒ ԽՈՀԵՐ

Որպէս հեղինակն ու հրատարակիչը երեք գրքերու՝ յարմար սեպեցի յետագայ հրատարակչական նոթերս գրի առնել, յօգուտ ապագայ հայ հրատարակիչներու եւ հեղինակներու։

1. — Գին. — Փորձովս գիտեմ, որ ամերիկահայ գաղութին մէջ սպառելիք գրքերուն համար յարմարագոյն գինն է 1 տոլար։ «Հեքիմարան»ն ու «Մատեան Մանկանց»ը շատ աւելի սպառում ունեցան, երբ 1 տոլարի նշանակեցինք անոնց գինը։

2. — Կազմ. — Ամերիկահայ գրասէրները կը նախընտրեն լաթակազմ գրքերը։ Այս ցոյց կուտայ, թէ անոնք գրքերը կարդալէ վերջ զանոնք պահելու մտադիր են։

3. — Կանխիկ եւ Սի Օ Տի. — Կանխիկով գիրք գնելէ կը վախնան ամերիկահայերը։ Անոնք կը նախընտրեն C. O. D.-ով գնել. այսինքն գրքին արժէքը վճարել փօթմէնին (ցրուիչ)։

Ինծի կը թուի, թէ գրասէրները քիչ հաւատք ունին հրատարակիչներուն եւ կամ հեղինակներուն ծանուցումին եւ խոստումին։ Թերեւս խաբուած են անցեալին մէջ։

Արդ սպասարկութեամբ եւ ճշդապահութեամբ վարժեցընելու է թերահաւատ հասարակութիւնը։

4. — «Մամուլի տակ է». «շուտով լոյս կը տեսնէ»ի պէս բերնի ծամոց եղած փրազներուն շատ հաւատք չուզեր ընծայել գիրք գնող հասարակութիւնը։ Ժողովուրդը կ'ուզէ «գիրքը լոյս տեսած է»ի պէս յայտարարութիւն։

«Հեքիմարան»ի հրատարակութեան ատեն ինծի դիմող յաճախորդներէն շատեր ընդգծած էին «դեկտ. 1-ին անպայմանօրէն լոյս պիտի տեսնէ» պարբերութիւնս։ Այդ ընդգծումները ըստ իս թերահաւատութեան վերագրելու է։

5. — Արդիւնքի տեսակէտով ամենէն շատ օգտուած եմ «Հայրենիք»ի մէջ դրած ծանուցումներէս։ Այս կը նշանակէ, թէ «Հայրենիք»ի ընթերցողները աւելի մեծ չափով գրասէրներ են։

6. — Գիրք գնողները. — Եզրակացութիւնս այն է, թէ գործաւոր եւ միջակ դասակարգը աւելի մեծ չափով գրասէր է, քան հարուստ եւ այսպէս կոչուած մտաւորականները, որոնք հայերէն գրքերուն կը նային ծուռ աչքերով։

7. — Սպառում. — Ամերիկահայ գաղութին մէջ 1000–2000 օրինակ գիրք սպառել կարելի է։ 2000-է աւելի օրինակներ սպառող գիրքեր հազուագիւտ են։

Եթէ ամերիկահայութիւնը 100,000 հաշուենք, ըսել է, թէ 1—2%-ը միայն հայերէն գիրք գնելու տրամադիր է։ Ընտանիք–

ներու հաշւով կարելի է այս թիւը 5—10%-ի բարձրացնել:

Ըստ իս, այս համեմատութիւնը շատ ալ դէշ չէ, երբ արդիւնք: 100 միլիոն ժողովուրդ ունեցող Ամերիկայի մէջ մէկ միլիոնէ աւելի սպառում ունեցող գրքեր հազուագիւտ են:

Այս հաշւով հայերը ամերիկացիներէ աւելի գրասէր են:

ՍԻՐԵՆՔ ՀԱՅ ԳԻՐԸ

Պահ մը մոռնանք մեր բիւրաւոր ցաւերն ու ձախողութիւնները եւ գոհանանք մեր ունեցածով: Մէկ կողմ թողունք մեր թերութիւններն ու յոռի բարքերը եւ քննութեան բովէն անցնենք մեր գանձերը: Դադրեցնենք մեր բիւզանդական վէճերը եւ դիտենք մեր հանճարները: Գուրգուրանք մեր ունեցածին վրայ եւ խնամելով աճեցնենք մեր բարեմասնութիւնները:

Հացի պայքարը եւ ընչաքաղցութիւնը թող չկուրացնեն մեր աչքերը: Վարժուինք դիտել գեղեցիկը, որ մենք ունինք մեր ձեռքը:

Ահա՛ հայ գրականութիւնը: Ղազիկեանի բառբառով՝ ղուրպան ըլլամ անոր բոյ ու պոսին, աչքն ու յօնքին: Ինչո՞վ է պակասաւոր հայ գրականութիւնը, մեր գիրը:

Տեղեա՞կ էք հայ գրականութեան անցեալին ու ներկային, ճաշակա՞ծ էք անոր քաղցրն ու լեղին, մոլին եղա՞ծ էք հայ գիրին:

Վա՛յ անոր, որ իր տան մէջ մխացող օճախը ձգելով ուրիշին փուռին առջեւ տաքնալու համար դիրք կը դրաւէ. ա՛յ մարդ ինչո՞ւ ձգես տաքուկ սենեակդ ուրիշին գաղջութենէն օգտուելու համար:

Խօսքս օտար գրականութեան սիրահարուած խենթերուն է: Ես կը ճանչնամ մեծաթիւ հայ մտաւորականներ, արուեստագէտներ եւ վաճառականներ, որոնք լափած են Շէքսպիրն ու Տօն, Հիւկօն եւ Գէօթէն: Իսկ անդին անգամ մը իսկ չեն համտեսած Ալիշանն ու Դուրեանը, Րաֆֆին եւ Ահարոնեանը, Ռէնն ու Համաստեղը:

Ո՞ւր է մեր նոր սերունդը: Անոնք կը լափեն աժաննոց եւ գռեհիկ օտարալեզու վէպակները մսխելով իրենց դրամը, մինչ անդին մեր գրական գոհարները կը մնան փոշոտած ցուցափեղկերուն մէջ: Բայց յանցանքը որո՞ւնն է:

Շարժում մը ստեղծենք մեր գիրն ու գրականութիւնը ծանօթացնելու համար մերիններուն:

Ահա՛ զոյգ «Հայրենիք»ները, զոյգ մը տատրակներու պէս թեւաբաց կը սպասեն: Առնենք զանոնք մեր գիրկը, շոյենք, փայփայենք, գուրգուրանք անոնց վրայ եւ քաղենք անոնց փետուրներուն մէջէն ե՛ւ իմաստութիւն, ե՛ւ գիտութիւն, ե՛ւ պատմութիւն, ե՛ւ գրականութիւն, ե՛ւ արձակ, ե՛ւ ոտանաւոր, ե՛ւ բանասիրութիւն, ե՛ւ բանաստեղծութիւն:

Եւ այս ամէնը փոքր ծախքով մը միայն:

Այո՛, լաւ ուտենք եւ լաւ հագուինք, լաւ տուներու մէջ բնակինք եւ դիզենք հարստութիւն: Ասոնք լաւ բաներ են եւ խիստ պիտանի: Բայց չմոռնանք նաեւ կերակրել մեր միտքը: Գտնենք անուշահամ խորտիկներ եւ սնուցանենք մեր ուղեղը:

Ձգտինք գեղեցկին, որ կը բարձրացնէ մեզի դէպի աստուածութիւն եւ կատարելութիւն:

Սիրե՛նք հայ գիրը:

ՍՈՒՏԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

Միսիոնարին մէկը իր քարոզին մէջ այսպէս ըսեր է.—

«Ամէն մարդ կեղծաւոր է, քիչ մըն ալ ես»…

Ու այսպէս, ողջ աշխարհը ստախօս է, քիչ մըն ալ մենք հայերս … Սակայն, ինձ կը թուի, թէ մենք «քիչ մըն ալ»է շատ աւելի սուտ կը խօսինք:

Բարոյագէտ մը չեմ, սակայն, քաջ գիտեմ, թէ մի քանի տոլար շահու համար սուտ խօսիլը ոչ միայն այպանելի է, այլ ընդհակառակը ոճիր է: Ոճիր է, որովհետեւ կը քանդէ նկարագիրը անհատին մէջ, ներմուծելով անոր հոգիին մէջ կասկածոտութիւն եւ թերահաւատութիւն:

Օրինակնե՞ր կ'ուզէք: Հետեւեցէք ինձ…

1.— Քառասուն տարեկան մարդ մը իր կեանքը կ'ապահովագրէ: Երեսուն կուտայ իր տարիքը, մի քանի տոլար շահելու համար: Սեւ օր մը նոյն մարդը կը մեռնի: Բժիշկին եւ մե-

ռելաթաղին տրուած տարիքն է քառասուն : Կ'անցնի շաբաթ մը : Ժառանգորդները կը թղթատեն ապահովագրութեան թուղթերը եւ իրարանցումը կը սկսի : Օն գործի… սուտը սուտով գոցելու է : Բժիշկն ու մեռելաթաղը կը պաշտպանուին հանգուցեալին պարագաներէն :

Սեւեր հագած այրին կ'աղաչէ . «Բժիշկ ջան, ի սէր որբուկներուս, արձանագրութիւնդ սրբագրէ չակէ, տարիքը»… եւն :

2 .— Մէկը փոքր արկած մը կ'ունենայ : Բժիշկը մէկ երկու անգամ կ'այցելէ : Կ'անցնին օրեր : Հեռախօսը կը հնչէ . «Բժիշկ, Ինշուրէնսի մարդը եկաւ ու ես բժիշկը տասը անգամ եկաւ ըսի՝ դուն ալ նոյնպէս ըսէ» : Մինչդեռ բժիշկը նոյն մարդուն օր մը կամ երկու ժամ առաջ «երկու անգամ տեսած եմ» ըսած է :

3 .— Հայ մամիկ մը Ամերիկա կը հասնի իբր Պ . Խաչատուրին մայրիկը «ճօզ եւ հալալ» : Ներգաղթի պաշտօնեան կը հարցափորձէ : Սուտը երեւան կ'ելլէ : Խայտառակութիւն եւ գայթակղութիւն իրար կը յաջորդեն :

4 .— Պ . Սաղայէլը իր քէֆին համար արձակուրդի կուգայ : Օրեր կ'անցնին եւ իր գործը չկորսնցնելու համար բժշկական վկայագրի մը պէտքն ունի : «Պ . բժիշկ, տուէք վկայագիր մը, որ ցոյց տամ, թէ դուք զիս դարմանած էք»… Գողիաթի պէս առողջ մարդ մը հիւանդութեան վկայագիր կ'ուզէ : Ի՞նչ կայ որ, փոքրիկ սուտ մը…

Չերկարենք : Օրինակներ շատ կան :

Եւ գիտէ՞ք, թէ ինչ է անոնց տրամաբանութիւնը :

«Ամէն մարդ սուտ կը խօսի»…

Մի քանի տոլար շահելու համար, ըսէք կ'արժէ՞ սուտ խօսիլ :

«Ձեր այոն այո, եւ ոչը ոչ թող ըլլայ», — կ'ըսէ Պօղոս առաքեալը : Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր վիճակը (ես ալ ձեզի հետ միասին), երբ հաշիւ տալու համար, օր մը, երես երեսի գանք Ամենակարողին հետ :

Կամ սուտ խօսիլը դադրեցնենք եւ կամ մաղթենք, որ հաշուետուութեան ժամը չմօտենայ : Ինծի կը թուի, թէ դարեր տեւող գերութեան մեր կեանքը քանդած է մեր նկարագիրը, վարժեցնելով մեզի կեղծիքի եւ ստախօսութեան :

Բիւր երանի ճշմարտախօսներուն :

ՄԱՅՔԸԼ ԱՐԼԷՆԻ «ԿԱՆԱՆՉ ԳԼԽԱՐԿԸ»

Զատկի առթիւ երեք օրուայ համար Պասթընէն հեռանալ կ'որոշեմ : Կայարանին գրավաճառ օրիորդէն կը գնեմ Մայքըլ Արլէնի (Տիգրան Գույումճեան) «Կանանչ Գլխարկ»ը (Կրին Հէթ) :

«Այս գիրքը շատ կը փնտռուի» ըսելով գրավաճառուհին կ'երկարէ ինծի Արլընի մասին գովասանք պարունակող ճաշակաւոր, փաթթոցի մէջ ծրարուած գիրքը :

Կը շտապեմ… Կառաշարը խճողուած է : Դժուարութեամբ տեղ կը գտնեմ : Ու անմիջապէս կը թաղուիմ «Կանանչ Գլխարկ»ի դիւթիչ ծալքերուն մէջ :

Կը խորհէի, որ մի քանի ժամէն պիտի կրնայի լմնցնել այդ վէպին ընթերցումը : Հաշիւս սխալ էր : Չորս ժամ անցեր էր, եւ ես հազիւ թէ հարիւր էջ կարդացեր էի : Ինչո՞ւ… Որովհետեւ անհնար էր հասարակ վէպի մը պէս արագօրէն կարդալ «Կանանչ Գլխարկ»ը, որ գրուած էր բոլորովին նոր ուղղութեամբ եւ սքանչելի ու ինքնատիպ ոճով մը, ոճ մը, որ Մ . Արլընի յատուկ է, ինչպէս գիտել կուտայ քննադատ մը «Արլընէսկ սթայլ» որակելով անոր ոճը :

Կը թուի, թէ Մ . Արլըն ամէն ինչ իւրացուցած է՝ գիտութիւն, լեզու, կենցաղագիտութիւն, ամէն ինչ, մինչեւ անգամ բժշկութիւն : Այդ կարճ, բայց գեղեցիկ վէպին մէջ ամէն ինչ ամփոփուած է ճաշակաւոր կերպով :

Լեզուն սքանչելի է, նախադասութիւնները այնքան վարպետօրէն շարուած են, որ մարդ յաճախ կը ստիպուի նոյն նախադասութիւնը մի քանի անգամ աչքէ անցնել անոր իմաստին թափանցելու համար :

Հեղինակը իւր այս հռչակաւոր գործովը ձաղկած է Անգլիոյ բարձր դասակարգին յատուկ սովորութիւնները, նկարագիրը, ընդունուած բարոյականը, անունի, փառքի եւ դիրքի տիրանալու համար անոնց մոլութիւնը, ամուսնութեան վերաբերեալ խընդիրներու մէջ լարուած թակարդները, օրինազանցութիւնները եւայլն :

Ան վերջացուցած է իւր վէպը բոլորովին ինքնատիպ եւ հետաքրքրական այնպիսի տեսարանով մը, որ «ոեւէ վիպասան պիտի հպարտացնէր», ինչպէս ըսած է ուրիշ քննադատ մը :

Արլընի հմտութիւնը անգլիերէն լեզուի մէջ կատարեալ է եւ անթերի. եւ կը կարծեմ, թէ ուրիշ քննադատ մը շատ խրատացի կերպով յիշած է հետեւեալ խօսքերը.— «Երբ կը կարդանք Մ. Արլընի (Հայ) սքանչելի գրութիւնները, եւ երբ նկատի ունենանք այն պարագան եւս, թէ ուրիշ նշանաւոր վիպասան մը Քօնրադ (Լեհացի) քառասուն տարեկան հասակէն վերջը միայն սկսաւ գրել անգլիերէն, մարդ ակամայ կը փորձուի գալ այն եզրակացութեան, թէ լաւ անգլիերէն գրելու համար գրողը անգլիախօս ազգերէ դուրս ծնած ըլլալու է»:

Կ'արժէ կարդալ «Կանանչ Գլյարկ»ը: Սակայն թարգմանել զայն հայերէնի, կը նշանակէ անկարելիին ետեւէն վազել: Այդ գիրքը իւր գրուած լեզուին մէջ անուշ է. ուրիշ լեզուի մէջ անպատճառ պիտի կորսնցնէ իւր քնքշութիւնը, բան մը, որ յաճախ կը տեսնուի թարգմանուած գործերու մէջ:

Գաղթականներու վրայ ծուռ աչքով նայողներուն համար եւ մանաւանդ հայատեաց օտարներուն համար Արլընի մը այս երկրի մէջ գտած լաւ ընդունելութիւնը մեծ խոչընդոտ մըն է իրենց մութ արարքներուն համար:

Կը յուսանք ու կը սպասենք, որ Մ. Արլըն օր մըն ալ իւր նիւթերը վերցնէ Արարատեան դաշտէն եւ զանոնք իւր հրապուրիչ գրչին տակ զարդարելէ վերջ տայ անգլիախօս ժողովուրդներուն, որոնց կամքէն կախեալ է աշխարհի ներկան ու ապագան:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ՄԸ

Նախ խոստովանութիւն մը:

Բժիշկ ըլլալէս ի վեր որոշած էի Սիֆիլիսի մասին գրուած ոեւէ հայերէն գրութիւն չկարդալ:

Ինչո՞ւ... Որովհետեւ ամէն նորելուկ հայ բժիշկ այդ նիւթի մասին բան մը կը գրէր: Առհասարակ գրուածները տափակ եւ անիմաստ կ'ըլլային: Շատերն ալ ֆրանսերէն բառերու հաւաքածոյ մը կը ներկայացնէին: Յայտնի բան է, թէ ոչ գրողը հասկցեր էր իր նիւթը եւ ոչ ալ կարդացողը բան մը կ'իմանար այդ բաբելոնական խառնակութիւններէն:

Հակառակ Բժ. Լ. Գրիգորեանի հանդէպ տածած յարգանքիս, որպէս շնորհալի գրող եւ լաւ պատրաստուած հմուտ բժիշկ մը, «Բուժանք»ի մէջ պարբերաբար հրատարակուելէ վերջ գրքոյկի ձեւով ի լոյս ընծայուած «Թէ ինչ պատմեց Թրէբօնէմը» անունով իր գրքոյկը օրերով մնաց գրասեղանիս վրայ՝ առանց կարդացուելու իմ կողմէս, համաձայն իմ որոշումիս, զոր վերեւ յիշեցի:

Սակայն օրին մէկը՝ մտաբերելով՝ զուարթախօս դասատուիս Տոքթ. Ետէմսի «Ջորիները միայն մտքերնին չեն փոխեր» խօսքը, սկսայ ծայրէ ծայր մէկ շունչով կարդալ Բժ. Գրիգորեանի գիրքը՝ գրուած Սիֆիլիզի մասին:

«Մէկ շունչով» ըսի, ճիշդ է, որովհետեւ ուրիշ կերպով կարելի է չէ կարդալ այդ գլուխ գործոցը որ սիրային վէպի մը պէս դիւթիչ է եւ դիւրընթեռնելի:

Հեղինակը խօսքը կուտայ Թրէբօնէմին, Սիֆիլիսի միքրոպին եւ անոր բերնով սահուն եւ գրեթէ բանաստեղծական ոճով կը պատմէ սիֆիլիսի գործած աւերները, արգելումը եւ դարմանումը: Սիրուն պատմուածք մը, զոր մարդ կը կարդայ հաճոյքով եւ միանգամայն հիացումով:

Սիֆիլիսի մասին գրուածներուն լաւագոյնն է այս գիրքը, որովհետեւ՝

ա) Լեզուն դիւրահասկնալի է եւ մանաւանդ մաքուր հայերէն է:

բ) Դուք հոն չպիտի գտնէք երկարաշունչ բացատրութիւններ եւ գիտական տափակ ու տաղտկալի մանրամասնութիւններ:

գ) Անոր էջերը խճողուած չեն ֆրանսերէն կամ լատիներէն տերմիններով:

դ) Դաստիարակիչ պատկերներով զարդարուած է ան:

ե) Ամփոփ է, սակայն, կատարեալ: Հոն չկան կրկնութիւններ եւ անհասկնալի տեսութիւններ: Լեցուն է գործնական թելադրութիւններով:

զ) Սարսափազդու չեն անոր էջերը, այլ լուսարձակի մը ճառագայթներուն պէս բարերար: Սիֆիլիսի ճանկերուն մէջ գալարուողներուն համար յոյսի եւ մխիթարութեան սիւն մըն է ան:

է) Դաստիարակիչ է ան՝ անգամ բժիշկներուն համար:

ը) 64 էջնոց այս գրքոյկը գոհար մըն է առանց թերութեան

եւ խիստ դիւրամատչելի ամէն քսակի։ Նետուելիք աւելորդ տող մ'անգամ չգտայ անոր մէջ։

Կը շնորհաւորենք մեր յարգելի պաշտօնակիցը իր այս մեծ եւ շինարար երկին համար։ Վա՛յ այն հայուն որ չի կարդար այս ուղեցոյցը։

ԷՋ ՄԸ ՔԷՍԱՊԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԷՆ

Տարագրութենէն առաջ հոծ հայութիւն մը կ'ապրէր Կիլիկիոյ մէջ։

Դաշտային Կիլիկիոյ հայութիւնը իր մայրենի լեզուն կորսնցնելով համակերպած էր տիրող լեզուին, տաճկերէնին։ Լեռնային Կիլիկիոյ հայութեան մէկ փոքր մասը միայն կրցած էր պահել իր մայրենի լեզուն, որ պարագաներու բերումով անհասկնալի ըլլալու չափ այլափոխուած եւ աղաւաղուած էր։

Այնպէս, Զէյթուն, Հաճըն, Պէյլան, Սուէտիա եւ Քէսապ իրենց շուրջը գտնուող հայաբնակ գիւղերով կը մնային հայախօս։

Վերոյիշեալ կեդրոններու մէջ գործածական լեզուն, հակառակ արաբերէնի եւ տաճկերէնի ահագին ազդեցութեան եւ հակառակ այլափոխութիւններու եւ զարտուղութիւններու, պահած էր հայկական բնոյթ։ Հէնց այդ պատճառաւ կ'արժէ որ ուսումնասիրութեան նիւթ դառնայ այդ ձեւափոխուած բարբառը։

Քէսապի գաւառաբարբառը ուսումնասիրելու համար մարդ Այտընեան մը կամ Աճառեան մը ըլլալու է, ներկայանալի ուսումնասիրութիւն մը մէջտեղ բերելու համար։ Մենք պիտի բաւականանանք նախադուռէն ներս ակնարկով մը, միայն էջ մը գողնալով ոսկորով եւ ծուծով հայ մնացած ափ մը ժողովուրդի լեզուէն։

* * *

Բուն նիւթին անցնելէ առաջ հակիրճ ակնարկ մը նետենք Քէսապի վրայ։

Քէսապցիները իրենց ծննդավայրը կը սիրեն Քէսէօպ կամ պարզապէս «Գէյղ»ը անուանել։ Քէսապ իր շուրջը հաւաքելով տասնեերկու մանր ու խոշոր գիւղեր, հաստատուած է Ճէպէլ

Ագրայի հարաւային կողերուն վրայ, ծովեզերքի մօտ, Սուրիոյ եւ Կիլիկիոյ սահմանակից վայր մը, որ ներկայիս Ֆրանսական հոգատարութեան տակ գտնուող Սուրիոյ մաս կը կազմէ։

Այս գիւղախումբին անդամներն են.— Քէսէօպ, Գէլտուրին, Պաշօրտ, Սիվ Աղբօյր, Նիրքի Գէյղ, Խայըթ, Զընօր, Զագալճօդ, Քիւրքինիւ, Քուզուլօդ, Պաղ, Տիւզ Եղէճ եւ Մաթիւլէք։

Այս գիւղերը զուտ հայաբնակ են եւ 1914 թուին ունէին 9000ի մօտ բնակչութիւն։ Ներկայիս կիսուած է այդ թիւը։

Յայտնի չէ, թէ ուրկէ՞ գաղթած են այս բուռ մը հայերը։

Կը պատմուի, թէ Անտիոքէն գաղթած են այս հայերը տարիներ առաջ եւ հաստատուած են այդ անմատչելի ծերպերուն եւ քարուտ սարալանջերուն վրայ։

Ինչ ալ եղած ըլլայ անոնց գաղթի աղբիւրը, սակայն յայտնի է, թէ անոնք կիլիկեցիներ են եւ պահած են իրենց մայրենի լեզուն՝ հակառակ իրենց կղզիացած եւ աննպաստ դիրքին, որ շրջապատուած մնացած է տաճկախօս եւ արաբախօս ժողովուրդներով, ամբողջ դարեր։

Քէսապցիներու բարբառը հակառակ արաբերէնի եւ տաճկերէնի ահագին ազդեցութեան հայերէն է, — հայերէն մը, որ հնչումի եւ քերականական մեծ զարտուղութիւններ կրած է։ Պէտք չէ մոռնալ, որ Քէսապցիները բացի իրենց լեզուէն կը խօսին գրեթէ սահուն տաճկերէն եւ արաբերէն՝ դրացի գիւղացիներու հետ իրենց ունեցած մօտիկ շփումին պատճառաւ։

Հնչումի տեսակէտով ամենէն շատ փոփոխումի ենթարկուած են ձայնաւորները, որոնք շատ քիչ բացառութեամբ պահած են իրենց դիրքը բառերու մէջ։

Զգոհանալով հայերէնի ձայնաւորներու ճոխ մթերքէն, հատ մըն ալ իրենք աւելցուցեր են «է» եւ «օ» ձայնաւորները միացընելով, որ «էօ» կը գրուի, բայց կը հնչուի «ուէօ»։

Այս «էօ» միացեալ ձայնաւորը պէտք է հնչել «ուէօ» եւ ոչ թէ «էօ», ինչպէս կը հնչեն Ֆրանսերէն տէօ (տյօ) բառը։ Օրինակ «օր» բառը եղեր է «էօր», զոր պէտք է հնչել «ուէօր». հաց — հէօց կամ հուէօց. օձ — ուէօձ եւն.։

«ա» ձայնաւորը փոխուած է «էօ»ի, «ու»ի, «ուօ»ի, «ի»ի եւայլն։

Օրինակ.— Աստուած — Աստուօծ. բարձ — բուօրձ. ալիւր — իլէյր. տղայ — տղու. սեղան — սիղիւն. եւայլն:

«ա»ով սկսած բառերէն ոմանք պահած են իրենց «ա»ը. օր. ապարանջան — ապըրճուն. առնել — առնիլ. եւայլն:

Սակայն «ա»երուն մեծամասնութիւնը փոխուած է ուրիշ ձայնաւորներու:

Տարօրինակ է որ յատուկ անուններն անգամ զրկուած են իրենց «ա»երէն: Օրինակ, Ատանայ — էտէնիւ. Այնթապ — էնթէօպ. Յակոբ — էկիւբ. Բէսապ — Բէսէօպ:

«Ե» ձայնաւորը փոխուած է «ի»ի, «է»ի, «ա»ի, «ու»ի, կամ բոլորովին ջնջուած է:

Օրինակ. մեր — միր. եղբայր — էղբէր. լեռներ — լառնիր.

«է» ձայնաւորը փոխուած է «ի»ի, եթէ — թի:
երթալ — ուրթիլ. եթէ — թի եւն.:

«Ը» ձայնաւորը փոխուած է «է»ի, «ի»ի, օր.— ըսել — էսիլ. ընել — ինիլ. եւն.:

«Ի» ձայնաւորը փոխուած է «է»ի, օրինակ բարի — բէրէ, տարի — տէրէ. գարի — գէրէ եւն.: Սակայն «ի»ին մնացած է «շինիլ», «բէնիլ» բայերուն մէջ:

«Ո» ձայնաւորը փոխուած է «ու»ի, «իւ»ի, «օ»ի. օրինակ. ողորմիլ — ուղուրմիլ. չոր — չիւր. սոխ — սիւխ. բոր — բիւր. չուն — շօն. կատու — կէտէօն. սուր — սէօր. թուր — թէօր. խունկ — խէօնկ:

«Օ» ձայնաւորը փոխուած է «էօ»ի կամ «ուէօ»ի, կամ «իւ»ի: Օրինակ. օձ — էօձ, որ պէտք է հնչել ուէօձ. օր — էօր, ուէօր. գօտի — գիւտէ:

Բաղաձայն գիրերը ոչ կորսուած են եւ ոչ ալ փոխուած: Հաճընցիները «ր» գիրը կերած են, երբ անոնք կ'ըսեն «կ'այթօս», «սիյեմ» եւն.: Մենք կ'ըսենք՝ սիրիմ, ուրթում եւայլն:

Անկարող եմ բացատրել, թէ ինչ օրէնքով փոխուած են այս ձայնաւորները: Եթէ հնչումի հաճելիութիւնը առաջնորդած է զիրենք, այդ՝ տարբեր հարց, որովհետեւ Բէսապերէնի հնչումը միայն Բէսապցիներուն համար ախորժելի է: Օտարական մը, հակառակ իր երկար տարիներու կեանքին, Բէսապցիներու մէջ, անկարող կ'ըլլայ տիրանալու Բէսապի շեշտին եւ հնչումին: Մայրս, որ ուրիշ քաղաքէ հարս եկած էր Բէսապ, հակառակ իր

քառասուն տարուան կեանքին (Բէսապի մէջ) մինչեւ այսօր «հուէօձ» հաց բառը Բէսապցիի մը պէս ուղիղ չի կրնար հնչել:

* * *

Գրաբար նախդիրներն ու բացագանչութիւնները շատ գործածական են Բէսապերէնի մէջ Անոնք կ'ըսեն եուհէ՞ յարթուօս — Յո՞ երթաս. իժիւմ յարթում — ժամ կ'երթամ. յիտէօն հայուրթամ — տուն կ'երթամ. փէկի գդուօրը — դուռը փակէ. կիտիրիգ գլուօխը — գլուխը կտրէ եւայլն:

Յատկանշական պարագայ մըն են քէսապցիներու սահմանական եղանակ ներկայ ժամանակի համար գործածած երկու ձեւերը, որոնք տաճկերէնի եւ անգլիերէնի մէջ կան, բայց արեւմտահայ գրական լեզուի մէջ չկան, թէեւ կան արեւելահայ գրական լեզուի մէջ:

Անգլիերէնի մէջ կը խոնարհեն այսպէս.— I play կամ I am playing. արեւմտահայերէնի մէջ այս երկու ձեւերուն մէջ ալ կը խաղամ կ'ըսուի: Սակայն Բէսապցիները I play-ին կ'ըսեն կը խաղամ, իսկ I am playing-ին կ'ըսեն հէյ խաղում, ինչպէս որ արեւելահայերը կ'ըսեն՝ ես խաղում եմ:

Տաճկերէն «սէվէրիմ եւ սէվիյորըմ» հայերէնով կ'ըլլայ «կը սիրեմ» երկու ձեւերուն համար. Բէսապցիները ունին նոյն երկու ձեւերը. «սէվէրիմ»ին կ'ըսեն՝ կը սիրիմ, իսկ «սէվիյորըմ»ին կ'ըսեն՝ հէյ սիրիմ:

Երբեմն ամբողջ բառեր փոխուած են:

Օրինակ. աստղ հայերէն բառը փոխեր են առաստաղէկ եզ. եւ առաստաղկընիր յոգնակի:

Այսպէս՝ միավանկ բառ մը բազմավանկի վերածեր են, իսկ անդին բազմավանկ հայերէն բառերը մէկ կողմ չպրտելով ընդուներ են միավանկ կամ երկու վանկով տաճկերէն կամ արաբերէն բառեր:

Օրինակ. վերմակ բառը մոռցեր են եւ տեղը «լէյֆ» արաբերէն միավանկ բառը առեր են: Սակայն, բարձը պահեր են՝ զայն «բուօրձ»ի վերածելով:

Հետաքրքրական են Բէսապցիներուն յոգնակիի ձեւերը, որոնք են՝

Ծառ = ծուռ = ծառիր·
Ծաղիկ = ծէղէկ = ծէղկինէ·
Շուն = չուօն =շունվա:

Քէսապցիները կը խնդան այս բառերը սխալ կերպով յոգնակիի վերածող օտարներուն վրայ: Վերոյիշեալները օրինակներ են միայն: Յոգնակիի ձեւերուն այս ճոխութիւնը արաբերէնի արդիւնք ըլլալ կը թուի:

Քէսապցիները «էօտ» մասնիկով վայր կամ տեղ կ՚որոշեն: Օրինակ՝ ձիթենաստան = ձիթինկէօտ· թզենաստան =թիզինկէօտ:

Քէսապցիները մինչեւ վաթսուն հայերէն կը համրեն, սակայն, անկէ անդին տաճկերէն, հարիւրն ու հազարը հայերէն կը մնան:

Քէսապցիները իրենց սիրած եւ խօսած լեզուին «Քիսթի-ճուէօկ» անունը կուտան,— բառ մը, որ Քրիստոնէական բառէն աղաւաղեալ է:

Հարսանիքի եւ նշանտուքի ատեն Քէսապցիները շատ կը սիրեն պարել: Դժբախտաբար, անոնց պարերգներէն շատերը տաճկերէն եւ արաբերէն են, այսու հանդերձ ունին զուտ «Քիսթինուէօկ» Քէսապերէն պարերգներ, որոնց «շուէօր» չար անունը կուտան:

ՊԵՏ. ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՑԱՆԿ

	էջ
Բժշկական Դաստիարակութիւն	13
Բժշկական Խնդիրներ	16
Թոքախտաւոր Շուշանիկը	19
Սեւ Փեսացուն (Ֆրանկախտը)	21
Մեղրալուսնի Կուրաղետապ	26
Գարիկ Աղան (Շաքարախտը)	27
Ծուռ Ցակոբիկը (Ոսկրաթեքութիւն)	29
Ինքնաբոյժ Գասպար Ամուն	31
Թառամած Վարդերը	33
Ցապաղած Դարմանումը	34
Քաղցը	36
Սեռային Քաղցը	40
Բժիշկներու Ցուսախաբութիւնը	48
Կ՚օրհնեն ու Կ՚անիծեն	50
Մահուան Ինքնասպանութիւնը	53
Առտնին Դեղեր ու Դարմանումներ	62
Ցաւի Զգացումը	71
Անտանանաչութիւն եւ Դարման	74
Մանուկներու Անդամալուծութիւնը	76
Գոցկլտուքը	78
Հարբուխն ու Ականջատապը	80
Հազը	81
Շնչահոտութիւնը	83
Նշագեղձիկները	85
Կուրաղի	86
Հարսանիթը	87
Հարսանիթը եւ ռուբը	88
Արեան Թունաւորում	90
Դեղերու Ազդեցութիւնը	93
Գիրութիւն եւ Նիհարութիւն	95
Քրտինքը	96
Ի՞նչ է Բնաշրջման Տեսութիւնը	97
Ի՞նչ է Բարեջերմը	100
Ամուրիներու Ցատուկ Հիւանդութիւններ	101
Գեղձերը եւ Մարդոց Ապագան	102
Երկարակեցութիւն	105
Գնդութիւնը Մանկանց մէջ	106
Գլխորը	108
Քնախտը	108
Օճառը	110
Հասարակ Աղը	111
Կովո՞ւ կաթ թէ Մօր կաթ	114
Սրտի Կաթուածը	116
Բժշկական Ցուսախաբութիւններ	117
Դիակիզութիւն	119
Գալարը (Զիպան)	121
Ամլութիւնը եւ Իր Դարմանը	122
Շաքարախտ եւ Ինսուլին	125
Ք. Ճառագայթները	126
Կեռքը	128
Կեղծ Մաշկը	129
Բազմածնութի՞ւն թէ Սակաւածնութիւն	131
Վարակման Աղբիւրները	133
Շանթը	135
Տաքէն Վերջ Անձրեւ	137
Թոքախտը	137
40 Թիւը եւ Թոքախտը	139
Թոքախտի Դարմանը	140
Ք. Ճառագայթը եւ Թոքախտը	144
Թոքախտաւորներու Ամուսնութեան Հարցը	142
Թոքախտը Արդիական Լոյսով	144
Արեան Ճնշման Անկանոնութիւններ	147
Արեան Ճնշումը	152
Սրտի Հիւանդութիւնը	156
Ջկան Իւղը	156
Ներկարարներու Խիթը	157
Ինքնաթելադրութիւնը Բժշկութեան Մէջ	158
Դեղերը	160
Ֆրանկախտի Անտանանաչութիւնը	161
Ֆրանկախտը եւ «606»-ը	163
Ֆիզիքական Քննութեան	

Էջ
Կարեւորութիւնը 166
Ստամոքսը եւ Մարսողութեան Հիւանդութիւնները 168
Մաղձաքարեր 171
Նախաղիի Կեղը 172
Գլխու Ցաւը 174
Ինչպէս կը մեռցնէ Մալարիան 176
Մալարիան եւ Հայաստան 179
Փայծաղը եւ Վահանագեղձը 182
Ախորժակը 183
Ամուսնութիւն եւ Տարիք 185
Ակնաչափութիւն 188
Չորն ու Թացը 189
Փորի Ցաւն ու Տաք Ջուրի Տոպրակը 191
Լեարդը 192
Օգտակար Պատեհութիւն մը 193
Մածունը 194
Բժշկական Կղզիացում 196
Բժշկական Թելադրութիւններ 197
Պուլղուրի Մասին 202
Ի՞նչ Ուտենք 203
Բժշկական Տասնաբանեայ 205
Սրտի Հիւանդութիւններու Արգիլումը 206
Դաշտահանդէսները 208
Մանուկները Մի Վախցնէք 211
Անհրաժեշտ Պիտոյքներ 213
Արգիլենք Քաղցկեղը 213
Առողջապահական Պատուիրաններ 217
Մաքրասէր Ըլլանք 219
Հապա Չի՞ Վնասեր 220
Մայրերուն Օգտակար Խրատներ 220
Պատուէրներ Մայրերուն 222
Անաթօլ Ֆրանսի Ուղեղը 224
Հարբուխէն Զգուշացէք 225
Առողջապահական Խրատներ 227
Ձմրան Առողջապահութիւնը 230
Ամրան Առողջապահութիւնը 232
Ամառը եւ Կերակուրները 234
Ճճիները 236

Էջ
Որդ եւ Ճճի Թափող Դեղեր 237
Տգեղ Ունակութիւններ 238
Կաղէ Թունաւորում 240
Խառն Դիեցում 242
Հայկական Ուտելիքները Բժշկական Ակնոցով 244
Փոխանցիկ Հիւանդութիւններուն Արգիլումը 247
Ջուր Խմելու Մասին 249
Արգիլենք Թոքախտը 251
Քունի Տասնաբանեան 254
Ծաղկախտը 256
Հայ Մայրերուն 257
Առողջ Ապրելու Պայմանները 259
Ինչպէս Ուտելու է Միսը 260
Թոքերուն Առողջապահութիւնը 263
Ջուր Խմելու Լաւագոյն Ժամանակը 264
Ոտքերու Առողջապահութիւնը 266
Թոքախտաւորներու Համար Խրատներ 267
Տօն եւ Առողջութիւն 269
Մահմետականութիւն եւ Առողջաբանութիւն 270
Ամաթէօր Բժիշկները 272
Եթէ Ես Հիւանդ Մ'ըլլայի 274
Ամերիկահայ Բժիշկները 276
Անբարոյականութիւնը Ամերիկայի Մէջ 279
Սխալ Կարծիքներ 280
Նոր Դիւտեր 281
Բժշկական Փշուրներ 283
Հետաքրքիր Թիւեր 285
Բժշկական Նօթեր 286
Ստամոքսի Մէջ «Օձ» Առասպելը 290
Բժշկական Նօթեր 262
Թիւերուն Հետ Չխաղանք 295
Ամուսնական Վկայագիր 296
Կարեւոր Հարցեր 297
Արձակուրդային Ախտեր 298
Արձակուրդի Ատեն Ինչ Ընել 297

Էջ
Օգտակար Թելադրութիւններ 299
Երկիրը եւ Հոս 301
Քաղցկեղի Մանրէն Գտնուած 302
Գիտական Նօթեր 303
Բժշկական Նախապաշարումներ 305
Մասնագէտ Բժիշկը 306
Բժիշկ եւ Մասնագէտ 309
Հիւանդագին Բարքեր 312
Մեր Բժշկական Բարքերէն 315
Բժշկական Բարքեր 317
Ըսե՞լ թէ Չըսել 319
Բժշկական Զուարճալիք 320
Հիւանդին Օրագրէն 321
Բժիշկներու եւ Ժողովրդի Մի–ջեւ Համեմատութիւն 324
Բժշկական Բարքեր 324
Ծանուցուած Դեղերը 325
Օրինակելի Սովորութիւն մը 326
Առողջապահական Կայաններ 327
Քանդիչ Մտայնութիւն մը 329
Միջանկեալ մը 330
Բժիշկի ու Դեղի Չհաւատացողներուն 331
Մարդուն Կեանքը 332
Ամուսնութիւն եւ Բժշկական Քննութիւն 332
60 Տարեկան Մայրը 333
Բամբասանքը 333
Որդեխապան Հայ Ծնողներուն 334
Բժշկութեան Բարիքները 336
Հանրօգուտ Զրոյցներ 343
Մեր Բարքերէն 346
Դատավարութեան Մ'առթիւ 348
Օգտակար Նօթեր եւ Խոհեր 349
Կաղանդչէքներ 352
Հիւանդապահութիւն եւ Հայ Կինը 353
Նօթեր եւ Խոհեր 356
Գերմաններու Գանգատը 358
Հայ Ֆաքիրը 359
Հարսանիք եւ Նուէր 360
Տոմսակավաճառութիւն 360
Հրեաներուն Ծերանոցը եւ Մենք 361

Էջ
Բարեգործութիւնը Տունէն Սկսինք 363
Թելադրութիւններ, Որպէսզի Է–րիկ Կնիկ Չկռուին 364
Ե՞րբ Պիտի Վարժուինք 365
Ծնունդ եւ Նուէր 366
Ո՞րն է Դարմանը 366
Ճանչցուած Տիտղոսները 368
Հարսանիքի Տասնաբանեայ 371
Պնդութեան Տասնաբանեայ 371
Հարբուխի Տասնաբանեայ 372
Բժշկական Խորհուրդներ Ուտելիքի Մասին 373
Հիւծախտին Արգիլումը 374
Տասը Պատուէրներ 375
Քաղցկեղի Շաբաթը 376
Հրատարակիչներու Մուրացկանութիւնը 378
Ինչո՞ւ Այս Թմրութիւնը 379
Շինիչ Նօթեր եւ Խոհեր 381
Քանդիչ Մտայնութիւն մը 381
Նօթեր եւ Խոհեր 382
Հապա Մեր Ծերերը 383
Հայ Ախոյեանները 384
Նամակի մը Առթիւ 385
Ուռուցիկ Ծանուցումները 386
Մահապատիժի Տեսակները 389
Ընտանեկան Նախահաշիւ 391
Հայը՝ Հայուն Համար 394
Գրասիրութիւնը եւ Ամերիկահայերը 395
Գրասիրութիւնը 397
Անգութ Թուրք 397
Հրատարակչական Նօթեր եւ Խոհեր 398
Սիրենք Հայ Գիրը 400
Սուտը եւ Մենք 401
Մայքըլ Արլէնի Կանանչ Գլխարկը 403
Գրախօսական մը 404
Էջ մը Քէսապի Գաւառաբարբառէն 406

3.-

<< Ազգային գրադարան >>
NL0261796

367